תנ״ך · אחרונים

עזרה להבין

רבי יצחק ב"ר משה יהודה

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

עזרה להבין

רבי יצחק ב"ר משה יהודה

מקור הטקסט: פנינים · רישיון: GNU FDL 1.3

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/עזרה-להבין/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

עזרה להבין 5
מקטר מגש 5
הסכמות 5
הקדמה 8
הקדמת הרב 21
בראשית 24
פרשת נח 38
פרשת לך 45
פרשת תולדות 55
פרשת ויצא 58
פרשת וישלח 64
פרשת וישב 70
פרשת מקץ 75
פרשת ויגש 77
פרשת ויחי 80
שמות 85
פרשת וארא 102
פרשת בא 108
פרשת בשלח 117
פרשת יתרו 124
פרשת משפטים 133
פרשת תרומה 141
פרשת תצוה 148
פרשת תשא 154
פרשת ויקהל 168
פרשת פקודי 170
ויקרא 171
פרשת צו 176
פרשת שמיני 181
פרשת תזריע 185
פרשת מצורע 187
פרשת אחרי 189
פרשת קדושים 194
פרשת אמור 197
פרשת בהר 208
פרשת בחקתי 211
במדבר 215
פרשת נשא 220
פרשת בהעלותך 224
פרשת שלח 231
פרשת קרח 236
פרשת חקת 241
פרשת בלק 246
פרשת פנחס 252
פרשת מטות 256
פרשת מסעי 259
דברים 261
פרשת ואתחנן 265
פרשת ראה 276
פרשת שופטים 283
פרשת תצא 287
פרשת תבוא 294
פרשת נצבים 298
פרשת וילך 300
פרשת האזינו 302
פרשת ברכה 309
מגלת אסתר 313
שיר השירים 323
מגלת רות 328
מגלת איכה 332
מגלת קהלת 340
אור הגנוז 360

פתח דבר 360
בראשית 361
נח 364
לך 365
וירא 366
חיי שרה 367
תולדות 368
ויצא 369
וישב 370
וישלח 371
מקץ 372
ויגש 373
ויחי 373
ספר שמות 374
וארא 375
בא 377
בשלח 377
יתרו 379
משפטים 379
תרומה 381
תצוה 381
תשא 382
ויקהל 383
פקודי 383
ספר ויקרא 384
צו 386
שמיני 387
תזריע 387
מצורע 388
אחרי 389
קדשים 392
אמור 393
בחקותי 393
ספר במדבר- נשא 394
בהעלתך 395
שלח 396
קרח 396
חקת 397
בלק 397
פינחס 398
מטות 400
מסעי 400
ספר דברים 401
ואתחנן 401
עקב 402
ראה 403
שופטים 403
תצא 404
תבא 404
נצבים 405
וילך 405
האזינו 406
ברכה 406
קונטרס תקנת סופר 407
להבין אמרי בינה 421

עזרה להבין

כולל ביאור נכון ומספיק על הפירוש היקר והחביב על כל אחב"י התורניים **הראב"ע** ז"ל על התורה וחמש מגלות. וגם על רוב המקומות היותר סתומים וקשים בו בפרט:
ויחדיו יהיה תמים עמו בחברת קונטרס בשם **אור הגנוז**. יפיץ אור בהפירוש האלקי על התורה **אור החיים** זצוק"ל במקומות אשר רבים מהלומדים וההוגים בו מתלבטים בכונתו. ונלוה בסופם עוד הרבה ענינים ולקוטים מחודשים והערות נכבדות . נולדו לי מאת אדון כל תולדות. ואוחילה לצור ישעי כי הקוראים הנבונים יחזיקו לי טובה עליהם. מאתי הצעיר והדל באלפי. בעזר צורי וקוני דעת מאלפי.
יצחק בהמנוח **משה יהודה** ז"ל פה ק"ק לאניוויץ יע"א (במחוז קרעמניץ)
ברדיטשוב דפוס חיים יעקב שעפטיל בשנת **תרנ"ז** לפ"ק

מקטר מגש

לזכר נשמת בתי היקרה. חמדת בנות ציון התמה והישרה. מרת **פייגא** הנעימה בחמה ברה. לבעלה והוריה נזר ועטרה. נקטפה באבה שושנת העמקים ציצת תפארה, בת עשרים ושלשה מעמק הבכא עברה, ביום רביעי שנת "עלה מות בחלני"[1] כ"ב לירח עשרה, חמדוה בנות שמים להם דאה אברה, שם בחיי הנצח עליה תופיע נהרה, ותהי נשמתה בצרור החיים צרורה, אביה המתאבל עליה עד ה' יחונן וינער עפרה.
המחבר

הסכמות

טהורים אמרי נועם. וחביבים עלי דברות קדשם. אשר נתנו עדיהם ויצדקו. אשר בימין צדקם תמכוני. ונדבת פיהם אמצוני. ויאירו אלי עיניהם שהם הרהיבוני. ה"ה הני צנתרי דדהבי . אשלי רברבי לוקחי נפשות חכמים. הרה"צ וו"ת שלשלת היוחסין כקש"ת מוהר"ר **מרדכי ספרד** שליט"א מק"ק אוסטרהא יע"א. והרה"צ וו"ח מגזע תרשישים כקש"ת מוהר"ר **יוסף דוד** שליט"א בהרה"צ ה"ר **אברהם יהושע העשיל** זצ"ל מק"ק באזילעה ה' יכוננה.

[1] כי באותה השנה בי"ג אדר מתה עלי גם זוגתי הצנועה והמהוללת מרת יענטא באדיע ז"ל. ה' ירחמני וינחמני ולא אוסיף לדאבה עוד.

א

ב"ה הן הגיש לפני היום הרב החכם המופלא מו"ה **יצחק מעלער** נ"י מתופשי התורה בק"ק לאניוויץ את ספרו היקר אשר חבר על הראב"ע ז"ל. וראיתי כי רבות פעל ועשה הרב הנ"ל. וישב יצחק ויחפור את הבאורים אשר חבר אברהם ויסתמם וימלאם עפרות זהב. אמרתי זה היום עשה ה' שקויתיהו מצאתיהו ת"ל . כי עד היום היה היכל

ב

ב"ה גם אנכי אקח אי"ה ספר אחד מאת הרב המחבר הנכבד נ"י. כאשר יצא בעז"ה לאור ממכבש הדפוס לרצון נפשי. במחיר אשר יושת עליו. ואברכהו כי חפץ ה' בידו יצלח ובברכה המשולשת וכט"ס. כ"ד **מרדכי** בהרב זצ"ל. הכו"ח היום יום כ"ג תמוז תרנ"ה פה יאמפאל.

הראב"ע סגור על מסגר וכל הבא אליו ועמד, ועתה ת"ל נפתח השער ע"י הרב הנ"ל זה השער לה' אשר אוהבי חכמת ותורת הראב"ע יבאו בו. ע"כ גם ידי תכון עמו להודיע טבעו ברבים ולסמכו בכדי שיעזור לו השי"ת להוציא את חבורו היקר לאור. וכשיצא מבה"ד אקבל בל"נ חבור אחד כפי המקח אשר ישית עליו הרהמ"ח הנכבד . ואסיים בברכה שבזכות התורה ולומדיה יגן ה' עלינו ועכ"י לטוב להם כל הימים. א"ד הכותב למען אהבת התורה ולומדיה הכו"ח אור ליום רביעי לסדר את האלקים אני ירא. שנת ששו"ן לפ"ק פה לאניוויץ.

הק' **יוסף דוד** בהרב ר' **אברהם יהושע העשיל** מבאזילעה

ג

הסכמת ידי"נ הרב החו"ב השלם בתורתו וחכמתו . ענף עץ אבות קדושי עליון וגדולי ארץ מדור דור . חכו ממתקים וכולו מחמדים מו"ה **שמעון שלמה ווערטהיים** יצ"ו אבד"ק בענדר יע"א כן הראה לפני הרב החכם והשנון איש גדל דעה כש"ת מו"ה **יצחק מעליר** יצ"ו את ביאורו היקר על פירוש הראב"ע עה"ת וחמש מגלות והערותיו בספר הקדוש אוה"ח על התורה. וראיתי כי שקידתו העצומה ויושר דעתו ותכונתו עמדה לו לגלות מצפוני חכמה וראוי שיצא החיבור לאור ובלונ"ח אקבל גם אני בל"ג ספר אחד במחיר אשר יושת עליו. הכו"ח בחדש כסלו תרנ"ז בענדר **שמעון שלמה ווערטהיים** חופ"ק הנ"ל.-

ד

הסכמות הרבנים המאוה"ג החי"מ . הלוים המכהנים פאר בהיכל ההוראה . יורו משפט ליעקב ותורה ישימו בישראל אנשים של צורה. משנתם נקיה וסדורה. העושים סמוכים ופירושין לאוריתא בתדירא . ה' עליהם יחיו ויתנשא כבודם.

א

אקלע לאתרין כבוד ידידי החריף והשנון צנא מלא ספרי מושלם בחכמות ומדעים ויראת ה' היא אוצרו כש"ת מוהר"י **יצחק מעלער** נ"י מלאניוויץ. ובידו מחברת נאה כוללת פירוש וביאור מספיק על דברי רבינו אבן עזרא ז"ל על התורה אשר אסף ולקט מכל המפרשים שהיו לפניו והוסיף לדבר בכל המקומות אשר נשארו דברי הראב"ע ז"ל סתומים. והיה כל הבא שמה ועמד. והוא היטב לדבר מאד . וביחוד במקומות הנוגעים לחכמת המדידה והתישבורת וחכמה יתירה ליה אתיהבא ולא יבוש לדבר בשער הגיון רוחו ועשתונותיו. ונלוו בסופו גם הערות נכבדות בדברי המפרש האלקי "האור החיים" עה"ת במקומות אשר מרבית הלומדים מתקשים מעט בהבנתם . ע"כ ידי תכון עמו ויעזרהו ה' להוציאו לאורה בקרב. ואי"ה כשיצא מביה"ד אקבל ספר אחד לרצון נפשי ולשמחת לבבי. ע"ז באתי עה"ח יום גי י"ט טבת תרנ"ה פה פילישטין.

נאום **ישראל הלוי קיטובר** חופ"ק הנ"ל בעהמ"ח ספר "שביל האמונה" וספר "בירורי המדות".

ב

אקלע לאתרין הרב החו"ב שנון בהלכה מופלא ומופלג בתורה חכם במדעים ובמושכליות למודיות ותורניות. אוצר בלום נופך ספיר ויהלום . כ"ש מו"ה **יצחק מעלער** נ"י יושב באוהל התוי"ר בק' לאניוויץ יע"א . ומתניתי' בידו אשר עמל ויגע לברר וללבן כשמלה מחוורת את דברי ראש הפרשנים גולת הכתרת אדונינו הראב"ע ז"ל המפורסם בחרוזי מרגליותיו. אין [עוורון] לנפלאותיו. אחד מצבא קדושינו רבותינו בעהתו"ס ז"ל כנודע (והמסתפקים בזה מחכמי הספרדים לומר שאין זה הראב"ע ששאל מר"ת בתוס' ר"ה י"ג: קדושין לז: לא ירדו לעומק העיון כאשר בארתי במ"א אכמ"ל) גם בדברי אחרון בזמן וגדול במעלה ציץ נזר הקרש איש האלקי רבינו בעל אוה"ח ז"ל עה"ת, ידו הרה לבאר כל סתום בהסבר צח כאשר תראה עין המעיין. אשר ע"כ מהראוי להחזיק טובה להאי גברא יקירא ולתמכו במה דאפשר למען יוכל להוציא מחשבתו הרצויה אל הפועל כאשר תברכנו נפש עמוס בעבודה הכותב ברוב נחיצה לטרדת הזמן למען כבוד התורה ולומדיה. עומלי' והוגיה . כו"ח ברביעי לסדר אלה הדברים "ממלכת כהנים" לפ"ק

הצעיר **משה נתן הלוי רובינשטיין** ראב"ד ומו"ץ דק' *דובנא רבתי בעהמח"ב ספר "אלף המגן" "וכלילת המנורה"

הקדמה

אמנם ידעתי כי כן דרך חוברי חברים . לגבב אמרים. חמרים חמרים . בפתחי השערים. וירבו הגיגם ושיחם . טרם שילוחם . לשוט בארץ ילדי רוחם . מי יודע אולי ישוב המבקר ונחם . ולא ידרוך חציו דבר מר . וישיב אחור ימינו הנצבת כצר. מול עולל טפוחיו. להביא בכליותיו. בני אשפתו. בקנאו את קנאתו. מדוע לא כאיש גבורתו. לבנות ולנטוע . והוא כחו רק להרוס ולגדוע . ויאמר מה יושיענו זה. לא מזה ולא בן מזה. ומי הביאו עד הלום . להיות איש הרוח נביא או חולם חלום . ומה יתחרה זבוב קצוץ הכנפים . לעוף אחרי הגשר בשמים. ומי הוא זה איש המופת והתהלה. אשר יסול לו במים עזים מסלה . לדרוש בדברים שהם כבשונו של עולם . ולעמוד במקום שגדולים נחבא קולם. וכדומה דברי בלע . ואבני קלע . הנמצאים למכביר בילקוט המבקרים. שהמה רק מחפשים ומנקרים. למצוא במי שגדול מהם מגרעות . ומעמידים קול זועות. גם על המחולל נפלאות. ומטילים דופי. במו פי. גם בכליל יופי . ואנכי אמרתי למה אבחר לי לשון ערומים . ושמתי דברי הנעימים. לדבר על אזן סוגה באולת . אשר בהאמת מואסת ובחלת . ולמה זה הבל אראה נגה הצבעים . וחמדת המדעים . לעין שחתה שנאתה . ולנפש צמתתה קנאתה . ועליהם כבר אמר שלמה בחכמתו "לא יחפוץ כסיל בתבונה. כי"א בהתגלות לבו והותו". ולמה הבל אירא מעטלפים וחפרפרות . השוכנים אמרי הגדרות . אחרי אשר אנשי לבב הכירו פעלי ומעבדי. ויברכוני על מנחתי הביאה להם ידי. וכבר נתנו לי עדיהם . אלה הנאמנים בדבריהם. כולם אנשים . חכמי חרשים . כי מצאו בבאורי ענינים יקרים וחרשים. כפעם בפעם . ערוכים בדעת וטוב טעם . וכל איש נבון יודע . כי אין אדם נוגע . במה שלחבירו מוכן. ואשר משמיא זכו ליה והוחן. ודברים רבים ונכבדים גלו האחרונים. לא שערום אבותיהם הראשונים . הגם כי מבארם הם שותים . ובצל דליות חכמתם הם חוסים. כי כבר ידוע בטבע החק. כי הנסנ הרוכב על שכמי הענק . יותר רחוק תחז עיניהו. מהאיש אשר ישאהו. ואען ואומר:

הנה סבות הקושי וההעלם בדברי המפרש היקר והחוקר האלקי הראב"ע ז"ל אשר מרבית דבריו המה כאבן מעמסה להההוגה בם . וניתן הספר גם ליודע ספר לאמר קרא נא זה . ואמר לא ידעתי. כי סתומים וחתומים הדברים גם לפני הנבונים בעם . הנה שלשה במספר: **א**) בבואו לנתח המלות ע"פ חוקי הדקדוק ולבאר הזרים שנמצאו

ביניהם. ודבריו בזה ע"פ דרך ושיטת קדמוני המדקדקים. וגם בשמותם יקרא אשר ע"פ רוב הוסבו לשמות אחרים בפי המדקדקים האחרונים. ובזה לא יובנו דבריו בזה החלק להרבה אנשים. ואצ"ל למי שאין לו ידיעה כלל בחכמה זו. ולזה הענין לא מצאתי תחבולה אחרת. רק לפרש המלות ע"פ דרך האחרונים. ובאיזו מקומות לבאר ג"כ כונתו בקצרה במקום הצריך לדעתי. ובאופן שאח"ז יובנו דברי הרב לאיש שיש לו עכ"פ ידיעה שטחית בחכמת הדקדוק כי לאיש נעדר הידיעה הזאת מכל וכל. יש לפניו שני דרכים . או לדלג על אלה המקומות בדברי הרב כסדר הנהוג לחרפתנו אצל רוב המלמדים בבואם לפסוק רש"י המדבר מנתוח איזו מלה ע"פ חכמת הדקדוק. או לקחת להם איזי ספר המורה חכמה זו ולשנותו היטב עד שיהיה רגיל על לשונו. ואז ירוץ בלכתו ולא יצרו צעדי אונו. כי יהפך לו העקוב למישור והרכסים לבקעה. כי לו חפצתי להעמיס עלי הטרח לבאר דבריו בזה החלק באופן שיובנו גם לאיש לא לומד בחכמת הדקדוק. לא היה עלי בלתי למלאות ספרי בספר דקדוק אחד. מהישנים או מהחדשים מקרוב באו. והפוכי בשל אחרים למ"ל ? ב) קוצר לשונו ועומק הגיונו וידיעתו הרחבה בכל ענפי החכמות והלמודיות אשר כל רז לא אנס ליה בהם . וסמך על הקורא כי למצער אחרי הערתו הקצרה יבין ממילא כונת דבריו. ובאמת לא רבים יחכמו בהענינים אשר עליהם תטוף מלתו. וכמו זר נחשבו למו. ומזה ג"כ תוצאות להרבה שגיאות וטעותים וגם לפעמים השמטות ענינים ושיטות שלימות שנזדמנו בדברי הרב. באשר המדפיסים וגם המגיהים מששו שם כעור באפילה לא ידעו במה נכשלו. נוסף לזה קדמוניות הספר ובטרם היה עוד חזון הדפוס בארץ. נעתק הספר לחביבותו מאיש לאיש אלפי פעמים ע"י כתיבת אנשים שונים בעט סופרים. ודבר כזה עלול מאד לשגיאות. כי כ"א בל"ס הותיר וגם החסיר אותיות ומלות שלימות וענינים או דלג על איזו שיטה כנהוג. ודבר זה בהצטרפו אל עומק המושג יוסיף מאוד הקושי והעמל לעמוד על כונתו. כידוע שנפעמים ע"י אות אחד שנשתנה ישתנה לרגלו כל הענין מקצה לקצה. ובזה החלק הרביתי פעולתי ת"ל. וגליתי הרבה טעותים. וענינים אמתים אשר חנני החונן לאדם דעה ישרה. כאשר יראו הקוראים הנבונים ויאמרו אמת. ג) המה הסודות והרמזים הפזורים בדבריו בהרבה מקומות והם נחלקים לשני מינים: מין אחד, הרומז לדברים נסתרים שלא יחפוץ הרב לגלותם לפני ההמון. באשר צפונים במו איזו רמזים אשר לא יאותו לגלותם לפני כל. ולפמעים יש בהם גם קצת סתירה להקבלה האמתית והכחשה למסרה קדומים. אשר הרב הרשה לעצמו באיזו מקומות הבלתי נוגעים להלכה רק להדרש. לנטות מעט מדרכם דרך הקדש. ואשר ע"ז נפל מעט ערך פירושו בעיני המאמינים

האדוקים. אמנם במקומות מועטים נגע גם בבת עין של הדת וילפות בעמוד התוך אשר רוב ב"י נשענים עליו. ולבלי יקעקע כל הבנין מצאו עצמם אלה מבארי התורה אשר הדת יקרה מאוד בעיניהם וחביב עליהם מכל. לצאת גם בדברים בוטים כנגדו ולחוב קדוש לסתור דבריו. כהרמב"ן והאו"ח וכדומה. ואמנם כן בענינים אלה תמים דעים אנכי עם המפרש בעל אבי־עזרי. שבכל מקומות אלה שנראה בהם סתירה לעניני קבלה רבי הערך. כדבריו בפסוק והכנעני אז בארץ. וכדומה. ושם במקומם גליתי הרמז בקצרה שלא לרצוני. כל אלה לא מעט הרב יצאו וזמורת זר הובאו בקרבו מאיש החפץ להחנק ולהתנות באילן גדול. כי"א נתבונן היטב להכבוד והיקר אשר יחלק הרב בכ"מ לחכמי הקבלה. ויבטל דבריו נגד דבריהם בהכנעה רבה ובענוה יתירה. כאמרו ודעתנו נקלה נגד דעתם וכדומה. לא נוכל האמין שהפה קדוש שאסר הוא הפה שהתיר חלילה להסיג גבול ראשונים . ומי שאמר בפ' תולדות על ספרו של היצחקי (איננו רש"י ז"ל רבן איש קראי) שראוי לשרפו באש. ואמר: "וחלילה חלילה שהדבר על ימי יהושפט כמו שדבר היצחקי. וספרו ראוי להשרף באש. ואת בן זוטא וחוי הבלכי חכמי הקראים הכה כפעם בפעם שוק על ירך בשבט לשונו למען העמיד אמתת קבלת חז"ל על תלה. אף הפך שמותם לגנאי כעכו"ם. לא יתכן בשום אופן להאמין שהוא יאמר הדברים בפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם או בפסוק אחד עשר יום ודומיהם. אם לא כי אחד מתלמידים הטועים הסגיר בתוכם דברים בוטים כאלה. וימסוך מי רוש ולענה בעסיס ענביו. למען לא יודע בעליל מבטן מי יצא הקרח הזה. וכפי הנראה באמת שהראב"ע עצמו לא כתב את ספרו זה המצוי בידינו רק אחד מתלמידיו או ממקורביו ואוהביו. כי הלא מפורש שמענו זה בפ' בא בפסוק אל תאכלו ממנו נא ז"ל: והנני הכותב מוסיף על דברי זה החכם כאשר שמעתי מפיו. וכו'. ואחרי ההודאה במקצת הזאת שכבר שלטו ידי זרים והוסיפו בדברי הרב. מי יודע אם לא הדביקו הידים העסקניות הללו גם מעט מהחלאה והזוהמא אשר עליהן. בראותם שהרב מרשה לעצמו לפעמים להשמיע חוות דעתו חפשי. במקום הבלתי נוגע לעיקרי הדת ויסודותיה המקובלים בין שלומי אמוני ישראל. והם לא יבדילו בין טהור לטמא בין תכלת לקלא אילן. והמין השני מרמזי הרב יכונו באמת לעניני מחקרים ופלוסופיים אשר החוקרים התורניים הקדמונים רובם ככולם עמלו אז בכל יכלתם להתאים שיטת הפלוסופיא היוונית שעמדה אז על גרם המעלות ונתקבלה בלב כל חכמי הדור ההוא לאמתות גמורה שאין ספק כלל בהנחותיה והחלטותיה — עם דברי התורה שלא יסתרו זא"ז. ואין אמת סותרת אמת. ועל זה הקוטב יסובו כל דברי אדונינו הרמב"ם ז"ל במו"נ והרלב"ג וכדומה וגם הרב כאחד מהם. ונוסף לזה אמונתו

הנפרזה בחכמת האסטרלוגיא. שהיתה ג"כ בזמנו על פסגת רום מעלתה. עד שכמעט בכל חצרות המלכים נמצאו אז אצטגנינים וקוסמים. הוברי שמים מגידים לחדשים מאשר יבואו. ועשו כונים למערכות השמים. ומשטרי הכוכבים להוריד השפעתם. עד שמצא הרב לנכון לפניו להכניס כונות כאלה במעשה המשכן. והקרבנות ובגדי הכהונה. ולהרבות בסודות עמוקים ורחוקים. ובזה החלק כבר האריכו דים המבארים הגדולים. ה"ה בעל המק"ח והמוטוט . ודומיהם איש איש לפי דרכו, וגם אנכי לא משכתי ידי מגלות דעתי הקלושה בזה במקום שמצאתי דרך יותר נכון להבנת דבריו. אך אחרי כל דברי המבארים בזה נותרו מקומות הרבה קשה ההבנה בענינים אלה לקוצר הרמז בדבריו. וביחוד אחרי שחכמת האסטרולוגיא כבר עברה ובטלה מן העולם ולא נשאר לה שם ושארית בין ספרי החכמה הנמצאים בידינו. וגם ע"פ רוב נזדמנו בזה איזו שגיאות ודלוגים שקשה לעמוד עליהם. אך מקומות אלה מעטים מאוד ונער יכתבם. אך בפשטי הדברים מצאתי ת"ל מקום רחב ידים . אשר השאירו אחריהם המפרשים הקדמונים בכל גודל ידיעתם וחכמתם . כי מקום הניחו לנו הראשונים להתגדר בו כמאמר חז"ל. וביחוד תקנתי שגיאות רבות אשר כל רואיהן יכירו וידעו כי האמת אתי. ועתה אחרי הגהתי יבואו דבריו כמין חומר. וע"פ רוב הגהתי קלה וקטנה ובכ"ז תפיץ אור בהיר ותשנה פני כל המאמר לטובה ותשים המעקשים למישור וכל הזרות והקושי הקודם כלא היה. וזו הראיה היותר צודקת על אמתת הגהתי. ואמנם כן מראש עלה במחשבתי להציע רק ענינים בודדים שהערתי בדברי הרב. בידעי שכבר נמצאו פירושים למכביר על דברי הרב וביחוד שמעה אזני מהפירוש היקר והנכד על הראב"ע מהרב החכם הר' שלמה נעטטער ז"ל דפוס וויען שלא היה נמצא ת"י ולא ראיתיו עד כה. אמרתי למה אכביר מלים ואתפש עליהם כגנב. ומתכסה בטלית שאינו שלו. כי בל"ס ימצאו דברים רבים שכבר קדמני הרב הנ"ל. אכן ברצות ה' דרכי הזמין לידי הפירוש הנעלה ההוא. וראיתי כי עוד רבים אשר עמדי מאשר אתו. ולא לבד כי השאיר לי עוללות אך גם אשכולות ואשישי ענבים. ולזאת חזרתי מהחלטתי ומצאתי יותר נכון לפני לעשות ביאור רחב ומספיק בכל המקומות . ואם ימצאו מקומות רבים אשר דברי לאחדים המה עם המבאר הנ"ל אין רע אחרי שכבר התודיתי עליהם שהיה המפרש ההוא מול עיני, ואדרבא יחזיקו לי טיבותא ע"ז כי אין חזון הפירוש ההוא נפרץ ביד כל החפץ לדעתו. ואודות הפירוש אבי-עזר הנדפס כעת בכל החומשים לא ראיתי לנחוץ לדבר ממנו כי אך במקומות אחדים נגע בהם בקצה עטו. ואף באלה מצאתי דברים שלא קלע בהם אל מטרת הכונה של הרב ז"ל ובמקומם הערותי עליהם. ע"פ רוב. ונכון לבי בטוח כי באורי

זה יהיה לכלי חפץ ומתוקן ביד האוהבים להתחקות על שרשי דברי הרב. כן מפאת אשר בחרתי תמיד הדרך הקצרה האהוב לכל ההוגים בדברי ספר. תחת אשר המבארים הראשונים האריכו הרבה באיזו מקומות . וכן מפאת שלא הנחתי כמעט מקום אחד קשה ההבנה שלא נגעתי בו , וכן בעניני הנדסה בארתי באר היטב ע"פ שיטת האחרונים וחכמי זמנינו בחכמות הללו :

וכעת מצאתי לי עוד לחוב קדוש להטיף פה דברים אחדים על תולדות אדונינו הראב"ע ז"ל ומקרי חייו בקצרה . כפי שנודע לנו אודותיו מספרי ד"ה לעמים ולב"י אשר הרבה מהם האריכו בחבורים שלימים בהשערות שונות על מאורעותיו ודרכי חייו הנפלאים. שיטתו ודרכו בקדש משיריו ופיוטיו וביאוריו הנפלאים המסולאים בפז. ואנכי בררתי בזה הדרך הקצר והאמתי ביותר. והדקדוקים והפלפולים קלי הערך הבלתי מעלים ומורידים לספור תולדותיו זריתי הלאה לבלי הלאות בם את הקוראים ללא תעלת . ואלה

תולדות הראב"ע

הענק הגדול בין גאוני וחכמי ישראל הקדמונים, אשר לפני שמש ינון שמו לדור דורים, המושל בכל מכמני התורה והתושיה ורודה בכל משניות החכמה והמדעים,

המליצה והשיר , וכל רז לא אנס ליה , הרב ר' אברהם אבן עזרא נולד לאביו הר' מאיר אבן עזרא (אבן עזרא הוא כנוי לכל בני המשפחה הזאת ואינו שם אדם עזרא) בעיר טולידא או טוליטילא אשר בספרד, וי"א כי נולד בעיר קורדבא . וחכם אחד הכריע כעין פשר כי מקום מולדתו הוא טולטילא אך מרבית ימי נעוריו בלה בקורדבא מקום משכן החכמה והמדעים אז והיא גדלה שעשועים. במחצה השנית למאה השמינית באלף החמישי. ונפטר במחצה הראשונה למאה התשיעית באלף ההוא. אמנם שנת מולדתו ופטירתו בדיוק לא נודע ויש בזה מחלוקת בין כותבי ד"ה , ודעות שונות ומתנגדות נשמע בזה , יש מגבילים שנת הולדתו ד' אלפים תתנ"ב ליצירה ופטירתו בשנת תת"ק כ"ז לאלף החמישי בר"ח אדר הראשון. וקצב שנותיו עלי אדמות היו לפ"ז ע"ה ונתנו בו סימן , "ואברהם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרון אף העולם". וכ"כ בס' שלשלת הקבלה . והחכם הרב בעפ"ע הסכים ג"כ לזה והביא שמצא באיזו ספר של הראב"ע כ"י שהראב"ע קרא על עצמו מקרא זה קודם פטירתו. והחכם גרעטץ בספרו דה"י לב"י חלק ששי כתב שנולד בשנת ד' אלפים תתמ"ח או תתמ"ט , ויש קצת ראיה לזה ממה שנמצא כתוב בשם הרב שחיבר פירושו לתורה בהיותו בן ס"ד שנה , וג"כ מצאו עוד בכ"י של פירושו על שמות שנשלם בשנת תתקי"ג, ומוכרחת דעת גרעטץ ואחר זה נמשך ג"כ החכם ק"ש

בספרו תח"י ח"ר צר 189 ונפטר בשנת תתקכ"ז א"כ היה מספר שנותיו ע"ח, וגם בשנת פטירתו ישנם דעות חלוקות ומרוחקות עיין בסה"ד אלף החמישי.

גם בקביעת המקום אשר בו שבה הנפש היקרה והנשגבה הזאת למנוחת עולמים יש חלוקי דעות , בעל סה"ד וכן רבים מסופרים האחרונים הסכימו יחד שנפטר בעיר קלאהורא העומדת על גבול מדינת נבארה וארוגוניא בלכתו לשוב אל ארץ מולדתו ספרד אשר לקח משם. אמנם מובא שם עוד דעה שנקבר באי"י , ועור שארי דעות שונות , בכלל כי לא נדע בכ"ז דבר ברור, וגם מרבית תולדותיו לוטים בערפל והמעט הנמצא בידינו אנו חייבים להורות להרב אשר בהרבה מקומות בספריו הציב לו ציונים המקום והזמן שבו נכתבו ולשיריו אשר הותיר אחריו לפליטה המכילים ומרמזים ברמיזה על מקריו ופגעיו אשר עברו עליו ומצבו בכל זמן. ולולא הם שעמדו לנו נעלמו מאתנו כל תולדותיו ולא היינו יודעים מהם עד מה , ולדעתי הסיבה הקרובה לזה היא רוב עניו ונדודו מעיר לעיר, מממלכה אל עם אחר , ובכל מקום בואו לא השתקע זמן רב והיה רק כגר בארץ ואורח נטה ללון, מובן מאליו כי לאיש אשר אלה לו א"א להשמר לאורך ימים פרטי מאורעותיו בתקופות שנות חייו כלאיש השוקט על שמריו כאזרח רענן בחוג משפחתו וב"ב ואוהביו אשר כצנה רצון יעטרוהו, החוגגים ימי שמחתו ומברכים יום הולדתו ונעצבים לקראת פגעיו , ואם האיש ההוא גדול ומצוין על יתר בגי גילו אז ישארו הימים והזמנים האלה וזכרונותיהם חרותים בצפורן שמור על לוח לבם כל ימיהם וגם לדור אחרון יקומו ויספרו לבניהם כל תולדות אביהם ושארם ומקרי חייו.

כן גם סבת הפרדו מארץ מולדתו ולובשו כלי גולה לנוד בארצות נכריות נדע רק מפי שיריו שכתב בעצמו , כי איזו צרה רבה ונוראה אשר לא ידענו שחרה מצאתהו במקום מולדתו ומנוחה הדריכתהו עד כי מעוצר רעה ויגון ומבלהות מגורותיו חש מפלט לו להמלט מרשת המזורה לרגליו , כאשר נשמע הד קול אנחתו בהקדמת פירושו לקהלת ז"ל שם :

ומארצו נפרד, אשר היא בספרד, ואל רומי ירד, בנפש נבהלת:

ובספרו מאזנים יאמר: ובן עזרא נקרא. ובאה לו צרה, כצרת מבכירה, אשר על אבנים:

אך גם בארצות נדודיו לא מצא המנוחה וחיים נעימים אשר בקש , אך תח"ז אסף והוסיף עוד הרבה חכמה ודעת יום יום בשוטו בארץ ובהתהלכו בה ויתודע לחכמים רבים ושוחרי תושיה וינחל כבוד ויקר בכל מקום בואו , גם נחמתו האחת בעניו הוא יצחק בנו יחידו אשר אהב סלה ואשר ארח אתו לחברה בכל מסעותיו ונדודיו נלקח ממנו בדרכו מתגרת איזו יד נעלמה , עד שבמשך שלשה שנים אשר אך לשוא חפשו חפש

מחופש בכ"מ ולא מצאו כבר חשבו במתים חפשי ובקהל רפאים מקומו, אכן אח"ז נודע לו לחרפתו ולדאבון לבו שלא עמד בנסיון[2] ויבך אותו אביו וימאן להתנחם עליו עד יום מותו, וכה יאמר בחרוז אחד מקינתו אשר קנן עליו:

רעי הרפה ממני, אם תנחמני תניעני:
מחמל נפשי אל תזכר, ושמו אל תשמיעני :
גחלתי אשר נשארה לי כבה זמן וגם ירועני:
שממת עולם השימני, ויקח מחמד עיני :
כלה שארי ולבבי. כא'ר כלה יצחק :

בנפות הקדם אשר עבר עליהם נחה עליו גם רוח המקומות ההם, וחכמיהם ותוכניהם השפיעו עליו אמונת שיטתם ויאצילו מרוחם עליו להאמין אמונת אומן בממשלת מערכת הכוכבים על האדם בפרט ועל התבל כולה בכלל , ותדבק נפשו בחכמת האסטרולוגיה הכוזבה אשר באהבתה שגה תמיד ויחזה בה גם משאות שוא ומדוחים, גם מרבית מקריו ופגעיו, תלאותיו ועניו ומרודו מצא סבתם אך ורק במשטרי הכוכבים ומזלו הרע ברגע יצירתו אשר הביטו אז זה לעומת זה בעיני זעם ואיבה, ותהי נפשו המטרה לחצי זעמם וקנאתם. ונמצא ממנו מכתם נפלא ע"ז וז"ל :

איגע להצליח ולא אוכל, כי עותוני כוכבי שמי :
לו אהיה סוחר בתכריכין, לא יגועון אישים בכל ימי :
לו יהיו נרות סחורתי. לא יאסוף שמש עדי מותי :
אשכים לבית השר, אומרים כבר רכב :
אבוא לעת ערב, אומרים כבר שכב :
אויה לאיש עני, נולד בלי כוכב :

מזה נראה כי גם רוחב חכמתו וחופש דעתו ויושר הגיונו לא עמדו לו להכיר ולדעת כוזב השיטה ההיא אשר נתפשטה אז ונתקבלה כדעה מוחלטת לאמת בלב כל חכמי הדור ההוא מבלי לפון בה ולהטיל ספק באמונתה , כי קשה לצאת מן המנהג וההרגל , הגם כי בימינו אלה כבר גורשה כלה מגו החכמות והלמודים , ויריעו עליה כגונבת דעת הבריות. ואבד זכרה מני ארץ ולא שם ושארית לה בחכמת התכונה הזמניית, כי ראו ערותה ונגלה תרמיתה ופחזותה. ותוכן אחד "פאלב" שמו אשר עוד נשאר לבן אמונים לה, הוא לצחוק ולעג הרבה בפי כל החכמים. כי כבר נתפס ונתבדה בכל נבואותיו ועתידותיו אשר יגיד לנו מראש, ואשר תקרינה יספר לנו ללא אמת וצדק.

[2] שנאנס להמיר דתו לדעת קצת כותבי תולדותיו.

כי התרועע את חכמים וגם תורניים רבים במסעותיו , נראה משירי הכבוד והתהלה אשר חברו לכבודו ואשר חבר הוא לכבודם , כן נפגוש נפגש בארץ צרפת את הרב הגדול מאור הגולה רבינו יעקב המכונה בשם ר"ת נכר רש"י ז"ל. והר"ת שלח אליו דברי שיר ותהלה וגם השיב לו דברים בעניני התלמוד כמובא בתוס' ר"ה דף י"ג ע"א וקדושין ל"ז ע"ב ותענית כ' ב'. ועל שירי הר"ת השיב לו הראב"ע בזה"ל:

ומי הביא לצרפתי, בבית שיר . ועבר זר במקום הקדש, ורמס:

ולו שיר יעקב. יעקב כמו מן אני שמש וחם שמשי ונמס :

*והר"ת שלח לו: **אבי עזרי ישיבוהו סעפיו . אשר נתן ידידו בין אגפיו**:

אני עבד לאברהם למקנה, ואקוד ואשתחוה לאפיו:

וע"ז השיב הראב"ע: **הנכון אל אביר עם־אל ורועם. להשפיל ראש במכתב אל בזוי־עם**:

וחלילה למלאך האלהים. אשר יקוד וישתחוה לבל עם!:

והנה כל כותבי תולדותיו מבארים בסגנון אחד, כי הראב"ע במכתבו הראשון השתומם למצוא בארץ צרפת מקום בחי החכמה אז (?) משורר ואוהב מליצה , ומרוב תמהונו כתב לר"ת שיר תהִלה ותהֶלה כאחד , אך אחרי שהר"ת השיב לו דברי חן ופיוס בענוה יתירה עשו דבריו רושם עז בלב הראב"ע והשיב לו ברגשת לב אוהב תמים, (כ"כ ה' ק"ש והח' בערינפפלד וכדומה) אכן לדעתי רחוק מאוד לתלות בהראב"ע גאות וסכלות יחד כזה , להשיב לאיש תהֶלה תחת תהִלה ולעפר בעפר תחת פאר וכבוד שנתן לשמו, וכ"ז בעבור שהשתומם למצוא בארץ צרפת איש אוהב מליצה ושיר? ולא יכולתי להאמין לשמוע דבר שאין לו שחר כזה מחכמים מובהקים. משל למה"ד לאיש המושיט קיתון של יין לחבירו ובא זה וטפחו על פניו ושבר את הקיתון על אשר התפלא איה מצא רעו יין חשוב כזה במקום שאין שם כרמים, האם לא בין המשוגעים חלקו ? ולזאת כאשר אחזה לי אנכי שגו הם במח"כ בכונת המכתמים , שהם פירשו המלות "ומי הביא לצרפתי" על הר"ת וכן הבינו הכונה במלות "ועבר זר", והבינו הכונה במלות "בין אגפיו" כמו בין אנשי מלחמתו ור"ל הלוחמים כנגדו. ועפ"ז יצא להם הראב"ע בתמונה לא נאותה כאיש הפכפך אשר יתרגז ויתקצף לסבת הבל על אוהבו ומכבדו , ולקול דברי חונף כל שהוא, נהפך בבין רגע לעניו ושפל מפני רעו , דבר שלא יתכן במציאות כלל אצל יתר בני אדם אף כי באנשים מצוינים ונכבדי ארץ אשר בהם ישראל יתפאר. אך האמת היא שהכונה במלות "ומי הביא" על עצמו ומלת זר הכתוב אח"ז נמשך ג"כ למעלה כדרך השיר, כלומר ומי הביא זר כמוני לצרפתי בבית שירו, והעבירו בבית קה"ק כדרך החכמים המקטינים עצמם וביחוד לפני שר צבא גדול בישראל כהר"ת. ואם שירי יעקב

מתוקים כמן, הוא כשמש אשר בהביטו עליהם ימסו ויכלו, ויפסידם, ולמה זה הביאם האיש אליו , אם הוא אינו ראוי להם , והר"ת השיב לו כי חלילה לו להראב"ע לשום את הר"ת בין שריו ואגפיו, וכמו שפירש רש"י מלת אגפיו (ביחזקאל י"ב י"ד) כי הוא נכון לעבד לו ולכן שלח לו את שיריו למצוא חן בעיניו, והוא הראב"ע ז"ל בענותו מאן לקבל עליו את המשרה הזאת עליו. ולפ"ז יבואו המכתמים כמין חומר.

ודרכי הרב ישרים.

על אודות הפגישה הראשנה של הר"ת עם הראב"ע נתפשטה אגדה, כי בבוא הראב"ע הביתה לא נמצא אז הר"ת בביתו, ואשתו שרה אשר חשבה אותו לאיש גס והמוני בלבשו קרעים וכלי גולה שאלתהו על חפצו , וימאן להגיד לה ויאמר כי דבר נחוץ לו לדבר עם בעלה ביחוד, ותקצוף עליו ותגרשהו בחרפה מביתה , באמרה כי אין לבעלה כל עסק עם אנשים כמהו ועליהם לפנות אליה בבקשתם עזר מה ונדבת כפים. וטרם צאת הראב"ע מהבית התוה בנתר על הדלת המלים האלה: מביאה ראשונה נתעברה שרה" ובשוב הר"ת לביתו וירא את הכתובת על הדלת , הכיר כרגע כי ממכתמי הראב"ע הוא , וישלח לחפש אחריו ולהביאו אליו, אך אין אנכי מקבל אחריות האגדה הזאת עלי , ואינני ערב בעד אמתותה. —

עד כמה היה גדול שמו ונערץ בין החכמים בין הזמנים נוכל להוכח ממה שכתב הרמב"ם לבנו באגרותיו ז"ל : ואתה בני הנאמן לי אני מצוה אותך שלא תעיין בפירושים וחיבורים ולא תטריד שכלך אלא בפירושיו של הראב"ע ובחבוריו וספריו כי הם טובים מאוד ומועילים לכל מי שיקרא בהם בהשתכלות יפה ובעיון דק , שהם אינם כשאר חבורים כי הוא היה כמו אעי"ה ברוח וכל מה שתקרא בדבריו וברמזיו אשר ידבר בהם, עיין בהם עיון יפה , והשתכל בהם השתכלות רבה בשכל זך ובעיון נקי, כי החכם הזה לא היה מתפחד משום אדם ולא נשא פנים לשום בריה. ובאגרת ב' ב' כתב ז"ל : האמת והנכון הוא מה שאמר הראב"ע החכם זצ"ל. נאמר לי עליו שהוא חיבר פירוש על התורה וגלה בו סודות עמוקות לא יבינם אלא מי שהוא במדרגתו והשרידים אשר ה' קורא. והוא זצ"ל דבר בפי משפטים בפסוק הנה אנכי שולח מלאך , מאמר נכבד על השמש והירח , ודבריו נעימים אין ראוי שיבינום כל אדם :

בדבר חיי המשפחה של הראב"ע ז"ל ג"כ ערפל חתולתם ואין אתנו יודע מהם עד מה. כי הברבנאל פי תשא כתב כדבר מוחלט ונודע שהראב"ע היה חתן החכם והמשורר האלקי הר' יהודה הלוי הספרדי זצ"ל בעל הכוזרי ומיסד הקינות המחוללות לת"ב "ציון הלא תשאלי" וכו' וכתב בפשיטות "מאחר שהחתן והחותן מסכימים לשיטה אחת וכו'.

וכן הוא רגול בפי כל איש, ובתשובת חו"י רע"ב הוכיח ממה שהביא הראב"ע בפי' יתרו בפסוק אנכי ה' אלהיך וז"ל: "שאלני הר"י הלוי מ"כ" ולא הזכירו בשם מו"ח מוכח מזה עכ"פ כי בחייו לא נשא בתו , ובעל סה"ד מצרף לזה עוד אגדה נפלאה איך נקשר קשר החיתון ביניהם, וכי השדכן של זוג המעולה ההיא היה חרוז אחד בפזמון אדון חסדך בפיוטי הר"י הלוי לפורים, אשר הלוי נתקשה בחרוז אות ר', ובצאת הלוי מחדרו על זמן מה ונכנס במקרה שמה הראב"ע, רשם הוא החרוז "רצה האחד לשמור כפלים" ובשוב הר"י הלוי וימצא את הראב"ע יושב וכותב החרוז ההוא ויחבקהו וינשק לו ויתן לו את בתו לאשת ע"ש באריכות, אך נגד כל אלה האגדות הפורחות באויר עומדת הוכחת בעל החו"י וסוטרת להן על פניהן, כי היא ראיה בולטת להיפך, ולומר כי לקח את בתו אחרי מות חר"י רחוק ג"כ מן הדעת, אחרי שנודע לנו כי פירושו לתורה התחיל בהיותו בן ס"ד שנה, ובפ' יתרו עוד קראהו בשמו סתם ולא בשם חותני, וכל שנותיו היו ע"ה א"כ מתי לקח לו את בתו לאשה. ולמה לנו כל הצער והדוחק הזה לעיל פילא בקופא דמחטא. האם שמענו את הב"ק מכרזת ואומרת בת הר"י הלוי להראב"ע אחרי שכל המאמרים הנ"ל המה רק השערות ושמועות ומקורם נעלם מאתנו, אך זה דבר ברור כי היו נודעים היטב איש לרעהו , ומחדדים זא"ז בתורה ובמדעים באהבה וריעות, כי הר"י הלוי היה זקן ממנו ונפטר קודם כתיבת הראב"ע את פירושו על התורה.

עוד הביאו כותבי תולדותיו כי הר"י הלוי נגלה בחלום אחרי מותו להראב"ע ואמר לו זה החרוז:

ערבה שנתי לי, ואהבתך דודי העירתני לראות צלמך כתות זבול בחרו בשירך:

הם שלחוני קרוא בשמך בוא נא ונשירה ועל עפר נשכב. ומה לך פה היות דל ומך:

והראב"ע השיב לו : **אחי יהודה! שוב שכב. כי מאן ה' לתתי להלוך עמך**:

אך כל השיחות הללו קלוטות מן האויר וברוח השיר והדמיון יסודתם:

סוף דבר הכל נשמע כי החכם הראב"ע היה איש דגול מרבבה כוכב מזהיר על שמי היהדות, בו נפגשו יראת שרי ודעה רחבה, אמונה עזה ותמימה יחד עם בקרה חפשית לפי הבינה הישרה בו נשקו. ויהי אמן נפלא במלאכת השירה העברית וגם הערבית, ולפניו נגלו כל תעלומות משטרי השמים וכסיליהם ויגלה צפונות ועמוקות בחכמת ההנדסה וסגולות המספרים עד להפליא , כל הידיעה הרחבה הזאת קנה לו עוד בארץ מולדתו.

אך , מלבד שירים אחדים, לא הפיץ מעינות חכמתו חוצה, ורק אחרי אשר הרים פעמיו למסעות , לשוט בארץ ולהתהלך בה כתב רובי תורותיו וחבוריו, קרוב לשנת ה' תת"ק

בערך עזב ארץ מולדתו ויבוא לרומי, כמ"ש בהקדמתו לקהלת , שם חבר ג"כ ספר מאזנים , על דקדוק לה"ק , ופירושו לקהלת, בשנת תתק"ד בא ללוקא אשר באיטליא , שם חבר ספר "שפת יתר" להציל את רבינו סעדיא גאון מאת משיגו דונש בן לברט , וספר היסוד על דקדוק. בשנת תתק"ה השלים פירושו לספר ישעיה , ובשנת תתק"ו נפגשתו בעיר מנטובה כרשום בסוף ספר צחות שחבר שמה, בו ידבר קשות עם המדקדק ר' יונה בן גאנח על נטותו מן המסורה (ולדברי החי' ק"ש היה תחלה במנטוכה ואח"כ בלוקא ועוד איזו שינוים קלים) משם נסע למצרים ולאפריקא ויצמד לחכמת אצטגניניהם ויחבר ספרים רבים בחכמה זו הלא המה : ספר המולדות , ספר השאלות, ספר "המבחרים" איך לכון השעה בהתחלת איזו מעשה ולהצליח בו , ספר כלי נחשת , ספר המאורות . בשנת תתק"ח חבר ספר העולם . בשנת תתקט"ו היה בנגב צרפת בעיר בדרש שם חבר ספר השם. משם הלך לרודוס ובחשון תתקט"ו השלים שם פירושו לדניאל, בחדש טבת תתקי"ז השלים פירושו לתרי עשר . ומשנת תתקי"ז ואילך התחיל לחבר פירושו על התורה. את חיבורו זה כתב בשני מהדורות, מ"ק בשיטה ארוכה והוא נמצא אתנו רק בספר שמות וקצת בבראשית ומהדורא בתרא בשם שיטה קצרה והשלימה ברומי זמן קרוב לפני מותו. והיא הנמצאת אצלנו ביתר חומשי התורה. וי"א כי בארץ איטליא חבר פירושו הארוך, ובפי וישלח כתב הרב שהיה אז בלוקא. ובעיר רודוס כתב השיטה הקצרה, אח"ז חבר פירושו לתהלים, משם הלך לונדונה וכתב שם ספרו אגרת השבת, נגד דעת המחליטים כי יום השבת מתחיל בבקר וספר יסוד מורא בדת ופלוסיפיא . בשנת תתקכ"א היה בנרבונא וחבר שמה ספר הלוחות, ובשנת תתקכ"ז כתב ספרו האחרון שפה ברורה . גם כפי הנראה סר בדרכו לבקר את א"י כי בפ' תרומה כתב : ראיתי ספרים שבדקום חכמי טבריא ונשבעו לי ט"ו מזקניהם, וכו' אך יש ג"כ לדחות ראיה זו שראה החכמים ההם בהיותם בח"ל .—

ואלה הם ספריו בפרט:

1) פירושו לתנ"ך .
2) ספר מאזנים.
3) ספר צחות.
4) יסוד דקדוק.
5) שפת יתר.
6) ספר השם.
7) שפה ברורה.

8) ארשת השפה.
9) חירות על אותיות.
10) ספר האחד.
11) כלי נחשת.
12) ראשית חכמה.
13 הטעמים.
14) ספר המולדות.
15) ספר השאלות.
16) ספר המאורות.
17) ספר המבחרים .
18) ספר העולם.
19) ספר השאלות והקדרות למשאללה.
20) ספר העבור .
21) מכתבי הראב"ע .
22) שמוש הכוכבים ומשפטי המזלות.
23) ספר הלוחות.
24) ספר אגרת השבת.
25) ספר יסוד מורא .
26) ספר הגיון.
27) פועל השפע .
28) ספר רפואות הגויה.
29) ספר ערוגת החכמה.
30) ספר שער השמים.
31) ספר חי בן מקיץ .
32) ספר העצמים.
33) ספר טוב שם.
34) סוד תמונת האותיות.
35) ספר בית מדות.
36) ספר משפט השעות.
37) ספר הקץ .
38) ספר הגורלות.

39) עץ החיים
40) צחוק האישקאקע.
41) דיואן.
42) פיוטים הנדפסים במחזורי ספרד .

ובטרם אחוי קידה ואצא מאת פני הקדמתי להכנס לפנים ביאורי אתפלל עוד תפלה קצרה. לאל העונה אותי ביום צרה . ויופיע עלי נהרה. בגמרא וסברא. להיות רגלי רגל ישרה. ויהי עמדי תמיד לעזרני. כן יעמוד על ימיני גם עתה לסמכני. ויגער בשטן לבל על דרכי ישטנני, וממלאכת הקדש אל יפריעני, ומכל צרה יצילני, ובסתום חכמה יודיעני, ובדברות קדשו יפקח את עיני, ותבוא לפניו תפלתי, ויטה אזנו לקול פגיעתי ושירתי:

יי אלהים אתה ידעת שבתי וקומי אף בנת מרחוק לרעי
צמרי ופשתי מידך נתן לחמי ומימי ולתשועתך יהמו מעי
חסדך אל תרף, אות לטובה עשות עמי ואל תעזבני כל שנות חיי
קרני תרום בכבוד ותרבה שלומי אך טוב וחסד יסבוני מעברי
בינתך תשגבני הישר ניבי ונאומי פן אכשל ויגילו צרי
נר לרגלי דבריך אתה מפענח תעלומי ואתה חלקי ומבטחי מנעורי
מגנת לבי הסר לתלאותי תן דמי **ת**גיה חשכי ובדעת פקח עיני
שקר שנאתי אך אמת ותום גוזל בדמי הן עיניך .יבחנו רעיוני
הסר גם אקת אבני נגף מכרמי וישר תפלס כל מעגלי
יסד כמו רמים ותכונן עולמי ויעטו כלמה מהוללי
העבר פשעי, השמיעני סלחתי לאשמי ומחה כעב זדוני
ושגיאות לפתח רובצות לא הם מומי אז איתם ונקיתי מעוני
די זהב וחצרות לא הם זממי אך דעת וחכמה כל מעיני
הטריפני לחם חקי וכסה מערומי ובתורתך אמצא יתר מעדני
זמירות יהיו לי חקיך ובענייי נחומי זבחי הבהבי הם ומגדני
לב טהור ברא נא אלי מעפרי מקימי גם לצאצאי אחרי לניני ובני.

הכ"ד הצעיר וחדל, מאת צורו וקונו עזרה יחל. כי תעלומות חכמה לפניו יגל:
יצחק בהמנוח **משה יהודה** ז"ל.
בשנת ה' אלפים תרנ"ה ליצירה י"ד אלול לסדר "וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב". **פה לאניוויץ**

הקדמת הרב

בהקדמת הרב לפירוש התורה: **הוא החוט הסובב**. ר"ל כמו שחוט המקיף העגולה, כל שהעיגול יותר גדול ורחב כן יתרחק יותר מהמרכז. וכמו כן פירושים הללו כל שהם ארוכים יותר הם יותר רחוקים מנקודת האמת: **תוצא הארץ**. צ"ל ובפסוק ותוצא הארץ.**לדעת חמדות**. יותר נראה להגיה "המלות" במקום המדות: **כענן ובנימין**. בקצת דפוסים כתוב פה כענן ובנימן וכן משיח וישוע ונשמט בשגגת המבקרים מטעה"מ , שחשבו שיכוון למושיעם ובאמת יכוון לחכם קראי שמו סהל בן משיח ונקרא ג"כ לפעמים בן משיח סתם ובמקום וכן משיח צ"ל ובן משיח: **שלא עשוהו טהורים**. צ"ל ושלא עשוהו טהורים, ור"ל אם היו טהורים בט"ו בניסן ולא עשו הפסח חייבים כרת. וצריכים אנו לדעת בדיוק היום ההוא מתי יחול: **ימים שבעה**. ראשון ושביעי של פסח. ראשון ושמיני של סוכות. יום אחד של עצרת ור"ה ויוה"כ: **כמועדים בחדשים**. צ"ל למועדים וחדשים: **מועדים רבים**. כמו אהל מועד, מועד צאתך, כי אקח מועד. קרא עלי מועד. ידעה מועדיה, וכדומה שהם אינם מועדי השם בל"ם: **למועדי השם מבואר**. ר"ל אפילו אם היה כתוב בפירוש בחירה, והיתה הלבנה לאות למועדי ה', שאז לא היה נשאר עוד כל ספק שקביעות המועדים תלוי בחדשי הלבנה. בכ"ז היינו צריכים לקבלה כי עוד נשארו לנו ספיקות גדולים ועצומים בחשבון הלוך החדשי של הלבנה, כי לפי שיטת חכמי התכונה הקדמונים הביאם העיון לומר כי הלבנה יש לה ד' גלגלים, אשר רק ע"פ שינויי תהלוכתם יתורצו לנו הסתירות והעקמימיות והזרות שנראה במהלך הלבנה , האחד היא גלגל יוצא מרכז, אשר מוצקו ר"ל מרכזו רחוק ממרכז הארץ ונקרא ג"כ גלגל הנושא על שהוא נושא את גלגל הקפה שנבאר ענינו אח"ז. וממנו יסתבב מה שנראה לנו כי הירח ימהר פעם לכתו ופעם ישרך דרכו בעצלתים. והוא יקיף הקפתו ממערב למזרח וישלים סיבוב שלם במשך כ"ז ימים. ז' שעות ומ"ג מינוטין וחמשה זעקונדען. ובגלגל זה תקוע בעביו גלגל קטן ונקרא גלגל הקפה ובו קבועה הלבנה. וממנו יסתעף מה שפעם המולד האמתי קודם המולד שיצא לנו ע"פ חשבון ונקרח מולד האמצעי. והוא יסוב ג"כ ממערב למזרח וישלים סיבוב שלם במשך כ"ז ימים, וג' שעות ח"י מינוטען ל"א זעקונדען. הגלגל השלישי נקרא גלגל נוטה והוא מקיף מסביב את גלגל היוצא ומכריחו להתנועע עמו ממזרח למערב היפך תנועתו העצמית , ועי"ז יובן לנו למה תשתנה בכ"פ נקודת הגובה של היוצא מרכז והוא הולך בכ"י י"א מעלות ויותר . וישלים סיבוב שלם בירח שלם. והגלגל הרביעי מקיף את הגלגלים הראשונים מסביב ומסבב אתם יחד ג"כ מאזרח למערב. ומשלים הקפתו במשך י"ח שנים. וא"כ בע"כ אנו

צריכין לקבלה על איזו סיבוב נחשוב החדש לענין המועדות: **גם הנהגת מחוברות.** צ"ל גם הנהגתם מחוברות . ור"ל ואם נסמוך בחשבון החדשים על הזמן שיעבור בין מולד למולד שהוא כ"ט י"ב תשצ"ג כחשבון הקביעות שבידינו. והוא מעת צאת הלבנה מתחת השמש עד בואה שנית תחתיה. שלזה תצטרך לסבוב סיבוב שלם ממהלכה במסלתה ולרדוף ולהשיג את השמש שבתוך כך נתרחקה במהלכה השנתי ממערב למזרח ודרוש להירח לזה שני ימים ועוד. אך גם הנהגת התחברות המאורות מחוברות מג' אופנים שונים.**א**) מעת בוא מרכז גלגל ההקפה שבארתי ענינו לפני זה מול מרכז גלגל השמש מבלי שים לב להלבנה עצמה היכן מקומה בגלגל הקטן הזה. והוא הנקרא מולד אמצעי לפי שזמן זה שוה בכל חדש וחדש כ"ט י"ב תשצ"ג.**ב**) מזמן בוא מרכז הלבנה עצמה תחת מרכז השמש והוא הנקרא מולד אמתי. וזמן זה משתנה מחדש לחדשו פעם יהיה האמתי קודם האמצעי ופעם שוה לו ופעם יאחר. והרוצה להבין סיבת זה יעיין בתוי"ט מס' ר"ה במשנה פעם בא בארוכה ופעם בקצרה ותראה הצורה ממהלך גלגל ההקפה והבנת הענין.**ג**) נקרא שינוי מחזה או שינוי מראה, והוא בא מפאת שאנחנו נביט אל הלבנה מגבנונית כדור הארץ . ונראה לעינינו מקומה תחת השמש כפי אשר נמשוך קו ישר מעינינו דרך מרכז הלבנה ויגיע עד מרכז השמש ואז נראה לנו כי הלבנה מכוונת תחת השמש. אך באמת מקומה האמתי תחת גלגל השמש כפי הקו אשר נמשיך ממרכז בטן האדמה דרך מרכז הלבנה ויגיע עד הגלגל ההוא. ואז לא יגיע למרכז השמש רק בצדו. וא"כ יתכן שלפי ראות עינינו יהיה רגע המולד עתה. ובאמת לוא השקפנו על הלבנה ממרכז האדמה ראינוה מלפני השמש או מלאחריה. וא"כ בע"כ צריכין אנו בזה לדברי קבלה על איזו חשבון נסמוך לענין המועדים. והרוצה לעמוד על ענין החשבונות הללו ימצאם הכל באר היטב בספרי התכונה. ואנכי באתי רק לתת מושג תוכן כונת הרב ז"ל לבלי יהיו להקורא כדברים סתומים וחתומים ופטפוטי מלים בעלמא: **על ראיית הלבנה.** ר"ל וא"כ נוכל גם אנחנו לבחור קדוש החדש ע"פ הראיה כמוהם. ע"ז אמר שהם רשאים ולא אתם, כי הם נשענים על יסוד חזק, הקבלה, ואתם על יסוד רעוע. שקול דעתכם וחפציכם, ועליכם להביא ראיה כי בחרתם בדרך הנכון וקלעתם למטרת כונת המחוקק: **מהם בגופות.** צ"ל כגופות ור"ל שיש מקום שהוכרחו ללבוש רעיונם בגוף אחר־כמו שכינו מפני הנימוס אבר הערוה בשר. ולהיפך איש רע לב בשם ערל לבב: **כנחירים והלשון.** שכמו שבתולדה והיא הטבע נמצא אבר אחד נוצר לשמש פעולות רבות, כנחירי האף המשמשים להביא האויר מהחוץ נקי ומסונן ע"י הרעי שבאף לתוך הריאה, ולחוש הריח, ולהוציא הליחות המותריות שבמוח, והלשון לדבר בה ולחוש

הטעם ולהפך המאכל והרוק שבפה וכדומה , והרגלים ללכת בהן להמועיל והחפץ ולברוח מן הנזק ולתקן ישיבתנו בהתפקק החוליות שבהן וכדומה. וא"כ אינו רחוק להאמין שנמצאות מצות רבות ומאמרים בתורה לכונות הרבה: **בלקח טוב**. הוא המדרש לקח טוב לר' טוביה בר' אליעזר הנקרא פסיקתא זוטרתא: **חלק קטן מהשאלה**. שעל השאלה הגדולה למה ברא ה' את עולמו ובכללו גם האדם, הם משיבים על השאלה בחלק מהשאלה שבראו למען האדם? ותשוב השאלה מה מטרתו וחפצו בבריאת האדם האם להתפאר הוא צריך ? ולמה דוקא בזה הזמן לא קודם: **וכולה כנקודה**. ואיך יעלה על הדעת שמערכה גדולה ונוראה כזאת עם רבוא רבבות גופים גדולים ועצומים לא נבראו רק למען האדם שהוא כנמלה זוחלת על גרגיר חול המשוטט במרחבי הבריאה לאין קץ ותכלית. וכהוכחה הזאת כתב גם המליץ הנעים הבדרשי בספרו "בחינת עולם" אמנם היטב אשר דבר לסתור זה המופת בטוב טעם ודעת הגאון מלבי"ם ז"ל בתהלים ח' בפסוק כי אראה שמיך. עיי"ש בדבריו המסולאי בפז: **אין דרש יום**. כי המדרש נוסד על הפסוק במשלי ח' ל' ואהיה שעשועים יום יום. ויומו של הקב"ה אלף שנים. וקדמה התורה כי' ימים של הקב"ה לב"ע. וע"ז אמר שאין הדרש נבנה ע"פ פשט המקרא ולשונו בכ"מ: **אמון שית**. צ"ל אמין שית ומקרא הוא בדניאל ג' א': **בפירושים הישרים**. ר"ל שיפרש בפירושים ישרים באותן מקומות שיתר המפרשים אמרו שתיקון סופרים הוא. ונותנים יד לפושעים שחלילה שלטו ידי זרים בתוה"ק ומכאן חזוק חמ"ש בהקדמתי: - **בפתרון** החידה הגם שכבר קדמוני המפרשים שלפני, ונמצא כבר ברובי החומשים,בכ"ז מפני שבאיזו מקומות לא קלעו אל מטרת כונתו אפרשה כולה בקצרה למען לא יחסר בפירושי דבר: **אב בהאדמה**. ר"ל אותיות א"ב העברי כלל ארבעה האחים שהם אהו"י, שלהם סגלות מיוחדות שיבאר פה. לזה עשה הרב חרוז אחד על ב' אותיות משמו כאחת משא"כ להלן לעורר אותנו על כונה זו: **לא כבדים**. שלא תטעה לבאר כונתו על ד' היסודות. שבהם ישנם כבדים וקלים יבשים ולחים ארמ"ע. שאם יבש ורוח קל מים לח עפר כבד: **ירוצון אופניהם** שהם באו רק להשלים ולהמשיך התנועות, שקראם פה בשם אופנים וגלגלים. והם בעצמים נחים ובלתי נרגשים במבטא: **פעמים יסתרו**. שידוע שכל ת"ג מושכת אחריה נח נסתר הגם שבלתי כתוב כמו קדש וקדש. אין הבדל ביניהם: **דברי מה נורא**. באלה המלות נראה בכתב הנח נסתר, ואין הכונה פה במלת נראה שכתב הרב לנח נראה של מדקדקים האחרונים. רק לנח נסתר שנראה ונמלא בכתב. לא נח כזה שהוא רק בכח לא בפועל: בבכורה. שהאלף שהיא ראשונה של אותיות אהו"י היא ג"כ הבכורה והראשונה לכל אותיות הא"ב, ולמספר: **נוסף על שני**. שהאלף היא ג"כ

המילוי והסתר של קריאת השני מאהוי"י שהוא ה"א: **במשקל**. שמילוי היו"ד הוא ו"ד שעולה במשקלו ובמספרו ג"כ יו"ד: **זכר ונקבה**. כי האלף תשמש בראש העתיד למ"ב לזו"נ כמו אכתוב אשמור. והה' אחיו השני תשמש לנקבה בעבר כמו אכלה שמרה. והוי"ו תשמש לסימן הזכרים כמו בנו, ביתו. והיוד תשמש בראש העתיד לנסתר זכר כמו ישמור. ובסוף העתיד לנקבה כמו תשמרי תכתבי: **מדינים עושו**. שאצל מלכי מדין נמצא את אוי. ואולי כבר תמצאו חידתי לפי ששם תראו רוב אותיות אהוי"י. אך במלך ישראל שהוא יהוא שם תמצאו כולם ולא תחסרו אחד מהם: **בגלגלים ששה**. שהאלף תנוח אחרי ששתנועות . חולם. קמץ. צירי. חיריק. סגול. מלאפום. כמו. לא. מצא. יצא. נביא. פלא קרוא: **שם בשלשה**. צ"ל בחמשה. כי ה"א תנוח אחרי חמש תנועות כמו: עתה מה . הנה. מחנה. פרעה. והויו תנוח רק אחרי חולם ומלאפום. והיוד אחרי חיריק וצירי. כמו ' ' לו, לנו, לי, עיני: **ודבתם קשה**. כי אלה הד' תנועות הן החזקות במבטא והנרגשות בהברתן יותר מכל יתר התנועות ושמן מוכיח ע"ז כי חולם הוא מלשון ותחלימני שענינו חזוק וכן מלא־פום שממלא הפה בהברתו. חיריק מורה על חריקת השנים וצירי על צרירת ודחיקת השפתים, והמבאר בעל נסיונות אברהם הפך פה הקל לקשה ע"י"ש: **יום ברוא אדם**. כי אדם דיבר בלה"ק וראיה מהשמות שקרא והם נשארו בצביונם בכל לשון, וכיון שבשפת קודש נמצאו אלה הסגולות של אהוי"י א"כ נבראו הם בשוה עם בריאת העולם: **מספר הרובע** שאות הרביעי שהוא יו"ד יתירה על הויו הקודמת לה. במספר ארבעה חה ממש היתרון של ה"א על הא': **סוד שני אחים**. ר"ל שקיבוץ ה"א עם וא"ו שהם התיכונים באותיות אהוי עולה החיבור בשוה כקיבוץ יו"ד עם א' שהם אותיות הקיצונים: **יהיו כהם**. שד' אותיות אהו"י עולים ביחד כ"ב כמספר סך האותיות הנמצאים בכל הא"ב. שמהם נשואים כל המלות וכל השפה: **בעל המון** שהיו"ד כולל מספר העשירית ועשירית אחת כוללת תחתיה כל תשעת היחידות . ולזה קראו בעל המון שחונים תחת דגלו המון וצבא מחלקת היחידות. ועיין בפ' שמות בפסוקהאהיה אשר אהיה האריך הרב לדבר מסגולות אותיות אהוי בעניני המספר עיי"ש:—

בראשית

א

א

חכמינו אמרו. דע כי הב' תבא לשמש בראש המלה על חמשה הוראות כמו שאמר המדקדק בעל הלכה למשה ז"ל. וב'. במקום. ובזמן. בנויה. בעזר. ודבוק. וכלים עשויה.

במקום כמו עומד בחצר פירושו תוך החצר. בזמן כמו בערב בבקר. בעזר כמו בך ננהגח בדבוק כמו הנוגע באיש. בהר. וכלים כמו באבן או באגרוף. והנה בא הרב לבאר כאן מה שמושו והוראתו של הב' של בראשית. ודעה ראשנה הובאה ג"כ ברש"י שאמר היה לו לכתוב בראשנה הרי שהשוה מלת בראשית למלת בראשנה שהבית נוספת וכמ"ש ראשנה יסעו. וגם הי"א הובאו ברש"י. ולפ"ז תשמש הב' להוראת הזמן. שם: **נושא בלי טעם**. לדעתי צ"ל נושא כלי כעס. ור"ל הבית הזאת תשמש כב' הכלי שהוא במקום עם. וכמו ויוציאם בכסף וזהב. שפירושו עם כסף וכ"כ בראשית כמו עם ראשית וטעמם וכונתם להשמיענו כי יש ראשית לשמים וארץ. וכאלו הראשית הוא שם מפשט לאמר כי הראשית הוא כלי אומנתו שבו ברא הכל ולא בעזרת חומר הקדמון כדעת קצת הפילוסופים: **שהוא סמוך**. ופירושו כמו בראשית בריאת שמים וארץ. וכמ"ש הרב לקמן בפסוק השני. ואע"פ שהרב חלק לעיל על הי"א שבראשית הוא לעולם סמוך. לא חלק רק על אמרם שהוא סמוך תמיד בלי יוצא. וע"ז חלק שמצינו מלות ראשית בלתי סמוכות: לא ברה אתם לחם. (ש"ב י"ב י"ז) והנה כפי הנראה היה כתוב בנוסחת התנ"ך שלפני הרב. לא ברא באלף וגם פה בדברי הרב צ"ל כן. וכ"מ מפירוש רבינו ישעיה הנדפס במקראות גדולות דפוס ווארשא. שכתב שם בפסוק ההוא וז"ל:ולא ברה אתם לחם. כמו ואברה מידה ונתחלף הה"א באלף. ע"כ. ולפ"ז יובנו היטב דברי הרב פה. שאומר כי מצאנו בתנ"ך מלת ברא על שתי הוראות: על לשון בריאה ולשון אכילה. רק שמלת ברא בלשון אכילה היט באמת מנל"ה והל"ל ברה והביא ראיה ממה שמצינו זאת ההוראה בבנין הפעיל על משתל נל"ה כגון במלת להברות שוה למלת להפנות. להכות. ואלו היה מנל"א הל"ל להבריא על משקל להמציא. וא"כ נשאר למלת ברא מנל"א רק הוראת בריאה. וממנו נגזרת מלת ובראת לך (יהושע י"ז ט"ו) בפעל שאיננו משרש ברר רק מברא. ולפי ענינו לשון גזרה וכריתה וכן כאן פירושו לשון גזירה וגבול ותקון: **והלב גוף**. ר"ל הגם שהלב גוף והנשמה איננה גוף בכ"ז ייחס הנשמה ללב בעבור שפעולות הנשמה יתראו בלב. אף אתה אל תחמה שייחס להבוי"ת שם אלהים המשותף גם למלאכים ע"י שהם עושי רצונו ומראים פעולותיו: **להיות משטרו**. הכתיב (באיוב ל"ח ל"ג) הידעת חקות שמים. אם תשים משטרו בארץ. ולפי פירוש הראב"ע שם קאי כינוי הויו של משטרו על השמים. והזכירו בכינוי יחיד. ושמים הם רבים? לז"א שפירושו משטר כ"א: **גובה ומעלה**. מלשון שם שמורה על מקום הבלתי נמצא לפנינו ושמים מורה מקום רחוק וגבוה מאד: **ולא יתפרדו** שלא יבא לעולם בלשון יחיד. וכן מלת רחים על שם שמורכב משתי אבנים. ולא נמצא בלשון יחיד. וזה נקרא ריבוי הזוגי:

והמים כחוט. כן נמצא הגירסא בקצת דפוסים וצ"ל השמים כחוט הסובב. ורצה לתרץ מדוע לא נזכר רק השמים וארץ ולא כל העולם ולז"א הגאון כי הכל בכלל כי הארץ מרכז הבריאה והשמים יקרא השמים העליונים על הכל וכל שביניהם בכלל. ולפי דעת האחרים כלל בפסוק הראשון ארבעת היסודות שמהם כל הנבראים. ולפי דעת הרב אינו כן שלפי דעתו לא דבר כלל בכל ספור מעשה בראשית מעולם הגלגלים רק מעולם השפל. ופירוש השמים הוא הרקיע שהוא האויר כמ"ש הרב להלן. ולפי שביום שני נברא הרקיע וביום ג' היבשה הוצרך לספר כי בתחלת הבריאה היה מים מסביב ותהו ובהי והוצרך לברוא האור ביום ראשון ומחוזק האור ולהטו נתהוה האויר בשני ויבשה הארץ והוציאה צמחים בשלישי. ויהיה פירוש של בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ כאלו אמר בראשית בריאת האויר והיבשה וגו' וברביעי נבראו המאורות. הכונה שע"י שכבר נמצא האויר והיבשה נתראה האור של הכוכבים והמאורות פה בארץ כידוע שסבת הראיה הוא האויר המוליך ומעביר קוי האור וחזרתם שוב בהנקשם בפני האדמה. ואחרי שכבר היה אור ואויר ויבשה יתכן לברוא החיות והאדם למען ימצאו מיכן הצריך להם. ולפיכך נוצר האדם אחרון כי הוא הצריך גם לבהמות וחיות לשמשו ולעבוד עבודתו. והרב חולק על המדרש שנברא הכל בראשון. רק שנתקן כ"א דבר יום ביומו על מקומו ומצבו: **ולא יתכן להיות**. זה נמשך למטה. ור"ל ולפי שלא יתכן להיות וכו' לכן אמרו ששניהם כאחד נבראו והוא סתר ראיתם: **והעד קורא אני**. אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים קורא אני אליהם יעמדו יחדו (ישעיה מ"ח י"ג) ויפרשו הם מלות קורא אני על עת הבריאה. והרב סתר זה. כי איך קרא להם בעוד אינם. רק הפירוש שהם עומדים יחד בכל עת נכונים לפקודתו: **הזכיר הארץ**. ר"ל שאחרי הפסוק לעולם ה' דברך נצב בשמים כתוב לדור ודור אמונתך אתה כוננת ארץ ותעמוד. וכתיב בתרייהו למשפטיך עמדו היום. כלומר לעשות רצונך הם עומדים מוכנים בכל יום ובכל שעה. וכן הכונה ג"כ בפסוק קורא אני אליהם יעמדו יחדו דלעיל:

ב

בכ"מ. שכל הסגולים כמו מלחם גבר ישתנה רק באס"ף לקמץ ובמלת הארץ יבוא תמיד בקמץ: על וי"ו והארץ. המירה על חיבור שני דברים כמו ראובן ושמעון, ובכאן הל"ל היתה הארץ. לז"א שבלשון ישמעאל הפ"א רפה תבוא ג"כ לתוספת ותפארת המליצה: **כי לא דבר משה**. שב למה שאמר כי פירוש בראשית ברא וגו' הוא בראשית בריאת הרקיע והיבשה שהרקיע הוא האויר ופירש שמים האויר נתן טעם לפירושו זה למה לא פירש השמים על השמים העליונים: **שהשמים בפסוק ראשון**. שהם הביאו ראיה

שהשמים הם העליונים שהרי נאמר בראשית ברא וגו' משמע שנבראו בראשון ואלו רקיע נברא בשני. אך מה יעשו במלת ארץ שנזכר ג"כ ביום ראשון לפירושו שלא פירשו ברא כמו ברוא רק ברא אז ממש והנה הארץ לא נבראה רק בשלישי כמ"ש שם ויקרא אלהים ליבשה ארץ ? וא"ל שביום ראשון נבראת ארץ אחרת מזו היבשה. שהרי יש ראיה אמתית להסברא ושקול הדעת שלא יתכן להיות עוד איזו ארץ. לפי שכל הכבד יפול למטה וכל הקל יעלה מעלה. ולו נמלא באיזו מקום איזו חומר כבד היה נופל לארץ. לפי שיטת הקדמונים שלא ידעו עוד מחוקי קעפלע"ר וניוטא"ן בסגולת משיכת הגופים זא"ז: **רחוק הוא מאמצע**. כי רוחב ירושלים הוא 32 מעלות לצפון המשוה, והכונה באמרם כי בהמ"ק בטבור הארץ היא באמצע הישוב של ב"א: **זכרים ונקבות**. שמים העליונים הם משפיעים להתחתונים וכל מקבל ומשפיע הוא בחינת זכר ונקבה:

ה

יום אחד. למה היה אז הלילה והיום לחיבור יום אחד. הא המאורות לא נבראו עד יום רביעי. שמאז והלאה שייך שפיר לקרות המעל"ע יום אחד מרגע זריחת השמש היום עד זריחתה למחרת שהשלימה הקפה שלימה. משא"כ ביום הראשון שאז שמשו רק אור נברא וחשך. למה התחברו שניהם כאחד להקראות יום אחד. ומה שייכות להחשך להקרא יום. לז"א לתנועת הגלגל. ומוכיח מזה שיטתו שבזה לא מדבר מהשמים העליונים. ויוכל להיות שהם קדמו לבריאת עולם השפל וההפסד. ומה שאמרו חז"ל שיתא אלפי שנין הוה עלמא משמע כל העולם אף העליונים ? יש בזה איזו סוד ואין השנה כפשוטן של דברים. ואחר שפירש יום אחד על תנועת הגלגל א"ש מה שאמר ויהי ערב ויהי בקר של יום אחר שהשלים הגלגל הקפתו אז בראשונה על כדור הארץ שנברא אז. כמו ביום שני שע"כ הפירוש כן. ועיין בדברי הרב פ' בשלח פסוק אכלוהו היום ומש"ש ותבין כונתו, יותר מבואר:

ו

שקצות השמש. צ"ל השמים ורמז לדברי המדרש בפרקי דר"א כי בין מים העליונים שעל לרקיע ובין מים התחתונים שבאוקינוס אינו אלא כמלא נימא. ואם פירוש רקיע הוא האויר, הדברים מובנים כפשוטן כי המים העליונים עולים דרך האויר מן האוקינוס תדיר ומתקבצים ממעל לענן גשמים. ויונקים דרך האויר מים עדי שיהיו כבדים מן האויר ויפלו בדמות גשם:

ז

וטעם ויהי. אחרי שאמר ויעש אלהים את הרקיע מה משמיענו שהיה כן. אחרי שכבר נעשה ונגמר:

ח

ואדם כן. דלהלן ה' ב' כתיב ויקרא שמם אדם ביום הבראם וקאי על הקב"ה. ומשמיענו שגם האדם עצמו נקרא ע"י הקב"ה ופשיטא שלחמשת הדברים שנבראו קודם האדם שהקב"ה קרא להם שמם לבד המינים הפרטים שהביאם אח"כ להאדם לקרוא להם שם. וחלק בזה על המדרש ששאל הקב"ה לאדה"ר מה שמו יקרא לו ואמר לי נאה להקראות אדם:

יא

התולדות. ר"ל שהטביע בהם הטבע של כל אחד ואחד להוציא מה שיש בכחו ונשאר בו לעולם הכח ההוא ולא ישנו את תפקידם:

יד

ודלוג דמות הכוכבים. כפי הנראה יכוון בזה לככבים המעופפים בלילה, ואולי לדעתו הסבה בזה שאיזו גוף ערפלי דק יעוף ממקום למקום באויר התבל , וכאשר יזדמן לעבור במעופו מול איזו ככב מאיר ונוצץ ויפלו קוי אורו על הגוף ההוא יתראה לעינינו כאלו הככב עובר ממקום למקום כמראה אשר נראה בראי המתנועע במהרות מזל איזו נקידה נוצצית: **והיו לאותות**. נ"ל שצ"ל והיו למאורות. וצריך לציין פה לפניו הפסוק ט"ו. וכונת הספרדי לומר כי ידוע שהלבנה והחמה והכוכבים הם בשמנה גלגלים זה למעלה מזה. וכיון שאמר על המאורות פה שהם ברקיע מוכח מזה שהרקיע הוא השמים לא האויר כסברת הרב. ודחה זה. רק הכונה שע"י האויר יתראו המאורות ולולי האויר שהוא האיתו"ר הדק ע"פ שיטת חכמי הטבע שלנו המרעיד את קוי האור ומיליכם אלינו אזי היה חשך סביבותנו הגם שהיו המאורות בשמים. ומ"ש הרב "וקדם במקום הזה אינו מזרח" רמז בזה ראיה לשיטתו שיוכל היות שבריאת הגלגלים קדמה הרבה לבריאת הארץ ממה שקראם קדם. והגאון ברח מזה המקום ולא השמיע דעתו. כי זה מכחיש דבריו בפסוק יהי רקיע. שפירשו ג"כ כהספרדי:

טז

ולא זה גדול מזה. ר"ל ומה שאמרו חכז"ל שנבראו שוים זל"ז ולא היה זה גדול מזה אינו כפשוטן של דברים רק רמזו בזה איזו סוד בענין מעיטת הלבנה. ומ"ש "ממשלת השמש ביום" הוא ענין בפ"ע. ודבוק למה שאחריו ובא לפרש הכתוב ולמשיל ביום. והנקודה שביניהם בדפוסים אחדים היא ט"ס:

יז

על מלת ויתן. דהל"ל וישם. כי לשון נתינה לא שייך רק בדבר הניתן לחבירו:

יח

ע"פ שלשה עדים. ר"ל בעת שיתראו שלשה כוכבים בינונים ברקיע אז נקרא צאת הכוכבים והוא לילה לכל דבר:

כ

עם הגבהה. צ"ל עם הגברה ור"ל שמלת שרץ תורה בכ"מ על רבוי תולדות כדרך השרצים שמולידים ולדות רבים כמו וב"י פרו וישרצו. וכל המבארים במחכ"ת נדחקו בזה בחנם: **עם פני**. כי לפי פירוש הגאון מלת רקיע על השמים הוקשה לו כתוב זה כי איך יעופו העופות על השמים. לז"א שפירושו כמו עם פני והכונה תחת השמים. ולז"א הרב שסוף סוף לא נמלט בזה מהשגה. כי פני השמים הם גבוהים רבבות פרסאות ממקום שמגיע מעופת העופות אלא ע"כ שפירוש רקיע הוא האויר: **עד יכונן**. ונקרא בנין מרובע. שעה"פ ולה"פ כפולים. כי שרשו עוף כון מנע"ו:

כו

שם התאר. ואינו סימן הרבים בעתיד. כי איך יתכן רבוי באלהות. לז"א כי הנו"ן הוא לסימן נפעל. כאלו כתוב יהי נעשה אדם: **וטעמו בצלם**. צ"ל וטעם בצלמו; **שמצאנו לא נכו**. והוא מבנין פָּעַל א"כ יוכל להיות נכָה מקור מפָעֵל, כי אין תולדה בלי אב ואחרי שמצאנו השרש נכה בפָעל בע"כ שימצא גם בפָעֵל. ואם יהיה נכה הנון סימן הרבים יהיה מהפעיל ותולדתו הוכו בהפָעל. ודברי בעל אבי עזר בזה לא זכיתי להבין כי לא יעלה על הדעת לומר שהוא מהקל: **ארמית הוא**. ואם בלה"ק יהיה לשון רבים דרך כבוד האם גם בכל הלשונות הוא כן? ועוד איך יכבד דניאל עצמו לפני מלך. א"ו דמלת נאמר (דניאל ב' ל"ו) הוא רק בדרך הכנעה ששיתף עוד חכמים עמו שלא להחזיק טובה לעצמו וכמ"ש שם הרב. ואין זה שייך כאן. גבי נעשה אדם: **והוא הכל**. הרב מרמז בזה לדעת קצת מפילוסופי זמנינו כי כל כחות הטבע הכלליים השולטים בעולם ובהבריאה בכללה הם ניצוצי עצם האלהי וממנו יצאו ואליו ישובו. וגם המקובלים הולכים בשיטה זאת. וענין זה מרמז הרב בהרבה מקומות בספרו כי כחות הבריאה הם רק חלקים מהכח האלהי הכללי. וכענין הזה גם נשמת האדם הוא מקיר כל הכחות ופעולות הגופניות השונים למיניהם. והוא כעולם קטן בפ"ע. ע"כ יאמר עליו בצלמנו כדמותנו: **והנו אחד**. זה ענין בפ"א בא לתרץ סתירת הכתוב ברא אותו ואח"ז ברא אותם: **והוא נברא זו"נ**. וכמו שהמלאך קיים לנצח באיש לעומת זה נברא האדם זכר ונקבה להיות קיים במין. והנה הוא בצלם אלהים גם בזה:

לא

שיום סמוך. הוקשה לו דהל"ל יום ששי כמו שאמר עד כה יום שני יום שלישי. דה"א הידיעה לא תבא בלתי רק על דבר הנודע ונזכר מקודם. או המובן מעצמו מאיזו דבר הוא מדבר. וזה לא שייך כאן. לכן פירשו הי"א שפירושו יום ששולט בו מזל גלגל הששי. כי בכל יום מז' ימי השבוע שולט מזל אחד מז' כוכבי לכת. לפי דעת האצטגנינים. והוא המזל העולה על האופק ביום ההוא בשעה הראשונה על היום. והמזל ההוא מכונה בפיהם בשם "בעל" זה היום לפי שהוא המושל עליו: **על דעת אנשי המזלות**. כי לפי הנ"ל ע"פ דת הי"א שולט ביום ששי גלגל הששי שהוא צדק. ולפיכך שפיר באה עליו ה"א הידיעה לפי שהגלגל ההוא נודע וניכר לכל המתבונן על תהלוכות הכוכבים. אך באמת ע"פ דעת אנשי וחכמי המזלות אינו שולט ביום ששי מזל צדק. רק ככב נגה בראשית היום ולבנה בתחלת הלילה. כמ"ש ג"כ במס' עירובין נ"ו ע"א תחלת הלילות כצנ"ש חל"ם. תחלת הימים חל"ם כצנ"ש עי"י"ש. וא"כ אם אמנם סברת הי"א היתה צודקת על יום השביעי שאז שולט בעל גלגל השביעי ביום. משא"כ ביום הששי:

ב

ג

לעשות תחת עשה. ר"ל כי במקרא זה מפרשים אשר ברא אלהים לעשות. כאלו כתב אשר ברא אלהים ועשה. דהיינו מתחלה בראם ואח"כ תיקנם על מתכונתם. ובמקראות שלמעלה ויכל אלהים וגו' אשר עשה. וישבות וגו' אשר עשה מפרשים אשר עשה הראשון כמו אשר ברא. בכדי שתהיה בריאה ועשיה בכ"א ולא יהיה כפל לשון ללא צורך. ולפי דעת הרב אינו כן רק כמו שפירש לעיל ששניהם בלשון בריאה. ולעשות ר"ל להוליד בדומה. כי הוא לשיטתו במלת ברא כי איננה נופלת דוקא על הבריאה יש מאין: רק על התקון ולשום גבול נגזר. ורק להלן בהכתוב בהבראם ביום עשות שנכתבו שניהם כאחד זאח"ז מפרש מלת עשות בלשון תיקון:

ה

שהוא עץ פרי. לאפוקי מאותם המפרשים מלת שיח לשון קוץ והביא ראיה שהוא עץ פרי ממה שאנו רואים כי האדם לעז השדה נמשל במקרא בכל פרטיו. כי מצינו באילנות סעיף ובד על ענפיו וניב על הפרי ושיח על העץ ולשון זה ממש הושאל ג"כ אצל האדם. יאמר על מחשבותיו בלשון סעיפיו ושרעפיו ובדיו וניב שפתים על הדבור כי הדבור הוא כמו פרי ומצינו ג"כ שית שפתים. א"כ שיח הוא ג"כ מלשון פרי כמו ניב:

ו
פירושו ולא אד. כי לא האמור למעלה בכתוב לא המטיר מוסב גם על מקרא זה. וזה נקרא בלשונו מושך עצמו ואחר עמו. כמו שתמצא לשון זה בהרבה מהומות בביאורו:

ח
ופי' גן. צ"ל בגן כי מהפסוק לא נדע היכן שם את האדם אם בעדן או בגן. באמרו סתם וישם שם את האדם. לזה פירש בגן שמו. ממה שמצינו כתוב ויגרש אלהים את האדם מגן עדן הרי שבגן היה: **יש לו סוד**. כי ידוע כי על שם עצם פרטי לא תבא ה"א הידיעה לומר הראובן. לז"א שיש לו איזו סוד שמרמז על שם המין. שאלולי גרם החטא היתה טבע הבריאה שיהיו כל בני אדם בג"ע. או סוד אחר. או יהיה שם תאר כאלו אמר הארמי כלומר היצור הלקוח מהאדמה:

י
מכובד הראש. צ"ל מכבר הראש. כמו ויקח את המכבר (מ"ב ח' ט"ו) ופירושו כר הראש:

יא
כי פישון יאור מצרים. הוכחתו מדכתיב הכא הוא הסובב את כל ארץ החוילה. וכתוב וישכנו מחוילה עד שור אשר ע"פ מצרים: **וידוע כי גיחון**. זה דחיה לדעת הגאון. כי שאר ג' הנהרות היוצאים ג"כ מגן עדן שהם גיחון ופרת וחדקל הם במזרח א"י כי גיחון היה סמוך לירושלים. ופרת הוא גבול מזרחי של א"י שנאמר עד הנהר הגדול נהר פרת. וחדקל הוא העובר על בגדד שהוא ג"כ מעבר השני של א"י. ונהר מצרים הוא רחוק מא"י הרבה לצד מערב. ואיך יתכן שהוא נפרד כ"כ הרבה משאר רעיו. והדחיה הזאת נמשכת בדברי הרב עד הנה שלשתם מזרחיים. וכלומר ומדוע הוא לבדו מערבי הרבה לא"י: **ויאור מצרים יוצא**. זה דחיה שנית לדברי הגאון מצד מחזה הטבע. כי ממה שנראה יאור מצרים מתרבה ומתגדל בקיץ שהוא שלהי דקייטא לא בימי האביב כנהרות שלנו מוכח שמקורו הוא לצד דרומי מקו השוה. שכל ימי הקיץ אצלנו שם ימי השלג והגשם. ובשלהי דקייטא אצלנו יתקרב השמש לצד דרום. ויתפשרו שם השלגים ויתגדלו הנהרות. וכיון שהג"ע הוא תחת קו השוה ממש. והוא האקלים היותר חם. שכן מצינו שהלכו אדם וחוה ערומים. ויאור מצרים הוא בצפון המשוה. ואיך יתכן שמקורו מתחת לקו השוה ומשם יסוב לדרום קו השוה הרבה וחוזר שוב ומתעקם בחזרה ועובר לצד השני של קו השוה ודבר כזה הוא מתנגד לטבע זחילת המים. מן הגבוה לנמוך ואם דרום קה"ש נמוך ממקורו איך העפיל שוב מלות עליו בחזרתו: **מצות לא ידענום**. צ"ל מלות לא ידענום. וראיתו של הגאון מחוילה אינה ראיה. כי מלות אשר ע"פ מצרים קאי רק על שור לא על חוילה. וחוילה הוא קרוב לא"י:

יב

על עין המן. הוא סתירה לדברי הגאון. שהרי הכתוב לא דימה את המן לבדלח אלא לענין המראה כמו שנאמר ועינו כעין הבדלח לא לענין הקוטן והעיגול. א"כ אין ראיה שהבדלח הוא האבנים הדקים שבמים: **מקבל זח השם**. עיין בפ' שמות בפסוק אהיה ועוד בהרבה מקומות כי שם אלהים מורה על ההנהגה הטבעית וכחותיה. ושם הויה מורה על שידוד הטבע והמערכת לפי הגמול ההשגחיי. ואם אין אדם בארץ אין גמול ואין שידוד הטבע. אין משפט ואין רחמים: **והנה שכחו**, ר"ל כי הי"א מפרשים הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ממקום שנאמר בו מזבח אדמה. כמו שמובא ברש"י וא"כ כיון שכתוב אחר חטאו "לעבוד את האדמה אשר לוקח משם" משמע שנגרש מג"ע ונתישב באי"י. אך מקרא מלא דיבר הכתוב אחר המבול ויהי בנסעם מקדם. משמע שער המבול נמצאו בניו בקדם מקום נטיעת הגן. ומוכח מזה כי הוא לוקח מאדמת קדם:

טז

בד"א לא ידע. ר"ל בעניני תאות המשגל. ויותר נראה להגיה שצ"ל בדבר אחר. וכמו שכינו ג"כ חז"ל החיבור הטבעי בשם זה:

יח

כי יש בו. צ"ל כי יש לו וכונתו לתרץ דלפ"ז דה"ל כאלו כתוב וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה. א"כ האי לו מיותר הוא לגמרי והל"ל וכל אשר יקרא האדם לנפש חיה: **וכן ויהי מתיו**. קאי ג"ה על לא המוזכר מקודם והכונה ואל יהי מתיו מספר. וכן ולא למדתי חכמה ודעת קדושים (לא) אדע:

כג

ודבר לילית דרש. ר"ל מה שאמרו חז"ל שאותן ק"ל שנים שפירש מאשתו בא על שידין ולילין. וכן על פסוק זה זאת הפעם שבא על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו. אמר שפשוטי הדברים מרוחקים מאוד אף מאדם ההמוני מכ"ש מיציר כפיו של הקב"ה. אך אין הדברים כפשוטם ויש איזו סוד וכונה לוטה בהמדרש הזה: **וטעם יקרא**. ר"ל בלשון זכר והל"ל תקרא. לכן אמר שקאי על השם. ששמה יקרא. ושם הוא ל"ז: **ואם לא נמצא**. ר"ל האב משרש לקח בלתי נמצא רק בקל לא בכבד. בכ"ז התולדה באה בכבד. ועיין בדברי הרב בפ' לך בפסוק ותקח האשה בית פרעה. ותראה דעת הרב כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ר"ל מבנין הפעל. כי ענינו מורה שהוא פעל יוצא לשלישי. והל"ל לוקחה. במלאפו"ם:

כה
כדמות העין. כי כמו שהעין המכוסה איננה רואה והפקוחה תיטב לראות כן רוח החכם היא פקוחה בלי מכסה לדעת ולהבין:

ג

ח
ראיה מהתינוק. כי התינוק כ"ז שלא ידע מתאות המשגל הוא צומח ומתגדל יום יום יותר. ובהגיע לו עת דודים והתשוקה הטבעית תמצא קן לה בלבבו יתחילו ימי העמידה ואחריהם ימי ההיתוך. או יכוון כי התינוק כ"ז שלא אכל פת אין צואתו מסרחת. ולפי שיטתם עץ הדעת חטה היה. והיא סיבת הסרחון והרקבון שבאדם:

יא
לבלתי שמור. מביא ראיה שגם שם הפירוש של לבלתי כטעם שלא ואחריו שמור שם הפעל לא צווי. ועפ"ז תיבת וכן נכתב במקומו שלא כדברי אבי עזר:

טז
שם הפועל. ר"ל הרבה הראשון הוא מקור. ותדע כי הרב יכנה בכ"מ את המקור שם הפעל:

יח
לבדו דר. ר"ל כי אין לו עוד אח במקרא ורק במקום זה נמצא. והנקודה שבקצת דפוסים קודם מלת דרדר ט"ס. כי נמשכת למעלה. כן נראה פשטות דבריו. אכן באמת נמצאה מלה זו גם (בהושע י. ח.) וקוץ ודרדר יעלה על מזבחותם, ומבקרים רבים כבר תפשוהו ע"ז כי נעלם ממנו פסוק זה, ולדעתי כונה עמוקה ברברי הרב אלה כי ידועה שיטת הרב במלות הכפולות באותיות השרש באות לסימן ההקטנה וכמ"ש במלת ירקרק שפירושו ירוק מעט, לא כפירש"י ירוק שבירוקין, וזה ג"כ כונתו פה במלת דרדר, כי הוא קוץ קטן, כי הוא לבדו (בשרשו) דר והכפל בא לסימן ההקטנה וזה נכון מאוד. ומ"ש כי אחיו נעדר , ר"ל ג"כ שהכפל דר נעדר בשרשו: **מה טעם כי ממנו**. הלא נלקח ג"כ מאש וממים ולמה לא ישוב אליהם:

כ
הפרש יש. ר"ל מה הפרש יהיה:

כב
יהיה בטעם וענינו. ר"ל יהיה בטעמו ופירושו. והנקודה שביניהם ט"ס והמלות דבוקות:
פירושו כמו אחר. כוון בזה לביאור התרגום אונקלוס. שפירש כאחד הוה יחידא בעלמא. והרמב"ם בשמנה פרקיו הסכים לזה התרגום ויהללהו. שרק האדם הוא היחיד בעולם הזה שממנו ומבחירתו לדעת טוב ורע ואין מכריח לו ע"ז. והרשות נתונה בידו: **למה**

נדגש. עיין בדברי הרב פ' שמות בפסוק הנה עם ב"י: **וטעם הפסוק**. איך יתיחס להבוי"ת שיודע טוב ורע הלא לא יגורו רע ורשע שנאה נפשו. אכן פירושו כמלאכים וכמ"ש שם הרב. והם יחטאו ג"כ לפעמים בשגגה. או ידבר הכתוב בלשון מחשבת האדם. והאדם יאמר כי שדי הרע לו. ועיין בדברי הרב בפסוק למה הרעת פ' בהעלותך. וברות בפסוק ושדי הרע לי:

כג

התחלפה הצורה. רומז בזה לדרשת חז"ל במס' סוכה שיחזקאל בקש רחמים על צורת השור שבמרכבה והפכו לכרוב מטעם שאין קטיגור נעשה סניגור לסבת חטא העגל. והרב אמר מאחר שבני דורו לא עשו העגל. מה צורך להפוך הכרוב: **כי כרובים המה**. הרי שקרא לכל הד' פנים בשם כרובים ומוכח מזה שפירש כרוב הוא צורה: **על השמש**. שידוע שתחת קו השוה החום חזק מאד עד שא"א לאנשים לגור שמה. וקודם חטא האדם היה שם האויר ממוזג. וכשגרשו משם נתרבה החום לבל יוכל האדם לשוב לשבת בגן והוא הלהט המוזכר פה:

כד

ויש לו סוד. ר"ל הגם שהסיפור הפשוט הוא אמת וכן היה. עוד יש לו סוד ג"כ. ובענין הסוד האריכו המבארים הרבה. וכולם צללו במים אדירים והעלו חרס בידם וכפי הנראה יש פה איזו השמטות ודלוגים. לכן אמרתי טוב להשמיט ידי מזה. מהרבות להג ללא הועיל. ואם בשנים או שלשה מקומות ישארו דברי הרב סתומים אין רע:

ד

א

זכר למלת אלהים. כי מלת אלהים מורה על ההנהגה הטבעית ואינו שם העצם. ולזה אמר פה שם העצם. כי האיש נעשה עצם קיים במין. כמו שה' קיים באיש: **ומלת טוב כלל**. צ"ל ומלא טוב בכלל. וכונתו לדעתי שכמו שעולם העליון הוא עולם שכולו טוב בפרטיו. כן גם עולם התחתון הוא טוב בכלל. כמ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה וגו' דהיינו שהבריאה בכללה היא טובה מאוד ומה שהיא מעורבת רע בטוב היא רק לענין הפרט הנופל תחת העדר ותמורה. ורק בהחלק תחול יד המערכת לשנותו לטוב או לרע. אבל כלל הבריאה הארצית הוא עצם קיים. ולכן ייחס לקיום המין שהע"צ:

ד

סוד הקרבן. להוריד ההשפעה העליונה והכח הנאצל על האדם לפי הכונה של המקריב. והבל פעל בקרבנו והשיג כונתו וחפצו. לא כן קין שיגע לריק: **שהם במספר**. ר"ל שמלת ימים סתם פירושו שנה. אבל ימים הכתוב אצל שנה או אצל מספר אחר פירושו ימים

ממש. לפי שגם במלת ימים סתם אינו זז ממשמעו רק מאחר שסתם ולא הודיע המספר של הימים. יכוון בל"ס לימים כימים הראשונים. דהיינו שנה. ועיין בדניאל ע' בדברי הרב:

ז

שחטא תחת עון. צ"ל שחטאת תחת עון. ור"ל כי התי"ו של חטאת איננה לסימן הסמיכות כמו מחטאת סדום. רק הוא במוכרת ג"כ שם העון. כמו אל נא תשת עלינו חטאת: **על היצר**. שכינוי הויו של תשוקתו מוסב על תשוקת היצר להחטיאו. וכפירש"י. אך לפירוש זה שפירשו חטאת כמו עון לא מוזכר עוד היצר. ואיך יתכן לומר עליו וי"ו הכינוי אחרי שלא נזכר כלל עד כה:

י

עם קול. דא"כ הל"ל צועק בלשון יחיד. וכן קול דודי הנה זה בא. אם היתה מלת בא שב אל הקול אין שייך לומר אחריו מדלג על ההרים. כי הקול אינו דולג ומקפץ:

יג

בעבור העון חטאת. צ"ל בעבור החטאת עון:

יד

ותראה בו גבורת ה'. צ"ל יתראה בו גבורת השם. והגם כי מלוא כל הארץ כבוד ה' בכ"ז יש מקום מובחר ומקודש יותר להשגת ה' ובהגרשו משם כאלו נסתר מפניו: **ולא שלש מאות**. שהוא המעוקב ממספר שבעה. וכוון בזה לדברי התרגום יונתן בישעיה בפסוק שבעתים כאור החמה שתרגם על חד תלת מאין וארבעין ותלת, והוא התנגד לזה הפירוש: **חיה עם נח**. אין הפירוש שחיה ביחד עם נח שהרי באמת מת שת י"ד שנה קודם לידת נח. רק הפירוש שהוא וגם נח חיו שנים רבות יותר מז' דורות. שנח היה הדור התשיעי לשת:

טז

צפון מהגן. דהוקשה לו והלא הג"ע היה ג"כ במזרחו של עדן כמ"ש גן בעדן מקדם. וגם נוד מקום שבתו היה קדמת עדן. א"כ היה ג"כ בג"ע אחרי הגרשו משם. לז"א שעדן היה מקום רחב ידים. והיה הג"ע במזרחו והחזיק רק עד חצי אורך מזרחו של עדן. ובחציו השני היה נוד לצפונו של הגן ולמזרחו של עדן. ומה שלא אמר שהיה בצפונו או בדרומו ומנ"ל שהיה נוד בצפון הגן דוקא. נ"ל דהא הג"ע היה על קו השוה ממש. ואם היה נוד בדרום הגן א"כ נגרש האדם לדרום קה"ש. וכתיב ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער שהיא בבל. ובבל בצפונו ש"ע. וכל הישוב הוא בצפון העולם. ש"מ שנגרש האדם לצפון הגן שהוא צפון קה"ש: **על שם שמר**. מ"א ט"ז כ"ד: **כל להה"ק**. ר"ל מלבד

שאין אנחנו יודעים כל הלשון בלתי הנמצא בתנ"ך וחסר לנו גם מלות רבות שלא נדע פירושם. ובפרט בשמות עבריים אשר לשוא נחפש להבין טעם ופירוש השם כמו למך וכדומה. אך לוא גם היינו בקיאים בכל השפה בשלימותה אין נגרע דבר. אז ג"כ לא יכולנו לבאר את השמות. מפני שנעלמו מאתנו המקרים שעליהם קראו את שמם. ולולא נכתב בתורה הספור ממשה כי השלך אל המים ובת פרעה משה אותו משם לא היינו יודעים בשום אופן סבת קריאת השם וכן יששכר לדבר מסירת הדודאים: **ואחיו אח**. ר"ל כי גם מלת אח שוה בנטיתה כמלת אב ויאמר בסמיכות אחי:

כב

וכבר הזכרתי. הם העדים השנים שהביא לעיל א' ט'. וכן ויקח האיש וגומר וישאל אתה וגו' ומסתמא נתן לה אחר השאלה. וגבי ועתה הורד עדיך נכתב אחר ולא שתו איש עדיו. אלא דשם הפירוש וישמע העם וכבר שמעו. וכדומה:

כו

היה נרגש. כמלת ונשים שהשין דגושה להורות על אות הכפל: **השם סמוך**. והל"ל אז הוחל ה' לקרוא בשם שיקראו שמו על ע"ז. כפירש"י. ובכ"מ המקבל הפעולה מפורש מי הוא. כמו הושב כספי. האשם המושב ובאור אבי עזר בזה דחוק:

ה

א

מעשהו לעליון. כי גם במעשה הבוי"ת אמר בדמות אלהים עשה את האדם:

כד

והמשכיל יבין. ז"ל הרב בתהלים ע"ג כ"ד: מלת לקיחה בלא דבר היא התחברות נשמת הצדיק עם העליונים שאינם גוף ולא ימותו לעולם ע"כ בחנוך ויתהלך חנוך את האלהים שהרגיל נפשו להתהלך עם המלאכים עד שלקחו השם. וכעין זה כתב ג"כ במזמור בני קרח:

כט

כמו ירובעל. שאחרי שאמרו ירב בו הבעל על נתנו את מזבחו נקרא בשם זה: **והטעם**. דלפי הטעם של קריאת שמו היה להם לקראו מנחם. רק שחסר מלת וננוח כי הוא היפך העצבון: **ישמרו הטעמים**. ר"ל כי בקריאת השמות לא הקפידו שיהיה השם שוה מלה במלה עם סבת והוראת הזמן. רק שנדע בהשם תוכן הכונה והטעם. כמו שקראו ירבשת ע"ש ירב בשת שהוא כינוי לבעל. אף כאן בשם נח לא הקפידו לקרותו דוקא מנחם. כי העניו אחד:

ו

ג

איתכרית רוחי. דניאל ז' ט"ו. איתכרית רוחי אנא דניאל בגו נדנה. שביאורו נכרתה רוחי תוך גופי. וכן כאן הכונה לא אשאיר רוח האדם אשר נתתי לו בתוך גופו רק אכריתנו מעל פני האדמה: **ידון שרש אחר** כי משרש נדן הל"ל לא ידן כמו יגש וכאן בא על משקל הכפולים כמו יסובו עלי רביו. ויהיה להוראת תיק שני שרשים נדן ודנן: **וכמהו נשא**. ר"ל ששיאו' ונשא הוראה אחת להם אע"פ שהם ב' שרשים: **רוח האדם לבדו**. זה דבוק עם הקודם שרק רוח האדם לבדו תשוב אל האלהים: **ינצח העשוי**. לדעתי נראה שצ"ל העושה לעשוי. והכונה כי מאחר שהאדם נוצר ונעשה הלא הוא בידו כחומר ביר היוצר. ויוכל לנצחו ולהכריעו תחתיו בכל עת שירצה. כי היתפאר החומר על היוצר ? ונוכל לבאר דבריו כאשר הם לפנינו. כי ידוע שחומרי המאכל אשר יאכל האדם יתפרדו ליסודותיהם בקיבת האוכל. ומהם יתהוו כל הרקמים אשר בגופו בקחת כל אבר ממנו את החלקים הדרושים להרכבתו. והנה בנעורי האדם בעוד שיהיו כחות הפועלים אמיצים ומהירים במלאכתם יספיקו להגויה החומרים הדרושים לה במדה מרובה די והותר. ע"כ יעלה ויצמח כגן רטוב. ולאט לאט כאשר ילאו כחותיו מעט מעבודתם התמידית וממלחמתם בלי הרף עם הדברים הנשחתים והכלים מתגרת ידם העזה. כן לעומתם לא יעצרו כח להספיק להגויה די מחסורה והותר ויתחילו ימי העמידה בהיות ההוצאה עם ההכנסה שוה בד בבד. ולבסוף עת יתגברו המנוצחים על הכחות המנצחים על המלאכה יגיעו ימי הזקנה ימים אשר אין חפץ לו בהם וכחותיו מתדלדלים יום יום באשר יחסר להם ספוקם. וכן אם תשחיז סכין בפצירה פום. הנה בהיות הפצירה חדשה תשחיז במהרה את הסכין אך בכפלך מעשה ההשחזה פעמים רבות. אז גם הפצירה היותר טובה פנים תקלקל עד כי לבסוף לא יתן הסכין את המשחיז לבוא עליו לנגוף. ויקצור כחו לעמוד נגדו: **אל מספר ויהי נח**. עיין פירש"י על והיו ימיו וכן בפסוק וימת תרח בחרן:

ד

בתחלה היו ממשפחת. אולי כי נשות נח ובניו היו ג"כ מבני הנפילים דאל"כ הרי נמחו הכל במבול. ואולי היו מעוג שנמלט מהמבול, ועיין בדברי הרב בפסוק ויבא הפליט:

ו

ויפרשוהו ויעד. היא מלה ערבית. ועיין בדברי הרב בפסוק מתנחם לך. ולמען הרחק הגשמיות גם ממלת ויתעצב כי איך שייך עצבון אצל הבוי"ת ששמחה וחדוה במקומו

פירשו אל לבו שהוא הנביא שאליו אמר ה' זה נתעצב, אך הרב דחה זה דא"כ הל"ל ויתעצב לבו:

ח

וטעם מציאת חן. צ"ל וטעם מציאת חן בעיני. איך שייך חנינה ורחמים בעין. כי מקור הרחמים הוא בלב. לז"א כי מצינו לא חסה עליך עין. וחסה פשיטא שהוא מלשון רחמים וחמלה:

פרשת נח

ט

והוא תמים. ר"ל שכל שלשת אותיות השרש נמצאו בפועל במלת תמים. וברוב הכפולים יחסר לה"פ כמו סוב תום. ואמר לשון נופל על לשון שמלת תמים. תמים באותיות השרש. ובעל אבי־עזר ואה"י במח"כ נעלמה מהם כונתו. וסברו שמלת והוא תמים קאי על נח ונדחקו בזה בחנם: **ואברהם אביו** נראה שצ"ל ואברהם אבינו:

יג

אלהים צבאות. כאלו נאמר אלהים אלהי לבאות כדין הסמיכות. וכן כסאך כסא אלהים. כי הסמיכות לא תבוא עם הכינוים:

טז

וזה השיעור. כי הל"ל וזאת אשר תעשה. כמו זאת עשו כי על עשייה שייך יותר לשון זאת. לז"א שחסרה מלת השיעור. וכן תפרש הפסוק וזה אשר תעשה על המזבח:

טז

ששית אמה. כי רוחב התיבה היה שתות מארכה: **גדולה מאד**. אפילו לפי מדת האמה שלנו היא בנין גדול ורחב ידים ותוכל להחזיק בתוכה כל מיני היצורים. ובפרט אם נאמר כי עשתה ע"פ מדת האמה שלו. כי האמה נמדדת מטפחים וטפח נח היה בל"ם גדול הרבה מטפחים שלנו כפי אצבעותיו: **לא אמר ושלישים**. ר"ל בחיריק תחת היו"ד ודגש כמו גבי שניים. כי סימן הרבים הוא י"ס והיה צריך לבוא בשני יודין ונשלם אחד בדגש:

יז

וטעם המבול מים. והי"א הידיעה לא תבא במלה הנסמכת:

יח

ברית כרות. והוא מלשון ברא. וכמ"ש הרב בפירוש מלת ברא לעיל: **וכן חיות המים**. נמעט ג"כ בפרט זה שהרי אמר מכל רמש האדמה. ומסברא היה נשמע מתיבת כל בשר שגם הדגים בכלל שנקראו ג"כ בשר:

ז

ד
האמצעי אל הנכח. ידוע כי מהלך הלבנה בגלגלה הוא כ"ז יום בקירוב וכמ"ש בהקדמת הרב. והא שאנו מחשבין בין מולד למולד כ"ט י"ב תשצ"ג הוא רק זמן התחברות הלבנה עם השמש ע"י"ש. נמצא שבזמן ארבעים יום תשלים הלבנה הקפה אחת ומחצה והנקודה שהיתה הלבנה אצלה במסלולה אמצעית בין המזלות והארץ היתה לסוף ארבעים יום במצב מתנגד ונוכח למקומה הראשון. ומבט זה גורם שינוי באויר ובארץ ונפסק הגשם. כי האסטרולוגים יאמינו כי מרבית השינוים אשר יתהוו באדמה יבאו מפאת מצב הכוכבים לעומתה בפנים שונים. וביחוד הלבנה בהיותה הככב היותר קרוב לה פועלת עליה הרבה מאד בשינויי מצבה בכל רובע מסלולה. ומזה נתפשטה גם היום האמונה בין העם כי בכל רבע חדש ישתנה מזג האויר והגשם. ונקרא בלשון הרב מבט המרובע. והגם כי בחצי הקפה אחת כבר עמדה הלבנה במבט המתנגד אכן עוד לא הספיקו המים למחות כל היקום כגזרת הש"י ולא היה בכח המבט ההוא לשנות ירידת הגשם: **לא מצאנוה**. אולי צ"ל כ"א בפרשה הזאת ופ' עקב: **איננו שלם**. ר"ל מנחי פ"א יוד יקום. ולהי"א הוא מנחי עיין יוד קים. ובא יוד פא הפעל לפני עה"פ בכאן:

יא
באין מעינות. משלי ח כ"ד: **עליו המים**. כן הוא בקצת נוסחאות וצ"ל עלו המים:

טז
ראש הפסוק. שאמר לגבר אשר דרכו נסתרה:

יט
פעמים. ר"ל לכך אמר מאד מאד פעמים להורות על עוצם הרבוי: **הר אחד גבה**. שאותו לא כסו מי המבול: **וכבר גוע**. כי פשיטא שגם כאשר גבהו המים ע"פ כל ההרים חמש או שש אמות כבר גוע באין מעמד: **כמו ואתחנן**. שנכתב קודם לזה ואת יהושע צויתי וגו' אינני עובר. וכן וימטר עליהם מן שנכתב אחר ולא האמינו באלהים. שהכונה שהגם שהמטיר עליהם מן בכ"ז לא האמינו באלהים: **שני שרשים**. שנשמה שרשה נשם ושמים שרשו שמה:

כג
על חסירי הדעת. שהם הבינו מאמר ר"י בזבחים ע"פ ולא גושמה ביום זעם שהמבול לא היה בא"י כפשוטו. וזה דבר שאין עולה על הדעת הברורה. אלא שהדברים כמו שאמר בהקדמתו כי כל דרש המתעד לשיקול הדעת כדבר נמנע יש בו סוד. ואין כונת הדברים כפשוטם ובזה נסתלקה תלונת הנרגנים עליו:

כד

שאמר ויכלא הגשם. אחרי המאה וחמשים יום מכלל שעד עכשיו ירדו גשמים ורק בארבעים ימי הגשם הלכו תדיר בלי הפסק בנתים. ואח"ז פסקו לפרקים וגם לא ירד בזעף וברבוי:

ח

ג

חמשה חדשים. כי בי"ז לחדש השני התחילו הגשמים. ואחר ק"נ ימים נחה התיבה בי"ז לחדש השביעי על הרי אררט. נמצא לכל חדש שלשים יום. והם חדשי החמה וזה סותר לקבלתנו שהחדשים נמנים ללבנה שאחד מלא ואחד חסר והיה בחמשה חדשים רק קמ"ח יום עכ"פ. ששני חדשים חסרים נמצאו בל"ס בין ה' חדשים והרב דחה זה שהרי גם לפי שיטתם יחסרו שני ימים ובע"כ בין ה' חדשי חמה צריכים להמצא עכ"פ ב' חדשים מל"א יום כחשבון הנהוג אצל העמים עתה. כי חלקו שס"ה ימי החמה על י"ב חלקים. לזה הביא הי"א שהיתה השנה שלימה אז ונחשב גם יום ירידת הגשם בכלל הק"נ ימים ויבא החשבון כהוגן ע"פ חשבון העבור שבידנו. ודע כי הרב ז"ל אינו מפרש בחדש השביעי סיון והוא שביעי להפסקה כפירש"י רק כפשוטו שהוא ניסן או תשרי והוא שביעי למנין החדשים. נמצא שמי"ז בחשון שהתחילו הגשמים עד י"ז בניסן שנחה התיבה ה' חדשים ובכלל המאה וחמשים יום הם ג"כ ארבעים יום של ירידת הגשם. וכן פירש גם הרמב"ן: **דברים ארוכים**. שלא נחה תיכף אחר הק"נ ימים. ועשר איזו זמן בנתים:

ה

ולא ראה הלבנה. וזה ראיה למ"ש בדבור שלפניו כי אין לנו ללמוד כלל מנח לפי שהיה קודם מ"ת: **המבט המרובע**. עיין מ"ש לעיל בפסוק כי לימים עוד שבעה. ולזה יכון גם בזה שלכך הוחיל בכ"פ מספר שבעה מפני שכל ז' ימים ישתנה מצב הלבנה מרבע לרבע אחר ממסלול הקפתה: **והעד שאמר**. עיין פירש"י בפסוק וישלח את היונה: **היה וייחל**. כי שרשו יחל מנפ"י או חיל מנע"ו:

יא

כמו טרף. צ"ל כמו טרוף. שעלה טרוף ושבור היה בפיה. ולפירוש ראשון הוא כמו טרף וקאי על הפה שפה לשון זכר. שפיה טרף עלה זית. וע"כ הב' נוסף. ואלו היה קאי על היונה הל"ל טרפה:

יג
לא תוכל הרגל. ולכך לא יצא אז מן התיבה: **שנתם שלימה**. ר"ל כי גם לפי דבריהם אין עוד השנה שלימה כי שנת החמה יתירה על הלבנה יותר מי"א יום. ולכן אין מזה הוכחה שנח מנה חדשיו ללבנה:

יז
כמו השלם. שבא ע"ד השלמים שיו"ד השרש נרגש ולא כשאר נחי פ"י הוצא:

יח
למינם כי הלא לא באו אל התיבה רק שנים איש ואשתו מכל מין ומשפחה זו מה טיבה:

כא
ונפתח הריי"ש. שבא בפתח ומשפטו בקמץ ע"מ וישב ויקם:

כב
דרש סביב. בסוכה מ"ה דריש על הכתוב סביב שמונה עשר אלף. דתמני סרי אלפי דרי הוה לפני הקב"ה לע"ל. ומוכח מזה ג"כ כדבריו שיש קץ להארץ. רק הקץ ההוא ירחק חוק. אמנם לא ידענו מדוע תפס דוקא במספר י"ח אלף וזה מנין לומר כן שקאי דוקא על דורות, וחכם אחד העירני כי בספר התירוש על ב"ר שנדפס מקרוב נמצא ביאור רחב על דברי הרב אלה. ואינו ת"י כעת:

ט

ב
פועלת. שסבת בריאותם היא האדמה בעצמה ונותנת כח בהם: *כי בידכם. שכיון שמלת בכל דבק למעלה עם מוראכם, צריך לפרש מלת בידכם לנתינת טעם מדוע יהיה מוראם עליהם. דהל"ל ובידכם נתנו: **מקום ווין**. כאלו אמר וכל עוף השמים וגו' בידכם נתנו וא"כ אין צריך להוסיף מלת כי:

ג
שני משקלים. יֶרֶק, ויָרָק, ומה שהוסיף אבי-עזר עוד משקל שלישי ירוק אינו נכון כי מלת אחרי כל ירוק הוא שה"ת כאלו אמר אחר כל עשב ירוק:

ד
היא הגוף. דק"ל אין יתכן לאכול הנפש. הלא הנפש רוח ולא בשר. לז"א שנפש המרגשת היא גופני ונמצא בדם הבע"ח. אך הנפש המשכלת שבאדם בת שמים היא:

ה
והוסיף לבאר. ר"ל במלות דמו ישפך הוסיף לבאר דבריו הראשונים שהוא ידריש הדם וישפוך דמו. או שהיא אזהרה להם שהם ישפכו דמו אם היה עדים. ובלא עדם ידרשהו ה':

ט
שיהיה אתכם. ר"ל עם העתידים להולד. וכמו שנאמר באדם ואת זרעכם אחריכם, ובקצת נוסחאות שהיה אתכם. ור"ל שדוקא עם אותן שהיו בתיבה. הוא כורת הברית. וזה דוחק וגירסא הראשונה היא הנכונה:

יא
ויתכן שימלטם. ר"ל שאם לא נכתב רק ולא יכרת כל בשר ותו לא ה"א שיהיה מבול רק שלא יכרתו הנפשות ממימי המבול כי ימלטם השי"י לכן הוסיף שוב לפרש ולא יהיה עוד מבול:

יב
זכר ונקבה. כי פה נאמר זאת אות הברית ובפ' שמות וזה לך האות:

יד
נכונה למבין. להתאים התורה עם הסכמת חכמי הטבע שלא יסתרו זא"ז:

טז
מלת יהיה. דהל"ל ולא יהיו ברבים לפי שמים הוא ל"ר בכ"מ:

יז
שאמרתי. דלשון הקימותי אינו נופל על אות והל"ל אשר נתתי כדלעיל. ולז"א דלשון הקימותי קאי על השבועה וכמ"ש אשר נשבעתי מעבור מי נח:

כ
ותהר האשה. כמו ותהר בלהה ותלד בן:

כג
לא תתחבר. שלא יבא בל"ר לומר שכמים:

כד
בנו הקטן לעד. שקאי על כנען שהוא בנו הקטן של חם. דאלו קאי על חם הוא איננו בנו הקטן של נח רק האמצעי. א"ו דקאי על כנען וכינוי הויו של בנו קאי על חם ר"ל בנו של חם. הנזכר כבר בפסוק וירא חם: **בעבור שבירך**. ולא רצה הוא לקללם. וברכתם נזכרה בפסוק א' בפרשה זו ויברך אלהים את נח ואת בניו:

כו
להוסיף תורות. דאל"כ מה ענין ברכת ה' לברכת שם: **שהוא בו דודו**. דבירמיה ל"ב ז' כתיב הנה חנמאל בן שלום דודך. ובפסוק ח' כתיב ויבא אלי חנמאל בן דודי. ומזה מוכח שדודו היה שלום וחנמאל בן שלום היה בן דודו. ודודך שבפסיו ז' שב אל שלום. אך בפסוק י"ב כתיב לעיני חנמאל דודי. ש"מ שבן הדוד קרא ג"כ בשם דוד. וכן קרא פה אבי כנען בשם כנען: **דודתך**. שזה השם אינו רק לאחות האב או האם. רק לכבוד קראה כן משא"כ כאן איזו כבוד לו להקרא בשם כנען הנבזה והשפל: **ארמית כמהו**. כי על יפת

פה מתרגם יפתי. ועל כי ירחיב אמר ג"כ יפתי: **ברך השם**. הוקשה לו מדוע בברכת יפת כלל ברכה גם לשם הלא כבר ברך את שם. לז"א כי בפסוק ראשון היה ברכה להי"ת שבחר בשם לו לחלק ורק כאן ברך לשניהם:

ו

ד

והוא בן יון. ר"ל אע"פ שכתוב בסימן הרבים כשם עם הוא כאן שע"צ פרטי וע"כ השיג בדניאל על פירש"י שהביא בשם יוסיפון שהחיה השלישית והרביעית היא רומא. והוא אמר שם שרומא היא החיה השלישית לפי שרומא הוא כתים שהם מבני יון ובפי בלק בפסוק וצים מיד כתים פירש שם שכתים הוא ארם. וא"כ ארם ורומא אחד הם לדעתו ואולי ט"ס שם וצ"ל ג"כ רומא:

יא

בן יפת. ט"ס וצ"ל בן שם. כמו שמבואר להלן פסוק כ"ב: **על השבעים**. ר"ל שפלג היה מלך על השבעים אנשים שהיו בבנין המגדל כמ"ש להלן. ובימיו נפלגו למקומות שונות ונעשה אשור מלך בנינוה שבנה. ושאר העירות. ובבבל מלך נמרוד:

יג

פתרוסים לעד. דכתיב ארץ פתרוס משמע שהשם הפרטי היה רק פתרוס: **יאמר לו ילד**. וע"פ המשפט היה לומר הוליד:

כא

אבי חם. צ"ל וחם אבי כנען: **מקום לטעון**. ר"ל שא"א לפרש שהיה בן ת"ק שנה אחרי שכבר הולידם לא כשהתחיל להוליד דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש. וא"כ ע"כ אין אחד בהם שנולד קודם ת"ק שנה לחיי נח. והשמיענו זה הכתוב לפרש כי שם לא היה הבכור: **מאה שנה וחדשים**. הם חדשי עבור. ואע"ג דגבי נח כשהיה בן תצ"ט וימים חשבו כבר בן ת"ק. וכן בהיותו בן תקצ"ט וימים חשבו כבר בן ת"ר בכ"ז נצטרך לומר בדוחק דגבי שם לא חשב החדשים היתרים. ובהיותו בן מאה וחדשים קראו בן מאה. וזה לבל נצטרך לומר כי שמש בתיבה. והי"א לא רצו לסבול זה הדוחק ולכן אמרו כי התחלת חסרון המים הותרו כבר לשמש. וא"כ אחרי כלות המבול בעוד לא נמלאו לשם מאה שלימות נכללו בשנת המבול ז' חדשים מהריונה. וילדתו לשבעה בשנת המאה. ולפי"ז היה באמת שם הגדול: **בעשרה מקומות**. ב': במ"א ט"ו ב'. כ"ב נ"ב. מ"ב א' י"ז. ג' א'. ח' ט"ז. ט' כ"ט. י"ג יו"ד. יו"ד כ"ב. ט"ו א'. י"ז א':

יא

א

דל"ת אחת. ר"ל המלה אחת חסרה ד' כי שרשו אחד והל"ל אחדת: **אחר מאת שנה**. כ"א נאמר שביום הולדו נקרא פלג ע"ש המאורע אזי כמו אי כבוד שקראתו אשת פנחס בעת הלידה. א"כ יהיה מעשה הפלגה מאה שנה אחר המבול. כי ארפכשד נולד שנתים אחר המבול. וממנו עד שהוליד שלח ל"ה הרי ל"ז. וממנו עד עבר שלשים הרי ס"ז וממנו עד פלג ל"ג הרי מאה. ולדברי בעל ס"ע שבשנת מותו נפלגה הארץ היה מזמן המבול עד הפלגה של"ט שנה. כי שנות פל"ג רל"ט ומשנת לידת פלג עד לידת אברהם עברו קצ"א שנים. נמצאו שהיה אברהם בעת ההפלגה בן מ"ח שנה. ובל"ס היה הוא ג"כ בין בוני המגדל: **ושם אדם**. כי ממה שנשאר שמם אדם וחוה בכל הלשונות בלי שינוי זה אות כי נקראו בעצם וראשונה בשמות הללו. לא שנעתקו כן מפי כותב התורה בלה"ק:

ו

אמר למלכים. כ"ה בקצת נוסחאות וצ"ל למלאכים: **ונפתח ה"א**. כי משפטו בשוא ופתח כמו השיבותי: **שני שרשים**. יזם וזמם:

ז

עם המלכים. צ"ל המלאכים: **בלל ה'**. משמע שלא נבלה מעצמה רק ה' בללה: **ובבילוע הכפל**. ידוע כי העתיד מכפולים בא על שני משקלים בהפעיל. האחד בדגש פ"פ כמו ויסב אלהים. או נח במקום דגש כמו יפר. ואם היה כאן בלא ה"א נוספת היה ראוי לומר ונבל. ועם ה"א נוספת בא ג"כ על ב' משקלים האחד כמו ונסבה את ארון ה' ד"ה א' י"ג. ונבלע אות הכפל בדגש. או כמ"ש פה ונבלה בחסרון הכפל לגמרי ולא נשלם בדגש. ובעל אבי עזר לא קלע פה למטרת כונת דברי הרב והגיה ללא אמת. וכנראה נזדמן לפניו ספר ד"ה מוטעה שכתוב שמה ונסבה רפה: **כדברי המדקדקים**. שהנו"ן היא מבנין נפעל:

ח

וילחם בישראל על בלק. יהושע כ"ד ט':

ט

ובמה. ויקרא שמה במה ביחזקאל כ' כ"ט. (ולדעתי ט"ס הוא וצ"ל מהם ביחזקאל ת' וא"ו). וכן כאן מלת בבל הוא כמו בא בל כי שרשו בלל:

י

ביום שנאסף. ור"ל כי הוראת פלג שבימיו נפלגו שני חיי האנשים ולא הגיעו ימיהם רק בקרוב למחצית הדורות הקדומים. ולא יורה על הפלגת אנשי המגדל: **פי' כפתרים**. הוא שם אומה כמ"ש כפתרים היוצאים מכפתור:

כו
מבני נחור. להלן כ"ב כ"ב ואת כשד ואת חזו. ואיך נקרא המקום כשדים קודם לידת כשד:

כט
היפך הכתוב. שנאמר ותהי שרי עקרה: **אחות לוט**. כמ"ש רש"י כי יסכה היא שרה: **הלך בתחלה**. שהרי מצינו אח"כ שבתואל בן נחור היה בחרן. וכאן לא אמר הכתוב שתרח לקח אתו את נחור. ולז"א שהוא הלך קודם או בא אחריו: **ארצה כנען**. והוא הארץ אשר אמר ה' לאברם ללכת שמה:

פרשת לך

יב

א
שידע השם. דק"ל מאחר שזה נאמר לו באור כשדים שיצא ממשפחתו וממולדתו יצא ממילא גם מבית אביו: **היא שאמר לו**. ור"ל שאין הפירוש שלא הודיעו עד כה שם הארץ. כי זה אמר לו תיכף. רק שאמר לו שיראהו בעיניו את הארץ ההוא:

ה
או עשו. ר"ל מלת עשו או הוא מלשון קנין או מלשון עשייה ממש. וכאלו נכתב בדברי הרב. עשו או כמו קנו וכו' וי"א וכו'. ואולי הוא ט"ם וצ"ל אשר עשו: **וטעם ויצאו ללכת**. איך יצאו ללכת ארצה כנען בטרם ידעו מה היא הארץ אשר אמר לו ה'. לז"א שתיבות ארצה כנען הם דברי משה כותב אלה הדברים אחר האמת שהיא היא הארץ. אבל הם לא ידעו היכן ילכו. רק שיצאו על העת ללכת למקום שיראם ה':

ו
ויהיה אלון מורה. ר"ל וגם יוכל להיות אלון מורה שם מקום ולא יהיה פירושו של מורה שם אדם כלל: **תפשה כנען**. הוקשה לו לשון אז בארץ דמשמע שאז בימי אברהם היה הכנעני בארץ ולא עתה. והלא גם בימי משה היה הכנעני בארץ. לזה פירש מלת אז שכבר היה אז בארץ שכבר תפשה בידו מידי האחר ונכנסה לרשותו בימי אברהם. וכמו שפירש"י שהיה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם. וזה יתכן רק אם נאמר שארץ כנען לא נבנתה מתחלה לכנען. ואם לא נאמר ככה. ע"כ פירוש אז בארץ שאז עוד היה בארץ. א"כ נכתבו אלה הדברים עת שכבר לא היה שמה ואבד כל זכר לו. ועיין בהקדמתי. ובפסוק ואלה המלכים. שכבר גליתי דעתי בזה. וכיוצא באלה שנפגוש בדברי הרב:

ז
והנוח נעלם. שמשפט איתן של נפעל להנקד בחיריק ופה"פ בדגש לתשלום נון. וכאן לסבת אהחע"ר נשלם הדגש בצירי"י היו"ד המושך נח נסתר אחריו:

ח
הכבד הנוסף. ר"ל הפעיל: **ויעתק צור**. איוב י"ח ד': **והפעול אהלה**. שמלת אהלו הכתובה אצל ויט קאי גם על מלת ויעתק: **והנח נעלם**. כי משפט היו"ד בחיריק ע"מ ויבן ויפן. והל"ל וינט או בשלימות וינטה. כמו ויבנה: **עד ששב העי**. ר"ל לכך אמר בתחלה מקדם לבית אל ואח"כ אמר והעי מקדם. כי נסע ממזרחו של ב"א למערבו עד שבא למזרח העי. אך לשון מזרח למחנהו אינו מדוקדק. לכן נראה דט"ס היא וצ"ל כי נסע למזרח בית אל ממערבה וכמו שפירש"י:

י
בארץ כנען. מדנקד הב' בקמ"ץ להורות על הארץ הנזכרת מקודם:

יא
והוא הפוכה. שבלשון ישמעאל יאמר על עתה אן:

יג
והשר המסיר. ר"ל המשורר המסיר ב' של בגללך בעבור המשקל. וכ"ה במאזנים:

טו
ראוי להדגש. כי הוא מבנין פעל. שסימנו דגש בעה"פ: **ואם לא נמצא**. שהאב לא נמצא בהפעיל. וגם השור"ק יורה יותר על בנין פעל. בכ"ז בחר הרב לומר שהוא יוצא לשלישי כי נלקחה לפרעה ע"י אחר. והל"ל ותוקח במלאפו"ם כמו ותושלכי. ובא דגש תמורת נח.

יח
הנוני"ן. ויהיה שרשו נגד. מחסרי פ"נ וראיה יגיד ע"מ יגוש. והגד הוא מהפעיל:

יט
להיותה אשתו. שהוא חשב לקחתה אבל באמת לא הפיק זממו:

כ
פי' ויצו עליו. ולא אמר מה צוה עליו ואם לשלחו. הל"ל ויצו פרעה בלא מלת עליו:

יג

ה
משקל קדש. ידוע שמשקל קדש בא ברבים בקמ"ץ קדשים. ומשקל גורל בא ברבים ג"כ בחולם כמו גורלית. וכיון שמצינו פה אהלים בחולם ובפ' בלק כאהלים בקמץ מזה שפט הרב כי לשרש אהל ביחיד ב' משקלים בסגו"ל ההי"א או בקמ"ץ. והגם כי לא נמצא בתנ"ך מלת אהל ביחיד בקמ"ץ:

ו

מלה זרה. שהוי"ו נוספת והיא בכ"מ כינוי ליחיד: **כמו יחד**. ר"ל ואל יחד בימי שנה. איוב ג' ה' שלפי דעת הרב שם הוא מלשון חדוה. ולפ"ז נוכל לומר שגם מלת. יחדו הוא מלשון חדוה שלא יכלו לשבת בחדוה ואהבה. ודרך הולכי שנים להיות להם לצוותא ולחדוה ולפ"ז לא תהיה הוי"ו נוספת וזרה: **והפריזי כרעיו**. הוקשה לו דהלא לא מצינו עד כאן ביחוס הכנעני שום אומה ששמה פריזי. ומזה נוכל להחליט כי פירוש והפריזי פה אינו כמו שנזכר בכ"מ אצל הכנעני. וכדעת קצת מפרשים שהפריזי הזה הוא מלשון פרזות תשב ירושלים. והם ב"א גבורים שסומכים על כחם ועוצם ידם ויושבים בערי הפרזות. ולז"א שאין הדבר כן והוא הוא הפריזי הנזכר בכ"מ עם הכנעני. שוב ראיתי שהוקשה לו הקושיא עצמה שכתבתי בדבריו בפסוק והכנעני אז בארץ. ותירץ ג"כ שיש לזה עוד רעים. וכמ"ש בפסוק אחד עשר יום מחורב. וכבר העירותי ע"ז שחלילה לנו לייחס דברים כאלו להרב.רק יתכן שהוא אחד ממשפחת הכנעני אשר נקבו בשמות בפ' נח. רק ששם קראו בשם אחר כמו שמצינו בנו של שמואל הרמתי נקרא בספר שמואל יסבבו סביבו. ואם בלילה חשך ישופנו ולא נראה אורו כי יהל זה בא מפאת אשר הארץ הסבה פניה מהשמש ותתהפך על צירה אתנו יחד לצד שכנגד השמש ולא נראהו וכאשר תסתובב ותתהפך בפניה למולו. אז חשוב תתענג על טעם אורו. ומכ"ש בנועם אור עליון הנצחי:

יד

לא היה מ"ם. לא אמר מה' רק לפני ה':

כא

ידע כל חלק. ר"ל שיתרון ארץ בכל הוא אם רובם צדיקים הרי רובם ככולם. וימתין להרשע עד בוא יומו. ואם רובם רשעים יאבדו הכל כי אז ישתנה מקור הכחות כולם. בהתקלקל רוב הניצוצות. וה' ברא עולמו בחכמה והקשיר כחות הטבע עם מעשה ב"א בלולאות רוחנים. שלפי מעשיהם לעומתם יפעלו הכחות ההם. ולפיכך ניחא מאד מה שאמר לו אברהם האף תספה צדיק עם רשע. והיכן רמז לו הש"י שיספה הצדיק עם הרשע עד שהשתומם ע"ז. אם לא במה שאמר לו כי ישקיף רק על הכלל לא על הפרט. א"כ יתכן שילכד הצדיק בעון הרשעים הרבים. והיה כצדק כרשע:

כג

שני בנינים. כי תספה הוא קל ע"מ תפנה. ואספה הוא מהפעיל. וראיתו שאספה הוא מלשון כליון ממה שסיים חצי אכלה בם:

כד
הוא סדום. דהל"ל למקומות שהרי ה' אמר לו זעקת סדום ועמורה לז"א שהעיקר היה לו סדום על שמסר נפשו עליה:

כז
שתי מלות. אני ואנכי: **העצמות**. כי הם ישיבו לעפר. ורוב בנינם הוא מן העפר. משא"כ יתר חלקי הגוף מורכבים רובם מיתר היסודות ממים ואויר וכדומה:

כח
התשיעית. שיחסרון עוד חמשה מאותם הארבעים וחמשה שהוא חלק תשיעי: **שני החסרונים**. שביקש בפ"א על שני חמישיות הקודמות. שהם חלק רביעי מארבעים שבקש קודם לזה: **שחז"ל העתיקו**. שבא להם כן בקבלה ואין דבריהם צריכים חזוק. בכ"ז גם זה הפסוק יעיד על אמתת קבלתם ממה שלא התפלל על פחות מעשרה:

לג
העיר הכתוב. השמש יצא על האת ולוט בא צוערה ואח"ז נהפכה סדום. ואח"כ וה' המטיר וגומ'. והמלאך אמר לו כי לא אוכל וגומ' עד בואך שמה:

יט

א
בפסח מצרים. שם ביאר בארוכה מתי יקרא ערב:

ב
אם לא תפצר. דאל"כ הרי מצינו אח"כ שסרו לביתו: **וזאת המלה**. ר"ל ויפצר:

ו
ונמצא חסר. תהלים קמ"א נצרה על דל שפתי שלפי דעת הרב שמה פירושו על דלת שפתי כמו פתחי פיך:

ח
וא"ו פתוח. ר"ל שאם יבוא העבר בלשון עתיד עם וי"ו המהפכת שנקודה פתח אז יש הבדל. שלזכרים יאמר וידעו ולנקבות ותדענה. אך בעבר פשוט תשמש מלה תחת לנסתרים ונסתרות: **בעבור השלישי**. ולדעתו לשנים יאמר האל ולרבים יאמר האלה: **בלשון ארמית**. שהתרגום תרגם על שניהם אלין:

יא
מלה רביעית. שיש ארבע אותיות שרשיות בקרבה:

טו
וכמו עלה. שהדמיון שייך רק על איזו עצם. שנדמה לו כזה הדבר. אבל על פעולה לא שייך לשין דמיון שאין לפעולה דמות:

טז
משולש. מהם רק שהמ"ם נכפלה בנתים: **להוציאם מארץ**. ששם המ"ם במקום מלת אותם וקאי על הפעולים ר"ל על ישראל המוצאים. ופה במלת כהוציאם קאי המ"ם על המלאכים כאלו אמר כהוציא הם. ומלת אתם תורה על הפעולים:

יז
וכל אשר לך. דאם לא הזהיר רק ללוט למה נענשה אשתו בהביטה אחריה.

כ
סימן נקבה. כי עיר ל"נ והל"ל מצערה:

כו
גם זה הפסוק. קאי על הפסוק כמהפכת אלהים סדום ועמורה אדמה וצביים ולא הזכיר צוער מוכח כי לא נהפכה צוער הגם שעלה לוט ממנה כי ירא לשבת שם. והמבאר רש"ל נדחק בזה בחושבו שהכונה במלת "הפסוק הזה" על ותהי נציב מלח ונדחק לבארו. וגם המלאך אמר לבלתי הפכי ולא איש הוא ויכזב:

כט
בערי גלעד. שופטים י"ב ז' ולא נקבר רק באחת מהן. וכן בן אתונות זכריה ט' ט' פירושו בן אחד האתונות:

לא
אשה אחרת. דהא ב' בנות נשואות היו לו שמתו בסדום ומסתמא היו הן בכירות לאלה הבתולות אלא שאלו היו מאשה אחרת. וא"ל הבכירה בערך השניה. שאין דרך לה"ק לקרוא בכירה רק לבכור באמת ראשית פטר הרחם. והל"ל ותאמר הגדולה אל הקטנה:

לג
הוא בחירק. ומשפטו בקמץ כמו לקרבה:

כ

ב
כתוב לקיחה. הוקשה לו מדוע על פרעה הביא ה' נגעים גדולים ולא על אבימלך. הגם ששם כתוב ג"כ רק ותקח האשה וכן פה. משמע שפרעה ג"כ לא עשה יותר רק הלקוחין. **וטעם הגוי**. שקרא א"ע בשם גוי שלם:

יב
כמו אלהי אבי. שכמו ששם קרא לאבי אביו בשם אביו מפני שכ"ב הם כבנים. כמו כן לגבי שרה שהיתה בת הרן לפי המדרש הרי היא כבת תרח ואחות אברהם וכמו שפירש"י. והרב לשיטתו החולק על המדרש הנ"ל בפסוק ואבי יסכה. ולכן כתב פה ג"כ באופן אחר:

יג

לשון קדש. שאלהים זה הוא שם הקדש לא חול. דק"ל איך שייך לומר כי אלהים התעה אותו. ומפני זה נהיו מוכרחים לפרש מלת אלהים חול שהם האנשים הגדולים והשופטים כנמרוד וכדומה. וע"ז אמר שהוא קדש כי אין פירוש תעה העוות מדרך הישר והנכון שזה לא יתכן לאלהים. אך התעיה בדרך מבלי דעת אנה יפנה. והביא ראיה מהכתוב למה תתענו ה' שנזכר השם הנכבד שהוא בודאי קדש:

טו

בעבור אברהם. ר"ל שמלת הוא לא קאי על האלף כסף כפירש"י רק על אברהם שמעתה לא תפחד עוד משום אדם לאמר על אברהם אחי הוא. רק תקראו לו בעלי והוא יגן עליך מפני כל הנותן עיניו בך. כשיודע לכל שאתה א"א: **דברי משה**. כי מלת ונוכחת הוא ע"מ ועשת. נסתרת לנקבה. וא"כ אינם דברי אבימלך. כי הוא היה אומר בלשון נוכח: **טעם הוי"ו במקומו**. ר"ל דלפי פירוש זה שמלות ואת כל דבוקות למעלה. ומלת ונוכחת היא דבר בפ"ע שספר משה כי נתוכחה שרה עם כל בזה והוכיחה כי אברהם היא בעלה. לא תהיה הוי"ו נוספת: **מן נוכח**. שתוכל להתיצב נכח כל איש מבלי פחד:

יז

וישם דמי. שזה לא קאי רק על אבנר. שבא אליו לעשות שלום לו ויהרגהו ובתחלה אמר ויהרוג שני שרי צבאות. וכן בעמוד ענן ידבר אליהם. ובתחלה אמר ושמואל בקוראי שמו ועמוד ענן קאי רק על משה ואהרן. וכן אלה בני עדה וקאי רק על אליפז לא על שאר האלופים הכתובים שם שהם היו בניו של אליפז. וכן תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן וקאי רק על נשי שבעבורן עבדו. וכן תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו. וקאי רק על תרח ונחור שעבדו אלהים אחרים: **וילדו לנשים**. דהל"ל ותלדנה וכן ויחמו הצאן ויחמנה מבע"ל כי צאן ל"נ:

כא

ב

ולא הוסיף. כאשר הוסיף על אברהם ושרה. ולא החליפו כאשר החליף שם יעקב לישראל. וזה אות כי השם צוה להם זה השם בלידתו. וכמ"ש לו שוב אשוב וקיים הבטחתו. דאל"כ מתי אמר להם זה השם. ומה עשה אצלו בשוב אליו והדעת נותנת כי לקבוע לו שם בא:

יד

ושם על שכמה. כי רק הלחם והמים שם על שכמה. ואת הילד נתן לה ואינו דבוק עם שם על שכמה. ורש"י כתב בזה ע"ד הדרש:

טז
בדד ישב. שהמלת כמטחוי בלתי נמצא עוד בשום מקום בתנ"ך:

כ
ששם נראה. ויהיה פירוש מלת הגם כמו הגם עתה:

כג
ואין לו אח. כי בכ"מ יבוא בבנין פעל תשקר:

ל
עקרה שבעה. צ"ל שבע. ורצונו לתרץ למה קראו הבאר בשם באר שבע לא באר שבועה:

לג
ויטע לאות. שהוא אילן לא אכסניא כפירוש השני ברש"י. אך רש"י כתב בפ' בלק כי מצינו לשון נטיעה באהלים גם כן:

כב

א
תחת שי"ן. הוא מדברי המד"ר שדרשו מלשון התנשאות. והוקשה להו כי איך שייך נסיון אצל הש"י הצופה הכל ומגיד מראשית אחרית: **היש הנמצא**. ר"ל כי דבר שעתיד להיות באיזו זמן בודאי. בזה העבר כעתיד גלוי לפניו. שהוא אינו נופל תחת הזמן. משא"כ הבחינה לדעת אופן הנמצא עתה. ובלי בחינה לא יעשה הענין לעולם. בזה שייך לומר נסה גם לגבי אלהים: **כמו והשקית**. גבי בני יונדב בן רכב בירמיה ל"ה. שהכונה שירצה להשקותם והם לא שתו: **לא אדעה**. שפירש הרב שם מלשון אהבה וחנינה. ויהיה ידעתי כמו ידעתי אותך:

יג
מלת היה. כי נאחז הוא מבינוני נפעל. שעתה היה נאחז: **וכן טעמו**. ר"ל אבל כאן שנקוד נאחז בעבר פירושו אחר שכבר נאחז ועומד כן: **דבק עם וישא**. כאלו אמר וישא אברהם את עיניו אחר כן וירא והנה איל נאחז:

יד
באלה הדברים. בראש הספר בפסוק אחד עשר יום:

טז
השבועה הגדולה. אחר שנשבע בו בעצמו והוא הקיים לנצח נצחים:

יח
שכר בסוף. ולכן נקרא השכר עקב שמשתלם לבסוף:

כג

א

ולא יתפרדו. שמלת חיים תבוא בכ"מ בל"ר לא ביחיד: **והפך הדבר**. ר"ל ופעם יקדים המעט:

ב

ולהיותו אברהם. כוון לדברי המד"ר קרית אברהם שנקרא ארבע ע"ש שנלחם עם ד' מלכים. [ומ"ש בפסוק ג' "תמצא פי' לאמר" ר"ל בפ' וארא וא"ו יו"ד. ששם באר הכפל של וידבר לאמר בכ"מ וכן מ"ש רמז לגוף ק"ל דהל"ל מתתו בל"נ. ועיין ויקרא כ"א י"א]:

ד

הלן. רק לינת לילה או זמן מעט. ונראה שצ"ל הלך במקום הלן. כמו ויבא הלך לאיש העשיר:

ו

שותפים עמו. לעשותו אדון גם עליהם: **גם באל"ף**. כמו ויכלא הגשם:

ט

וההפך חסר. ר"ל כי תיבת מלא יש לה ב' הפכים. א') ריק. כמו והמלא תסעי. וקודם לזה אמר שאלי לך כלים ריקים. וזה לרוב בלשון המקרא. ב') הוא חסר כמו ימלא ה' כל משאלותיך. ותמלא אחרי דבריך שישלים החסרון. ושמוש זה מעט הוא בתנ"ך ובעלי התלמוד ישמשו בו לרוב. ולפי שהיפך ריק לא שייך פה בכסף מלא. לזה השמיענו שכאן מיעט בתיבת מלא ההיפך מן חסר. ובעל אבי עזר במח"כ היפך מעט הענין וקלקל הכונה. כי מ"ש שהוראת מלא הוסדה רק על דברים לחים ונגרים. ז"א כי הלא מצינו מלוא ביתו כסף וזהב. מלוא האומר מן. אני מלאה הלכתי. אותו מלא ישמעאל בן נתניה חללים. ואוצרותיהם אמלא. וכדומה למאות: וכיון שנהרס יסודו ממילא רעוע כל הבנין:

יא

כן אדוני. דלפי פשוטו משמע שמבקשו שלא ישמע אליו:

יז

שהוא למעלה. זה קאי על הפסוק לאברהם למקנה והוא מחובר עם הפסוק של ויקם השדה ואין להפסיק ביניהם. כי הפסוק הראשון בלא השני אין לו שום הבנה: **גר ותושב אנכי**. לדעתי צ"ל גר ותושב וחי עמך אל תקח מאתו נשך. (ויקרא כ"ה). ופירוש המבארים בזה רחוק ודחוק. ועיין בדברי מש"ש: **וטעם לעיני**. ר"ל כפל הלשון לעיני בני חת ולכל באי שער עירו. לז"א שהראשון הוא על האזרחים. והשני על האורחים

כד

ה
אולי יעשה זרים. יאכלוהו (הושע ח' ז):

ח
וטעם לא תשב. דמלת תשב משמע שכבר היה שם מקודם לזה ועתה משיבו שמה לז"א שקאי על אברהם שיצא מחרן:

יד
והוכיח בחלום. דק"ל מלת הוכחת שהל"ל היא ראויה. וכדומה אלא שהוכיח אותה בחלום לאברהם שבודאי ענהו על תפלתו שנתקבלה. ולכן עשה לו הסימן בענין נדיבות הלב. כי זאת בל"ס ממשפחת אברהם בת נדיב: **יהונתן**. כוון לדברי חז"ל שאמרו כל ניחוש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו ניחוש. והוא אמר שניחוש יהונתן אינו דומה לניחוש אליעזר. שהראשון סמך על ניחושו להתגר בם מלחמה. דבר שכבר אין בידו לעזבו אחרי שהתחיל המלחמה. אבל אליעזר אם ימצא שהיא שפחה וכדומה לא יסמוך על ניחושו ומי יכריחנו לקחתה:

טז
גם תהר. לזה העיד עליה שאיש לא ידעה כלל וכלל:

כב
האחד הוא שנים. הרב יפרש מלת צמיד מלשון צמד בקר. והוראת צמד בכ"מ לשני דברים שנתחברו יחד לתשמיש אחד. ולזה נקרא גם צמיד אחד בשם צמיד שנעשה משתי חתיכות מחוברות יחד להקיף ולהדק הזרוע. לפתוח ולסגור כצמידים שלנו. וכן פירש הרב בתיבת צמיד פתיל "שנים פתילים" כי גם מכסאות הכלים נעשו אז ע"י שתי חתיכות מחוברות יחד למען יוכלו להדקם ולהסירם בכל עת שירצו. ומ"ש בזה בעל אבי עזר דבריו לא שרירן ולא קימים. שאיך יכול לומר וצמידים על ידיה. אז ה"א שנתן לה הרבה צמידים:

כג
הכבד הנוסף. בנין הפעיל והוא כמו להלין. ונראים בזה מאד דברי הרב ספורנו. כי הוא בקש רק מקום להלין הגמלים לבל יגנבו אותם. והם עצמם יוכלו ללון ברחוב לבל יטריחו עליהם הרבה. והיא השיבה כי גם מקום ללון לו ולכל האנשים אשר אתו נמצא בבית אביה. ובחוץ לא ילין **גר**:

לג
שלא נזכר. ר"ל בגין הפעל:

נג
הנו"ן שרש. ר"ל המ"ם שרש וגם הנו"ן ואהיה המלה בת ארבעה אותיות השרש כמו מטפחות. ולפירוש ראשון משרש מגד תהיה הנו"ן נוספת:

נט
הקדמונים. שהיתה מינקתה בימי ילדותה לא עתה:

סא
שהביא העבד. לכן אמר הגמלים בה"א הידיעה שנזכרו מקודם: **וטעם ויקח**. אחרי שכבר אמר ותלכנה אחרי האיש. לז"א שזה דבוק עם מה שאחריו. שכאשר לקח את רבקה וילך פגש ביצחק בדרך: **ולא הרגיש**. לדעתי צ"ל ולא הרגיע. שנזדרז לבשר לאדוניו מהצלחה דרכו ולא נח בדרך:

סב
בבי' שמות. שנקרא באר לחי ראי וגם בוא באר לחי ראי:

סה
שאיננה נמצאת. ר"ל נסתרת:

סז
אהל שרה. כי מלה בה"א הידיעה לא תבוא בסמיכות. וכן מלה בכינוים לבסוף:

כה

א
הפלגשים. בלשון רבים: **על פלגשים נשים**. ביחזקאל כ"ג כ' ותעגבה על פלגשיהם. שי"מ שם מלת פלגשיהם כמו עבדיהם. שכיון שדימה אותם לאשה זונה. איך תעגב הזונה על פלגש. והרב יפרש שתעגב להיות בין הפלגשים למצער אם לא יאבו לקחתה לאשה:

ו
אל ארץ קדם. ר"ל שמלות אל ארץ קדם הן פירוש למלת קדמה: **בן ישמעאל**. שבין בניו של ישמעאל נמצא שם האחד קדמה "יטור נפיש וקדמה" ולשמה שלח יתר בני הפלגשים. ולפי"ז אין כאן כפל מלות. רק שהורה לנו שבנו קדמה גר בארץ קדם:

ח
כל גויעה. שאם נאמר מלת ויגוע אין צריך עוד לפרש אחריו המיתה. אחרי שפירוש גויעה הוא המיתה הקלה בלא עיכוב. ולכן לא אמר במבול רק מלת וינוע כל היקום ולא פירש שמתו. ומה שאמר כן עוד וימת. דבוק עם שאחריו למלות בשיבה טובה: **כחלק נפרד**. ממקור העליון:

טז
ואומים. כמו שבחוהו כל האומים. וראש אמות. ויהי' לאמותם הכתוב כאן ממלת אמות והלמ"ד משמשת. ומלת לאומים איננה מן אומים ולמ"ד משמשת. רק הלמ"ד שרשית. והוראתם שוה:

יח
מעט רחוק. שתהיה נחלתם ומשכנם משתרעת למרחק רב כזה. כי מקום אחיו הוא למזרח א"י. ומצרים למערב א"י הרבה. וכמ"ש למעלה. אל ארץ קדם: **סבת מותו**. ויכול להיות שאחיו נלחמו אתו והוא נפל שדוד לפניהם:

פרשת תולדות

יט
וישלחם מעל יצחק. שלא גדל יתר הבנים בביתו ולזה השמיענו שאת יצחק גדל בביתו:

כא
שרצה השם. צ"ל שרצו השם. או צ"ל שרצה השם בדברים וקאי על יצחק לבדו:

כב
ע"ש סופם. כי בעודם עצמים בבטן המלאה לא נודע אם הם בנים או בנות:

כג
הוא הפועל. לפי שחסרה מלת את והיא סימן הפעול. ולא ידענו אם הרב יעבוד את הצעיר. או את הרב יעבוד הצעיר. לזה פירש שעשו הרב יעבוד את יעקב: **זה הפסוק**. להלן בפסוק והיה כאשר תריד שבאמת נתקימה הנבואה ע"י"ש:

כד
שריתך לטוב: (ירמיה ט"ו י"א):

כה
כאדרת סמוכה. שאין הפירוש שהיה כולו כאדרת של שער. דא"כ לא נדע לענין מה נדמה להאדרת אם לענין המראה או לאיזו ד"א. ועוד הל"ל כאדרת שעירה כי אדרת היא ל"נ. וכמו בהרת לבנה. לזה פירש מלת שער שהיא תאר לעשו שהיה בעל שער כאדרת: **שפירושו מעשה**. ר"ל למה נקרא בשם עשו שהוא כמעשה בפ"ע ובריאתו משונית: **רגע אחד**. ר"ל כאחת. דהא יד יעקב אחזה בעקב עשו. ומסתמא נמצאו כן גם בפנים והוא שלא כמנהג:

ל
מהשניים הנחים. ר"ל מנע"ו ושרשו זוד. על משקל וישב את כל הרכוש. ואלו היה משרש נזיד היה בא על משקל ויגש:

לא
בחירק. כי משפט הצווי בה"א נוספת באלה הפועלים שהעתיד בא על משקל אפעל בפתח אז פ"פ בחירק כמו שכבה ואם ע"מ אפעול בחולם אז פ"פ בקמ"ץ כמו שמרה נפשי. וכאן הל"ל מכרה בקמ"ץ. ובא בחירק:

לד
גם זאת הבכורה. נ"ל שצ"ל גם בלא זאת. כי מלבד הטעם שאמר הנה אנכי הולך למות ויוכל להיות כי יגוע טרם אביו. אך גם בל"ז ביזה הבכורה: **אליהו יוכיח**. שאזור עור היה אזור מתניו ולא היה מלובש במלבושי עשירים. וגם אמר לו ה' הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך הרי שעני היה ולא הי' לו ממון לקנות משלו: **של דרש**. כי בעת העקידה נשרו דמעות המלאכים לעיניו. וכדומה וכמו שהביא רש"י ז"ל בפסוק ותכהין עיניו מראות:

כו

ה
נטועות בלב. דק"ל והלא היה קודם מ"ת. ובשלמא המצות השכליות הבין וקיים מדעתו. משא"כ אלה החוקים היאך ידע מהם אברהם. לז"א כי החקים טעמם לבלי לשנות הטבעים. כמו לחרוש בשור וחמור ולבישת שעטנז והרכבת כלאים. והאדם השלם כאאע"ה טבועים גם החוקים בלבו. וידעה:

ו
כאשר צוהו. דהלא גם ער כה ישב בגרר. לז"א שהכונה במלת וישב כמו וישאר שקיים מצות ה' ולא יצא משם:

יד
תאר השם. וקאי על דברים העבודים. ולדרך השני הוא כמו פעולה:

טו
על שני דרכים. עיין פ' לך בפסוק בארות בארות חמר:

כח
ריבוי אחר ריבוי. עיין פ' בראשית בפסוק ובין המים:

לג
על ב' דברים. כי בפ' וירא גבי שבועת אברהם נקרא ג"כ באר שבע:

לד
ולא הוליד. כי בפ' וישלח לא חשב את יהודית בין נשי עשו. וזה לפי ששם מנה רק את אלה אשר הולידו לו בנים: **היא עדה**. כי בכאן קראה בשמת בת אילון החתי ובפ' וישלח

קורא אותה עדה בת אילון החתי ועוד אשה אחת היתה לעשו בשם בשמת והיא היתה בת ישמעאל:

לה
כל אחת. כי ותהיין ל״ר ומורת ל״י והל״ל מורי רוח:

כז

ג
ויחסר וי״ו. כי לפירוש הראשון שייך לומר שמלת כליך הוא הכלל כל כלי היריה שהם תליך וקשתך. ואינו חסר וי״ו. ולפי פירוש זה שהוא חרב. אין החרב והקשת כלי אחד המשמש לפעולה כאחת:

ה
היתה שומעת. כי שומעת משמע שעתה היא שומעת. והל״ל שמעה. לז״א שאז בעת האמירה היתה רבקה שומעת:

ז
כמו בטרם. כי לפני מותי משמע שלא יברכנו עתה אלא לפני מותו. ולז״א שיברכנו עתה והוא כמו בטרם:

יג
רק השליח. ר״ל השליח במצות השם. לא יתכן שיכזב אז: **דרך מוסר**. ע״פ הנימוס וד"א לא רצה לומר לו שיהרג: **כנגד השם**. כוון בזה לדרשת חז״ל כי דניאל באמרו מרי חלמא לשנאך. אמר כן להקב״ה בלבו. וכונתו במלת שנאך הוא על נ״נ. וא״כ לא התפלל תפלת כזב. כי באמת נתקים החלום: **וגם אמנה אחותי**. והיא לא היתה אחותו:

יט
כמו זכרה. עיין מ״ש לעיל בפסוק מכרה. וכאן הל״ל אכלה בחירק כי העתיד ע״מ אפעל. ובכ״ז בא על משקל זכרה: **שרש**. משא״כ במלת ואכלה מציד בני. שהאלף סימן המדבר:

כז
בפת״ח. עיין מ״ש לעיל פ' נח בפסוק וירא ה': **ואחר עמו**. כי הל״ל וממשמני הארץ וכן האתן בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי משפטו. האתן פרי בטני:

כט
הפילגשים. כי הלא אך אח אחד הוא לו. לז״א שיתכן שהיה לו ליצחק עוד פלגשים:

לג
פעל עבר. שמשפט העתיד המהופך לעבר לינקד הוי״ו בפתח ודגש חזק אחריו. ולפני אהחע״ר ישתנה לקמץ: **היה לעתיד**. כי מפני החטף נשתנה שוא הויו לפתח:

לז
עם אל"ף. משא"כ מלת איפה הקודמת בה"א לסוף היא שתי מלות כדלעיל:

מ
תרדה. שאם ירדה בך בפרך תפרוק עולו: **בי' שרשים**. ריד ורדה: **ובנביאי**. וקודם לזה אמר ושבועתו ליצחק: **והנה הדבר**. ר"ל וזה אינו. כי באמת לא היתה מחשבתו בבירור לעשו: **איך אמר**. ולא ראינו שהיה כן ואדרבה כי כל ימי יעקב נרדף מפני עשו. וגם אח"כ היה עשו בארצו בכבוד גדול ולא עבדו: **מתי מעט**. רק לפי שהם קבלו אמונתם מישמעאל נקראו על שמם. וכן הרומיים קבלו אמונתם מהאדומים המעטים שנמצאו בתוכם ולכן נקראם בשם אדום:

מד
פחותים מעשר. ולזה שעבד יעקב עצמו ללבן ז' שנים. כי עד פחות מעשר שנים צותהו אמו להתמהמה שמה:

מו
כמו הפוך. מלשון צוקה: **בשמת**. כמו שקראה בסוף וישלח:

כח

ט
*נשים רבות. והיו לו עוד בנות מהם בשם מחלת. ולזה רשם עליה שהיא אחות נביות. כן ראיתי מפרשים. אך באמת הוקשה לו מדוע יחסה על שם נביות דוקא יותר מיתר בני ישמעאל. שהיו נביות וקדר ואדבאל וגו'. לז"א או שהיה נביות הנכבד שבהם. או שבאמת היו יתר הבנים מנשים אחרות ונביות ומחלת היו בני אב ואם אחד:

פרשת ויצא

י
ללכת. שהרי כתיב אחריו ויפגע במקום משמע שלא היה עוד בחרן וסותר זה:

יא
דברי משה. הוקשה לו דהא המקום ההוא היה לוז. שקראו אח"כ בית אל ולוז לא נודעה עד כה במקרא ולמה נקוד הבי' בפת"ח להורות על הידיעה. לז"א שהוא דברי משה. ובימיו כבר נודע המקום ההוא למקום המקודש ונבחר למראות אלהים: **ידבר עמנו**. והרב פירש שם שזה אינו מדברי המלאך ליעקב. רק מדברי הושע כאומר וגם עמנו דהיינו הושע ועמוס נתנבאו בב"א. כי האדמה אדמת קודש היא. ולזה קראה משה בה"א הידיעה: **כמו ואל תפגע**. יכון להדרש כי ויפגע במקום פירושו שהתפלל לה':

ממקום אחר. הכתוב במגלה רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר. שדרשו קצת תיבת ממקום מהשם ית'. וז"א שלא נכון לומר ממ"א. כי אין אחר עמו. ואין אלהים עמדו: **אחת מאבני**. כמ"ש להלן ויקח את האבן:

יב
להיות סמל וכו'. עיין בעל הטורים על פסוק זה: **גם כן כתוב**. מלבד הרמז הזה מצינו כתוב כן להדיא גבי איוב. ויבאו בני אלהים וגו' משוט בארץ ומהתהלך בה:

כא
זה השם הנכבד. בפ' שמות פירש הרב שר"ל שתדבק נשמתו בשם הנכבד מקור כל הנשמות: **לוי עשירי**. הוא המדרש שגם מבניו נתן אחד מעשר קדש לה' והוא לוי:

כט

ב
לחסר הוי"ו, לומר ירא בלא וי"ו המהפכת או ונרא ותרא שהם שארי אותיות איתי"ן המשמשים בראש העתיד. ולא מצינו מלה זאת רק עם היו"ד המשמשת במלת וירא:

ד
יהיה לאין. כי מלת אין הוא אפס בכ"מ רק מלת מאין תהיה שאלה על מאיזו מקום הוא ולפעמים תהיה הוראתה ג"כ על אפס:

ו
תאר השם. וכל שם התאר משפטו שוה עם הבינונים שמבואר משפטם ברש"י ע"פ זה. והוכחתו שהוא שם התואר לא בינוני דהל"ל הולכת עם הצאן. דפעל בא הוראתו על הביאה אל המקום ממש. ופה אמר אח"ז עודנו מדבר עמם ורחל באה. משמע שאז בתשובת הרועים עודנו לא באה ואיך קורא אותה באה. לזה פירש שהוא שה"ת וע"ש מעשיה מכנה אותה בשם באה:

יד
פירשתיו בפסוק וישע ה' אל הבל:

יז
חסר אלף. כלומר שהיה איש לא למוד. והוא מלשון מלפנו מבהמות ארץ. וי"מ שאם נחסיר אלף מאפרים ישאר פרים שאין לו דעת כבהמה:

כז
על לאה. ששבוע לשון זכר והל"ל שבוע זה. רק פירושו שבוע של זאת האשה:

לב
בפתחות. וע"פ רוב יבא בצירי כמו פן תאכלני תביאני:

ל

ו

הנו"ן הנוסף. אין פירושו נו"ן השני של השרש או נו"ן השמוש. רק נוספת ממש. וכמו שפירש הרב בפסוק ואכלה מציד בני על דגשות נו"ן תברכני. וכמו במלות ישחרוניני ולא ימצאוניני. שנו"ן נוספת בהם שלא לצורך כלל. ובעל אביעזר לא נחית בזה לכונתו:

יא

וכן בכל. צ"ל וכן בבל שפירש הרב בפ' נח שהוא כמו בא בל: **וכן במה**. עיין לעיל בפסוק כי שם בלל בפ' נח ומש"ש: **כמו גדודי**. שגם בפסוק העורכים לגד שלחן הכונה לגדודי השמים ואין פירושו מזל:

כ

ויבואני. ויבואני חסדיך באשרי תמימי דרך. שהם פעלים עומדים בקל ואין לפרשם יביאו אותי שא"כ הל"ל ויביאוני בהפעיל רק הפירוש יבאו עלי:

כא

בבטן אחת. מדלא כתיב אצלה ג"כ ותהר עוד. אלא שבלידה אחת היו:

כג

מתי נולדה. ויכול להיות כי הרתה עמה בעת הריון אחת השפחות כי השבטים ידענו סדר לידתם זאח"ז לא כן דינה. וגם י"א שנולדה יחד עם זבולון:

כו

דמי מלחמה. עיין למיל וירא כי י"ז:

ל

ונמצא חסר. ובכפי דבק מאוס (איוב ל"א ז'):

לט

עקודים. הציון הזה לא פה מקומו: ולכן נראה כי הציון. ל"ט. מיותר וכל דבריו בזה אינו אלא הקדמה אחת לבאר כל המלות השונות הבאות בכתובים שאח"ז בנון הצאן. וכן דרך הרב במקומות הרבה. ומ"ש שומה שעקדה הרגל נראה שצ"ל שומה בעקדת הרגל. ור"ל חברבורה במקום עקודת הרגלים: **טלוא שם כלל וכו'**. רצונו לתרץ בזה סתירות הכתובים. שהרי מפסוק ל"ב משמע ששכרו היה בשה ובעזים נקוד וטלוא ובכשבים חום. ובפסוק ל"ה אמר שהסיר גם התישים העקודים. ושני אלה לא הוזכרו עד כה. ובדברי יעקב חשב ג"כ ברודים. גם מה פירוש של כל שה נקוד וטלוא. אם הוא שה עזים הלא העזים מפורשים אח"ז להדיא וטלוא ונקוד בעזים. ואם הוא שה כשבים הלא בכשבים היה חום שכרו. ולפי הקדמת והנחת הרב יבוא הכל על נכון. וזה שפה מלת שה קאי על הזכר הן מכשבים והן בעזים." ולכן מצינו מלת שה נקשרת עם הפעל שאחריה

בל״ז ע״פ רוב. כמו תעיתי כשה אבד. ומלת טלוא כוללות לכל מיני חברבורות ונמור. וא״כ הנה באמרו כל שה נקוד ומלוא כאלו אמר כל תיש נקוד ועקוד וברוד וכדומה. וכן בעזים הנקבות. וכמ״ש עזים מאתים ותישים הרי ששם עזים קאי לרוב על הנקבות. ויהיה פירוש של שה כשבים. שה וכשבים. או ששם שה כוללת שם זכרים ונקבות כי מלת שה כלל. ורק פה מיתור הכתוב מוכרח לפרש שה על הזכרים ועזים על הנקבות. ובפסוק ל״ג שהזכיר רק עזים ולא שה. כלל הרב במלת עזים זו״נ:

לג

אתה הסירות. וא״כ אותם הנמצאים אצלי ממינים אלה הם בודאי מהנולדים החדשים:

לז

ממשפחה אחת. כי אברהם העברי וישמעאל בנו. וארם בן בנו של נחור הם בני משפחה אחת ומסתמא לשונם קרובים זל״ז:

לח

נתחברו פה. כי בל״ז הל״ל ויחמו. ובל״נ ותחמנה:

לט

אפילו האשה. שבטבעה להתפעל ג״כ בעת הריונה מאיזו מראה להוליד כדמותו בולדה:

מ

ובחר מהם כל עקוד. לכאורה אינו מובן מנין מצא חום בצאן לבן אחרי שהסירם לבן משם. ואם תאמר כי פירוש הצאן היינו עזים אם כן איך מצא עקוד ביניהם. וגם קשה לאיזו מטרה שם עקוד וחום לפני הכשבים הלא שכרו היה רק חום בהם ובמקום תיקונו עותתו. ונראה שקושיא זו הוקשה ג״כ להרב בפסוק. ונראה לדעתי כונת הרב בזה הפירוש שהצאן המוזכר פה. פירושו כלל כבשים ועזים. ויעקב עשה כל מעשיו בהשכל וחכמה כי לכאורה קשה מדוע לא בחר בכשבים ובעזים מראה אחד. אכן לדעתו כי אחר שיסיר לבן אלה המראות שינקוב בשכרו ולא ימצאו כלל בעדר. א״א שתלדנה עוד הצאן דונמתם. ולזה בחר שכרו בכשבים משונה מעזים. והנה מעתה לא הסיר לבן מהעשבים הנקוד וטלוא רק החום. ומעזים לא הסיר החום. ולפי שהמקלות לא היה יכול לשים רק בעת היחם. ולא לשאתם אתו. ויעקב רצה שלא יראו לפניהם מראה אחרת לבל יפסידו כונתו. לזאת הפריד הכשבים מהצאן עזים. ולא נהגם יחד. והפריד מהכשבים כל מראה נקוד וטלוא שמצא בהם והנהיגם לפני העזים. וכל חום שמצא בעזים נהגם לפני הכשבים. ולזה הסתכלו כל המינים במראה הדרושה להם. ולפי דברי הי״א שהביא הרב. קאי האי והכשבים הפריד יעקב על העדר שלו שכבר נמצאו שם עקוד בעזים וחום בכשבים. חש שיסתכלו מבשא״מ ויולידו בדמותם כצלמם ויאמר לבן כי גנוב הוא אתו.

לזה הפרידם זמ"ז לבל יביטו רק מב"מ. וא"כ יהיה מקום הפסוק והכשבים הפריד יעקב אחר וישת לו עדרים. כיון שזה קאי על עדרו דוקא:

לא

ה
פני ה' חלקם. שמלת פני הוא שם מפשט שהפנים הוא החולק וכן אמר כאן שהפנים איננו עמו כתמול שלשום.

ז
סך חשבון. הראשון שבעשיריות ותפסו דרך גוזמא ועשרת לא דוקא. כמו אנכי טוב לך מעשרה בנים גבי אלקנה:

ט
מעט רחוק. הצלה מענין רקון:

יג
אל בית אל. כי כבר הזכרתי כי מלה בה"א הידועה לא תסמך:

יט
שאמר אין אפוד ומשמע מזה שהתרפים הם דוגמת האפוד והחשן שהגידו עתידות אמתיות. לז"א שאו פירוש אפוד במקום ההוא הוא ג"כ חול והוא אפוד של עובדי הבעל. או שהכתוב מחולק לשני חלקים שאין אפוד לשם ותרפים לע"ז. ובאמת התרפים תהו המה ושקר בימינם:

כד
שתחשוב אתה. דאל"כ למה מנע ה' גם את הטוב ממנו אם באמת טוב הוא:

כח
זה או כן. כאלו אמר הסכלת עשה זה או עשה כן:

לב
אשת פנחס. בן עלי הכהן שמתה ג"כ בהקשותה בלדתה:

לג
שהיה אהל ליעקב. דק"ל מדוע לא חשבן כפי מעלתן. ואם הקדים לאה לרחל מדוע הקדים גם האמהות. כי בל"ס לא היו אהלי האמהות מקדמים וסמוכים לאהל יעקב יותר מאהל רחל. וא"כ כשיצא לבן מאהל לאה היה לו לפגוש תחלה באהל רחל לז"א שאהל יעקב היה באמצע בין אהל רחל ולאה. למען לא יעבור דרך האחת לרעותה. ואהלי האמהות היו סמוכים לאהל לאה או לאהל יעקב מאחריו. ולזה כשיצא מאהל לאה פגש בראשונה באהל האמהות. ואח"כ שב על עקבו ונכנס לאהל לאה ומשם לאהל רחל: **וכן היה**. ר"ל באמת היה המעשה באופן זה שנכנס לאהל רחל תיכף אחרי אהל לאה שהיה

בל"ס מוקדם לאהל האמהות. רק שהכתוב צירף בספורו אותם האהלים שלא מצא בהם מסבת שלא היו כלום בהם. ואח"כ ספר איך עלתה ביד רחל התחבולה שלא מצאם בעת חפושו שמה:

לד

שלחו כר. שלפי דעת הרב שם בישעיה הוא מין רכש וגמל הממהר לרוץ אורח: **יקרא הכרי**. מ"ב י"א י"ט הכרי והרצים. שהוא האיש המנהג ומנהל את הפר או הרוכב עליו: **במקום ששם כר**. שהוקשה לו דלפ"ז שכר הוא מין בע"ח המיוחד לרכיבה איך שמה את התרפים תוך הכר. וגם מה הועיל לה ישיבתה עליהם. ואדרבא ד"ז עוד יוכל להגדיל החשד עליה כי יש דברים בגו. שאין דרך הנשים בבוא אורחן לשבת על גמל ורכש. והלא עיקר התחבולה היתה במה ששמה אותם תחתיה ולא הניחה אותה לחפשה באמתלא כי דרך נשים לה. והיה לה לשימם תחתיה באהל שבתה. לז"א שפירוש בכר הוא בארוה של הכר. ודרך הנדות היה אז להתבודד ולשבת במקום מרוחק מבני אדם:

מב

אמנם גם חנם. ששרש אמנם הוא אמן וכמ"ש וגם אמנה אחותי. וחנם שרשו חן. כי הנותן או העושה דבר חנם. הוא מסבת מציאת חן:

מג

הוסיף לבאר. במלת לאלה הכתובה אח"ז:

מט

אנחנו. דק"ל שהתחיל לומר בלשון רבים מד"ב נסתר. וסיים בלשון יחיד נסתר: **ויעקב קרא**. דאי ס"ד לבן ה"ל לקראו בשם ארמי עד"מ סכותא ומלות אשר אמר בע"כ קאי על לבן שהרי כתיב אחריו אם תענה את בנותי. ולדעתי צ"ל פה אח"ז מה שכתוב בדברי הרב סוף פסוק נ' ותרגום גלעד. ושם אין לו שום קשר:

נ

נכריה. שהוראת עינוי אצל נקבות בכ"מ היא אדרבא על השכיבה שלא לרצונה. ומה יזיק לנו אם נפרש גם פה כמשמעו בכ"מ שלא יענם נגד רצונם. והמפרש רש"נ נטה בזה מעט מכונת הרב:

נא

הוא ואחיו. דמלות אשר יריתי קאי על הגל לא על המצבה. שהרי המצבה הרים יעקב. לא לבן ירא אותה. והגל עשו אחיו לא לבן כמ"ש לקטו אבנים. לז"א שגם הוא סייע אותם. וירום אל מקום אחד להתאסף בגל. או שהם לקטו האבנים לבדם. וביריה סייע הוא ג"כ: (נב) **וי"א לא תעבור**. ולפ"ז אין צריך להוסיף מלת ברית. כי הכונה שלא יעבור דרך הגל הזה לעשות לו רע: **כל אחד אמר**. בא לפרש מלת אלהי אביהם. שאין לי קשר

עם הקודם שהם דברי לבן ואלה דברי משה המספר שנשבעו כ"א באלהי אביהם: **העיד יהושע**. תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים:

לב

ב
לבדו ראה. שאם כל מחנהו ראום לא היה קוראם בשם מחנים ע"ש ב' המחנות. שזה לא שייך רק על יעקב שראה עוד מחנה גבורי מעלה שבאו לעזרתו. ובלוית מחנהו נעשה בעל מחנים:

פרשת וישלח

ד
הנה ידענו. ר"ל ממה שכתוב לפניו אל עשו אחיו משמע שהיה לו לעבור דרך עליו שלזה הוכרח לשלוח אליו מלאכים לפייסו שלא יעשה עמו רעה בפגעו בו. וכן אמר לו להלן ואני אתנהלה וגומר אל אדוני שעירה הרי שסופו לעבור אצלו. וארם היה ארצה בני קדם. ואם בשובו מארם לא"י הוכרח לעבור דרך שעיר מכלל ששעיר היה ג"כ קרוב למזרח א"י בסוף גבול דרום. וסיני ופארן היו סמוכים למצרים. ומצרים בקצה דרומי של א"י סמוך למערב וכמבואר בגבולי הארץ שנהר מצרים פגש את גבול ים. וזה סתירה לדברי הגאון בפ' וזאת הברכה. כי אלה ג' ההרים היו סמוכים זל"ז ועל שלשתם הופיע ביום מ"ת ע"ש בדברי הרב בפסוק מסיני בא:

ה
שיתברר אצלם. תירץ בזה קושית האור החיים למה קראו אדון עליו שלא בפניו:

ו
טעם למצוא חן. דאל"כ איך ימצא חן בעיניו במה שיש לו שור וחמור. אלא שנכון הוא לשרתו ולמלאות רצונו בכל יש לו:

ז
שהוגד לו. דייק תיבת הולך משמט שכבר הולך טרם אמרם אליו השליחות ותיבת גם מיותרת ג"כ. אלא שכבר נודע לו מביאתך זולתנו:

ח
הכבד. ר"ל הכבד הנוסף מהפעיל: **נפתח היו"ד**. ומשפטה על משקל ויפן. כי שרשו חצה:

ט
כנגד העושה. שהכל לפי ערך האדם שעושה הענין. ועון הקל אצל הפחות יוחשב גדול אצל הנכבד. כיעקב:

יא
יכולתי. ר"ל על משקל יכולתי: **פירשתי חסד**. לעיל כ"ד מ"ט:

יב
ושני שרי. ש"ב ד' ב' ושני אנשים שרי גדורים והכונה שני שרי גדודים:

יח
אהבך. שהכונה אהב אותך. וכן כאן ישאל אותך ותורה הך' על מלת אותך:

כ
כי חמש היו. כי שלח חמשה מינים. עזים. רחלים. גמלים. פרים ואתונות. ולכל מין רועה מיוחד אחר שהוליך אותם רחוק זמ"ז: **נפתח**. ומשפטו בשו"א:

כא
דברי משה. שלא יתכן לומר שיעקב אמר כן להרועים להגיד לעשו:

כג
עבר בתחלה. דק"ל כפל הלשון דהא אח"ז אמר שוב ויעבירם את הנחל גם פה אמר בבה"ק ושם בהפעיל. א"ו שהוא עבר בתחלה לתור אחר מקום הנוח יותר לעבור ובטוח:

לג
הדעת ותולדות. הוא ענין אחד. ויותר נראה שצ"ל דעת התולדות. שאינם בקיאים בטבע האיברים כי גיד הנשה יש לו דמות כף בבשר שעליו ודרכו להתקע ממקומו לא כן הגיד: **ודרש וישקהו**. כוון בזה לדברי התרגום ירושלמי. עיי"ש:

לג

ה
אלה עמך. כי מי אלה משמע שאינו יודעם למי הם ולך משמע שיודע שלו המה: **כמו נתן**. הוקשה לו דמלות הילדים אשר חנן. משמע שחנן את הילדים וסיים את עבדך. לזה פירשו מלשון נתינה וכן חנונו אותם. בפלגש בגבעה. שתיבת חנונו משמע שלהם יחוננו ומלת אותם משמע שאותם יחוננו. ועיין שם ברד"ק. ועוד הוקשה לו. דאיך שייך חנינה בזה, הלא רוב ב"א יולידו וגם בהמות ורמש וחיתו ארץ יולידו בנים. ולזה סיים גם חנן כמו הם. שחננו בבנים נחמדים כמותם:

ח
על אדם. ר"ל על ב"א שייך לשאול מי הוא ועל בע"ח וקטנים שייך למי או מה. ועיין בדברי הרב במגלת רות בפסוק מי אתה:

י

הנגיד. לעיל י״ח י״ט: **שעה ושליש**. ר״ל באורך המדינה למזרח. וכ״מ שארכו ט״ו מעלות למזרח מקום אחר תוקדם שם הזריחה בשעה שלימה. כי השמש תשלים הקפתה היומית במשך כ"ד שעות היום. ויעלה לכל שעה. ט״ו מעלות משי״ס מעלות העיגול. ויהיה הבדל עיר לוקא מירושלים באורך עשרים מעלות: **וברחב י״ב**. ורגע הזריחה ישתנה בכל מקום גם לפי שינוי הרוחב. ושני מקומות שאורך אחד להם רק ישתנו זמ״ז ברחבם ישתנה רגע זריחת השמש להם כפי שינויי אורך הימים. כי להשוכנים תחת קו השוה יזרח השמש להם תמיד בשוה. בכ״י סוף שעה ששית. ובאותם מקומות הנוטים לצפון או לדרום המשוה פעם יתארך היום ותוקדם הזריחה ופעם יתקטן היום והזריחה מאוחרת:

יב

צווי. שהנו״ן שרשית לא סימן המדברים: **נפלו עלינו**. (הושע י' ח'). **מנהר ההוא**. (עזרא ח' ל״א). ולפ״ז תהי׳ הנו״ן סימן רבים מדברים:

יג

וימים מספר. אם תנכה מעשרים שנה שהיה בבית לבן ז' שנים הראשונות שעבד קודם שנתן לו לאה. וט' חדשי העבור נשארו לראובן י״ב שנים וימים אחדים:

כ

בת ז׳ שנים. כי היא נולדה ללאה באחרונה אחרי ששה בניה. ואם תחשוב לכ"א ט' חדשי העבור וזמן מה אחרי לידתה שלא יתכן שנתעברה אז יעלה לששה שנים בקירוב. ומיום שנשא לאה עד עכשיו לא היה יותר מי״ג שנה. ואם זה המעשה היה תיכף בבואי לשכם רחוק הוא שיענה שכם נערה בת ז' שנים ותדבק נפשו בה:

לד

א

מעצמה. כי איך לא חש יעקב ושלח נערה לצאת לבדה בעיר נכריה בין פריצי אדם והיא יפ״ת בעוד שהיו לה אם ואחים ללוותה בדרך. דבר שאברהם ויצחק חששו עליו לנשותיהם. פן יקחוה מהם בע״כ. וכן היה. ופרצה קורתה לגנב. אלא ודאי שמבלי ידיעתו יצאתה:

ה

כי טמא. ולעיל כתיב ויאמר שכם אל חמור. ולא ידענו על מי קאי מלת טמא. ויותר נראה שהציון הזה צ״ל על פסוק י״ג ויענו ב״י את שכם ואת חמור כי טמא. לז״א שטמא קאי רק על שכם. ודומה לזה כתב הרב לעיל י"ט י״ז:

יד
לדורות. שא"ל שעכשיו הוא חרפה להם. דהא כל הגוים ערלים. ולא היו מולים מלבדם. ואם הם יסכימו להתחתן עמהם מי יחרף אותם ע"ז. לז"א שדורות הבאים מיוצאי ירכם יחרפום ע"ז. (ובני ישמעאל ועשו כבר התחתנו עם עמים שונים והם פשיטא שלא יחרפים): **וטעם וידברו**. כי המלות אשר טמא אין להם קשר עם וידברו. שמשמעות הלשון שדברו וספרו אשר טמא אחותם ולמי דברו כן. לז"א שפירוש אשר על ב' דרכים או שהוא כמו לאשר. שדברו אל האיש שכם שהוא שטמא אחות וחסר למ"ד כמו במלת דברו שצ"ל דבר לו. והוא רק לתוספת ביאור למי דברו אלה הדברים. או שפירש אשר כמו על אשר. והוא נתינת טעם למה בחרו במרמת ערומים. והוא דבר זר לשבטי יה. והגם שזה דבר פשוט הארכתי מעט לבארו. כי ראיתי המפרשים נדחקו בכונתי: **הבהמות יוכיחו**. כי רוב הבהמות נולדים חסרי הערלה ורק האדם לבדו ערל בשר הוא. וצריך לתקנו כמו שצריכין לחתוך הטבור בכל נולד:

יז
קטנה. והיא ברשות אביה לתתה לכל החפץ ולמאן באשר תבחל נפשו:

יט
כמו ואחר. כי שם הוא עתיד המהופך לעבר והאלף סימן המ"ב. כמ"ש הרב שם והוא מבה"ק ופה האל"ף שרשית והוא עבר מבנין פעל:

כב
מפורש. לעיל י"ז י"ד: **חשבו רעה**. ולכך בדין הרגום אף אחרי שנמולו. כי הכל הולך אחרי הכונה:

כה
חצי המרובע. עיין פ' נח ה' ה' בדברי הרב במ"ש שם והנה הוא על המבט המרובע. ומש"ש. והנה מחצי יום השלישי עד חצי יום הרביעי הוא הזמן היותר קשה לכל מחלה כי אז מחצית המרובע: **הם כולם**. ר"ל מה שכתוב לעיל ויענו בני יעקב משמע שכלם ענו בערמה ובלבם להרגם: **אנשי שכם**. שיעקב ויתר בניו חשבו רק להרוג את שכם ואת חמור ולקחת בתם. והם הרגו כל אנשי העיר מדעתם לבד:

ל
כמשמעו. שיהיה מספרם רב. ולדעת רבינו תהיה מלת אל שבתחלה שאמר ואל ימות קאי ג"כ על מתיו. כלומר ואל יהי מתיו מספר. וכמש"ש הרב:

לה

ב
בפרשת וילך. בפסוק אלהי נכר הארץ. שישנם דברים המזיקים ומוזרים למשפט ואקלים הארץ ההוא ובמקום אחר לא ירעו כ"כ. ולכן ישנם מצות רבות התלויות רק בארץ. ולכן בהתקרב יעקב ליכנס יותר לא"י צוה לבניו להתרחק מעתה מכל הדברים המזיקים ובלתי נכונים לעשות בארץ. ואותם קרא אלהי נכר הארץ:

ה
התי"ו. כי שרשו לנקבה חתתה ולזכר חתת. ומנקוד החי"ת בחירק משמעו מלשון חתה:

ז
וטעם וכו'. קשיא ליה ה"א הידיעה שבמלת האלהים שלא שייך על שהע"צ:

יא
ברכה. ואינו צווי כי דבר זה אין ביד האדם לפרות ולרבות. כי נחלת ה' בנים:

כב
וכוסה קלון. שערומים וחכמים ישתדלו לכסות קלון איש צדיק כראובן ולא יפרשו כפשוטם של דברים:

כט
וכאשר מת. דק"ל שהרי עוד לא מת יצחק. ואח"ז כתב וישב יעקב ומכירת יוסף. וכ"ז היה בחיי יצחק. ולז"א שלפי שספר שנות יצחק הוסיף לספר גם סדר קבורתו:

לו

א
אבי אדום. ר"ל שלהלן פסוק ט' אמר עשו אבי אדום. וכאן אמר הוא אדום. לז"א שהיה לו ג"כ בן בשם אדום: **בי' שמות**. שכאן קורא אותה עדה בת אילון החתי ובפ' תולדות קראה בשמת בת אילון: **אם אביה**. ר"ל אביה מלך יהודה שבמ"א ט"ו יו"ד כתב ושם אמו מעכה בת אבשלום. ובד"ה ב' י"ג ושם אמו מיכיהו בת אוריאל וא"כ היו שני שמות לאמו של אביה. וגם לאבי אמו: **בני עשו**. הכתוב להלן פסוק יו"ד אחר שכבר חשבם פה. רק שם בא לחשוב בני בניו. והתחיל מהבנים וספר כמה הוליד כ"א מהם:

ב
אחי צבעון. ר"ל שמשמעות לשון בת ענה בת צבעון שענה היתה נקבה והיא בתו של צבעון. ולהלן פסוק כ' חשב בין בני שעיר. צבעון וענה משמע שאחים היו ובפסוק כ"ד אמר ואלה בני צבעון ואיה וענה. משמע שבנו היה. לז"א שבא צבעון על אמו והוליד ענה. נמצאו שענה היה בנו גם אחיו. ואח"כ בא האב. והבן או האח. על אשה אחת והולידו את אהליבמה ולא נודע בת מי היתה. לכך קורא אותה בת ענה גם בת צבעון:

ויתכן להיות. שבאמת היו שני ענה אחד בנו של צבעון ואחד אחיו. ולזה אמר כאן שאהליבמה היתה בת ענה בת צבעון כלומר בת בנו. ויחסה לאבי אביה ג"כ למען דעת כי ענה זה אינו אחיו של צבעון רק בנו: **בן עדה**. זה ענין בפ"ע ותירץ בזה מה שבפסוק ה' מונה קרח בין בני אהליבמה. ובפסוק ט"ז מונה את קרח בין בני אליפז. וכתוב אחריו אלה בני עדה: **בני מיכל**. עיין סנהדרין נ"ט ע"ב: **שפחת בעלה**. צ"ל שפחת בנה כי עמלק היה בן תמנע פלגש אליפז בן עדה ככתוב בפסוק י"ב ובפסוק ט"ז נמנה בין בני עדה יתכן שאם אביו גדלה אותו ולא נתנה לשפחה לגדלהו או שמתה תמנע:

כ

יצוו על בני עשו. לבלי לכבוש את ארצם ולכן הגביל מקומות החורי שמותרים לישראל. וגם הוזהרו שלא לתעב האדומי. והם היו שוכנים בין החורי. וזה נראה: **שאין בעינים**. כמו כעין הבדלח והוא מלשון מראה וצבע:

כה

אין זה ענה. ר"ל ענה אבי אהליבמה איננו ענה אבי דישון הנזכר בראש זה הפסוק שהוא היה אחי צבעון ובן שעיר וכמו שמנה בכל הפסוקים שלפני זה בכל פסוק בני אח אחד מבניו של שעיר. וענה אבי אהליבמה הוא בנו של צבעון הנזכר בפסוק שלפני זה. וכמ"ש הרב בפסוק בת ענה בת צבעון. והרש"נ כתב בזה דבריו שלא בדקדוק ועיון והיפך הכונה:

לא

בדרך נבואה. כי הם פירשו "לפני מלך מלך" על שאול ודוד וזה היה אחרי משה זמן רב. וע"כ שמשה כתבו בנבואה, והיצחקי אמר (הוא אחד מהקראים וקראו בכ"מ המהביל) שבימי יהושפט נכתבה פרשה זו. לפי שמצינו ביהושפט במ"א כ"ב מ"ח ומלך אין באדום. שמאז פסקו להמליך מלך באדום רק נציבים לפי שהיו ת"י ישראל. וחשב המלכים שמלכו עד שפוט הנציבים: **כי הדר הוא**. צ"ל הדר הוא הדד. ור"ל הדר שמכר פה בפסוק ל"ט שמלך בסוף מלכי אדם לפני מלך מלך לב"י. הוא הוא הדד הנזכר בד"ה א' א' נ"א לבסוף מלכי אדום. והוא הוא הדד האדומי מזכר במ"א י"א י"ט. שהוא היה קרוב לזמן סילוק המלוכה מאדום: **תחפנחס**. כי שם אמר שאשתו היתה אחות תחפנחס ובכאן אמר שם אשתו מהיטבאל ע"כ אמר שמהיטבאל היתה אחות תחפנחס: **ראוי להשרף**. כי אפשר ס"ת חסר אות אחת וידי זרים שלמו בו חלילה (ומכאן הוכחה רבתי למ"ש בהקדמתי כי הרב היה רחוק מאוד מדעה הכוזבת הזאת. ע"ש): **שהם רבים**. ר"ל כי כל החרדה הזאת של אלה המפרשים שלא רצו לפרש מלת מלך לב"י על מרע"ה. כי תמהו ע"ז שהרי מיום שמת עשו עד מלוכת משה על ב"י בצאתם ממצרים היה קצ"ג

שנים. שהרי נשתהו שמה רד"ו. צא מהן י"ז שנות יעקב שחיה במצרים ועשו מת עמו ביום אחד כמו שאמרו רז"ל ע"פ למה אשכל גם שניכם. ובל"ס תיכף אחרי מות עשו מלך באדום אחד מבניו האלופים. ובלע בן בעור לא נזכר ביניהם. ואיך יתכן שבזמן קצר כזה מלכו שמנה מלכים: **כפלים במספר**. שמלכי ישראל שמלכו בשומרון מירבעם ואילך מצינו שבזמן רד"ו שנה מלכו ששה עשר מלכים זאח"ז כפלים כמלכי אדום. כזה ירבעם כ"ב. נדב ב' בעשא כ"ד. זמרי שבוע אחת. עמרי י"ב שנה. אחאב כ"ב. אחזיה ב'. יהורם י"ב. יהוא כ"ח. יהואחז י"ז. יהואש ט"ז. ירבעם מ"א. זכריה חצי שנה. שלום חדש ימים. מנחם יו"ד שנים. פתחיה ב'. ס"ה ט"ז מלכים ורד"ו שנים. ומה תימא אם מלכו באדום ח' מלכים בזמן קרוב לזה: **רבים הם**. שמימות שאול עד יהושפט שהוא היה המלך השמיני עברו סך הכל קס"ח שנה. ולכן האמת היא שתיבת מלך קאי על משה:

לב

איננו בלעם. עיין בדברי הרב ריש פרשה בלק: **לבן הארמי**. עיין בתרגום יונתן פרשה פנחס בפסוק ואת בלעם בן בעור הקיסם: **כי לא יפול**. ובמקום שפשוטם של הדברים רחוקים מהדעת יש איזו כונה נסתרת בהם: **ארמי היה**. ואיך יתכן שאדום המליכו איש מארם לא מאחיהם:

לט

בת ענה. שהזכיר שם אביה ושם אבי אביה. כן גם מטרד ומי זהב: **זהב מנחשת**. ידוע כי בימים הקדמונים התפשטה בין ההמון אגדה אחת. ואמרו שיש חכמה אחת ושמה אליכימיאה. שהיודעה היטב יוכל להפוך כל מין מתכת לזהב. ואנשים רבים תאבו עשר חפשו אחריה כל ימיהם עד שיצאו אחדים מהם מדעתם עת כי נכזבה תוחלתם:

מ

וטעם ואלה וכו'. ר"ל אחרי שכבר חשבם למעלה. וגם בשינוי השם והמספר ועוד הוסיף למקומותם: **אלוף נוסף**. ר"ל שמלת אלוף הכתובה אצל תמנע וכן אצל אהליבמה היא נוספת. כאלו אמר לתמנע אלוף עלוה וכו':

פרשת וישב

לז

ג

וילד זקונים. בראש ויגש לפי שהם נולדו לו בסוף מאם אחת. ובא להוכיח היפוך הדרשות בר חכים או שהיה זיו איקוניהם שוות שהרי גם לבנימין קורא כן אלא שהדברים כפשוטם:

יא
שמרו עדותיו. שהכונה לפי דעת הרב ששמרו הדברים הנאמרים בלבם לאמרם לישראל בלי שינוי. כי שלא עברו עליהם פשיטא ומה בא דוד להשמיענו דבר הנודע לכל:

יג
אעשה. כי לשון ענייה והזמנה לא שייך רק אחרי קריאת שמו. לא אחרי גמר דברי השליחות:

כא
כי לא היה. עיין בדברי הרב פ' תשא בפסוק ההוא שהוכיח כי כבר היה יהושע אז בן נ"ו שנה ואיך קורא אותו נער ?:

כה
התשעה. כי ראובן לא היה במכריתו: **ורבי ישמעאל**. בנוסח בריתא שלנו רבי שב"ג אומר הצרי אינו אלא שרף. ואולי בנוסחא שלפניו היה ר' ישמעאל:

כח
על מלכי מדין. (שופטים ח' כ"ד):

ל
והאחד רב. שהאחד יספיק ודי:

לג
ובא כן. שמשפטו בשור"ק ככל בנין פעל. ונתחלף בחול"ם לתשלום הדגש של סימן הבנין:

לה
בן כ"ט. שיצחק מת בשנת ק"כ ליעקב כי בן ס' היה בלדתם וכל שנותיו ק"פ. וזה היה עשר שנים לפני עמידת יעקב לפני פרעה שאז היה ליעקב ק"ל וליוסף ל"ט: **אלישע**. שנאמר ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (מ"ב ג' ט"ו): **ובת בנו**. שרח בת אשר. ובנות יותר לא היו לו: **המתרגם**. הוא איש אחד שתרגם התורה לעם לועז: **שאול תודך**. וכתיב אחריו לא ישברו יורדי בור: **ערום שאול**. וזה לא שייך על הגיהנם שהוא ערום נגד הש"י. ואין זה דרך קלוס לו:

לו
ועל בישול. לרקחות ולטבחות (ש"א ח' י"ג):

לח

א
משם נסעו. ואח"ז כתיב בעת ההיא הבדיל ובאמת הבדילם קודם לזה שנים רבות. **למעשה אחיו**. שהוא לא כבש את יצרו כיוסף: **שהוא שני**. ולב' בנים ע"כ צריך אתה

ליתן שתי שנים. וי"ב שנים עד שיהיו בני הולדה הרי י"ד ואח"ז כתיב וירבו הימים ואין זה פחות משתי שנים עכ"פ הרי ט"ז והריון תמר שנה הרי י"ז וי"ב שנים לפרץ עכ"פ עד שהוליד שני בניו חצרון וחמול. ושתי שנים להריונם הרי שלשים שנה למצער. וממכירת יוסף לא עברו עדיין רק כ"ב שנה. ובע"כ שסיפור זה היה קודם מכירת יוסף: **דבר בצלאל**. עיין בדברי הרב בפסוק ראה קראתי בשם בצלאל ומש"ש באורך. כי ע"פ הדרש שם הולידו הקדמונים בני שבעה ושמונה שנים. והרב ממאן בזה שם:

ב

יבינו. כי רוב הישוב הוא בצפון. וכשאמר אלהים יקוו המים. נגבה חלק הישוב למעלה משטח הים ונשאר חלק הדרומי נמוך:

ח

הראה היבום. עיין פ' תצא בפסוק כי ישבו אחים כי המכחישים והם הקראים אמרו שאח אסור ליבם אשת אחיו מפני שאסורה עליו באיסור ערוה ומצות יבום הוא רק בשאר קרובים. והביאו ראיה מתיבת ויבמה הכתוב שמה משמע שיהיה במקום היבום ואינו ממש יבמה והרב דחה סברתם מתיבת ויבם אותה דהכא שהיה באמת יבמה עיי"ש באריכות:

ט

כמו השלם. שמלת נתן היא מקור. וע"פ רוב יבא בחסרון הנו"ן. כמו אחל תת וכאן בא בשלימות. כגזרת השלמים:

יב

שקבל תנחומים. שאין פירושו שהתנחם במה שעלה על גוזזי צאנו רק ויעל הוא ענין בפ"ע שאחר שהתנחם אז עלה:

טו

מבתו. שהיא היתה רגילה לצבוע פניה בפוך וכחול עד שא"א היה להכירה: **מן השוטים**. כי אין דרך לצבוע הפנים רק להוסיף לוית חן לא שתשונה מראית הפנים לבלי יכירנה איש:

כג

עזוב עותה. לא שעתה תקח שהרי מכבר הוא בידה. רק פירושו כמו תחזיק לה:

כד

קודם שלש. ר"ל שמלת שלש יבא לפעמים במ"ם נוסף קודם השרש שלש כמו הכא. ופירושו שהשתלשו החדשים אחר זה הספור הקודם. ולפעמים בא בתוספת מ"ם לבסוף כמלת שלשם, ואז יורה על השתלש הימים קודם לזה ונקבע המ"ם בשינוי מקום להורות על המוקדם והמאוחר:

כו
עשתה כן. ראיתי מפרשים דבריו כמו כן בנות צלפחד דוברות ופירושו שעשתה בצדק. ולדעתי כונתו פשוטה שחסר בזה מלות "עשתה כן כי" ומובנים מעצמם כאלו אמר כי על כן (עשתה זאת. כי) לא נתתיה:

כט
יש עליך. שפרצת פרצה שיש עליך משפט לזרח אחיך על אשר פרצת גדרו. ולפ"ז יהיו שתי המלות "פרצת פרץ" מלשון פרצה ולדעת אחרים הוא מלשון חוזק גם שניהם. ולדעת הגאון יהיה פרצת מלשון פרצה או חוזק ומלת פרץ מלשון רביה כאומר פרצת פרץ רב:

לט

ז
כאמו. ר"ל פירוש תאר ומראה הוא כמו שפירש אצל ורחל היתה יפת תאר ויפת מראה עי"ש בדברי הרב. ויש מפרשים שכמו שאמו היתה יפ"ת ויפ"מ כן היה הוא ג"כ, שרוב בנים דומים במזגם ותוארם למולידיהם:

יא
ודרש ואין איש. שנכנס לעשות צרכיו לפי שאין איש. ונראית דמות דיוקנו של אביו וזה מרומז בתיבת ואין איש מאנשי הבית אבל איש אחר היה:

כא
שפירש אחריו. מקום אשר אסירי המלך אסורים:

כב
הבא אחריו. אין שר בית הסהר והכונה שהגם שכל המעשים נעשו על פיו לא מצא שר בה"ס איזו מעשה בלתי הגון בהם. רק הצליח בכל מעשיו והנהיג שלטונו בהשכל ודעת. אך אם הפירוש שהיה עובד בשוה כשאר בני האסורים אין קשר לפסוק שאחריו עם הקוודם:

מ

א
מוסר המלוכה. דייק כפל הלשון לאדוניהם למלך מצרים. משמע שחטאו לאדוניהם בענין הנוגע להמלוכה: **ראוי להדגש**. והוא על משקל כביר. שלא ישתנה בסמיכות. והגם שמצינו סריס פרעה יהיה למלת סריס שני משקלים: **משקל כביר**. ומשקל צמיד. והוא ישתנה:

ד
אל ביתו. לפי דעת המדקדק (הוא ר' יונה ן' גאנח) נתנהו מתחלה שר הטבחים שהוא אדוני יוסף אל בית סהר אחר. כי מ"ש למעלה מקום אשר אסירי המלך אסורים. הוא רק פירוש למלת סהר. ולפיכך לא הזכיר עד כאן אלא שר בית הסהר. משמע שהוא שר אחר לא שר הטבחים. ורק המשקה והאופה נתנו במשמר בית שר הטבחים. ששם היה משמר מיוחד לגדולי ושרי המלך שחטאו. ואחרי שאלה הובאו לבית משמרו. הוציא שר הטבחים מכלאו את יוסף וישימהו במשמר שלו לשרת את השרים ויהיה לפי דבריו פירוש "מקום אשר יוסף אסור שם" למקום אדונו של יוסף אשר אסרו בבית האסורים. ושם וע"י נאסר אבל לעולם היה עד כה במאסר אחר תחת השגחת שר אחר:

ה
כטעם. צ"ל טעם:

ו
זועפים. דבור זה צ"ל אחר דבור ויבא אלהים שאח"ז. וראיתי י"מ שלכך סירס הרב הציונים. שמפני הרעש שעשו בחדרם בא אליהם מן הבור לראות בשלמה הרעש הזה. ודוחק מאד. ורחוק שיעשו רעש בפועל כי רק לבבם התגעש וירעש בקרבם. ועל פניהם שכנה ענן עצבת ודומיה כדרך העצבים: **לן בבור**. שאם היה לן אתם בחדר אחד הל"ל וירא אתם בבקר. ומהו ויבוא?:

י
שני בניים. כי בשל מקל והבשיל מהפעיל. ושניהם לשון גמר פרי:

יא
כמו שוחטי. אולי לדעת הרב גם לשון שחיטה היא מענין סחיטה שנסחט הדם ע"י השחיטה והגם שזה בשין ימנית וזה בשמאלית מצינו עוד כיוצא בזה:

יב
שהגבירה. אשת פרעה היתה הרה ולא היה עוד שלשה חדשים ליום הולדתה. וידע יוסף מזה:

טז
חורי יהודה. ע"ל ל"ו כ':

יט
לא יעבור. דייק ליה מן ב' של בעוד:

כג
בפה. בא לתרץ הכפל ולא זכר וישכחהו. לז"א שמלת זכר היא כמו הזכיר בפה. והגם שבא בקל יורה על הפעיל כמו לא תזכרו עוד שהכונה שם לא תזכירו. וכן זכר את ושתי

שהכונה בל"ס שהזכירה לפני הסריסים כמ"ש אח"ז ויאמרו נערי המלך משרתיו. ואם זכרה רק בלב מנין ידעו מזה נערי המלך להגיד לפניו עצתם:

פרשת מקץ

מא

א

בארתיו לעיל ד' ד': **היה חולם**. כי הבינוני אינו שייך אלא על המעשה הנעשה בעת הספור משא"כ בספור ממה שעבר. וע"ל בפסוק ורבקה שומעת. לכן הוסיף לזה מלת היה שאז בזמן ההוא היה חולם:

ב

בן אמו. ר"ל שהמקרא כי הוא בין אחים יפריא בהושע הוא סובל ג"כ ב' פירושים אלו כי מלת אחים ואחו משרש אחד הם:

ה

כמו הבריאות. ר"ל שבפסוק ה' אמר בלשון אחר שבע שבלים בריאות וטובות. ופי"ז אמר הבריאות והמלאות. לז"א שבריאות ומלאות הם ענין אחד. כי מה שייך לשון בריאות בשבלים אם לא שהם מלאים בגרעינין. וכיוצא בזה כתב הרב לקמן סוף פסוק ט"ז:

ו

הכתוב יפרש. שבכ"מ שמזכיר פרעה יפרש אחריו מלך מצרים. ולדעתי נראה כונתו על פסוק אני פרעה. ה"ז מראה באצבע כי שם פרעה הוראתו מלך בלשון מצרים. דאל"כ מה פירוש אני פרעה: **דרש כסא**. שאמרו שנקרא פרעה נכה על שנשברה רגלו בחפצו לעלות על כסא שלמה: **כי לא לקחו**. שהרי ברחבעם אמר כי לקח מלך מצרים מגיני הזהב שעשה שלמה. ולא אמר שם שלקח גם הכסא:

יג

שהוא בדבור. ר"ל שמלת השיב קאי על יוסף שהוא השיבו בפתרונו על כנו:

טז

משתי מלות. בל עדי חוץ ממני: **הוא הפותר**. שיש פותר אחר בלעדיו:

כא

אחת. דהל"ל ומראיהן רעות: **הוסיף**. שדבר זה שמראיהן רע כאשר בתחלה לא נזכר בספור חלומו לעיל. ומה שחסר זה גילה זה:

כג
בלשון ישמעאל. וכבר כתב לעיל כ"ד שלשון עברי וישמעאל קרובים זל"ז. והרי הוא כאלו אמר צלומות. שלא היה להם רק צלם ודמות של שבלים:

לב
נכון הוא. שאינו חלום דמיוני ומחשבת תהו. ני דבר תהו לא תתחפש בצורות שונות:

לה
עם שבליו. שזה ההפרש לדעתם בין דגן ובין בר. שדגן הוא הנקי ובר בעודו בשבלים. וצוה יוסף לאסוף התבואה בשבליו למען יוכל להתקיים ולא יתקלקל בז' שני עמידתו: **מלאכת**. צ"ל מלאכתו. אחר הנקותו נקרא ג"כ בר: **או להבר**. צ"ל לזרות ולא להבר ומקרא היא בירמיה. ומביאו הרב לשרש בר:

מ
נשיקה. שכל העם ינשקו אותו על פיו: **ודרך אגדל**. שיהיה פעל עומד נמצא אצל פעול נמצא עוד כיו"ב במקרא. כמו נבלת עלה שמלת נבלת פ"ע. ופירושו שעלה נובלים. וכן תאבדו פע"מ:

מג
מרכבת שלמה. שאמר ותעל ותצא מרכבה ממצרים בשש מאה כסף וסוס בחמשים ומאה. ש"מ שסתם מרכבה היא בעלת ארבעה סוסים, **אשכם ושלוח**. צ"ל אשכם ודבר ומקרא הוא בירמיה כ"ה ג':

מד
לו רשות. צ"ל אין לו רשות:

מה
מצרית שנקרא כן בלשון המצרים ממש צפנת פענח: **מתורגמת**. שפרעה קראו בשם מצרי שהוראתו בלשון עבר צפנת פענח ומלות צפנת פענח תרגום משה מלשון המצרים. ויהיה ענינו כמו שפירש הת"א. אך תח"ז הפסדנו שלא נדע שמו העצמי בלשון המצרים. ור"ל שבין כך ובין כך נעלם מאתנו ענין אחד. או פירוש המלות. או קריאת שם יוסף בין המצרים:

מח
פי כל. ר"ל כל ממש שלא השאיר לאיש אחר מאומה שא"כ כבר היו מתים ברעב גם בשנות השובע:

נא
חנני. ויהיה שרשו מכפולים: **תחת חירק**. ויהיה שרשו מנל"ה כמו צוני:

מב

א
במקום אחד. במוח. והוא הרואה והשומע:

ז
עזות. והכונה דברי עזות:

ט
סוד הארץ. ולפירוש הראשון יהיה ערוה מלשון גנות ובזיון ולפירוש זה מלשון סוד ודבר נסתר:

יא
האמת. שכן צריך להיות תמיד. ובמלת אנחנו נוסף האל"ף:

טז
תאסרו. כי האסרו הוא צווי ואיך שייך לצוות על דבר שאינו ברשותו ועל אחרים לעשות לו. לז"א שבא צווי במקום עתיד:

לג
צורך. כי לא יתכן שישאו הרעבון עצמו:

מג

יא
העצה. לכן אמר זאת בל"נ: **פירשתים**. לעיל ל"ז כ"ה:

כז
שם התאר. דהל"ל השלם אביכם. אם הוא שלם או השלום לאביכם:

כח
וכבר השתחוו. כי ההשתחויה היא רק שחיה בראש והקידה יותר מזה:

כט
משקל. דהל"ל יחנך על משקל אכלך:

מד

טז גדול עוני. שפירושו גדול עונשי:

פרשת ויגש

כ

מ"ה שנים. כי יעקב היה בן פ"ד בלקחו לאה ושנת עיבורו הרי פ"ה ואז היה ליעקב ק"ל שנים. הרי מ"ה לראובן:

כב
המזכיר. יומא נ"ב חשיב חמשה מקראות שאין להם הכרע. שאת משוקדים מחר ארור וקם. והוה מצי לחשוב גם זה שאין לו הכרע אם קאי ומת על אביו או על בנימין. והטיב לתרץ קושיתו זאת בעל אבי עזר ע"ש:

כח
והעד. שפשט הדברים סותרים זא"ז כי אחרי שנטרף איך יאמר ולא ראיתיו עד הנה. אלא שזה רק לראיה שודאי נטרף דאל"כ היה בא אליו בזמן רב כזה:

מה

ב
הפסקה. ומשפטו בבכי: וכן ראה עני שנקוד בח"ק במוכרת. ומשפטו בחולם. ורק בסמיכות יבוא בח"ק:

יא
תכרת ושרשו ירש והוא מלשון גירושין וכריתה לא משרש רשש או ריש. וכן פי' הרשב"ם ובעל אב"ע תמה עליהם מדוע נטו מדרך התרגום ופירש"י והמפרש רש"נ נתן בזה טעם לפגם. ולדעתי צדקו הרב והרשב"ם בנטותם משרש רשש ודלות. כי בלתי מובן מדוע יתרוששו בארץ כנען יותר מבארץ מצרים. ואם לצד יוקר הרעב. הלא יוכל יוסף לכלכלם שם חנם אין כסף ואיך יתרוששו. אלא ודאי שהוא מלשון גירושין וכריתה. כי מסבת מרחק הדרך יוכלו להזדמן להם כמה עיכובים שלא יוכלו להספיק טרף ביתם במועדו. וגם כל הדרכים בחזקת סכנה הם. ובפרט בעת הרעבון הנורא כזה אשר על פת לחם יפשעו רבים לשלוח ידם בבזה ולהכות חרם אבות על בנים. וכפירש"י ע"פ למה תתראו. ולהיות להם חייהם תלוים בסכנה משך חמש שנות הרעב נקל הוא יותר טלטולא דגברי שלהם לחסות בצל בנו השליט ומושל. מטלטול הצידה בעת הצורך:
להוריש. שנחלק היו"ד פה"פ בויו והוא מלשון גירושין:

יד
והאל"ף לא נעדר. ידי"נ הרב החה"ש ר' ישראל קיטובר יצ"ו אב"ד מפילשטין. העירני כי צ"ל והאלף נעדר. ור"ל במלת צורוניך בנו"ן נוספת חסר האלף שבמלת צואר. ומזה אמרו בקידושין ואפיק מינן צוורני צוורני קולרין ר"ל בקולרים תלוים בצוארים של פסולין. ולדעתי נראה שצ"ל והאלף נח נעדר. ור"ל האלף הנחה במלת צואר חסרה שם לגמרי וטעות כזה מצוי יותר:

כג
חוץ מדגן. כי הדגן הגם שהוא ג"כ מין מזון מ"מ לחשיבותו שעושים ממנו פת למאכל האדם העקרי אינו נכלל בשם מזון סתם:

מו

ג
הפ"א. כי שרשו ירד. וכן במלת חנה חסרה נו"ן פה"פ:

ז
בני מיכל. עיין פ' וישלח ל"ו ב': **אחת היא**. שרח בת אשר:

כא
בן בנו. בני בלע ארד ונעמן:

כג
ושתים. ושם אינו סך חשבון כמספר שבעים הכולל שבע עשיריות ולמה העדיף שם אחד: **בת ק"ל**. שהרי נשתהו שמה רד"ו צא מהם שמונים של משה. נשארו ק"ל: **ר"נ שנה**. כשתצרף ק"ל עם מאה ועשרים שנות משה הרי ר"נ והיא חיתה עוד: **אחיה חי**. בפ' יש נוחלין שאחיה השילוני היה מיוצמ"צ והוא חי עוד בימי ירבעם שיעלה לערך תק"נ שנה: **להוציא אחד**: ולזה כיון שהששים ותשע היו יוצאי ירכו כתב על כל הע' לשון זה ולא חש על האחד שהוא יעקב עצמו:

כט
ויאמר יוסף. כן הוא בקצת נוסחאות וצ"ל ויאסור יוסף. ופשיטא שאין זה מכבוד המלכות לאסור בעצמו מרכבתו:

מז

ו
כסוס. שהרי כתיב כי תעבת מצרים כל רועה צאן. ואיך היו לו מקנה וכן למצרים. אלא שהמקנה היו אלה המיוחדים לרכיבה ולעבודה לא המיוחדים למאכל. ובחנם האריכו פה המבארים:

טז
להיותו נע. על משקל קחו תנו:

יט
ולא היו כמו. שא"ל שנסתלק לגמרי א"כ הוכחש פתרון יוסף. וגם א"ל שהיו כקודם שהרי נתן להם זרע לעבוד השדות אלא שהוקל מעט בזכות יעקב:

כו
ארמית. שהם הכומרים. לפי שהרב יפרש בכ"מ מלת כהן לשון משמש יהיה להדיוט או לאלהות. לז"א שאלה הכהנים בל"ס הם הכומרים לכך לא קנה אדמתם. ני לא רצה או לא הניחו לו לזלזל בקדושיהם:

כז
שקנו שם. לפי שלשון אחוזה אינו נופל רק על ירושת אבות וממי ירשו ב"י לז"א שקנו מאחרים האחוזות שלהם. ועיין בפסוק תנו לי אחוזת קבר:

פרשת ויחי

מח

ב
היה שליח. וא"כ הוא הוא המגיד ליעקב והאומר ליוסף:

ד
מה טעם ע"ש. כי הלא בני מכיר לא היו אחיהם של השבטים:

יב
מאוחר. כי לפי דעתו פירוש ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. שאחר שברכם יעקב הוציאם מעם ברכיו וישתחו לאביו להודות לו על הברכה. ולפ"ז מקומו מאוחר עד לאחר סדר הברכות;

יג
וכבר לקח. שהרי כבר אמר מקודם ויגש אתם אליו. וגם שכבר הוציאם מלפניו אלא שהוא כלל ואחריו פרט:

יד
וטעם המלאך. אחרי שהתחיל לומר האלהים למה סיים המלאך מבואר בפסוק ראה ראיתי:

טז
דן וגד. שהם היו ג"כ פטרי רחם ולא נתנה הבכורה להם בהלקחה מראובן: **נכבד**. זה קאי על פרשה שלאחריה למה הקפיד יוסף על שימת הימין על הבכור:

כ
כל בני. שיברך הוא פעל יוצא. והפעול הוא בני ישראל. כאלו אמר בך יברך ישראל את בני ישראל:

כב
ביד האמורי. הרי שעם רב ועצום היו ולהם מלכים רבים ועצומים:

מט

א

ועל דרך הנבואה. צ"ל ועל דברי הנבואה. שעל אלה הנבואות לעתיד אמר וזאת אשר דבר. לא בלשון ברכה:

ד

בשורק. כי הוא מבנין פועל ובא נח תמורת דגש. כי פת"ח התיו מורה על זה הבנין: **ואיננו צווי**. רק שם בא ביחד עם השם. לא עם פעל: **משקל תותר**. ר"ל הפת"ח שתחת התיו ומשפטו בחירק אם הוא מהפעיל או בצירי. מצינו דוגמתו באיוב ל"ט. אל תוסף ומשפטו אל תוסיף. ומ"ש תחלה אפילו פחז כמים. לדעתי צ"ל אתה פחז כמים. והטעות נזדמן לפי שראו אחר זה לפירוש הגאון מלת אפילו. חשש להגיה כמו כן גם פה: **הפוך**. שלפי פירושים הקודמים שהוא מלשון חפזון ומהירות הל"ל חפז כמים. וכן גבי פוחזים הל"ל חפזים. ולפי פירוש הגאון יהיה חופזים ופוחזים ענינים שונים. ופחז הוא מלשון ריקות: **עלה מעלי**. שזה כאלו נאמר מאז חללת. יצועי עלה מעלי ונסתלק. ונמצא בספר יסוד מורה להראב"ע. כי ממעשה ראובן ואילך פרש יעקב מנשיו. כי בלהה נתחללה. ובלאה מאם עבור בנה בכורה שגרם לו זה. וזלפה לא רצה לעשותה צרתה ולהתקנאות לאה בה. ע"כ פירש לו לגמרי לעבודת ה'. ויותר נראה להגיה שצ"ל עלה מעליך. שהנשיאות והעוז אשר היו ראוים לך מצד הבכורה נכרתו ונסתלקו ממך בעת החילול. שהלך ושכב את בלהה. וכן נמצא מפורש בד"ה וכו'. ולפ"ז אתיין דברי הרב בפשיטות: **להתיחס לבכורה**. שלפי הקודם הכונה שמאז חדל להתיחס לבכורה כי המלוכה נתנה ליהודה והבכורה ליוסף. ולפי הי"מ הפירוש שמה שבכורתו נתנה ליוסף רק לענין ב' חלקים. אך לענין יחוס תולדתם ולמספר. נשאר ראובן הראשון. וכמו שנמנה בכל המגינים בתורה ראשונה. כי סוף סוף נולד הוא בראשונה:

ה

בדקדוק. כי הל"ל הכרותיהם: **חפירה**. לפי שהמים בלתי נמצאים ע"פ רוב כי אם ע"י כריה. כינה לקיחת המים בלשון כריה. וזה אין שייך כאן אצל כלי חמס: **חסר ב'**. שצ"ל במכורותיהם:

ו

לכלי חמס. אחר שהוא רוצה ג"כ בעצתם. א"כ מהו החמס שעשו: וכן פי'. ר"ל שהרי אהרן הנ"ל לפי שיטתו שיעקב רצה בעצתם. הוכרח לפרש ארור אפם. שמלת ארור דבוקה למענה אל וברצונם עקרו שור ארור. שהוא שכם. כי אפם עז וגומ' והללס ע"ז: **בסודם אל תבוא**. זה דבוק למעלה שבסוד פירושים כאלה לא תבוא נפשו. ואין נראים לו

כלל, והמפרש רש"נ לא קלע בזה למטרת הכונה במחכ"ת: **נגד נאמן**. ששם אמר בפירוש נפשי דבקה לעפר הרי שגם על הנפש שייך לומר כן: **לא תאשם**. צ"ל על לא תשם. על פסוק והאדמה לא תשם. כי הצירי מושכת אלף אשם. ואינו משרש שמם רק מאשם:

ח

כשמך. ר"ל אתה נקרא יהודה מלשון הודאה וכשמך כן באמת תהלתך כי יודוך אחיך:

ט

שהוא במין. נ"ל שצ"ל שהוא ישוב אריה כאשר יגדל. ויהיה פירוש הכתוב כן. כגור אריה עתה יהודה שעודנו באבו. ולבסוף יכרע ירבץ כאריה. וחסר כ"ף במלת גור והל"ל כגור: **מטרף אחר**. ר"ל מטרף האומות בימי כבוש הארץ ובא לאפוקי הפירוש. מטרף בני יוסף שטרפוהו אחיו אתה עלית כפירש"י: **ותעל**. שהות פעל יוצא: **הבא אחריו**. שכתב כרע רבץ. וזה דרך הארי אחרי עלותו מטרף וכמ"ש להלן. וכן לא יסור שבש מיהודה. שכמו שהתחיל ראשונה לטרוף ולכבוש הארץ אחרי יהושע כן לא יסור שבט ומושל ממנו לעולם:

י

ובשליתה. והכונה עד כי יבא לו ילד ובן אשר לו יקהת עמים. ועל שלמה או על מלך המשיח יכון. וכן לפירוש שליל או בנו הכונה אחת: **לא תשלה**. מ"ב כ"ח גבי השונמית שפירושו אל תוליד אותי בן להבל:

יא

פירושו כי אסרי. לדעתי צ"ל יהיה פירושו מי. ור"ל כי תיבת בני אינה דבוקה אל אתונו כפירוש הקודם. רק בני הוא מאמר המוסגר. ויהיה פירוש הפסוק כן. אוסרי לגפן עירה ולשרקה יאסור בני אתונו. ולפ"ז אין היו"ד נוספת במלת בני. וע"ז כתב להלן אוסרי ישמש עצמו וכו'. וזה קאי לכל הפירושים. ועיין בדברי הרב בשיר השירים פסוק באבי הנחל ותראה אמתת ביאורי: **ג"כ ובדם**. הוא ג"כ כפול עם כבס ביין לבושו. ויהיה סותה מלשון לבושו:

יג

גם זה לאות. על פירוש הרב לעיל בפסוק את אשר יקרא אתכם. כי הם רק דברי הנבואה מה שיהיה לעתיד והברכות שברכם בלתי מבוארים בכתוב כי מה היא הברכה שישכון על חוף ימים ושתהיה ירכתו על צידון דוקא. ולא על יד אומה אחרת. וכי כעורה נחלת שאר השבטים שלא חנו לחוף ימים ודבר אין להם עם צידון:

יד

על כן רובץ. דהל"ל ירבץ בין המשפתים וכמ"ש בזבולון לחוף ימים ישכון הכל בלשון עתיד. לז"א שחמור סמוך ג"כ על רובץ. כאלו אמר יששכר כחמור גרם. וכחמור רובץ בין

המשפתים. שהוא יהיה כחמור הרובץ בין המשפתים. ונוכל לפרש ג"כ דהל"ל ישכון בין המשפתים. ולמה תפס לשון רביצה. לז"א לפי שדמהו לחמור לעמן גודל ועוצם העצמות והכח , תפס בו ג"כ לשון רביצה השייך בחמור:

יז

והטעם כפול. ר"ל שלפ"ז יהיה שפיפון ג"כ שם נחש. ויהיה הענין כפול כמו לגפן ולשרקה או עירה ואתונו. וי"מ והטעם כפול שיהיה מבנין הכפולים. ואינו נ"ל:

יח

לנוכח דוד. ר"ל אם אינו מוסב כלפי ה' שירננו בישועתו רק שירננו בישועת ה' את דוד. אז יהיה הפירוש של בישועתך כמו בהושיע ה' אותך: **פחד יעקב**. כי הנחש מורה על ניחוש וטומאה. ואולי רמזו לו על פסל דן ועגלי בית און:

כא

דורן. שנפתלי יהיה נחמד ונעים כאילת אהבים הניתנית לדורון ושלוחים מהאוהב לאהובתו: **והמקבל הדורן**. כי לא יתכן לומר ששב על נפתלי דהל"ל ויתן אמרי שפר. ועיין מ"ש לעיל בפסוק חמור גרם: **בעבור נחלתו**. שהגם שדבורה היתה מהר אפרים וכן ברק בעלה. אך לפי שהמעשה היה בקדש נפתלי. רמז זה בברכתו:

כב

בן אמצת. לפי דעת הרב שם בתהלים יהיה פירוש וכנה אשר נטעה ימינך כמו וגנה אשר נטעה. ונחלפה הג' בק' בחילוף גיכ"ק. ועל בן הוא כמו סעיף ובד. ע"ד ההשאלה. כי הבן הוא כסעיף היוצא משרש האב. ופירוש הכתוב כבן העושה פירות: **כמו אויביה**. צ"ל אויבה ואויבת. כמו כותבה וכותבת: **בתי"ו ושבת**. כמו ושבה: **ועשה בנות**. שמסעיף הזה יצאו עוד סעיפים רבים. ויעש פארות גבוהות עד שעלו על החומות: **זבובי מות**. בל"ר וכתוב אחריו יבאיש יביע בל"י. כן בנות בל"ר וצעדה בל"י:

כג

רבים. בירמיה נ' כ"ט. שהוא ג"כ מלשון יריה: **וכטעם**. ר"ל שדוגמת מליצה זאת מצינו באיוב. דכתיב יסובו עלי רביו ואח"כ ישפוך לארץ מררתי:

כד

והקרוב אלי. צ"ל אליו. שגם המפזז הוא מתחזק לקפוץ ולנתר בכל עת: **שהוא השם**. צ"ל השם שדי וכמ"ש לו אני אל שדי וכמ"ש שם הרב שהוא לשון עוז וחוזק ושדוד המערכת:

כה

ושמי ה'. כאלו אמר ובשמי ה': **דבק עם מאל**. כלומר מאל אביך יבואו עליך ברכות שמים מעל וגומר. ואלה ברכות אביך יתגברו ויתחברו עם ברכות הורי ויחדו תהיין על ראש יוסף: **והטעם**. ר"ל סוף המאמר וקשור כונתו יתברר במלת תהיין. וכמ"ש לפני זה:

כו
את מרים. ד"ה א' ד' י"ז. והכונה שם שהולידה את מרים לא ההריון. וכן הורה גבר. וראש המקרא יאבד יום אולד בו:

כז
הגבעה. שלחמו עם כל ישראל יחד ונצחום ג' פעמים:

כח
כפתרון חלומו. שפירש שם הרב שכפי הפתרון שנתקיים בכ"א לבסוף כן חלמו. וכן כאן הכונה שכפי שנתקיים בהם לבסוף ואירע לכ"א כן ברך אותם תחלה:

לג
הישמעאלים. שיושבים ורגליהם כפופים תחתם:

נ

ב
חנטה פגיה. כי בעת החניטה יתבקע הכוס אשר בהפרח וממנו יוצא כעין אבק דק מאד הנופל בבקוע אחד אשר שם בהפרח. ומזה יתהוה ריקום הפרי כידוע בחכמת הבאטאניק:

ז
אנשי מצרים. כי אין דרך המלך להשאר לבדו בלא עבדיו המשמשים אותו: **קדמונינו ז"ל**. שאין האבילות מתחיל רק אחרי הקבורה. ולזה ע"כ הפירוש של ויעשו בניו לו כן הכונה שכבר עשו. קודם האבל. וכמ"ש הרב אח"ז:

טז
ויש לו. ר"ל המלה לו. וכמ"ש רש"י ג"כ:

כג
הבנים רבעים. כי הכונה במלת בני שלשים בנים של שלשים. וא"כ יהיו הבנים רבעים ליוסף. והכריחו לפרש כן. דאל"כ מה רבותא היא שראה בני שלשים לאפרים. הלא בני מכיר הם רבעים ליוסף: אלא ע"כ שגם שם היו בנים רבעים:

כו
אותו אחד. ולא פירש מי המשים כמו ויאמר ליוסף. ולפ"ז יהיה מבנין הקל כמו וייקץ נח וייצר ה' אלהים. ולפי דעת הר' יונה יהיה מפעל:
חסל ספר בראשית.

שמות

א

א

לבבהן. נחום ב' ח' שהנפרד הוא לבבים. דאלו לבבות הל"ל על לבבותיהן: **שלשה וידוין**. וידוי אחד בעדו ובעד אשתו ובניו. וידוי ב' בעד אחיו הכהנים שהם בית אביו. וידיע ג' בעד כל בית ישראל. וכולם נכללים במקרא זה של וכפר בעדו ובעד ביתו ובפר כל קהל ישראל. הרי שבמלת בעדו כלל אשתו. לא במלת ביתו דא"כ הרי חסרה וידוי של אחיו הכהנים:

ג

שי"ן כמוה. ר"ל בשאר המלות שנמצאו במקרא כפולים באות שי"ן יקראו שניהם ואין דרך לחסר האחד במבטא זולת בשם ישששכר:

ה

לו יחי. ר"ל באס"ף בא כמשפטו יהי בסגול:

ו

אב ובנו. ובא למעט סברת האומר כי שנות דור הם ל"ה שנה בצמצום. ועיין בדברי הראב"ע סוף איוב. שהביא כן בשם היצחקי. וראיתו מאיוב. וסתר זה מיו"ד דורות שיעלה לכל דור יותר הרבה: **מת בגדולתו**. שהרי כבר השמיענו סוף ויחי שמת יוסף. אלא שזה דבק למה שאחריו שאחרי מותו ומות אחיו רק אז התחיל השעבוד: **על המצריים**. כי מבלעדי אחיו שכבר הזכירם מי הוא הדור. אם לא המצריים:

ז

נשיהם תאומים. מכאן הוכחה למ"ש בפ' בראשית בפסוק ישרצו המים: **היא רעמסס**. ר"ל שארץ גשן או רעמסס ששם ישבו ב"י נקודה העי"ן ג"כ בשו"א ורעמסס של ערי מסכנות נקודה העי"ן בפתח:

ט

איננה סמוכה. כהוראת הסמיכה בכ"מ על מלת "של". רק כהוראת מלת "שהוא" כלומר עם שהוא ב"י. וכמ"ש הרב בפסוק ויהי ערב וגו' יום הששי. כי לא שייך כאן לומר עם של ב"י: **סימן לרבים**. ר"ל מדברים בעדם: **כי ממנו ל"י**. צ"ל ממני ביו"ד. ור"ל הטעם של סופרי המערב שנקדו שניהם בדגש. שהרי גם ביחיד מ"ב נקודה הנו"ן בדג"ש הגם שבכ"מ הנו"ן סימן המדבר רפה. ובע"כ צ"ל שמלת ממני בדגש המ"ם והנו"ן הוא כמו מן מנני. שנכפלה מנת מן ונ"י שלבסוף לסימן המדבר. וא"כ שפיר הדגש גם במלת ממנו

לרבים מ"ב: **היא מן נו"ן**. צ"ל כאילו הוא מן. ונון ני וכו': **וטעם נו"ן ממנו**. ר"ל לכינוי נסתר: **והנה נצב**. צ"ל והנו נצב: **ישמרנהו בעליו**. צ"ל בבעליו ולא ישמרנו:

י

הבה נרדה. ומשפטו לרבים הבו. ולנקבה הבי. ובא בכ"מ בשוה לרבוי השמוש בו: **דרך חכמה**. דבקרא אמר סתם הבה נתחכמה. ולא פירש על מה יתחכמו לו: **תקראנה קורות**. כי תקראנה הוא לרבות נסתרות והל"ל כי תקראנה מלחמות או תקרא מלחמה:

יג

ולומר בפיוט. כי לבנות פעל שלא נמצא בתנ"ך מן השם לא יתכן:

יד

על הרוב. ר"ל מה שאמרו כי המ"ם סימן לזכרים והתי"ו לנקבות הוא רק על הרוב. אבל לפעמים נמצא להיפך. או במלה אחת לרבים פעם במ"ם ופעם בתי"ו: **שמורים**. כי הם יאמרו שהפעלים החסרים שני שרשים להם כמו סבב סוב. וכן ישנם שרשים בעלי שני אותיות. ולפי דעתם יהיה גם לאותם השמות שיבאו בסוף בסימנים שונים שני שרשים כמו למועד יהיה מועד ומועדה. ויאמר מן מועד מועדים ומן מועדה מועדות. וזה לבל ימצא זרות בלשון. וכונת הרב בזה למלת ובלבנים הכתוב במקרא שהיחיד לבנה ונתרבה ביו"ד מ"ם. ולפי הספרדים יהיה היחיד מן לבנים לבן. והרב דחה זה: **בעבור שנים**. כאלו אמר כל עבודתם אשר עבדו. בהם. עבדו בהם בפרך: **בלא בי"ת**. ר"ל כי הפעל עובד ישמש על הפועל ועושה העבדות. אם אין המלה שאחריה בבי"ת בתחלה. ואם היא בבי"ת אז הוראתה על המפעיל ועובד באיש אחר. או במקום מלת בעבור: **הנשמה תעבד**. בנפעל. שהוא מקבל הפעולה מקל. וא"כ יהיה בקל פעל יוצא. ומפעיל באחרים. והיינו יכולים לפרש מלת יעבד בו שקאי מל האדם שיעבד אותה. לז"א שמלת בו תורה שהוא העובד:

טז

והאם והבת. המילדות היו יוכבד ובתה מרים ע"פ הקבלה:

טז

ממשפחת עבר. ר"ל ששם היחס עברי הוא על ב' פנים. או הבא ממשפחת עבר. או גם על שאיננו בא ממשפחתו רק שדבוק באמונתו. וע"כ מ"ש גבי שם אבי כל בני עבר שהיה עוד קודם שנולד עבר. וגם הרבה מבניו לא היו לא ממשפחת עבר וגם אמונתם שונה מדת עבר צריך לפרש אבי כל בני עבר הנהר. וע"ז הוקשה לו דבשלמא גבי אברהם העברי נוכל לומר שבא מעבר הנהר ששם נולד בעבר הנהר ונתישב בא"י. או בקרא בעבר הנהר ישבו אבותיכם. שהוא בערך א"י. משא"כ גבי בני שם שנולדו וישבו שמה.

והרבה מבניו נשארו ג"כ שמה לעולם איך יכנה אותם בשם מעבר הנהר. לז"א שפירושו שישבו משני עברי הנהר מזה ומזה: **כמו באבנים**. צ"ל ב' אבניס. שעשו להיולדת מקום מושב משתי אבנים. כמו שיורה על זה סימן הזוגי. וא"כ האל"ף שרש. **לוחות ים**. צ"ל לוחותים מלה אחת, ופסוק הוא ביחזקאל כ"ז ה': **משך הנקודה**. כי בכתב אין הבדל בין ה"א ובין ת"י"ו רק בנקודה אחת שנמשכה רגלה להגג שלמעלה ומה שעיקמו קצת רגל התי"ו למטה. הוא רק להיכירא לבלי להחליפה בה"א. משא"כ החית צורתה העקרית היא וא"ו וזי"ן וחטוטרת על גביהן: **תחלה תקרא ה"א**. ר"ל קודם משיכת וחבור הרגל היא ה"א והיא מאותיות הגרון הקלות על המבטא יותר מכל ההברות. ועם הנקודה תשוב לתי"ו מהמבטא הקשה שהוא רחוק כבר ג' מדרגות מהגרון ואין שום דמיון ביניהם במבטא: **וזה לאות**. בא לסתור הדעה המובאה בסנהדרין כ"א כי הכתב שבידנו אשורית הוא לא עברית שהרי משום זה החליפו בלשון ה"א והתי"ו עבור קרבתם במכתב ואין זה הדמיון רק בכתב שבידנו והשפה שפת עבר: **כמו רבים**. שבשניהם משפטם לבא בג' יודין ב' לשרש ואחת לשימוש. לפי דעתם שהוא מהכפולים: **לומר ככה**. שאיננו מפעלי הכפל חיי: **שראיתי כן**. צ"ל שראיתי כי. ור"ל שכמו שאין וא"ו שרשית בסוף כן גם אין יו"ד שרשית בסוף:

יח

הנכון. צ"ל הנכן: **ואין הפרש**. כי בעבר יש הבדל בין נוכחות "כתבתן" ובין נסתרות "כתבו" המשותף לזו"נ ובעתיד הוא היפך תאכלנה היא לנוכחות ונסתרות ויאכלו לנסתרים. לז"א כי גם בעתיד המהופך לעבר ע"י הוי"ו הפתוחה יהיה ממילא להעבר דרך העתיד. ושמש במלת ותחיין לנוכחות ונסתרות בעבר. וגבי ויולדו להלן שהוי"ו שוואית והפועל עבר שוה הוא לזו"נ. וזה כונתו להלן ע"י"ש:

יט

והוא הנכון. לשיטתו לעיל כי הוא מנל"ה. לא מכפולים. ויו"ד הדגושה במלת חיים. הוא רק לתפארת כמו יו"ד הדגושה במלת העבריים. ובא לאפוקי מהדעה שהוא מהכפולים שלשיטתם יבא הדגש במשפט: **פטורי צצים**. מ"א וא"ו י"ח שנדגש הצדי"ק שלא לשום הוראה. והרד"ק כתב שם שהוא במקום היו"ד החסירה בין הצדי"ק הראשון והשני:

כא

שיקבל האדם. ר"ל שהוא הפועל וגם המקבל בעצמו כמלת נשמר נזהר. שבא על עושה הפעולה כאלו קבלה מאחר. וכן גם בהיפך במלת "נורא" שבא בנפעל אין הוראתו כהוראת הבנין ההוא בכ"מ רק שהכל יראים ממנו והם מקבלים הפעולה. ועפ"ז נתחלפו ההוראות במלה זו כי הקל יורה על פעולה שנתקבלה מאחר ולכן שייך לומר מאת ה'

שמהוד רוממותו תושפע היראה ומפני שמו נחת הוא. והנפעל יורה על מסבב הפעולה לאחרים:

כב
בלשון עמו. ששמו העצמי היה נכה והיא מלה מצרית לא כדרך הדרש על שנשברה רגלו בעלותו על כסא שלמה. וכמ״ש הרב לעיל:

ב

א
לא תצליח. וזה לדעתם טעם איסור העריות כי הילודים מן הקרובים הוא זרע לא יוצלח. והוא סתר זה ממשה ואהרן בחירי היצורים שנולדו מאחות אב:

ב
כמו שהזכרנו. לדעתי צ״ל במה שהזכירו. ור״ל הגם שהזכיר משה בראשונה. בכ״ז אין ספק כי אהרן היה הבכור כמ״ש בכתוב. וכן מרים. ורק שלא חש הכתוב לבאר לידתם. לפי שלא היה שום חדוש בלידתם.וא״כ היתה גזירת כל הבן הילוד קודם לידת משה אחר שכבר הוליד עמרם את אהרן ואת מרים. וכמו שהוכיח להלן. ואין מוקדם ומאוחר בתורה. והוא לא רצה לפרש וילך ויקח שגרשה והחזירה: **כ״ב שנה**. כי לוי נולד ה׳ שנה קודם יוסף שהרי היו לו ז׳ בנים בשבע שנות עבודתו שנה לבן שנה לבן וללוי קדמו ראובן ושמעון ויוסף באחרונה. ושנות יוסף ק״י ושל לוי קל״ז: **קי״ח**. שקודם מות כל הדור לא התחיל השעבוד. צא מהם שמונים של משה נשארו ל״ח שנה מקימת המלך החדש עד לידת משה. והם שעבדו כמה שנים בערי מסכנות. ואיזו שנים חלפו ממיתת הדור עד שקם מלך חדש אשר בימיו כבר נשכח גדולת יוסף. ובע״כ שהיתה הגזרה של כל הבן הילוד סמוך מאד ללידת משה. אחרי לקיחת עמרם את יוכבד. שהרי את מרים קורא כבר עלמה: **כאחד עשר**. ר"ל בתקופה האחת עשרה של הילוך הלבנה במסלתה שהיא זמן כ״ז ימים ושליש בקירוב מעת יציאתה במסלולה מנקודה אחת עד שובה שנית אליה. שעולה בצמצום שלשה תקופות מצ״א יום שהם רע״ג ימים או עשרה סבובים שלמים: **מקום מזל הלבנה**. המבארים נדחקו בכונתו ולא ראיתי תעלת להביאם ולדעתי נראה ביאורו כי מזל הצומח נקרא מזל העולה על האופק מהי״ב מזלות. ואמר כי המזל ההוא שתחתיו תהיה הלבנה ברגע ההריון. המזל הזה יעלה ויצמח על האופק ברגע ההולדה. והלבנה תהיה אז בשעת הלידה תחת המזל שעלה על האופק ברגע ההריון. ואם ברגע ההריון עלתה אז הלבנה על האופק וא״כ היו מזל הצומח והלבנה לאחדים. אז ישובו להתחבר ברגע אחד אחרי אשר תגמור הלבנה עשרה סיבובים שלמים לפי שמהלכה בסבוב אחד תגמור 27,8 וא״כ בעשרה סבובים שהם 278 ימים תשוב למקומה הראשון

ברגע ההוא ממש שנתחברה אז עם המזל. ותהיה עת ההריון תשעה חדשים שלמים. ואם היה המרחק ביניהם חצי המסלול שרגע ההריון היה בעת שקיעתה. וא"כ היה מזל הצומח רחוק ממנה בחצי כדור השמימי. אז יחליפו מקומם ברגע הלידה שהלבנה תעלה אז על האופק. ואותו המזל ישקע. וזה יהיה או בעשרה סבובים שלמים וחצי סיבוב. או בחצי סיבוב הקודם שהם רנ"ט ימים: **ואין טענה**. עיין בראשית למ"ד כ"א: **לתקופת הימים** הכתוב בשמואל שדרשו מזה חז"ל שנולד לשתי תקופות ושני ימים:

ג
צחות. ר"ל כי לצחות ולתפארת המבטא הוסיפו לפעמים דגש ללא צורך:

ד
מלה זרה. כי משפטה ותתיצב:

ה
להיות זרוע הוא המדרש שהביא רש"י ז"ל:

ו
מהול. ומזה ידעה כי מילדי העברים הוא. ואעפ"כ חמלה עליו בעבור יפיו:

ז
מתחלף היו"ד. בוי"ו:

ח
שבי. שהוא משרש ילך ולא משרש הלך:

ט
על כן ה"א אחרת. לדעתי צ"ל על כל ה"א אחרת. ור"ל כי על כן השתמשו פה בשרש ילך לפי שאין ה"א נחה באמצע התיבה אחרי ת"ג המושכת נח. ולכן השתמשו בשרש ילך למען תנוח היו"ד אחרי הצירי כמשפט: **כמו בלהטיהם**. ונאמר שההי"א נמשכת מן הפתח בכח. רק הוא מלשון בלט. ולהטיהם משרש להט: **והנה הא**. ר"ל כי הא הוא באלף וכאן ביו"ד וזה סתירה אחת לדברי הגאון כמו וגם אני הא יחזקאל ט"ז י"ג: **ותניקהו**. בשוא אותיות איתן מורה על נע"ו ע"מ תשיבם. ואלו היה מנחי פ"י היה בצירי ע"מ תדעהו: **אך הטיבו**. ואלו היה מנפ"י היה בא ע"מ הודיעו:

י
בני מיכל. עיין בראשית ל"ו ב': **וכן זרובבל**.עיין ד"ה א' ג' י"ט. ושם י"ז י"ח ובעזרא ג' ח':

יג
חמס. כי שניהם נצו זא"ז ולמה קרא רק האחד רשע. רק שאחד מהם עשה חמס לרעהו הצדיק ממנו:

טז
וכהנו. ש"מ שהשם כהן אינו מיוחד לבני אהרן דוקא כי פירושו משרת ועובד. יהיה מאהרן או מאחר. וע"י מילוי ידם נעשו הם כהנים: **כהני ה'**. ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו (ישעיה ס"א ו'). והמבאר הרש"נ שגה בזה במחכ"ת ורמז לש"א כ"ב י"ז ומשם אין ראיה כלל:

יז
לעתיד. צ"ל לעתים:

יט
הן הוסיפו. כי למעלה אמר ותדלנה משמע שהן עצמן דלו והן הוסיפו מלבן שהוא דלה:

כ
אבוך. (דניאל ה' י"ח) והוא היה בן אויל מרודך ובן בנו של נ"נ. וכן ואנת בריה בלשצר (שם כב): **על משקלה**. כי משפטו ותקראנה בקמ"ץ הנו"ן:

כג
ענם ה'. מלשון עינוי:

ג

א
כתב משה. כי אז בעת רעיית הצאן עוד לא היה הר האלהים רק משה בעתי כתבו התורה קראו כן ע"ש העתיד:

ב
כי זה כמו שלחו. צ"ל כי אין זה כמו שלחו באש. ששם הכונה שהמקדש עצמו נשרף תוך האש. ופה בוער באש את אחרים. והב' במקום עם: **כאשר הם**. צ"ל באשר הם יוצאים. ור"ל לכן שייך לומר שהם פעולים משא"כ מועדה שהוא פע"מ. ועיין בפי' יתרו בפסוק ברוך ה':

ד
ונקרא המלאך. כי התחיל לומר וירא ה' וסיים ויקרא אליו אלהים:

ו
כל ישראל. ולזה כשאמר לו אלהי אביך כאלו אמרם לכל ישראל ואבותיהם הם אברהם יצחק ויעקב לא לוי וקהת: **ושער העין**. לדעתי נראה להגיה והסיר העין משער השמים. דהוקשה לו שהתחיל לומר ויסתר משה פניו. שהסתיר כל הפנים. וסיים כי ירא מהביט ולזה היה די רק לסגור את העינים. לז"א שבאמת החוש היותר גדול הוא ההבטה כי חוש הראות שולט למרחוק ותמונות רבות נסקרות בסקירה אחת. לכן אמר העיקר ההבטה וכל החושים בכלל:

ח
צידון. שהרי מצינו גבי אברהם והכנעני והפריזי אז וגו' הרי שהוציא את הפריזי לחשבו לבד. לז"א שהפריזי הוא צידון בכור כנען. שהיה גבולו לבד מהכנעני כמ"ש ויהי גבול הכנעני מצידון. ונקרא הפריזי כמ"ש בשופטים אל עם שוקט ובטוח כמשפט צידונים. משמע שהיו יושבים בערי הפרזות:

י
בשליחותי. כי הוא נפל לשון לכה ואשלחך. לז"א שהוא כמו לך בשליחותי. או לך באשר אשלחך:

יא
ע"ד נחושתך. הרש"נ מפרש שקאי על הקרא יען השפך נחושתך (יחזקאל ט"ז ל"ו). שפירושו שולים ויסוד כן מלת אנכי תורה על יסוד ועצם המדבר ופירושו דחוק כי מה ענין נחשתך אל אנכי. ולדעתי צ"ל פה נחושתן הכתוב במלכים בחזקיהו ויקראו לו נחושתן לנחש הנחושת. ככה גם השם אנך הוא ג"כ מגזרת אן כמלת אנכי. והוסיפו ך' בסוף בחלפם המלה לשע"צ לסימן כמו שהוסיפו נו"ן במלת נחושתן. והוראת אנך הוא שמורה לאן נוטה הכותל ולאיזו צד יישרוהו: **ויבן מזבח**. שלא תקשה איך אמר תעבדון את אלהים הלא רק קבלו שמה התורה ומהו העבודה לז"א שבאמת עבדוהו שמה בזבחים ועולות:

יג
מה שם. לא שמשה לא ידע משם הנכבד עד כה. שהרי האותות לא עשה רק בשם הנכבד שהוא מורה על ההנהגה הנסיית ושידוד הטבע. רק לפי שהשם הנכבד הם ג' השמות: הויה.אהיה.יה.כמ"ש הרב להלן לכן שאלו איזו שם משמותיו יאמר לישראל: **ומשנולד קין**. עיין פ' בראשית בפסוק קניתי איש את ה': **שאמר פרעה**. ולפי שהוא הזכיר ב' השמות הזכירם ג"כ משה. להשיב לו על מה שאמר:

טו
כמו חכם בני. בין חכם ובין בני צריך להיות הנקודה המפסקת שבספרים שאחר מלת בני. ור"ל כמו חכם שהוא שה"ת. נמצא בני אם חכם לבך שהוא פעל עבר. **איננו במקרה**. והזמן העבר או העתיד הוא רק מקרה: **עומד בעצמו**. וא"צ להסמיכו לשם אחר כדי להכירו: **אלהי הצבאות**. שבא עליו ה"א הידיעה וזה לא יתכן בשהע"צ. וגם בלתי נמצא לבדו ככל שהע"צ: **ואל יקשה**. שהשם הנכבד הויה הוא בודאי שהע"צ ומדוע נסמך לצבאות: **והנבואה**. שמלה בה"א הידיעה לא תסמך ג"כ. ופה היא סמוכה. אלא שהוא כמו והנבואה נבואת עודד. וכן ה' שהוא אלהי הצבאות: *הנפרדים.שמספר 3 הוא

המספר הראשון הבלתי מורכב ולא יוכל להתחלק על שום מספר בעולם זולת 1 שהוא יסוד כל המספרים ועליו נוכל לחלק או לכפול כל מספר שבעולם בלי שינוי עי"ז. וממנו נבנו כל המספרים. והביא זה לפי שמן ב' וג' יחד יתחבר ה' אות השני של השם ומן אב"ג יתהוה הוי"ו שהוא אות השלישי משהנ"כ. והראה שגם באותיות שמהם מחוברים אותיות השם ישנם סגולות מיוחדות וראשיות: **הם ט' מדרך אחת**. שהרי מעשרה כבר תתחיל מערכה חדשה מערכת העשיריות והוא עשר אחד: **והם עשרה**. כי לא תוכל למנות עוד הפעם מספר אחד דהיינו אחד עשר שהוא עשירית אחת ויחידית אחת אם לא תמנה מקודם עשרה. ולזה נבחרה היו"ד לאות ראשון של שם הנכבד. שהוא כולל עשר אחד והוא הראש והסוף של מספרי היחידות: **התשעה בעיגול**. כזה
אז אם תכפול 9 שהוא לבסוף ע"י עצמו יעלה 81 והם המסומנים בעיגול למעלה מן המספר 9 בשני צדדיו רק בהיפוך אחרון העשירית לימין והאחדים לשמאל, וכן 8 פעם 9 עולה 72 והוא נמצא ג"כ בעיגול למעלה ממספר 81 ג"כ בהיפך אתוון וכן להלן ובבואך אל 5 פעם 9 שעולה 54 כבר תמצאם בעיגול כתוב יושר מלמעלה העשירית משמאל והיחידית לימין. וכן 4 פעמים 9 הוא 36 ונמצא ג"כ ביושר תחת המספר 45. ויתר דברי הרב הסמוכים לזה מבוארים בדברי לעיל: **עם היותם**. צ"ל עם היותו ור"ל שבעוד שהוא כולל כל מספרי היחידות שתחתיו. והוא כבר ממערכת העשיריות. בכ"ז הוא בבחינת האחד למנין העשיריות כי עשרים הוא שני עשיריות וכן להלן: **חלק מעשרה**. שהיחידות 1.2.3 ולהלן נוכל לחשבם 1/10 2/10 3/10.... מעשר וכן מספרי העשיריות כולם 30,20... נוכל לחשבם לעשרה מוכפל על שנים שלשה ולהלן. וממספר עשרה עד עשרים המספרים נחברים מחלקי עשרה ועשרה. ומעשרים ולהלן נחברו כל המספרים מחלקי עשרה וכפלי עשרה: **עשר ספירות**. ר"ל ולמה באמת הוקבעו והוחלטו העשרה ציונים דוקא במספר כידוע בחכמת המספר שדבר זה המצוי בידינו הוא רק הסכמיי והיינו יכולים לסדר מערכת המספרים עד 6 או עד 12 וכדומה. לז"א שהוא כנגד עשר אצבעות ועשרת הגלגלים שהם ז' גלגלים לשבעה כוכבי הלכת והשמיני לכוכבים הקימים. והתשיעי הוא גלגל היומי המקיף הכל. והעשירי הוא כסא הקדש. ולכן הוקדש גם אות יו"ד לשם הנכבד: **והם ששה**. צ"ל והם חמשה וששה. כי תאמר 1 עם 10 הרי י"א 2 עם 9 הרי י"א עד 5 עם 6 הרי י"א ולכן הוקדשו גם הה"א גם הוי"ו לאותיות השם: **ששם אחד נוסף**. עד"מ מספר 121 שנמצא הציון 1 בסופו והוא מספר מרובעי שיש לו שרש בצמצום והוא 11 יש בשרשו ג"כ הציון 1 בסופו. וכן המספר 25 שיש הציון 5 בסופו והוא מספר שרשי 5 שהוא ג"כ בציון הנ"ל. וכן 36 יהיה שרשו 6 וככה בדומה

לו שאם תכפול המספר 36 שוב על 6 יהיה 216 שיש ג"כ הציון 6 בסוף. ושומרים עצמם שלא יאבדו תמונתם במרובעם ומעוקבם וכן במדרגות הגבוהות עוד יותר. וזאת הסגולה בלתי נמצאת רק באותיות אהו"י הנכבדים: **באחד בכח**. לפי שכל מספר נחבר מאחדים רבים א"כ המספר ההוא הוא באחד בכח כלומר שיש בכח האחד להולידו: **בפאה האחת**. שכל מספר עד"מ 3 הוא מחצה מחיבור המספר שלפניו עם שלאחריו דהיינו 2 עם 4. וכן 5 הוא מחצה מן 4 עם 6 אך המספר 1 לבד הוא בעצמו המחצה ממספר שלאחריו לבד: **השוה במרובעים**. ר"ל מספר חמשה שהוא נמצא במרובעו של 1 המחובר עם מרובע כפלו הוא נמצא בכל מיני המרובעים באופן זה החיבור דהיינו שאיזו מרובע שיהיה שנחברהו אל מרובע כפלו ימצא בתוכו 5 פעם ממרובע הראשון בעצמו (ותמונתו ע"פ אלגעברא כזה

$$א^3=(2א)^2+א^2$$

: **כ"א תחבר**. יכוון למספר חמשה בעצמו. כי אם בתמונה הנ"ל יורה **א** על מספר 5 יהיה בציונים כזה

$$5 \cdot 5^2=5^2+10$$

והוא שוה אל מעוקב חמשה. ואם יורה **א** על מספר הפחות מחמשה עד"מ 3 ויהיה מעוקבו

$$3^2$$

ומרובעו בצירוף מרובע כפלו

$$3.5^2$$

וערכם זל"ז הוא

$$3.5^2/3^3 = 3.5^2/3.3 = 5/3$$

אם נערוך הגדול מול הקטן. ואם יורה **א** על מספר שהוא יותר מחמשה כגון על שבעה יהיה מעוקבו

$$7 \cdot 7^2$$

או

$$7^2$$

ומרובע בצירוף מרובע כפלו הוא

$$5 \cdot 7^2$$

וערכם זה לזה הוא

$$7.7^2/7.5^2 = 7/5$$

אם נציב פה ג"כ המספר הגדול למעלה יהיהמספר 5 למטה

בהיפוך מהקודם ותקרא כערך 5 אל 7:

שוה בחלקיו. כי חלקי ששה ר"ל המספרים שיתחלק עליהם ששה בשלימות הם 3.2.1 וקיבוצם ג"כ ששה: **ובכל מערכת**. ר"ל ביחידות ובעשיריות ובמאות וכן הלאה בלתי נמצא רק מספר אחד ביניהם שיש לו זאת הסגולה הנפלאה. דהיינו מספר 6 ביחידות. ומספר 28 בעשירית. שמחלקיו הם 14,7,4,2,1 וקיבוצם ג"כ עולה 28 ובמאות הוא המספר 496 ובאלפים 8128[3]: **וכאשר תחבר**. מכאן ואילך מתחיל לבאר סגולת העשרה כי מרובע של 1 ביחד עם מרובע 3 יעלה 10: **אלכסון עיגול**. ר"ל האלכסון **אד** אם יחזיק 10 ונוציא היתר

בג בשלישיתו בנקודה **ז** נצב על האלכסון יהיה המשולש **אבג** שוה השוקיים (כי הקו **בז**=**זג** כל אחד חצי היתר והקו **אז** משותף לב' המשולשים **אבז**,**אזג** וזוית **ז** נצבת בשניהם א"כ **אב בג**) ואם נעשה ג"כ היתר **הו** בשליש השני של אותו האלכסון מקביל להיתר התחתון ונעשה המרובע הארוך הבנו הנוגע בד' קצותיו בהיקף העיגול יהיה שטח המרובע ההוא שוה לשטח המשולש הנ"ל. כי מדת שטח המשולש ההוא ידוע שהוא ככפילת **בג** על **זח** שהוא מחצית האורך. וזה הוא ג"כ מדת המרובע הנ"ל ומדת שטח שניהם באלכסון עשרה הוא שוה **כמדת** הסובב של העיגול. והמופת עד"ז כי מדת שטח המשולש הוא ככפילת **בז** על **זא**. והנה **בז** הוא עמוד נצב על הקוטר יורד מנקודת הסובב וידוע בהנדסה כי מדתו הוא ערך אמצעי בין שני נתחי הקוטר הנחתכים על ידו. והוא דז=$זב^2$.

דא. והנה אם נכנה מדת הקוטר **ק** יהיה

---

[3] למלאות רצון איזו שואלים היודעים מעט באלגעברא אציג פה בקצרה התמונה הכוללת למציאת המספרים הנפלאים האלה: המהנדס היוני אקלידוס הניח תמונה כוללת למציאת אלה המספרים כן

$(2^{א}-1)$

2

$(א-1)$

בתנאי כי השעור

$(2^{א}-1)$

יהיה מספר נפרד ר"ל שלא יוכל להתחלק על שום מספר, ומעתה בכל מחיר שנבחר להרכס **א**, יצא לנו מספר אחד השוה בחלקיו, והמהנדס המצוין ה' צ"ה יפה, במכתבו אלי הוכיח שלמטרה זאת בהכרח שגם הרכס בעצמו יהיה שעור נפרד, דאל"כ יצא תמיד השעור

$(2^{א}-1)$

מורכב ג"כ, ומזה יתחייב ממילא כי לא נוכל לקצוב למחיר **א** שום מספר זוגי מלבד 2 שהוא זוגי ובכ"ז נפרד, וגם בהיות הרכס מספר בלתי זוגי בכ"ז צריך להבחין את המספר

$(2^{א}-1)$

אם הוא איננו מורכב, כמו שמצאנו

$(2^{11}-1)$

= 2047=89.23 הגם שמספר 11 הרכס הוא בלתי זוגי, בכ"ז יצא ממנו מספר מורכב ואכמ"ל

זב^2

=

ק^{2}2/9 = ק2/3= .ק/3

ומזה בז =

2v/ק3

אחרי הוצאת השרש משניה כתפות. נכפלהו על **זא** שהוא

ק2/3

יהיה שטח 3 המשולש. או המרובע הארוך השוה לו =

2v^{2}ק2/9

וידוע כי 3 השרש מרובע ממספר 2 אם נדקדק לקרבו עד 8 שברי מעשר שאז יתחלק 9 השבר בשלימות על 9 שהוא איכת השבר שלנו, הוא 1,41421356. נמצא שטח המשולש אחרי שנכפיל זה השרש מן 2 על

ק^{3}2/9

= הוא

ק^{2}0,31426968.

ומדת חוט המקיף של כל עיגול אשר קוטרו ק

ק3,1426968.

מעתה אם נתבונן על שני אלה השעורים של שטח המשולש ושל הסובב. נמצא שבראשון הציונים של שברי המעשר נחלקים ע"י 10 דהיינו שהשבר הוא רק 1/10 מהמספרים הפרטים שבמחיר הסובב. אך תחת זה נכפל שם הקוטר ע"י עצמו. ובהשני נמצא רק ק לכופל לא מרובעו. ולזה מובן מעצמו כ"א מדת הקוטר הוא 10 א"כ

ק^2

=10ק, ועי"ז נוכל להעתיק סימן ההפסקה לימין באות אחד במחיר הראשון שעי"ז יוכפל ע"י 10 ויושמט הרכס 2, ויהיו ב' המחירים לאחדים. וכמו שאמרנו לעיל כי השטח והמקיף שוים זל"ז בקוטר 10, ואם יורה ק על מספר פחות מן 10, אז יהיה ערכם זל"ז אם נציב מספר הגדול לכמה והקטן לאיכה כזה

ק31426968,ק3,1426968/ק^2 = 31426968,ק10,31426968/ק

ואחרי ההקטנה ישאר =

ק/10

ואם מדת הקוטר הוא יותר מעשרה שאז האיכה שבשבר הנ"ל הוא יותר גדול מן הכמה ששם מחיר הציונים של שברי המעשר הוא נכפל רק ע"י 10 תחת שבאיכה נכפל ע"י

ק הגדול יותר מן 10. ואם נרצה גם בזה להעריך הערך שיהיה הגדול למעלה. אז נצטרך להפוך הערך ויהיה ערכם ז"ז

ק/10

. ומזה מוכחת אמתת דברי הרב. ובחנם הניחו המבארים הגדולים דבריו אלה בתיק"ו , עד אשר יקיצו ישיני אדמת עפר. ואז יגלה להם הרב אמתת מופתו ע"ז. ואמרו שיש איזו טעותים בדבריו. כי כל דבריו נכוחים וישרים למוצאי דעת חכמת ההנדסה והאלגעברא. וכבודם במקומם מונח.

ומספרם שנים ועשרים. כצ"ל ור"ל כי אהו"י בגימטריא כ"ב. כמספר כל האותיות: **זה החצי**. ר"ל אותיות אותן משה וכלב שהם פעם שרשים ופעם שמושים ונוספים. ולכן לרוב ההשתמשות בהם ראוי שיובחרו לזה האותיות הקלות יותר על המבטא: **הראשון גם החמישי**. להיותם הם הנכבדים מיתר האותיות בעבור הסגולות הנכבדות שיש למספרים ההם שבארם לפני זה: **מובלעים בדגש**. כמו ישמרנו תמורת ישמרנהו. בשמים תחת בהשמים וכדומה: ואל תזכיר האות. ר"ל שבבחנך איזו אות לדעת מוצאו אל תאמר האות במילואו בהכרת קריאתו. עד"מ אל"ף תנסה להוציא מפיך רק הברת **א** ואז תראה שמוצאו מהגרון. כי אם תאמר אל"ף במילואו כבר הוצאת גם הברת הלמ"ד ופ"א רפויה שהם ממוצאים שונים. והרש"נ נדחק בזה ובאורו בטל: **ע"ב נבחרו**. לאותיות איתן משה וכלב. נבחרו ממוצאי הגרון רק א"ה וח"ע נדחו לכבדות מבטאם: אות רביעי. ר"ל מן ד' אותיות הנכבדים שאמר למעלה כבר בחר ג' מהם שהם אה"ו לקלות מבטאם וקבע כ"א במקומו ונשאר לו לקבוע עוד אות אחד בעשירי שהוא הנכבד במספרים. ומכל המוצאות כבר בחר אותיות הקלות יותר. ונשאר לו עוד רק הירד והכ"ף במוצא החיך. וקבע היו"ד בעשירי והכ' אחריו: **במוצאם הנשרשים**. צ"ל במוצאים הנשארים: **איננו סימן**. שאין האל"ף משמש בסוף כה"א וי"ו או יו"ד: **דומה לנמצא**. שמדברים מזכר נסתר כאלו הוא נמצא בנכח ומ"ב. כמו שמספר עשרה הוא רק דומה לאחר ואינו בעצם אחד. והא שעשו אותה בסוף לסימן נקבה נכחת. אולי ירמוז שלנקבה הגם שידבר לנכח. היא כאלו נסתרת משום דכל כבודה בת מלך פנימה: **היה ליחס**. כמו הראובני. לוי כמו שמספר עשרה כולל תחתיו כל היחידות בשם אחד. כן המשפחה או השבט כולל תחתיו כל אישיו הפרטים בשם כללי אחר: **אמרו אמרה קהלת**. צ"ל אמר אמרה. ומלת קהלת ט"ס ומיותר פה. ור"ל כי לזכר הוא אמר בלא סימן ולנקבה אמרה. וכן בשמות עבד שפחה. פר. פרה: **בדגש או שורק**. כמו ישמרנו ילכדנו (משלי ה' כ"ב): **בפעל עבר ובעתידים**. כמו כתבו כתבנו. יכתבו תכתבו. ומ"ש רבים מדברים לא קאי רק על עבר

כמו כתבנו: **ופירוש וזה זכרי**. לא ניחא ליה כפירש"י "למדו איך נקרא" כי לדעת הרב קריאתו ככתיבתו. ורק האנשים צריכים לכנותו מסבת בלתי טהרתם. משא"כ מרע"ה שהיה גופו קדוש בתמידות. ומלת וזה זכרי הוא רק כפל המלות זה שמי: **והעד שאנחנו**. ר"ל והראיה שאין קריאת השם באדנות דוקא הלמ"מ. שהרי כשבא השם הנכבד סמוך למלת אדני. אנו מכניס אותו בשם אלהים. **ועתה אזכיר**. כי עד כה באר רק אותיות השם וסגולותיהם במספר ובדקדוק השפה. ועתה ידבר מענין הוראת השם הנכבד: **והם שבעה**. כזה: זהב, כסף. כסף חי. נחשת. עופרת. בדיל. ברזל: **דמו המינים**. זה דבוק יחד עם מ"ש אח"ז דמו אותם. והכתוב ביניהם הוא כעין מאמר מוסגר: **עולה בגלגלו**. עיין בפירושי להקדמת הרב. וכל אלה הענינים מבוארים היטב בחכמת התכונה: **אל חבורו**. צ"ל אל חבריו: **לאחד משבעה**. ר"ל או שהככב מביט יחידי מול הארץ ואין עוד שום ככב אחר מול הנקודה ההיא. או שיתחבר עוד עם אחד או עם שנים עד שבעה ככבי הלכת: **במעלה אחת**. ר"ל מש"ם מעלות ההיקף שנתחלק עליהם כל עיגול הם על מאה ועשרים אופנים. ולהלן בפ' תשא תמצא מבואר אופן התחברותם ומציאותם: **כי יש להם**. צ"ל יש לה: **עם ראש התלי**. ר"ל בהתחבר השמש עם הלבנה זה תחת זה באחת משתי הנקודות ששם יפגוש מסלול הלבנה את מסלול השמש וחותכים זא"ז: **לא מתנועעים**. שאין להם לכל אחד תנועה בפ"ע. רק כל הגלגל בכללו יתנועע תנועה מתונה מאוד מעלה אחת בכל שבעים שנה: **ולא ערך**. צ"ל ולא ערך מצבם. או צ"ל ולא ארכם: **מקומות הארץ ותנועת**. הד"א. והנקודה המפסקת ביניהם ט"ס. ומקומה קודם מלות והעולם העליון. ור"ל כי שינוי הראות כוכבים אלה פה ואלה בשאר מקומות הוא ג"כ שוה לעולם מפאת שכולם קבועים בגלגל אחד ותנועה אחת לכולם ולכן עד"מ לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון וכן המזלות ההולכים ביום לא יתראו לעינינו לעולם מסבת אור השמש. והסובבים בלילות יתראו תמיד בשוה. בכ"מ למקומותיו. וכן מה שפעם יתאחר עלותו על האופק ופעם ימהר זה בא רק מסבת גודל הימים וקצורם הבא ג"כ מסבת נטות השמש במסלתו לכה ולכה: **ואין תנועה בשינוי**. צ"ל ואין תנועה ושינוי בערכו: **וכל המשרת**. צ"ל וכל המשרתים. ור"ל כפי מערכת המשרתים ומצבם זה מול זה. וכן לפי מצב כלל המשרתים מול המזלות העליונים שבגלגל השמיני: **אמר יתרו**. אחרי שהשיג מחכמת ונועם אור עליון מפי משה ונדבק בו: **אמרה חוה**. כי כמו שאין שינוי בשם הנכבד ועולם העליון באיש כן אין שינוי למטה במין: **כי החכמה**. צ"ל כי אם בחכמה העליונה:

טז
והטעם פקוד. ר"ל כפל פקוד פקדתי לפי שבאה עת פקודתם להן פקדתי:

יח
יו"ד היחס. ר"ל להדגיש ולהרגיש יותר יו"ד הראשונה שהיא לסימן היחס. כי יו"ד השניה היא לסימן הרבים: **אפרש טעמו**. מה אמר להם השם בעת שנקרה עליהם מפורש במ"א פן יפגענו. וכאן קיצר בלשון:

יט
לא יתן רשות המלות לא יתן הן ציון להנאמר בפסוק לא יתן אתכם מלך מצרים: **בפעם אחת**. שלא יוציאם משמה בפעם אחת רק יעניש תחלה את העוצר בהם פעמים רבות:

כב
במקום אחר. בפ' בא נאמר וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה: **אחוזה היתה**. כמ"ש בסוף ויגש ויאחזו בה. ופירש שם הלב שקנו שם אחוזות והיו המצרים שכנים אצלם:

ד

א
לא הזכיר. שאע"פ שהשם הבטיחו ושמעו לקולך. לא הבטיחו רק על השמיעה לא על האמונה. ורק על הזקנים. וכנגדם אמר והן לא יאמינו בי. ונגד שאר העם אשר עליהם לא הובטח גם בשמיעה אמר ולא ישמעו בקולי. כי הם אף בגדר מניעת השמיעה. ולדעתי היה נראה להגיה בדבריו כן שיאמינו בו רק הזקנים גם לא הזכיר ככה. ובזה כונתו מבוארת יותר:

ב
היבושת. ר"ל שלכך השליכו לארץ כדי שיוסר יובש המטה בינקו מלחלוחית הארץ ויהיה הנקל יותר להפכו אח"כ לבע"ח:

ג
התנין הגדול שרומז אל פרעה. שהש"י הקשה את ערפו ואח"ז ישיבנו לאפם ע"י המכות:

ח
כנגד משה. שהש"י ידע ושיער שלחזוק האמונה צריכים לשני האותות. מפני שקצתם לא יאמינו לאות הראשון. רק משה לא היה יכול לדעת זאת בעת עשותו המופתים. לז"א לו הי"ת ג"כ בלשון ספק: **ואין לו קול**. וזה ראיה ג"כ שהכתוב דבר כלשון ב"א: **הראה לו עתה**. ששני אותות הראשונות כבר הראה לו בעבר. קודם שדבר לו אלה הדברים ולזה קראו האחרון:

י

כי אם ליום. ר"ל כי ליום הקודם של יום זה המדבר בו יקרא אתמול. שהוא ממולו ושני לו: **קמוצה כמשפט**. כי לפי פירושי מלת שלשום הוא כמו השלישי להם. להיום והאתמול. ה"ל לנקוד שלשם בקמץ. כמו ביתם:

יג

לבבם שלם. ד"ה ב' ט"ז ט'. ופירושו עם אשר לבבם שלם:

יד

חלילה להיות. עיין פירשב"ם פסוק זה ובפ' וישלח בפסוק ויותר יעקב לבדו. ותבין: **ואין זה דומה**. שנענש ג"כ בלכתו לא בביתו. כי שם היה המרי בלכתו. וגם ביעקב שנאבק עמו המלאך איננה הסיבה לדעתו כמ"ש שם הרשב"ם. והרב הביא שם בפירושו טעם אחר ע"ש: **וטעם הלוי**. שאז טרם נבחרו הלוים והובדלו הכהנים לשם. ובמה ניכר שהוא הלוי. ואם ליחסו שבא משבט לוי הלא גם משה היה משבטו: **חנניא הנביא**. שבאמת לא היה נביא ואך שקר בימינו. רק שחשבוהו המאמינים בו לנביא:

יז

ולהיות חשך. שבכל אלה המכות השתמש משה במטהו:

יח

גשמו. נחמיה וא"ו וא"ו: **ושלמה**. רות ד' כ"א:

יט

וכבר אמר. כי בפ' הקודמת אמר לו לכה ואשלחך. ובפסוק שלפני זה נטל רשות מיתרו ע"ז: **הנה עתה**. לדעתי צ"ל אולי עתה. והוא סברא אחרת מהקודמת שלעולם זה דבור חדש לו עתה שחזק לבבו ללכת:

כ

ויפת אמר. ולדעתו הסיבה ששינוי הזקנים לתלמי המלך בהעתקתם התורה ליונית. מפני שאין דרך אשה חשובה לרכוב על חמורים כ"א על פרדים. גם קשה לדרך הקודם איך רכבה צפורה עם שני בניה על חמור אחד. והוא דחה זה. דבשלמא גבי ויהי לי שור וחמור נוכל לומר שספר לו שיש לו מין שור ומין חמור. משא"כ פה אין סברא לומר כי הרכיבה על מין חמור אלא שהדבר כמשמעו וגרשון ישב אחריה כי קטן היה ואחז בה: **כי הוא דבק**. המלות שלם ישלם היו צריכות להיות יחד עם חמשה בקר והפסיק באמצע עם ואם אין לו:

כא

עם המופת. צ"ל עד המופת האחרון. או יכוון כי אז הראהו יחד כל המופתים עם המופת האחרון של מ"ב שהודיעו ג"כ אז:

כג
עם משה. על שהתריס ומיאן ללכת להוציא בנו בכורו ממצרים ע"כ ישלח מלאך להרוג בנו אליעזר:

כד
סימן ויפגשהו. ר"ל ויי"ו הכינוי שב על אליעזר:

כ
חיים. כמו שפירש רש"י בפסוק דמים לו. כחי היא חשוב:

כז
לא היה מתנבא. ר"ל שלא אמר ה' לאהרן כל ענין השליחות רק שילך לקראת משה והוא יגיד לו השליחות. וכמ"ש אח"ז ויגד משה לאהרן. וזה ראיה לפירושו שגם נביא ה' איננו יודע הכל זולת מה שיודיענו השם:

כח
שלחו. צ"ל ששלחו:

לא
המשקל. שראו כי ויקדו דומה במשקלו למלת ויגשו ויתנו. אמרו שיש שני שרשים לענין הוראת קידה שהוא מפעלי הכפל וגם מחסרי פ"נ. ואין האמת כן: **שהם שרשים**. צ"ל שני שרשים: **שלא נעשה שרשים**. לומר שיהיה לענין הורדה ב' שרשים שונים. האחד ירד והשני רדה. בעבור שתשתוה מלת רדו למשקל בנו:

ה

א
באו שניהם. כי רק אצל ישראל עשאו השם את אהרן לפה לא אל פרעה:

ג
שהיו יודעים. ר"ל שגם המצריים ידעו שיש אמונה עברית השונה מאמונתם. כמ"ש אברהם העברי. ושר המשקים אמר ושם אתנו נער עברי. ועל שם אמונתם יקראו עבריים. כמ"ש הרב לעיל. ואמר לו משה שה' שהזכיר הוא שם אלהי העבריים:

ד
כל ישראל. וכיון ששעבדו כלל ישראל כאלו גם משה ואהרן משועבדים:

ז
להיותו בויי"ו. כי שרשו יסף:

ט
אל ישענו. ולפ"ז א"ש ב' של בדברי שקר כמו וישען באלהיו: **שהתי"ו ראוי להדגש**. ר"ל בדגש קל. ככל תי"ו השמוש בכ"ז יורה פה הדגש גם על חסרון אות. כמו במלת והשבתי שיורה הדגש על חסרון תי"ו השרש במלת שבת: הגם שבמלת אכלתי שמרתי

דגושה ג"כ תי"ו השמוש. שלא לשום חסרון כלל כי הוא דגש קל. א"כ יותר טוב לומר שהחסרון הוא נו"ן השרש. שלא להרבות שרשים לומר כי להוראת נתינה יהיה שרש נתן וגם תת: **וטעם בדברי**. ר"ל שלפירוש זה שהוא מלשון אל ירפו הל"ל מדברי שקר:

י
מארמון המלך. דמלת ויצאו מיותרת שהרי בתחלה אמר ויצו פרעה אל הנוגשים וגומר. והל"ל ויאמרו הנוגשים אל העם וגומר. אם היה הצווי להם במקומם. לז"א שהביאם אל ארמונו לצוותם ולזה שייך לומר ויצאו:

יא
תאר. כי נפעל עבר בפת"ח רק בינוני וכן שה"ת בקמץ:

יד
גם פירשתיו. לעיל ד' יו"ד:

טו
ובני שלמה. שכונתה שהחטא יהיה על דוד רק שדברה דרך כבוד והפכה על עצמה. וכן ילעגו למו הכונה ילעגו עליך וכן וימירו את כבודם בתבנית שור הכונה את כבודך אלא שכינה הכתוב:

יט
שהכהן יצוה. ויהיה יביא מהפעיל והוא יוצא לשלישי. ומ"ש לפני זה הרועים אותם יחזקאל ל"ד ח':

כ
תחסר מלת. עיין ריש מקץ בפסוק ופרעה חולם ומש"ש:

כא
ודע כי החמש. זה קאי על מ"ש הבאשתם את ריחנו בעיני וריח נבאש לא יורגש בעין והל"ל באף פרעה. ור' מרינוס אחר שהביט עליהם כעל דבר מאוס ונבאש שלא יסבלנו העין. והרש"נ נטה בזה מן הדרך:

כג
פעל יוצא. שקאי על פרעה שהוא הרע להם עוד יותר ואתה לא הצלתם ממנו. לא שנעשה להם רע מעצמם:

פרשת וארא

ו

ב
הכתוב אמר. דק"ל: א) הלא כבר אמר להם בפ' הקודמת כי הוא ה'. ב) מה הפירוש של וידבר אלהים וסיים אני ה' ומה הכונה באמרו ושמי ה' לא נודעתי להם:

ג
שבועה. כאלו אמר בשמי ה' אני נשבע כי להם לא נודעתי כמותך: **הוא תאר**. ר"ל ששם הוי' כשהוא תאר כמו ה' צבאות פירושו השולט על המערכת ומשנה המערכת בעצמה ושם שדי מורה על שידוד המערכת רק בנוגע להאדם הדבק בו. דהיינו שלא ישנה המערכת בעצמה רק ישמור האדם מהרע המתחייב לבוא עליו מגזרת המערכת. וזה השם ידעו האבות וגם שהע"צ ה'. רק הנהגה נסיית להחשיך השמש בצהרים. או לייבש מי ים ולהציב כמו נד נוזלים היפך הטבע זה לא ידעו. כי כל הנפלאות וטובות האבות היו רק בדרך הטבע: **אפרש עוד**. בפ' תשא בפסוק ונצבת על הצור ע"ש:

ו
שאני עומד. דמה קשר יש עם ואזכור את בריתי המלות לכן אמור לב"י אני ה'. לז"א שפירושו. כמו שאני ה' עומד וקיים כן וכו':

ז
המחברת. עיין מזה מה שכתבתי פ' תשא בענין מחברות צבא השמים:

ח
מיוצאי מצרים. צ"ל רבים מיוצאי מצרים נכנסו לארץ. כי לא נגזרה הגזרה על שבע הלוי ועל הנשים ועל הפחות מבן עשרים:

יא
ארמון. דהל"ל רק דבר אל פרעה. בא למ"ל:

יב
בפעם הראשונה. דק"ל למה חזר וטען טענה זו אחרי שכבר אמר זה בשליחות הראשונה. והשם הבטיחו שיורהו אשר ידבר וגם שם לו אהרן לפה. לז"א שאז הבטיחו שלא יצרכו לדבר מלה כזאת הכבדה על המבטא. ולזה צריך בשליחות החדשה הבטחה אחרת. כי אין עניני השליחות שוים וישנם בכאן מלות אחרות ואהרן היה המליץ רק בינו ובין ב"י עד כה:

יד
משה ואהרן. שהכינוי אבותם קאי על משה ואהרן שבא ליחסם, או שב הכינוי אל ב"י הסמוך בפסוק הקודם: **והאנשים הם**. צ"ל והראשים הם ור"ל שאלה הנמנים כאן מיורדי מצרים הם הראשי אבות.ועליהם קאי מלת ראשים: **רק להתיחס**. כי בכורתו לקחת פי שנים ניתנה ליוסף. והמלוכה ליהודה ולא נשארה לו הבכורה רק לענין המנין להמנות ראשנה באשר נולד באמת ראשון:

טז
ירדו מצרים. ומכאן ואילך חשב הנולדים במצרים ובא הרב לתת טעם בכל אלה הנזכרים הבלתי נוגעים ליחוס משה ואהרן שזה עיקר הכונה פה. והזכיר הסיבה והחידוש באיזו דבר עכ"פ באלה הנזכרים היתרים שלצד איזו מעלה שבהם חשבם: **בעבור שניו**. שהיה גדול ממשה בשנים:

יז
כ"א שניהם. דק"ל שלא ה"ל ליחס רק בני קהת. לז"א שהשמיענו בזה שלא הוליד רק אלה השנים. שלא נטעה לומר בשם לבני ושמעי שהיו"ד בסופם היא יו"ד היחס והיו לו עוד בנים ונתיחסו על אלה השנים. וכן כתב גבי מחלי ומושי. ולזה לא הזכיר למשפחותם רק גבי אלה. שמהם לבד נפצו המשפחות. ולא נולדו לבני לוי רק אלה שחשב פה. ומשפחותם הם יוצאי חלציהם. וזה כונתו ג"כ בפסוק י"ט:

כג
סוד הכהונה. ר"ל בעבור כבוד הכהונה שניתנה לבניה וזכו לזה בשביל שרוב בנים אחרי אחי האם:

כה
טעם פוטיאל. כוון בזה נגד הדרש מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפיטם:

כז
פעמים בי. להלן ל"ב כ"ב. במדבר י"ב י"א:

כח
למה דבק. צ"ל למה לא דבק. ור"ל שזה הפסוק היה לכתוב אחר סימן שלישי: **בו טעם כי כן**. ר"ל ואע"פ שלא נודע טעם ההפסק בכ"ז סמוך הוא למה שאחריו כי כן פירושו כו' ויותר נראה שצ"ל הוא כן:

כט
ענין וידבר ר"ל שזהו אינו ענין חדש רק הוא האמור למעלה. וידבר ה' אל משה ואל אהרן. ע"ד שאמר לו אלהים בתחלה בא דבר והוא השיבו כי הוא ערל שפתים. וצירף לו את אהרן. והוא הוא שחזר לומר כאן:

ז

א

חכמי צרפת. האומרים שיש שרשים בעלי שתי אותיות. וחכמי ספרד אומרים כי אין שרש בלה"ק פחות מג' אותיות ואלה שלא נראה בהם רק שני אותיות הם מנע"ו. או נע"י:

ג

להוסיף על טובתו. שהאדם ביום הבראו ניתן תחת המערכת. כפי מזלו כן יבא עליו. רק אם יבחר בטוב וידבק בשם הנכבד ישמרהו מהרעה או יוסיף לו טובה. והחסד הזה שלל מאת פרעה למען ישאר בידי המערכת. וירבה בו מופתיו. וזה איננו לסבת קשיות ערפו עתה כי אנוס הוא. רק על לשעבר ולא הקשה את רוחו רק לבל ישוב ותשובתו תוכל להגן בעדו מבלי קבל ענשו הראוי לו. ודבריו המה לאחדים עם מ"ש הרמב"ם ז"ל בפרק השמיני מפרקיו שהקדים לאבות:

ה

והיו"ד. צ"ל בקמץ קטן היו"ד:

ז

בזקנותם. כי לעת הזקנה תופסק הנבואה ע"פ רוב להתגברות החולשה ורפיון הכחות העיונים ההכרחיים להנבואה וכמו שאמרו חז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור וכו'. וכ"כ הרמב"ם במו"נ ג"כ: **פירשתי במקומו**. כי בעמוד ענן קאי רק על משה ואהרן לבד. ומלות "כי לאלה לבדם" הן ענין בפ"ע:

ט

ועוד ומטך. להלן י"ז ה' ומשה לא הכה את היאור רק אהרן וכמ"ש לפני זה. אלא שבמטה משה הכהו אהרן:

יא

וחמלה רביעית. שיש ארבע אותיות בשרשה "חרטם": **שניהם**. בדניאל ג"כ: **בלטיהם**. צ"ל בלהטיהם: **השלישית**. צ"ל שלישית. ור"ל בת שלש אותיות לאפוקי מלת בלט. שהיא בת שתי אותיות נראות:

טו

שיכה אהרן. כי כל המופתים נעשו ברצון ושמחה למלאות רצון קונם לא ע"י הכרח וכפיה. וההכאה שמשה רק לאות לפרעה כי תתחיל המכה מרגע ההיא שיצוה אהרן והוא סבתה:

יח

כטעם לא יכלו. כי אין לשון לומר שילאו לשתות. אלא הכונה שלא יוכלו לשתות:

יט
הפשט. כי אין סברא שהלך והכה כל נהרי מצרים ואגמיהם: **ואינם היאור**. שהיאור הוא נילוס והוא היה אחד בכל מצרים ונהרות אחרים היו שם ג"כ כנהר שיחור ודומה: **ומים מרים**. צ"ל ומי מרים ור"ל כי בכ"מ שכתוב מימי יורה על מים ראוים לשתיה. ובמקום שלא נאמר רק מי מורה על מי הים המלוחים ומרים: **לומר מימו**. בלא יו"ד אחרי מ"ם שניה. אבל מי נמצא לפעמים על לשון יחיד. וזה ההבדל בין מי ובין מימי:

כב
חסרת ה'. מלשון להט. ונמשכת מהפתח:

כד
אחר הכתוב. וממה שמצינו בקצת המכות מפורש שלא היו בישראל מוכח שאותן שלא השמיע בהן כן שלטו גם בישראל: **הם יוצאים**. ולא הגיע להם שום נזק במה שהשחית הארבה כל ירק ועץ השדה:

כז
תאר יוצא. דהל"ל ואם תמאן. אלא הכונה ואם אתה איש ממאן בדבר השילוח. וכן פירש"י:

ח

ג
לחסרה. ואע"פ שגם מכת הדם לא יכלו לחסרה מ"מ היו מוצאים מים טובים בחפירה:

ד
היתה קשה. וזה טעם אחר למה שנתרגש פרעה במכה זו יותר מהראשונה:

יב
והיה לאבק. שמהפיח נתהוה אבק בכל מצרים. כן מהכאת האבק נתהוו הכנים בכ"מ דהל"ל והיו כנים:

יג
ואיננו שרש. כי שרשו כן לא כינה. (וכן פירוש המלבי"ם הפסוק ויושביה כמו כן ימותון שר"ל כמו כנים ימותו) והא שנתרבה על י"ס ולא על ו"ת הוא כמו הצפרדעים: **בתוך האהלי**. (יהושע ז' כ"א) שבאה ה"א הידיעה עם מלה בכנוים שלא כמשפט. וכן מלת הכנס לפי פירוש זה:

טו
בעבור ישראל. ובזה ניחא על שלא התרגש פרעה מזה בראותו כי אזלת יד החרטומים מעשות ככה:

יז
מלה זרה. כי הפעל שלח לא יבא בבנין הפעיל לרוב:

יט
וכל פדיון. שהדבר הפדוי נפרש מיד המחזיק בו. ונבדל ממנו לרשות אחר:

כ
היתה קשה. לכך קרא למשה ואהרן:

כב
והוא אמר. הר' ישועה הנ"ל:

כה
משונה. שבא נח תחת דגש. כי הוא מקור מפעל והל"ל **התל**. כמו שנאמר באליהו:

כו
מהקל ומהכבד. שבא בהפעיל בהוראת הקל. וכן "מורה" הוא מהפעיל. והוראתו כמו הקל:

כז
האות הראשון. ר"ל פ"א הפעל משרש נע"ו: **ויסר תחת ויסר**. ר"ל ויסר בפתח תחת ויסר בסגול וא"כ אין הפרש בזה בין הקל והכבד:

ט

א
הרקיע. שזה שאמר וזרקו משה השמימה ר"ל לאויר. כי הרקיע נקרא שמים. ולדעת הרב בפסוק יהי רקיע יכוון על האויר:

ב
חסר יד. דהל"ל ועודך מחזיק ידך בם. לפי שהוא מבנין הפעיל:

ג
שם כלל. ר"ל מלת דבר שהוא שם. לא נמצא כלל בפעלים. ומלת ידבר עמים היא מלשון הנהגה: **והפי' רחוק**. שיהיה פירוש ותדבר כמו ותאבד. כי הוראת דבר על מות ממחלה ידועה. לא ע"י אדם:

ו
כאשר הזכיר. ר"ל בצווי. ואע"פ שלא נזכר במעשה: **הזכיר זה**. כי היה השחין גם בחרטומים מה שלא אמר בהקודמים: **היתה קבלה**. ששמשה כל מכה רביע חדש וההתראה ג' שבועות:

יג
צורך אחר. דלעיל במכת היאור אמר הנה יוצא המימה פירש הרב שהיה דרך מלכי מצרים לצאת היאורה בירחי עליתו. ובמכת הערוב שם לא כתיב ונצבת על שפת היאור

רק הנה יוצא המימה ומשמע שהם מים אחרים לא היאור. אמר שהוא לרפואה להביט בבקר על מרוצת מים. וכאן כתב השכם בבקר ולא אמר הנה יוצא המימה.לז"א שאולי היה לו אז צורך אחר לעשות בביתו ולא יצא המימה. והראהו הש"י שהוא יודע הכל מתי יצא המימה ומתי ישב בביתו:

יד
*מגפות. בל"ר:

טז
מתוך האש. שמלות מתוך האש מפרשות המלה ומתוכה הקודמת. כלומר מתוך מה אמרתי לך שהיה כעין החשמל. היא מתוך האש. וכן כאן הפירוש. הידעת בעבור מה העמדתיך ? בעבור הראותך. ובחנם הלך הרש"נ פה לנוע על פסוק שאח"ז שם. ומתוכה דמות ארבע חיות:

יז
כפול הפ"א. ר"ל אע"פ שבמלת סלסלה כפולה פה"פ ובמלת מסתולל אינו כן בכ"ז מגזרה אחת הם:

כג
הליכה. שלהוראת הליכה ידוע שיש שני שרשים. הלך גם ילך. ומשרש ילך יאמר ותלך. ימשרש הלך יאמר ותהלך ע"מ אפעל:

כה
רק שהשם. המלה רק צריכה להיות באותיות גדולות ולפניה ציון הפסוק כ"ו. וזה קאי על מה שאמר רק בארץ גשן לא היה ברד. ולא אמר כן בשחין. לפי ששם היה גם בישראל. שאין המכה חזקה וכמ"ש הרב לעיל: **משה לפרעה**. שלא אמר לו גם פה ושמתי פדות. גבי דבר. לפי שראה שלא שם לבו אז לזה:

כז
שיכחד בדבר. כשראה חוזק הברד פחד פן יכחידנו' ה' בדבר. וכמו שאמר לו משה כי עתה וגו' ואך אותך בדבר ותכחד וגו':

כח
חבר משה. ממה שאמר פרעה קולות אלהים ולא ה' הבין שעוד אינו מודה בהשם הנכבד. רק הוא ענין טבעי ולזה השיבו כי ה' הוא הוא האלהים המכה את מצרים בכל מכה: **ולא תמצא**. כי שהע"צ לא יסמך: **באלף דל"ת**. והשם אדני אינו שהע"ל ויוכל להסמך. רק לפי שאנו קוראים השם הנכבד ג"כ בא"ד לפיכך אנו קוראים שם ה' אלהים:

ל
דבק הענין. שיהיה כאן שוה אל טרם ישכבו ואנשי סדום נסבו. וכן כאן טרם יראתם את ה' כבר הוכתה הפשתה: **וזה הוי"ו**. של והפשתה. שאם הוא דבוק הל"ל הפשתה. וכן הוי"ו של ואנשי סדום: **מוסר**. שלא סיים דבריו לומר ואח"כ תמרדו: **הוא ועבדיו**. שנתקיימו דברי משה שאמר ואתה ועבדיך:

לא
מכה נכה. כי השורק מבנין פעל יבא תמיד תחת פ"א הפעל. ואין שורק בנו"ן נפעל:

לה
אחר שפחד. לז"א ויכבד לבו וגם ויחזק לב פרעה להשמיענו החידוש:

פרשת בא

י

א
כמו בינו. שהוא מבנין הקל. אע"פ שיש יו"ד בין שתי אותיות השרש איננה לסימן בנין הפעיל. רק היא שרשית: **והוא הבנין**. צ"ל והי"א הבנין: **מי ישום**. בוי"ו. אמרו שאותם שהם בוי"ו קודם להי"פ הם מקל וביוד מהפעיל כמו יקום יקים:

ב
למשה ידבר. שאין סברא לומר שיספר פרעה לבניו כן. דעיקר כונת ה' במכות אלה להראות לישראל את גדלו למען יאמינו בו ויהיו לו לעם. וכן מוכח נמי מדסיים לשון נסתר אשר שמתי בם והגם שאמר בל"י תספר. קאי על משה:

ו
משונה. כי כל פעל שהוא פעם עומד ופעם יוצא אז בעומד יבוא בבה"ק. וביוצא בכבד. והפעל מלא ישמש בקל גם לעומד גם ליוצא. כי ומלאו האמור פה הוא עומד. כמו והירדן מלא על כל גדותיו: **מלאו ארבעה**. מ"א י"ח ל"ד בחירק המ"ם. ובקל. ומשפטו מלאו כי הוא יוצא: **שב אל משה**. שבא להשמיענו מדותיו הנמוסיות: **ופנית בבקר**. פירושו לדעתו שבבקר כבר יהיה פנוי ולא יהיה לו שום מעשה ועסק עוד: **הוא וירא**. ר"ל שהוא כאלו נכתב וירא כה וכה שהסב פניו ועיניו לכל הצדדים. אף כאן השמיענו שהפך פניו ויצא לרצונו בלי נטילת רשות. ולכן כעס עליהם פרעה אח"כ כשהושבו אליו:

ח
מלת את. דמלת את תבוא ע"פ רוב אחרי הפועל להורות על המקבל הפעולה. כמו אכל את הלחם. ופה באה אחרי הפעול ויושב. לז"א שמלת את אין הוראתה על מלת הגוף הפעול דוקא רק פירושו כמו "עצם" "גוף" ולכן באמרך אכל את הלחם. כאלו תאמר אכל

גוף הלחם או עצם הלחם. ולזה שפיר נוכל לומר ג"כ ויושב את משה כלומר שהושב עצם משה. ויוכל לבוא ג"כ קודם הפועל כמו ובא הארי ואת הדוב:

י
שאתם אומרים. שהוא עדיין עמד במרדו הראשון שאמר לא ידעתי את ה':

יא
על הרעה. דהא אדרבא הם בקשו שילכו כולם בנעריהם ובזקניהם ואיך העז איש רשע בפניהם לומר להם כי הם מבקשים רק הגברים. וגם הל"ל "אותו" לז"א שהוא כעין מאמר מוסגר ומלת "כי" כמו "אלא". כלומר אלא שהאמת כי רק רעה אתם מבקשים: **שהיא נעלמת**. למה הוצרך ה' לבקש תחבולות להטעותו. והוא כל יכול. אך דרכי ה' נפלאים ומאוד עמקו מחשבותיו שעשה הכל ע"פ דרך הטבע:

יג
ממקומו. כ"א נשאו הרוח תמיד איך אמר וינח:

טו
הגדיל בין. כן הוא בנוסחא שלפני וצ"ל הבדיל:

טז
שלוחו. דאל"כ הל"ל ויקרא. או וימהר פרעה ויבא אל משה:

יז
בפ' תשא. בפסוק נושא עון שיש הפרש בפירושו לפי הענין. ע"ש:

יט
בעבור שרחבו. ונקרא הגדול בערך מקומו מול יתר הימים שם. אע"פ שאוקינוס הוא הגדול בעולם:

כא
וידע ויבוא. צ"ל וידא ויבוא. והנקודה המפסקת ביניהם טעות הדפוס היא. והיא שגרמה להמבארים שנדחקו לבאר כונתו בדרכים נלוזים: **אין טעם**. שהוא מלשון אמש. שאמש הוראתו על יום אתמול לא על חשך. וזה אין שייך כאן: **הכפל**. וכאן בא בחסרון אות הכפל ובלא דגש: **לשון יחיד**. דק"ל דהל"ל וימשו חשך:

כט
שאני לא. דהא כתיב אחריו ויקם פרעה לילה ויקרא למשה ואיך אמר לו לא אוסיף עוד ראות פניך:

יא

א
ומתי נאמר. צ"ל מתי נאמר. והנקודה המפסקת הקודמת ט"ס:

ד
אין יכולת. ואעפ"כ הי"ת יצמצם הרגע בלא שום כלי. ואמר לו משה כן להודיעו יכולת הי"ת: **וככה בחצי**. ר"ל וכן מה שאמר ויהי בחצי הלילה אין פירושו ברגע חצות והחלק הלילה. רק בחצי השני של הלילה: **חצות לילה**. ששם אין נ"מ שקם בצמצום ברגע החלק הלילה וכן גבי בועז:

ה
וכבר אמרתי. בא לתרץ שינוי הלשון שכאן אמר עד בכור השפחה ובמעשה אמר עד בכור השבי:

ו
לא ראינו. כי הרבה זרים במאמר זה: א) שהל"ל אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תהיה.דמלת תוסיף בלתי נקשרת עם מלת כמהו. ששרש הוסיף דבק בכל המקרא עם מלת עליו. לא עם כמהו. ב) שאמר כמהו בלשון זכר ומסיים נהיתה. תוסיף. בלשון נקבה. וע"ז תירץ שחסרות שתי מלות. מלת שוד. ומלת על. וה"ז כאלו אמר על שוד כמוהו לא נהיתה צעקה ועל זאת הצעקה לא תוסיף עוד להיות. ואין זה דומה לכל דבר שאין בו רוח חיים שלפי שיטת הרב זכרהו ונקבהו. לפי שבמלת צעקה באה ה"א בסוף לסימן הנקבה:

ז
כי ישלח. צ"ל לא ישלח. דעיקר כונת משה בדבריו שלא יחרץ להם כלב לשונו בארץ מתחת ומכ"ש שמלאך המשחית לא ישלח ידו בהם:

ט
כמנהג העברים. ר"ל כמנהג שימוש העבר בכ"מ שהוא על שני אופנים. עבר נשלם שכבר נעשה הדבר אף כי עתה כבר אינו. ועבר בלתי נשלם. שזה כרגע נעשה. ועבר זה הוא עבר נשלם. ותיבת העברים היא לשון רבים ממלת עבר:

י
איך נמלטו. שהוא ע"י נתינת הדם על המשקוף ובזכות זה פסח המשחית עליהם:

יב

א
כדבר גדעון. שצוה לו המלאך לבנות מזבח ולהעלות עליו זבח וכן אליהו בהר הכרמל: **לא תוציאו**. ודבר זה אינו מפורש בתורה. והוא הלמ"מ שאסור להוציא מרה"י לרה"ר בשבת:

ב

היפך התנועה. מגלגל היומי המקיף כל הגלגלים ומכריח אותם לסובב במעל"ע סביב ממזרח למערב. ע"פ שיטת הקדמונים: **גם הלכה הלבנה**. ר"ל שאחרי שהשלימה הלבנה היקף שלם. נטל עליה מעתה לרדוף אחרי השמש אותן המעלות שעבר השמש בזמן הכ"ז ימים ושליש. וגם אותו המרחק אשר בתוך ימי הרדיפה הללו ילך השמש הלאה: **מחלקי ישראל**. שחלקו השעה לתתר"ף חלקים. לפי שתשצ"ג חלקים מהם נמצאים בזמן המולד. ויותר נראה שצ"ל מחלקי שעה: **בראש הטלה**. כ"ה בקצת דפוסים וצ"ל בראש התלוי: **או בזנבו**. שבשתי נקודות הללו יפגוש מסלול הלבנה את מסלול השמש ובהיות שניהם במסלולם באחת מנקודות הללו הם זה תחת זה ואז תכסה הלבנה את פני השמש מעינינו. משא"כ אם ברגע המולד תהיה הלבנה במסלולה רחוקה מנקודות הפגישה וכן השמש. ושם נוטה המסלול מעט ממסלול השני עד שלא יהיו זת"ז ממש. שידוע כ"ז בחכמת התכונה: **אינה בדרך התולדות**. שחדשיהם אינם חדש טבעי. לפי שבראשי חדשיהם לא יתחדש הירח אז. והוא רק הסכמיי מהם לעשות אז ר"ח: **זמניהם שמורים**. ר"ל שהשנה שלנו נמנית לשמש. וגם לחדשים לענין המועדים שצריכים להיות בימים קבועים בחדש. אבל אין קפידא כמה חדשים יהיה בשנה. רק שיהיו כ"א בזמנו חג האסיף בעת אסיפה וכדומה: כן כתוב. מ"א וא"ו א' ע"ש בפירש"י: **ויש לטעון**. על מה שהוכיח שהשנה נמנית לשמש ממ"ש שמור את חדש האביב. והרי גם אם נמנה לשמש יתאחר פעם האביב. וכמו שמבאר והולך: **האמצעי**. עיין בהקדמת הרב ופירושי שם באורך: **מג' שעות**. ידוע כי שני מקומות הרחוקים זמ"ז ממזרח למערב באורך ט"ו פרסאות. יזרח שם השמש מאוחר בשעור מעלה אחת. והרחוק ט"ו מעלות למערב יזרח לו השמש בשעור שעה שלימה מאוחר. וכאשר יורה המורה שעות במקום הראשון על חצות היום. יורה במקום השני על סוף שעה י"א וא"כ אם נאמר שהמולד חל בשעה פלונית ביום פלוני. שאז יתחברו השמש והלבנה במהלכם זה תחת זה. צריכין אנו לדעת באיזו מקום יורה אז המוש"ע על השעה ההיא. אם במקום הראשון או במקום השני. וההבדל ביניהם בשעה שלימה. ובמקומות הרחוקים יותר יהיה גם ההבדל יותר: **קשת המראה**. ר"ל גודל הלבנה הנראית ישתנה ממקום למקום. ומחדש לחדש: **שבע שנים**. צ"ל שבע שנים מעוברות. וסימנם גו"ח אדז"ט: **והם ו' אלפים**. אם נקצוב לכל חדש כ"ט י"ב תשצ"ג: **והנה התחברו**. ר"ל ע"פ חשבון הברייתא שהשמיטו הע"ג חלקים. אלא ע"כ שהברייתא תפסה חשבון הקרוב. וכן שמואל שקבע שנת החמה שס"ה יום ורביע. ולפי חשבונו ישאר בכל מחזור קטן שעה ותפ"ה חלקים שי"ט שנות החמה יתרים על

י"ט שנות הלבנה יחד עם חדשי העבור אלא שתפס חשבון הקרוב. והתקופה האמתית היא תקופת רב אדא שע"פ ישתוו שנות החמה ושנות הלבנה בכל מ"ק בצמצום בלי תוספת ומגרעת: **להסתכל לדבר האביב**. כמו שאמר הפרסי שהיו מונים לחמה כדי שיזדמן האביב בכל שנה בשוה. ובד"ז תלוי הקביעות לא בשום דבר אחר. כפי ראיית הב"ד: **אם דבריהם**. של החולקים על רז"ל: **בלא ככתוב**. מקרא הוא בד"ה ב' למ"ד י"ח: **להסיר הספק**. ר"ל לרוחא דמילתא חזר ובאר באחד לחדש. הגם שהיה די במ"ש בחדש השביעי. כי חדש לפירושו ר"ח: **בכל שנה**. שאמר שבראש חדשיהם והוא ר"ח ניסן יקריבו זה הקרבן. וסיים שיעשו ככה גם מדי חדש בחדשו מראשית השנה עד אחרית שנה: **חדש ימים**. הרי שקרא כל ימי החדש ג"כ בשם חדש ולאו דוקא ר"ח: **לכל בית**. ופירושו לאנשי בית אחד. ובית אב פירושו לכל אנשי המשפחה הגם שדרים בבתים הרבה. אם הם מועטים. וע"כ האי שה לבית אינו פירושו של ראשון. רק או או קאמר: **זה הספר**. בפסוק איש וביתו באו:

ד

והכפל חסר. דאלו במלת תכסו נשלם עכ"פ בדגש: **וממר**. ששרשו מרר והמ"ם הראשונה נוספת:

ה

ששם הצאן. שכמו שצאן כולל כשבים ועזים כמו כן מלת שה כוללת שניהם: **כמשמעו**. תוך שנתו ולא נמלאה לו עוד שנה:

ו

למה ערבים. שבא במשקל הזוגי כאלו הוא שני ערבים: **בשקוע** לא תיכף אחר חצות היום. שאז אור הנר ללא הועיל: **פי' כבוא השמש לצד מערב**. מלת פירש קאי על ר' שלמה שלשיטתו כאן במלת בין הערבים אחרי חלות. כן פירש הוא ג"כ מ"ש כבוא השמש. ג"כ כנטיתו לצד מערב דהיינו אחר חצות היום. והוא דחה זה כי הביאה היא היפך היציאה וכשם שלא נקרא יציאת השמש רגע קודם חצות כן לא יקרא ביאה רגע אחר חצות. ובמקרה לילה אמר לפנות ערב ירחץ במים והוא עכ"פ אחר חצות ואח"ז אמר ובא השמש ומהר ובע"כ שקיעה לגמרי הוא. ומ"ש האי ובא השמש מן כבוא השמש של פסח: **שלשה ערבים**. אחד תיכף אחר חצות. והוא הכתוב כאן. והשני בעת השקיעה תחת האופק והוא הכתוב אצל ובא השמש ובמנורה. והשלישי בערב אחר שקיעת האור ולכן נקראו ערבים בל"ר: *הערב השלישית. ש"א כ' ה': **לערב השדה**. צ"ל תרד השדה כי אז כשדבר עמו היה סמוך לערב. ואמר לו להסתר בשדה עד הערב השלישי מהיום. ואז ירד מאוד בשדה למקום נסתר לבל שזפתם עין רואה בהפגשם

יחד: **אבנים**. עיין פ' שמות פסוק וראיתם על האבנים ובפירושי שם: **מזבח העולם**. צ"ל העולה: **היתה קבלה**. ר"ל מה שאמרו חז"ל שזמן שחיטת הפסח אחרי חלות הוא הלמ"מ ורק אסמכוה אמלת בין הערבים. אבל עיקר זמנו בהיות העם מועטים סמוך לשקיעה:

ז

מגזרת חלון. שהיה חלון קטן מעל לפתח הבית והוא קרוי משקוף ואינו נמצא על פני חוץ בפתח החצר: **הערלים**. לדעתי צ"ל העברים היה כמנהג המצריים. אף במאכל למדו מהם מכ"ש בצורת דירתם. שלא שינו ישראל מבתי העיר: **ואלו היה**. זה סתירה למה שאמרו רבים. וכן מ"ש הרב לפני זה האחת יקרא. לדעתי צ"ל והדלת יקרא: **שהלכו לדרכם**. ר"ל וגם בבקר כשהלכו לדרכם וכו'. מסתמא סגרו שערי חצריהם להטעות את המצרים שישובו ולא ראו המצרים את הדם: **מלעיל**. ככל הבאים על משקל שנים. ואלו היה מן הקמוצין בעצם. היה מלרע:

ט

לא מצאנו. הגם שמלת נא פירושו "עתה". אך לא "כאשר הוא עתה". ולדבריהם שהוא מלשון עתה יהיה אמרו אל תאכלו ממנו נא כאלו אמר אל תאכלו ממנו עתה: **שם התאר**. דאלו מקור הל"ל בשול מבושל. אלא הראשון תאר והשני בינוני פעול וחסר מלת שהוא. וכמו שמפרש הכותב: **והראש והכרעים**. צ"ל והקרב והכרעים כי מאוס הוא לאכלו על קרבו בטרם שטפו במים:

יג

שיחזק. דק"ל שהתחיל לומר לכם לאות. ומסיים וראיתי את הדם. א"כ הל"ל לי לאות. ומתרץ דשניהם אמת: **בעבור המשחית**. הוא לשון העברה: **בעבור הדם**. צ"ל ובעבור הדם: **על המשחית**. צ"ל אל המשחית:

טו

לא צוה. ר"ל האזהרה על מצות ומרורים לא קאי על כל ימות הפסח רק על לילה הראשנה ביחד עם הזבח. ושבעת ימים מצות תאכלו הוא זכר לעמת מצות שאכלום בצאתם ממצרים. והיא מצוה אחרת. לאות החפזון ולולא הוא היו גם במצרים אוכלים חמץ בלילה הראשנה בעת שלא אכלו עם הפסח: **כתוב על הפסח**. ואכילת הפסח היה בלילה לא ביום י"ד. וכוון בזה להתנגד לדעת הקראים שדייקו מדכתיב אך ביום הראשון תשביתו שאור. ואיסור חמץ הוא מערב פסח. ולקמן אמר מיום י"ד לחדש. שגם אכילת מצה מתחלת מיום י"ד לחדש. והוא מביא ראיות להיפך: **הפשט**. אכן הקבלה אמרה ששת ימים רשות רק בלילה ראשון חובה. אך לפי הפשט הוא חיוב: **והעד למען**. משמע שהוא חיוב דאל"כ איך יזכרו אם לא יאכלו מצות בחפצם. וגם זו ראיה שאכילת

מצה מתחלת מליל ט״ו דוקא לא מיום י״ד. כי אמר יום צאתך ויציאתם היה בט״ו: **חיוב באי״י**. לפי שמצות פסח תלויה בארץ וכמ״ש הרב בפסוק שלפני זה. ואכילת המצות אמר "עליו" וה״א שזה ג״כ תלוי בארץ לזה השמיענו בכל משובותיכם: **אך חלק**. והוא רק אסמכתא לקבלתם. אך פשט של ביום הראשון אינו קאי על ער״פ. רק כשיכנס היום הראשון. כמו ויכל אלהים ביום השביעי. שפירושו כשנכנס היום השביעי: **בלוי מעשה**. עיין בדברי הרב בפסוק ויכל אלהים:

טז

לומר כל מלאכה. צ״ל "כל מלאכת עבודה לא תעשו. רק במקום אחד בפסח לא תעשה מלאכה". כצ״ל וכונתו כי בשבת ויוה״כ כתב סתם כל מלאכה להיות שאין בהם חלוק בין מלאכת אוכל נפש ושאר מלאכה. והכל אסור וכאן בפסח להיותו המקום הראשון שהזהיר על המועדים. כתב ג״כ כל מלאכה לא יעשה והוציא בפירוש מלאכת אוכל נפש להיתר. ואחר שכבר השמיעט במקום אחד החילוק בין מלאכת אוכ״נ ושאר מלאכות. לכן כתב בכל המועדים מכאן ואילך כל מלאכת עבודה. ונדע ממילא המכוון במלת עבודה שאינה אוכ״נ רק בדברים ט״ז ח׳ אמר ג״כ בפסח לא תעשה מלאכה. לא הזכיר מלת כל. וגם מלת עבודה וסמך על מה שהשמיענו כאן:

יז

וכתוב והוצאתי. צ״ל וכתוב הוצאתי. דמשמע שכבר יצאו ובאמת בעת הנבואה טרם יצאו. וכן מצות ושמרתם לא שייך בדור ההוא. שעוד לא היה להם קציר. רק שהוא מצוה לדורות:

יט

כי מיום הראשון. דבור זה צריך לציין על פסוק ט״ו לעיל. ומ״ש עם אוכל מחמצת. ט״ס וצ״ל עם אוכל חמץ. ועל פסוק זה מתחילים דבריו להלן "וכבר הזכיר": **למלוך שלמה**. מ״א וא״ו א׳. בשנה הרביעית בחדש השני למלוך שלמה. ומלות למלוך שלמה קאי על בשנה הרביעית לא על בחדש השני הסמוך לו: **וככה מיום**. שהוא כאלו אמר מהיום הראשון עד היום השביעי. ולפי שרוב מושך עצמו ואחר עמו הוא ממלה הקודמת למלה שלאחריה. אמר שנמצא גם לאתור:

כא

בעבור הנח. ר״ל שאין הקמץ לתשלום דגש. רק היא תנועה גדולה בעצם המושכת נח נראה:

כב

אפרש. להלן פסוק ל״א:

כד
כי הדבר הזה. ר"ל מלות הדבר הזה שנאמר ושמרתם את הדבר הזה בל"ס ישובו להענין הנאמר לפני זה. שהוא לקיחת האזוב:

כט
*השניה. עיין לעיל בפסוק כחצות הלילה:

ל
הוא בעצמו. מלת הוא צריכה לציין בפסוק ונקודה לאחריה ויכוון על מלות ויקם פרעה לילה הוא:

לא
יש לנו בקר. כונתו לתרץ סתירת הכתובים. כי בכתוב אחד אמר לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. וכתוב אחר אומר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה. וכתיב היום אתם יוצאים. וכולם אמת:

לו
ולא בן בדגוש. כי מלות את מצרים מורה רק את מי נצלו אבל לא הדברים הנצולים. כי לא את מצרים נצלו רק מהם נצלו את החפצים. אבל גבי ויצל כתיב "את מקנה" כי המקנה הוא המוצל:

לט
היה בו שאור. מדכתיב טרם יחמץ משמע שלא הספיק הזמן להחמיץ. ולפיכך קורהו בצק לפי שהיה בו שאור:

מ
ויאמר אבשלום. ש"ב ט"ו ז': **בית דוד**. שנוכל לפרש מקץ ארבעים שנה למלוך דוד. כי דוד מלך ס"ה ארבעים שנה ובימי אבשלום טרם כלו: **בשלשים שנה**. יחזקאל א' א': **ובעוד ששים**. ישעיה ז' ח': **והזקנים**. שתרגמו התורה לתלמי המלך שינוי בכאן: **ובפרשה הזאת**. עיין בדברי הרב לעיל פסוק י"ט: **בקץ אברהם**. נ"ל להגיה בגרות אברהם. ור"ל אם נצרף גם גרות אברהם עצמו מזמן שיצא מארצו. כי שם נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך וגומר ארבע מאות שנה. וכאן אמר ת"ל. הוסיף שלשים על ת' של זרעו. והם ימי גרות עצמו. ולפי שאברהם היה בן מאה בלידת יצחק ע"כ החשבון הזה יתחיל מהיות אברהם בן שבעים. שאז כבר נדד מארץ מולדתו. אך בס' לך אמר ואברהם בן ע"ה בצאתו מחרן. הוזקק בעל סדר עולם לתרץ כי בראשנה הלך מחרן בן ע' ואח"ז שב לחרן על זמן מצער ויצא בן ע"ה: **והוצרכו המפרשים**. שהם תרצו סתירה זאת באופן אחר. שלעולם לא יצא מחרן רק פ"א בן ע"ה שנה. רק שנבואת בין הבתרים נאמרה לו ה' שנים אחר לידת יצחק. שמאז לא היה רק ת' שנה עד סוף הקץ ואין מוקדם ומאוחר בתורה: **וטעם**

ויהי מקץ. פעם שני. להודיע שצעקתם לא הועילה רק להקל מהם העבודה זמן מה טרם יציאתם. ודבר אלהינו יקום לעולם ולא ישונה:

מג
דבר המשקוף. כי זה אינו חיוב בפסח דורות. ולא הזכיר על מצות ומרורים הגם שזה חיוב לדורות רק שסמך על זכרם למעלה ומסברא הכריע כן: **לא יאכל**. הרי שמדבר פה רק מנוגע לענין אכילת הפסח:

מח
וטעם וכל ערל. אחר שכבר אמר המול לו כל זכר:

נ
וכמהו הוצאתי. לעיל י״ז. ועדיין לא יצאו אלא שנכתב לדורות:

יג

א
דרך קצרה. במ״ש קדש בל״י.

ג
לכם לזכרון. כי הצווי זכור שייך רק אחרי עבור זמן מרובה מהמעשה. שייך להזכירם. לא ביום ההוא עצמו שיצאו פשיטא שזוכרים אותו. רק פירושו שיעשוהו לזכרון:

ד
לתלמיד. כמו אבי אבי רכב ישראל: **קציר חטים**. מכלל שהאביב בניסן הוא משעורים החריפים להתבשל:

ט
ומלתם. ששם אנו מוכרחים לומר שהוא משל על קשיות ערפם וכובד לבם כי לא יתכן כמשמעות הדברים שימולו את לבם: **ידה ליתד**. ואח״ז אמר וימינה להלמות עמלים:

יא
כי לך ולזרעך. שהרי ליוצאי מצרים לא נשבע רק לאבות נשבע לתת להם. ולך כמו עליך:

יב
חמתך. חבקוק ב' ט"ו מלשון חמת על משקל ספר ובכנוי ספרך: **סגור דלתך**. ישעיה כ"ו כ' ע״מ דברך. ומשפטו ע״מ מלכך:

טו
למכה מצרים. ואח״ז ויוציא ישראל מתוכם: **דרך קצרה**. שלא סיים ואת בכורינו הציל. שזה העיקר שאנו חייבים להקדיש עבור זה הבכורים:

טז
שתי המצוות. קדושת בכורי אדם ואכילת מצה שבעת ימים. ואמר והיה לשון יחיד כי פירושו והיה דבר זה. וכמ״ש הרב זה במקומות רבים:

פרשת בשלח

יח

ששרשו נסב. ויבוא על משקל ויגש. כי רוב הכפולים באים כמו ויגל: **המדבר מדבר**. כי ה"א הידיעה לא תבוא במלה הנסמכת לאחרת: **וים ספרדי**. לדעתי צ"ל וים מערבי. והביא ראיה שים סוף איננו הים האוקינוס. שהרי ים מערבי קורא הים הגדול ופירש הרב. שהוא הגדול מכל הימים שבמקום ההוא. ואם הים סוף שאצל מצרים הוא האוקינוס הוא הגדול: **להוליך צידה לפני**. כי דרך מוליכי צידה למלחמה להוליכה אחרי הלוחמים לא לפניהם כי האויב יקחוה:

כב

יום־בשורה. מ"ב ז' ט': **יום צעקתי**. שפירושו בזמן שצעקתי:

יד

ב

שהפה בפנים. לכן אמר פעמים פי ופעם קראו פני: **בחירק**. ומשפטו ע"מ קדשו. נפלו:

ג

והנה נבוכו. יואל א' י"ח. ושם בחולם:

ה

כ"א לב רוח. שאין שייך לומר כי ברח אחרי שנבוכים הם בארץ:

ז

יקרא שלישי. צ"ל שליש. או שלישו:

ט

לומר ככה. שהרי כבר אמר בפסוק שלפ"ז וירדוף:

יד

כל היושבים. לדעתי צ"ל כמשפט כל היושבים ברום ובגובה. והוא ע"ד מאחז"ל אפילו חלש למעלה וכ"ש גבור. ובכ"י ישן נמצא פה הגירסא כמשפט כל המושכים. ור"ל כי הכונה רבים לוחמים לי מלחמת מרום. היינו מלחמה אדירה ומפורסמת. ומלת לוחמים מושכת אחריה תיבת מלחמה, כמו והנבואה עודד הנביא, שפירושו נבואת עודד הנביא:

טו

מעט מעט. כי לפני זה אמר וישיגו אותם חונים על הים. ואח"ז אמר ויבאו בתוך הים. ולהיכן יסעו עתה. אלא הכונה שיתקרבו עד שפת הים ממש:

טז

טרם שיסעו. שהרי הים לא נבקע ברגע אחד. רק ע"י הרוח קדים כל הלילה. לזה צוה להם שהם יתקרבו בתוך כך אל שפת הים. כי מחנה גדולה היו וכבודה רבה ברגליהם.

ולזה אמר למשה כי הוא טרם שיסעו יטה ידו: **שיכה הים**. בא לתרץ סתירת המאמר. הרם את מטך ונטה את ידך. לז"א שלפי במכת הכנים אמר הרם את מטך והך. וכאן אמר לו שלא יכה הים במטהו רק שיטה ידו במטהו: **או יבקעו** צ"ל אז יבקעו:

יז

בין מצרים. מפסיק בדרך. רק מן הצד היה. ולא היו צריכים כלל לעבור עליו:

יט

יעלה לע"כ. כזה. י. יה. יהו. יהוה. לפיכך נקרא שם של ע"ב לא אלה הפסוקים: **כי הוא ע"ב**. וזה ראיה כי רק המספר ע"ב רומז להשם. לא שפסוקים הללו הם השם. שהרי שם מביא פסוק אחר:

כד

גדעון. שופטים וא"ו. בתחלה כתיב וירא אליו מלאך ה' ואח"ז אמר ויפן אליו ה'. ויאמר אליו ה'. ואח"ז תכ"ד אמר וירא כי מלאך ה' הוא. ואח"ז ויאמר אליו ה'. **בין שני**. כי מה שייך לומר שהשקיף עליהם עם עמוד אש וענן: **קול רעמך**. ולא מצינו פה בכתוב שהרעים ה' עליהם. אלא שזה נכלל במלת ויהם. וכמו שפירש"י ג"כ שהוא לשון הרעשת קול: **ובמקום אחר**. ש"ב כ"ב ט"ו:

כה

וכבר הזכרתי. בפסוק ויסר הערוב: **קשר האופן**. ולפ"ז קאי מלת ויסר על המצרים שכ"א הסיר הסוס מהמרכבה:

כז

פירשתיו. לעיל פסוק כ"ב. דק"ל שהפעל נוס לא יתקשר עם מלת לקראתו כי הבורח ינוס "מפני" דבר לא "לקראת" דבר. אלא הכונה שהם חשבו לנוס ובאמת באו לקראתו ולקושיא זאת נתכוון ג"כ רש"י ז"ל כאן לתרץ ע"פ דרכו: **אחר שעות**. כי ששה שעות יעלה וששה יפול לאט לאט. וכאן שב כרגע על המצריים באין מפלט לאחד מהם:

כט

רביעית המחנה. כי הנשים היו מסתמא ג"כ כמו כן מספרם. ואם נוציא מהם הפחותים מבן כ' שלא נמנו. והם היו ג"כ בל"ס כערך הגדולים מבן כ'. נמצא ששש מאות האלף הם רק רביעית בערך: **דרך אחר**. כי באמת לא היו צריכים כלל לירד לתוך הים. רק הכונה להמשיך פרעה וחילו לתוכו. ולזה היה די בחלק אחד מהם לרדת תוך הים ועמוד האש ההולך לפניהם ראה פרעה מרחוק. ורדף אחריהם כמ"ש הרב לעיל. והשאר היו יכולים לעבור הלאה על היבשה בחשכת הלילה והענן:

טו

ב

אחר כמהו. שיהיה יו"ד נוסף במלה הסמוכה לחברתה: **וישא אברהם**. שהל"ל נשא אברהם וכתיב וישא בוי"ו. וכ"כ הל"ל היה ואמר ויהי. והמבאר רש"נ שגה בזה: **היו"ד סימן**. כיון דעיקר הוכחת רש"י שהוא נוסף מדאינו נקט בשורק, כמשפט החולמים בצירוף אותיות הגוף. וכיון שמצינו בעזך בקמ"ץ עם סימן הנכח. הלא יוכל להיות גם היו"ד פה סימן המ"ב: **וזמרת קמוץ**. ומשפט הסמוכים בפתח. כמו אמרת אלוה. דברת. וכדומה: **ים המלח**. שהוא קמוץ בסמיכות. אך שמשפטם בפתח כמלת אב ואח בסמיכות יאמר אב המון גוים: **ותפארת עזי**. הנקודה המפסקת שיש ביניהם בחומשים שלפנינו ט"ס: **מגזרה אחת**. כי הוראת אהיה ויהיה ויה הוראתם שוה שהשם הנכבד הוא נצחי. כי יה הוא כמו יהי. ואהיה ויהיה שוים בטעם רק מלת אהיה הוא מ"ב במקום השי"ת. ויהיה הוא מאמר שלנו עליו. רק **מלת אהיה**. צ"ל יהיה. ור"ל שהל"ל יהיה רק שהיא נמצאת הרבה בלשון לכן החליפו היו"ד בוי"ו בשם הנכבד להורות על השם. ולא נטעה במלת יהיה. וכן מזה הטעם לא השתמשו לרוב בשם אהיה ג"כ לפי שנמצאת בלשון המדברים על עצמם: **יה ידועה**. צ"ל יהי ור"ל שגם בשם יה הל"ל יהי. רק שמלת יהי נמצאת גם על דברי חול הסירו היו"ד השניה ונקדו היו"ד ראשונה בקמץ: **המספר**. כי יו"ד ה"א במלואו עולה כמנין השם. כמ"ש הרב פ' תשא: **יה ה'**. ישעיה י"ב ב': **שם תאר**. ולפיכך יוכל להסמך. כי שע"צ לא יסמך:

ג

שהוא מעמיד. דמה שבח הוא שהוא בעל מלחמה. אלא שלוחם עם האויבים של אוהביו ומכריעם תחתיהם: **שבו אמונים**. ואינו כמו הוראת הסמיכות בכ"מ שמורה על הקנין במקום מלת של:

ו

הוא השם. שהתאר נאדרי. בכח שב אל ה'. כלומר ימינך ה' שאתה נאדר בכח היא תרעץ אויב. דאם שב אל הימין שהיא נאדרת בכח. הל"ל בל"נ נאדרת בכח. ולזה הוכרח לומר שהוא כמו נשאו נהרות ה':

ח

רוחב הגוף. כי באורך הגוף אין הלב באמצע רק ברוחב, ולפיכך כינה בכ"מ דבר שהוא באמצע בשם לב:

ט
קשה. כי משמעותו שתמלא אותם נפשי: **מלאו לבו**. לעשות כן. ופירושו נשאו לבו. וכ"כ פירושו שנפשי תנשא עליהם:

יא
הכוכבים. כי המלאכים ממונים על הגלגלים ומניעים אותם. וא"כ הכוכבים הם בני האלים:

יד
לאות. דאם קאי על פלשתים עצמם הל"ל חיל אחז עם פלשת:

טו
כדמותם בצאן. כמו שהאילים הם התקיפים בין הצאן. כמו כן השרים בין העם: **לא נלחמו**. ולפיכך פרש את אלה בלבד:

טז
פירשתי. בראשית כי י"ז: **וכל זה**. שהוצרך לפרש שקאי דוקא על אדום ומואב לא על כנען הנזכר:

יז
כמו מקדש. בלא דגש הקוף: **שוא נע**. כי שוא באות הדגושה תמיד נע:

יח
שאינה סמוכה. ר"ל שחסרה מלה הסומכת והיא תיבת עולם. וכאן בא במוכרת. שמצינו כיו"ב. שוכן עד והכונה ג"כ עד עולם. ואח"ז יפרש שעם קמץ הוי"ו: **התנועה** ר"ל הנגינה כי אחרי וי"ו שואית תהיה לעולם תנועה באות שאחריה. ובפסוק קח ולך כתב הרב שקמוצה הוי"ו בעבור ההפסק. ובכ"ז יש איזו יוצאים: **והנה אמר**. עתה בא לתרץ טעם סגול העי"ן. כי הוא לסבת ההפסק. כי מצינו בתיבת ואוכל שישתנה הפתח לצירי בהפסק. והיה גם פה משפטו להתחלף בצירי. רק בשביל שלא תתחלף המלה עם אנכי" היודע ועד מלשון עדות נחלף בסגול. ולפי שרוב הפתוחים נחלפים בהפסק לקמץ לזה הביא ראיה מן ואוכל שישתנה לפעמים ג"כ לצירי. ובעל אבי עזר כתב בדבריו אלה כונה אחרת והנ"ל בזה כתבתי:

יט
פירשתי. לעיל י"ד כ"ט:

כב
כי עמוד הענן. צ"ל כי נסתלק עמוד הענן: **ובעבור זה**. ר"ל העננים שהיו על המשכן. אבל עמוד הענן והאש שהלך לפניהם בצאתם ממצרים נסתלקו תיכף אחר טביעת פרעה. ונסעו ע"פ משה ביום דוקא. ואין הסוכות שהושיב ב"י העננים כבוד רק סוכות ממש

שעשו ב"י אז בזמן האסיף שהחל האויר להתקרר: **וכתיב ויסעו**. בפ' מסעי. וכאן קראו מדבר שור ושם מדבר איתם. והנקודות שבספרים לפני ולא מצאו מים ט"ס כי כל דברי הרב נמשכים יחד להוכיח מהכתובים כי שור ואיתם אחד הוא:

כז

מיני תמרים. ששבעים עצי תמרים לבד מה יספיקו לפני עם רב כזה: **ולפי דעתי**. זה ענין בפ"ע לפרש מלת ויחנו שם על המים. מה שלא אמר כן עד כה. ועוד הלא גם במרה היה להם מים. לז"א כי במרה לא התעכבו רק יום אחד לפי שהנס לא יתמיד. וכיון שבכ"ב בניסן נסעו מי"ס וג' ימים הלכו במדבר שור ויום אחד במרה הרי כ"ו בניסן ומאילם נסעו בט"ו אייר. הרי כ' יום נמצא שנשתהו שמה עשרים יום. ובט"ו ימים הנשארים עד א' בסיון חנו בד' מקומות נמצא שבאילם חנו יותר מכל המסעות שאצלו ולזה אמר פה ויחנו שם: **במדבר סיני**. צ"ל מדבר סין:

טז

א

יום ראשון. זה אמר להוכיח שביום חמישי יצאו: **ראוי להיותו**. ר"ל יום הראשון של ירידת המן מסתברא שהיה ביום הראשון לשבוע. כי ביום ששי לירידת המן אמר והיה ביום הששי לקטו לחם משנה: **נחל לספור**. כי אז הודיע משה לישראל פעם ראשון מצות שבת ואמר להם ראו כי ה' נתן לכם את יום השבת. הרי שמנינו ימות השבוע הולכים מיום רדת המן ראשנה שהיה ביום ראשון לשבוע. והולך המספר עד ימינו ולא היה שום טעות בנתים. כי גם האומות קורים זה היום שבת כמונו: **שם חבורם**. שאז יום איד שלהם ויתחברו ויתאספו יחד: **מישראל למדו**. שקורים יום ראשון שלנו ג"כ בשם ראשון:

ב

כי שלשים יום. כבר עברו מזמן צאתם ואכלו כבר כל הצידה שלקחו אתם:

ו

ביום עצמו. ר"ל באותו היום שהתלוננו ראו כבודו כמ"ש להלן פסוק יו"ד:

ז

פירשתיו. בפסוק ויקרא למשה ולאהרן לילה. ואולי יכוון ג"כ למה שאמר בפסוק שלפני זה. כי ובקר דבוק עם הפסוק שלפניו. ורביתם כבוד ה' דבוק למה שלאחריו בשמעו את תלונותיכם:

ט

המדבר. כמ"ש לאחר זה ויפנו אל המדבר כי אז טרם היה האהל מועד:

יא
וראו כי משה. דק"ל שהרי אמר להם וראיתם את כבוד ה'. ופה אמר שהכבוד דיבר רק עם משה לא עמהם. לז"א שהם ראו בעת הדבור הכבוד מדבר: **ומזה הפסוק**. כי הלא בזה אמר להם בין הערבים תאכלו בשר. ש"מ שראו כבוד ה' עוד ביום ההוא. לא ממחרת בבקר:

יג
מפאת ים. דייק מלת ותעל ולמה בערב דוקא. אלא שעלו ממקום ירידת השמש: **טעם ירידה**. ר"ל שכבת הטל. הוא כמו ירידת הטל. שעלה ממקום ירידתו: **ע"ד הפשט**. כי לפי הדרש לא עבר המן את הירדן כי נפסק בז' באדר כשמת משה רק שנסתפקו מאותו המן עד שאכלו מעבור הארץ. אבל פשט הדברים משמע שירד להם המן יום יום עד בואם אל קצה ארץ כנען:

יד
נסתלק מעלי. עיין פ' ויחי ומ"ש שם. ומכאן קצת ראיה לפרש כמו פירוש השני שכתבתי שם. שפה מלת יצועי קודם מלת נסתלק:

טו
מי הוא. ר"ל על בע"ח יאמר מן בל"י לא על בב"ח: **כי פי**'. ר"ל רק פירש: **וכבר אמר**. כי אין סברא שהפסיק משה בדבריו ולא סיים להם כל הנבואה. ובל"ס כשאמר להם ובבקר תשבעו לחם פירש להם כל הנהגתם עם הלחם. רק לסבת אריכת הדברים ורצה להודיע מקודם שם הלחם למען יקראנו בשמו בהמשך הסיפור הקדים קריאת המן:

יח
ששער. זה לפי דרך הפשט שכתב לפני זה:

יט
אינו מצוה. כמו לא תותירו האמור גבי קרבן ששם אסור להותיר:

כא
השמש לא יחם. ר"ל שאינו פעם קר ופעם יתחמם. כי הוא מקור החום. כמו שלח יתכן לאמר שהאש יתחמם. רק הפירוש שהאויר נתחמם מחום השמש שעלה. והרש"נ רצה להעמיס בדבריו שיטת חכמי זמנינו שהשמש בעצמו הוא גוף קר. רק הוא ירעיד את האיתור. והנה מלבד שזה רחוק שבזמן הראב"ע הלכו כל התוכניים בשיטה שהשמש הוא גוף אשיי. ולא עלה אז על שום דעה לומר שהשמש הוא קר. אך דבריו יותר צודקים לשיטת הקדמונים וכמ"ש:

כג
משקל עשו. האל"ף בחטף פת"ח:

כה
אמר מחר. שבת קדש לה' מחר לעיל כ"ג. משמע לא בלילה של היום רק ביום מחר תתחיל השבת: **בקר יום שני**. שהם יפרשו ויהי ערב ויהי בקר (של יום שני) אז נשלם יום האחד. וכן בשני יפרשו ויהי הערב של השני ויהי הבקר (של שלישי) ואז נשלם יום שני: **והנה הוא לילה**. דבשלמא הרב יפרש ויהי ערב ויהי בקר של יום אחד. וקאי מלת יום רק על הבקר. והערב שייך לו. ועוד יפרש שקאי על תנועת הגלגל ע"ש: יום התורה. על מה כוונה התורה במלת יום ואיך נחשוב התחלתו כי דבר זה מסרה לב"ד בענין הקביעות וצריכין אנו לדעת זה: **ופירוש כי זה**. צ"ל ופירש. שהכתוב עצמו מפרש אח"ז:

כו
תמיד. בא לתרץ כפל הדברים:

כח
היא שתים. אחת כמשמעה ואחת ע"פ סוד. וכמ"ש ג"כ בהקדמתו:

לב
המשכן. שנאמר כאן ויניחהו אהרן לפני העדות ואז טרם היו: **לישראל**. ופסוק שאח"ז אמר לאהרן ומתורץ הכפל:

לה
הוצרך לומר. ר"ל שלא הספיק באמרו ארץ נושבת. כי בעת שעברו הירדן כבר היה בידם תבואה שמצאו בארץ סיחון ועוג שהיא ארץ נושבת. בכ"ז ירד עוד המן עד בואם לגלגל שהוא קצה ארץ כנען ומצאו שדות מלאות תבואה ונחלום:

יז

א
הזכרתי. לעיל בפסוק ויסע משה:

ד
משל. מה שאמר עוד מעט וסקלוני לשון גוזמא:

ה
בצווי. כי אהרן הכה היאור ע"י צווי משה ובשליחותו:

ח
גוי עמלק. שאינו שם עצם פרטי רק יחס הגוי כולו על שם עמלק:

ט
נין הנשיא. כמ"ש בד"ה א' ז' כ"ז: עמיהוד בנו אלישמע בנו נון בנו: **אהיה נצב**. עיין פ' מקץ פסוק ופרעה חולם:

יב
ושגבו מקומו. לא שישב על האבן. רק שאמצו ותמכו אבר השבת באבן להקל עמידתו. ומקומו כינוי לעגבות. ואהרן וחור עלו מתחלה עמו לתמוך בו ולהקל עמדתו והרמת ידיו בידעם כי א"א לשום אדם להחזיק ידיו זמן רב למעלה ובפרט ידי משה הכבדים: **לשון זכרים**. ויד ל"נ בכ"מ וכבדות מבעיא ליה:

יג
ובין ויחלש. הכתוב באיוב י"ד י' ושם הוא פועל עומד ופה הוא יוצא **וכבר חלש**. ר"ל ששם הוא עבר נשלם ופה עבר בלתי נשלם. ולכן נשתנה נקודתם: **עם אחר**. ולפ"ז שפיר קרא עמלק גוי עמלק ועמו הוא אותו הגוי שנתחבר עמהם:

טו
מזבח ה'. שמזבח האמור בתחלה נמשך ג"כ קודם ה' נסי כאלו אמר ויקרא שמו מזבח ה' נסי:

פרשת יתרו

בראש הסדר: "אשר פתח עיני יתרו" צ"ל אשר פתח עוני יתרו ויכוין להכתוב באיוב ל' י"א יתרי פתח ויעננני. ויאמר כי העוני והתלאה אשרי מצאתהו פתחו יתר קשתו ואמצו עדי עזבוהו מחצית כחותיו. והמותר ענה הנדוד ולחץ. והיא מליצה נאה על המלה יתרו בג' פנים שונים. בלשון יתר הקשת ולשון תוספות ומותר ושם יתרו:

יח

א
כי לרפידים בא. זה נמשך ג"כ למעלה ולמטה ביחד לקושיא. שאחרי שהזכיר למעלה מזה כי עמלק בא לרפידים היה לו להסמיך אחריו פרשת בחדש השלישי שנסעו מרפידים. אחרי שביאת יתרו היתה לדעתו אחרי מ"ת: **הוא חונה**. משמע שכבר חנו שם מזמן רב. ומיום שבאו למדבר סיני עד מ"ת לא היו רק חמשה ימים. וגם קורהו הר אלהים שכבר נתנה עליו התורה: **רעואל הקרוב**. במדבר יו"ד כ"ט: **כמו שנה**. שחנו שמה בא' בסיון ובעשרים באייר בשנה השנית נעלה הענן מעל המשכן ונסעו משם. כמפורש בפ' בהעלותך: **וזהו וישלח**. וגילה כאן שעמד במיאונו והלך לארצו. ולא מצינו לו שחזר: **ראינו הרכבים**. שקיומו ישראל דבריו ועשו חסד עם זרעו כשהכריתו עמלק. ויסר הקיני מתוך העמלקי ונתישב בין ישראל: **פרשה אחרת**. היא פרשת וירד יהודה מאת אחיו ע"ש בדברי הרב: **שנודע למשה**. עיין בפסוק ושמי ה' לא נודעתי להם:

ב
שלוחים לבתו. מ"א ט' ט"ז:

ג
מעכה. צ"ל מיכיהו הוא מיכה. שופטים י"ז א' קורהו מיכיהו ולהלן שם פסוק ה' והאיש מיכה: **תחו**. כל אלה השינוים וכן יעבץ שילדתו בעצב הם בד"ה א' ד' ט' שם וא"ו י"ט. שם ז' כ"ז: **והנה הוא**. צ"ל והנה הוא בטל (או נדחה) מטעם בעל הטעמים: **בספר משה**. ר"ל בספור משה ששם הפירוש שה' הוא הקורא בשם. ולכן שם ויקרא בשם דבוקים וה' נפרד:

ד
וכבר פירשתי. לעיל ד' י"ט: **שם הקטן**. והלא ההצלה מחרב פרעה היתה קודם גרותו וה"ל לקרות שם הראשון אליעזר והקטן גרשם:

ה
ימים רבים לשיטתו בפסוק א' שיתרו אחר מ"ת בא קודם נסיעתם מרפידים זמן קרוב:

ו
העיקר: כי למעלה סדר ביאתם ע"פ הנימוס. והאשה הולכת באחרונה משום צניעות וכאן לענין הבשורה. סדר האשה קודם הבנים. כי היא אם הבנים ועקרת הבית:

ז
להיותו וישתחוה. צ"ל וישתחה. כי אין הה"א מתחלפת רק בוי"ו נראית. כמלת שלותי. לא בוי"ו נסתרת שהוא סימן לרבים נסתרים: **כי התי"ו**. זה כעין מאמר מוסגר לתרץ אגב אורחא זרות התי"ו המפסקת בין אותיות השרש: **השניים** ר"י"ל אותיות זשסר"ן שמוצאם מהשנים: **במלת וישתחו**. צ"ל במלת וישתחוו. ור"ל לפי שברבים יכלו להחליף הה"א בוי"ו נראית. ואחריה וי"ו הרבים. לכן ביחיד השמיטו רק סימן הרבים. ונשארה מלת וישתחו. ולשמור מהטעות שהיא סימן הרבים הציבו הנגינה מלעיל. וברבים מלרע. הגם שהיא בויו המהפכת שמשפטו מלעיל. אך לפי שבתנועה שלפני האחרונה הברה מורכבת תשאר מלרע כמשפט: **וקראו**. ליתרו:

ח
יורה. שפה אמר להדיא על אודות ישראל:

ט
מהמלכים. כי לחמשת התנועות הגדולות של מדקדקי זמננו וגם לפתח וסגול המושכים אחריהם ג"כ נח כמו מה. שדה. קראו הקדמונים מלכים:

י
והפועל הוא עשר. צ"ל והפעול: **ויברך על ברכיו**. ד"ה ב' ו' י"ג: **ראוי להדגש**. ונשתנה לקמץ בעבור הרי"ש: **ברוך ה'**. שנשתנה הקמץ שבמקום הדגוש:

יב
וטעם לאלהים. פשיטא שעולה וזבחים הם לאלהים:

יג
זכרתי. בפ' בא בפסוק ויקרא למשה ולאהרן לילה:

יד
לומר ככה. שעשה חלילה שלא מן הנימוס אדון כל הנביאים: **ולא אמר לו מדוע רק**. הנקודה המפסקת שבקצת חומשים בין מלת מדוע ובין מלת רק היא ט"ס. כי הוא ענין אחד:

יז
כמוה גם. לדעתי צ"ל כמו הגם. ור"ל גם הראשון שאמר גם אתה הוא כמו הגם אתה שהגם שאתה איש גדול מאוד. בכ"ז נבול תבול כי הדבר יותר כבר ממך:

יט
הוא שם תאר. כמו תקיף. אמיץ. והיה לו לבוא בסמיכות תמיד אל המתואר. ה' אלהים: **ואלה הדברים**. ר"ל הכונה במלת הדברים בדברי יתרו שאמר והבאת אתה את הדברים הם דברי ריבותם שאמר משה כי יהיה להם דבר:

כ
מספקות. ר"ל כי יבוא איש לדרוש אלהים והוא הענין השני שאמר לו משה לעיל. שיבוא הדורש לשאול על דבר המסופק לו זה אתה מחויב לעשות בעצמך. כי מי כמהו מורה ויודע להתיר הספק לאמתתו וכונת כל מצוה איך לעשותה. משא"כ בדברי ריבות תוכל להשען על זולתך. ודי לך בטורח הגדול בלימוד התורה:

כא
רק הטעמים. ק"ל דבמשנה תורה סיפר משה כל זה הענין במלות שונות. לז"א שזה העיקר בסיפורי התורה שיהיו הענינים שוה לא המלות: **אפרש**. להלן בפסוק וידבר אלהים בראש יו"ד הדברות ע"ש באריכות: **אמר משה**. במשנה תורה במלות אחרות והכונה אחת: **מה שאין רגילים**. צ"ל מה שהם רגילים. ר"ל שלגסות טבעם מאסו בלחם אבירים דגן שמים והתאוו הדברים העבים והגסים. שהורגלו בהם בעבדותם: **הם רבים**. יותר משנים עשר אך לא יגיעו למספר הקודם עכ"פ:

כה
ומשה אמר. באלה הדברים. ואקח מכם אנשים חכמים וידועים:

כו
להפריש. בין ישפוטו בחולם שהוא להפסק ובין ישפוטו במלאפום שהוא כמו ישפטו. אבל אין דרך השוא להתחלף למלאפום בלי הפסק בשום מקום: **בדגשות הל'**. הגם שאין הדגש בא לסבת הפסק בשאר מקומות. וכמו כן בא כאן מלאפום לסבת ההפסק. ולפי שכאן אין ההפסק במלת ישפוטו רק במלת הם לזה מביא ראיה ממלת תהתלו בו. שחשבו כאלו ההפסק במלת תהתלו לקוטן המלה שלאחריה: **וככה ישפטו**. צ"ל ואין ככה ישפטו הם. ור"ל אבל במלת ישפטו הם לעיל בפסוק כ"ב הגם ששם אתנח במלת ישפטו הם לא אמר ישפוטו. וזה בעבור שמצינו הרבה פעמים מלה באתנח שלא תשתנה כמו תחתיך יפלו ולא אמר יפולו. משא"כ בסוף פסוק:

יט

א
טעם ביום הזה. על איזו יום בחדש השלישי יכוון: **ר' משה**. בפ' בא פסוק ראש חדשים: **הכתוב זה**. דהל"ל בחדש השלישי באו מדבר סיני. ותירץ שמלות ביום הזה דבוקים אל ומשה עלה אל האלהים. לומר שביום ההוא שבאו בו ביום עלה: **השלישי לחדש**. צ"ל השני לחדש. ושם נאמר לו וקדשתם היום ומחר וברביעי לחדש ניתנה התורה. כן נראה ממשמעות הכתובים לולא הקבלה הנאמנה שבששה בסיון ניתנה. או צ"ל, ודבר עם ישראל בשני לחדש. ובשלישי לחדש עלה וכו'. ולפ"ז ניתנה התורה בה' בסיון: **ששי בשבוע**. כי בט"ו אייר באו לרפידים. וממחרת ירד המן ואז היה יום ראשון בשבוע כמפורש בדברי הרב בפ' בשלח בפסוק ויסעו מאילם. והיה ר"ח אייר לפ"ז בששי ובשבת. ור"ח סיון באחד בשבת. וניתנה התורה בעש"ק. אך ע"פ קבלת חז"ל ניתנה תורה בשבת. וצ"ל שעברוהו לאייר דהאי שתא ע"פ הראייה. והיה ר"ח סיון בשני בשבת: **רב יותר**. והשמיענו כי רק ביום הזה באו לא קודם לסבת המרחק. לפי שבמסעות הקודמות לא נשתהו במסע אחד רק כיום או כשלשת ימים:

ג
וטעם ויקרא. אחר שכבר עלה אל ההר: **פירשתי**. בפסוק איש וביתו באו:

ה
אחר מ"ת. לאפוקי מפירש"י בפ' משפטים בפסוק ואל משה אמר עלה וגו'. ע"ש:

ט
למדנו מה הגיד. שהם לא יאמינו כי ידבר אלהים את האדם וחי:

יב
גבול בהר. אע"פ שכתוב כאן הגבל את העם הכונה לתת להם גבול עד איזו מקום יוכלו לעלות בהר: **בגופו**. שהלך ברגליו שמה ולא דוקא ביד. כי רק הקפידא שלא יהרוס לעמוד שם לא על נגיעה ביד מהחוץ. וע"כ פירש לא תגע בו יד בהאיש ההורס. פן בחפצם לתפשו יהרסו המה לעלות רק מרחוק ייורוהו:

יג
ונקרא היובל. שנת החמשים בשביל כן נקרא יובל: **היובל כשמעכם**. יהושע ו' ה'. הרי ששופר הוא "קרן" היובל: **משה ידבר במשוך**. שהם יחשבו מ"ש במשוך היובל המה יעלו הוא הוא קול השופר ההולך וחזק מאוד. ואין הענין כן אלא במשוך היובל הוא שתקע משה בקרן כבש לסימן סילוק השכינה. וקול השופר שבמ"ת היה נסיי נברא לשעתו: **ונתן לו רשות**. צ"ל ונתן להם רשות. ולפ"ז שפיר יוכל להיות שהמה קאי על כל ישראל:

יד
פירשתי. לעיל פסוק יו"ד שירחצו במים:

טו
לא הוסיף. עיין פירש"י בפסוק זה: **בספר הזה**. ר"ל בתורת משה:

טז
לבדו. דמשמיענו הכתוב שהענן הכבד והקולות לא נראו ולא היו רק על ההר. אבל סביבותיו היה צח ובהיר ושקט. דאל"כ מה חידוש הוא זה. הלא ענן כבד וברקים ורעמים הם מעשים בכל עת:

יז
כדרך שהציב. בפי' אתם נצבים: **שלא דבר הכתוב**. שעלו משה ואהרן לפנים מהגבול. כי להלן כ"ה אמר וירד משה אל העם. ואח"ז כתובים יו"ד הדברות ולא אמר ששב עם אהרן לעלות אל ההר:

יח
ואלו היה מגזרת. ר"ל שמלת בשמי. אינו ממשקל בושם בחולם. דא"כ היה לי לינקד בשמי בקמץ כמו מקדש קדשי. ואלו היה ממשקל בשם היה לו לינקד בשמי כמו שמני. וא"כ ע"כ הנפרד מן בשמי. ר"ל בלא יוד הכינוי היה בא בשם על משקל דבר. הרי שלשם בשם יש ג' משקלים בֶּשֶׂם, בָּשֶׂם, בָּשֶׂם וכן עָשָׂן ועֶשֶׂן וכן שגר אלפיך הנפרד שָׂגָר. ולא כמשקל שֶׂגֶר בהמה: **על דרך משל**. אבל כאן תרד ההר באמת ונזדעזע:

יט
וכבר אמרתי. לעיל פסוק ט': **דבק עם קול**. שגם בעת קול השופר היה משה מדבר ושומע קול ה' המשיב לו: **בקריאת קול**. ולא היה קול השופר מונעו משמוע:

כ
רק הידוע הנמצא. תוכן כונתו כי בשביל שהאדם מורכב מעליונים ומשפלים. ויש לו פה ויד ורגל והליכה ושמיעה וכל מקרי הגוף. ובהם משותפים גם הגוף השפל גם נשמתו העליונה לכן לא יוכל להבין השפלים גם העליונים רק ביחסו להם כל המקרים שיקרו אותו:

כא
אמר משה. צ"ל לא אמר משה. ור"ל שאל תטעה ממלת לראות הנאמרה בדבר ה' כי גם הראיה אסר להם. לזה הביא ראיה ממה שאמר משה לא יוכל העם לעלות ולא אמר לראות כי באמת אין הראיה אסורה. רק שה' אמר שבחפצם לראות יהרסו לעלות:

כג
ולא ידע טעמו. מה השיב לו לא יוכל העם לעלות הלא הי"ת יודע כל. שכבר הזהירם. ובכ"ז אמר לו לך רד והעד בהם. היה לו למלאות תפקידו בלי שאלה. וגם ראינו שלא השיב לו ה' דבר על שאלתו. רק לך רד. ולכן אמר הגאון שדברי משה הוא רק תשובה שעשה שליחותו ולא טענה על דברי ה' והרב פירש כי משה נסתפק בכונת ה' אם הוא רק כפל האזהרה הראשונה לתוספות זריזות או אם זאת אזהרה חדשה שהוסיף לבלי יראו בכבוד ה'. וענהו ה' כי היא רק כפל האזהרה בלי שום תוספת: .**והנני משיב** צ"ל והנהו משיב לו:

כה
ועלה הוא. הגם שאינו מפורש להדיא שעלה משה ואהרן לפנים מהגבול. מסתמא קיימו דבר ה' וכמ"ש הרב לעיל י"ז:

כ

א
ובשנית שורו. או שנזדמן פה לפני הרב נוסחא מוטעת בחומש שלפניו. או שכתב ע"פ זכרונו. כי באמת גם שמה כתוב עבדו ואמתו קודם שורו וחמורו רק הבדל קטן יש ביניהם כי פה כתב שורו ושם ושורו בוי"ו. וכן צריך להגיה בדברי הרב. שההבדל רק בוי"ו. והגהת אהל יוסף רחוקה. וביאור הרש"נ לא שריר ולא קיים: **ואח"כ שורו**. כבר מלתי אמורה ששגגה יצאה מלפני השליט בזה ודבריו פה בלתי סובלים הגהות וביאורי המבארים לעיל: **למקצתו דמיון**. שהוא עכ"פ דבר שכח הדמיון יוכל לציירו. שהיה חשך

ביום וכדומה. אבל דבר נמנע אין הדמיון סובלו שידוברו כאחד דברים שונים ומתנגדים זל"ז. וכמ"ש גם הרמב"ם שדבר נמנע לא יצויר גם בחק הבורא: **גם ההפוכים**. לשיטתו לעיל שבזה נאמר שורו וחמורו קודם עבדו ואמתו ופה בהיפך: **על דרך המדבר**. ר"ל מדבר בעדו רק כגוף שלישי המדבר מאחר כמו ה' אלהיך: **א"י רעה**. כי לדבר נמאס לא יתאוה אדם. ולדבר טוב הכל יחמדו. רק הכונה שלא יחמוד איש ויגזול את ארצם: **ע"כ שכרו למען יאריכון**. והשכר הזה הוא ג"כ נמשך ממילא ע"פ שיקול הדעת. כ"א לא יכבד הוא את הוריו. ילמדו בניו ממנו וגם הם לא יכבדוהו. ובנים סרבים וסלונים מקצרים ימיו של אדם: **והעונש על מצות ל"ח כאשר**. הוא דיבור אחד והנקודה המפסקת לפני מלת כאשר היא ט"ס וכונתו. כי בפסוק לא תאכלנו (דברים י"ב) למען ייטב לך ולבניך אחריך, כ"א יאכל לשובע נפשו מנפש הבהמיי אז יתעבה טבעו וישתבש שכלו לגסות המאכל. ומנפש האב יומשך קלקול והתעבות גם לנפש בניו. נמצא שבקיימו מצות ה' עשה ולא תעשה יומשך ממילא גמול טבעין לעושיהם. כי פקודי ה' כולם מכוונים לתעלת והשלמת האדם. ובמצוות אחדות הגמול מושג לכל אדם בשיקול הדעת כמצות כיבוד אב ואם. והוסיף משה לומר כאשר צוך ה' אלהיך ולמען ייטב לך. ר"ל מלבד הארכת ימים תקבל ג"כ שכר על עשותך המצוה בשביל שצרך אלהים מלבד חיוב שיקול הדעת. וא"כ אתה מכבד ג"כ ה' ומכבדיו יכבד: **ולא כל**. ומזה ראיה לדבריו שבאלה הדברות נאמרו דברים שהוסיף משה. ולא בב"א נאמרו: **דבור הראשון**. עתה שב להוכיח כי הדבור אנכי ג"כ מעשרת הדברים. ולתרץ מ"ש לעיל "ויש לשאול איך יסופר דבור אנכי ביו"ד הדברים": **והם ששמר אברהם**. הגם שהיה קודם מ"ת הסכים משקול הדעת על אותן המצות. וכמ"ש הרב ג"כ "כי השלם שלם מאוד" בפסוק עקב אשר שמע אברהם בקולי: **והג' מ"ע**. ר"ל מצות שיש בהם מעשה יהיו משה או ל"ת אבל בלתי תלוים רק במחשבת הלב או הלשון: **רק חיא**. נראה להגיה ורק היא: **בכח השם ומלאכיו**. הנקודה שביניהם ט"ס: **יספיק למשכיל**. צ"ל למשכיל בכל גוי דבור אנכי ה' אשר בראתי שמים וארץ. ור"ל כי הן אמת שלאדם המשכיל ויודע גודל מעשה ה' וסתרי הבריאה תספיק הוכחת בריאת שמים וארץ או מציאותם לבד. על מציאת ה'. אבל אין זו הוכחה לשאינו משכיל: **שהם י'**. העצם ותשעה מקריים נצמדים לכל עצם וגוף בעולם. שהם. האיכות. והכמות. ההצטרפות. מתי. אנה. המצב. הלו. ההפעל. ההתפעל. וביאורם עיין בביאור מלות זרות במו"נ אין כאן מקומו. וכמו כן יהיה הדבור הראשון אנכי כמו העצם שנושא עליו ט' המקרים. והם ט' הדברות שאחריו. כ"א אינו מאמין באל אין מציאות לחיוב

שום מצוה: *ומצאו השם הנכבד. צ"ל ונמצא השם הנכבד. והוא ענין בפ"ע וצ"ל נקודה מפסקת לפני זה:

ג
רדפו אחריהם. שבאמת לא ברחו רק נטמנו עד שוב הרודפים. גבי יריחו. ככה קרא אלהים ללא אלוה רק כפי מחשבת העובדו הוא אלוה: **היא בלב**. כי בפועל הזהיר אח"כ לא תעשה:

ד
כדור אחר. ולכן אשר במים בעומק נחשב כאלו הוא בעומק הארץ מתחת:

ה
על שונאיו. שאינו פוקד עון אבות על בנים בלתי כשהבנים ג"כ רשעים לא יאריך עוד אפו ויכלם: **דרך קצרה**. כי ב"ג מדות כתוב על בנים ועל בני בנים:

ו
וזה הוא שומר. שלענין שמירת ברית האבות הוא רק לאלף דור. ופה לאלפים הוא לעושה טוב בעצמו. ובפ' דברים ז' ט' פירש גם מלת לאלף דור לשון גוזמא כמו לאין קץ. רק פה תירץ שעיקר קושיתם אינו כלל:

ז
מושך להיות סימן. שבהזכיר האדם שם האיש יזכיר לחבירו את האיש הנקרא בשם ההוא: **טעם לזכור העם**. למה יזכירו השם בעת השבועה או דבור הבטחה:

ח
יתעסק לשוא. צ"ל לשוח. שאפילו בצרכיו ההכרחיים לפרנסתו אסור לשוח בשבת כמ"ש ודבר דבר: **פירש משה**. בדברות השניות לפי שיטתו בפסוק ראשון שזה הוסיף משה מעצמו לטעם:

יג
אחר שאמר. ומכפל הלשון דייקי שבא לומר שדוקא זה קרוי ניאוף לא בפנויה: **והגאון ידע**. ר"ל בל"ס ידע הגאון כי חלוקו אמת וידע לתרץ הקושיא שהקשה עליו אח"ז שהלא על כל העריות כרת כנדה. הגם שאין להם היתר. ומדוע אמר בזכר כי הוא חמור יותר בעבור שאין לו היתר. הלא גם האם והבת אין להם היתר וגם אחותו, ובכ"ז על אחותו כרת ועל הבת מיתת ב"ד. והוא לא זכר בזה טעם: **קחת ממון**. לאפוקי מפירש"י פסוק זה. רק פה כולל כל מיני גנבות.וכן פירש לקמן גבי ולא תענה.

יד
טי גלגלים. שבעה לז' ככבי לכת ואחד גלגל המזלות. והתשיעי גלגל היומי: לילה ויום. כי סימני המזלות המשמשים תחלת ימי השבוע הוא חל"מ כצנ"ש וסימני השעות

הראשונות בלילות השבוע כצנ"ש חל"מ. נמצא שביום שבת שולט מאדים תחלת הלילה. ושבתאי תחלת היום אבל ביום הרביעי שולט שבתאי תחלת הלילה ותחלת יומו הוא ככב: **גלגל ככב חמה**. מלת חמה ט"ס ומיותרת: **על הלשון**. כי הקדמונים ציירו דמות ככב כאדם אוחז עט בידו וכותב. וע"כ קראו לו ג"כ כותב. ותאר הלבנה תורה על החמדה. כי מראיתה כרצי כסף. מלשון נכספה נפשי:

יז

יום אשר עמדת. דברים ד' יו"ד וכתיב אחריו אשר תלמדון ליראה אותי:

כא

כי הטעם. של הסמיכות לשלפניה: **מזבח אבנים**. ואם מזבח אבנים משמע שהראשון אדמה ממש:

כב

שבנה משה. ר"ל מזבח אדמה שתעשה הוא מה שעשה משה בתחתית ההר. ואמרו ואם מזבח אבנים קאי על המזבח שעשו אח"כ בגלגל: **בן נון נעד**. שלפי דעת הרב שם פירושו שירות נער: **ובמקום אחר**. דברים כ"ז ה': **צריך לכפר**. ולחטא מתעוב הקדם: קלפים. כתב שם המפורש כפירש"י ועיין בדבריו להלן במקומם: **הצניף הטהור**. בזכריה ג' ד' כתיב הסירו הבגדים הצואים מעליו. ובפסוק ה' אמר ישימו הצניף הטהור על ראשו. הרי ששימת הצניף היה בצווי אחר לבשו את המחלצות. ובמעשה אמר וישימו הצניף הטהור על ראשו. וילבישוהו בגדים אחרים. אלא ע"כ הפירוש שכבר הלבישוהו:

ו

וטעם האפוד. שפירש ראשונה מעשה האפוד ולעיל אמר חשן ואפוד: **שאל בצקלג**. באותו זמן עצמו ששאול שאול באו"ת שאל הוא באפוד אביתר שנמצא אצלו הרי שזה אפוד אחר: **ובמעשה האפוד**. צ"ל במעשה החשן: **שמות האבות**. שי"א שהיו חקוקים על האבנים גם שמות האבות להשלים אותיות צח"ק הבנתי נמצאים בשמות השבטים. וגם מלת שבטי יה. למלאות אות ט'. ועי"ז נמצאו כל אותיות א"ב באבנים וע"י היו יודעים העתידות: **קצת הסוד**. חוק כונתו בזה . כי החשן והאפוד וכן האבנים הקבועים בהם נעשו כדמות הכדור של התוכנים והאסטרלוגים. הוברי שמים . והיה החשב במקום עגולת האופק וגוף אהרן במקום הקו השוה שם. והי"ב שבטים במקום י"ב מזלות ששה מזה וששה מזה . כמו ששה מזלות תמיד על האופק וששה תחתיו. והחשן היה כפול ומונחים תוכו צורת החמה והלבנה ויתר המזלות מכסף וזהב שנעשו על מתכונת ידוע וכונות ידיעות ובכח אלה הדברים יכלו לדעת העתידות. ולפי שאנחנו בזמנינו רחוקים מזאת האמונה הכוזבה. ובדברי הרב נזדמנו טעותים רבים פה. ככל ענין עמוק המושג

ונעלם הכונה הנדפס ונעתק פעמים רבות מבלתי הבין הענין נתוספו בכ"פ השמטות ויתירות מבלי לתקן הראשונות. לא ראיתי להאריך בזה. ולהביא דברי איזו מבארים שהאריכו לבאר כונתו וצללו במים אדירים והעלו חרס בידם. ואנחנו נאמין כי מאוד מאוד עמקו מחשבות הנבואה ממחשבות האסטרלוגים. ואין להם דמות וערך כלל:

ט

מאורם. ואיך נאמר שספיר הוא אדום. הלא כבר חשב אודם בטור הראשון . ואודם בל"ס נקרא ע"ש אדמימותו:

יד

כפול העי"ן ואם לא. ר"ל שבין שיאמר שרשרות בכפל העין ובין שיאמר שרשות הענין אחד. והוא כדברי מנחם בן סרוק ולא בפירש"י להלן פסוק כ"ב. והנקודה שקודם מלות ואם לא יכפלוהו ט"ס :

כח

עוות. שהקושר שני דברים בחוט הוא מעקם ומסבב ראשי החוטים זל"ז. ויש גורסים עבות ואין צורך:

לו

שהיא על המצח. ולפיכך אמר פעם שהציץ על המצנפת ופעם שהוא על מצח אהרן : **עם פתיל**. ומתורצת קושיא אחת של רש"י שבמק"א נאמר ויתנו עליו. וכאן נאמר על פתיל שפירוש על עם: **מקום המצח**. ומתורצת קושיא ב' שהיה על המצנפת ובמקום המצח . כי המצנפת עוטה כל הראש. ולא היינו יודעים באיזו מקום מהמצנפת יושם הציץ לכן אמר על המצח: **לא תמצא לעולם**. צ"ל לא תמצא לכולם . כי המצנפת לא היתה רק לאהרן לא לבניו שלהם עשה מגבעות. והם גבוהים היפך המצנפת שעוטרת הראש בסמוך לו מסביב : **תעיין**. ר"ל מרובע מעוקם שעומד באלכסון נקרא מרובע מעיון:

מב

קצרים. ממתנים עד ירכים :

פרשת משפטים

כא

א

אחר שאמרו. ולכן אמר ואלה בוי"ו. לפי שמן ויאמר ה' אל משה הקודם לזה. עד ואל משה אמר הוא פרשה אחת שנאמרה למשה אחר מ"ת. וראיה שהתחלתה וסופה אזהרת האלילים:

ב
עומד בפ"ע. בתחלת פ' שופטים אמר הרב ז"ל: אע"פ שכל מצוה ומצוה עומדת בפני עצמה יש כדמות דרש להדבק הפרשיות. ור"ל הגם שאין מצוה אחת תלויה בחברת. לומר שזו נצטותה בשביל הקודמת לה. ולולא הקודמת אין מקום למה שלאחריה. בכ"ז בל"ס לא במקרה נסדרו זאח"ז ויש כעין סמיכות וקשר דק ביניהם. כי גם בן אדם אם יש לו לסדר ענינים אחדים זאח"ז יבחר להקדים הראוי להקדים יותר בכל האפשר. ומ"ש "ואם יכולנו" כלומר בכ"ז אם יכולנו למצוא וכו': **תלויה באב**. בישראל. וממה שנתן הילדים פה אחרי האשה מוכח שזה אינו בישראל מדבר: **גם נקראו העברים**. בעבור שעובדים לאלהי עבר ואברהם. לא רק בעבור שבאו ממנו. וכמ"ש זה הרב לקמן בפסוק לעם נכרי. וכאן קיצר מעט והוכיח רק שאין השם בשביל היחס והגזע לבד: **בדבר השליחות**. בעת ששלחו אליו מלאכי שלום אמרו כה אמר אחיך ישראל. מפני הנימוס: **שהזכיר אדומי**. סתם ולא קראו אחיך אדומי. כאמרו פה אחיך העברי. ומה שסיים כי אחיך. הוא. רק לטעם שלכן אין ראוי לתעבו כיתר האומות: **שהיו מתיחסים**. ר"ל הכתוב לבלתי עבוד בם ביהודי הפירוש העמים שהתיהדו. כמו ורבים מעמי הארץ מתיהדים: **והישראלי עד שנת**. כמפורש בפ' בהר. וכי ימוך אחיך וגו' עד שנת היובל. ושם אמר סתם אחיך ולא אמר העברי: **מקץ שבע שנים**. ירמיה ל"ד י"ד. ומשמע שבסוף שנת השביעית ישלחום: **האהלי**. גבי עכן ביהושע ז'. וה"א הידיעה עם יו"ד הכינוי לא יתחברו בשום מקום. ובא פה שלא כמנהג. וכן במלת לחפשי היה די לומר או לחפש או חפשי. ונתחברו שניהם:

ג
ומצאנו גופת. הרי שמלת גוף היא עברית לא בבליתי: **כמו על גבי**. ויהיה בגפו כמו בגבו בחילוף בומ"ך:

ד
המדבר. ר"ל לשון אדנות בכינוי מ"ב לא יתכן לומר בל"ר בקמץ לבל יתחלף עם השם הנכבד. רק בכינוי נסתר בא בל"ר: **ובשלמה**. ולכן לא יתכן לאמר שצוה לתת לו כנענית ממש: **צדוניות**. כי במ"א י"ב כתוב כי שלמה לקח נשים מואביות צידוניות עמוניות חתיות. ומואביות ועמוניות מותרות בקהל ע"פ הקבלה:

ו
דלתים. שלא תאמר אחרי שהם בשער העיר איך אמר אל הדלת והל"ל אל השער. לז"א שמצינו גם כן בעיר שיש לה דלתים ובריח (דברים ג'):

ז
אפרש. בפסוק שלם ישלם. שהוא דבוק עם חמשה בקר הקודם לזה: **שם מפורש כי**. הנקודה המפסקת לפגי מלת כי ט"ס. ור"ל שקאי מלת הגוי על ועל ממלכתי לא על עצמו: **אחר שש**. דוקא:

ח
פירשנו. בפסוק שלפני זה שקאי על האב. ומ"ש לפני זה "אנחנו לא נוכל להפריש" ר"ל אבל הקדמונים ידעו ההבדל ביניהם:

ט
מוקד. ששרשו יקד:

י
ושעיר אל רעהו. פה בישעיה י"ג כתיב ושעירים ירקדו שם רק בישעיה ל"ד כתיב ושעיר אל רעהו יקרא. וגמר לה מהתם:

יא
לא תמכרנה. תחת אשר עניתה. ומכ"ש בזו שא"צ להשמיענו שאם לא יתן לה שארה כסותה ועונתה שירצה לגרשה שלא יוכל למכרה בכסף. א"ו שזה קאי עוד טרם לקחה לו לאשה:

יב
חוץ מאחד. וגם בעליו יומת. שהגם שכתוב יומת ומשמע בב"ד. בכ"ז כונתו בידי שמים. ע"ש בדברי הרב:

יד
לזנות. צ"ל ותזנה. ואמר זה שלא תחשוב ממשמעות הכתוב כ"א רק יזיד להרגו הגם שלא הרגו חייב מיתה. ומביא ראיה ממלת לזנות שפירושו כי כבר חללה נפשה בזנות. וכמו שסיים את אמה היא מחללת. ע"י מעשיה הרעים:

טו
בעבור אחר. כאלו אמר ומכה אביו ומכה אמו. כי על כל אחד חייב:

טז
הגנבים. צ"ל הנגנבים: **בבנין הקל**. כי בקל מורה על רפואת השי"ת. כמו כי אני ה' רפאיך. ורפוא בכבד יורה על רפואה ע"י סימנים ורופא. ורפואת הבורא הוא שלא ע"י אמצעי:

כא
הנה יוקם. לפי שחסרי פ"נ בבנין פעל והפעל יבואו ע"פ חב ע"ד השלמים. כמו ננגח. הנתקו. רק בנע"ו. כמו הושב וכן בכפולים. לז"א שהוא מחסרי פ"נ: **נקם אחת**. משתי עיני גבי שמשון והרג כל אשר נמצאו בבית: **מתגולל**. ואין מי שיתבע עלבונו וידרוש

ממנו דמו. ע"כ צוה לב"ד שדם העבדים יקומו: **וזהו שאמר יום**. זה ענין בפ"ע לתרץ קושית הכותים למה אמר יום או יומים. ואמרי כי זה כמו על פי שנים עדים או שלשה: **שלא ידעו**. שבאמת גם שם קשיא להו ולא ידמו לתרץ. א"כ יניחו גם זה בתימה:

כג

ואם אמרנו. כמו ועוד. ור"ל כ"א נפרש נפש תחת נפש ממון. א"כ קשה: **א**) מה הבדל בין הולדות ובין האשה. ולמה חלקן הכתוב. **ב**) מדוע בולדות אמר בלשון עונש ופה ונתת נפש:

כט

וכל זה. ר"ל מדוע הוצרכתי לבארו שראוי שיומת ע"פ ב"ד. רק שיש לו פדיון ולמה לא פירש בפשיטות יומת בידי שמים. כמו ביום אכלך ממנו מות תמות:

ל

רק נעשה. יותר נראה להגיה רק נענש:

לד

ברה"ר. כי ברשותו פשיטא שיש לו רשות לפתוח בור. ובעל הבהמה פשע:

כב

א

חיים. כפירש"י דמים לו כחי הוא חשוב:

ד

הדגוש. ר"ל הנוסף. שהוא מבנין הפעיל:

יח

והזהיר על האשה. כצ"ל. ואח"ז הזהיר שלא לענות את האלמנה וכאמרו כ"א צעוק יצעק אלי. וראיתי להרש"נ שפירש שזה קאי על מה שהזהיר בפ' תצא על נערה המאורסה וענש גם האשה. על דבר אשר לא צעקה. אך מה ענין זה לכאן. וכל כונת הרב בזה לקשר סמיכות המשפטים:

יט

וכתוב אחריו. צ"ל הכתוב אחריו:

כב

שיהיה קטן. ולכן הזהיר עליו בהדיא. ואמר כ"א צעוק יצעק אלי. שאנכי אשמע צעקתו מכאב לבו הגם שלא ידבר שום דבור ממיעוט דעתו:

כד
אליהו. שהיה אזור עור אזור במתניו. ושמואל הרמתי שלא ביקש ליהנות משום אדם. כדרשת חז"ל: **שישא לך**. דרש כ"ף הדמיון של כנושה. שיראה עצמו כאלו אינו חייב לו כלום זה האיש:

כה
כי הטעם. מלת כי צ"ל באותיות גדולות והיא ציון על מלת כי הוא כסותו לבדו. ולכך ראוי שתחמול עליו ולהשיבו לו בעת הצורך. ולשוב לקחתו בבקר בעבור שלא יוכל ללות גם מאחר עליו ואח"ז לא יהיה לשניהם ממה לגבות החוב: **יבקש דוד**. מה יתן לו: **הכתוב למעלה**. דאל"כ מה בכך שישמע האל. ומה משמיענו בזה. והנקודות שקודם מלות וחרה אפי מיותרות. כי פה כתיב וחרה אפי:

כג

ב
שתים מצות. כי הוא יפרש אחרי רבים להטות מצוה בפ"ע. שמתחלה הזהיר שלא יהיה לרעה אחרי רבים. ואח"ז אמר שמ"ע תמיד שתהיה נוטה אחרי רבים אם לא יהיה לרעות. אבל לדעת הרב יהיה פירוש להטות המשפט. והכל דיבור אחד ואזהרה שלא יטה המשפט לעותו בשביל שיהיה אחרי רבים. כהוראת הפעל מטה בכ"מ. והמצוה ללכת אחרי רבים לטובה ממילא שמעת מדהזהיר על לרעות שלא לילך אחריהם מכלל שלטובה מחויב ללכת אחרי הרוב:

ד
והוא פועל. שאין אויבך שם התאר אויב שלך. אלא האיש האויב אותך. דאל"כ הל"ל אויבך. **ונאמר אויבך**. וה"ה לחמור אוהבך וק"ו הוא אלא שנכון יותר להזהיר על האויב והשונא שלא יקום ויטור לו: **אולי באה**. בסמיכות אחרי ודל לא תהדר:

ה
חדל לך. כי וחדלת מעזוב משמע שיחדול את אחרים. לז"א שהוא פעל עומד כמו חדל לך וכן ושמרת לעשות. ופעל שומר בכ"מ הוא יוצא. וכאן הוא כמו שמר לך:

ו
בכור עדר. מה שכתוב לפני ה' אלהיך תאכלנו בכורות בקרך וגו' הכונה ממיטב צאנו ומחלבהן וקאי על השלמים והמעשרות. ולפ"ז יוכל לחזור אל כל ישראל שמדבר בם הענין ולא אל הכהנים:

ז
באותו הדבר. דק"ל מה טעם נותן שלפיכך לא יהרוג את הנקי כי ה' לא יצדיק רשע. אלא שהוא נקי בזה המשפט ורשע בד"א:

ח
דברי סמוך. והוראת הסמיכות בכ"מ על הקנין. דברי של צדיקים. ואלו היה צדיקים תאר לדברי הל"ל דברים צדיקים. כמו אנשים חכמים:

יד
כמו פני. צ"ל כמו לפני ה'. והם הנראים. ומ"ש במקום אחר ולא יראו פני. כאלו נאמר לפני: **רובם רגלים**. לא שאסור לרכוב על סוס או חמור. רק רוב העולים עולים ברגל מפני שאין להם סוס ורכב. כי העניים מרובים מעשירים:

טו
פירשתי. בפ' בא בפסוק היום אתם יוצאים: **ונראה את פני**. ואלו היו פני ה' הנראים הל"ל ונראה בסגל ובקל. וכן יראה כל זכורך משמע שהזכרים יראו. ואת פני הכתוב בפ' ראה. ואת מורה על הפעול. הוא כמו לפני:

טז
שנה אחרת. כי בצאת השנה הוא סוף אלול ולמה חג האסיף בחצי תשרי אלא הכונה בצאת תבואת השנה הקודמת מן השדה ותחל לזרוע בסמוך לו תבואת השנה החדשה:

יח
שה תמים. לכאורה היה נ"ל להגיה "שה תמיד" שהגם שיהיו טרודים בפסחם בכ"ז לא ישכחו מהעלות חלבי התמיד על המזבח: **וכן כתוב**. ד"ה ב' ל"ה י"ד. ושם כתוב עד לילה. ומלת עד בקר שבדברי הרב חוזרים אל הכתוב בזה. או הוא ט"ס וצ"ל עד לילה. ומביא ראיה מהכתוב שם "העלה" בה"א הידיעה. ומפרשו על מלת התמיד. ויכול להיות ג"כ שכונתו על עולת ראיה שהיא חיוב:

יט
מגד. שהם מפרשים שאסור לקטוף מיני מגדים ופירות בעודם באבם ולא בשלו כל צרכם: **לא ימצא**. שיהיה מ"ם נוסף במשקל זה. והל"ל גדיים: **לא תאחר**. צ"ל לא תמהר: **פעם אחרת**. שבעת ימים יהיה עם אמו: **הוא חם**. צ"ל הוא רך: **שלא נהנו**. ואיך אמרתי שדבר הכתוב על ההוה שהמנהג לאכול גדי רך בחלב. והנה באלה מקומות אין אוכלים כלל בשר גדי ע"פ רוב. אך אז היה מנהג במקום ההוא. ואין מביאין ראיה ממקום למקום ומזמן לזמן: **כי אם באש**. ר"ל צליה ואיך אמרו ז"ל שאין בב"ח נוהג מה"ת בצליה וטגון: **אנה אמו**. ולפיכך אסור כל חלב. הגם שאינו חלב אם: **דבר על ההוה**. ולפ"ז באמת אסור מה"ת בכל חלב. לא רק משום ספק שמא יתערב. ומה שאמרה תורה בחלב אם לפי שכך המנהג היה ע"פ רוב:

כ

בהנחל. הרב מפרש שם כי לכל חלק למטה יש כנגדו חלק למעלה. והכין לכל עם ועם מקום כפי חלקו ומזלו למעלה:

כא

תמרה. כמו אשר ימרה את פיך ביהושע. כי בהפעיל יבוא בשלמות הה"א בכ"מ משרש מרה: **שרית**. על משקל צוית. פנית: **ואף לאמתך**. שזה חוזר על מצות הענקה לא על רציעת האזן הסמוך לו: **בגלגלים הדומים**. ר"ל בנקודת פגישת מסלולם זה תחת זה שתחת אזור המזלות הי"ב הידועים:

כה

אלה הברכות. איך ע"י שמירת מצות ה' יסתעפו אלה הברכות: **על כ"ז מינים**. כי נוכל לחלוק אותם תחלה על ג' מחלקות ראשיות: **א**) שלשתם דומים זל"ז: **ב**) אחד נפרד ושנים דומים זל"ז: **ג**) שלשתם בלתי דומים. והנה המחלקה הראשנה כוללת תחתיה ג' מינים שונים. דהיינו: 1) שלשתם חזקים. 2) שלשתם בינונים. 3) שלשתם רפוים. המחלקה השנית כוללת תחתיה ששה מינים דהיינו: **א**) אחד חזק ובי' רפוין. **ב**) אחד חזק וב' בינונים. **ג**) אחד רפה וב' בינונים. **ד**) אחד רפה שנים חזקים. **ה**) אחד בינוני ושנים רפוים. **ו**) אחד בינוני ושנים חזקים. ולפי שהאחד ההוא בכל ששת המינים יוכל להיות נפש או רוח או נשמה. ממילא אלה הששה הם י"ח. והמחלקה השלישית לפי ששלשתם בלתי דומים כוללת ששה מינים תחתיה כמשפט ג' אבנים שונות שהם בונות ששה בתים כמוזכר בספר יצירה ונודע ג"כ בחכמת המספר. ואציג לפניך פה כל הכ"ז מינים השונים בפרוטרוט: מחלקה ראשנה כוללת ששתם דמים זל"ז כזה 1) נר"נ חזקים. 2) נר"נ בינונים. 3) נר"נ רפוים. מחלקה השנית אופן אחד כולל:4) נפש חזק רוח נשמה רפה. 5) רוח חזק נ"נ רפה. 6) נשמה חזק נפש רוח רפה. אופן ב' כולל: 7) נפש חזק ר"נ בינוני. 8) רוח חזק נ"נ בינוני 9) נשמה חזק נ"ר בינוני. אופן ג' כולל:10) נפש רפה ר"נ בינוני. 11) רוח רפה נ"נ בינוני. 12) נשמה רפה נ"ר בינוני. אופן ד' כולל: 13) נפש רפה ר"נ חזק. 14) רוח רפה נ"נ חזק 15) נשמה רפה נ"ר חזק. אופן ה' כולל:16) נפש בינוני ר"נ חזק. 17) רוח בינוני נ"נ חזק. 18) נשמה בינוני נ"ר חזק. אופן ו' כולל: 19) נפש בינוני ר"נ רפה. 20) רוח בינוני נ"נ רפה. 21) נשמה בינוני נ"ר רפה מחלקה השלישית כוללת ששה אלה. 22) נפש חזק. רוח בינוני. נשמה רפה. 23) נפש חזק. נשמה בינוני רוח רפה. 24) נפש בינוני. רוח חזק. נשמה רפה. 25) נפש בינוני. נשמה חזקה. רוח רפה. 26) נפש רפה. רוח חזק. נשמה בינוני. 27) נפש רפה. נשמה חזק רוח בינוני: שתוכל לסבול. ר"ל להתחזק ולכבוש טבעו: ימצאם חכמתם. צ"ל תאמצם חכמתם: **ואין**

זה נצוח. ר"ל שלא ישנה המערכה. רק השם ישמור האדם לבל תבואהו רעתה. וכמ"ש במשל בפ' תשא בפסק ונצבת על הצור:

כט
לסימן. דק"ל מה הבטחה זו להם שלא יגרשם בשנה אחת. אלא שזה לסימן להם שידעו מתי יוכלו לגרשם כולם: **פן תקדש**. שאינו ספק אלא ודאי:

לא
בין כך. ר"ל בתוך הזמן טרם שיגרשם כולם עליהם להזהר מזה. ואחר כך שיוכלו לגרשם יזהרו ג"כ לבלי לכרת להם ברית להשאירם:

לב
שתשחיתם. כי מה כריתת ברית שייך עם פסילים אלמים. רק הזהירם לבל יניחום:

כד

ה
הבחורים. הראשון הוא בפת"ח הב' והוא מלשון צעירים. והשני הוא הבחורים בשו"א הב' מלשון נבחר: **וזבחת**. הנאמר סוף יתרו מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עולתיך שלדעת הרב הכונה שם על זה המזבח:

ז
כמו ויז. שהכניסו לכהונה וכאן הכניסם בברית ע"י זאת ההזאה:

י
ושם כתוב. ר"ל שפה כתוב שתחת אלהי ישראל כלבנת הספיר והוא הוא כמראה דמות כסא הנאמר שם. וכעצם השמים הוא הרקיע שממעל לראשי החיות. והחיות תחתיו. נושאי הכסא. ושם כתוב היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל. ובאמת החיה היא תחת הרקיע וממעל לרקיע הכסא:

יא
נדב. שהם היו צעירים. ואינם בכלל הזקנים ולזה קראם בשם אצילים:

יב
ולא הזכיר אבנים. כפי הנראה חסרים פה איזו מלים. ומדרך הסברא רצה החכם ההוא להוכיח מזה כי על אבן אחת היו חקוקים שני הלוחות מזה ומזה: **ושלש פעמים**. בפ' דפרים ט' ט'. יו"ד. י"א: **הראשון והחמישי**. שהם מ"ע. ונופל בהם לשון תורה שמורה הדרך איך לעשות. והמצוה נופל על ל"ת שמצוה ומזהיר בהם. והרמב"ן כפי הנראה היה גירסתו בדברי הרב. "הראשון והשני" שהורה בעצמו והמצוה הוא הדברות שצוה ע"י משה:

יד
בכור היה. דק"ל מה ענין אהרן לגשת אליו כל בעל דברים הלא אז היה העבודה בבכורות והכהנים טרם נבחרו להורות לעם ה' משפטיו. לז"א שהלא אהרן היה בכור ג"כ והיה גם אז בין העובדים והמורים: **חור והוא**. ר"ל חור ואהרן. והנקודה שביניהם ט"ס. וקשה לו שהרי חור לא נזכר עד כה בפסוק ט'. ויהיה לפ"ז הפירוש שם "ושבעים מזקניי" עם הקודמים: **לא בא בשנה**. צ"ל רק בשנה. ור"ל לא כי"א שבא קודם מ"ת. וטרם נתמנו אז השופטים ע"פ עצת יתרו:

טו
וכבר כסה. דק"ל כפל הלשון ויכם הענן. ובפסוק שאח"ז אמר שוב ויכסהו הענן. לכן פירש שהראשון קאי על כיסוי ההר קודם מ"ת והשני על משה עתה בעלותו:

טו
בתחלת עלותו. כשאמר לו עלה אלי ההרה. ומה צורך לקריאה זו של ביום השביעי. והוא אמר שבתחלה קראו לעלות ההרה ועלה לתוך הענן ואח"כ קראו לראש ההר ששם הכבוד:

פרשת תרומה

כה

ב
מלת ויקחו לי. כי אצל ויקחו שייך לומר אחריו ממני. ואצל לי שייך לבוא לפניו ויתנו:

ד
והוא לא ישוב. שא"א להפוך מראה שחור למראה אחר ע"י איזו תחבולה. משא"כ יתר הצבעים שנוכל לערב בהם סממנים שישובו לשחור: **משי**. שהמשי נעבד מרירי תולעים ידועים: **רק הוא לבן**. ר"ל רק השש לבד לא היה צבוע בשום צבע. משא"כ יתר המינים:

ה
כבר היה נודע. מדכתיב ואנעלך משמע שהיה מין זה מצוי לרוב והשתמשו בו לנעלים וכיון בזה לדברי הדרש שלא היה אלא לשעה. שאין הענין נראה כן משמעות זה הכתוב: **כמו התכלת**. שכתוב שם יחד אצל וכל אשר נמצא אתו וזה פשיטא שהוציאו התכלת ממצרים כי מנין לקחו תכלת וארגמן במדבר. שזה אינו דבר הגדל ביער: **למה נאמר**. ר"ל לאיזו ענין אמר לשון מציאות פשיטא שהוא לצרכו. והרי משה צוה להם לקחתם אתם לצורך המשק והל"ל וכל איש אשר לקח העצי שטים. לא נמצא אתו במקרה: **ואם אמרנו**. ר"ל והגם אם נאמר בשביל קושיא זו שבאמת הפירוש של נמצא אתו לצרכו.

ג"כ קשה: **כל היער**. ולא היה עוד במציאות שם עצי שטים אחר. רק מה שכבר זכו בהם לצרכם:

ו

כמשפט. דייק ניקוד הלמ"ד בפתח. שהוא למאור הידוע במשפטו. שהוא כתית וזך: **ועוד את הבושם**. והבשמים הללו הם היו לשמן המשחה ולקטרת הסמים. הרי שמלת הבשמים קאי ג"כ על הקטרת:

ט

ה"א הדעת. ובתחלה לא נזכר עוד משכן עד כה אלא שבשביל שהזכיר מקדש. והוא קרוי כן בשביל משכן הקדוש הרי הוא כאלו נזכר ג"כ משכן ושייך לבא ה"א הידיעה:

י

החל ככה. דלשון ועשו ארון משמע שקאי על אותם הנזכרים מקודם לזה והם ב"י. ובאמת עשה רק בצלאל ויתר המסייעים לו. לז"א לפי שאמר לפני זה ועשו לי מקדש שהכונה על נדבותיהם שיביאו לצורך המקדש. אמר גם פה ועשו: **אם היא בחוץ**. אז הסברא נותנת למה היה ארכו אמתים וחצי ורחבו אמה וחצי. כי אלה חצאי האמות הוא לעובי ב' הכתלים עם הציפוי. וישאר בחללו ב' אמות על אמה לשני הלוחות זא"ז כ"א אמה על אמה; **הקומה חצי אמה**. ר"ל מהקומה שהיה אמה וחצי נחסר ג"כ חצי אמה לעובי השולים והכפורת. ישאר לכל לוח חלל בפנים אמה מעוקבת. כי הסברא נותנת שהארון היה חללו מצומצם למדת הלוחות לבל יתנועעו ויתנודדו בתוכו בנסעם: **אולי כן היה**. זה קושיא על סברא הקודמת. כי אלו היה כל לוח גוף מעוקב אמה על אמה איך שייך לומר עליו משני עבריו. הלא יש לו ששה עברים. אלא ע"כ שהלוח היה שטוח ודק ויש לו שני עברים ונראה להגיה "אולי כן היה הלוח הוא גוף מעוקב" ומלת כי מיותרת. או כצ"ל "אולי כן היה כל לוח הוא" וכו': **וככה כתוב**. בדברי חז"ל: **הכבדות**. כ"א עשו ארונות ממש של זהב צריך שיהיה לו איזו עובי כאצבע ששייך עכ"פ להקרא בשם ארון ובצירוף עובי הכפורת שהיה כולו זהב ועביו טפח לפי דבריהם. ובצירוף שני לוחות אבן שכ"א אמה מעוקבת היה משא כבד מאד לד' ב"א הנושאים אותו לפי דבריהם ז"ל: **מג' אלפים וכו'**. כי בד"ה א' כ"ב י"ד כתיב ככרים מאה אלף. שהם שלש מאות מיליאן שקלים לפי חשבון ג' אלפים שקלים לככר , וגבי זהב התנופה של משכן כתוב שהיה כ"ט ככר ז' מאות ושלשים שקל שהם שמונים ושבעה אלף ז' מאות ושלשים שקל. ואם נחלק מספר השקלים שבד"ה על מספר שקלי זהב התנופה. נמצא ששם היה ג' אלפים וד' מאות פעמים בקירוב מאשר פה. ובכ"ז היו שם הכרובים מעצי שמן ופה זהב: **גם מזבח הקטרת**. שנקרא מזבח הזהב היה רק מצופה זהב לד"ה. ומה נשתנה הארון שנאמר

בו ג"כ וצפית לומר שעשו ארונות שלמים: **ויוכיח על הצפוי**. שהוא דבר דק מאד. שהרי שם צפה כל הבית ופשיטא שלא עשו כותל של זהב כולו ולדבקו אח"כ לכותל האבנים. וגם היה דרוש לזה זהב רב מאד. אלא ע"כ שהציפוי הוא רק כיסוי דק מאד. ומ"ש קודם לזה והיה שוה לפי הסברא. ר"ל לפי שיקול הדעת שוה יותר לאמר כי גם פה היה רק ציפוי דק:

יב

וזהו ויאריכו. (מ"א ח' ח'). ור"ל שהמשיכו הבדים כלם לצד אחד ולצד מערב לא היו בולטים כלל לפי שעתה לא יצטרכו עוד לשאתו. ולמען שיעמוד הארון סמוך לקיר המערבי ולא יפסיקו בינו לכותל בליטות הבדים. בכדי שיסוכו הכרובים על הארון תחלה ואח"כ על בדיו. והם הכרובים שעשה שלמה. ובארץ היו עומדים לא על הכפרת. ולפי"ז נראה שהרב אינו מפרש הפסוק ויאריכו הבדים כפירוש המבארים שבלטו כשדים מן הפרכת. כמש"ש ויראו הבדים ע"פ הדביר. כי הלא אורך הבדים בל"ס לא היה יותר מעשר אמות דאל"כ איך עמד הארון במשכן בקה"ק. וא"כ אחר שהדביר היה עשרים אמה אורך והארון היה סמוך אל הקיר. אף אם האריכו קצה הבדים לגמרי עד הקצה האחרון של הארון עדיין לא היו נוגעים בפרכת כלל. רק הוא מפרש שכל ארך הבדים נראו בעבר המזרחי שבולטים שם כולם. ואכמ"ל:

טו

שהם על צלעות. לאפוקי הטבעות שעל פעמותיו. וכמ"ש בדבור שלפני זה: **ועוד כי לא**. צ"ל ועוד לא כתב. והוא ענין אחד עם הקודם. שאין לומר שעל התורה הוא אומר העדות. שהרי הס"ת לא נגמר רק אחר מ' שנה קודם פטירת משה. ובגמר מלאכת המשכן אמר תיכף ויתן העדות: **וכ"כ ועשו ארון**. וקאי על ב"י ובאמת לא עשו הם רק בצלאל. וכ"כ נוכל לומר גבי ועשית לך ארון עץ הכונה על עשיית בצלאל בפקודתו: **והוצרכתי**. ולא פירשתי כדבריהם שעשה לפי שעה ארון אחר וזה פירוש ועשית לך: **למה יזכיר זה**. מאחר שלא היה אלא לשעה ואח"כ שמם בארון בצלאל: **וכתוב יושב**. בבינוני והכונה שיושב ושוכן שם בקביעות. ואיך הסיר משה הכפרת ויעתק ציר ממקומו:

יח

ונכון דברו. מאחר שפירוש כרובים. צורות. לפי שיטת הרב. יכול להיות שהיו כצורות ילדים אם באה להם כך הקבלה. אבל זה הפסוק הוא רק לאסמכתא: **חנוכה**. שפירשו חנו כ"ה. וזה רק כאסמכתא להסיפור שאירע בכ"ה כסלו. אבל השם חנוכה הוא שחנכו הבית. וטהרוהו מטומאתו: **ה"א הדעת**. וה"א הידיעה נבדל בזה מה"א התימה שה"א הידיעה תבא תמיד אחר שמוש בכלם. כמו בהשמים. והתימה. קודם אות השמוש כמו

הבמחנים. וא"כ אם הכי במלת כרובים הוא כ"ף הדמיון. הל"ל כהרובים לא הכרובים: **כמו לא עשה**. שפירושו לשון תיקון כי על לשון שוה לא שייך לומר מעשה שוה:

יט

האורך. שכן משמע לשון קצה. ולפי דעתו בפסוק שאח"ז. לא עמדו פניהם מול אמצע הכפרת. רק שהיו נוטים פניהם למטה להכפרת. ומ"ש ופניהם איש אל אחיו היינו דאצדוד אצדודי מעט פניהם. והיה עומד בבית קה"ק באורך מצפון לדרום. שיהיה פניהם אל ההיכל. ומדכתיב במ"א ח' ויאריכו הבדים ויראו על פני הדביר משמע שהיו הבדים נתונים ברוחב הארון. וק"ל:

כב

ככה הוא. ר"ל כמו שמפרש והולך כי מלת ודברתי קאי גם על זאת כל אשר אצוה. שידבר עם משה כל מה שישאלהו וגם את אשר יצוהו אל ב"י. ומזה נראה שגם לפני הרב היה כתוב ואת כל בוי"ו כמו גירסת רש"י: **הארון בתחלה**. ובמעשה נעשה המשכן תחלה: **כי כתוב**. זה תירוץ הוא להקושיא: **ואין צורך**. כיון לדברי הדרש שהביא רש"י בפי ויקהל שמשה צוה לעשות ארון תחלה. ובצלאל השיבו ע"ז. ואמר לו משה בצל אל היית בודאי כך צוה לי הקב"ה: **מזבח הקטרת**. שהוא מהכלים הפנימיים וה"ל להזכירו ביניהם לא אחר מזבח העולה: **לא ימוש**. כמו שמצינו גבי השונמית הנה איש אלהים עובר אלינו תמיד. ונשים לו מטה ושלחן ומנורה. כמו כן השכינה לא משה משם ועשו לה כדמות כסא הוא הכפרת והארון ומנורה ושלחן. וזה דבר הנצרך תמיד ואח"ז מזבח העולה. שהוא כדמות הלחם והבשר הבא לסעודה. ודבר זה הזהיר מעשותו עליו רק במזבח העולה. שמקומו בחצר. והקטרת היא כעין הקטרת המובא אחר הסעודה. לזה אחרו. ורמז זה הקב"ה למשה. משא"כ במעשה הזכירו במקומו הראוי. ונראה לי להגיה במקום לא ימוש שצ"ל לא יחוש. ור"ל שאין זה רק לדוגמא ומשל. כי באמת לא איש אל בעל חושים שצריך למנורה ושלחן וקטרת:

כח

נפעל. שלא תטעה לומר שהוא מבנין פעל והדגש יוכיח והנו"ן הוא פ"א הפעל. אך משמעות הענין משמע שהוא מנפעל:

כט

ידוע. מנחות צ"ז: **נסכתי**. שהוא לשון נסיכות וממשלה וכאן מלשון כיסוי: **שבוש**. ר"ל ערבוב דברים אחרים בנתיים:

ל

שהוא אחריו. על שם שהיו לפני ה' תמיד קראו לחם הפנים:

לא

בשמן תעשה. ואין הפירוש שם שתעשה מאליה: **בכרובים**. שפירשו שיהיו שוים מכל צד. וזה ג"כ ראיה שהיא נעשתה ע"י אדם והוצרך להזהירו על אופן המעשה. או אולי זה ענין בפ"ע לפרש מלת מקשה:

מ

זרה. כי מלת מראה היא הבינוני הפעיל ובתנ"ך לא נמצא בינוני פעול מפעל ראה רק בנפעל. לפי שהוא רק כעין פעל עומד לפי שאין גוף הנראה מקבל שום פעולה. והוא רק נראה לזה מצד הדמות והתבנית שיצטייר בעין הרואה ע"י קוי האור הנופלים ממנו לתוך העין. אבל הראייה לא תפעיל על הנראה מאומה. ואדרבא הנראה פועל על הרואה וגורם לראייתו ואין זה כמלת משלך. שהוא נפעל מהמשליך אותו: **בראש התלי**. כבר פירשתי שהוא נקודת הפגישה של מסלול השמש במסלול הלבנה. וזה הקדרות איננה בעצם רק במקרה מצל הארץ. ומ"ש מקודם לזה "אף יש שאינו גוף" ר"ל כ"ש יש שאיננו גוף שאין ביכולת האדם לבראו: **שילמוד המשכיל**. ר"ל שיתבונן המשכיל מזה על עניני עולם העליון. ועיין מזה בכוזרי מאמר ב' סימן כ"ו באורך:

כו

א

בתחלה. ולז"א המשכן בה"א הידיעה: **ומחשבתה**. כפי הנראה צ"ל ומחשבה: **שני חוטין**. דבר זה ידוע במלאכת אריגת המשי. והמפרשים שתקו בזה. ואולי יש איזו חסרון תיבות בזה:

ב

כ"ח מחנות שמהלך הלבנה בכ"ח ימים בקירוב. ומקום מהלכה ביום אחר קרוי מחנה. וקראם חסרי דעת, כי באמת היו צריכים להיות כ"ח שיכסו כל קומת המשכן עד האדנים. רק במספר עשר שהוא בחירי. נראה לו להרב לומר טעם בזה שהוא כנגד עשרת הנבדלים שעל גלגלי השמים. והם המלאכים מניעי המערכת. ולפיכך עשו קה"ק יו"ד על יו"ד מעוקב. כדמות הכדור השמימי השוה לכל צד:

ה

והאיש גבריאל. לפי שמלת איש פירושו עצם. תפול גם על האדם גם על המלאכים. וכן גבי בהמה. ועיין בפסוק איש בחרו:

ז

שבה אל יריעות. ר"ל שהוסיף לבאר שלא תאמר שמלבד יריעות העזים יעשה עוד י"א יריעות:

ח

כי הדל"ת שהמשרתים הם איתי"ן משי"ה וכל"ב. ודי הוא תמיד שרשית. ובע"כ שחסרה פה אות שרשית: **משרת את המלך**. מ"א א' ט"ו וראוי להיות משרתת: **דרך קצרה**. למהר המבטא. כי במספר אין שייך סמיכות. לומר חמש של היריעות. כהוראת הסמיכות בכ"מ על הקנין:

ט

ותשע אמות. עד האדנים. שאותם לא כסו יריעות התחתונות ופה כסו גם אותן שתי אמות. והוא לשיטתו להלן שעובי הקרשים לא היו אמה:

יב

קירוב. שהרי עכ"פ נתמעט מהחצי שיעור עובי הכותל המערבי: **וחצי שבט**. ובודאי לא צמצמו שיהיה חציו ממש. ואלו היה מספרם בלתי זוגי האם חלקו האדם לחצאין:

טו

הידוע. באמרו את תבנית המשכן. נכללו גם הקרשים ולכן שפיר אמר פה הקרשים בה"א הידיעה הגם שלא נזכרו ער כה. **נצבות**. שיעמדו זקופים ביושר לא נוטים:

טז

אחרונה. צ"ל במדה ראשנה. ומפרשו הרב לשון חשיבות כמו בשמים ראש. והיו א"כ ג"כ אצילות. או יהיה פירושו כאמות של משכן. ולא נדע איך היו:

יח

שמונה אמות. כי לפי דעת הרב היה רוחב המשכן עשר אמות מבחוץ לא מבפנים. והוכיח זה ממה שכתוב ביריעות העזים שהיו שלשים ארך שכסו המשכן מזה ומזה משמע שכסו גם האדנים. שנשארו מגולים מיריעות התחתונות. שלא ניחא לו לומר שהתחתונות כסו רק ח' אמות כפירש"י. שאין זה נוי ולאיזו ענין השאיר אמה אחת מגולה מהקרשים. אלא ע"כ שמבחוץ היה יו"ד רוחב עם עובי הכתלים. וכסו התחתונות עד אדני הכסף והם נשארו לנוי והעליונות כסו גם אותם. שהכל נעשה בחשבון מדויק: **בתוך הקרש**. שעשה נקב בעובי הקרש ולזה היה צורך לעובי אמה: **ועל דעת ר"ש**. ר"ל וכמו כן מה שעלה על דעתו כי בריח התיכון היה אחד לשלשת הכתלים ונתעקם ע"י נס סביבם.אין זה לפי הפשט. רק לכל כותל היה בריח בפ"ע: **תיקון אחר**. שגם הבריח התיכון היה מבחוץ לא בתוך עובי הקרשים. ומה שאמר בתוך הקרשים. ר"ל באמצע הקרשים. בין הבריחים העליונים: **איך היתה**. ר"ל מה הכונה של קרשי המקצועות והששה ממקצוע ואילך. דלפירש"י היו כל השמונה בשעור אחד ורק קרשי המקצועות כסו עובי הכותל משא"כ לפי זה שלא היה העובי אמה לא נדע איך היו קרשי המקצועות. **בתחלה היו מתקנים**. כי א"א לעמוד תחלה קרשי צפון ודרום. אחרי שלא היה מדה

ידועה לעובי הקרש. ורוחב המשכן היה עשר עם העובי. לזאת העמידו תחלה קרשי המערב. שהם עם קרשי המקצועות יחד היו עשר. ושוה להם בקציהם העמידו קרשי הצפון והדרום: **חצי מקצוע**. צ"ל וככה היה מקצוע לחצר: **יש לנו**. צ"ל יש לנוי. ור"ל כי פה היו אלה קרשי המקצועות לנוי עם חריצים בשפתיהם. כמו ובמקצעות יתארוהו: **לא תהיינה**. ר"ל מדוע לא אמר ולירכתי המשכן ימה תעשה שמונה קרשים אחרי שבסדר אחד עמדו. רק בעבור שמאלה לא נראו בפנים רק חצי אמה כפירש"י. ויותר נראה שצ"ל תהיינה אלה הקרשים. וכונתו בזה להקשות לפירש"י אחר שהיו בסדר אחד ובשיעור אחד למה חלקם הכתוב: **ואינו בגד**. שיוכל להכפף חלק ממנו לפנים. ולומר כי אלה הששה לא עמדו בשוה להמקצועות. אחרי שעל כרחך חצי אמה מהמקצוע היה צריך להכנס בפנים ולעמוד בשוה עם יתר הקרשים. וא"כ למה חלקם הכתוב: **כנגד עמוד**. שיריעות התחתונות התחילו בצד מזרח מקצה העמודים המערבים והם היו כמדת עובי כותל המערבי. ולכן כסו כל כותל המערבי: **יהיה התיקון**. שהם כסו גם עמודי המזרח. ולכן פירש למעלה בחצי היריעה העודפת שהיה קרוב לחצי. כי נחסר כפי עובי העמודים. או כותל מערב ודברי הרשב"ם ז"ל צ"ע. שגבי היריעות כתב כדברי הראב"ע שרוחב המשכן והאורך נחשב מבחוץ. וגבי הקרשים פירש שהשמנה קרשים שבמערב. היו י"ב אמה ושנים מהם כסו עובי הדופן כפירש"י והם דברים סותרים זא"ז:

לא

היה עץ. ר"ל כי הקיר המבדיל בין הדביר והעזרה היה בל"ם מעץ דק לא כותל אבנים. שלא יתמעט החלל. כי ביחד היה ששים אמה ארבעים ההיכל ועשרים הדביר ומקום הכותל היכן ?: **שלישית הבית**. והיה א"כ גובהו ג"כ שלשים. כגובה כל הבית שהרי אמר על כל הבית שהיה ס' ארך וכ' רוחב ושלשים בגובה. והדביר היה בשליש ארך הבית. ומסתמא היה הגובה שוה. ותירץ שהיה ביו"ד עליונים של הדביר עליות. נמצא שחלל הדביר עצמו היה כ' על כ' מעוקבות. ועיין במ"א ו' כ' ברד"ק על פסוק ועשרים אמה קומתו:

לו

הוא אמצעי. ר"ל הפרכת הזאת היא אמצעית. שפחותה בערכה מפרכת הפנימי שבין העזרה וקה"ק. ונעלה ממסך שער החצר. לכן היה וויהם זהב כפרכת הפנימי ואדניהם נחשת כאדני המסך. כי אדני פרכת הפנימי היו כסף. ווי זהב והמסך היו נחשת גם האדנים גם הווים:

כז

א

המרובע באמה. צ"ל המרובע באמת: **חמש צורות**. א) מרובע אמתי שארכו כרחבו. ב) מרובע ארוך שארכו יתר על רחבו ושני אלה הם בעלי זויות נצבות. ג) מרובע אמתי שזויותיו בלתי נצבות והוא נקרא מרובע נפתל. ד) מרובע ארוך נפתל. ה) תמונה בעלת ד' צלעות בלתי שוות זל"ז. והמזבח היה מרובע ממין ראשון:

ג

מבנין אחר. כפי הנראה צ"ל מבנין אחד. ור"ל כי מלת לדשנו הכתוב פה ומלת תדשן עצם שניהן מבנין הכבד הנה. ובכ"ז שונות הוראותיהן שזה מלשון דשן וזה מלשון שמן:

ד

דבוק. למלת מכבר הכתובה מקודם ושייך לו:

ט

שלשה. ויהיה פירוש קדמה מזרחה אמצע המזרח שהוא הקדם של מזרח. וכן נגבה תימנה הוא אמצע הדרום:

יב

והנה רחבו. צ"ל והנה רחבו ואורכו חמשים. דהיינו המקום שלפני המשכן: **מרוב אורך**. צ"ל מרובע ארוך. ויהיה פירוש חמשים בחמשים שכותל המערב היה רוחב חמשים וכן המזרחי: **לא כפל**. ר"ל שלא בא כאן לכפול האורך על הרוחב לדעת כמה אמות מרובעות בתוכו. רק בא לאשמעינן ארכו ומדת רחבו ולא שייך לומר על הרוחב לבד חמשים בחמשים:

יט

וכן ההולמים. ר"ל המקבות והפטישים היו ג"כ נחשת וזהו בכל עבודתו. ובמ"א ו' ז'. ומקבות וכל כלי ברזל לא נשמע וגו':

פרשת תצוה

כ

וטעם ואתה תצוה. בלשון עתיד ולא אמר ואתה צו. או כסדר האמור עד כה. ועשית. הל"ל ולקחת לך שמן זית: **האור בלילה**. לכך נקוד למאור בפת"ח הלמ"ד להורות על הידועה: **לבערם**. הרי שהכונה במלת להעלות היא הדלקה: **קשה מזאת**. שקורא תמיד על דבר שאינו רק לפרקים רחוקים. רק שהיה תמיד בעת שעבד. ופה למצער היה בכל לילה:

כח

א

ואין לדבר. ר"ל למה לקח בת יתרו ולא לקח אשה עבריה מיוחסת והיה הוא נבחר לכהונה. לז"א כי בירח היה ולא היה יכול לקחת עבריה. ועוד כי עבודה יותר נכבדה עמוסה על שכמו מה שא"א להעשות ע"י זולתו. וא"א שימלא שניהם. ולזאת הגם שהיתה לו אשה מיוחסת לא היה נבחר הוא לכהונה: **ופי' שמות**. אחר שאמר ואת בניו למה חזר וחשב שמותם. הלא כבר ידענו שאלה הם בניו: **לישראל**. צ"ל נתנו להם ישראל:

ב

ולא יקדשו. מזה נראה כי היו הבגדים עצמם קדושים וצריכים שימור בקדושה: **הנזכרים**. שבכלל בגדי אהרן הם ג"כ בגדי בניו וזכר העיקר:

ג

אל לב. לא אל חכמי. דא"כ הל"ל מלאתים :

ד

החוגר אותו. ר"ל ולזה הגם שהאבנט היה על הכתונת והיה לו לחשבו קודם כמו שחישב כל הבגדים פה ממעלה למטה היפך דרך לבישתם. אך לפי שהוא טפל להכתנת. חשבו אחריו. ומה שהפסיק עם המצנפת בין הכתנת לאבנט. לפי שכן היה לבישתו. וה"ל ללבשו המצנפת ראשון שהוא החשוב אך לפי ששם עליו נזר הקדש ואין ראוי להיותו ערום אז . וממה שאיחר פה המצנפת . למד הרב שלבשו ראשונה ועיין לקמן כ"ט וא"ו ומש"ש: **בעבור הרבים**. לפי שהרוב הם בגדים חשב את הציץ ג"כ בין הבגדים: **ואין האורים**. מולא חשבו כאן: **אבנים**. הד' טורי אבן אינם נקראים או"ת כמו שעלה על דעת קצת. שמאותיות החקוקות על האבנים ידעו השואלים באו"ת את תשובתם שהאירו אותיות אחדים של צירוף התשובה. יותר מהנשארים:

קלפים. כתב שם המפורש כפירש"י ועיין בדבריו להלן במקומם: **הצניף הטהור**. בזכריה ג' ד' כתיב הסירו הבגדים הצואים מעליו. ובפסוק ה' אמר ישימו הצניף הטהור על ראשו. הרי ששימת הצניף היה בצווי אחר לבשו את המחלצות. ובמעשה אמר וישימו הצניף הטהור על ראשו. וילבישוהו בגדים אחרים. אלא ע"כ הפירוש שכבר הלבישוהו:

ו

וטעם האפוד. שפירש ראשונה מעשה האפוד ולעיל אמר חשן ואפוד: **שאל בצקלג**. באותו זמן עצמו ששאול שאול באו"ת שאל הוא באפוד אביתר שנמצא אצלו הרי שזה אפוד אחר: **ובמעשה האפוד**. צ"ל במעשה החשן: **שמות האבות**. שי"א שהיו חקוקים על האבנים גם שמות האבות להשלים אותיות צח"ק הבנתי נמצאים בשמות השבטים. וגם

מלת שבטי יה. למלאות אות ט'. ועי"ז נמצאו כל אותיות א"ב באבנים וע"י היו יודעים העתידות: **קצת הסוד**. חוק כונתו בזה . כי החשן והאפוד וכן האבנים הקבועים בהם נעשו כדמות הכדור של התוכנים והאסטרלוגים. הוברי שמים . והיה החשב במקום עגולת האופק וגוף אהרן במקום הקו השוה שם. והי"ב שבטים במקום י"ב מזלות ששה מזה וששה מזה . כמו ששה מזלות תמיד על האופק וששה תחתיו. והחשן היה כפול ומונחים תוכו צורת החמה והלבנה ויתר המזלות מכסף וזהב שנעשו על מתכונת ידוע וכונות ידיעות ובכח אלה הדברים יכלו לדעת העתידות. ולפי שאנחנו בזמנינו רחוקים מזאת האמונה הכוזבה. ובדברי הרב נזדמנו טעותים רבים פה. ככל ענין עמוק המושג ונעלם הכונה הנדפס ונעתק פעמים רבות מבלתי הבין הענין נתוספו בכ"פ השמטות ויתירות מבלי לתקן הראשונות.

לא ראיתי להאריך בזה. ולהביא דברי איזו מבארים שהאריכו לבאר כונתו וצללו במים אדירים והעלו חרס בידם. ואנחנו נאמין כי מאוד מאוד עמקו מחשבות הנבואה ממחשבות האסטרלוגים. ואין להם דמות וערך כלל:

ט

מאורם. ואיך נאמר שספיר הוא אדום. הלא כבר חשב אודם בטור הראשון . ואודם בל"ס נקרא ע"ש אדמימותו:

יד

כפול העי"ן ואם לא. ר"ל שבין שיאמר שרשרות בכפל העין ובין שיאמר שרשות הענין אחד. והוא כדברי מנחם בן סרוק ולא בפירש"י להלן פסוק כ"ב. והנקודה שקודם מלות ואם לא יכפלוהו ט"ס :

כח

עוות. שהקושר שני דברים בחוט הוא מעקם ומסבב ראשי החוטים זל"ז. ויש גורסים עבות ואין צורך:

לו

שהיא על המצח. ולפיכך אמר פעם שהציץ על המצנפת ופעם שהוא על מצח אהרן : **עם פתיל**. ומתורצת קושיא אחת של רש"י שבמק"א נאמר ויתנו עליו. וכאן נאמר על פתיל שפירוש על עם: **מקום המצח**. ומתורצת קושיא ב' שהיה על המצנפת ובמקום המצח . כי המצנפת עוטה כל הראש. ולא היינו יודעים באיזו מקום מהמצנפת יושם הציץ לכן אמר על המצח: **לא תמצא לעולם**. צ"ל לא תמצא לכולם . כי המצנפת לא היתה רק לאהרן לא לבניו שלהם עשה מגבעות. והם גבוהים היפך המצנפת שעוטרת הראש בסמוך לו מסביב : **תעיין**. ר"ל מרובע מעוקם שעומד באלכסון נקרא מרובע מעיון:

מב
קצרים. ממתנים עד ירכים :

כט

ב
רקיקי. מכלל שהקודמים לא היו רקיקים רק עבים. רק הלחם עבים יותר מהחלות:
בשמן. בפת"ח הבי"ת להורות על הידוע: **מכולת**. והתי"ו נוספת מלשון כליון שכלו הפסלת מהם כמלת סלת שהתי"ו נוספת מלשון סלה ששברו והסירו הפסולת:

ג
והם בסל. לא שיקריב אתם אל הסל. אלא עם הסל וההקרבה אל פתח אה"מ:

ו
באחרונה. כמו שנזכר פה באחרונה. ולאפוקי ממה שאמר לעיל כ"ח ד' כי הפירוש כאן וכבר שם המצנפת. כי הסדר שאמר לעיל שהמאוחר שם בפסוק הוא קודם בלבישה הוא רק בנוגע להבגדים שהם על הגוף שהתחתון בע"כ קודם בלבישה. אבל אין זה בנוגע להמצנפת. שהזכיר שם באחרונה וה"ה בלבישה היה אחרונה כמ"ש פה. רק הקדימו שם להאבנט לפי שהאבנט אינו רק טפל. והמצנפת נכבד ממנו:

ט
ומלאו ידיו. ביחזקאל מ"ג כ"ו הכתוב אצל המזבח. שתרגם שם ג"כ לשון מלאותו בקרבנותיו וכן תרגם כאן. רק זה לא שייך בפסוק מלאו ידכם הכתוב אצל בני לוי בהריגת עובדי העגל ושם לא היה כל קרבן. והאחרים פירשו מלשון חינוך. וא"ש הכתוב מלאו ידכם. אך זה לא שויך במזבח שירגילוהו לעבודה:

י
כבר הזכיר. לעיל פסוק ג': **כאשר היה**. ר"ל כמו שהוא הפירוש כן היה. ששם סמך אהרן תחלה ובאיל הראשון סמכו כאחד. וכן היה במעשה וכמ"ש ג"כ בויקרא ח' י"ד ויסמוך אהרן ובניו. ובפסוק י"ח ויסמכו אהרן ובניו:

יב
הכהן השופך. לפנינו כתיב תשפוך בכתוב. וכפי הנראה נזדמנה לפניו נוסחא מוטעת. ואולי דבוק הוא עם שלפניו והציון י"ב ט"ס וצ"ל ובו ישפוך הכהן השופך. ובא להוכיח כי פה שחט במערב ושפך שירי הדם ג"כ על יסוד מערבי. כמו שמצינו בפרים הנשרפים ששפך הכהן שירי הדם על יסוד מערבי של מזבח החצון. ומסתמא גם שמה שפך משה השירים:

יד
ופי' דרך סברא. צ"ל ופרש. דרך סברא. ודע דבקרא כתיב ואת פרשו ישרוף. והפרש מסתמא נמצא תוך הקרב. ואינו בפ"ע לז"א שמדרך הסברא בעת שלקח החלב מעל הקרב רחץ בתחלה הפרש מן הקרב והסירו משם. כי דבר מגונה הוא להתטפל עם הקרב ופרשו בתוכו וגם יתלכלכו החלבים . וכמו שפירש להלן גבי האיל ורחצת קרבו קודם הקטרה . ומכיון שעסק בהוצאת הפרש קודם הקטרת האימורין מסתמא שרפו תיכף ואח"כ הקטיר האימורים: והנקודה המפסקת אחר תיבת והקטיר ט"ס . ומ"ש תחלה הראש והנתחים" ר"ל הקרב והכבד ושאר גוף הפר. כי לקמן אמר שהפר לא נתח לנתחים :

יז
בצווי. פירש זה מדרך סברא. שאין זה מעיקרי העבודה שיתחייב משה דוקא להסיר הפרש ולמדו בק"ו מן ובשלת לקמן ל"א פרשה זו . ע"ש :

כ
משקל הלשון. שישתנה הסגול לחולם . כי מן עופר כופר יאמר עפרים או עפרות . כפרים, כפרות. והרבים מן בהונות בא על משקל גדול. גדולות: **ב' משקלים**. בהן ובהנה ומזה השני יבא ברבים בהונות: **הדם הנשאר**. אחרי מתן בהונות. משא"כ בראשון זרק כל הדם :

כא
תחת בגדי. שהרי באמרו ועל בגדיו ממילא הזה על אהרן. כי הלא היה לבוש בהם. אלא שהכונה שגילה גופו והזה תחת הבגדים ואח"כ על הבגדים:

כב
על הקרב. ואיננו המכסה את הקרב הכתוב בפ"ע להלן בפסוק זה . כי ב' חלבים יש על הקרב: **הצד הימין**. כי שוק ל"נ והל"ל הימנית לז"א שהכונה שוק צד הימין וצד ל"ז ג"כ:

כז
ויהיה תרומתם. הכתוב בסוף הפסוק והוא כפל לשון רק הכונה שיכונו בתרומתם לכבוד השם:

לא
בצווי כי בסוף פ' צו נאמר ע"ז הבשר "ויאמר משה אל אהרן ואל בניו בשלו את הבשר" . ודברי הרמב"ן שנסתפק בזה אם הוא בצווי צ"ע שהרי מבואר הוא בכתוב שם וכמ"ש. ואם נסתפק גם על מה שנאמר שם בשלו. אם הוא דוקא הם עצמם. או שכשרה בזר. ה"ל לומר דבריו שם: **כמו והכית**. כונתו על ראש הפסוק שאמר ומטך אשר הכית בו

את היאור. ואהרן היה המכה . ע"י צווי משה. ונראה להגיה במקום "והכית בצור". "אשר הכית" :

לב
הנותר. אחר שהורמה התרומה. לא כולו:

לג
דרך קצרה. במקום אומרו אהרן ובניו אמר אשר כופר: **בעבור אחרת**. שקאי מלת אתם נמי על וזר לא יאכל הכתוב אח"ז. כאלו אמר וזר לא יאכל אתם:

לו
כאשר עשה. וזה ראיה לפירושו מלת ליום שהוא בכל יום :

לז
הלחם. לפי שבכ"מ הזהיר רק על הבשר אשר יגע בכל טמא שלא יקריבוהו. הזהיר כאן על כל הנוגע והעולה על המזבח יהיה קודש וטהור ומאי אף על לחם המצות שהקריבו. ולכך כפל הכתוב . והיה המזבח ק"ק כל הנוגע וגו' וגם אמר בלשון כלל:

לח
זה הקרבן. כי מלת זה הוא כינוי הרומז וצריך להסמיך אליו הנרמז:

לט
ה"א הכבש. או שנזדמן לפני הרב נוסח מוטעה בחומש שלפניו. או שיש פה איזו חסרון וצ"ל "ובפ' פנחס אמר את הכבש אחד ה"א הכבש" וכו':

מא
הבקר. צ"ל אל מנחת הבקר שמנחה היא ל"נ:

מב
חמשים יום. שהרי באחד בניסן הוקם המשכן. ובעשרים באייר נעלה הענן מעל המשכן ונסעו; **בתחתית ההר**. ולזה שייך לומר העשויה בהר סיני כי סמוך להר היה המשכן: **מעורבים היו**. ולא הוקבעו עוד הדגלים מסביב ולזה היה המשכן בקצה המחנה סמוך להר סיני: **והנה פירש**. במלות אשר אועד: **וככה**. ר"ל והיינו: **ועדותו ונועדתי**. הרי ועידתו לב"י אמור אח"ז ובע"כ שפירש לכם אינו על ב"י רק למשה ולאהרן:

מג
והשלשה. נ"ל שצ"ל לא השלשה כלים . ור"ל שהגם שנקרא המשכן וכל אשר בו בשם אה"מ . בכ"ז עיקר השראת השכינה והקדושה הוא על הארון בקה"ק . לא על השלחן והמנורה ומזבח הקטרת וזה פירוש ונקדש בכבודי:

מה
ומחיצה. ר"ל הפסק ריוח. ומקום חניית הלוים היה מחיצה בין הארון וישראל. ואולי ר"ל כי מפות הדגלים היו מחיצה ביניהם . והחצר היה מחיצה בין מחנה הלוים למשכן

ולכן לא הוצרכו בחנייתם לשלח בעל קרי לחוץ: **לשבת חוץ**. מלשון והיה בשבתך חוץ: **לא יכלו**. והיה הארון ביניהם בלי שום מחיצה . הוכרחו לשלוח הב"ק ולהיות להם יד בשבתם חוץ :

ל

ג
הטהור. והכונה זהב טהור. הגם שהיה עץ ורק מצופה זהב. ולכן יכלו חז"ל ג"כ לקרות זה המזבח בשם מזבח הזהב:

ד
על שתי. צ"ל על שני:

ו
מחוץ. דק"ל שאמר לפני הפרכת משמע שהיה בחוץ לפניו. ואח"ז אמר לפני הכפרת משמע שהיה בפנים:

ז
עם בשמים. דהא כתיב בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים. משמע שעם סממני הקטרת היו מעורבים בשמים: **בלי סמים** כי שמן המשחה נרקח מבשמים בלי סמים ולכן קרא מרקחת הקטרת קטרת הסמים. כלומר שיש בו ג"כ מיני הסמים. ובשם זה נגדרו היטב לבלי נטעה על בשמי שמן המשחה:

ח
בעשותה. צ"ל בעשות העולה שלכך קראה קטרת תמיד לפי שהקטירוה בעת הקרבת התמידין. ולפיכך הוכרח עוד לאמר לדרתיכם אחרי שאמר תמיד:

ט
וטעם כפורים. לשון רבים: **פר המשיח**. שמתן דמם ג"כ על מזבח הפנימי:

פרשת תשא

יב

מעצמו. כמ"ש ולהורות נתן בלבו: **יספר מה שהיה**. ע"ש בדברי הרב שי"מ ומשה יקח את האהל קאי על המשכן וסיפר שם היכן היה המשכן קודם מסע הדגלים. אך א"כ אין לזה שום קשר עם הקודם לו: **משאת משה**. פסוק הוא בד"ה ב' כ"ד ט'. וקאי שם על מחצית השקל. ויהיה לפי פירוש הגאון הכונה במלת ולא יהיה בהם נגף. שע"י נתינתם מחה"ש בכל שנה ינצלו מנגף אם ישא המלך ראשם כשיצטרך: **רמז בצלאל**. שלכך הסמיך לזה שבצלאל ואהליאב עשו המלאכה. וכן שאר הדברים להורות על מה

הוציאו השקלים הללו. כי דברים אלה לא באו מנדבת המשכן ר"ל שכר האומנים: **מנהג החושבים**. ר"ל מנהלי ספרי החשבונות נוהגים ג"כ בראש כל דף לכתוב הטראנספורט מפרטי דף הקודם. כן חשב פה בקצרה הוצאות כסף הפקודים: **על הגאון**. כי אם הוא חיוב בכל שנה. מסתמא נתנו גם אז מחה"ש בזמנו ולמה היה הנגף: **וטעם בפקוד**. ר"ל לפי דברי הגאון וכמו שכתבתי לפני זה. גם טעם הכפל:

יג
השיעור. עיין פ' תצוה בפסוק וזה אשר תעשה על המזבח:

יד
הפועלים. צ"ל הפעילים:

טז
איננו עומד. כי מהם נעשו האדנים שהם יסוד כל הבנין:

יז
תחלת פרשה. דק"ל למה עד עתה בכל מעשה כלי המשכן לא אמר בכל כלי וידבר. אלא ועשית. וזה אשר תעשה. ולמה בכיור אמר וידבר לז"א שזאת היתה פרשה בפ"ע ונאמרה בהפסקה ועיין לקמן פסוק כ"ב ומש"ש:

כ
מכונות שלמה. ששם כתוב ואת הכיורות עשרה על המכונות: **ולא הזכירו**. שהיה משוך קמעא. רק נדע זה מדרך הסברא שאין ליתן סיר הרחץ מול הפתח המכוון מול ארון הקדש:

כ
הפועלים. צ"ל הפעולים.* שלא את המים ירחצו. רק את ידיהם ורגליהם. אלא שצ"ל רחיצת מים:

כב
פרשה בפ"ע. אולי רמז בזה לסתור דעת הגאון שהביא בראש הסדר כי כסף הכפורים חיוב בכל שנה להוצאות הפועלים ושמן המשחה והכיור ולזה סמכם זאח"ז בזה. והוא סתר זה מהראיה שהם פרשה בפ"ע. ולדברי הגאון הל"ל רק ועשית כיור. ואתה קח לך כיון שקאי רק לכלול החשבון של ההוצאות. ולזה כיון ג"כ בפרשה שלפני זה ושלאחריה. או יכוון למ"ש בפרשה שלפני זה:

כג
לך שרף. שלפי הדרש הכונה במלת לך. שיהיה לכבודו להפחיד מזלזל בו. וכן במלת פסל לך דרשו שמפסולתם נתעשר משה. אבל לפי פשוטו דרך המקראות כן: **קשה**. בעבור השינויים שנמצאו בכתוב אודותו. וקשה לדעת מה הוא וכמו שמבאר והולך:

עם בשמי. משמע שמור איננו ממון בושם. שגדלים לרוב על העצים. והם ממין הצומח. והמוש"ק הוא בגרון הצבי נעשה: **הוא מלוקט**. מכאן מתחיל לסתור דעת הגאון. כי מלשון אריתי משמע שהוא מלוקט ע"פ השדה. והוא מין צומח ג"כ. והמושק נלקח מהצבי. ועוד מלשון נטפו משמע שהוא מין נוגרי והמושק קשה: **בשם מה טעם**. הכונה אחר שאמר מתחלה בשמים ראש. היה די לו לומר וקנמון. וכן וקנה ובשם אין טעם להזכירו שממילא ידענו שהם בשם. אלא שיהיה מהמובחר שבמינים הללו. והנקודות המופסקות הן בטעות. וכצ"ל הנקודות "ואחר שאמר קנמון. בשם מה טעם להזכירו. אולי שיהיה מהנבחר. וג"כ הקנה":

כז

כלים רבים. ולכך הזכיר בהם הכלים בפ"ע:

ל

לבדם. לא בני בניו. וכמו שאמרו על פנחס שלא נתכהן עד הרגו לזמרי. לפי שהיה בעת המשיחה ולא נמשח:

לג

שעשה משה. הוא לבדו אסור על זר לא הנעשה אח"כ ולפיכך משחו המלכים מהאחר:

לד

הכתוב לבשמים. ר"ל בפ' תרומה שאמר בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים. שם לא פרט איזו לבשם השמן ואיזו מין לקטרת והזכיר סתם הסמים בה"א הידיעה. משמע שזה היה ידוע בימיהם. וע"כ צריכים אנו לדברי קבלה: **כי לא הזכיר**. צ"ל כן לא הזכיר משקלם. וסמך על הקבלה:

לה

שחוק או מאדם. לדעתי צ"ל שרחוק הוא מאדם. ור"ל כמו ארץ מלחה רחוק הוא ושמם מאדם. כן אלה הקטרת מובדלים ומופרשים מכל אדם. ויהיה ממילח שם נרדף עם קדש ולפי הגירסא שלפנינו קשה דהא אח"ז אמר ושחקת ממנה הדק:

לו

קטרת תמיד. לפי שנאמר בקרא ונתת ממנה לפני העדות. וה"א שיניחם שמה. לז"א שהכונה שיהיו שם תמיד לצורך הקטרה בכ"י:

לז

כמו זכור. שהתחיל בל"י זכור וסיים בינו בל"ר:

לא

ב

הוא בצלאל. כאלו אמר קראתי בשם את בצלאל. לא שקרא את השם בצלאל: **בן חצרון**. כיון בזה לדרשת חז"ל. בסנהדרין פרק בן סורר דכלב בן יפונה הוא כלב בן חצרון ונקרא בן יפונה ע"ש שפנה עצמו מעצת מרגלים. ובא לסתור זה מכאן. דהא חור זה זקנו של בצלאל היה בנו של כלב בן חצרון ככתוב בד"ה א' ב' י"ט. וכלב בן יפונה אמר בן ארבעים שנה אנכי בשלוח אותי וגו' ושילוח מרגלים היה בשנה השנית לצאתם מאמ"צ. ובנין המשכן בראשונה בשנת ל"ט לכלב. ואז היה כבר לבצלאל בן נכדו למצער י"ג שנה שהרי קראו הכתוב איש כמ"ש ובלב כל איש חכם לב. נמצא בשעה שנולד בצלאל היה כלב אבי זקנו בן כ"ו שנה לא יותר לכל הפחות. וכבר היו לו בני רבעים. ועולה על כ"א מהדורות האלה: כלב וחור ואורי להוליד בנים בני ח' שנים ובפרט אם היה בצלאל אז איש בגבורתו כבן י"ח ויותר היה להם להוליד עוד פחות מבני ח'. בעוד אשר חצרון אבי כלב כשהוליד את כלב היה אז בע"כ לא פחות מבן מאה ושבעים שנה. שהרי חצרון מיורדי מצרים היה והם נשתהו שמה רד"ו שנים. צא מהם ל"ט של כלב שהיה בצאתו. נשארו לחצרון כשהולידו לא פחות מקע"א שנה. וזה אם נאמר שחצרון נולד בשנת בואם למצרים. ומכ"ש אם נאמר שכבר היה בן איזו סך שנה. בירדו שמה הלא היה זקן יותר על קע"א שנים בסך אלה השנים שהיה ברדתו. ושני דברים הללו הם יוצאים מגדר המציאות ולא היה נמנע הכתוב להודיענו זה הפלא. אלא ע"כ שחצרון איננו אביו של כלב כלל. וכלב בן חצרון היה אז כבר איש זקן ושבע ימים לא בן ל"ט. ובצלאל היה ג"כ אז יותר מבן י"ח שנה כראוי למלאכת ה':

ג

מגזרת בין. ר"ל בין בצירי. על שמשכן הבינה בתוך במח בין מקום החכמה והדעת. ולפי דעת הרב יהיה גדר מלות חכמה בינה ודעת. שחכמה הם המושכלות הראשונות. ודעת הוא ההרגשה וההתפעלות מהחושים. והבינה היא הלימוד והרכב ההרגשה עם המושכלות הראשונות ללמוד דבר מתוך דבר:

ו

ולא בחכמות. שהם היו אומנים טובים רק בחכמות לא היו כמוהו. דאל"כ מה הפרש בין בצלאל שאמר עליו ואמלא אותו רוח אלהים. וליתר האומנים:

ז

והזכיר השלחן. תחלה שהיה במעלה הראשונה אחר הארון. ובעבור שהיה לו כלים הרבה. וכמו שהזכיר לעיל בענין משיחתם. ויותר נראה שצ"ל כדרך שהזכיר ור"ל למעלה:

י

במדבר. ופרשו עליו בגד תכלת וכו' ומשמע שמכל מין עשו בגד בפ"ע: **פירש אותם**. ר"ל בפ' פקודי אמר תחלה בגדי השרד ואח"כ בגדי הקדש ומפרש תיכף ועשו את האפוד שהם בגדי אהרן ואינם בגדי השרד: **ושריד**. שהם שרידי הקדש. שפחותים מהם במעלה:

יג

ככתוב. צ"ל הכתוב למעלה: **רק שכתובה**. צ"ל רק שבתון: **הקבלה**. כי פירושו ממחרת יו"ט: **תיקון**. שאז בשנה הראשונה לספירתם היה מחרת יו"ט חל ממחרת השבת:

יד

והעד כל. שגם נאמר כרת בפסוק זה:

טו

יעשה עם מלאכה. ומלאכה היא ל"נ והל"ל תעשה: **הטעם**. של הכפל. שהרי כבר אמר לעיל י"ד מות יומת. אלא ששם בלא עדים והיא מיתה בידי שמים:

יח

רק הלבב. לדעתי צ"ל "והמעשה רק להרגיל הלבב והלשון" ור"ל כי עיקר תכלית חפץ ה' במצותיו המעשיות הוא שידבק לב האדם בו ויאהבהו. והעשיה של המצות היא רק להרגיל הלב להגות בזה והלשון לדבר בו לבל יסיח דעתו בדברים אחרים שיעסוק בהם מבלעדי עסק המצות: **נצבים הם**. כלומר שהם מוכנים למלאות פקודתו ורצונו בכל עת. ועיין בפסוק בראשית בסופו: **נולד פנחס**. ר"ל שגם פנחס בן בנו נולד כבר במעשה העגל והורתם ולידתם בקדושה ואיך שייך לחייבם קרבן על חטא אביהם שקודם לו נולדו: **ואין כל נביא שליח**. שנביא יתכן שיחטא אבל שליח לנתינת מצות ותורה על ידו לא יובחר רק משולל החטאים: **כי איננו נכון**. צ"ל כן איננו נכון. וכונתו להאומרים שירא אהרן אם יהרגוהו ישראל ימיתם ה' ולכן עשה העגל: **דרך מוסר**. מחוקי הנימוס ברכהו. ובא לאפוקי הדרש שכונתו במלת מרי על הקב"ה ולשנאך קאי על נ"נ: **יהוא**. (מ"ב י' י"ט) ויהוא עשה בעקבה למען דעת מי ומי מעובדי הבעל עשה עצמו כעובדי הבעל ג"כ: **עשה בבואו**. צ"ל כאשר עשה משה בבואו: **המסע הראשון**. שכתוב לא ימוש עמוד הענן יומם וגו'. הרי שהלכו ע"י אמצעי. ועיין בדברי הרב בפסוק ויסע משה: **נעשה כהוגן**. צ"ל לא נעשה שלא כהוגן. ור"ל שלא עשה אהרן שלא כהוגן הגם שנכשלו אלה הפתאים ע"ד כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם וגו': **המחברת**. ר"ל שאז בעת עשיית העגל היה

עת חיבור החמה והלבנה מרכז מול מרכז תחת מזל שור. לזה עשו תבנית עגל למשוך שפע המזל השולט אז: **בחצי השמים**. ר"ל שאז בעת עשיית העגל היה השמש בחצי השמים כדרשת חז"ל על בושש בא שש. ולפי חשבונו היה אז השמש תחת מזל דלי:

לב

ב
במדינים. שופטים ח' כ"ד. כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם:

ט
ככה כתוב. יחזקאל כ' ג':

יא
כמו ופניה. שהוא מלשון אף וזעם: **איננה זאת**. שהתפלה האמורה בפ' עקב נאמרה אחרי שרפו העגל ועלותו שנית אל ההר. וזו התפלה נאמרה בהיותו בהר בפעם ראשונה אחרי שאמר לו ה' מעשה העגל ונכתבה פה במקומה הראוי: **רצה לדבק**. שלכך כתב כאן מקצת התפלה שלא במקומה. בכדי שלא להפסיק אח"כ בתפלתו בין מאמר ה' מי אשר חטא לי לויגוף ה' את העם. להודיע שאפילו החוטא בסתר נענש מאת ה' וקיים דבריו: **הנה כתוב**. מכאן מתחיל להוכיח מהשתוות המכוון כי היא היא התפלה הנאמרת בפ' עקב הגם ששם כתובה אחרי עלותו שנית ההרה. והגם שכתובה במלות שונות כי העיקר רק הטעם והמכוון: **ולא פירש זה**. ר"ל הגם ששם לא נאמר אשר נשבעת מ"מ היא היא: **זכור עדתך**. משמע שיזכור העדה עצמה. ולזה לא אמר לעדתך בלמ"ד אבל כאן אמר לעבדיך פירושו שיזכור השבועה. וא"כ לאחדים הוא עם הנאמר פה:

יב
בצלאל. עיין פ' תרומה בפסוק ונתת אל הארון את העדות:

יד
לשון וועד. עיין בראשית בפסוק וינחם ה':

טו
הזכיר במקום הזה. ר"ל בפ' עקב בסיפור זה. ויותר נראה שצ"ל לא הזכיר במקום זה. וזה ראיה לשיטתו כי לא שמר המלות. רה הטעמים: **עשרה אנשים**. צ"ל שנשים אנשים. ופסוק הוא בירמיה ל"ח יו"ד: **אם היו אלו**. צ"ל אם לא היו. ור"ל שאין טענה עליו לפי דבריו שהיו הלוחות מאבנים פשוטות לא בהירות כספיר א"כ לא היו הלוחות יקרות: **ולא יהפכם**. ר"ל שכפל הלשון שאמר כתובים משני עבריהם ואח"ז אמר מזה ומזה הם כתובים. בא להורות לנו הרבותא שבפעם אחת נכתבו משני עבריהם. מזה ומזה. ודרך

העולם שאחר שיכתוב עבר אחד יהפכו על עבר השני אם ירצה לכתוב שם. ולז"א מעשה אלהים המה. ולא בעבור שהיו חקוקים מעבר לעבר והמ"ם והסמך שבלוחות עמדו בנס:

טז
נגזרו. הוא אמרם יו"ד דברים נבראו בע"ש בין השמשות. וחשיב שמה הכתב והלוחות: **נבראים**. ר"ל שבא רק לאפוקי שלא היו מעשה ידי אדם. רק נבראו בחפץ אלהים. עתה בשעתם:

יט
כן כתוב. בספר דברים ואשברם לעיניכם:

כב
וכבר פירשתי. בראש פרשה זו כי ברע הם הערב רב. והם הם שאמרו כן:

כה
דרך קצרה. דהל"ל מן הקמים עלי ואמר קמי:*

כו
לשום יד. לצאת חוץ רק במחנה שיצאה למלחמה והיה הארון עמהם בלא מחיצות. אבל בחנייתם היו יכולים לצאת חוץ במחנה. והיו שערי המחנה סגורות בלילה. ועיין לעיל כ"ט מ"ה:

כז
שהיא ע"ז. שאמרו אלה אלהיך על העגל לכך אמר שה' הוא אלהי ישראל: **יהיה אחיו**. מאם: **במקומו**. בפסוק האומר לאביו:

כח
ולא כל. כי לענין האסיפה אליו אמר כל. לפי שכולם עמדו באמונתם לה'. אבל לענין ההריגה לא יצאו רק גבורי החיל ואמיצי לבב. והרש"נ פירש כי לשיטת הרב הרגו אחיהם ממש וכמו שפירש במלת אחיו. ואינו נראה דא"כ למה פירש בפסוק האומר לאביו שקאי על שמואל. ומ"ש הרב לעיל אפילו יהיה אחיו. פירושו אחיו מאם. או שמשה אמר להם שאפילו יתגלה להם על אחד מאחיהם שעבד לעגל יהרגוהו. אבל באמת לא נמצא אחד ביניהם מעובדי העגל:

כט
וכבר אמר. כי אחר מעשה לא היה אומר להם כי איש בבנו או באחיו אחר שבאמת היו כל השבט כשרים. אלא שקודם צאתם אמר להם שיצאו ע"מ כן אם. אם יזדמנו עדים עליהם לא ינקו: **בהר סיני**. דאל"כ מנין ידע לומר להם שהם יבחרו לעבודה: **ביום דבר**. שאמר לו להבדילם אליו:

לא
אנא אל נא. מלות אל נא אינן הפירוש של אנא. אלא תוספת אחר מלת אנא. כאלו נכתב "אבקשך אל נא תעשה ככה". כי פירוש אנא כמלת בקשה:

לג
ובא ספק. ר"ל שיש מהעובדים שלא עבדוהו בפועל רק במחשבה שנולדה בסתר לבבם ספק אולי הוא באמת אלוה. וזה בלתי ידוע להההורגים ואותם נגף ה'. ובכ"ז אמת מה שאמר וינחם ה' כי הוא רצה בתחלה להשמיד הכל:

לה
אולי לא היתה. בעבור שהפסיק עם לך נחה את העם. גם אמר וביום פקדי שאז בר"ה יפקד חטאתם לענשם:

לג

ב
הנודע. דק"ל שהרי בפ' משפטים קודם החטא אמר ג"כ הנה אנכי שולח מלאכי לפניך השמר מפניו. ונתרצה משה לזה. ומה ענשם עתה בזה ומשה מיאן בדבר. לז"א ששם הוא מלאך ששמו בקרבו והוא אחר. וכאן מלאך סתם:

ג
וטעם פן. למה יכלם בלכתו. וספיקא כלפי שמיא מי איכא: **פתח קטן**. ר"ל סגול ומשפטו אכלך בפתח:

ד
הכתוב אחריו. דק"ל דאחרי שהעם לא שתו עדים עליהם מעצמם כששמעו הדבר הרע של כי לא אעלה בקרבך כפשוטם של דברים. א"כ למה אמר אח"ז ועתה הורד עדיך. לז"א שהכתוב הזה מקומו אחר ועתה הורד עדיך. וע"ז התאבלו: **במדין** ע"ש מש"ש: **הגם לחם**. שלדעתו לחם הוא הבשר שנתאוו. לפי שנכתב אחר הן הכה צור ויזובו מים. וסוף הפסוק אם יכין שאר. וא"כ מאי מסיים ויצו שחקים ממעל וימטר עליהם מן. הלא המן היה קודם לזה. אלא שפירושו והלא כבר פתח לכם דלתי שמים במן ולמה תסתפקו עוד ביכולתו: **תמיד**. ויהיה ולא שתו איש עדיו במהרה שהיום ההוא לא שתו עדים מסבת אבלותם. והשם העניש שלא יעלוהו עוד לעולם עליהם:

ז
מוקדם. כי מקומו אחר פסל לך והורדתו הלוחות השניים:

י
כי היא היתה. היינו פרשת ראה אתה אומר הכתובה אח"ז: **ויצא**. ר"ל שנתקיים בפועל:

יא
חמשים ושש. אחרי נכיון עוד מ' שנה שהתעכבו אח"ז במדבר:

יב
הצרה. כי אין שייך לומר ראה על האמירה. והל"ל שמע: **כאשר ידעתני**. צ"ל כאשר יעדתני. ור"ל שהרי משה א"ל שכמו שהבטחתני ידעתיך בשם כן הודיעני ואדעך. הרי שמלת ידעתיך היא מלשון הודעת השם:

יח
בעבור כבודי. והכבוד אינו עצם בפ"ע שיעבור אלא הפירוש "עצמי":

כ
קמוץ. ר"ל שמשפטו לבוא ג"כ בקמץ כמו בצירי (ונתחלף פה הקמץ בפתח להרחבת אהח"ע) ופעם בא בצירי על משקל ישיבני. ש"ב ט"ו ח': **רק יחיה**. רק כשיחיה לעולם אז יוכל לראותני. אך זה היפך הנמצא בכ"מ שמראית המלאך תסובב המיתה להאדם:

כא
על הצור. עתה שב להזכיר טעם כל הפרשה והתחיל עוד הפעם מפסוק ונצבת: **רק המקרים**. ר"ל הצורה הדבקה בחומר לא העצם הפשוט מכל חומר ומכל מקרה: **התדבק באחר**. צ"ל שהתדבק באחר. כאור הלבנה שבא מהבהקת קרני אור השמש עצמה שהתדבקו בה ושבו תוך עינינו. ולזאת נחלש אורה מעט. וכן כאן כביכול נחלש ונקטן מעט אור פני ה' מהתדבקותו בכפיו אשר סכך על הצור: **כל האותיות**. כזה י, יה, יהו, יהוה. **מרובע הראשון** ר"ל מרובע של 1 שהוא הראשון בחשבון עם מרובע של 5 שהוא האמצעי בעשר ספירות בחשבון עולה כ"ו כמספר השם: **החמשה** ככבי לכת. ר"ל חמשה כוכבי נבוכה. מלבד השמש והירח. יוכלו להתחבר זה עם זה על כ"ו אופנים שונים. היינו במחברת שנים שנים יש עשרה אופנים וכן במחברת שלשה שלשה יחד יו"ד אופנים יש. ובמחברת ארבעה ארבעה יש חמשה אופנים. ומחברת חמשתם יחד אופן אחד ס"ה עשרים וששה. וענין זה ההתחברות ודרך החשבון למצוא במספר צבאם אבאר להלן בכתוב זה: **גם בחברך**. ר"ל המילוי יו"ד ה"א עולה כ"ו: **הזוגות**. שאם תחבר המרובעים מכל המספרים הזוגים שנמצאו במערכת היחידות שהיא מדרגה ראשונה של המספרים. והם 8,6,4,2, ומרובעם 64,36 ,16 ,4. עולה 120 וכן החבור מכל המספרים מן א' עד י"ה עולה ג"כ 120: **תכפול חצי השם**. שהם י"ה פעם ו"ה עולה קס"ה וכן הקיבוץ ממספרים בלתי זוגיים שבמערכת היחידות אחרי אשר נרבעם עולה ג"כ קס"ה. כי הם 9,7,5,3,1, ומרובעם 81 ,49 ,25 ,9 ,1 = 165: **ובהסירך**. כי מרובע יו"ד הוא מאה. ומרובעו של י"ה הוא רכ"ה ואם תסיר מאה מן רכ"ה ישאר קכ"ה שהוא המעוקב של

ה'. וכן בהסירך מרובע של י"ה שהוא רכ"ה ממרובע של יהי"ו שעולה תמ"א ישאר רט"ו שהוא המעוקב מן וא"ו:[4] **הוא האחד**. דבוק למטה עם ואם תסתכל מפאת החשבון. ור"ל שכמו שהאחד בחשבון הוא הראש ומלפניו אין כל. כן הי"ת קדמון לכל דבר. ראשון ואין ראשית לפניו. וכמו שכל חשבון מורכב מהאחרים והוא נמצא בכל מספר. כן ה' כולל הכל: **סוד התפלות**. כי כיון שכ"א הוא חלק אלוה וכל הבריאה נכללת בו. א"כ כשהנבראים מהללים שמו הוא מגודל ומקודש. ומתפאר על ידיהם ובכ"ז הוא נשאר

[4] ודע כי הסגולה הזאת לאו דוקא בקדש יסודתה כי יש לה רעים רבים לאלפים ורבבות והם דרך חול. כי כל שלשת מספרים שנבחר לנו באופן ששנים מהם כסדרם בציוני המספרים. כמו. 8, 9, או 14, 15, וכדומה. והשלישי הוא המספר העולה מקיבוץ המספרים מן 1 עד פחות אחד ממספר הקטן שבחרנו ואותו נציג בראשונה. ואחריו שני המספרים הנ"ל, תהיה לשלשת המספרים הללו הסגולה הזאת. שאם נסיר מרובע הראשון מקיבוץ מרובע הראשון והשני יחד ישאר מעוקב השני לבדו. ואם נסיר מרובע קיבוץ הראשון והשני ממרובע של שלשת המספרים ביחד ישאר מעוקב השלישי לבד. עד"מ אם נקח לשני האחרונים המספרים 5.4. ולמספר הראשון נקח 6 שהוא החיבור מן 1 עד 8 שהוא פחות אחד ממספר הקטן 4. יהיו למספרים 6. 4. 5. ג"כ הסגולה הזאת הנפלאה. כ"א נגרע 36 מן 100 ישאר 64. ואם נגרע 100 מן 225 ישאר 125, וכן כל שלשת המספרים שנקחם על האופן שבארתי. צא ובחון המופת. נכנה שלשת המספרים צ, ק, ר יהיו לפי תנאי השאלה שתי משויות אלה

$(ק+צ)^2$

-

$צ^2$

=

$ק^3$

(1) וכן

$(ר+ק+צ)^2$

-

$(ק+צ)^2$

=

$ר^3$

(2) ממשויה (1) נחלוץ **צ** נמצא **צ**= **ק**

(ק-1)/2

(3) ממשויה 2 נמצא אחרי פתיחת המסגרות ואחרי חילוק כל המשויה על **ר** נמצא 2 **צ** + 2 **ק** =

$ר^2$

-ר נוסיף על ב' כתפות המשויה

1/4

ונוציא השרש נמצא

ק+

1/2

=ר-

1/2

או ר=ק+1, (4) ואחרי שמצאנו מאירי **צ** גם **ר** על ידי **ק** מעתה נוכל לבחור אל **ק** איזו מחיר שנרצה ויהיה **ר** גדול ממנו במספר 1 וכן **צ** יהיה שוה אל **ק**

(ק-1)/2

התמונה הזאת תוכל תמיד להתחלק על 2 בשלימות. בכל מחיר שנבאר אל **ק**, כ"א יהיה זוגי הרי טוב. ואם יהיה בלתי זוגי אז יהיה ק-1 זוגי. ויען שחיבור המספרים מן 1 עד ק-1 ידוע כי הוא שוה אל **ק**

(ק-1)/2

כמו מחיר **צ** בזה מבואר מה שאמרתי.

אחד בכל התמונות והתוארים שמהללים אותו: **אין לו תמונה**. כי צורת האחד הוא רק קו פשוט ומוכשר לקבל כל התמונות: **והנה הגויות**. בא לבאר כונת אמרו וראית את אחרי: **שתי הנקודות**. ר"ל כמו שהקו הישר יחבר שתי נקודות הקצוות. נקודה אחת היא הראש והשניה הסוף. או האחור: **שר הפנים**. צ"ל שר הפנים וראש הכח. ותהיה הכונה במלת אחורי דבקות כל היצירה ביוצר הכל ע"ד השתלשלות: הכרובים. שהם צורת אדם: **תפילין**. שכתוב בהם ומי כעמך ישראל. שהם תכלית יצירת עולם התחתון: **בארבעים ושמונה**. דע שהתוכניים חלקו כל המון הככבים שבגלגל השמיני על מ"ח צורות. אשר מהם השנים עשר מזלות הידועים. רק שהמה מחזיקים אזור אחד רחב בגלגל ההוא שתחתיו מסלול השמש והירח: **מטעם הענין**. להטעים הענין ולבאר פשט ומשמעות הכתוב: **ולא חלק**. ששם לא נוכל לפרש שלא חלקם להאיר לישראל. אלא שאינם נתונים תחת ממשלתם. כאמרם אין מזל לישראל: **כי המחברות**. להבינך היטב כונתו ולהורותך הדרך איך למצוא המספרים הללו מוכרח אנכי להציע בזה לימוד הנדסי אחד הנקרא בשם חשבון "אמבען וטערנען" וזה תוכנו בקצרה. אם יש לפניך איזו מספר אותיות שונים זמ"ז. ותרצה לחבר מהם שנים שנים בחוברות שונות. עד"מ תרצה לחבר מן ד' אותיות אלה. א' ב' ג' ד' זוגים שונים. יהיו ששה חוברות כזה אב, אג, אד, בג, בד, גד, והמספר ששה שוה הוא לחיבור המספרים מן 1 עד 3 שהוא פחות אחד ממספר האותיות שתרצה לחבר. ובכלל. אם סך האותיות שתרצה לחבר מהם זוג זוג יהיה ק אז יהיה מספר הזוגות ההם כחיבור המספרם מן 1 עד (ק-1) וכידוע בהנדסה שהוא שוה תמיד אל ק

2/(ק-1)

עד"מ אם מספר האותיות הוא 7. אז מספר זוגותיהם השונים

6.7/2

=21. ואם תרצה לחבר מהם שלשה שלשה בחברת או התמונה הכוללת היא כן: אם מספר האותיות ק יהיה

סכומם

3.2/((ק-1)(ק-2)ק)

ואם יורה ק עד"מ על 7 נמצא מספר המשולשים מהם

5.6.7/3.2

=35

שוה למספר החבורים של ד' ד' וכן מספר חיבורים של ה' ה' מהם הוא

3.4.5.6.7/5.4.3.2

=21 וכן מחברות הששה הוא
2.3.4.5.6.7/6.5.4.3.2
=7 ומחברות כל הז' יחד הוא רק 1. וזאת כונת הרב פה כי שבעת כוכבי הלכת יוכלו להתחבר שנים שנים מהם שיזדמנו במהלכם זה תחת זה על כ"א אופנים שונים כמו שבתאי צדק. שבתאי מאדים. וכו'. וכן מחברות חמשה חמשה מהם וכן כולם וסך כל המחברות הנ"ל הם 120 מחברות השבעה. ולפי שיטת הקדמונים כי ע"פ כ"א מהתחברות הנ"ל יתהוה שינוי למטה בהשפלים וברבות מספר המתחברים יחד יתהוה גם שינוי יותר גדול. ובהתחברות יחד כל השבעה יתהוה מזה שינוי עצים ונורא בבריאה השפלה ולפעמים תביא גם הריסה וחורבן בעולם התחתון. וקראם הרב מחברות השבעה. לפי שכל מספרי המחברות הם מורכבים ממספר שבעה ויוכלו להתחלק בשלימות על 7: **והמחברות שהיא**. צ"ל והמחברות ההיא. שלפיכך כלולים כ"א ממספר שבעה לפי שהשנוים כוללים כל ז' האקלימים של הארץ: **השוים העליונים**. ר"ל השמש והירח: **במזלות העפר**. ג' המזלות טלה קשת אריה כינוי בשם מזלות האש. שור בתולה גדי הם מזלות העפר. תאומים מאזנים דלי מזלות הרוח. סרטן עקרב דגים מזלות המים וכל שלשה מהם יסבבו במספר ר"מ שנה וד"פ ר"מ הם ט' מאות וששים: **יודע ה'**. שעינינו השגחה ונתינת לב ואהבה: **והנה על פניך**. ר"ל שכמו שהראני נא הכונה לראיה השכלית כן על פניך הוא פני הלב והתבונה: **כמו הכל**. לדעתי ירמוז בזה ענין הי"ג מדות. שאינו כמו הכל רק רחום וחנון. ולא בכל. רק הוא ארך אפים וגבי דיליה. ולא עם הכל. מנקה הוא לשבים ולא לשאינם שבים: **וכל תמונתם**. ר"ל שהבריאה בכללה היא חלק אלוה. בסוד השתלשלות הרוחניות. וזה קרא בשם אחור. שהשכילו להשיג איך קשורים ודבוקים כל כחות הבריאה והשתלשלו מעלת כל העלות:

לד

ג
הראשונה. קודם מ"ת שנאמר ועלית אתה ואהרן עמך. לכך אמר לו שעתה לא יעלה עוד אהרן עמו בעבור חטא העגל:

ד
ולא אמר. כי כבר הזכירם בתחלת הפסוק:

ה
המשיל בהר. ר"ל מה שאמר לו לעלות ההרה הוא רמז ומשל לו כי העליונים נכבדים וגבוהים על השפלים. ולכן אמר לו לעלות לבדו כי הוא מרומם ונשא על יתר ב"א: **והנה**

למדנו. ר"ל אחרי שהקורא היה ה' א"כ איך שייך ולאיזו ענין קרא ה' ה'. אלא שלמד למשה איך יקרא אליו בתפלתו. וכמו שפירש"י ג"כ:

ו

יודע ודעת. עיין בזה במו"נ ח"א פרק ס"ח. ובחלק שני הארכתי בענין זה בביאור דברי הרמב"ם בפירושו למשנת אם אין בינה אין דעת: **תקרא וכתוב**. מלת וכתוב דבוקה למטה והנקודה שאחריה ט"ס. והוא ענין בפ"ע בענין חשבון הי"ג מדות: **כי השם הנכבד**. צ"ל כי אם השם הנכבד. שהגאון אמר שלא יתכן להיות השם במספר הי"ג מדות. כי ככתבו שמורה על עצמו אינו מדה. וקריאתו באדנות ג"כ אינו מדה של רחמים. שעי"ז ימחול העון כי אדרבא כל אדון יקפיד על עון עבדיו וכמ"ש ואם אדון אני איה מוראי: **גם היא** שפירושו שימתין להכניס עד ד' דורות שלא ישמידם אם היו רשעים זאח"ז עד דור רביעי: **הכניסו במספר**. הגם שהציץ אינו מין בגד רק לפי שהוא תכשיט כיתר הבגדים אמרו עליו ג"כ לשון בגדי כהונה. כמו כן קראו השם הנכבד בכלל הי"ג מדות אע"פ שהעצם אינו מדה: **שים לבך**. כונתו בזה לתרץ מה שמצינו בכמה מקומות לשון נשיאת עון לגנאי. כמו ולצת לבדך תשא. או והאיש ההוא ישא את עונה. ונשא חטאו. וכאן אמר נושא עון על הי"ת ממדת רחמים: **מהיות בעולם**. צ"ל מהיות בעולה. ור"ל כאלו אמר כי זקנתי מהיות בעולה או אשה לאיש. והמבארים במחכ"ת נדחקו בחנם בזה: **החוטא ונשא**. ר"ל אם תבוא מלת ונשא עינו אצל החוטא הוא תמיד לגנאי: **רק העונש**. צ"ל רק בעונש: **ועתה שא נא**. צ"ל משא"כ ועתה שא נא.שמשה צדיק היה רק שישא חטא אחר פירושו לשבח שימחול לו עונו: **ונשיאת חטא** צ"ל ונשיאת חטא אחרים: **לנשוא העון**. צ"ל לנושא העון: **העון אחד**. צ"ל העון אחר: **במעשה**. לא במחשבה לפי שהוא בזדון שבא עליו העונש ואין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה: **השם רצה**. ר"ל השם הנכבד ולזה התפלל לו. לפי שהם פשעו וחללו שמו הנכבד: **ולא אל**. ר"ל וגם לא הזכיר בתפלתו מדת אל. לפי שהוא מורה על העוז והיכולת. וזה נצרך במקום תפלה לעשות נקם בגוים אבל למחילת חטא א"צ תקיפות: **חייבים**. ע"פ מדת אמת:

ח

המשקל. עיין פ' שמות בפסוק ויקדו וישתחוו ומש"ש:

ט

ואתה תשלח. כ"ה בקצת חומשים וצ"ל ואתה תסלח:

י

לא נשמע. בא לתרץ הכפל בכל הארץ ובכל הגוים. כי השני ראיה על הראשון:

יא
שהיא למעלה. דהיינו פרשת המועדים הכתובה שם קודם הנני שולח מלאך וכאן אח"ז. והולך הרב ומבאר בכל הפסוקים שלהלן איך ענינם אחד עם הכתובים בפ' משפטים. ולא נדע דעתו אם הם הם הכתובים שם. ולא נאמרו שם במקומם. או שחזרו ונשנו לו אחרי הלוחות השניים. ולהלן כ"ז נמצא דעתו מבוארת שם:

יז
כוללת. שבפ' משפטים אמר לא תכרות להם ולאלהיהם. וכולל כל מיני האלילים וכאן הזהיר ביחוד על אלהי מסכה. לפי שאז היה אחר מעשה עגל המסכה ולכן הזהירם ע"ז ביחוד. או הקשה למה חזר ואמר אלהי מסכה אחרי שכבר הזהירם בכלל על כל האלהות בפסוק ט"ו:

יט
לשון נקבה. שהתי"ו במלת תזכר היא סימן הנקבה שתוליד זכר:

כא
ככה כתוב. בפ' משפטים: **יחריש**. שלפי שיטתו שאסורה החרישה והיא הבעילה בשבת. א"כ הכונה בקציר הוא על ההולדה. שאסור להוליד בשבת וזה אינו ביד האדם לשבות: **שנת השמטה**: שבפ' משפטים אמר והשביעית תשמטנה ולא בכאן. ואמר שרמזה ג"כ בכאן שמלת ימים כוללת ג"כ שנים. ששנה שלימה היא יום השמש:

כב
בשני מקומות. כאן ובפ' משפטים: **וזה לאות**. שאנו צריכים לעבר השנה בכדי שיבוא חג האסיף בתקופה החדשה: *שהיא צריכה. שתקופת ר"א היא ע"פ מהלך השמש האמתי. ואם לפעמים נראה כי לא תחול במועדה האמתי. היא ע"פ שינוי המראה. והעתקת ראש החלי. ועיין מזה בהקדמת הרב ופירושי שם:

כד
באר אותו. ר"ל שלעיל סמך על המובן מאליו. ובכאן טרח וכתב קרא ובאר להדיא דבר המובן מסברא: **כל כך**. דק"ל מאי מעליותא שלא יחמדו ארצם. אדרבא גריעותא היא אם לא יתאוה שום אדם לה כמו לכל דבר מגונה ומאוס. אלא שזה יהיה מחמת אימה יתירה לא יעלה שום הרהור בלבם לקחתה: **אף שיעלה**. מכ"ש שא"צ לומר שלא יעלה בלבם לעשות מלחמה:

כו
והכהן הגדול. לפיכך דילג פה על המשפטים שכאן דיבר לכל ישראל. והזכיר רק התנאים שע"פ כרת בדית עם כל ישראל:

כח
ששמונים יום. לא יותר וחלקו על מ' האמצעיים שהיו בכעס ע"פ קבלת חז"ל:

לב
ישים המסוה. צ"ל יסיר המסוה: **בריבם**. בגשתם למשפט על דברי ריבותיהם יסתתמו טענותיהם מפחד קרני האור:

לה
טעם. ר"ל פירוש זה הכתוב שכפל לומר זה אחר שכבר נאמר לפ"ז. לומר שכן עשה תמיד: **בחמלת**. ר"ל כי בל"ס היה הדבר לטובת משה ולכבודו שהסתיר מקום קבורתו:

פרשת ויקהל

לה

א
ופירוש אלה. שהתחיל לומר אשר צוה לעשות והזהיר על איסור עשיית מלאכה בשבת:

ג
להתיר. צ"ל והתיר אוכל נפש ולכן הזהיר ביחד על הבערה: **נר שבת**. הם הקראים שלומדים מזה הפסוק שאין להדליק נר בשבת והכסילים בחשך ישבו:

ה
בהיות מ"ם. צ"ל בהיות למ"ד כמ"ש כאן תרומה לה':

ז
לוחות. שלוח הוא ל"ז ובא ברבים בסימן נקבות בסוף ומלת שטים בהיפך שהיחיד שטה ל"נ ובא ביו"ד מ"ם ברבים:

ח
ע"כ למאור. שבמקום שה"ל להזכיר שמן זית זך אמר למאור בפת"ח הלמ"ד להורות על הידוע כמשפטו: **שהם בקיאים**. לכך הזכיר פעם שני שמן המאור אצל חכמי לב:

יג
בעבור זה. ולכן הזכירם בזה בין הכלים. וכן לקמן גבי שמן המאור. ודברי אבי עזר בכל פרשה זו לא לעזר:

כ
אהל מועד. שמלת ויצאו תורה שהיו באהל אך איך החזיק אהל קטן כל עדת ב"י שש מאות אלף ויותר. לז"א שבאו וכן יצאו כת אחר כת:

כב
השפן. ששם שפן כולל הזכרים והנקבות במין זה. כן התאר נדיב לב קאי ג"כ על הנשים דהא בכאן אמר שבאו האנשים עם הנשים:

כז
על הנשים. צ"ל על האנשים וכונתו למ"ש בפ' שאחרי זאת ראו קרא ה' בשם:

לו

א
ויורה. שהתחיל לומר ועשה בלשון יחיד ומסיים בצלאל ואהליאב. לז"א שבצלאל לבדו עשה הארון לפי שהוא היה נכבד מאהליאב במ"ש ואמלא אותו רוח אלהים. שזה לא היה אהליאב שותף לו רק במלאכות ובהוראה לאחרים:

ב
עומדת. בקל וביוצא הל"ל להעמידה:

ג
את כל התרומה. באלה הפסוקים פירש רק המשך הכתובים וביאורם. שבתחלה אמר שהחכמים באו ולקחו כל התרומה שכבר הביאו עד כה. והם קאי על ישראל. ואח"ז אמר ויבאו החכמים למשה להגיד לו כי כבר יש די והוא דבק למקרא שלאחריו:

ה
*נותר. צ"ל יותר. כאלו אמר יותר מדי המלאכה:

ז
הותירה. כאלו אמר והותר היתירה כי המקור יבוא תמיד רק עם הפעל שאחריו כי המקור לבדו אין לו שום הוראה:

ח
האחד. צ"ל האחדים ור"ל היחידות בחשבון: **רק בשינוי**. שמלת עשרה לזכר בב' קמצי"ן ולנקבה עשרה בשוא וצירי שלא תתערב עם ל"ז: **מלת חשבון**. ר"ל מלת המספר: **לומר שמונה**. בסגול הגו"ן:

ט
טעם באמה. ר"ל בקמ"ץ הב' להורות על ה"א הידיעה:

יב
תחת הא'. צ"ל ובא א' תחת ה': (**ללת**.) [**ללדת**] שכבר אחזוה חבלי לידה. ולולאות ג"כ לשון אחיזה:

לח

ח
רבות. ולכן קראן בלשון צבא: **ירכים**. כמ"ש ולירכתי המשכן ימה:

פרשת פקודי

כא

פקודי. בלשון רבים והמשכן ל״י. ואמר שקאי על המשכן וכליו: **קצרה**. שהל״ל משכן לוחות העדות:

כד

הנה הזכיר. וסמך על מה שכבר הזכיר שם ונוכל להבין מהסברא כי היה נצרך להשלחן והארון זהב רב. והוא דחה זה כי הם היו רק מצופים וציפוי דק היה ומעט זהב יוכנס בצפוי ולא נדע מזה כלום. רק לדעתו לא הוצרך לבאר על מה הוציאו הכל כי באמונה היו עושים. רק בכסף פקודי העדה אמר שמהם נעשו האדנים לטעם שביאר:

כו

וכבר. בפ׳ תשא בפסוק זה יתנו. ביאר למה דוקא מבן עשרים:

לט

א

כבוד הארון. היה עור תחש מלמטה ומלמעלה בגד תכלת לנוי משא״כ בשאר הכלים היה כסוי עור התחש מלמעלה:

כח

דרך המצנפת. עיין פ׳ תצוה בפסוק על פתיל תכלת:

מ

ב

מישאל. ואם בי״ד בניסן היו טמאים לנפשות נדב ואביהוא שנשאום בכתנותם בח׳ למילואים. א״כ ע״כ ח׳ למילואים היה בשמיני בחדש: **שנים פרים**. שהוא מוספי ר״ח: **ובתלמודנו**. זה ענין בפ״ע כדומה למה שלפניו שאין הפשט מכוון להדרש: **יצאו בשביעית**. שש"נ ימים הם חמשים שבועות שלמים ובשבוע נ״א יחול ר״ה בג׳ ימים מאוחר משנה שלפניה: **נראה כי ביום השבת**. ר״ל גם בשנה הראשונה ובפעם ראשונה היה בשבת: **ביום ששי**. אם נאמר שהקמת המשכן אינו דוחה שבת. הקימו בל״ס עש״ק. כי לא היה מניח השלחן ריקם בלי לחם איזו ימים עד השבת: **וערך משה**. ר״ל שלעולם ערך משה ביום חול הלחם רק לדורות באה המצוה לערוך בשבת. אך הסברא נותנת כי גם משה ערך בשבת. ואם היה אז ר״ח ניסן בשבת או, בע״ש. אך יתכן שבשנה שלפניה יצאו ביום חמישי בשבת וזה היה בט"ו בניסן והיה אז ר״ח ג״כ בה׳. ולא היה בין זה לזה רק יום אחד או ב׳ מה שא״א אפילו בשנה פשוטה וחסירה: **הנה הזכיר**. זה ענין בפ״ע:

וביום הזה משה. לא דוקא בשמיני. כ"א בראשון: **מתי עשה**. לפ"ז שחנוכת המשכן נמשך עד י"ט ניסן היה פסח בנתיים ולמה לא הזכיר בקרבנות החנוכה גם קרבנות החג: **נסעו**. ולא שבתו בחג כמשפט: **ולא היו חושבין**. ר"ל מ"ש ביום השמיני הקריב. ביום התשיעי הקריב. הוא השמיני או התשיעי להתחלת חשבון ימי החנוכה. אבל כבר היה יום העשירי לימי החדש כי דלגו השבת: **המשלח**. צ"ל המשיח. שהנשיא הנזכר ביחזקאל הוא המלך המשיח: **והנה שבעה**. ר"ל שהקיפוה סך שבעה ימים בחול. הגם שעם יום השבת היה ח' ימים: **על ארבעה**. הנאמר במ"א ח' מ"ה. שחנכו הבית י"ד ימים מר"ח תשרי. והיה בע"כ יוה"כ בנתיים. אלא הפירוש י"ד ימים מלבד יוה"כ. היו ימי החנוכה: **אז כסה הענן**. בא לאפוקי דעת רש"י בס' צו. בפסוק קח את אהרן שזה נאמר לו קודם ז' ימי המלואים. ובפסוק ויכס הענן קאי על יום השמיני. ואין מוקדם ומאוחר. ולדעתו היה זה ג"כ ביום הראשון. והוא ענין בפ"ע. ועיין ברמב"ן שם. ובראש ויקרא:

לה

לומר ככה. כי משה נכנס לקה"ק בכל עת דבור ולא אפרש כי דיבר עמו מאה"מ החיצון: **שמצא בו**. צ"ל שמלא בו. וכונתו שבאמת היה עמוד האש ג"כ על המשכן להאיר לישראל בלילה בנסעם. כמו עמוד הענן יומם. רק לפי שעמוד האש הוא הכבוד. שהיה שוכן על הכרובים ובקע קרני אורו לחוץ אמר "בו" והראיה שאמר לכל מסעיהם מוכח שהאש שהיה בלילה הוא לצורך הנסיעה. שהלך לפני המחנה: **זה**. שלא נסעו בלילה יביא ראיה ממ"ש או יומם ולילה חנו משמע שפחות ממעל"ע לא חנו ממה שלא אמר או יומם. כי בלילה לא נסעו. רק הרב דחה זה ממ"ש פה לכל מסעיהם ולא אמר לכל מחניהם משמע שנסעו ג"כ בלילה ופירוש יומם ולילה או יומם או לילה: **לכל זה**. לומר שהאש הכתוב פה הוא ההולך לפני מחנה ישראל הגם שיש לדחוק ולפרש כי בכל מסעיהם קאי רק על הענן. הוא מתפלת משה:

ויקרא

א

א

ברית יחיד. כל מבארי דבריו נתלבטו למצוא הפתח לכונת דבריו בזה. ולא העלו בידם כלום. ות"ל כי מצאתי חידתו ופתרון האמתי. וז"ל הרב בהקדמתו לתורה: ואם לא יכילו זה רעיוניו (ר"ל שיש בדברי התורה גם סודות נעלמים מלבד הפשט ולשניהם נתכוון נותן התורה) אם הוא חכם יפקח את עיניו. וימצא גם בתולדת דברים רבים נוצרים. לשני

דברים. כנחירים ולשון וכו'. ולזה ג"כ יכוון כאן בבואו לתת טעם למצות הקרבנות. ואמר כי הלא מצינו בטבע ברית יחיד כלומר דבר אחר המשמש לתעלת שני דברים. כנחירים להוציא המותרות מלחות הראש ולחוש הריח. והלשון לדבר בו ולחוש הטעם וכדומה וא"כ הלא יתכן ג"כ להיות כונת מצוה אחת לתעלת דברים רבים: **כי בתת**. ר"ל טעם אחד למצוות הקרבנות כי הש"י שער כי ע"י ההקרבות והקטרות הללו כ"א בזמנו תמלט ותנצל הנפש הנדבקת בו מנגף ויתר השחתות הבאות מצד הטבע. וכמ"ש הרב בפ' תשא במשל מהעור הסמוך על איש פקח המנהל אותו ומסירו מכל אבני נגף בלכתו. וזה רק לאדם שהוא לחלקו ודבוק בו ושומר תורה אשרהו ומי כמהו מורה ומנהל ישר לדעת איך להתקרב אל המועיל ולברוח מהנזק ע"י פעולות שונות. וכמ"ש לפרעה פן יפגענו בדבר. עלינו ללכת לזבוח לה' במדבר. ובתחלת תשא אמר לכפר על נפשותיכם ומתחלה אמר ונתנו איש כפר נפשו ולא יהיה בהם נגף. הרי ששערה חכמתו יתב' כי ע"י נתינתם מחצית השקל בכל שנה לצרכי ההקרבה וההקטרות שצוה ע"ז ימנע הנגף: **לעתידות**. כמ"ש בבלעם שהקריב העולות להמשכת הנבואה ולהוריד שפע וכח העליונים עליו לחזות העתידות. וזה טעם שני: **סוד התולדות**. הוא סוד הטבע כי הדם היא הנפש ותבוא נפש הבהמי ותכפר על נפש האדם. ומזה נשכיל לדעת כי נפש האדם גבוה ויקרה מנפש הבהמיי. וחטאי האדם באים מנפש הבהמיי אשר לו. וכדומה: **והחטאות והמצות**. צ"ל והמנחות. ור"ל עוד טעם כי ע"י החטאות והמנחות יהיה טרף לכהני ה' ולכלכל נפש מורי התורה: **קודם המצוות**. צ"ל קודם המלואים. כי בפ' צו אמר קח את אהרן ובפ' שמיני גמר כל ענין המלואים שהתחיל בהם בפ' פקודי והפסיק בנתיים בדיני העולה ויתר הקרבנות:

ב

קרבנכם כלל. דבוק עם פסוק שאחריו. ואם עולה פרט איזו קרבן: **מפורשת**. שהיא עולה כליל לה'. וכן היא העולה על מוקרה. ועיין פסוק ד' לקמן מפרש עוד טעם לשם עולה ואולי יכוון לזה גם פה:

ג

בטעם אם צ"ל עם דהל"ל אל פתח אהל מועד יקריב אותו לפני ה' לרצונו. לא "לרצונו לפני ה"י שירצה לפני ה' כדרש הדרש:

ד

שנה הכתוב. כי שם אמר וסמך אהרן את שתי ידיו:

ה
כמו עולת הצאן. זה דבוק עם מ"ש אח"ז על ירך המזבח צפונה. והנקודות שביניהם ט"ס. ולפי שכאן לא ביאר בפרוטרוט מקום השחיטה ואמר רק לפני ה' למדו משם:

ח
הגוף. שהם דייקו ממה שאמר את הראש לא ואת הראש. ולכן אמרו שמלת הנתחים כוללת הכל. והדר מפרט את הראש ואת הפדר שהם נתחי הגוף: **ונתח אותו**. להלן פסוק י"ב: **ולנתחי הגוף**. צ"ל לנתחי הגוף: **והעד**. ששם נאמר את הראש קודם ואת הנתחים. הרי שאינו כלל ואח"כ פרט. שאין דרך הכלל להכתב באמצע הפרטים: **הוא גדול**. וצריך שני בני אדם לשאת הנתחים אמר וערכו ל"ר:

ט
למלת הכל. לא למלת עולה כי עולה ל"נ ואשה בצירי ל"ז: **מפורש**. בפ' נח בפסוק וירח ה':

יא
שמגדל. הוא הכתוב שם הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב. ולפי פירוש הרב יהיה הר ציון. העומד מחוץ לצפון הקריה:

טז
היא רחוק. כי מערבו היה לפני פתח המשכן ומזרחו הוא מקום היותר רחוק מהמשכן: **גם שם**. שאין הפירוש קדמה של מקום הדשן. לז"א כי קרמה שב אל המזבח וכמו שביאר הטעם כי הוא מקום רחוק מהכבוד יותר משאר הצדדים. ואל מקום הדשן השמיענו שגם הדשן ישימו שם. לפי שבפ' תרומת הדשן אמר רק ושמו אצל המזבח ולא פירוש איזו מקום. השמיענו פה מקומו וה"ז בא ללמד ונמצא למד. ואם נפרש שמלת קדמה שב אל מקום הדשן לא נדע המקום ביחוד גם פה גם שם בדשן:

ב

א
אדם. שחסרה מלת אדם והל"ל ונפש אדם כי תקריב:

ב
לקמצים. שפירושו מעט מעט. וכ"כ פירושו שיקח מעט ממנו: *קומץ מלא. צ"ל מלא היד:

ג
בשוה. עיין לקמן פסוק יו"ד ומש"ש ותבין כונתו:

ד
עבות. שהם היפך מהרקיקין הכתוב אח"ז:

ה
תחת ה'. כי שרשו חבה על שנחבא בין ב' הקערות המאכל:

ו
אחריו. שאין הפירוש שיחלקוה אהרן ובניו בשוה וכמ"ש לעיל במנחת סלת רק כאן הכונה שיהיה חק עולם לאהרן ולבניו אחריו אבל לא יאכלוה רק הכהן המקריב אותה כי כן נאמר בפ' צו שמנחה בלולה בשמן לכל בני אהרן תהיה איש כאחיו. ועל מחבת ומרחשת ומאפה תנור אמר לכהן המקריב אותה לו תהיה: **שתי המנחות**. צ"ל על שלש. או ר"ל על מיני שתי המנחות שכתוב פה בשניהם לשון אחד לאהרן ולבניו ובפ' צו ביאר ההבדל ביניהן:

יא
עזרא. הוא ד"ה שכתבו עזרא. ובד"ה ב' ל"א ה' כתיב וכפרוץ הדבר הרבו ב"י ראשית מן תירוש ויצהר ודבש. וחיוב התרומה אינה רק מהתבואה והפירות:

יב
פירוש לה. שזה סותר למ"ש תחלה לא תקטירו ממנו אשה לה' וכן למ"ש אחריו ואל המזבח לא יעלו. רק פירושו שהגם שהם קדש לה' הם רק לענין תנופה והגשה. אבל לא להקטרה על המזבח:

ג

א
מפורש בשמו. שהם לשון שלומים לנדר ולהודאה. כמ"ש זבחי שלמים עלי היום שלמתי נדרי:

ד
וכסיליהם. בישעיה פירש הרב שהם כוכבים הסמוכים להצירים. וכן הכסלים סמוכים לצירי הבטן:

ט
כאשר היא. החלב עם הבשר קרוי אליה. וזה פירוש תמימה: ותעו הצדוקים. כי ממקרא זה למדו שהאליה אסורה משום חלב. ועיין בפי' צו בפסוק כל חלב וכל דם: **או החלב**. ר"ל או שניהם בכינוי וי"ו נסתר או שניהם בלא וין: **עץ**. ששם השדרה מתפצלת לכאן ולכאן כענפי העץ:

יב
הכבש. שאמר לעיל או זכר או נקבה וסיים אם כשב הוא מקריב הרי ששם כשב כולל זו"נ וכמו כן מלת עז:

טז
זה הכלל. כי כבר פרט לעיל את החלבים שיקטירם להי' וא"כ האי כל חלב למ"ל. ולז"א שהוא קשור עם הפסוק שאח"ז והוא כלל ואחריו הנמשך מזה: **השניה**. ר"ל בפי' צו ז' כ':

ד

ב
ל"ת. כי כל הענין הזה נכפל בפ' שלח רק שם כתיב ולא יעשה אחת מכל מצות ה' ששגג במ"ע ולא עשאה: **כן כתוב**. בפי שלח הקהל חקה אחת וגו':

ג
כאשמת. שעליו להיות זהיר ולסוף נכשל כאיש המוני אשר לא ידע להזהיר עוד:

יב
שיש שם. שהרי כבר אמר אל שפך הדשן והכפל על שפך הדשן מורה שעל הדשן ממש ישרך לא רק במקום ההוא:

כא
פר לעולה. כרשום בפי' שלח:

כג
דרך קצרה. שהל"ל מתחלה שידע מעצמו ואח"כ או שיודיעוהו אחרים: **כמו לכהן**. שלא הזכיר כלל מהודעת החטא לו ומובן מעצמו: **או תיש**. ואח"ז כתיב ומלך אלקום עמו. הרי שהתיש בעזים כמלך באנשים. ולזה מביא הנשיא תיש. שהוא זכר ואיש הדיוט מביא שעירה:

ה

א
קצרה. שהל"ל קול אלת החרם:

ב
וחביריו. הגמל השפן והארנבת שנזכרו להדיא ומ"ש אח"כ בנבלת בהמה טמאה הם הבלתי מבוארים להדיא:

ד
שהוא חייב. דאיך תזהיר התורה לבל יחל דברו ולהרע לאחר. לז"א שנשבע להרע למי שמגעת לו הרעה במשפט:

טו
*כי חטאת. צ"ל כי אם החטאת הוא:

טז
ידע. ר"ל אע"פ שלא הזכיר פה או הודע אליו חטאתו. מסתמא מיירי שנודע לו:

יז
שלא ידע. מתחלה כלל מהאיסור וזה היא לשיטת הרב שכאן מיירי ג"כ בנודע לו החטא ודאי: **או אשם תלוי**. זה לפי דעת הרבים שהביא לפני זה:

כא
בעומתו. צ"ל לעומתו שלכן נקרא הרע עמית שהוא לעומתו ושוה לו:

כב
על ממון. שפשט הדברים משמע שנשבע על השקר. לכן פירש שהוא כאלו אמר ונשבע על ממון שבועת שקר. והראיה שלקמן אמר עליו לשקר. ולא אמר על שקר:

כה
בראשון. שאמר כערכך ולח הודיענו איזו ערך לז"א כערך אשם מעילות שהוא בערך שני שקלי כסף: **חומשים**. עיין במדבר ה' ו': **שם הפועל** דהל"ל לאשום בה. ואשמה הוא שם:

פרשת צו

ז

ב
שהיא עולה. ר"ל שהכתוב בהשלימו פה יתר דיני העולה שלא בארם בראש הספר בא לתת טעם אגב אורחא לקריאת שמה עולה. ומ"ש הרב לעיל שלפיכך נקראת עולה בעבור שבאה לכפר על העולה על הלב. זה תלוי בזה. שלפיכך תעלה היא כלה על המזבח לכפר על העולה על הלב. תבוא עולה (על המזבח) ותכפר על העולה (על הלב):

ג
מזרח. עיין פ' ויקרא בפסוק קדמה אל מקום הדשן:

ו
זה הפסוק. שכפל לומר עוד פעם לא תכבה לרבות כל הזמנים:

ז
הקרב יקריבו. ידוע כי המקור אין לו שום הוראת הזמן והגוף והמספר. ויבא רק בצירוף עם הפעל כמו האכל יאכל נכסוף נכספת וכדומה. אבל בבואו בעצמו אין לו שום קשר במאמר ולכן כתב הרב שחסר פה מלת יקריבו. וכ"כ הרב בפ' ויקהל בפסוק והותר. שהכונה והותר הותירה. ומבעל אבי עזר נעלמה הכונה גם פה גם שם ופה כתב על הרב כי דחק עצמו בחנם. והוא עצמו במח"כ נדחק פה אך לא בחנם רק מהעדר הידיעה: **הוא העיקר**. ר"ל שכמו במצות הפסח אמר ויאפו את הבצק עגות מצות. והזכיר רק האפיה. כמו כן הזכיר פה האפיה מיתר הדברים כמו הלישה והעריכה. הגם שליתר הדורות

העיקר בלישה כמו באפיה. רק בפסח מצרים לשו כבר הבצקות בלי שימור רק שאפום טרם יחמץ:

י

המנחה. שאינו קאי על חלקם שחלק הוא ל"ז. רק קאי על המנחה לכן אמר נתתי אותה והיא בחיר"ק:

יד

סימן לאהרן. ר"ל שהתי"ו הוא משמש נכח לזכר:

טז

איך יאכל. שלפיכך לא תאכל מנחת כהן. שאם הביאה נדבה איך יחזור ויקח לנפשו את מנחתו לה'. ואם הביאה על חטא נמצא חוטא נשכר כי תהי למלא בטנו כי ירעב: **מקום שחיטת**. זה קאי על פסוק י"ח במקום אשר תשחט העולה:

יח

כאחד. לא שהוא יותר קודש מכל הקדשים:

כ

כל אחיו. רצונו לתרץ קושית רש"י בפסוק י"ט שהרי נאמר למטה וכו'. ולדעתו בשר החטאת עצמו יאכל רק הכהן המחטא לבדו ואין לאחיו חלק בו. רק מה שנוגע בחטאת ונקדש זה שייך לכל הכהנים בשוה: **כמו יטה**. לא יטה לארץ מנלם. איוב ט"ו כ"ט שהוא מבה"ק על משקל יפנה ויזה או יטה בפתח מבנין הפעיל ע"מ ירבה. רק בא בחסרון נו"ן פ"א פעל ויהיה שרשם נזה נטה: **ויז מדמה**. מ"ב ט' ל"ג. שבא ע"ד נחי ל"ה בעתיד קצר כמו ויפן ויבן. ובכבד יבא ויז. *בחסרון הה"א: **מראה מדמה אל הקיר בחיריק עם ויז**. צ"ל ויז מדמה אל הקיר בחיריק אולם ויט וכו'. ור"ל שרק בזאת נשתנה מלת נטה ממלת נזה בבואה בקצרה בחסרון ה' לה"פ אז במלת ויז היו"ד בחיריק ובמלת ויט בקל הוא בצירי. אכן מצאנו ג"כ ויז נצחם בצירי שוה על משקל ויט. ויותר נראה שמלות מראה אל הקיר בחיר"ק הוא ט"ס ומיותרות לגמרי. ונזדמן הטעות פה משורה שלפניה. ונתחלפה להמדפיסים מלת מדמה למלת מראה. ותיבת עם היא ר"ת על משקל. וכצ"ל רק במלת נטה על משקל ויז הוא בצירי. אך הכונה אחת היא: **קדוש וטהור**. שאלו אמר במקום טהור משמע בכ"מ שיהיה טהור בלתי טמא. ומקום קדוש יקרא רק חצר אה"מ: **אחר עליה**. דק"ל כפל הלשון אשר יזה מדמה אשר יזה עליה. לזה פירש כי אשר יזה מדמה הכונה שיזה ממנה על הבגד ואשר יזה עליה הכונה אם יזה מד"א עליה על הבשר כי בשר ל"נ: **או פירושו**. שסופו מפרש ראשו ע"ז הדרך ואם יזה מדמה על הבגד (אז המקום) אשר יזה עליה תכבס. ולפ"ז אמר על הבגד עליה בל"נ הגם שלהלן אמר והבגד

כי יהיה בו בל"ז: **אשר תשיג ידו**. פ' מצורע י"ד ל' "מן התורים או מן בני היונה מאשר תשיג ידו. אשר תשיג ידו את האחד חטאת וגו' ויהיה שם ג"כ הסיפא פירושא דרישא. שחזר ואמר כל אשר תשיג ידו יעשה האחד וכו'. והמבאר רש"נ ואבי עזר שגו ברואה כי חשבו שמביא ראיה מאשר תשיג ידו שיד ל"נ ובא לפעמים ג"כ בל"ז. ואין האמת כן כי יד בכ"מ בתנ"ך ל"נ ועליו להביא ראיה כי נמצא ג"כ בל"ז. ומי שיש לו חיך לטעום האמת יכיר צדקת פירושי:

כא
שהוא בן י"ג. ר"ל והזכר הזה הוא דוקא בו י"ג ע"פ קבלת חז"ל שאין מוסרים קדשים לקטנים:

ז

א
כבר הודעתיך. לעיל ה' י"ז:

ח
היות הטעם. ר"ל שהוא נסוג אחור מפני קירוב הטעמים: **אחר**. שאלו אמר לכהן לבד. משמע לאיזו כהן שיהיה:

י
היורד. מנחת הדל בקרבן עולה ויורד אמר לא יתן עליה שמן:

יד
ארבע חלות. עכ"פ ישארו אחר התרומה ד' חלות. אם הפירוש חלות מצות כרצונו עכ"פ פחותים משנים א"א ויהיו מכל הד' מינים שמנה ואחר ההפרשה א' מכל מין ישארו ד':

טו
*שהוא טהור. דייק לשון יאכל בנפעל. שאין קפידא מי יאכלנו ובלבד שיהיה טהור:

טז
והארץ היתה. דהל"ל היתה הארץ תהו. לפי שהוא דבוק עם בראשית ברא:

יח
קרבים לגבוה. ויהיו מלות המקריב אותו לטעם למה לא יחשב הקרבן לאכלו שלא בזמנו לפי שהקריב ממנו להי' אין ראוי להשאירו לזמן שיפגל טעמו: **על המחשבה**. כדרש חז"ל שלא יחשוב בשעת שחיטה מחשבת פיגול. ואם חשב אין הקרבן עולה לו לריח ניחוח כלל אפילו אם אכלו כך בזמנו. שלגודל קדושתו פוסלת בו אך המחשבה: **וכרת**. הנאמר בפסוק כ':

כ
שאין החלב קרב. כי חלב נבלה וטרפה מיירי מן החולין שאין קרבן בא מטרפה ולכך הוצרך לאסרו. ואם כל חלב אסור מה"ת למה הוצרך לאסרו בטרפה: **הדם**. כי הדם כבר אסר גם בחולין ופשיטא דבטריפה אסור. והנה כנראה משטחיות דבריו כי החלב אינו אסור מה"ת בחולין ואינו ענוש כרת אלא על חלב הקרבנות. אך האמת הוא שגם הרב אינו חולק על קבלת חז"ל בפרט במקום שבא לחזקם. רק כ"ז השיב לדעת הצדוקי שרצה להוכיח מפשט הכתוב כי האליה אסורה לאכול. והשיב הוא כי אם באנו לסמוך על סברתנו בפשטי הכתובים ולחלוק על הקבלה אז אוכל להוכיח לך בהיפך כי לא לבד שהאליה מותרת אכן גם כל חלב חולין מותר ובע"כ שנסמוך על פירושם. והם אסרו כל החלבים מה"ת והתירו האליה. ובזה סרה תלונת הרמב"ן ע"ה מעל הרב:

לג
לזורק. ולכך הוכפל זה הכתוב:

לה
שכר. כי זאת קאי על התרומות הנ"ל:

לח
לא הקריבו. ולכן לא נאמר להם משפט הקרבנות עד הר סיני. כי לא הקריבו קודם לזה ולא נצטרכו לדעתם:

ח

ב
הזכירו. בספר שמות בס' תצוה:

ג
והזקנים. כי כן כתוב ביום השמיני קרא משה וגו' ולזקני ישראל:

ו
בצווי. כי בפ' פקודי נאמר ורחצו ממנו אהרן ובניו:

י
וכבר לקח. דאל"כ למה הפסיק במעשה לבישת אהרן ומשיחתו עם משיחת המשק ובודאי היה הכל ביחד לבישתו ומשיחתו ומשיחת המשכן קודם לזה כמ"ש בפ' פקודי:

טו
פירשתיו. לעיל וי"ו י"ט:

טז
מפה ומפה. ואינו מכסה הקרב רק הוא מעט פה ומעט פה: **דרך קצרה**. ואמר רק אשר על הקרב בזה והוא כולל המכסה ושמן הצדדים:

יז
כאער צוה ואם הפירוש של שרף באש שמשה שרפו הל"ל כאשר צוהו ה' אלא ע"כ הפירוש שאיש אחר שרפו כאשר צוה ה' למשה: **כן דרך**. כמו וה' המטיר על סדום וגו' מאת ה':

כג
הפנימית. צ"ל הימינית ובא לומר כי משפטו הימינית ביו"ד כי שרשו ימין: **בו לכפר**. צ"ל יכפר: **ותגע**. שדם המולות יכפר עליו וירף המשחית ממנו:

כו
ככר לחם. המוזכר במקום זה שמות כ"ט כ"ג:

ט
קטנה. ולא חש להזכירה: **עם חלבהן**. ונכללו בכלל החלבים:

לא
כי ובשלת. הנאמר בצווי בפ' תצוה:

לב
כן כתוב. תצוה כ"ט:

לג
תחסר מלת קץ. כי שבעת ימים ימלא משמעו ששבעת הימים ימלאו אלא שהכונה בשבעת ימים או בזמן שבעת ימים. וכן פירש הרב גבי כי ששת ימים עשה ה' כמו בששת:

לד
יחזקאל. ולא אמר והייתי אני. וכן ואת שמואל ולא אמר ואותי: **לעשות כן**. והעד שפירוש של צוה ה' לעשות. הוא כן כמו שפירשתי שהוא לעשות כל ז' ימי המלואים **שני האילים**. לפי דבריו שבכל ז' הימים היה מקריב יום יום קרבנות הללו למה פרט דוקא "ופר חטאת תעשה ליום" ולא הזכיר שני האילים: **שינתן מדם**. ומובן ממילא מאמרו שבעת ימים ימלא את ידכם וזה ע"י נתינת הדם בכ"י:

לה
להזכיר. ולכן כפל הדבר בשביל דבר שנתחדש בו: *זהו ככל: ר"ל והיכן נצטווה ע"ז הלא בפ' תצוה לא הוזכר מזה דבר ולכן אמרו שזה נכלל במלת ככל:

פרשת שמיני

ט

א

או העדה. כי לפי הסברא עבודת יום השמיני היתה ג"כ למלואים ולא נשלמו ז' ימי המלואים עד אחר הקרבת הקרבנות בשמיני כמו שיום הראשון לא היה לילו עמו. ונשלמו ז' ימים מעל"ע שלא יצאו מפתח אה"מ:

ב

בן שנה. כמו שהזכיר בעגל העם: **זכר שנה**. ר"ל פר מורה תמיד על יותר מבן שנה ועגל יקרא גם יותר משנה גם תוך שנתו. ולכן בעגל שתוך שנתו דוקא יאמר בן שנה. וגדול יקרא עגל סתם. וא"כ היה בשמיני ג"כ פר לחטאת כמו בז' ימי המלואים:

ג

ועל האיל. הציון פסוק ג' שבדברי הרב ט"ס, והוא דבור אחד עם הקודם, וקאי על פסוק ב' שנאמר שם ואיל לעולה תמימים בל"ר ואמר ששב ג"כ אל העגל לחטאת: **ופרי המלואים**. ר"ל פרי המלואים באו לחטא על המזבח. וזה העגל לחטא על אהרן. לכך באו כל החטאות האלו. **וזה העגל**. ר"ל העגל הראשון של אהרן: **זאת המלה**. לכפר שהיא לתת כפרו בראש ספר ויקרא:

ו

כבר אמר. שאחר שאמר לפני זה ויקחו את אשר צוה מה אמר להם עוד לעשות:

ז

שהוא מצוה. בא לתרץ כפל הדברים וכפר בעדך ובעד העם. ואמר עוד וכפר בעדם. לז"א שמתחלה צוהו לכפר עליו ועל העם ואח"ז אמר לו אופן ההקרבה ששלו ראשון:

טו

על המזבח. צ"ל אל המזבח. שהוא לשון הגשה. לא הקרבה ממש עליו. שהרי אמר אח"ז וישחטהו:

כא

הפאה. כי שוק ל"נ והל"ל הימנית. רק שהל"ל שוק צד הימין או פאת ימין ולכן יוכל לומר ג"כ ל"ז וקאי על צד. ויוכל לומר הימנית וקאי על פאה:

כב

וכבר ירד. כי מסתמא לא ברכם מעל ראש המזבח:

ו

ג
אתכם ידעתי. שהוא מלשון השגחה והנהגה פרטית וע"כ יפקוד עונם עליהם אם לא ישמרו מצותיו. וכן הצדיקים נקראו קרוביו לפי שהשגחתו דבוקה בהם יותר ומדקדק עמהם כחוט השערה:

ד
ומשה הוציאם. עד מקום שיוכלו הלוים מישאל ואלצפן לגשת ולהוציאם: **המחנה**. שהחצר נקרא קדש בערך מחנה ישראל. והמשכן נקרא קדש בערך החצר וכמ"ש הרב בפ' צו בפסוק וכל חטאת אשר יובא מדמה אל הקדש:

ו
לגדל. שאסור להם לגדל פרע: **והאמת**. אע"פ שהנכון שהכונה פה כמו שם שיגלו ראשם. ובכ"ז האמת היא הקבלה שהכונה לגדל פרע. ואין להסתכל על שיווי הלשון: **ראה אנכי**. בפסוק לא תוכל לאכול. כי לפעמים קורא בשם בני ישראל רק לחלק א' מהם. כגון ואצו אתכם בעת ההוא שלא צוה רק לבי' שבטים וחצי. ואמר אתכם. או לא תוכל וגו' בכורות בקרך שזה קאי רק על הכהנים. וכן כאן קורא בשם אחיכם כל בית ישראל לשאר שבט לוי שהם קרוביהם וחייבים להתאבל עליהם. ורק לאהרן ובניו שנמשחו הזהיר לבלי יתאבלו לפי שיו"ט היה להם:

ח
אחז. ישעי' ז' י' ויוסף ה' דבר אל אחז והכונה ע"י ישעיה:

יג
במקום טהור. זה קאי על פסוק י"ד על חזה ושוק. וכנראה צריך לציין פה פסוק י"ד והמלות במקום טהור הם דברי הכתוב:

טז
שם פועלו. ר"ל בנין פעל ונתחלף השורק בחולם להשלמת הדגש לסבת אהחע"ר:

יז
ע"כ לכפר. הכפל הוא פירושא דרישא:

יח
על המזבח. וראוי שיעלה כלו על המזבח. משא"כ חטאת העם ראוי שיאכלו ממנו הכהנים:

יט
מחז' מלכים. חמש תנועות הגדולות ופתח וסגול קראו מלכים בעבור משכם נח נסתר אחריהם: **השוא נא**. בבואו באות שאחרי ה"א השאלה תנקד הה' בפתח לבד לא במורכב

עם שוא כמשפט ודגש אחריה כמו הכתנת בנך היא: **כן פירש**. וכמו שמבאר הכונה להלן לשיטתם: הנשרפים. ולא היו אוכלים רבים. **מלות לעתיד**. ר"ל עבר המהופך לעתיד ע"י ואו:

יא

ג
פועל. שפירושו שהיא מעלה את הגרה: **ישוב נקבה**. לפי שבמין הארנבת הנקבה היא העיקרית והגבורה יותר והמשתדלת בכל והזכר טפל לה וכחו תש:

ו
ובמים נפש חיה. ר"ל ומה שחזר ואמר עוד ומכל נפש החיה אשר במים: **בנדרים**. הנודר מן הבשר מותר בבשר דגים. לפי שבנדרים הלך אחרי לשון ב"א. ובזמן הזה אין קורין לבשר דגים בשר:

יג
גם זה עוף. צ"ל גם כל עוף. ור"ל שבשמות אלה הדברים שאנחנו נוהגים לפתרם על מין הידוע היום בינינו ונקרא ג"כ בלשון ישמעאל היום על זה הידוע בינינו כשם העברי נוכל להביא מזה ראיה שפירושנו אמת:

יד
דאה ודיה. צ"ל ראה ודיה. כי בפ' ראה חשב במקום הדאה שכתוב פה ואת הראה ואת הדיה. ואמר שדאה כולל ב' המינים כמו צפור הכולל תור וגוזל. וכן אמרו חז"ל הוא ראה הוא דאה הוא איה. וטענת רבי יונה אינה טענה כי שם שני שמות מורדפים למין אחד אבל פה הם באמת שני מינים שונים ושם אחד דאה כוללם. כשם הסוג: **אשורנו**. על שם שרואה מרחוק והפרס פורס מאכלו לנתחים:

טז
שלא ימצאו. ר"ל אינם מצוים בינינו: **כיענים**. שסופו ב"ם שהוא סימן לזכרים רבים:

יט
למועדים. כמ"ש גם חסידה בשמים ידעה מועדיה: **רחוקה**. כי עשיית חסד לא שייך אלא בבן דעת שעושה לפנים משוה"ד: **מרובה**. צ"ל מרובע:

כ
פעולים. שהם ישקצו נפשם באכלם. וכאן אין הם המשקצים את העופות רק הם בעצמם שקץ:

כב
ריבוי. ע"ש שיוצא חוצץ כולו במחנות גדולות. **לפלמוני**. (דניאל ח') ופירושו פלוני אלמוני: **היפך**. שהוא חונה רק בחורים ובגלים הנמוכים. וי"מ שהוא מורכב מן תגר

רגל שאינו יכול לטפס ולעלות על ראשי הסלעים כהסלעם. או חרג רגל מלה"כ ויחרגו ממסגרותיהם:

כד
אחרים. כמו שפירש"י כאן:

כה
וכן משפט. פה צ"ל הציון של פסוק כ"ו וקאי על האמור לכל הבהמה שהוא כאלו נאמר וכן לכל הבהמה. לפי שיטתו שפירש ולאלה תטמאו על העופות הנזכרים לפני זה: **וכבר אמר**. ר"ל שאע"פ שאמר פה סתם הנוגע בהם יטמא סמך על מה שכבר אמר להם לעיל פסוק ח' ובנבלתם לא תגעו. אבל בחיים אינם מטמאים בנגיעה:

כז
בתחלה. צ"ל כתחלה. ור"ל שפירוש הפסוק הוא "וכן כל הולך על כפיו משפטו שוה למשפט העופות הטמאים. שהם הנוגע והנושא טמאים: **בפרשה אחת**. ואם הפירוש של ולאלה תטמאו על הנאמר אח"ז. וכבר כתב שם משפט הנוגע והנושא. למה חזר ופרט זה כאן:

כט
במגע. כי על האכילה הזהיר בפ"ע להלן מ"א:

לא
וטעם אלה. ר"ל כפל הדברים. למעט זולתם:

לו
*קרוי. צ"ל כרוי:

לז
ב' שמות. זרע וזרוע: **זרעונים**. (דניאל א' י"ב). והנו"ן נוספת:

לח
הנוסף. ר"ל בנין הפעל. כי שור"ק איתן מורה ע"ז הבנין. ובפעל איתן בשוא. ומשפטו ילקח. ינתן. בפעל בשלמים:

מב
בשרץ. ר"ל לכל השרץ דכתיב בתריה הוא כמו בכל השרץ: **התאר**'. ואינו בינוני פעל:

מז
בעוף. דאלו בהמה בכלל החיה הכתובה אח"ז:

פרשת תזריע

יב

ב
ועל כן דעת. צ"ל ועל פי דעת. והוא פירוש אחר למלת כי תזריע: **וי"ו וטמאה**. בתחלת ענין דהל"ל תטמא שבעת ימים: **המרובע**. עיין בראשית ל"ד כ"ה ובפ' נח:

ג
מולים. משרש מול: **ונמלתם**. משרש נמל: **ואין כאן**. יותר נראה שצ"ל ואין כן. ור"ל שלא נוכל לטעות שימולו ערלת אזן או שאר אבר שמצאנו בו לשון ערלה כמו ערל שפתים. לפי שכולם יבאו רק בסמיכות לבאר ערלת הדבר. ומקום הנמול יקרא סתם ערלה:

ד
שלמים. שכל אלה נאכלים בכל העיר ולכן הוצרך להזהירם עליהם ביחוד. כי על אותם הקדשים הנאכלים בעזרה דוקא לא הוצרך להזהירה. אחרי שכבר אסר עליה הביאה לעזרה בכלל ואם אל המקדש לא תבא לא יתכן שתגע בהם:

ז
איננו אוכל. ולכן כלל שניהם במלות והקריבו לפני ה' ששניהם כליל לה': **פירשתי**. בראש הספר שהוא מלשון כופר נפש לא כפרה:

יג

ב
המשיח. שלא תטעה לפרש שמצוה דוקא בכה"ג טהרת וטומאת הנגעים ויהיה פירוש או אל אחד מבניו המשיח תחתיו. אך אין סברא לומר כי כל המנוגעים יובאו מקצות הארץ אל הכה"ג. לז"א שבמלת אהרן נכלל גם המשיח מבניו. וא"כ פירוש אל אחד מבניו הם ההדיוטים והוסיף עוד שגם אין קפידא שיהיו בירושלים דוקא. כיון שעיקר משפטי הנגעים הוא להשמר מזו המחלה המתדבקת הסברא נותנת לקצר יותר את זמן היותו בין אנשים הבריאים ביחד:

ד
נהפך. שמלת הפך הוא פועל יוצא ע"פ רוב דמשמע הפך את אחרים. לז"א שפירושו שנהפך ללבן דהיינו שהנגע הפך השער ללבן לא שהשער הפך זולתו: **שפל**. חולק בזה על פירש"י שכל מראה לבן עמוק הוא ולכן בפסוק ועמוק אין מראה כתב רש"י לא ידעתי פירושו. והוא אמר שזה הוא רק באמרו ומראה שפל הכונה שנראה שפל ואין ממשה שפל. אבל ומראה עמוק הוא שבאמת מרחה הנגע וקלקולו נכנס בעומק מן העור. ונלקה הבשר ג"כ בנגע. ולזה שפיר אמר ומראה אין עמוק שלא שלטה הלקותא בעומק:

ו
ומגזרת ותכהין. שפירושו ג"כ נתמעט אור עיניו: **ולא כהה**. האמור בעלי ופירושו לא עצר בהם:

ט
כחברו. האמור למעלה שפירש שם ותובא בע"כ:

י
בשר חי. שמלות בשר חי הן פירוש למלת ומחית. ולפי שיש מבארים בשר חי הוא הבשר הבלתי מרגיש כשחותכים אותו דחה זה. כי איך קרא חי לבשר המת ואינו מרגיש:

יט
קצתם כן. שקצתו לבן וקצתו אדום ואין כל הנגע פתוך מלובן ואודם יחד בכ"מ: **טענה**. שאין נופל לשון שלוח רק בבע"פ ולהוכיח מזה. כהאומרים שהוא שרץ:

ח
הנעלם. ר"ל לפי ששרשו ראה. והל"ל במלת מראה בב' ההי"ן אחת לשרש ואחת לשימוש נקבה. ולכן בחרו יותר לנקר מראה שהקמץ מושך ה' לסימן הנקבה. ובמלת יראנה שהנו"ן תוכל לקבל דגש יבא דגש לתשלום ה"א וכן במלת יסגירנה משפטה יסגירנהה כי לזכר יאמר יסגירנהו או יסגירנו בדגש הנו"ן

כח
פירשתי. לעיל פסוק ו': **ולא הזכיר**. לעיל פסוק כ"ג אמר רק ולא פשתה ולא אמר והיא כהה. כי שם די אם רק עמדה ולא פשתה במקום הבריא. וכאן צריך שיתקטן שיעורה ג"כ:

כט
בעבור הזקן. שאין זקן לאשה. לכך הוצרך לומר כי בראש נוהג הנתק בין באיש בין באשה. ואלו אמר רק ואיש או ואדם כי יהיה בו נגע בראש או בזקן ה"א דגם בראש אינו נוהג באשה מדכלליה בהדי זקן: **הוציא האשה**. צ"ל להוציא האשה. כי קרחת וגבחת אינו נוהג בנשים רק באיש. וה"א דג"ז אינו נוהג באשה:

לא
השער. שמנגע זו ינתקו וימרטו שערות הראש או הזקן ההוא:

מ
כלו. לפי שבגבחת אמר ואם מפאת פניו משמע שהקרחת בראש כלו. מדלא נתן בו שיעור המקום. ולהלן הסכים לפירש"י:

מח
כאשר הוא. טרם שנעבדה בו איזו מלאכה או כלי: **מכבר**. מ"ב ח' ט"ו ופירושו כר מתחת לראש:

מט
העין כמהו. ר"ל מראה הירוק כגון ירק עשב: **לחסרון**. שהכפל ירקרק הוא סימן ההקטנה. פחות שבירוקין: **להיפך**. כפירש"י ירוק שבירוקין:

נא
מארה. ששרשו ארה והמ"ם נוסף כמלת משכן וזה שרשו מאר:

נה
שם פעלו. ר"ל בנין הפעל:

נח
וכבר סר. ר"ל לפי שלמעלה פירש דאם לא פשה הנגע אחרי הסגר ראשון יכבסנו ויסגירנו שנית ולא פירש הדין אם סר לגמרי ונא נראה כלל הנגע אחרי שבוע ראשון. לז"א שזה פירש עתה במלת וסר. שהגם שכבר סר הנגע בכ"ז יכובס ויוסגר על ז' ימים ואם לא נראה שוב הנגע יכובס שנית שגזירת הכתוב בב' הסגרים ושני כיבוסים. אך אם נטהר לגמרי עוד קודם כיבוס הראשון:

פרשת מצורע

יד

א
הפוך. כי הרפואה שייכת על גוף האדם שנרפא מחליו לא על הנגע:

ג
כהן גדול. דבפי' תזריע אמר והובא אל אהרן או אל אחד מבניו הכהנים. ונוכל לפרש אחד מבניו אשר ימשח תחתיו לכה"ג. אבל פה אמר סתם הכהן. משמע איזו שיהיה ונלמוד סתם ממפורש:

ד
שלמה. שאמר שם וידבר על הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר: **פסח מצרים**. שגם שם צוה לקחת המינים הללו שיזה בהם הדם על המזוזות והמשקוף שיהיה אות להמשחית לפסוח על הבתים. וכן פה הקרבנות לבל יתן המשחית עוד קרוב אליו:

ז
גם הצפור. צ"ל בם הצפור החיה וכו': **המת**. שנאמר שם ולקח אזוב וטבל במים:

ח
ופרט. ר"ל וכמו כן שב בפסוק זה לפרט את הכלל האמור בפסוק שלפניו שיגלח כל שערו שהם ראשו וזקנו וגו':

י
מוסר. דק"ל וכי מה חטא ואשם המצורע:

יד
כמו הכהן. ר"ל שגם במלואים נתנו על התנוך ועל הבהונות לכפר העונות שעליו:

טו
הבא אחריו. שאמר מן השמן אשר על כפו משמע שעל כף עצמו של המטהר היה השמן:

כ
שכל המנחה. ג' העשרונים שצוה להביא היה נסכי העולה לבד: **ככל הטהורים**. לפי שכבר אמר לעיל ביום טהרתו משמע שכבר הוא טהור. אלא שם הפירוש שנטהר מצרעתו וכאן הכונה שיטהר ליכנס למחנה:

כא
אל דל. שפירושו אל חולה. וכמו שכתוב אח"ז ה' יסעדנו על ערש דוי. מדה תחת מדה:

לד
בנתינת ה'. שאין זה מקרה ממקרי הטבע. כי עיני ה' משוטטות בארץ הקדושה והשגחתו פרטית בכל המקרים שיקרו שמה:

לו
רבים. ובתחלה אמר ובא אשר לו הבית בל"י:

לז
כל אחד. שהתחיל בל"ר ומראיהן וסיים שפל בל"י:

מא
מקצעות. ישעיה מ"ד והוא שם כלי אומנית המקלף העץ:

מה
בצווי. כי אין תלוי בכהן רק הטומאה והטהרה אבל נתיצה אינה צריכה כהן גם קשה הוא לאיש אחד לנתוץ בית: **שסגור יהיה**. אחד הקצות והטוח כפירש"י: **כל ימי**. ומלת כל לרבות הסגר שני:

מז
ולא הזכירו. בפירוש גבי השוכב והאוכל שיטמא עד הערב לפי שהוא בכלל והבא אל הבית:

מט
כחבירו. לעיל ד' וצוה הכהן ולקח אף כאן בצווי:

טו

ג
ב' דרכים. שהולך ומבאר רר או החתים. ויהיה פירוש זאת תהיה טומאתו על אלה ב' האופנים יטמא:

ז
אבר. שלא תטעה לפרש גם כאן מלת בשר שהוא כינוי לערוה ושם דוקא יטמא. כמלת מבשרו בפסוק ב׳:

יא
דרך הפשט. ר״ל שלכן בע״כ אנו צריכים לדברי הקבלה כי ע״פ דרך הפשט היינו יכולים לפרש גם באופן זה לא כאופן הראשון:

טז
שלא ברצונו. כי ברצונו מפורש משפטו אח״כ בפסוח י״ח: **הקבלה**. שהמכוון במלת רחיצה היא טבילה במקוה:

כד
טעם עליו. שבהיותה עמו בא לה האורח ובתחלה טהורה היתה:

כה
עתים. והיא זבה ימים רבים שלא במועדה. או במועדה המשפט אחד:

לב
אפרש זה. לקמן י״ט ל״א: **זאת תורת הזב**. שבפסוק שלפניו ופה הוא הפירוש והפרט:

פרשת אחרי

טז

א
שהזכיר. צ״ל שהזהיר:

ב
אהל מועד. עיין פ׳ צו בפסוק וכל חטאת אשר יובא. ופ׳ שמיני י׳ ד׳:

ד
ומזה. ממה שלא הזכירם להדיא. או יכוון לדרשת חז״ל שמפני שאין קטיגור וכו׳ לא שמש בבגדי זהב. וזה שאמר "הגם שכבר הזכיר ונשמע קולו" בבואו. בכ"ז אין הדבר מעכב ביוה״כ. ומזה למדו בב״ש להתיר לשמש בחסרון בגדים במקום שא״א. שלא נמצאו: **היו שם**. והורו להם הלכה מפי ה׳ שמותר:

ו
בו יכפר. כי עתה עדיין לא כיפר וכמ״ש לקמן בפסוק י"א עוד הפעם והקריב. ששם פירוש שחיטתו והקרבתו:

ח
אהרן. להלן ל"ד הרי שפרשה זו אמר לאהרן לעשות עתה כן במדבר ואז היה העזאזל סמוך למשכן: **שבועות**. בפ׳ אמור בפסוק ממושבותיכם תביאו. כתב הרב ויתכן ששנה

הכתוב בשנה ראשונה וע"ש בפירושי: **בית שני**. וזה ג"כ לאות כי יש דברים רבים הבלתי מעכבים בעבודה: **ישלח**. ר"ל שאין קפידא דוקא בהר רק שישלחנו במקום שאין יישוב. ולא היה דוחפו מצוק: **אחר מלת**. שהיא המדברה. והיא מיותרת דהא במדבר היו אז אלא ודאי שענין הזה של לעזאזל הוסיפו הסופרים שהיו אח"כ בא"י. ואז שלחוהו למדבר עזאזל. והוא שם פרסי או בבלי כשמות החדשים שהעלו מבבל: **חברים**. עין בראש ספר דברים: **שלשים ושלש**. ר"ל במקום שנסתיימה הפרשה הל"ג בספר דברים. ומתחיל ויעל משה וימת שם משה ולא קם בישראל כמשה. שזה ודאי לא כתבו משה בעצמו. וכבר גיליתי דעתי בהקדמתי שאנכי רק כמפרש ומבאר דברי הרב ואינני כמסכים חלילה לענינים האלה אשר באמת לא מפי הרב יצאו:

ט
שישחטנו. צ"ל כשישחטנו כי אז עדיין לא שחטו:

י
יהי עליו. שהוא יהיה כופר תחתיהם:

יא
שארכו. כי כבר אמר לעיל פסוק וא"ו והקריב:

יב
ידוע. שהוא מזה כנגד הכפרת והדם נופל ארצה:

טו

ועתה. עיין בדברי הרב בפסוק ט' ומש"ש:

טז
לפני הכפרת. צ"ל לפני הפרכת:

יז
מהכהנים. כי הזרים בלא"ה לא יכנסו לאה"מ:

יח
מזבח העולה. מדכתיב ויצא. ואלו במזבח הפנימי מאי ויצא הלא שם היה אז וע"פ חז"ל אינו כן. עיין פירש"י בפסוק זה:

כא
חכם. מלשון יודעי העתים: **כהן**. עיין יומא ס"ו:

כד
הנזכרים. הם בגדי הבד שפשט עתה: **כן כתוב**. בפ' פנחס. במוספי יוה"כ:

כה
העזים. של המוספין בפ' פנחס:

כז
בצווי. כי אין סברא שהכה"ג עצמו יוציא פר שלם ושעיר הרחק מן המחנה גם מדכתיב ושרפו באחרים: **וכל אחד**. שסיים אח"ז והשורף אתם בל"י:

כט
העינוי היפך. שיענה נפשו לבלי לאכול. מדתענוג הוא בדשן ומאכלים טובים. ואין עינוי נפש בעבודה קשה וכדומה: **ראיה**. שאין להביא ראיה בפשיטות ממקרא זה שעינוי נפש הוא בצום ולמה לי לחפש אחרי סברות וראיות קלושות. כי אדרבא מזה הכתוב נוכל לסתור ראיתנו מלהזכיר פה בצים מכלל שפתם עינוי אינו בצום. רק שדברי חז"ל בלתי צריכים חזוק: **ולא נכריתנו**. צ"ל נכריתנו שכיון שאינו בכלל הכפרה ואינו חייב בשום מצוה למה נכריח אותו לענות נפשו:

ל
היא כפרה. דאם איתא ששילוחו עיקר הכפרה א"כ לא היתה כפרה זאת ע"י כהן. ועיקר כפרת הישראלים הוא זה השעיר. וע"כ צ"ל שהוודוי עליו עיקר הכפרה: **פירשתי**. בפ' תשא בפסוק נושא עון ופשע וחטאה. שחטאת כוללת יותר מעון. שהוא רק המזיד:

לא
יבוא זה קודם. כי מצינו שבתון שבת קדש: **להתענות**. שאע"פ שחרב המקדש לא בטלה מצות הצים:

יז

ב
מחוץ למחנה. ר"ל אלו כתב רק במחנה ה"א מחוץ למחנה מותר. ואי אמר מחוץ למחנה ה"א במחנה מותר לכך נאמרו שניהם: **ופירוש על פני**. ר"ל הפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. יגלה לנו שגם במלת על פני השדה הכונה לשעירים:

ז
והזכיר הגר. בפרשה שאח"ז:

יג
חזיר. מדכתיב אשר יאכל: **סוד**. בפפוק למען ייטב לך ביאר טעם איסור אכילת הדם:

יד
הציד. שאמר כי יצוד ציד חיה. ופעם תמות מחמת הצידה שקלע בחץ למקום שעושה אותה נבלה: **תחננה**. ולמה אמר פה בפסוק י"ג ומן הגר הגר וגו' אשר יאכל: **תושב**. שיגור בקביעות פה לא נעזבנו שיאכל נבלות:

יח

ג

לו חק. כי גדר החק הוא גזרת מלך ואין טעם לדבר ואיך שייך לומר שיעשו חקותיהם בלי שום הבנה למה הם עושים ככה. אלא שמההרגל להיות כרוך אחריהם ממילא יעשו גם חקותם:

ו

והר סיני. שצוה השם לבל יגשו אל אשה שלשת ימים: **הראשון**. אולי ר"ל כי הבריאה הראשונה מאדה"ר נוצר האדם לבדו. רק אח"כ אמר ה' לא טוב היות האדם לבדו ועשה לו חוה מצלעו. הרי שראשית הבריאה היתה לבל יזדוג לאשה כלל. והיה קיים באיש. או היה תולדותם כתולדות מינים רבים הנולדים בלי חבור הזווגי. וזה סוד יצירת האדם. לדעת ולהכיר ה': **סוד סתום**. כי רק במחנה היוצאת למלחמה הקפיד ה' על בעל קרי שיצא חוץ למחנה יען היה הארון בתוכם בלי הפסק מחיצות:

ז

כל מי שהיא. ר"ל בתחלה חשב כל העריות שהם ערות אב ואם. ואח"כ חשב אותן שהן ערות עצמו כמו בתו ובת בנו ובתו. ואח"כ חשב ערות בנו כמו כלתו. וזה כונתו בסוף פסוק ט':

יא

האב ואם. צ"ל מאב ואם: **ידענו**. מפסוק ט' שחייב על אחותו מאב לבד וכן מאם לבד. וא"כ על אחותו מאב ואם ידענו שעובר בשני לאוין ולמה חזר וכתבם פה. ולכן אמרו הי"א כי הוא לחזוק. לפי שאין עונשין מן הדין טרח וכתב לה קרא במילתא דאתיא מק"ו: **בת אם**. צ"ל בת אב. שהם יפרשו בת אשת אביך שלקח אביו אשה וכבר היה לה בת מבעלה ראשון שאסורה לבנו של בעלה האחרון היפך קבלת חז"ל:

יד

כדודתך. כי הדודה היא רק אחות האב או האם. לא אשת אחי האב: **דודי**. ושלום אביו היה דודו כמ"ש בירמיה ל"ב ח' חנמאל בן דודי וכן בפסוק ט' קראו בן דודי ושם בפסוק י"ב אחר חנמאל דודי: **ההוה**. כי אין דרך הנכד להתאוות אל אם אביו או אם אמו. והזקנים בימים ממנו הרבה:

טז

ישבו. שם יבאר טעות הצדוקים שלמדו ממקרא זה שאין הייבום באחיו ממש. ע"ש:

יח
וטעם המפרש. צ"ל וטעה המפרש: **התועבות**. הרי שקראם תועבות גם קודם מ"ת ולהעכו"ם שלא הזהירם. ואיך יתכן על יעקב לעשות דבר מתועב: **וילך**. ששם כתוב כי עיקר היזק אלו התועבות רק באה"ק. ורחל מתה בדרך. ובא"י לא היה לו כ"א לאה לבדה:

כ
היתה אסורה. זה ענין בפ"ע. שאשת איש היתה אסורה גם קודם מ"ת כמ"ש הנך מת וגו' והיא בעולת בעל ופשיטא שלא הותרה אחר מ"ת אשת ב"נ. ומ"ש להלן איסור חמור צ"ל איסור גמור וכן משמע מפרמב"ן: **בפי' לזרע**. שדוקא גמר ביאה אסרה תורה. אבל שאר הנאות שרי. והוא אמר שפירש לזרע אפילו להעמיד תולדות אסור. וראיה מוזרעך לא תתן ששם פשיטא שפירושו תולדות לא יציאת הזרע: **לא אסר**. צ"ל לא התיר. שיש שהביאו ראיה מפסוק ואל אשת עמיתך הא אשת נכרי מותרת ומכ"ש נכרית פנויה. והוא אמר שבא למעט השבויה שנתגירה אע"פ שהיא א"א שרי. ואולי יכוון לביאור התרגום יונתן ולהתנגד לזה. ולפ"ז א"צ להגיה. ע"ש בת"י. ולהלן כי א' שם מפרש איסור הנכרית בתיבת למולך ודייק מדלא אמר שם ג"כ להעביר. ומכפל הענין. וזה עיקר:

כא
בני עמון. שנאמר ולמלכם תועבת בני עמון ומלכם היא מולך:

כב
הן שכבתי. הרי שכינה השכיבה של הנקבה עם הזכר גם על שם הנקבה. א"כ יהיה הפירוש של זה הפסוק שהנקבה לא תשכב עם הזכר האסור לה. או יכוון לומר שהגם שמלה"כ משמע שלא הזהיר רק השוכב. מ"מ גם הזכר הנשכב בכלל האזהרה. כמו שמצינו שקרא שם הנשכבת בלשון שוכבת. וזה נראה עיקר ומסולקת תמיהת הרמב"ן ז"ל: **לשון רבים**. יבמות פ"ג איזו איש שיש לו ב' משכבות הוי אומר זה אנדרוגינוס: **ודברי יחיד**. ר"ל ויש מי שאומר שם. דאפיק רחמנא משכב האשה בלשון משכבי לחייב על שני משכבותיה. אשלא כדרכה: **דרך כבוד**. שכינה הרביעה בשם שכיבה דרך כבוד. כי שרש שכב לא הונח בעצם על הבעילה. רק על שכיבת השינה על מטתו: **ע"כ מלת משכבי**. שבין רביעה בלא גמר בין גמר ביאה אסור: **פירשתיה**. לפני זה. כי יכוון לביאה. ויוכל להיות גם כפשוטו שלא ישכב אצלה כלל פן יקרה לו מקרה בלתי טהור. להתאוות:

כד
דגשות. כמשפט התפעל לבוא דגש בעה"פ לא בבנין נפעל:

כו
וטעם כי את. ר"ל טעם הכפל:

כח
ארץ ל"ו. דהל"ל קאתה. בל"נ: **היא קאה**. שמלת קאה היא יחידה בינוני. שמקיאה תמיד. ושרשו קוה או קיה. ובאה על משקל הבינוני מנע"ו בשני קמצים. כמשפט המורכבים:

פרשת קדושים

יט

א
להכניס את הגרים. תיבת כל מרבה גרים. ויותר נראה. שצ"ל שלא להכניס. לפי שבפ' עריות דסליק מינה הזהיר גם את הגרים מיעט בזאת הפרשה שאינה אלא לכל ישראל. וכ"ה להדיא בדבריו לקמן כ' א': **דעת רבים** לאפוקי מקצת דעות שהביא בפ' יתרו שאנכי אינו בכלל עשרת הדברות. ולפי דעתו יהיה דבור אני ה, אלהיכם תחת דבור אנכי. ואל תפנו אל האלילים במקום לא יהיה לך. ואלהי מסכה כנגד לא תעשה לך פסל:

ב
חפשית. כן הוא לפי דעת הרב שאין הפירוש שם במלת נחרפת שהיא יעודה. ולדעתו שם היא פנויה וחפשית מבעל. והוא ראיה לשיטתו במלת לא תנאף שאיננה דוקא באי"א ע"ש בפ' יתרו: **כנגד השלשה**. ויהיה לא תכחשו ולא תשקרו כנגד לא תענה. ולא תעשוק כנגד לא תחמוד: **לכן יש כדמות**. עיין בדברי הרב ריש פ, שופטים ובפ' משפטים. ומזה נראה שגם פה צ"ל ובכ"ז יש כדמות סמך: **מהקבלה**. שלא ישב במקומו ולא יסתור את דבריו:

ח
כל אחד. כי ואוכליו ל"ר וסיים עונו ישא בל"י: **זר**. השורק. כי משפטו על משקל באכלכם. כקרבכם או בגשתכם:

י
הפורטים. שהמנגן מלקט ומאסף הקולות הבודדים מעל פני הנבל ויהיו לאחדים בידו להשמיע נגינה עריבה:

יא
אח"כ. למה הסמיך זה למתנות עניים. הוא בדרך זו ואצ"ל זו. אם כך הזהרתיך לותר משלך לאחרים מכ"ש שלא תגנוב הון זר: **וטעם תשבעו**. בל"ר. שאם יודע שחברו ישבע על שקר אסור להשביעו:

יג
על שכיר יום. צ"ל על שכיר לילה. שלדעתם אין זמן עונה לבע"ב לחפש אחרי ממון:

טו
כברזילי. שנאמר איש גדול הוא מאד (ש"ב י"ט) ור"ל עשיר:

יח
לאבנר. (ש"ב ג' ל'):

יט
השדה והבגד. שלהם לא יגיע חמס ושוד אם יהיו בכלאים ושעטנז. הוא רק לזכר שלא לזווג מבא"מ: **שלם מאד**. כי האדם השלם ישער בדעתו והנהגתו הישרה אף הזהירות מהחוקים שלא יחייבם השכל הפשוט. כי נפשו נקשרת עם חכמת הבוי"ת והוא יישר ארחותיו ודרך בינה יודיענו. ולכן שמר אברהם גם אלה החקות קודם מ"ת: **מחומשת**. ר"ל מלה אחת בת חמש אותיות שרשיות:

כ
המכחישים. הרש"נ הגיה שצ"ל המעתיקים. ואינו אמת כי המעתיקים אמרו שחציה שפחה וחציה ב"ח. והרב הסכים לדעתם להלן בד"ה או חפשה. והמכחישים אוקמוה בכולה שפחה: **מישני**. שהיו"ד והמ"ם שניהם בשוא:

כב
אפרשנו. במדבר י"ד י"ט:

כה
עם קדש. שיוסיף התבואה בעבור שהיו פריו קדש הלולים לה'. לא בעבור שיאכלו פריו בשנה החמישית הסמוך לו:

כו
כן כתיב. ועוננים כפלשתים: **הדקדוק**. שא"כ לא תענו הל"ל מבנין נפעל. ומה טעם ג"כ לכפל הנו"ן: **מצאנו ועוננים**. בשוא הנו"ן כמו סובבים ויהיה שרשו ענן כמ"ש לעיל: **הכפול**. הנקרא בפי המדקדקים בנין המרובע כמו קומם כונן. וראיה מצירי הנון במלת מעונן. ע"מ יכונן מקומם. ומצירי הכתוב פה במלת לא תעוננו אין ראיה. כי היא לסיבת מפסיק:

כח
לנפש. ר"ל הקמץ מורה על הידוע והוא לנפש המת. ומשפטו לנפש בפתח ודגש. רק שנשמט הדגש:

לא
איש שיבה. כי שיבה הוא שם המקרה ואיך שייך לעמוד מפני השיבה עצמה. לז"א שהוא תאר בחסרון המתואר:

לב
גדול מכחו. בעבור שהוא בדד וגלמוד באין גואל ומכיר:

לד
מפורש. לעיל פסוח י״ח. שתעשה הטוב לו. כי הל״ל ואהבת אותו: **משתנות**. שאין אמות כ״מ שוות. ולא ימטר לאיש הבא ממקום שאמותם קטנות בקטנה ובעירו ימכרו גדולה. ומתחלה הזהיר שלא להקטין את המדה ברמאות:

כ

ג
וי״א. שלעולם מיירי בגלוי רק הוא עצמו יומת ע״י העם. והשם ישים פניו להכריח גם זרעו: **הקבלה**. סנהדרין מ״ה שישימו אבן על לבו וא״כ יהיה פירושו אבן אחת באמת:

ו
ארבעה עשר. וארבעה הוא ל״ז:

ז
ואיננו כמו. ר״ל ששם פירש שלכן הזכיר האם קודם בעבור שהבן יחל להכיר את אמו קודם אביו. וזה הטעם לא שייך פה כי קטן אינו בן עונשין וכאן מיירי בעונשי העבירות. וגבי גדול הכרת שניהם שוה ולכן הקדים האב משום כבודו:

ט
מושך עצמו. שחייב גם על קללת אחד מהם לבד: **הנחנקים**. ומה שאמרו חז״ל כ״מ שנאמר דמיו בו בסקילה הוא לאסמכתא: **אסורה היתה**. גם קודם מ״ת ולכן הזכירה ראשונה. ועיין לעיל י״ח כ׳:

יב
פירשתיו. לעיל י״ח כ״ג:

טז
משתנים. כי לפעמים יבא בקמץ כמו לקרבה ופעמים בשורק כמו לחמלה ופעמים בפתח כמו לאשמה:

יז
שאינם יודעים. שם יוכל גם לקחתה לו לאשה תמידית מאין יודע. וראה את ערותה הוא באקראי בזנות שלא באישות:

יט
יבין. כי הוא בשביל כבוד עמרם שלקח דודתו ויעקב שנשא ב׳ אחיות: **הקבלה**. שכ״מ שנאמר עונו ישא הוא בכרת. ופה נאמר עונם ישאו. ומ״ש תחלה כבר הזהרתי. לפי שפה אין מקום האזהרות רק העונשים. וכאן לא נאמר שום עונש רק עונם ישאו:

כ
המכריחים. ולכן הזהיר רק את הזכרים על אותם שאסור להם. ואותם שהזהיר עליהם הזכר גם הנקבה אסורה כמוהם. וכיון שלא הזהיר הזכר מלשאת את בת אחיו גם הנקבה מותרת: **הערכים**. ר"ל אם נאמר שערך הנקבה פחותה מערך הזכר. עכ"פ יהיו ארבעה מהן כשני זכרים:

כד
וטעם. ר"ל טעם הסמיכות של אוב וידעוני אחר והייתם לי קדושים. לפי שהם מטמאים היפך הקדושה:

פרשת אמור

כא

א
הנזכרת. ר"ל פי' קדושים. שהם ישננוה וידעוה כמורי העם. ואמרת אליהם קאי על אותם שהם רק לכהנים. ומתורץ כפל אמור ואמרת:

ב
גדול. זה הוא פירוש הת"א רבא בעמיה. ועיין רמב"ן בפסיק זה: **בכהנים**. שלכן כתוב בעמיו ל"ר. דקאי על כהנים. ולוים. וישראלים:

ה
התברר. שפאת זקנם האמור פה וכן אצל הישראלים בקדושים פירושו על מת שהרי פה נאמר בין לא יקרחו קרחה ובין ובבשרם לא ישרטו שבשני אלה מפורש בישראל שהוא למת:

ז
כמשמעה. לאפוקי מהמפרשים בית אשה זונה מוכרת מזין: **מותרות**. ששם מ"ד כ"ב כתיב "והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו". ומשמע שאלמנת ישראל אסורים לקחת. וחז"ל פירשו. מכהן יקחו מקצת כהנים דהיינו הדיוטים מותרים ליקח כל אלמנה שתהיה ורק הכה"ג אסור בכל:

ט
הפירושים. בין שהוא מלשון תחלה ובין מחלול שרשו חלל. ותי"ו שבמלת תחלה כתי"ו תרומה. תנופה. כמ"ש הרב במלת אז הוחל: **החל גם תחל**. צ"ל יחל גם תחל. או יכוון למלת החל הכתוב ביחזקאל כ' י"ד לבלתי החל והוא מקור. והם זרים כי משפט כפולים בהפעיל עתיד לבוא איתן בקמץ לפני אהחע"ר ובלא אהחע"ר בקמ"ץ ולפעמים בפתח. כמו הסבי עיניך. ויסב אלהים. והיה משפטם לבוא כאן ג"כ בקמץ. במלת לא יחל.

ובמלת תחל לזנות. או לבלתי החל. רק לבל תתחלף בהוראת תחלה. נקדו תמיד בהוראת תחלה בקמץ. כמו אחל תת. החל רש. ובעל אב״ע במח"כ לא דק בזה. והביא ראיה ממלת החל הנגף שהוא עבר. ובא כמשפט. ופה בעתיד היא זר:

יא
והגוף חסר. דהל״ל נפשות מתות. ברבות נקבה. וכמ״ש ג״כ הרב בפ' חיי שרה בפסוק מעל פני מתו. שחסר ג״כ גוף. ושם אפילו הוה כתיב מתתו בל"נ היה חסר המתואר כמו גוית מתתו. או נפש מתתו. לפי ששם חסר המתואר בכלל. ובעל אב״ע לא הבין פה הכונה במחכ״ת. שהבין שהוקשה לו ייחוס המיתה להנפש והיא בת אל מות: **שם התאר**. לזכר ויוכל לבוא בחסרון המתואר:

יב
בבר באר. נ״ל להגיה יותר כבר עבר ומלא את ידו. ור"ל למה לו להזהירו פה על המלואים. אחרי שכבר עבר וכבר מלאו ידיו. ומה דהוה הוה:

יד
כלל עיין לעיל פסוק ז':

טו
בגלוי. ר״ל מ״ש לפני זה את אלה לא יקח ר״ל בגלוי ע״י קיחה וקידושין. וכפל פה לומר ולא יחלל. אף בסתר ואקראי פ״א לא יבוא על אלה:

יט
מגזרת חרם. שהוא לשון קצור ונפסק מכל אדם:

כ
קלל. שפירש שם הרב תועבה גדולה עשה אף כאן בא הכפל לומר גנאי גדול הוא זה. שיקרב בע"מ לעבודת ה':

כד
הקבלה. שפירשו להזהיר ב״ד על הכהנים. גם אמרו שהשחיטה כשירה בזרים ומכ״ש בבע״מ:

כב

ב
בסוד. הוא בספר השם. שהשם כולל כל הנבראים והוא המעמיד מציאותם:

ז
וריקי מוח. שהוקשה להם דהא גם ישראל הוזהרו על נבלות וטרפות לכן חלקו דבישראל כתיב רק ובשר בשדה טרפה דהיינו שנטרפה ע״י דורס. אבל אם הוכתה ונטרפה ע״י

עוף או בהמה שאינה דורסת לא יאכלוה רק הכהנים אבל ישראל שרי. והוא דחה זה דהא בכאן אמר סתמא כל נבלה וטרפה ולא אמר מן העוף או מן הבהמה:

ט
עליו. דמלת עליו ובו קאי על המקדש:

יג
על בן. שהרי כבר אמר וכל זר לא יאכל קדש:

יד
מלת עליו. דהיינו שעל הקדש יוסיפו חומש ונתן לכהן הרי שונתן הראשון כבר כולל הקרן והחומש ואין צורך להוסיף עוד פעם מלת ונתן אלא שפירושו את הכל יתן לכהן כי כולו קדש מעתה:

טו
לשנים. שאם לא יזהירום הכהנים מאכלם קדשיהם ישיאו הם עליהם האשמה:

יח
כן כתוב. משפט אחד יהיה לכם ולגר ועוד הרבה: **ואין כל נדבה**. כי אם לא הוציאו בלשון נדר אינו נדר:

כב
תבלול. כי שרש שניהם בלל: **לפלא נדר**. שאין פי' תקריבו על המזבח שזה מפורש בסיפא דקרא אלא על שעת הנדר מזהיר:

כג
כראשון. אצל מומי הכהנים הגם ששם היפוכו חרום וכאן היפוכו קלוט המכוון אחד שהאבר. נצטמצם ונקטן:

כז
המרובע. שיעבור עליו רבע החדש שאז יתחזק כחו: **יהונתן**. שכתוב שם מתחלה הנה החצי ממך והנה. ואח"ז כתיב ממך והלאה:

כח
פירשתיו. כי הוא שם המין וכמ"ש בפסוק שלפניו: **זכר**. אבל ע"פ דרשת חז"ל להלכה אינו נוהג בזכרים:

כט
שלימה. כמו שאני שלם:

לב
ונקדשתי. ואלו קאי ולא תחללו על ב"י הל"ל ונקדשתי בתוככם:

כג

ב

שבתות רבות. דא"ל שקאי על המועדים דהא אח"ז אמר עוד הפעם אלה מועדי ה' על המועדות:

ג

הם מועדי. כי ה' קבע מועדי השבתות לבל ישינה משא"כ המועדות תלוים בב"ד: **תפסוהו**. עיין סנהדרין י"ב: **שתי שנים**. לאו דוקא אלא שעיבר השנים זה אחר זה ולפנינו בגמרא איתא שלש שנים בסנהדרין י"ב: **שני מעשיו**. אולי יכוון להמסופר שם בר"ה שבקשו הבייתוסים להטעות את ישראל ושכרו עדי שקר. ועוד מעשה בעדים שאמרו ראינוה שחרית במזרח וערבית במערב. ואמר ר"י עדי שקר הם ור"ג קבלם. וגזר על ר"י שיבא אליו במקלו ובתרמילו ביוה"כ שחל להיות ע"פ חשבונו. ואם היו סומכים אז על תשבון העבור שלנו והעדים היו רק לסניף בעלמא אין מקום לב' מעשיות הללו: **מתוספת שנת החמה**. ר"ל ועוד ראיה שלא סמכו אז על חשבון העבור. כי ידוע שאנו מעברים ז' עיבורים בכל י"ט שנות המ"ק להשלים העודף של שנת החמה על שנת הלבנה בי"א ימים בקרב. ומתלקט מזה בבל י"ט שנים ז' חדשי הלבנה בצמצום ובגמרא מצינו שעיברו את השנים על גליות שנעקרו ממקומה. ומפני הגשרים והדרכים. וכדומה שאין לכל אלה מקום בחשבון העבור: **וי"ד**. גם זה ראיה לסתור דעת הגאון. כי הנה המולד הראשון של תשרי בעת בריאת העולם היה ביום ו' י"ד שעות בעת שנברא אדה"ר כמו שלמדו זה רז"ל במקומו. ומה שבעלי העבור קבעו למולד ראשון בהר"ר הוא משנת תהו ר"ל הוא מולד תשרי של שנה הקודמת אילו היתה במציאות לפי שהעולם נברא לפי דעה זו בכ"ה באלול. ובעבור ה' ימים הללו שהיו בשנה שלפניה חשבו לב"ע כל השנה ההיא כאלו היתה במציאות. ועם כי לחשבון המולדות לא יזיק אם היתה השנה במציאות או לא היתה שסוף סוף עולה החשבון כן בשוה. אבל לענין עיבורי השנה יש נ"מ שאם נחשוב התחלה של המ"ק משנת תהו. ובשנה השלישית נעשה עיבור כמשפט בעוד שבאמת עדיין לא עבר על השמש כ"א שני וחצי. ושניהם נבראו ונתלו ברגע אחד ולא התלקט עדיין תוספת חדש שלם. אלא שבאמת לא חשבו בימים ההם ע"פ חשבון העבור. רק שאנו מדמין ע"פ חשבון ההוה איך היה להם להיות מראשית היצירה: **התיכונה**. ידוע כי המולד האמתי אינו תמיד ברגע המולד שלנו ע"פ חשבון כי פעם יקדים ופעם יאחר. מסבת שינוי מהלך גלגלו הקטן וגלגל הגובה. כאשר דברתי מזה בהקדמת הרב. והמולד שלנו הוא בחשבון אמצעי. וזמנו בנוי ומיוסד על ירושלים. שהלא ידוע שיש הפרש גדול בין המקומות לענין עתותי היום והלילה ויש מקום שעולה שם השמש ברגע שקיעתה

במקום אחר. ובהכרח לקבוע מקום אחר על זמן המולד שהוא שוה לכל העולם ברגע ההוא. בעוד שהמורי שעות יראו בכל מקום ומקום ברגע ההוא על זמן אחר. כפי שינוי מקומם. ובחרו בירושלים. עד"מ באמרם המולד חל ביום פלוני בשעה פלונית. הכונה כשיהיה בירושלים השעה הזאת. והקביעות ע"פ הראיה היה ע"פ המולד האמתי. וחשבו לדעת אם אפשר שתראה הלבנה בירושלים ליושבי מזרח או ליושבי מערב לה. קבעו אותו יום ר"ח. ואם לאו דחו אותו יום. משא"כ בחשבון העבור. התלוי במולד אמצעי לא נדקדק אם אפשר שתראה בירושלים או לא. וע"כ שבזמן המקדש לא חשבו ע"פ חשבון העבור כלל. רק שע"י החשבון בדקו את העדים לדעת אם האמת אתם: **וזה נתקן**. צ"ל וזה נזדמן או וזה נקרה. ור"ל שאז חל מולד תשרי בשנה פשוטה ביום ג' ט' שעות ר"ד חלקים על היום. ודחו אותו יום מקביעת ר"ה ע"פ הכלל גטר"ד בפשוטה גרוש. וגם מיום שלאחריו משום לא אד"ו ראש. ונקבע ר"ה ביום ה' והוא יותר מיום שלם אחר המולד: **קרוב מחצי**. ולא נדחה משום מולד זקן בל תדרוש. כיון שהיה אף בחלק אחד פחות מחצי היום כידוע בחשבון העבור. אף שבמצב הלבנה בגלגלה לא היתה יכולה להראות ביום ההוא בשום מקום. שזאת הסיבה לדחית מולד זקן: **בטור"ד גם בטרד**. צ"ל הנה בט"ו תקפ"ט גם גטר"ד יוכיחו. ור"ל שאם אחר שנה מעוברת חל מולד תשרי ב'. ט"ו. תקפ"ט או אח"ז דוחין ר"ה למחרתו. וכן גטר"ד בשנה פשוטה דוחין הקביעות לשני ימים. והטעם לדחית גטר"ר הוא משום השנה שאחריה שאז יחול המולד בשבת אחר חצות וידחה משום מולד זקן ומיום א' משום לא אד"ו ראש. ויתרחק הזמן שבין ר"ה זה לר"ה שלאחריו יותר מחמשה ימים ובשנה פשוטה לא יתכן זה. וכן הטעם בדחית בט"ו תקפ"ט ואין פה המקום להאריך בזה: **בשמונה**. כי בדחיית גטר"ד נדחה ר"ה לשני ימים מאוחר כנ"ל. וע"פ הראיה היה יוה"כ מוקדם בשמנה שלנו: **וכן יקרח**. צ"ל וכן לא יקרה. ור"ל שבל"ס ע"פ חשבון הראיה לא קרה להם כן שיקבעו ר"ה מאוחר בשני ימים מזמן הראיה. וא"כ אלה המתענים ב' ימים מספק. הוא לכוון יום צומם ע"פ הראיה. והיה להם להתענות בשמיני:

ה
פירשתיו. שמות י"ב:

ח
להזכיר. אחר שבת ופסח קודם שבועות: **בעבור**. ר"ל בזכות: **המשכן**. שאז עשו פסח ראשון ושוב לא עשו עד בואם לגלגל: **שיתאספו** אליו:

יא

באי השבת. (מ"ב י"א) שפירש שם שבת האחד מלשון שבוע ושבת השני מלשון שבת ממש: לפי דעת הרב שם. וכן כאן הגם ששבע שבתות פירושו שבועות. יהיה ממחרת השבת פירושו יו"ט. ולדעת הקראים יהיה פירוש הכל מלשון שבת ממש שיחלו לספור מיום ראשון אחר השבת ויעברו ז' שבתות. בתוך מ"ט ימי הספירה: **עירים**. שהוא מלשון עיר פרא. ואח"ז כתיב ושלשים עירים להם שפירושו ערים: **תמימות**. שלשון תמימות לא שייך רק אם נפרש שבתות שבועות הוצרך לומר שיהיו שבועות שלימות. משא"כ אם נפרש שבתות על יום שבת עצמו לא שייך לומר שיהיה השבת תמים פשיטא שלא ימנו חצי יום. וביום השבת השביעי יכלו המ"ט יום: **מצות וקלוי**. (יהושע ה' י"א). ויאכלו ב"י ממחרת הפסח מצות וקלוי מעבור הארץ. ונחלקו שם המפרשים רש"י ז"ל פירש ממחרת הפסח יום ט"ז בניסן והקריבו העומר תחלה. והרד"ק פירש שם ממחרת הקרבת הפסח שהוא יום ט"ו בניסן. ואכלו מהתבואה הישנה. והחכם מרומי סובר כפירש"י והביא ראיה ממה שקראו שם ממחרת הפסח וכאן קראו ממחרת השבת שפירוש שבת פסח. והרב אמר כי זאת הראיה בנפשו הוא. לפי שהקראים יוכלו להביא ראיה מכאן להיפך. שהם ירכיבו ב' הפירושים שממחרת הפסח יפרשו מהקרבת הפסח דהיינו יום ראשון של פסח ויפרשו שאכלו מהתבואה חדשה אחר הקרבת העומר ויאמרו שאז חל ט"ו ניסן ביום ראשון לשבוע והקריבו אז העומר. וזה ראיה לשיטתם כי הקרבת העומר אינו תלוי במחרת היו"ט דוקא רק ביום ראשון בשבועה שיהיה אז. יהיה בט"ז בניסן או בט"ו אין קפידא כלל: **מרעמסס**. בריש פ' מסעי בחמשה עשר יום לחדש ממחרת הפסח. הרי שיום ט"ו בניסן נקרא ממחרת הפסח: **ששני פסחים**. ר"ל התורה קראה פסח להקרבן ולפיכך כתוב בפ' מסעי ממחרת הפסח על יום ט"ו. וישראל קראו החג עצמו בשם פסח. ולפיכך יהיה ממחרת הפסח הכתוב ביהושע יום ט"ז. והוא דחה זה כי גם החג נקרא פסח רק על שם שפסח ה' על בתינו. וזה היה בלילה. ושפיר נקרא גם אצלינו מחרת הפסח בבקר יום ט"ו: **יום המחרת**. במדבר י"א ל"ב הרי שממחרת קרוי הבקר שאחרי הלילה: מתי קצרו. שביו"ט לא קצרו. ומעיו"ט עדיין לא היה זמן החל חרמש. ובע"כ שהמצות היה מהתבואה ישינה ולא ספר שם כלל מענין העומר. ועוד שהמצות בל"ס לא עשו משעורים רק מחטים וזמן קציר חטים היא בשבועות. וע"כ שהחטים האלה היו מן הישן:

והעד. שאמר אח"כ שעוד בשנה ההיא אכלו מתבואת ארץ כנען. ומשמע שמעבור הארץ שכתב קודם לזה הוא מארץ סיחון ועוג שנשאו עמם מעבר הירדן הרי שמתבואה הישנה

היתה. שהרי שם היו מקודם לזה איזו זמן: **כמו קלי**. ר"ל שמלת קלי היא שם להקליות. ומלת קלוי הוא שם התאר לכל דבר שנחרך ונצלה באש. כמו הבשר צלי וכדומה: **יקרא קלוי**. צ"ל קלי. ור"ל שאחר שהוא קלוי באש יקרא קלי סתם. והוא שם. אבל באמרו קלוי. כאלו אמר דבר שהוא נקלה באש: **וישועה**. הוא שם קראי אחד. שבא להשיב על שאלת הגאון כי מזה נדע שיום תנופת העומר הוא ביום ראשון לשבוע באחד מימי הפסח. שאם היה בין פסח לעצרת והוא יום שיש בו קרבן מדוע לא חשבו בפי פנחס. ושם לא חשב רק המועדים: **ראשי חדשים**. שלא נחשבו פה וחשבם שם. כמו כן יוכלו להיות קרבנות שנחשבו פה ולא שם. ועוד הקשה כי סוף סוף קשה עליו מדוע לא הזכיר שם זה הקרבן. רק המוספים שבכל יום בשוה. בשלמא עלינו אין זו טמנה כי אנחנו סומכים על הקבלה. אבל הם הבאים להוכיח מפשט הכתוב דוקא ובלתי מאמינים בכל הבלתי מבואר להדיא קשה: **ולא הזכיר**. צ"ל לא הזכיר. ור"ל שבפי פנחס לא הזכיר ג"כ כבשי השלמים שעל שתי הלחם: **ולמעלה פר**. ר"ל ועוד מצינו סתירה שפה אמר בשבועות להקריב פר בן בקר אחד ושני אילים. ובפנחס אמר פרים שנים ואיל אחד. וע"כ שאנו צריכין לקבלה. שאלו לעצמם ואלו לעצמם ולא הזכיר שם רק המוספים. וא"כ אין ראיה לשיטתם ממה שלא הזכיר קרבן התנופה בפנחס שהוא נכלל בקרבנות היום: **הלחם**. שאירע בשנה ראשונה בשבת. ויוכל להיות שגם הנפת העומר היה בשנה ראשונה בשבת ולכן אמר ממחרת השבת בבואם לארץ ולדורות לא הזכיר שבתות רק שבועות. וכמו וטמאה שבעים שבל"ס נחשב מיום הלידה לא על יום השבועה: **סוד**. לפי שמזה קצת הוכחה לצדוקים. מדלא הגבילה התורה בשבועות באיזו יום בחדש יעשוהו כאשר הגביל בכל המועדים. ש"מ שאין פירוש ממחרת השבת ממחרת יו"ט אלא כפירושם. ולכך אין לו יום מוגבל וקבוע בחדש שפעם יוקדם ופעם יתאחר. ולז"א שהטעם הוא משום שמצוה הספירה מ"ט יום. וקביעות החדש מה"ת תלוי בראית הלבנה והעדים. ופעם יהיה חדש ניסן או אייר מעוברים ופעם חסרים ולא יכלו המ"ט יום בכל שנה בשוה. ומה שהזכירו בלשון סוד. אולי שהמכחישים לא השכילו להביא זאת הראיה. ולא רצה לפתוח פה לאתון: **בעבור והנוף**. כי בכ"מ נזכר לרצונכם אצל המביא ונוכל לפרשו שיביאנו ברצונו הטוב לא ע"י כפיה ואז יתכפר. משא"כ פה שהכהן יניף לרצונם של ישראל. הכונה ברורה שירצה עליהם. והוא דחה זו הראיה שנוכל לפרש ג"כ שקאי לרצונכם שיביאו הכבש ברצון ואז יהיו נרצים בתנופה זו. ומ"ש בקצת נוסחאות שתניפו ברצונכם ט"ס וצ"ל שיניפו ברצונכם:

יד

היובל. שאין חיוב למנות השנים בפה לומר בכל ר"ה היום שנה זו ליובל או שמטה זו:

טז

התורה. שספירותיה תמימות. כי הל"ל תספרו מ"ט יום. אלא הכונה עד יום החמשים. שלא נאמר ביום מ"ט מקצת היום ככולו ונעשה אז שבועות. וכן בכ"מ שנקפיד על ספירת ז' ימים הם שלמים וביום השמיני יביא הקרבן. ואולי יכוון עוד בזה למ"ש בכמה מקומות כי מספר התורה אינו כמספר שלנו הלקוח מההודיים שהוא מערכת העשיריות. ומספר התורה הוא ממערכת השביעיות. שעד ז' היא מערכה ראשונה. מערכת היחידות. ועד מ"ט מערכה שניה. כמערכת העשירית אצלנו ומחמשים תתחיל מערכה השלישית, ולפיכך אמר הרב בהרבה מקומות שמספר שבע הוא שלם. ועיין בפ' בלק בפסוק בנה לי בזה שבעה מזבחות. ואכמ"ל:

יז

ששנה הכתוב. שכאן אמר פר אחד ואילים שנים. ובפ' פנחס אמר שני פרים ואיל אחד:

האמת. כפירש"י פסוק י"ט. שאלו לעצמם ואלו לעצמם. ע"ש: **השלמים**. שהם נאכלים לישראלים. כי מעולות אין ראיה שהם לגבוה ואף בשבת הותרו: **עם הצום**. שבכל א' הזכיר וידבר להיותו מועד בפ"ע ואינו תלוי בהקודם:

כד

שהעיקר כל ר"ח. ר"ל שבכל ר"ח יתחברו ב' המאורות שבהם תלוים כל עניני עולם השפל ורוב המאורעות שלהם המה הפועלים. לזה אמרה התורה להריע בכל ר"ח בחצוצרות לפני המלך ה' שישדד המערכות וינהגם לטובת ישראל. ור"ח ניסן נבחר לראש למועדים וחדשים שבו הוקס המשכן העבר והמקדש העתיד. לפי שאז השמש והירח תחת קו השוה. והאויר ממוזג. והיום ולילה שוים. וכמו שאמרו חז"ל ע"פ מוציא אסירים בכושרות בחדש הכשר לצאת. מהראוי לבחור בו לראש לכל החדשים ולכן הקריבו בו קרבן בר"ח. ולעתיד גם בשבעה בו כמבואר ביחזקאל שאז הלכה הלבנה רבע מסלולה. וכן בט"ו בו וז' של פסח שהוא הרבע האחרון: **ופסח שני**. לדעתי צ"ל ופעם שני. והיה כתוב בר"ת כזה ופ"ש. וטעו המדפיסים בחשבם שהוא ר"ת מן ופסח שני. ור"ל שלעומת ניסן נבחר תשרי לר"ה. לפי שאז יתחלפו שני המאורות את מצבם מהיפך להיפך מצפון קו השוה לדרומו ויסבו פניהם מאתנו להתרחק יום יום. והאויר ישתנה מחום לקור והצמחים יבולו. ומה שדילג על שבועות. כי הוא אינו מועד בפ"ע רק תלוי ביום העומר: **הקטן במחברת**. ר"ל כי אז תתחבר הלבנה עם מזל דלי שהוא מזל ישראל וכמ"ש הרב בפ' תשא ועוד בהרבה מקומות. כי ביו"ד ימים תשלים הלבנה

שליש מסלולה בקירוב שהוא ד' מזלות ממאזנים. שהוא מקום השמש אז ברגע המולד. עד תחלת דלי. ולפיכך הוקבע ליום מחילה וסליחה ולכפר על ב"י. ונראה להגיה להדיא במחברת דלי או במחברת ישראל. ומ"ש לפני זה ועזרא יוכיח. הוא הכתוב בנחמיה ח'. אכלו משמנים וגו' כי קדוש היום לאדונינו. והם דברי עזרא שם. ודע עוד כי האצטגנינים הקדמונים יחסו י"ב המזלות לז' ככבי הלכת ובנו להם בתים. ואמרו בית השמש הוא מזל אריה. ובית לבנה מזל סרטן. וליתר החמשה כוכבים יחסו לכ"א ב' בתים בית אחד ליום ובית ללילה. היינו לשבתאי. דלי ביום וגדי בלילה. לצדק קשת ביום דגים בלילה. למאדים טלה ביום ועקרב בלילה. לנגה מאזנים ביום שור בלילה. לככב תאומים ביום בתולה בלילה. וכשיגיע כל ככב מככבי הלכת בתנועתו ביום תחת הבית המיוחד לו ליום או בלילה תחת המיוחד לו ללילה תתחזק פעולתו יותר. גם חלקו המזלות למבטים. דהיינו טלה ומאזנים. שבזמן שהראשון למעלה מן הארץ אז השני מכוון כנגדו למטה מן הארץ או כשזה עולה זה שוקע קראו מבט נכח ואם נניח ד"מ שכוכב צדק תחת מזל טלה. ומאדים תחת מאזנים כנגדו. זה המבט הנוכחי יורה על איבה גמורה וריחוק. כי הם בתכלית הריחוק זמ"ז ק"פ מעלות. ואם בין הככבים ג' מזלות נקרא מבט המרובע. ומורה על חצי איבה. ואם ירחקו זמ"ז ד' מזלות יקרא מבט משולש והוא מורה על אהבה. ואם המרחק ב' מזלות מורה על חצי אהבה. והנה בעשור לחדש השביעי כבר הלכה הלבנה ד' מזלות עד סוף גדי והוא נכח מזל סרטן שהוא בית הלבנה ונכנסת תחת דלי שהוא מזל ישראל. ומורה על מבט אהבה לישראל: **רק שמיני**. שבסוכות נתקדש יום שמיני לחג והוא ראש המרובע הרביעי: **וסוד השבת**. לפי שכל שבעת ימים תשלים הלבנה רובע מסלולה: **וטעם אך**. למעט לפי שכל מקרא קדש אסור להתענות. כמ"ש עזרא לכו אכלו משמנים וגו' כי קדוש היום וזה משונה שמצוה להתענות:

כז
פירשתיו. לעיל ט"ז כ"ט:

כח
פירוש כי יום. שמלות לכפר עליכם יפרשו מ"ש תחלה יום כפורים הוא. שלא לכל העולם רק לישראל הוא כפורים:

כט
שם פועלו. ר"ל בנין פעל:

ל
לפרש. כי מכפל ושינוי הכתובים שאצל האוכל אמר ונכרתה ובעושה מלאכה אמר והאבדתי ולא כללם במקרא אחד לומר כל האוכל ועושה מלאכה ונכרתה. נראה מזה

שיש איזו הפרש בין הכרת ובין האבדה. אבל איך תוכל הנפש הרוחנית להאבד לגמרי יותר מהכרת משרשו לא ידע או לא ירצה לפרש:

לב

זה היום. צ"ל כי יום השבת ור"ל שבת בראשית נקרא שבת ה' לפי שאינו תלוי בב"ד ושל יוה"כ נקרא שבתכם:

לו

איננו שוה. שפרי החג הולכים ומתמעטים בכ"ז אמר סתם אשה להי כמו גבי פסח שקרבנותיו שוים בכ"י: **וכן כתוב**. דברים ט"ז ח' וביום השביעי עצרת להי אלהיך לא תעשה מלאכה. וסיפא פירושא דרישא הוא. כמו כאן:

לז

ויתכן. ר"ל מלת אשה לבד יתכן להיות על אחד מהן לכך חזר ופירש שיקריב כל אלה בכ"י:

לח

בג' רגלים. שכתוב בהם איש כמתנת ידו וגם פה מסתמא יכוון במלת מלבד מתנותיכם על אלה שיביאו ברגל נדרים:

לט

וכרמים. שמלת תבואת אינה קאי רק על מיני תבואה רק כוללת ג"כ פרי עץ. ולכן יקחו פרי עץ הדר להלל להי: **תחת ב**'. ר"ל במלת ביום הל"ל היום הראשון שבתון אבל ביום הראשון הכונה שבתון יהיה לכם:

מ

המעתיקים. שפירשו שיקחו הלולב ביד ויברכו ה' עליו: **איש שה**. שפירשו על הקניה ואמרו אחד לוקח בשביל כולם: **עזרא**. הוא הכתוב בנחמיה ח' ט"ו צאו ההר והביאו עלי זית ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות: **חמשה מינים**. שחשב שם גם עלי עץ שמן. וחשב שם רק עלים ומחמש מינים: **ואין זכר**. זה ענין בפ"ע. ור"ל ממה שחשב שם עלי הדס לבד. ועלי עץ עבות לבד משמע ששני מינים שונים המה. וחז"ל אמרו שענף עץ עבות הוא הדס. שי"ל שיש הרבה מינים שונים הנקראים בשם הדס: **וכן מין הדס**. זה ראיה שיש בהם הרבה מינים. שהרי מין הדס המצוי ביניהם אין ראוי לעשות ממנו סוכה שהרי עצו וענפיו דקים וקטנים ויתר המינים שחשב שמה הם עצים גבוהים אלא ש"מ שיש הרבה מינים ביניהם: **והגולה מארץ**. צ"ל והעולה מארץ קדר. כי ארץ קדר מבורכת היא באלה המינים הנהדרים והמריחים מסביב בריח ניחח לאף כל עובר וארץ אדום נעדרת מברכת ה' והמקום תהו יליל ישימון יכיר וידע עד כמה עלינו להודות להי על ארץ חמדה טובה וברוכה שנתן לנו:

מד
לא יקראו עדה. כ"א הזקנים. ולעולם לא דבר עם כל ישראל: **כנגד השלחן**. שעמדה נכח השלחן. ולפיכך בבואו להזכיר ענין הלחם שהוא ג"כ מוגש בשבת. הזכיר ג"כ ענין המנורה: **מברזל**. החשמונאים במס' ע"ז מ"ג:

כד

ה
מלרע. ומשפט נל"ה בוי"ו ההיפך מעבר לעתיד להיות מלעיל:

ו
או שני. צ"ל ושני:

ט
בני ביתו. ולאו דוקא לזכרי כהונה:

י
העשיר. שפירושו איש שהוא עשיר ואינו מורה כהוראת הסמיכות בכ"מ על חסרון מלת של ועיין פ' בראשית פסוק יום הששי:

י
הלחם. וכמו שאמרו ג"כ חז"ל מפרשה שלמעלה יצא. לגלג ואמר וכו' כפירש"י:

יב
ידוע. ולפיכך נקודה ב' בפתח במקום ה"א הידיעה:

טז
ויש אומרים. זה ענין בפ"ע לפרש כפל ושינוי לשון הכתובים. כי יקלל אלהיו ואח"ז ונוקב שם ה'. לזה הביא תחלה דעת הי"א כ"א יקלל בסתר ונשא חטאו מה' היודע נסתרות ונוקב בגלוי יומת בב"ד. והוא מפרש כ"א יקלל שם אלהים. יוכל להשמט כי כונתו על השופט או מלאך. יענישנו היודע מחשבות אבל אם יפרש השם הנכבד אז אין שום ספק ויומת בב"ד: **כבוד השם**. ר"ל שלכן כפל לומר בנקבו שם שיקוב השם ההוא שנקב בן המצרי שאמר בו ויקוב השם ולא פירש איזו שם. לכבוד: **זאת הפרשה**. ר"ל הפרשה שאח"ז ואיש כי יכה והיא נזכרה כבר שמות כ"א:

יח
לשנים פסוקים. שנפש תחת נפש קאי גם על פסוק שלפניו. שאז יתן נפש תחת נפש ובהמה יתן אחרת תחתיה:

יט
שמשון. שהגם שהוא לא עשה להם ממש כמו שמשו הם לו אמר שכן עשה להם. על שגמלם רעה תחת רעה. וזה ראיה לחז"ל שפירשו ג"כ כן יעשה לו ממון: **גם זאת**. ר"ל

שתשובה זאת שהם טוענים עלינו מה נעשה אם החובל עני ואין לו מה לשלם במה יענש. נוכל להשיב עליהם קושיא יותר עצומה לפי פירושם עין ממש. א"כ מה נעשה אם החובל עור מלידה במה יענש. כי העני יתכן שיתעשר. אבל הסומא הוא סומא עולמית:

כ

ופירש אחר. למה הזכיר עוד הפעם מכה אדם ומכה בהמה: **ומת**. שלא אמר דבעינן שימות המוכה:

כג

בחבל. כי על המקלל כבר אמר ויוציאו וגו'. וחובל לא היה אז. אלא לדורות:

פרשת בהר

כה

א

כרת הברית. שבפ' משפטים נאמר ג"כ שש שנים תזרע שדך והשביעית תשמטנה:

ב

על ישראל. ממה שאמר ושבתה הארץ ולא אמר תשבתו תלה השביחה בארץ שלא תעבד אף ע"י אחר שהוא ברשותך: **ימי עולם**. מדכתיב שבת לה' כמ"ש בשבת בראשית אף שהשם לא שבת רק ביום השביעי ולא בשנה השביעית. אך כמו שהיום הטבעי מורכב מיום ולילה שאז ישלים השמש הקפה אחת סביב הארץ ע"י תנועתה ההכרחית מגלגל היומי. כן יום טבעי של העולם מורכב מקיץ וחרף שאז תשלים השמש הקפה שלימה ממהלכה העצמית והוא יום השמשי וממילא בהתקדש היום השביעי נתקדש ג"כ יום השביעי של השמש:

ה

כי שנת. ר"ל שחסר פה מלת כי:

ט

חצי השנה. כי זה כתוב גבי שמטה. מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה. להקהיל את העם בחג הסוכות למען ילמדו כי אז שנת שביתה ובטלים ממלאכה ויהיה להם פנאי לעסוק בתורה. ואם תחלת השנה מניסן למה עזבם חצי שנה עד הסוכות בלי לימוד: **פעמים**. כי מאחר שלא יקצרו בשביעית מה שיזרעו בששית בל"ס לא יזרעו כלל בששית להבל: **הפרסי**. זה ענין בפ"ע: **רביעית היום**. שע"פ חשבון תקופת שמואל יש בשנה שס"ה ימים ורביעית יום. והוא חשבון הישן להנוצרים. הנהוג פה במדינתנו: **להשלמת המזלות**. מיום צאת השמש מתחת נקודה אחת במזלות עד בואה שנית אליה. וגלגל

המזלות בעצמו מתנועע בתנועה מתונה מאוד: **הנטוי**. הוא נקודת ראש התלי וזנבו פגישת מסלול השמש עם קו השוה. וידוע כי גם הנקודה הזאת מתנועעת בהיקף ולא תהיה לעולם על מקום אחד. ולפ"ז בע"כ שישתנה מדת שנת החמה לשני המנינים: **חדש**. כי החדש נקרא כן על התחדשות אור הירח. וכיון שהכתוב תלה המצות בימי החדש הרי שמנו ללבנה: **רק בקשו**. ר"ל שאם אמרו שנת הלבנה פירושו מספר חדשים של לבנה הנמצאים בשנת החמה. ובאמרם חדש החמה הכונה מספר ימים בשנת החמה שהם קרובים לחדש הלבנה. אבל בעצם אין ללבנה שנה ואין לחמה חדש כלל: **בכל המזלות**. צ"ל בכל הגבולות:

י

וכל ישביה דרור. הוא דבור אחד והנקודות שביניהם ט"ס: **שלוח**. מלשון יובל שי:

יב

מפורשת. צ"ל מופרשת:

יד

קניהם. דהל"ל או קניתם קנה. דשם המקור לא יבא בפ"ע בלתי בלוית פעל עבר או עתיד כמו נכסוף נכספת. ועיין פ, ויקהל בפסוק והותר:

טז

הפך תמעיט. דלשון מקנתו משמע שיזהיר המוכר להרבות מקנת הלוקח. דאלו בא להזהיר את הלוקח הל"ל תרבה מקנתך או ממכרו. וא"כ אין הבנה שמקום שבא להזהיר על האונאה הזהיר להמוכר שירבה מקנת הלוקח לפי רוב השנים. דאטו בשופטני עסקינן לקחת פחות משויו. ואם ירצה להוזיל לרעהו מה רע. לז"א שאגב שבא לומר תמעיט אמר ג"כ תרבה בכדי שיהיה דבר והיפוכו. כדרך המקראות. וכמו ששת ימים תעבוד שזה א"צ לאשמעינן אלא אגב שאמר וביום השביעי לא תעשה בו מלאכה. ופירוש האבי עזר לא נראה כלל בפירוש כל הפרשה זו: **הראשון לקונה**. ר"ל מ"ש בתחלה אל תונו הזהיר המוכר בלאו. וכאן ללוקח ומייתור הכתובים אמר כן. וכמו שהתחיל וכי תמכרו ואח"כ או קנה. כן אל תונו הראשון למוכר והשני ללוקח:

יז

ראיה. ר"ל ממ"ש ולא נאסוף את תבואתנו ואם קאי על שנת השמטה הלא לא יזרעו ומה יאספו אלא ע"כ שהתחלת השנה מניסן וזרעו בחשון הקודם בששית ואותה לא נאסוף: **לנגדם**. שאחר שאמר לא תקצרו את ספיחיה אמר מן השדה תאכלו את תבואתה הרי שקרא לספיח בשם תבואה: **בששית ובשביעית**. כי בששית ג"כ לא יזרעו להבל אחרי שלא יוכלו לקצור התבואה בשביעית. וכן בשמינית מפני היובל ורק בתשיעית יזרעו

בחשון ויקצרו בניסן בעשירית. והל"ל ועשית את התבואה לארבע השנים: **משרת**. מ"א א' ט"ו והוא כמו משרתת:

כב
אל מן. וה"ז מקרא מסורס כאלו נאמר תאכלו תבואה מן הישן: **כעצם**. דהל"ל ישנה בל"נ אלא שמלת ישן שבה למלת עצם כאלו אמר תאכלו תבואה מעצם הישן. ועיין בדברי הרב בפסוק ויושב את משה:

כח
תחת תאר. דהל"ל והיה בית ממכרו. ויצא בית ממכרו. ואמר סתם ממכרו:

לא
לכל בית. דהא התחיל בל"ר ובתי החצרים:

לב
הגואל לוי. ובלוי הגואל מיד לוי אחר מיירי ועיקר הרבותא שהגאול לוי: **בפ"א רפה**. הבא רק לצחות הלשון. דהל"ל יצא ממכר הבית:

לה
כמו יחיה. שבכ"מ וי"ו המהפכת היא ג"כ וי"ו החבור. וכאן היא רק מהפכת. ואולי צ"ל שיחיה עמך. ויפרש מלת וחי עמך כמו "וכל החי עמך" אל תקח מאתו וגומ' ובי הפסוקים דבקים, והוכרח לפרש כן ממה שסיים עוד הפעם וחי אחיך עמך. והוא כפל. לזה אמר שכאן אינו לאזהרה שיחייהו. ועיין מה שכתבתי בפסוק גר ותושב אנכי עמכם:

לח
פרשת ומטה. צ"ל פרשת וכי ימוך אחיך עמך שאח"ז, ג"כ להזכיר את הקונה כי הוא לטובתו ג"כ כי לפעמים יהיה לו צורך ודוחק רב עד שימכור עצמו ויצא הוא ג"כ ביובל שהעניות גלגל החוזר בעולם ואין איש מובטח ממנה:

מא
לעולם. שהוא עד היובל וקאי על הנרצע פה ג"כ שהרי משפט עבד ישראל לעבוד רק שש וכאן אמר שיצא ביובל. וזה ראיה לפירוש חז"ל שם מלת עולם:

מה
הם ידעו. לתת טעם למה קראו העבדים שאינם ישראלים בשם כנעני הגם שמכנען אסור לקנות. ואמרו שכנעני הגר בארץ אחרת מותר לקנותו בעבד. או עכו"ם מארץ אחרת הבא על הכנענית. והיה זה בידם הלמ"מ:

מז
שרש. שנעקר מעיקר ושרש מולדתו והתיהד. וכן ואת סוסיהם תעקר הפירוש שישברם מעיקרם:

נא
וי"ו ואם עוד. צ"ל וי"ו של וחשב לו כפי שניו. שבכ"מ וי"ו החבור והמהפך יחד וכאן הוא רק וי"ו המהפך:

כו

א
ובזה יקנהו. על מנת כן ישכיר עצמו לו:

ב
ולא בעבור. צ"ל ולכן בעבור:

פרשת בחקתי

ה

וכרם. שהגם שהזכיר שם שדה גם הכרם בכלל. ממה שאמר פה דיש ובציר יחד וחג האסיף צריך להיות בזמן שיכלו כל המעשים מהשדה:

ז
בניכם. צ"ל ביניכם: **עשרת אלפים**. ש"ב י"ח. והם היו אלף. ותפשו מספר המרובה עליהם עשר פעמים: **התחברות**. כמו שפירש"י אינו דומה מועטים העושים התורה וכו'. והוא דחה זה שהרי גם באויבים אמר על אחד אלף ושנים יניסו רבבה. רק שתפס מספר מרובה שם כלל חשבון:

ט
הפך עצר. שאינו מלשון פירות רק ענין הרחבת המעיים להוליד בנים רבים:

יא
ועוד כי בלכתי. ר"ל שבתחלה אמר ונתתי משכני בתוככם בא"י ואח"ז אמר והתהלכתי בתוככם. שהגם שילכו למלחמה בארץ אויביהם ואין המשכן עמהם יתהלך כבודו בתוכם:

יג
בבנין. צ"ל בענין או בעבודת האדמה כמ"ש ובכל עבודה בשדה:

יד
הכתובים. בפ' קדושים ובהר כי לא על כל המצות יתחייבו הגלות רק על האלה שחשב למעלה. ולמד זה מהכלל ופרט שאמר את כל וסיים האלה:

טו
זרה. כי משפטה להפירכם:

טז
כן כתוב. הכיתי אתכם בשדפון ובירקון: **מן הגוף**. שפירושו שיכלה עין ותאר הגוף עד כי לא יוכר לראה. כי הגוף הוא לעומת הנפש. ואחר שסיים ומדיבת נפש יהיה מכלות עינים על צורת הגוף:

יז
ופעם ינוסו. כי מתחלה אחר ונגפתם לפני אויביכם ואח"כ אמר ואין רודף:

יט
שלם. עיין מ"ש בפסוק תספרו חמשים יום ובפסוק בנה לי בזה שבעה מזבחות. וכמו שתפס עשרה בכ"מ למספר מרובה כן יוכל לתפוש מספר שבע. שהוא ג"כ כלל חשבון התורה: **ולא יסף**. שאינו לשון תוספת. רק לשון פיסוק. וכן ויספתי הכונה שלא יופסקו. ויתחיל להכותם עוד פעם: **הנה שש**. שאף אם נחשוב ותם לריק לאחד בפ"ע. ולא תתן יבולה לאחד. בכ"ז לא יעלה שבע רק עם חית השדה ובקרא כתיב לפני מכת חית השדה עוד פעם שבע. ולפיכך הראשון נכון שמספר שבע הוא לאו דוקא ותפש רק מספר שלם:

כא
יוסיף עליכם. צ"ל עליהם. ור"ל שפה לא אמר ויספתי ליסרה שבע על חטאתכם. רק כחטאתיכם. ופירוש ויספתי ע"כ אינו לשון תוספות. אלא שיסרס עוד פעם. וזה ראיה לפירושו לעיל: **ועל חטאתיכם**. הכתוב למעלה ע"כ הפירוש בעבור:

כב
*פירשתי. לעיל כ"ה ז':

כה
ע"כ אמרתי. לעיל ריש פ' בהר:

כו
שבור. ר"ל בחירק. ומשפטו בקמץ ע"מ ומשמרו: **השבור**. למה הוציא בלשון שבירה להעדר הלחם. לפי שכינה הלחם בשם מטה נופל בו לשון שבירה: **ומערכת**. ר"ל בלחם הפנים הנאמר בו ביום השבת יערכנו. דק"ל מה קללה היא שיאפו עשר נשים לחמם בתנור אחד. ויאכלו פת חמה בכ"י:

לא
כבוד השם. ר"ל כי השם אינו מריח ולא יאכל ולא יחוש בחושי הגויה. אלא שזה כעין משל כדוגמת אדם העומד בצד דבר המריח ונהנה ממנו ובהתקצפו על הזולת יסב פניו ממנו או יסתום נחיריו לבל יריח. והכונה בזאת ההגשמה להורות כי כבוד ה' משגחת תמיד בכל מקום ותבחר או תבחל נפשו באשר ירצה או ימאן:

לג
הכבד. ע"מ אברך: **הבא אחריו**. כי כבר אמר והשמתי אני את הארץ:

לד
משתנים. כי משפטו הושמה ע"מ הוסבה:

לה
השנים שתשבות. צ"ל שלא תשבות. ור"ל שמלת תשבות דבקה עם את אשר לא שבתה כי בימי שממותה תשבות אז מספר השנים שלא תשבות בשבתכם עליה. כמ"ש ביחזקאל ד':

לו
במועל. שהמ"ם נוסף כמ' של מרך: **מובלע**. כי ה"ל למכתב במלואו ננדף:

לז
אוהבו. שאין הפירוש כמו ונגש העם איש באחיו שילחמו יחד איש את רעהו. רק שיכשלו במנוסתם איש באחיו: **התי"ו**. שהיא נקודה בשוא. כמנהג אות השמוש בבנין הכבד:

מא
אפרשנו. להלן פסוק מ"ד. כי מלת ואף דרך צחות. וכן מלת או אז:

מב
כולם בברית. לאפוקי אברהם שנכרת עמו הברית בסוף שנותיו אחרי שנולד יצחק:

מד
כן כתוב. לעיל להפרכם את בריתי:

מה
לעולם לכן נכפל עוד הפעם: **וטעם אשר הוצאתי**. לפירוש זה שקאי על האבות הלא להם לא הוציא:

מו
באחרונה. בסוף הספר אלה המצות וגו' בהר סיני: **ספר וידבר**. הוא ספר במדבר: **בספר ויקרא**. צ"ל כספר ויקרא שבשניהם כתיב באהל מועד. ואלה שנאמרו פה בנתים היה קודם לזה עוד בהר סיני. ואין מוקדם ומאוחר:

כז

ב
מלה זרה. שתהיה ך' נוספת: **האהלי**. יהושע ז' כ"א והוא כמו האהל והיו"ד נוסף: **האהל שלי**. ואין היו"ד או הך' נוסף רק בכ"ז המלות הן זרות כי לא תבוא ה"א הידיעה עם הכנוים: **שנה שקל**. בהיות הנערך בן שתי שנים עד"מ יתן שני שקלים. בהיותו בן ט"ו יתן ט"ו שקל. ומבן כ' עד ששים יתן שקל ורבע לשנה, ומבן ששים עד ע"ה יתן שוב

שקל לשנה. ויותר מבן ע"ה שוב אין לו ערך: **כי אמרו** זה מאמר מוסגר עד וחמשה עשר. ור"ל שלכן אמר ה' שלמות. כי י"א שהפירוש מבן חדש עד חמש הוא עד ולא עד בכלל. ונחלקו שנות האדם בתחלה. עד סוף ד' שנים. כנגד ד' תקופות שבשנה. ואח"ז עד י"ט שנים. כנגד י"ט שנות המחזור קטן. ואח"ז עד תחלת שנת הששים. שבכל ראשית שנת הששים מעת שנתחברו השמש והירח תחת מזל אחד ישובו להתחבר שנית תחתיו כמ"ש הרב בפ' תשא בפסוק ונצבת על הצור. וכן האדם בהגיעו לשנת הששים ישוב ערכו להיות שקל לשנה כמו עד עשרים: **חמש ושבעים**. ר"ל עד ע"ה שנה יתן שקל לכל שנה: **הדי החלקים**. שנתחלקו ימי האדם. לילדות ועלומים. עמידה והתוך: **או יום אחד**. ר"ל מסברא אין להכריע אם הכונה ד' שלימות או משנכנס יום אחד בשנת העשרים הרי ערכו כמבן כ' ומעלה. וצריכים אנו בע"כ לקבלה בכ"ז: **דבר החדש**. לפי דעת הגאון שיתן שקל לשנה א"כ הלא עליו לתת בשנה ראשונה פחות משקל שלם בעבור החדש שחסר. שעד חדש ימים אין לו ערך. ועוד מדוע פחות מחדש אין לו ערך כלל. ובימי הזקנה הוא רק פוחת מערכו ויש לו ערך מה. ועוד כמה יתן אחר החמשה ושבעים שנה. שלא פירש הגבול אחר ששים שנה עד מתי יתן ט"ו שקל. אם יתן שקל לשנה לעולם ומה שאמר רק ט"ו כי ע"פ רוב לא יחיה האדם יותר. או למעלה מע"ה אין לו ערך כלל ומדוע לא פירש זה הכתוב. אלא ע"כ שאנו צריכים לקבלה: **הזכר**. זה קאי על ערך הנקבה ומכוון למ"ש רש"י בפסוק ואם מבן ששים שנה: **עשיריתו**. כי מחדש עד חמש יהיה לזכר חמשה ולנקבה שלשה דהיינו מחציתו שהם ב' וחצי ועוד חצי שקל שהוא חלק עשירי מערך הזכר. וכן מעשרים עד ששים לנקבה שלשים שהוא מחצית חמשים ועוד חמשה שהוא חלק עשירי מערכו. ויש איזו גמגומים וחסרונות בדבריו. ופירוש הגאון אינו בנמצא. ואולי ימצא איש בדברי הרב אלה פירוש יותר נכון ותברכנו נפשי:

ח
כך וכך. שיעריכנו נגד דברים אחרים הידועים במחירם וישוה להם:

יז
בעצם. ובמס' ערכין הוא מחלקת במקדיש שדהו ביובל עצמו אם מוקדשת

יט
עיקר אם יגאל. ר"ל מה שאמר לפני זה מענין הערך הוא רק אם ירצה לגאול. ולכן הוי"ו מיותר. ומ"ש הרב ואם לא יגאל זה דבוק לפסוק שלאחריו. שאם לא ירצה לגאול או אם כבר מכר הגזבר ולא יוכל לגאול יהיה קדש לה':

כא
כל שדה. שאמר סתם בצאתו ביובל הגם שטרם השמיענו בלקחו מהקדש שיצא ביובל כי פשיטא שלא יוגרע מקונה מהדיוט. **הוא מעריך**. שה"א הידיעה הנכללת בפתח של לכהן אינו קאי על כה"ג. רק על הכהן המעריך שנזכר כבר:

כו
נודע. שיפריש ויודיע שהוא לה' אבל אין אמירתו כלום שקדוש הוא מעצמו ולכן אין לו פדיון:

כז
לא יקדישנו. ופשיטא שאחרי פדיונו מההקדש לא נפטר מהשה: **ופטר חמור**. צ"ל הפטר חמור: **לא כן**. שדעת חז"ל שאין זה מוסב כלל על פטר חמור רק במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית:

לא
שם פועלו. בנין הפעל רק שנשתנה שורק של איתן לתנועת המורכב מן פה"פ. ועיין בדברי הרב בפסוק יעמד חי:

לד
סוד העולם. שהוא מתשעה נאצלים והעשירי כסא הכבוד. והתחתון שהוא השכל הפועל ממונה על השכלת התחתונים והשפעת הרוחניות על ב"א. וקדש הוא לנו ולכן נקדשו אצלנו ג"כ הראשון והעשירי. ועוד שאם נחשוב המלאכים ומעלותם מלמטה למעלה יהיה העשירי קדש. ואם נחשוב ממעלה למטה יהיה הראשון קדש. ולכן נקדש גם המע"ש שהוא החומש. נגד ה' של השם.

במדבר

א

ב
מפורש. לפקודיהם ומעיד על לשון תשא שהוא מענין חשבון:

ה
להתיחס. ד"ה א' ה' א' ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו ליוסף ולא להתיחס לבכורה שאע"פ שניתנה הבכורה ליוסף נשארה לראובן מעלת הקדימה ליחס המספר:

י
בכור השפחות. בכור שפחת רחל שנתנה היא ראשונה ליעקב: **ואחריו אשר**. שהוא השני של שפחת לאה ונקדם לגד שהוא הבכור שלה בעבור שהוא היה השני לדן בדגלים:

יט
משה. שלא אמר ויפקדום. בל"ר: **הוא הדרום**. ר"ל ראש התלי היא הנקודה שמשם מתחיל מסלול השמש לנטות לדרום המשוה. וזנב התלי היא הנקודה ששמה מתחיל מסלול השמש לנטות לצפון: **ולא אוכל**. שלא פה המקום לפרש הטעם לזה:

מה
שלא נפקדו. בא לתרץ כפל הכתובים. שבפסוק מ"ה לא בא להגיד מספר הפקודים. אלא שכל הפקודים היה מבן עשרים. ובפסוק שאחריו בא להגיד מספרם כמה היה:

מו
משני בנינים. הפעל והתפעל:

מט
פי' לא התפקדו. שהכתוב אך את מטה לוי הוא פירוש וטעם למה שאמר לפניו והלוים לא התפקדו: **כללם**. ר"ל הכלל שלהם. זה פירוש ראשם כאשר פירש שמות לי' י"ב:

נב
כשיחנו. כי לא פה מקום הצווי של חניית ב"י רק להלן. ופה רק פירש שבעת שיחנו ב"י סביב למשכן ישמרוהו אז הלוים שלא יקרב איש זר:

נג
אחד מעדתם. דאל"כ האיש אחד יחטא ועל כל העדה יקצוף ?:

ב

ב
נשר. זה מדרך הסברא להשלים ד' צורות שבמרכבה:

ט
בתחלה. דהל"ל ראשונים יסעו כמ"ש אח"ז ושנים יסעו. לז"א שתיבת ראשונה היא כמו בראשונה:

לב
שהתפקדו. באחד לחדש השני ונסעו בעשרים בו:

ג

א
הטעם. שסיפר זה כאן שהרי ביום שדיבר עמו בסיני היה בשנה ראשונה בסיון. וזאת הפרשה הקודמת נאמרה בשנה השנית בחדש השני לכן פירוש כונת הכתוב לאשמעינן שהיו בשנה השנית לאחדים כמספרם בהר סיני ולא הוסיפו כלום. ונלמוד מזה שגם מספר ב"י היו או שוים כבמספר זה. כ"א הצדיקים המבורכים לא נתוספו כלום אף כי שאינו רוחק שלא נתוספו יתר העם: **במשכן**. ר"ל ממה שאמר אצל פקוד בני לוי במדבר

סיני ולא בהר סיני מכלל שזה נדבר אליו מהמשכן: **שני בני אהרן**. ע"י הקרבתם אש זרה ולולא כן היה מנינם שוה ומזה מוכח שבאמת היו בב' המנינים שוה: **לא נתנו**. לאפוקי מדעה האומרת שבמספר ראשון נכנסו גם הלוים ופה היה מנינם כן בלא הלוים. ונתוספו ישראל כשעור זה: **לא פקדם**. במנין ראשון בפועל רק צוה להביא להם השקלים והוא ידע בנבואה כמה שקלים היו שהרי שם לא מבואר המנין בכתוב. וא"כ יוכל להיות שהיו כן מספר השקלים עם של בני לוי. אכן הכתוב אמר שם כי תשא את ראש ונתנו. ובמנין אמר רק כל העובר וגו' מבן עשרים הרי שהלוים לא נמנו גם לא נתנו השקלים:

ג

ע"כ חסר. שלא היה שבט לוי מרובה באוכלוסין כשאר השבטים ופירש"י שהיה הארון מכלה בהם. והוא אמר שלסיבת העדר שני בנים גדולים טרם שהספיקו להוליד בנים היו חסרים. כי הכחדת חלק נכבד משרש וראש צמיחת העם יסבב חסרון מורגש ברבות הזמן:

ד

פירשתי. בראשית י"א:

ט

לעולם. וזה טעם הכפל נתונים נתונים:

י

דבקה. שהיה צריכה להיות פרשה אחת עם שלפניה כי ענינם אחד:

יב

מעלה. שאין פירושו לקיחה בידים. רק לשון הרמה לגדולה ולמעלה מכל ב"י. אבל הוא לא יצרך לשום דבר כי לו הארץ ומלואה:

יג

זמן. כי מכת בכורים היה בלילה לא ביום:

טו

או על קרוב. צ"ל אז על קרוב שבשלשים יום כבר שבה המחברת של שני המאורות להתיצב במערכה זה מול זה קרוב לעמדתם ברגע ההולדה וזה אות שהוא בר קיימא בהתגברו על שינויי המערכה:

כא

מספרם כך. והוא דבק לפסוק שלאחריו דאל"כ הלא כבר השמיענו לפני זה בני גרשון למשפחותם:

כו

חסר כפרץ. צ"ל חסר נפרץ: **אפרשנו**. להלן ל"א:

כח
פירשתי. בפסוק וכל חטאת אשר יובא מדמה אל הקדש:

לא
בפי' והמסך. שאיזו עבודה שייך במסך ולכן דחקו לפרש המסך על דבר אחר שאינו מסך הפתח:

לב
יחכמו. איוב ל"ב וסיים וזקנים יבינו משפט. והוא ולא זקנים יבינו:

לה
אין בנגב. ורק בצפון חלקת היישוב ספון:

לח
העגלות. ר"ל שצד מזרח ישתנה לכ"מ ומקום. והוא במקום זריחת השמש על האופק ששם תתחבר עגולת הארץ בקציה עם עגולת כדור השמים שבאותו מקום. ותהיה מלת התחברות העגולות כהוראת מלת אופק בערבית אך בימי הרב טרם התיהדה המלה ההיא. ולפי שצד צפון ודרום קבועים לכ"מ בשוה נתן סימן לשמותם כפי מצבם מול כדור הארץ משא"כ מזרח אין לו מקום קבוע. כיצד מזרח לזה הוא צד מערב להיושב רחוק ממנו ק"פ מעלות באורך. לז"א ביאורו שכ"מ יהיה צד זריחת השמש צד מזרח לו:
כל הלוים. שלזה חזר ואמר וכל הזר הקרב יומת. לתת טעם לחנייתם סביב סביב באין מקום פנוי לגודל העונש והסכנה בגשת איש זר:

לט
בעבור מספר. שאמר אח"כ העודפים על הלוים. ובאמת היו הלוים עודפים עליהם לו מנה הפרטים: **הפרסי**. שבא להוכיח ע"פ חשבון ערך המשולש אמתת דברי חז"ל שבין כל הלוים נמצאו בהכרח ג' מאות בכורים ביניהם. אך יען שהבכורים נמנו מבן חדש וכן הלוים ומספר ב"י הוא מבן עשרים. התחכם למצוא מקודם גם מב"י מבן חדש ע"פ חשבון ערך משולש. שמשלשה מספרים ידועים נוכל למצוא מספר רביעי הנעלם מאתנו. והנה פה בכתוב יש לנו ד' מספרים ידועים ושנינעלמים. והוא.
א). מספר ב"י היוצאים לצבא עם הבכורים יחד היו. 603,550
ב) מספר בכוריהם מבן חדש ומעלה לבד היה. 22,300
ג) מספר הלוים מבן חדש ומעלה 22,300
ד) מספר הלוים היוצאים לצבא מבן שלשים מבואר להלן שהיו. 8,580
רק מספר ב"י מחדש ומעלה נעלם מאתנו וכן מספר בכורי הלוים. ונבקש תחלה הראשון. ונאמר כערך 22300 הלוים מבן חדש אל ערך 8580 הלוים הבאים לצבא כן ערך ב"י מבן חדש הנעלה אל 603550 ב"י היוצאים לצבא. נכפול 22300 על 603550 ונחלק

היוצא ע"י 8580 יצא מספר ב"י מבן חדש ומעלה 1,520,809 עתה נאמר כערך מב"י מבן חדש ומעלה שהוא 1,520,809 אל ערך 22273 בכוריהם ג"כ מבן חדש ומעלה כן ערך 22300 הלוים מבן חדש אל ערך הבכורים שלהם הנעלם. ואחרי הכפל והחלוק יצא מספרם של בכורי הלוים 326 והוא בקירוב למספר חז"ל. והרב דחה זה המופת משני טעמים. חדא שזמן יציאת הלוים לעבודה הוא מבן שלשים וישראל הם מבני עשרים. ועוד שמספר הלוים היוצאים לעבודה נגבל משני הקצוות מבן שלשים עד בן חמשים. ומספר ב"י יוצאי הצבא הוא מבן עשרים ומעלה עד סוף שנותיהם. נמצא שבהערכנו מספר ב"י היוצאים לצבא למספר הלוים עשינו ערך שוא שיש הפרש גדול ביניהם. אלא שדברי חז"ל אינם צריכים חזוק:

מ

התאר. שאין הוראת הסמיכות של בכור זכר בכור של זכר כהוראת הסמיכות בכ"מ על חסרון תיבת של ונקרא יחס הקנין רק בכור שהוא זכר. ועיין בפסוק ואיש הישראלי:

מא

יפסידו. ר"ל שאין הפירוש שיקח את בהמתם להיות נעשים בכורים תחתם ויתנום להכהנים ויפסידו הלוים. אלא שבהמתם יפטרו פדיון פטרי חמוריהם של ישראל עד כה כדרשת חז"ל ונמצא זה נהנה וזה לא חסר. כי פדיון פטר חמור מותר לישראל או ללוי: **כל בהמה**. ר"ל שהלוים פדו את הבכורים לגמרי. אבל בהמתם לא פדו רק פדיון פטרי חמוריהם. אבל לא בכורי בהמה טהורה. כי המה נשארו בקדושתם לעולם:

מה

המספר. והוראת הסמיכות על הקנין לא שייך בלתי להסמיך שם עצם לשע"צ אחר כמו בית אברהם. לא לשם מספר ע"פ רוב: **מכחישים**. כפי הנראה הביאו המכחישים ראיה מכאן שגם בכורי הלוים צריכים פדיון לעולם. ממה שלא פטרו בכורי הלוים את בכורי ב"י מפדיון דכאן לפי שהם עצמם צריכים ג"כ פדיון לדורות:

ד

ב

משה. שהוא מבני קהת ולכבודו נמנו תחלה הגם שגרשון הוא הבכור:

ג

שבעה. שהוא מספר שלם במספר התורה עיין מ"ש בפסוק תספרו חמשים יום:

ו

המסך. דהא פרכת היא ל"נ כמ"ש וכסו בה. והל"ל ונתנו עליה. לז"א שקאי על מלת המסך. ומסך הוא ל"ז: **מלת את**. שפירושו עצם. ונופל בו לשון זכר. וכן במלת ותצפנו

שאמר ל"י על רבים קאי ג"כ על מלת את הכתוב שם את שני האנשים. ותצפון עצם שני האנשים. ועיין בפסוק ויושב את משה: **וכבר פרשו**. שהסבראנותנת שבגד התכלת שהוא יקר היה למטה תחת העור. כמו בשלחן ומנורה: **כבוד**. שיוכל להיות שמפני כבוד הארון היה בגד התכלת מלמעלה לנוי. ועור התחש הגין עליו מלמטה מפני האבק שלא יוכנס בארון: **יסירום**. שאע"ג שגבי בדי הארון נאמר לא יסורו ממנו. ואיך אמר כאן ושמו בדיו. אך כיון שזה היה לצורך הכיסוי לרגע לא מקרי הסרה. ועיקר הקפידא שלא יסירם ללא צורך:

יא
לכסות את הקדש. המלות אלה ט"ס והם צריכים להיות בפסוק ט"ו שלהלן והוא ציון להכתוב שם וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ופירוש הוא מה הוא הקדש הנזכר:

ט
לא ישאוהו. לכן אמר באהל מועד לא האהל מועד עצמו שזה משא גרשון ומררי:

טז
לילה אחד. כי איך יוכל לשאת כל השמן למאור ולמנחות של ארבעים שנה. שהרי במדבר היו ומסתמא הכינו אתם לכל הזמן הדרוש:

יח
למשה. שהגם שמסיק אהרן ובניו יבואו. בכ"ז גם משה בכלל. כי הוא פשיטא שהיה נכנס בכל עת אל הקדש פנימה:

יט
בכלי הקדש. שאין פירוש ושמו אותם לבני קהת. רק שיסדרו כל הכלים של עבודת כ"א בצדם. כמו כלי המנורה אצל המנורה. ושל השלחן אצל השלחן. ויכינום למשא בכתף. ואיש ר"ל כ"א:

פרשת נשא

כב
שא. שבא המקור בהוראת הצווי:

כד
משתנים. כי שניהם מקור. ולה"פ שלהם אהח"ע. וזה נקוד בקמ"ץ עה"פ. וזה בפת"ח:

כו
ומיתרות. של העמודים:

כט
לשאת שמותם. ר"ל דהל"ל נשא את ראש בני מררי. כמ"ש גבי גרשון וקהת. ואמר סתם בני מררי לפי שסמך על נשא את ראש שאמר שם. שכל הענין דבק:

מז
פרשתי. לעיל ג' ל"א. והכונה שהם יעבדו את כלי העבודה: **שלשים**. שמלת כל הפקודים דבקים עם הכתוב שאחרי זה:

מט
על גרשון. לפי שבסוף פ' במדבר אמר ג"כ איש איש על עבודתו ופירש שם הרב שהכונה כל מין ומין וכל חפץ ע"ש לזה ביאר שכאן הכונה על בני גרשון וקהת ומררי: **ופקודיו**. בלשון יחיד. פקודיו של כ"א מאלה:

ה

ב
תינוקים. ואיך יתכן לשאת כל תינוק מחוץ למחנה ביציאו חוץ: **כי תצא**. שצוה שם לשלח גם בעל קרי מן המחנה. וכן יד לשבתם חוץ: **ואין סובבים**. שלא היה הארון מסובב בלוים ודגלים ומחיצות כבמחנה ישראל:

ד
דרך סברא. שהרי נקרא דגל דן המאסף לכל המחנות. ואם הלכו הטמאים אחריהם הרי הם המאספים. ועוד שאין דרך לשלוח מתי מעט בפ"ע בסוף המחנה הרחק מן אנשי החיל. פן יבא האויב ויזנב בהם הנחשלים אחריהם: **פעם אחרת**. שכתובה כבר בספר ויקרא ה' ט"ו: **חמישיות**. שכאן כתיב וחמישיתו. ושם כתיב וחמישיתיו. ושם פירש"י שאם כפר אותו החומש והודה יוסיף עליו חומש. והרב דייק מה ששם לא נאמר והתודו והכא והתודו:

ו
והזכיר זה. הפרשה שאח"ז נסמכה לזה לפי שגם מנחת קנאות לכהן הוא:

יז
ידוע. ונמצא במ"א וא"ו למ"ד. והוא מלשון רקיעה ורצפה. ובמקדש היה רצפה ולקחו מתחת הרצפה. וכמ"ש חז"ל בסוטה ט"ו ומקום היה שם אמה על אמה וכו'. ואין סברא לחפור גומא במשכן:

יח
מי סמוך. וחסר הנסמך וצ"ל מי הסמים המרים. וא"כ משמע שנתן שם איזו סם מר. וזה כדעת אבוה דשמואל בסוטה כ':

יט
איש אחר. שהרי עכ"פ שכב בעלה עמה. ואיך יאמר אם לא שכב איש אותך: **בחזקה**. שאף שבאונס לא בדקוה המים. מ"מ אם לא הודית קודם שתיה בדקוה המים. או עכ"פ לא תזרע זרע ולא תקבל גמול טוב ודייק לה הרב מכפל הלשון לא שכב ולא שטית: **גזית**. שהסנה אבני גזית. אף שטית ר"ל שטית טומאה: **תהיה נקייה**. ואינו צווי רק הבטחה כי אין שייך לצוות על דבר שאינו ביד האדם:

כז
פירשתי. ויקרא ה' ט"ז:

ו

ב
סוד. במלת ערות דבר שאפילו בדבור או במחשבה יפסיד דבר ערוה להשראת השכינה. וכן בכסותו את צאתו לבל יראה דבר מגונה. כי זה תוליד פגם גם בנפש. ומכ"ש הכרוך ולהוט אחרי התאוות. וחמדות בשרים: **כל טומאה**. שבמקום שאמר פה חומץ יין ומשרת כלל שם ואמר כל טמאה. כי דברים הללו גורמים לשכרות וטומאה. כי הטומאה היפך הקדושה. ואם הנזיר מהיין קוראהו קדוש השותהו הרי נטמא.

ה
שם הפעל. מלת גדל הוא מקור פעל:

ו
גוף. עיין פ' חיי בפסוק מעל פני מתו. ופי' אמור פסוק ועל כל נפשות מת לא יבא:

ז
והמלך באמת. המלך האמתי הוא שיש לו עטרת החופש מן התאוות:

ט
כטעם. צ"ל בטעם: **המת**. שמלת וטמא הוא פעל יוצא והפועל הוא המת שהמת יטמא אותו:

יא
והסוד. כי מה עבירה עשה זה שנטמא באונס שיביא חטאת. אלא מסתמא עשה הוא עבירה אחת שגררה זה האונס: **על נפשו**. הוא דעת ר"א הקפר שציער עצמו מן היין:

יג
הה"א. כמו פנות עשות:

יח
שני משקלים. שער. ושער ע"מ דבר. ובא זה ע"מ דבר:

יט
אות. ר"ל הכינוי "הוא" שבפסוק שאח"ז שב על החזה לבדו. הגם שהתחיל לומר והניף אתם. וכן דרך הרב לפרש בפסוק זה מפסוק שלאחריו:

כא
הכפים כידים. כי שם כתיב וישא אהרן את ידיו וה"ז כאלו אמר וישא את כפיו כלשון חז"ל. אלא שמלת כפים הוא פרט לפרק התחתון של היד שבו האצבעות ויד שם כולל לכל היד עד הפרק העליון:

כה
חנונו אותם. בפלגש בגבעה סוף שופטים. והכונה תנו להם:

כו
לא מאבן. כלה"כ כי עם אבני השרה בריתך וחית השדה השלמה לך:

כז
מקודשים בשם. שיורום הדרך הישרה שיהיו קדושים וישכון שמו עליהם:

ז

א
בעבור החנוכה. שעליו הקריבו קרבנות הנשיאים לחנוכת המשכן ונקרא חנוכת המזבח לזאת פרטו בפ"ע:

ב
כלל. שלא אמר מה הקריבו. ופירושו ויקריבו קרבנות:

ג
ומוכרת. שבין בנפרד ובין בנסמך יאמר שנים עשר. וה"ל לומר שנים ועשר ולקצר המבטא אמר בסמיכות אבל אין הוראתו כהוראת הסמיכות בכ"מ. ופעמים קצר עוד ואמר שני עשר:

מח
שביעי לחנכת. ואינו יום השבת רק יום שלאחריו ואע"פ שהוא היה כבר יום שמיני בחדש מיום האחד לחדש שבו התחילה החנוכה. אבל כיון שדלגו על יום השבת הרי הוא יום השביעי לחנוכה: **השלמים**. שודאי אינו דוחה שבת: בחנוכת הבית. בימי שלמה שהתחילו ז' ימים קודם חג הסוכות והיה יוה"כ באמצע. וע"פ דרשת חז"ל לא התענו באותה שנה ע"פ הוראת שעה. ולדעת הרב חנכוהו ז' ימים מלבד יוהכ"פ שדלגו עליו:

פט
שתחלת הדבור. שאע"פ שפ' ויקרא נאמרה קודם וביום השמיני היה אח"ז ולכך נאמר פה ובבוא משה אל אה"מ. אחר החנוכה: **למשפט הלשון**. צ"ל כמשפט הלשון:

פרשת בהעלותך

ח

ב
פי' והאיר. הכתוב שמות כ"ה: **ואין כן יאירו**. שמלה אחת פעם עומדת ופעם יוצאת:

ד
על הקנה. ר"ל שהירך היה לסוף הקנה האמצעי שתעמוד עליו. והיה בולט עליו בקצהו התחתון בליטות רחבות להשען עליהם:

ז
כחטאת הקרבן. שנקרא חטאת שבא לכפר החטא: **וכבר**. מדרך סברא גלחו תחלה קודם ההזיה: **ולא הפאה**. כי גלחו כל זקנם מלבד פאות זקנם השאירו שהרי כבר הזהיר ופאת זקנם לא יגלחו:

יא
כאשר תקריבם. הציון לפני ה' נדפס בטעות על פסוק י"ח וצריך לציין על פסוק יו"ד. וק"ל שהרי כבר אמר בפסוק ט' והקרבת את הלוים לפני אה"מ. ולמה חזר לומר פ"ב והקרבת את הלוים לפני ה' לז"א שפסוק יו"ד ופסוק י"ב הם פירוש לפסוק ט' שלכן יקריב את הלוים וישראל לפני אה"מ למען שהלוים יסמכו ידיהם על הפרים וישראל על הלוים: **בני הלוים**. צ"ל בני ישראל והלוים. והיה כתוב כזה בר"ת בנ"י והלוים. וטעה המדפיס וכתב בני הלוים:

יג
אחר שיכפר. כי כבר אמר לעיל והניף אהרן את הלוים ובא כאן לפרש שהוא אחר הכפרה: **כמו יעשה להם**. צ"ל ועשה להם מכנסי בד שלא עשאום משה רק בצלאל ואהליאב:

יד
מעלה. עיין פ' במדבר בפסוק ואני הנה לקחתי את הלוים ומש"ש:

טז
ולא נתנום. צ"ל ולי נתנום או ולו נתנום: **שתי לשונות**. שפטר לא ישתנה בסמיכות ופטרת הוא ממשקל פטרה כמו צדקה: **משקל אחר**. שיתכן להיות הנפרד מן פטרת פטרה בחירק על משקל שמלה כבשה. ויוכל להיות שיכון הרב במלות שתי לשונות שבאמת יש לפטרה ופטר שתי הוראות שונות. כמו צדקה וצדק שכתב הרב בפ' תצא כי יש הפרש בין צדק לצדקה שצדק מורה על עשיית הטוב בכלל וצדקה הוא על מתנות

עניים. ויוכל להיות שגם פטרה ופטר יש להם שתי הוראות שונות. או באמת לשון אחד הוא ורק שני משקלים יש לו:

יז
זמן. כי הכאת הבכורים היה בלילה לא ביום:

כא
וכבר כפר. עיין לעיל פסוק י"ג ותבין סתירת הכתובים. וע"כ אחד מהם לאו דוקא במקומו עומד:

כד
הקצבה. כי מלת זה, זאת, כינוי הרומז וחסר הנרמז. ולכן במלת וזה אשר תעשה על המזבח. אמר הרב שחסר מלת הדבר. וכאן אמר וזאת הקצבה לפני שזאת היא ל"נ: **מבן שלשים**. עיין פירש"י על פסוק זה:

ט

ו
לא יתכן. נתכוון לסתור דעת האומרים כי מישאל ואלצפן היו. ויום שביעי לטומאתם היו לפי החשבון:

ו
ודרך רחוקה. כי אז לא היה שום איש מהם בדרך רחוקה:

יג
או בדרך. ר"ל שקריאתה או בדרך בשורק גנובה כמשפט הוי"ו לפני אות שואית או אותיות במ"ף כמו ומכה. כן נראה לפרש בדוחק בכדי שלא לשויה להרב כטועה: **הוא בעצמו**. בא לפרש מלות האיש ההוא. שהכוונה שהוא בעצמו יענש ע"ז ולא יענשו הזולת עמו. כי ד"ז אין מסור לב"ד. ועיין פ' תשא בפסוק נושא עון. שנשיאת עון האמור אצל האחר שאינו חוטא פירושו לשבח הנושא. שיסלח לעון אחר וכשאמור אצל החוטא עצמו פירושו לגנאי. שישא העונש וכפי הנראה נתכוון גם פה לזה:

יד
פסח שני. אם נתגייר בין פסח ראשון לשני ולפי הי"א אינו חייב בפס"ש אלא א"כ נתגייר קודם פסח ונטמא בפסח ראשון או היה בדרך רחוקה. יעשה פ"ש כישראל. ומחלוקת היא בפסחים צ"ג. ולפי שפרשה שלמעלה מדברת בפ"ר וזאת הפרשה בפ"ש. ולכן הי"מ דייקו ממה שלא נאמר זה בפ"ר שהגר חייב בפ"ש אם נתגייר בנתיים. ואם נתגייר קודם לזה כבר הזכיר בפ' בא חיוב הגר. ולפי דעת הי"א קאי זה הפסוק על שני הפרשיות:

כא
פעמים יסעו. שפירש או יומם או לילה משמע מזה שפעמים שכן הענן רק ביום ובלילה נסתלק ונסעו. או יפרש כי ונעלה הענן דבק עם ולילה. כלומר ולילה ונעלה הענן שבלילה נסתלק: **כמשמעו**. יום ולילה כאחד. וא"כ אין ראיה שנסעו בלילה: **והוא הנכון**. ר"ל פירוש הראשון שמלת ולילה דבקה עם ונעלה הענן והעד מלשון יומם שהוא תמיד במוכרת. כמו בעמוד ענן יומם ואלו לפירוש השני ה"ל לומר או יום ולילה. ועיין בדברי הרב פ' פקודי בפסוק לכל מסעיהם. ובפסוק ויסע משה משמע שהסכים לדעה שלא נסעו בלילה. ותהיה ראיתו מאמרו או גבי יומם ולא גבי לילה:

כג
באחרונה. ר"ל שכפל לומר באחרונה עוד הפעם ע"פ ה' יחנו להורות על התמידות שגם בנסעם ובחנותם עתה ימים רבים במדבר. היה הכל ע"פ ה':

ו

א
בקריאה. כי בד"ה ב' ה' י"ג כתיב מחצצרים והקרי מחצרים:

ד
שהענן על המשכן. כי בנסוע דגל יהודה עוד לא נסע המשכן ממקומו ומסתמא גם הענן לא נסתלק כ"ז שהמשכן עומד. ולפיכך הוצרכו לחצוצרות ג"כ לסימן הנסיעה ולא הספיק הענן: **ענן אחר**. וממנו ידעו התוקעים. לתקוע. ואח"כ אמר משה קומה ה' ונסתלק ג"כ הענן שעל המשכן וראיתם ממ"ש להלן י"ד וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם. ולפירוש הראשון היה משה רואה בנבואה זמן הנסיעה:

ה
הם שלש. ברגל אחד היו ג' שבטים לזאת קורא דגל אחד בשם מחנות:

ח
להלחם. דק"ל איך שייך לומר חקת עולם. הא לאחר כניסתם לארץ כבר לא היו נוסעים. לז"א שסבת תרועתם הוא לסימן המלחמה את אויביהם וכמו שאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך. וד"ז נהג לדורות להריע בחצוצרות בעת מלחמה. וע"ז אמר חקת עולם:

י
חזקיה. שנאמר בד"ה ב' למ"ד כ"ג ויעשו ז' ימים שמחה: **המעתיקים**. כן הוא בספרי:

יא
קרוב משנה. כי באו שמה בשנה ראשונה בר"ח סיון וזה היה בעשרים באייר בשנה השנית:

יב
אפרשנו. להלן פסוק ל״א:

כה
הדגלים. שדגל דן היה המאסף בערך הדגלים. אבל בערך השבטים היה נפתלי המאסף שהוא האחרון בדגל דן:

כח
בלשצר. דניאל ה׳ י״ח ואנת בריה בלשצר. והוא היה באמת בן בנו של נ״נ בנו של אויל מרודך:

כט
העצה שנתן. פרשת ואתה תחזה:

לא
וכבר אמר. כי בכתוב בלתי מבואר המענה שענהו יתרו ע״ז. ודוחק לומר שלא חש להשיבו. וגם הלא כבר אמר לו והטבנו לך. לזה פירש. שהגם שאמר לו כל הבקשות וכל ההטבות שהבטיחו בכ״ז לא הועיל ואמר כי אל ארצי ואל מולדתי אלך: **לפי דעתי**. זה ענין בפ״ע. ור״ל מה שכתוב פה פסוק ל״ג וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים זה היה רק במסע הראשון נסעו ג׳ ימים באופן משונה מהמבואר לעיל שהארון היה נוסע תוך המחנות ודגל יהודה קודם לו. ובג׳ ימים הראשונים נסע הענן לפניהם לתור להם מנוחה. אולי הוא להישיר הדרך ולהמית המזיקים: בראשית מסעם במדבר הגדול והנורא: **וי״א שהלכו**. כלומר לפי שי״א שהלכו וכו׳ והוא דחה דבריהם. ממה שמצאנו כיו״ב וילכו דרך שלשת ימים במדבר איתם ולא מצאו שם מים. ששם ודאי הכונה שהלכו ג׳ ימים ממש ובכל הזמן לא מצאו מים שזה עיקר הסיפור: **כנגד המסעים**. שהם יבארו כפל הדברים של דרך שלשת ימים שכתוב בפסוק זה ב״פ. שבראשון יספר שבשלשה ימים נסעו שיעור מרחק רב כזה השיעור שנסעו בכל המסעים מצאתם ממצרים עד הנה. ושוב יספר כי הארון היה רחוק מהם מהלך ג׳ ימים. וזה טעם וישכון הענן במדבר פארן. שהם לא הגיעו למדבר פארן רק אחרי זמן רב. וחנו מקודם בקברות התאוה וחצרות ואח״ז שלחו המרגלים ממדבר פארן. הרי שהענן המתין להם שמה כמ״ש לעיל פסוק י״ב וישכון הענן במדבר פארן. ויפרשו לפי״ז מ״ש בפסוק י״ג ויסעו בראשונה ע״פ ה׳. כי אחרי שהענן נסע מקודם דרך ג׳ ימים והמתין עליהם. במדבר פארן נסעו הם בתוך כך ע״פ ה׳ ביד משה לא ע״י הענן. כי הוא בא מיד למד״פ. ולפי דעת הרב אינו כן רק שהענן נסע לפניהם בסמוך להם וחנה אתם בכל אשר יחנו. ומדבר פארן שם כולל לכל המקומות שחנו שם. במדבר ההוא: **אפרשנו**. להלן י״ב ט״ז:

לה
הכבד הנוסף. כפי הנראה מלת הנוסף הוא ט"ס כי הוא בינוני פעל. ע"מ מכבדיך. ומשפט עה"פ להדגש:

לז
אהלה. בראשית י"ג ג': **ע"כ נסמכה**. ר"ל שאם הפירוש של רבבה הוא עשרת אלפים אין שייך לומר שובה ה' עשרת אלפי אלפי ישראל. אלא ע"כ שהוא רק מושאל לעשרת אלפים. ועיקר ביאורו מספר רב:

יא

א
ובמוכרת. ר"ל באסיף:

ב
לו אחר. שאין עוד מלה זאת בתנ"ך וי"ג ואין לו אח ואין צורך:

ג
אפרשנו. דברים ט' כ"ב:

ד
אחר התאוה. שאין הפירוש התאוו תאוה שישובו ויבכו. רק התאוה היתה לאמר מי יאכילנו בשר ומלות וישובו וגומ' הן כעין מאמר מוסגר:

ו
מן השמים. ועיניהם נטויות כלפי השמים לראות מתי ירד:

ו
גדין. על שהוא עגול כגיד או קשה כמהו:

ח
להפריד. כי רחים יבוא תמיד בסימן רבים לבסוף ולא יבוא ביחיד כלל ונקרא רבוי הזוגי לפי שהוא מורכב משכב ורכב: **השמן מלרע**. עיין פירש"י מלפסוק זה ותבין כונתו:

יא
הבא במהרה. הרש"נ ועוד מבארים פרשו כונתו שלכן אמר לשון עבר הרעת מפני שקרוב הדבר לבוא כי חרה בם מאוד אף ה' וגם בעל אבע"ז נדחק בפירושו באופן אחר ואיני רואה כל צורך לברר גירוע והבל דבריהם. כי כל חיך טועם ירגיש כי לא זה הדרך בכונת הרב. ולדעתי ברור כי נזדמן בדבריו אלה ט"ס וכצ"ל "הכתוב דבר על דב"א כמו הרע. ודבריו יובנו אחרי שנעיין בדברי הרב במגלת רות בפסוק ושדי הרע לי שאמר שם או על דרך לשון בני אדם דבר הכתוב. דק"ל שהפעל רע הוא מיוחד בכתוב בכ"מ על פעולה הנעשית בעול בלא יושר ומשפט. ואיך יחסה נעמי הצדקת להי"ת אשר כל דרכיו

צדק ומשפט ומישרים לומר שעשה רע ח"ו. ולז"א שעל לשון ב"א דיבר הכתוב שלפי דעתם החלושה וקוצר השגתם בסבות והשתלשלות ומטרת הפעולות של ה' נראה להם שעשה רע. ולזה גם כאן במלת הרעת שאמר מרע"ה שהוא ע"ד לשון ב"א. והיה כתוב בר"ת דב"א ונטשטשו הנקודות והקיים שעל הר"ת. וטעו המדפיסים וכתבו הבא במקום דבא שאין לו פירוש. וכן המלות כמו הרע. היה בכ"י נטשטש קצת. ואולי היה כתוב כהרע תיבה אחת ומחסרון ידיעת הכונה נשתבשו הדברים: **שלח נא**. דלשון מצאתי בעבר משמע שכבר לא מצא והל"ל לא אמצא. וגם אין שייך לומר לא מצאתי חן. לשום. דמציאת חן היא למלאות המבוקש. לא על בלתי הרע לו דע"ז שייך למה הרעת: **המלך**. הרב קורא בכ"מ שבעת התנועות המושכות כח נסתר אחריהן בשם מלכים. ויותר נראה שצ"ל המשך במקום המלך. שהוא קורא תמיד אותיות אהו"י בשם אותיות המשך:

יב
עד בואו. כי איך יאמר שאהו בחיקך על האדמה. והם עודם במדבר ומשה לא נכנס כלל לארץ:

יג
אתם מאין. שאף שנמצא במ"ם פירושו אפס:

יד
הוא. וא"כ יהיה בינוני: **כמו לך**. שבא בשוא ג"כ לזכר באס"ף:

טו
לתקון הסופרים. עיין רש"י פסוק זה דהל"ל ברעתם:

טז
זרה. דהל"ל אספה בקמץ ע"מ שמרה נפשי. קרבה. או בחירק. כמו שכבה מכרה: **כמו ערכה**. איוב ל"ג ה':

ה
פירשתיו. פ' בראשית בפסוק ויהי מקץ ימים ויבא קין: **ולא ימצא**. ר"ל שאע"פ שלא נמצא הבשר עוד בפועל יצא ריח הבשר מאפם מרוב אכילתם אותו:

כא
הפחותים. ר"ל הפחותים מבן עשרים שעלו בל"ס למספר רב והם אכלו ג"כ הבשר. או יכוון במלת הפחותים שהם העודפים על ת"ר אלף במנין הפקודים והם ג' אלפים ותק"נ:

כא
שיאמרו. לא שמשה אמר הצאן ובקר ישחט להם. אלא שישראל ישאלוהו אם הצאן ישחט להם וגומ': **לשאול**. זה דבק עם היד ה' תקצר הכתוב אח"ז בדברי הרב. וציון פסוק כ"ג בנתיים ט"ס:

כה
הנוסף. כאלו אמר ויאציל: **כפ"א רפה**. שבא רק ליפוי הלשון והל"ל התנבאי:

כז
חוץ מיהושע. שהרי אח"ז אמר ויען יהושע מכלל שהנער הזה איננו יהושע: **כל נער**. כי בל"ס היה למשה עוד נער משרת מלבד יהושע. שישמשנו באותן השירות שאינן דרך כבוד ליהושע מלך ישראל ונביא ה' לעשות אותן:

כח
כדברי זקן. שפירש מבחוריו שדבריו שאמר הם נובעים מכח הבחרות שלו ורתיחת הטבע לא כאיש זקן ומתון הסובל הכל: **השנית**. לצאתם ממצרים. וקודם לזה לא היה משרתו: **אחרים יש**. כמ"ש בפסוק שלפניו: **פעם תשתנה**. בסמיכות. הקמץ לשוא ופעם לא. כמו בחורים גם בתולות בפתח הב'. בחורי ישראל ש"ב יו"ד בשוא. וכן סריסי המלך. וסריסי פרעה: **נפתח הל'**. ר"ל שבא בקמץ. ומשפטו כלאם בשוא:

כט
חפץ בדבר. צ"ל חפץ ודבר:

לא
ליום שני. שהרי נאמר לו התקדשו למחר: **בלבד**. שהרי כבר כתיב ויטוש על המחנה. ונכפל פה למעט שלא היה השליו רק סביב למחנה. וזה אות השגחת ה' להזמינם למקום הצריך: גם הטעם. שסביבות המחנה דבוק עם וכאמתים. שכמו שהלך שטח סביבות המחנה במעלות ומורדות כן היה שטח השליו ממעל שהיה בכ"מ עף כאמתים משטח הארץ שתחתיו. לא נפחת במקום גבוה ולא העדיף במקום נמוך או להיפוך. בכדי שיהיה נקל לכל איש ללקטם באין טרח שחיה או עליה למעלה. וזה פלא גדול. שיעוף מחנה גדול כזה וכולם ישמרו מדתם בצמצום שישתנה שטח עליונם כהשתנות שטח הארץ תחתם:

לב
שני בנינים. כי וישטחו הוא מבה"ק ושטחתי מבנין פעל:

נה
דבק. ויהיה פירוש ויהיו בחצרות ונתעכבו בחצרות מסבת ותדבר:

יב

א
היא דברה. מדלא כתיב וידברו. גם לא נלקה בצרעת כמרים רק בחרון אף שנאמר ויחר אף ה' בם: **לשבח**. כמו נכבדות מדבר בך: **ולנבואה**. רוח ה' דבר בי. ש"ב כ"ג: **פירשתיו**.

במקומם שהדברים כמשמעם: **שאמרו על הזקנים**. צ"ל שאמרה. ור"ל צפורה אמרה על הזקנים שנבחרו עתה ונאצל עליהם הרוח:

ג
שלו. איוב ט"ז:

ד
פרט. הכתוב הזה אינו אלא פרטו של ראשון שלכן קרא לשלשתם רק לצאת שלשתם מחוץ לאהלם. אבל הדבור לא היה רק לאהרן ומרים ואולי גם בתחלה לא אמר לשון שלשתכם רק אמר לאהרן ומרים בפ"ע שיצאו. וגם למשה שישמע. ולכן כללם בתחלה:

ט
הכבוד. ר"ל הענן שהקב"ה מלא כל הארץ ואינו מתנועע ממקום למקום:

י
פתח האהל. כמ"ש בתחלה ויעמד פתח האהל. ושב למקומו לחנות על המשכן כדרכו תמיד לפי שיטת הרב לעיל שהענן לא הקדים למדבר פארן רק הלך עמם בכל המסעות:
מלת היא. עיין בדברי הרב פ' ופרעה חלם ומש"ש:

יא
פירשתיו. בפ' ויגש: **מאולת**. ששם הוי"ו אחרי האל"ף וכאן מוקדמת כמו שמלה ושלמה:

יב
לתיקון סופרים. עיין פירש"י:

יג
בידך עתה. בא לפרש כפל מלת נא. ור"ל לפי שבידך הגבורה והכח בכל עת בשוה עתה כאחרי כן. ולכן רפא אתה עתה כי אין לך מניעה מזמן:

טז
*כמשמעו. לא כפירושו לעיל שסר מהפתח ושב על המשכן. אלא ששב למקומו למדבר פארן. ולא נזדמן להם שמה רק לסבת הדבור אז:

פרשת שלח

יג

ב
כתוב. בספר דברים. ולפי שמכאן משמע שהשם צוה לשלוח מרגלים. לז"א שמה שחסר פה גילה שם שהם אמרו תחלה נשלחה אנשים: **איש היה**. אלא פירושו גבור חיל: ועיין בדברי הרב פ' תשא בפסוק נושא עון: **או תהיה**. יותר נראה לגרוס ותהיה מלת אחד ור"ל הכתוב לפני זה: **היו בן שאול**. והכונה היו שרי בן שאול:

יז
הדרך. עיין לעיל פסוק זאת אשר ללוים: **דניאל**. י"א ה' ויתחזק מלך הנגב: **רוחב מצרים**. הרוחב נקרא המרחק שנמצא בין איזו מקום עד הקו השוה לצפון או לדרום. והיישוב שלנו ומצרים וא"י בכלל הוא לצפון המשוה. ומצרים מרחקה לצפון מהמשוה רק שלשים מעלות וירושלים ל"ג. הרי שמצרים הוא בנגב של א"י: **ומדבר פארן**. שהרי כשהוציאם ממצרים נאמר ויסב אלהים את העם שלא הוליכם דרך פלשתים שהם בין מצרים לא"י אלא הסיבן לעבר השני לנגב מצרים והוליכם דרך המדבר. נמצא שמדבר פארן היה לנגב ארץ מצרים: **נגב המחנה**. שא"כ היו מתרחקים מא"י לצד שכנגדו: **בחברון**. שאמר פה ויבא עד חברון. וחברון מצינו שהיה בנגב א"י. ביהושע כ"א י"א:

יח
ומה העם. שמלת מה הוא הכתובה אצל הארץ נמשכת ג"כ אל העם כאלו אמר ואת העם מה הוא:

כב
יצען. שפירושו בל יוסר חוזקו כמו ודשנו את המזבח. ויהיה פירוש צוען מצרים מצרים החזקה. וכ"ז מפני ששם עצם פרטי לא יוסמך לשם אחר ולדעת הרב יהיה זר כמו בית לחם יהודה שפירושו שאצל יהודה:

כג
דברי משה. שמשה שכתב התורה יספר לנו שבאו עד המקום שנקרא אח"כ נחל אשכל על אודות האשכל שכרתו המרגלים. שאלו קראהו המרגלים כן הל"ל על אודות האשכל אשר כרתו משם. ותו לא: **עד דן**. שנאמר בשופטים י"ח כ"ט. ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם. הרי שבימי משה טרם נקרא למקום ההוא דן. וכן למקום ההוא קראו ב"י נחל אשכל אחרי בואם שמה בימי יהושע. ומשה כתבו בדרך נבואה. וכפי הנראה שאלה הדברים יצאו מידי התלמיד הטועה שבפסוק והכנעני אז בארץ ובראש דברים וכדומה:

כה
תחלה. כמו מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו. ובכתוב אמר שש שנים יעבוד. ובתחלת השביעית יצא חפשי. ירמיה ל"ד י"ד: **גם יתכן**. ויהיה פירושו מקץ יום הארבעים כי ביום הארבעים מלכתם החלו לשוב. או מסתמא שהו בשובם ג"כ מ' יום. א"כ שבו מתחלת יום הארבעים של ימי שובם:

לב
ויבא היפך. שכ"מ שנאמר אצל דבה לשון הוצאה פירושו לרע. כמו שנאמר ומוציא דבה הוא כסיל ובעל אבי עזר טרח בזה בחנם. והיא לא תצלח בפסוק הנ"ל:

לג
פירשתיו. במקומו: **אשר יבאו**. הכתוב בראשית וא"ו ד' שבאו בני אלהים על בנות האדם וילדו להם הגבורים. וזה פירוש בני ענק מן הנפילים:

יד

א
גם ויתנו. כאלו אמר ותשא כל העדה את קולם. ויתנו את קולם בבכי:

ב
לנפעל שלם. צ"ל כנפעל שלם. ור"ל שהוא בנין נפעל מנע"ו. ובא בדגש לתשלום נו"ן נפעל. כנפעל משלמים. ואינו קל מכפולים:

ה
ברצונו. שהפיל עצמו מרצונו:

יד
בפתח גדול. כי אלו היה שם התאר היה נקוד בקמץ עכשיו שהוא נקוד בפתח הוא נסתר עבר. ואיך בא אחריו מלת אני. אלא שהוא כאלו אמר אומללתי: **בשבתם**. ר"ל בחנייתם מדכתיב אחריו אתה הולך לפניהם מכלל שהראשון הוא בחנייתם:

טז
מדה. מלשון אלפים בת יכיל: **ירעו הצאן**. צ"ל ירעם כצאן והוא על שם הכתוב וירעם כתום לבבו. וכן נחית כצאן עמך. ולפי שהמשילם לצאן רועי נופל בהריגתם לשון שחיטה:

כד
לבדו. ולא יהושע ובדברים אמר זולתי כלב בן יפונה ויהושע: **גם הלוים**. ומלשון הכתוב משמע שרק כלב ויהושע נכנסו לארץ: **הם רבים**. לפי שהרוב מהם לא נכנסו לא חש על המועטים לחשבם וכמ"ש בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. הגם שיוסף ובניו היו במצרים והם היו בכלל השבעים. גם חז"ל אמרו אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בו חוץ:

כה
הוא האמרי. כמ"ש במשנה תורה ויצא האמרי: **להפרישו**. שיאמר בפירוש האמרי כמ"ש שם: **מבני חם**. והזכיר כי שני אומות שונות יושבים לנגדם ולא יהינו לעלות מבלעדי רשות: **ולא הזכיר**. במשנה תורה. והוא ענין בפ"ע: **ע"כ דבר ה'**. ר"ל מה שאמר אח"ז עוד הפעם עד מתי לעדה הרעה הזאת. כי מתחלה הוכיחם רק למען יעשו תשובה. ולא עשו:

לה
יתום. דהל"ל יתמו. כמו ויתמו ימי בכי. דיתמו הוא מנפעל. ולזה פירש שקאי על הקץ שלהם: **קרוב מהקץ**. צ"ל בקרוב הקץ. ור"ל בהגיע הקץ של כ"א. ולא ימותו קודם קצם. רק ענשם שיתמו קצם במדבר לא בארץ:

לז
כולם יחד. שהרי גם יתר העם מתו במדבר. אלא שהם מתו תיכף כולם יחד והשאר מעט מעט:

לח
דברי משה. שבכ"מ שאמר ה' הקדים כלב ליהושע. ובדברי משה קדם יהושע בעבור כבוד מלכותו:

מה
ויכיתום. ע"מ ויקימום. ויהיה שרשו כות. מנע"ו או וישיבום: **זרה**. כי הל"ל ויכותים. ע"מ ויסובו העיר וברבים ויסובום ובהפעיל. ע"מ הסבו. ויסב אלהים:

טו

ט
עשרון. הציון ט, הוא ט"ס. וצ"ל הציון על פסוק ד'. ולפי ששם אמר סתם מנחה סלת עשרון. ולא פירש אם הוא רק לכבש אחד. ולז"א שמלת לכבש האחד האמור בפסוק ה' קאי ג"כ ע"ז הפסוק:

יא
פירש בסוף. גם פה ט"ס וצ"ל הציון על פסוק ה'. על מלות לכבש האחד. וכצ"ל: לכבש האחד: שה כבשים או עזים. וכן פירש לבסוף. וכונתו שאע"פ שכאן לא נאמר רק לכבש מ"מ גם עז בכלל. וכמו שאמר אח"כ בפסוק י"א. ולפ"ז א"ש מ"ש אח"כ. או אם הקריב איל. וקאי על מ"ש אח"ז בפסוק וא"ו או לאיל: **נדבה**. שלעיל פסוק ג' אמר. לפלא נדר או בנדבה. ובפסוק ח' אמר לפלא נדר או שלמים. ומה שחסר זה גילה זה. כי נדר ונדבה ושלמים דינם שוה:

טו
הארבעה. שבד' מקומות מצינו שם הקריאה רק ע"י כפילת קריאת השם לא ע"י ה"א תחלה. והם: אברהם אברהם בפי עקידה. יעקב יעקב. פי ויגש. משה משה. בפי שמות. שמואל שמואל. שמ"א ג':

טז
מהעולות. שמה שאמר בפסוק ט"ו הקהל חקה אחת קאי על העולה שהיא חקה. ומה שאמר כאן עוד הפעם תורה אחת קאי על שאר המצוות: **אמר השם**. זה קאי על פרשה

שאח"ז ונותן טעם להסמיכות: **הם שתים**. ר"ל שהגם שאמר כאן תרימו תרומה. אין הכונה על התרומה הניטלת מהדגן. רק צריכין להפריש חלה מהעיסה לבד מהתרומה: **הנה שעיר**. צ"ל הנה שעיר נוסף להפריש בין שעשו בשגגה. ור"ל שבפ' ויקרא נאמר שאם יעברו על אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה יביאו פר בן בקר לחטאת. ומיירי שעברו על מצות ל"ת. וכאן אמר וכי תשגו ולא תעשו דהיינו שעברו ולא קיימו מ"ע. יקריבו פר לעולה ושעיר לחטאת:

כה

והעתיד היפך. צ"ל והעתוד היפך. ור"ל ששעיר עזים מורה על הצעיר בזכרים. וכשהוא זקן קורהו עתוד. ובחנם נלאה פה המפרש אב"ע למצוא דלת כונתו:

כה

שעירת עזים. דק"ל שמלת עז הוא לשון זכר ואמר בת שנתה לז"א שעז הוא שם המין. וכולל שעיר עזים ושעירת עזים:

כט

כזאת תורת צ"ל בתורת. ומפרש הכתוב כן. שבחטאת זה הושוו בין מי שלא עשה המ"ע בשעה ובין העושה בשגגה ל"ת. שלעיל חלוקים בקרבנותיהם ובזה אין חילוק:

לא

חבור נפש. נפש החיונית יכרת אבל המשכלת בת אל מות היא כי חלק אלוה ממעל היא:

לב

סיני. מנקוד הב' בפתח. במדבר שנזכר כבר. ואלו היה זה במדבר פארן. כל הדברים מיותרים. וכי לא ידענו שבמדבר היו אז: **הזכרתי**. לעיל פסוק ב': **ליל ראשון**. כי בשבת אין דנין. ולזה הקריבוהו במוצאי שבת:

לד

איזו מיתה. כי כבר נאמר לו מחלליה מות יומת. וכן פירש"י:

לח

האחד שיעשו. זה הפי' הראשון נמשך עד פסוק ל"ט. ושם גומר פירוש השני. ולפי פירוש זה הכונה רק שכנף הבגד לא יהיה ארוג שתי וערב ככל הבגד רק ישאיר בקצהו שתי בלא ערב: **תחלקוה**. לזה הפירוש אף החלוק והמכנסים חייבים בציצית. שאם יחתכוהו באורך ויפתחוהו יהיה לו כנף:

מ

שאם תזכרו. שמלת למען תזכרו דבוקות עם והייתם קדושים. ומ"ש תחלה בפסוק ל"ט ועוד אפרשנו. הוא בדברים כ"ב:

פרשת קרח

טז

א

נתונים. למשרתי ועבדי עולם: **משרתו**. שהיה מאפרים: **כן כתוב**. ובני יצהר קרח ונפג הרי שקרח היה הבכור: **כבר האמינו**. כמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו. אלא שבזה הדבר חשדוהו שמדעתו עשה כן לטובת קרוביו ומשפחתו: **חמור לחם**. ש"א ט"ז כ"ו. והכונה משא חמור לחם: **פירי ויקח**. שלא סיים מה לקח. ולז"א שהוא דבוק עם ויקומו. שלקחם לקום לפניו:

ב

בין לפני. שבמקום שאמר מפני הוראתו שקמו מפניו לכבדו "ולפני". הוא פעם לכבוד ופעם לחלוק: **קודם צאתם**. כי אחרי שכבר אמר נשיאי עדה. הוסיף עוד אנשי שם. ופשיטא שהנשיא נודע בשמו לכל אלא שפירושו שגם קודם התמנותם לנשיאים היו אנשי שם: **על הפקודים**. כי לדעת הרב נשיאי העדה דבק עם חמשים ומאתים. ופירוש שהם הזקנים ואצילי ב"י. ולפי דעת המדקדק. יהיו נשיאי העדה הכונה על "ב הנשיאים ראשי המטות הנקובים בשם ואינו דבק עם חמשים ומאתים. רק עם ויקח קרח. שקרח וכל הנלוים עמו לקחו עמם את נשיאי העדה שהם בל"ס הגדולים מכולם וכל השבטים ישמעו לקולם: **רחוק**. שנכתב אחר ויקומו. ולפי דבריו מקומו הוא קודם ויקומו לפני משה:

ג

למדו. שאע"פ שמשה נתן הכהונה לאהרן ולעצמו לא לקח כלום. רק כיון שהוא היה מורהו מה לעשות ע"פ ה'. א"כ ממילא הוא גדול ממנו במדרגת הרב לתלמיד:

ו

הבחינה. כי זאת ל"נ ומעשה ל"ז:

ז

ואמר הכתוב. שאחרי שכבר אמר פסוק ה"א אל קרח ואל כל עדתו למה אמר עוד הפעם בפסוק ח' ויאמר משה אל קרח אחרי שעמו היה מדבר עד כה. לז"א ששם אמר אל קרח ועדתו שהם דתן ואבירם ומרעיהם. ופה דיבר אל קרח עם הלוים יחד:

ו

וכאשר הקריב. שהרי כבר אמר לפני זה ויקרב אותך. אלא שזה דבק עם ובקשתם גם כהונה:

יא
קשרתם. כי לפי המשך הכתוב אין לו גזרה וסוף. שאמר לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה' ולא סיים מה לכן לז"א שחסר אחר לכן תיבת קשרתם. ולפי דעת הי"א. יהיה סוף הפסוק הנועדים על ה' משלים ראשו. כאלו אמר נועדים על ה':

יג
בנגב. וכבר אמר הרב בפסוק וירד יהודה מאת אחיו כי ההולך מצפון העולם לדרומו הוא יורד. ויפרש הרב מלת המעט. כאלו אמר הכי מעט וקל הוא בעיניך מה שעשית לנו שהעליתנו ממצרים להשתרר עלינו בכמה מיני שררות:

טו
משאי. שמה רבותא הוא שלא לקח חמורם. אלא שלא נהנה מהם אף בשימת משאו על חמורם. כאלו אמר לא על חמור
אחד מהם נשאתי משא:

טז
וכבר אמר. לעיל ה'. זאת עשו קחו לכם מחתות וגו' לפני ה' מחר: **מלת בקר**. שאמר לעיל בקר ויודע ה' וגו' משמע תיכף כשיאיר היום יודיע זאת ה'. ואם נאמר שביום ההוא שלח לקרוא אחריהם. בהכרח שהשכים קום בלילה וזה אין סברא. ובע"כ ששלח לקרא אותם ביום שלפניו:

יח
עמם. שתיבות ומשה ואהרן מוסב על ויעמדו שגם הם עמדו עמם פתח אה"מ. ואינו דבק עם פתח אה"מ לומר שקרח ועדתו עמדו פתח של אה"מ ושל משה ואהרן:

כב
הטעם פני אל. שמלות אלהי הרוחות הן פירוש למלת אל. כלומר למה אמרנו שיש כח בידך לכלותם כרגע כי הרוחות בידך: **והנכון בעיני**. זה ענין בפ"ע לתרץ בזה כפל הפרשיות. העלו מסביב למשכן קרח. והבדלו מתוך העדה. ולפירש"י אמר בתחלה שיכלה כל העדה. ואחר תפלת משה: האיש אחד יחטא אמר הקב"ה יפה אמרת. וזה לא נראה נכון בדברי הרב. כי האל לא יעות משפט. וא"צ ללימוד אחרים. ואם נאמר שמשה לא הבין בתחלה כונת ה' באמרו העדה. והיה סבור שקאי גם על אותם שלא חטאו. ג"ז אינו נכון להאמין באדון הנביאים. ולזה פירש הוא ששני הפרשיות אמת. שמתחלה אמר שיבדלו ממקריבי הקטרת. ויכלה אתם כרגע וכן היה שנשרפו באש. ותפלת משה היתה להציל גם מהם אתם שנמשכו אחר קרח בפתויו. ולא הועילה תפלתו כי הש"י שיער שחייבים העונש. אמר לו שיעלו גם ממשכן קרח ודתן ואבירם. שהם לא היו פתח

אה"מ. ומשק קרח הכונה אנשי ביתו ואהלו. והם נבלעו. ודברי הרב פסוק זה נקשרים עם דבריו בפסוק שאח"ז:

כד
בעל הדגל. ממה שאמר מסביב משכן קרח ודתן ואבירם. משמע שהיה משכנם סמוכים זל"ז. שהם היו מדגל ראובן ומבעל הדגל עצמו ר"ל השבט הראשון. ונמצא שהיו סמוכים אצל הלוים. כי לא היה הבדל ומרחק בין מחנה לויה למחנה ישראל. ולזה לא נשתתפו מיתר שני השבטים שבדגל ראובן. שהם חנו אחריהם והיה מרחק ביניהם:

כה
הנבחרים. כי אין סברא שהלכו אחריו כל הזקנים של ששים רבוא. וגם למה הלכו אחריו הזקנים. אלא שהם השבעים שהאציל מרוחו עליהם ונלוו לו להקל משאו. והם היו עמו תמיד:

כח
וילך משה. צ"ל ויחל משה. או ויתן אל משה. והשאלה היא. אם הבכורים נגואלו בעבור חטא העגל. א"כ כ"ש שלא היה יכול אהרן להבחר תחתם שהוא עשה העגל וגרם כל החטא. ושם בפרשת העגל תירץ זה הרב בטו"ט. והוכיח מזה שכונת אהרן היתה להי"ת:

ל
פירשתי. בפ' בראשית ברא: **תיכונה**. ר"ל שנפש האדם היא אמצעית בין (העליום) [העליונים] והתחתונים. כי היא עליונה והיא דבוקה בחומר. לכן תצייר לה העליונים והתחתונים כדמותה וצלמה. ונאמר עיני ה'. וירד ה'. פקח אזניך. יען כי גם היא רוחניות ובכ"ז היא רואה בעינים ושומעת באזנים. וכן תאמר פה הארץ רגלי המטה. יען כי גם גופה חרס את חרסי האדמה ויש לו כל אלה:

לג
הטעם. והלא כבר אמר ותבלע אתם: **מות בניהם**. לכן קראם אבודים. כ"א ישאיר אדם בן יזכר שמו עליו ואינו אבוד:

לה
מושכת. כאלו אמר החמשים והמאתים:

יז

ג
המחתות. ר"ל שזה הכתוב מפרש מה שנאמר בפסוק שלפניו וירם את המחתות. ומפרש פה איזו מחתות: **כי קדשו**. ר"ל וכן המלות כי הקריבום לפני ה' הם פירוש להנאמר לפני זה כי קדשו ומפרש במה:

ו

סמוך. כ"א יאמר מחר יש מחר שהוא לאחר זמן. ואם יאמר ממחרת הוא לעולם דוקא היום השני מאותו יום שדיבר ממנו עד כה. ולכן יבא במוכרת ג"כ בסמיכות: כמו ממחרת הפסח. ויהי ממחרת. שהוא סמוך למלת זה היום:

יא

והמשכיל. ממה שנאמר המחתה בה' הידיעה משמע שלקח אותה המחתה שהיה מקטיר עליה קטרת הסמים בכ"י. וגבי קטרת לא אמר הקטרת משמע שלא לקח אתם הקטרת שהקטיר במשכן אלא קטרת אחרים שבטבעם לעצור המגפה. וכונתו להתנגד בזה להד"א שהובא ברש"י פסוק י"ג. ולפי דבריו אין מזה סתירה לרננתם. רק לפיכך לקח קטרת. שהם מסוגלים לעצירת מגפה: **ילך עמך**. שהליכה כדוממים הוא לשון מושאל. שהמוביל עמו איזו חפץ. כאלו מסבב פעולת ההליכה גם להחפץ. ושרשו הוליך מהפעיל. שהוא הגורם כי החפץ ילך עמו:

טו

דבק. כי לגופו לא איצטריך שכבר אמר זה בפסוק י"ג:

יז

כשאר המטות. ר"ל מטה האלהים לא היה נבדל מיתר המטות. ונוכל לומר כי לקחו לשבט לוי והוצרך לכתוב עליו שם אהרן. להכירו כי זה הוא. כי האותות שעשה בו אינו מפעולת וסגולת המטה רק בחפץ אלהים:

יט

תמיד. ולפיכך בא לשון עתיד במקום עבר. כדבר ההוה תמיד:

כ

בתוך הי"ב. ר"ל שפירוש הכתוב ומטה אהרן בתוך מטותם איננו שהניחו באמצע המטות כדרך הדרש. רק משמעו שהוא נכלל בתוך מספר הי"ב. וא"כ ב' בני יוסף ע"כ על מטה אחד היו:

כז

ומי יתן. הרב מפרש מלת האם תמנו. כמו לו תמנו. ואינו ה"א השאלה. וכפי הנראה הכריח כן ממה שלא באה בחטף. וחולק על כלל המדקדקים שלפני אהח"ע תבוא גם ה"א התמיה בפתח לבד. ועיין כיו"ב בפסוק הייטב בעיני ה': **או כאשר הוא**. שיתכן שאמת כלשון הכתוב שנאמרה לאהרן עצמו: **לאות**. על מ"ש הרב בראש הפרשה. שפרשה זו מוקדמת היתה:

יח

א
לפרכת. שעל זה הוזהרו ג"כ הכהנים שלא יבוא בכל עת:

ב
וחז"ל. בספרי: ת"ל שבט אביך זכה עמרם שיקרא השבט על שמו: **בשמם**. צ"ל כשמם. ששמם לוים ולפיכך ילוו לשון נופל על לשון: **ולא הלוים**. שפתח אה"מ ישבו רק משה ואהרן ובניו לשמור גם על הלוים:

ד
וטעם ונלוו. אחרי שכבר אמר זה בפסוק ב'. הוא להדביקו אל וזר לא יקרב אליכם. והוא נתינת טעם להקודם. כ"א יצטרכו לאיזו דבר ויזדמן לפניהם איש זר למלאות מבוקשם והוא מבלתי הרגלו לא ידע להזהר עוד. לזה ייחד לזה הלוים שיהיו פנוים לזה בכל עת:

ז
שמואל. שנאמר ויהי שמואל מעלה העולה ש"א ז' וכן גדעון העלה פר על המזבח:

ח
פירשתיו. שמות כ"ט כ"ט:

ט
קלים. לפי שגם מקדשים קלים יש להם חלק לפיכך פרט בזה מקה"ק:

י
אפילו בקה"ק. דהא בפ' צו נאמר והנותרת ממנה וגומ' בחצר אה"מ יאכלוה וכן גבי חטאת ואשם. לז"א שאין הכתוב בא להצריך דוקא אכילתה באה"מ. אלא להתיר אכילתם שם:

יח
משקלים. מתן וממנו יבוא בכינוי מתנם. ומתנה וממנו יבוא בכינוי מתנתם:

יב
הקצף. מה שצף למעלה על השמן הוא המובחר והצלול. כי בתחתיתו נמצא השקע השמרים והפסולת: **צהור**. שנקרא שמן זית יצהר לפי שהוא מאיר. ויהיה כל חלב יצהר כאלו אמר כל חלב שמן זית. שהוא הצלול שבו:

יג
כל טהור. שנאמר לעיל פסוק י"א: **ומה שיחרים**. זה ענין בפ"ע לפרש כל חרם. דהיינו שיחרים שלא יאכלנו הבעל רק יתננו לשם והשם נתנו לכהן:

טו
תקח. שהרי כל הפרשה מדברת ממתנות כהונה שנתן להם השם:

יז
שפדה. ר"ל שמלת פדה תפדה מזהיר לישראל. הגם שאין זה מקומו. וכן מצינו כיו"ב בפ' כל הבכור שמדבר לישראל ואמר בשעריך תאכלנו וזה ע"כ לכהן מזהיר: **והסימן**. ר"ל הכינוי נ"ו שבמלת תאכלנו:

כב
בעבור עדת. שלשון עוד משמע שקרבו כבר פ"א. והם עדת קרח:

כג
הוא פעול. שמלת הוא הוא הפעול וקאי על אהרן שיעבוד הלוי את הוא כלומר את אהרן: **ע"כ אמרתי**. בתוך ב"י לא ינחלו נחלה:

כה
לאהרן. ולפיכך הזהיר משה שהוא לוי:

כג
פירש. שמות כ"ג:

פרשת חקת

יט

א
גם זאת. כפרשת קרח וכמ"ש שם. ולא נאמרה במדבר פארן. הגם שכתובים אחרי מעשה המרגלים:

ב
ואין צורך. כי זה גזירת הכתוב ולא נדע הטעם:

ז
השורף. י"א שצ"ל פה הכהן השוחט דאלו הכהן השורף להדיא כתוב להלן. ול"נ שבמקום הציון וכבס בגדיו צ"ל להצטיין על ולקח הכהן שבפסוק וא"ו. ולפי שנאמר בפסוק ד' ולקח אלעזר הכהן. ובפסוק ה' אמר. ושרף את הפרה לעיניו ולא נאמר הכהן. ופה כתיב ולקח הכהן ואינו ידוע אם קאי על אלעזר או על השורף. ואמר הרב ע"פ סברת שקאי על השורף לפי שגם זה שייך לשריפת הפרה: **וכבר ישב**. מחוץ למחנה טמא עד הערב. ולא יבא אל המחנה בעודו טמא וכפירש"י. ולפי הי"א הותר תיכף לבא במחנה והוא טמא רק לענין אכילת קדש:

ט
איננו הכהן. מזה ראיה לגירסתו הנ"ל. שלפי שאמר על פסוק ולקח הכהן שהוא הוא הכהן השורף. ועד האסיפה נעשה בכהן אחד. לכך פירש כאן שמלת איש טהור יורנו

שהאסיפה בכהן אחר. לפי שהראשון טמא: **רחוק**. שיתרחקו הטהורים מהם לפי שהם מטמאים:

יא
עבר. ויהיה פירוש הכתוב מי שנגע במת ועברו עליו שבעת ימי טומאה הוא יתחטא ויהיה הוי"ו וא"ו החבור. לא ההיפך:

יב
תחטאני. מלשון נקיות: **כמו השביעי**. כי השלישי הוא בקצה הראשון. והוא שלישי למספר אחד. והמספר שבע הוא שלישי לקצה האחרון במערכת יחידות. ולכן צוה להזות בג' ובשביעי:

יג
אך במי נדה. ודרשו חז"ל מים שהנדה טובלת בהם וזה מ' סאה. ויהיה פירוש הכתוב. כי במי נדה לא טבל או לא זורק עליו. וקאי לא זורק על מי החטאת:

יד
היות. אז במדבר חנו באהלים ובמחנות: **מבגד**. כי האדם וכל הכלים פרט להדיא. ומלת וכל אשר באהל מיירי בבגדים:

טו
שנים. כי צמיד הוא מלשון צמד בקר וזוג. א"כ באמרו צמיר פתיל כאלו נאמר צמד פתילים. והוא שהפתיל היה נעשה משתי חתיכות. מחצה אחת להפתח ולהסגר. ומחצה השנית היתה מחוברת ומכוסה תמיד כמו שיש בינינו ג"כ כיסוין מתנועעים באמצע על צירים וכן פירש הרב גבי ושני צמידים. שהצמיד האחד היה נעשה משני נתחים. ולכן נקרא גם היחידי צמיד. לא מפני שנעשים זוגות זוגות לשתי הידים. דא"כ למה אמר ושני צמידים הלא ממילא שנים המה:

כב
מת או עצם. שה"א הטמא מורה הטמא שנזכר לעיל. דהיינו שהוא טמא ממת או עצם וכו'.

כ

א
בשנה הראשונה בשנת. צ"ל ובשנת: **שישבו**. דהל"ל ויחנו בקדש כמ"ש בכל החניות מאי וישבו. אלא שהוא לשון עכבה. וכן כתוב ותשבו בקדש ימים רבים:

ג
עבדי ה'. יפרש מלת לפני ה' הכתובה פה. שהם התאוננו שגם הם התעכבו במדבר מ' שנה על לא חמס בכפיהם כמונו היום:

ה
זרח. דהל"ל העליתם אתנו. שאין דרך להדביק כינוי נכחים עם מ"ב:

ח
בספר השני. ר"ל במלכים ב' י"א כתיב ותקם ותאבד. במקום מלת ותדבר הכתובה בד"ה ב' כ"ט י'. וא"כ איך שייך לומר כאן ודברתם אל הסלע כמו ואבדתם: **מלח אלישע**. מ"ב ב' כ"א וישלך שם מלח ויאמר וגו': **הצור**. בפ' בשלח שאמר לו בפירוש והכית בצור: **כי דבור**. צ"ל דיבר: **זכור דבור**. מדוע לא נזכר במעשה שדבר ג"כ אל הסלע: **כ"א אל העם**. ולפירוש הר"מ יהיה פירוש הכתוב כי המרו ב"י את רוח משה והכעיסיהו. ולזה בטא בשפתיו דבר שמשמעותו בלתי הגון. וכן ויקציפו על מי מריבה. שהקציפו למשה. ויבא לכלל טעות בלשונו: **שידברו**. משה ואהרן. ולכך נענש גם אהרן: **היה נענע**. וממה שלא מצינו בתורה שום עונש עוד עליו הננו בטוחים שלא המיר דבר קל: **ידע החלק**. שנשמת אדם היא חלק אלוה כקו היוצא מאור השמש. ובהתדבק האדם בבוראו ולא יפרד ממקורו. אז בכחו לשלוט על כל הבריאה במאמרו כי חפצו ודבורו ממקום קדוש יהלך השליט על כל הבריאה. כמו שיש בניצוץ היוצא מהשמש כל הסגולות שבשמש עצמו: **החלק חלק**. צ"ל החלק נחלק. שבעבור כעסו נחלקה ונפרדה נפשו ממקור הכחות. ולא היה עוד בו כח לכוף ולהכניע התולדה למשמעתו: **זה הסוד**. שאין הכונה בעיקר חטאו על שקראם מורים. רק על הדבור הקצפי שהפסיק בו הכונה בלכתו לקיים פקודת ה': **שהודעתיך**. דייק ה' הידיעה:

י
יש לנו כח. כי בעבור מריבתם עמו אז נתכעס ושכח מה נצטוה לעשות. וכיון שהפסיק הכונה לא שמע לו הסלע. כי מבלעדי המושל על יד ימינו אין בו כח לפעול מאומה:

יד
מדבר. וכאן אמר והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך: **פירשתיו**. פ' יתרו:

יט
וטעם ב"י. זה קאי על הפרשה שאח"ז:

כד
ומות. שלא יתכן לומר שהוא צווי שהאדם לא יצווה על דבר שאינו בידו: **המקום**. כאלו אמר במקום שהיה מי המריבה:

כו
מיד ימות. ואינו לשון צווי: **פירשתיו**. בראשית כ"ה ח':

כט
כאשר ראו. כי כבר אמר לעיני כל העדה. וגם הם לא ראו רק העליה לא הגויעה: **פירשתיו**. בראשית כ"ה:

כא

א
ערוד אחד. משמע מזה שיהושע כבש את מלך הערודי. וכאן כתיב ג"כ שכבשוהו והחרימוהו. ויקראו שם המקום חרמה וכן שם אמר כן על בני יהודה: **צפת**. כי בשופטים א' י"ז כתיב: ויכו את הכנעני יושב צפת. ויקראו שם המקום חרמה. וכאן קראו לערד חרמה א"כ אינו זה: **אזרועך**. ירמיה ל"ב כ"א:

ד
כן כתוב. בפ' מסעי ויסעו מהר ההר. ויחנו בצלמונה וגו': **אם ישוך**. אמרו חז"ל אומרים לו לנחש כל החיות נושכים ואוכלים אתה מה הנאה יש לך שאתה מטיל ארס וממית. יהוא אומר להם ומה יתרון לבטל הלשון מה הנאה לבעל לשון הרע המדבר בחבירו. ואני בא ומענישו:

ח
מנחשת. שאע"פ שבצווי לא נאמר שיעשהו מנחשת מסתמא כך צוה כי כן כתוב במעשה. ומ"ש "על נס" הוא ענין בפ"ע. והוא ציון על הנאמר בפסוק ושים אותו על נס:

י
כן כתוב. בפ' מסעי ויסעו מפונון ויחנו באובות. וכאן כתיב ויסעו ב"י דהיינו מארץ אדום הכתוב לפני זה. ויחנו באובות. ש"מ שפונון היה בקצה גבול ארץ אדום: **ויחנו בנחל זרד**. הוא ציון לכתוב י"ב. ואינו מקושר להקודם ואמר כי במסעי כתיב ויסעו מעיים ויחנו בדיבון גד ופה קראו נחל זרד: **כי ארנון**. זה ג"כ ענין בפ"ע. וקאי על פסוק י"ג. ואמר כי ארנון גבול מואב קודם כיבוש סיחון ועתה נטהר ע"י לישראל:

יד
גם ושני. ד"ה א' וא"ו י"ג: **לחבור**. והיה שמו שני:

טו
ארמית. ערש"י פסיק זה: **ער עברו**. דכתיב אתה עובר היום את גבול מואב את ער:

יח
שם כלל כי במסעי כתיב ויסעו מדיבון גד ויחנו בעלמון דבלתימה, ומשם להרי העברים לפני נבו ומשם לערבות מואב. ופה כתיב משם. שהוא מנחל זרד שהוא דיבון גד שבמסעי. נסעו ויחנו מעבר ארנון ובארה ומחנה ונחליאל ובמות והגיא. ובסוף הפרשה ויסעו ב"י ויחנו בערבות מואב ש"מ שהשם עלמון דבלתימה כולל כל אלה המסעות

מנחל זרד עד הבמות. והגיא הוא הר העברים הנאמר שמה כמו שמוכיח זה להלן: **במסע אחר**. צ"ל במסע אחד. שלכן לא נחשבו שמה רק בשם אחד לפי שלא חנו בנתים: **שהתחננתי**. כי בפ' ואתחנן משמע שהיה אז בגיא. ובפ' פנחס נאמר לו עלה אל הר העברים הזה הרי שהם אחד: **ויקבור**. היא ראיה אחרת שבמקום אחד אמר שעלה אל הר נבו למות שם. וכתיב ויקבור אותו בגיא. ואין סברא לומר שמת בהר והש"י הוליכו לגיא לקברו. אלא ע"כ שאין פירוש גיא עמק אלא הוא שם מקום והוא הוא ראש הפסגה. ונתישבו בזה סתירת כל הכתובים:

כ
על הגיא. לא על הבאר כפירש"י שהרי באר ל"ז אבל שם עיר ל"נ תמיד:

כו
שבה. ר"ל ששבה להיות עיר סיחון: **דבר ידוע**. שלכן אמר ע"כ יאמרו המושלים כלומר שהוא מרגלא בפי הכל שעתה היא עיר סימון. כמשל ההמוני:

כז
לאמורים. ויהיה פירוש בואו חשבון כמו בואו לחשבון:

כח
סמוך. ופירושו ער של מואב. ונמצא ששם עצם פרטי נסמך לשם אחר שלא כמשפט וכמהו מבית לחם יהודה:

ל
משה. כי ע"כ אמר דברי המושלים על כיבוש סיחון את מואב. ועתה התחיל משה לאמר כי מלך חשבון אבד עתה נירו מחשבון. ונמסר ביד ישראל: **וגדודיו**. דהל"ל ונירו כמו שמסיים אבד. בל"י: **עודד**. כמו נבואת עודד. כי מלה בה"א הידיעה לא תסמך: **מלת ונירם** שפת"ח הוי"ו מורה על ה"א הידיעה. ולא תוכל לבא עם כנויים. והיא זרה כמלת האהלי גבי עכן: **קמץ קטן**. ר"ל צירי כי משפטו ונשם: **האלף**. ויהיה שרשו אשם לא שמם: **משה**. כמו שפירש למעלה שמן מלת ונירם הוא דברי משה:

לג
פירשתיו. פ' בא בפסוק ויפן ויצא מעם פרעה:

לה
אחד. דהל"ל השאירו:

פרשת בלק

כב

ג

הפוך. כאלו נאמר ויצק מלשון מצוקה:

ד

מלכים. כי מסתמא שלחו למלכי מדין לא לזקנים הדיוטות: **שנים**. קל ופעל כי כלחוך הוא מקור מקל. וילחכו פעל:

ה

הוא בלע. הכתוב בפ' וישלח בין מלכי אדום. בלע בן בעור: **זה ארמי**. צ"ל "וזה אינו כי זה ארמי" ור"ל כי בלע היה ממלכי אדום וישב שם ובלעם ישב בארם נהרים. ואם בעבור התדמות שמות אביהם וקירוב שמות עצמם בג' אותיות הראשונות נגזור כי אחד הם. הנה נוכל ע"פ משפט כזה להוכיח כי בן אחשורוש היה זקן מאחשורוש אביו. וזה הוא: כי מחורבן ירושלים ע"י נ"נ עד בנין הבית השני היו שבעים שנה. ומהן מ"ה שנים שמלך נ"נ וכ"ג שנה מלך אויל מרודך בנו וב' שנים של בלשצר. צא משנות נ"נ י"ט שנה שמלך קודם שהגלה צדקיהו. שבהם טעה בלשצר שחשב שמכיון שכבר נמלאו ע' שנה למלכות בבל וישראל לא נגאלו ששוב לא יגואלו עוד. ובאמת צריך לחשוב ע' שנים מזמן הגלות והחורבן. ותן תחתם ג' שנות כורש ודריוש חתנו שכבשו בבל מיד בלשצר וי"ד שנות אחשורוש ושתי שנים לדריוש בן אחשורוש ואסתר שאז נבנה הבית כמ"ש בראש נבואת חגי. ואחרי שמבואר במגלת אסתר כי בשנת שבע למלכות אחשורוש נלקחה לו אסתר. ואף אם נאמר כי נולד דריוש תיכף בשנה השמינית לאחשורוש. לא היו שנותיו במלכו רק ששה שנים. והנה בדניאל וא"ו א' כתיב ודריוש מדאה קביל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין. ושם ט' א' כתיב בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי. והוא הוא הנזכר שהיה בן ס"ב שנה במלכו. ועתה אם באנו לדון ע"פ השם השוה שהם אחד יהיה הוא דריוש בן אחשורוש בן אסתר שנבנה הבית בימיו. ושנות מלוכת אביו היו ס"ה י"ד שנים כנ"ל. והוא נולד בן שמונה למלוך אביו. א"כ איך היה בן ס"ב שנה כשמלך וא"כ נולד זמן רב קודם מלוכת אביו אחשורוש. א"ו שדריוש זה היה חתן כורש. ואביו נקרא ג"כ אחשורוש. ואינו דריוש בן אחשורוש השני בן אסתר. וכן נאמר בבלע בן בעור שהוא אחר: **פי' ארם**. שלכן נקראת ארם נהרים בעבור שישבה בין ב' נהרות: **פירשתיו**. שמות יו"ד ה':

ו

וקבה לי בחסרון. צ"ל והבה לי בחסרון הה"א. ור"ל שמלת הבה אף שמשקלו כמו קבה כשהוא בא עם ה"א. אבל בחסרון הה"א ישתנה משקלו. כי מן הבה יאמר הב. כמו שתי בנות הב הב ע"מ אפעל. ומן קבה יאמר קוב ע"מ אפעול: **בעבור היותו**. והמקור מנל"ה יבא בתי"ו כמו פנות הכות ככלות: **כמון יוסב**. כפי הנראה היה גירסתו בישעיה כ"ח יסב בשורק ודגש וכ"ה במכלול דפוס לוק דף ס"ז. אכן המ"ש גורס שם במלאפום ורפה. וכ"ה במכלול עצמו דף קל"א: **ולא היה כמהו**. ר"ל שכאן לא היה יכול לבוא ג"כ בשור"ק ודגש לסבת אהחע"ר. ולכן נתחלף למלאפו"ס:

ז

והעד. ר"ל וראיה שפירושו אמת שאך שאמר בידם בכ"ז הכונה על הקסמים עצמם לא דמי הקסמים. שהרי מצינו גם במקום אחר שאמר הקסם היה בימינו. ושם אין שייך לומר דמי הקסם. רק שעשה לו קסם:

ח

שתלינו. כי מלת השיבותי הוא עבר. ולא תטעה לפרש כי הוי"ו הוא לחבור. והכונה שזאת התשובה שמשיב להם עתה לינו פה הלילה הוא אשר ידבר ה' אליו כעת. לז"א שהוא וי"ו ההיפך מעבר לעתיד. (ונקודה בפתח לסבת הח"פ שאחריה):

יג

היו"ד נוסף. ר"ל במלת לתתי או יבמי. והל"ל לתת או יבם. ולעולם כינוי מדבר הוא כי:

יד

ממקומו. דהל"ל בוא אליך שזה עיקר חפצו של בלק. לז"א שאינו רוצה כלל אף לצאת ממקומו. וע"ז נופל יותר לשון הלוך. ועיין לקמן פסוק ל"ז:

יז

אכבדך כן. ר"ל שהפירוש מן כבד אכבדך הוא כן כמו שפירש הוא בממון:

יח

ביתו מלא. שאף שבא בסמיכות מלת מלא אין הפירוש אם יתן לי המלוי של ביתו. דהיינו שכבר נתמלא כסף וזהב והוא יתננו לי. אלא הפירוש אם ימלא לי ביתו כסף. ובא התאר בסמיכות בהוראת נפרד. וכן מלא כל הארץ כבודו. אין הפירוש שהדברים הממלאים עתה את הארץ שהם הנמצאים הם כבוד ה' אלא אדרבא כבוד ה' הוא הממלא את כל הארץ: **מקום השם**. שחסר המתואר דהל"ל מעשה קטנה או מעשה גדולה. או פעולה קטנה וגדולה. וכן יענה עזות הכונה דברי עזות:

כח
שגזר השם. שכונתם במלת נבראו שנגזר אז להיות הדבר כן בעתו. וכמש"פ הרב מלת ברא בפסוק בראשית ברא: **שקול הדעת**. הם המבארים שלפני זה. ובא פה לומר מה המריצם לזה: **קוסם היה**. דהיינו חוזה בככבים לא נביא: **במרמה**. שכחש להם שלא יתנהו ה' ללכת עמהם אלא עם גדולים מהם. ודרך רמאותו יעיד עליו כי גם ברכתו וקללתו במרמה היו: כי החלק. שרק בהיות נפש הנביא קשורה ודבוקה ביוצר הכל אז יוכל לשנות בחפצו ולשדד הטבע כי חפצו ופעולתו נמשך מאדון הבריאה. אכן נפש בלעם הטמאה וכרותה ממקור העליון. אמר לא אוכל לעשות קטנה או גדולה: **סוד מלאכי**. שנגשמו המלאכים בדמות אנשים ויאכלו. וכן יעקב שלח מלאכים אל עשו. ואם יכולים הרוחנים להתגשם. הלא גם אין רחוק שתדבר האתון בחפץ השם: **פירשתיו**. שמות כ"ג:

כט
פירשתיו. שם יו"ד:

ל
שרכבת. שאין סברא לומר שרכב עליו מיום שנולד בעולם: **הסכן**. צ"ל כמו הסכן:

לא
בסנורים. והסיר עתה הסנורים ולא הוסיף כלל על ראות עיניו: **פירשתיו**. בפי' יתרו:

לב
רטה. ר"ל שיש להוראה הזאת של עוות ב' שרשים ירט ורטה וענינם אחד. שהרי ירטני ע"מ יפדני מנל"ה. ואלו היה מפ"י ה"ל להיות ירטני ע"מ יעטני. ישעיה ס"א: **שני שרשים**. בכ"ז פירושם אחד. וכן מעיל צדקה יעטני שרשו יעט ובכ"ז פירושו שוה אל עוטה אור משרש עטה:

לג
בקמץ גדול. ר"ל פתח. וכן לא יראני האדם והל"ל בצירי כמו יפדני יעשני: **אולי**. ענין בפ"ע וקאי על מ"ש אולי נטתה: **קצרה**. שאחר שאמר גם אתך הרגתי משמע שהיה הורג שניהם. ואיך אמר תיכף ואתה החייתי. לז"א שפירושו או אתה החייתי: **וטעם החייתי**. שמשמע שהיה מחיה אתה אחר מותה. שלא יתכן שלא תמות הבהמה מראיית המלאך ואם היה חפץ בחייה היה מוכרח לתת בה חיות ולחזקה:

לז
מלת אלי. שפעל הלך הוראתו על היציאה ממקומו. כמו לך מארצך. לך מעמנו. ופעל בא הוראתו בוא למקום. כמו באו אלי. ואמר הרב שמלת הלך כוללת שניהם והחלוק

רק אם במלה שאחריה מ״ם בראש הוראתו הליכה ממקום. ויציאה. אבל אם נקשרת עם למ״ד אז הוא שוה כמו בוא. וכן מלת ויסר כמבואר בפי׳ וירא בפסוק סורו נא אל בית:

מא
לארבע. וא״א לראות רק החונים מול פניו:

כג

א
סודות עמוקים. עיין בפסוק תספרו חמשים יום ומש״ש. ואלה הסודות הוא בחכמת החשבון. איך יתכן להיות מספר שבעה מספר שלם אצל התורה כעשרה אצל ב״א. ואיך נוכל לחשוב כל חשבונינו ע"פ שיטת השבעה. ולאו כל מוחא סביל דא: **שלם לשלם**. ר״ל כשיקריב ז' פרים שהוא מספר שלם על מספר שלם אחר שהוא ז' מזבחות. יתמשך מזה רוח בינה משמי מעלה מקום השלימות הגמורה על האדם המכין עצמו לזה:

ג
לבדו גם הוא. ר״ל אם פירוש שפי הוא לבדו אז גם המלה הזאת לבדה היא בתנ״ך: **נכאה**. שהלך בשבר רוח ובצער: **אל שפי**. שעלה על הר גבה לקסום שם קסם ולהקטיר הקטרת הידוע לבעלי הקסם. והוא אחר מהסודות הצפונים וחתומים אשר לבעלי הקסם: **סוד חתום**. בנבואת בלעם כי היה רק חוזה בככבים. וכמ״ש לעיל פסוק כ״ח:

ד
בצווי. לבלק. ושלוחו של אדם כמותו:

ז
המשל. כי במה שאמר מן ארם ינחני בלק לא ראינו שום משל. אבל מראש צורים הוא דמיון לתקפם וחוקם. והצלחתם:

ח
זרח. ר״ל פתח הקו״ף כי בשלמים יאמר קבבו בקמץ כמו סבבו: **כפול**. שפירוש זעם כאן כמו קללה:

ט
שלא יתחשב המעט. ר״ל פרט אחד יתכן שינצל במקרה מגורת המערכת לא עם שלם. אין זאת כי אם צורם ישמרם ועין ה׳ על יראיו: **כפולה**. כי לפירוש ראשון תהיה הכונה שימות מות ישרים. מיתה קלה ונעימה ואין ר״ל ישרים של ישראל. ובמלת אחריתי הכונה אחרית הנפש בעוה״ב תהי כשל ישראל. ולפירוש זה הכונה במלת ישרים על ישראל. ומלת אחריתי היא כמו מיתתי: **נסעו**. מי מנה עפרו וענן אבק רגליו עת יסעו. ומי יספר עצמו ברבעו וחנייתו מסוכך בענן ה׳: **משפט**. ענין בפ״ע. וקאי על מלת ברכת

ברך שהמקור אחרי הפעל: **ועתיד**. הלך הלכת. נכסף נכספת. ענה תענה. ובצווי שמעו שמע וראו ראה: **יבוא בא**. דניאל י״א י״ד:

יג
זרח. חולם הנון: **הסימן**. ר״ל איתי״ן הנוסך בראש העתיד. ואם בעתיד יאמר ירדפו או ירדפנו. הל״ל בצווי פה וקבו בחולם. או וקבנו במלאפום: **לא ימצא**. דהל״ל קבנהו ע״מ שמרהו:

יח
עד. ר״ל עד אלי:

יט
דברה. מדאמר אח״כ ולא יקימנה בל״נ:

כ
כמו שם. שהל״ל ברכה לקחתי. ובא המקור תחת השם: **ברכה**. וע״כ אמר אשיבנה בל״נ:

כא
בדבר בלעם. ולא מצינו שום רמז בדברי בלעם להפקיר בנותיהם. אלא שממלת לא הביט און ביעקב הבין בלק שאם יחטיאו אתם תחול הקללה: **אחי האון**. כי עמל ואון יבאו בכ״מ יחד על כי העמל והתלאה ישיג האדם בסוף על האון שעשה:

כב
קרני ראם. מדקאמר כתועפות בל״ר. לז״א שחסר מלת קרני: **וקרני הרים**. צ״ל הרים וקרני. והכונה כי מלת תועפות היא כינוי בכ״מ להרים. וכאלו אמר פה כתועפות הרים וקרני ראם לו: **ואמר לו**. והל״ל להם. כמ״ש מוציאם בל״ר:

כג
כעת הזאת. מדנקוד כעת בקמץ. יכוון לומר כי כמו שעתה אינם צריכים למנחש וקוסם כי כבוד ה' עליהם יזרח ויורם דרך ילכו בו והמעשה אשר יעשון כן הוא תמיד: **וחרמון**. שהם באמת אחד כמ״ש צידונים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקרא לו שניר:

כד

ב
מרע. במשלי י״ז. והוא שה״ת לרע בטבע: **הודעתיך**. לעיל כ״ב כ״ח:

ג
הנבואה. כמ"ש הרב לעיל שלכבוד ישראל נתנבא בחלום הלילה או ביום בנפלו ארצה:

ו
האהלים. אהלי יעקב הנטוים ומפוזרים במחניהם הם טובים כנחלים נטיו. ויהיה זה הפסוק דבוק עם שלפניו:

ח
ואל יטעון. עיין לעיל כ"ג כ"ב: **עצמו**. ירמיה נ' י"ז. שפירושו שיבר עצמיו: **כל חץ**. שהוא יפרש שהחצים ימחצו את האויב. והל"ל ימחצו:

ט
פירשתיו. ויחי מ"ט:

יז
והמשל הוא. זה ענין בפ"ע לפרש מלת וישא משלו. ובאמרו אראנו ולא עתה אין זה משל. לז"א שהמשל הוא דרך ככב ואין זה רק משל ודמיון: **ולא נודעו**. הם ככבי דשביט שבימים הקדמונים לא נודע מהם סדר הלוכם ומאין יבאו ויתגלו פתאום. וכמ"ש שמואל בברכות נ"ח. נהירין לי שבילי וכו' לבר מכככא דשביט: **בדרכו**. שיראו כל באי עולם בהלוך ככבס בדרכו: **סנחרב**. וא"כ איך יתכן לומר שהככב הוא המשיח. ועליו אמר ומחץ פאתי מואב. הלא בימיו אין זכר עוד למואב ועמלק. אחר שסנחרב בלבל כל האומות: **וענו עבר**. הלא אחרי הגאולה העתידה לא נוסיף לדאבה עוד. והל"ל דרך ככב אחר וצים מיד כתים. אלא ע"כ שהככב הוא דוד:

יז
ט"ס והכל כתוב אחר: **לוט**. שחשפו ערותן: **היסוד**. ואינו כלל כינוי לערוה:

יח
הארץ שמטה. צ"ל אבלה עלי שממה: (ירמיה י"ב). והשנה הארץ השממה. ועשה שם מתאר:

כ
ולא היה כן. שהרי בוישלח כתיב אלוף תימן וגו' אלוף עמלק. הרי שעמלק באחרית נולד. או נחשב:

כב
עד מתי. מדוע יחזיק בך ולא ירצה לעזבך עד כי אם תהיה לבער. סרס המקרא: נקבה. ? דהל"ל אשור ישבך. רק שהכונה מחנה אשור תשבך:

כג
בלא נהר. שבכ"מ שיכוון לעבר נהר פרת יאמר בפירוש עבר הנהר. ועבר סתם הכונה על עם עבר: **דמם לציים**. אנשי חיל כתים נדמו לפראים האלה: **כן כתוב**. אמנם החריבו מלכי אשור את כל הארצות. בתפלת חזקיה. וכן מי בכל אלהי הארצות וגו':

כד
כן כתוב. ובני יון אלישה ותרשיש כתים: **והעד**. שהרי שם קרא רק שם הבן בלשון כתים. הרי שאין פה היו"ד והמ"ם סימן הרבים:

כה

ב
ובנות מואב. דאלו על ישראל לבד היה אומר וישתחוה בל"י כמו שהתחיל ויאכל. ועל בנות מואב לבד היה אומר ותשתחוינה:

ג
הנשים. צ"ל ע"י הנשים. כי ויצמד הוא נפעל:

ד
הנצמדים. לא את ראשי העם כמשמעות הכתוב: **ארמית**. בש"ב כ"ב שתרגם וצליבו יתהון. וע"ז מביא ראיה שגם פה נאמר נגד השמש שהתלוי הכל רואין אותו:

ז
שאלה. היכן מצינו בתורה חיוב מיתה על הבא על הארמית. ועוד הלא גם על העריות שחייבין מיתת ב"ד. אינו אלא במשפט ועדים והתראה. ולמה הרגו פנחס. אלא שהוא היה ג"כ מהנצמדים לבעל פעור שעליהם כבר הזהיר להרגם. וגם היה בעדים והתראה אז:

ח
אחי זמרי. כמ"ש ויקרב אל אחיו את המדינית. ולכך אמר כאן עוד הפעם אל קבתה. שהדקיר זמרי באהל שלו ואח"כ נכנס אל אהלה שהיתה שם עם אחיו: **דרש**. שכיון לדקרם יחד בהזדוגם, היפך דבריו:

פרשת פנחס

יא
קל הנ"ון. כי הוא מבנין פעל הדגוש:

יב
ברית שלום. כי מלה בכינוי לא תסמך: **מבני פנחס**. ד"ה א' ה'. ויתכן שהיו לאלעזר עוד בנים ונבחר רק פנחס בשכר קנאתו: **נגיד היה**. ד"ה א' ט' כ'. ומשמע שהיה אז עדיין בחיים. וגם בפלגש בגבעה נאמר בשופטים כ' כ"ח ופנחס בן אלעזר וגו'. ומזמן יציאת מצרים עד אז. עברי יותר מג' מאות שנה. ושם ביאר הרב דעתו בזה. שאין מזה ראיה שהוא אליהו:

יג
עשה טוב. לז"א ויכפר על ב"י. וכמו שהוא קנא לכבוד ה' וגרם טובה גם לישראל לכן שכרו ברית כהונת עולם להיות המליץ בין ישראל לאביהם שבשמים תמיד:

יד
גדול ממנו. ממה שמצינו שבין הנשיאים לא נחשב רק אחד לכל מטה שמעון. והוא הראש לכל חמשת בתי האבות:

יח
הצרו. שאין צוררים שה"ת. דא"כ הל"ל כי צרריכם הם. רק הוא בינוני פועל:

כו

ג
דברו. שפירושו דבר אליו וכן אתם כמו אליהם:

ד
חצים. כי בכל דור ודור מחצית האנשים זקנים ומחציתם צעירים והוא הדור החדש הקם תחת אבותיו:

י
פירשתיו. לעיל ט"ו ל"ד. שמלת ואת קרח אינו דבוק עם ותבלע. שהוא היה מהשרופים:

יב
מן פוה. ר"ל וכמו כן כאן: **ואיננו הימיני**. צ"ל ואיננו הימני. שהל"ל משפחת הימני כמ"ש משפחת הבריעי:

לח
הם בני בלע. ר"ל מה שאמר בפסוק שלפני זה כי נחסרו כאן מתולדות בנימין ה' משפחות. וחשוב ביניהם ארד ונעמן ואמר שהגם שחשב כאן ארד ונעמן. הם בני בלע. וביורדי מצרים חשבם בין בני בנימן עצמו. ש"מ שהם אחרים ונחסרו כאן. ולפי דעת הי"א שהביא אח"ז הם הם אלו המנוים שם. רק שם יחסם ע"ש. בנימין:

נה
למטות. שהפסיק הזה אך בגורל מיירי בחלוקת הארץ בין המטות. והפסוק שאחריו שכפל לומר זה ע"פ הגורל וגו' מיירי בחלוקה בין הפקודים בשבט עצמו:

נז
עוזיאל. ג"כ מאותו הטעם שלא הזכיר שמעי. והגם שהיה אליצפן אולי לא היה לו בנים ותמה משפחתו: **לבני בן עמרם**. ר"ל לנדב ואביהוא נכדי עמרם. שנשרפו. וגם בני יצהר נשרפו בעדת קרח. ולכך סמכם באחרונה: **וכן אשריאל**. ד"ה א' ז' י"ד:

סב
נוספו. על מספרם בפ' במדבר: **לא נכנסו**. צ"ל לא נקנסו ור"ל שעליהם לא נגזרה גזרת המרגלים: **אלעזר**. שהוא היה נשיא נשיאי הלוים. ופחות מבן כ"ה לא נכנס בין עובדי צבא הקדש בכ"ז נכנס לארץ:

סה
קודם. עיין לעיל י״ד ל״ז:

כז

ט
מאם. לפי הפשט:

יד
פירש. לעיל כ׳ ח׳ י״ב:

כא
הר סיני. ר״ל הנזכרת תחלה בפ׳ תצוה הזהיר על העולה שעשו בה״ס וכאן לדורות. או שחזר וסדרה כאן להסדיר כל הקרבנות יחד:

כח

ב
פירשתיו. שמות ט״ו. וכן לאשי כבר פירש ויקרא ב׳: **לריח**. שלמ״ד לאשי מוסב גם למלת רוח:

ד
הכבש בבש. כי מלה בה״א הידיעה לא תסמך. ולפי דעת הרב ה״ז כאלו אמר הכבש האחד ואינו סמיכות כלל:

ז
ומן הפירוש. איזו יין כשר לניסוך. וכן למדו ח״ל מכפל הסך נסך שבשני ניסוכין מדבר ניסוך היין והמים:

י
אל יום. כי שבת ברוב המקומות ל״נ. ולכן הוצרך לפרש באותן המועטין שבא ל״ז שחסרה מלת יום:

יא
הכהן. עיין פ׳ בא בסוף פסוק החדש הזה לכם: **על יו"ד**. דהל"ל ובראש חדשיכם כיון שקאי רק על ניסן: **חדש מחר**. מוכח מזה שיום ר״ת נקרא סתם חדש. בלשון הכתוב. א״כ יהיה פירוש ראשי חדשיכם הראש לכל הר״ח:

יד
פירוש אחר. שי"מ מלת בחדשו כשיתחדש הירח ומביאין מזה ראיה על הקדוש ע״פ הראיה. והוא דחה זה דא״כ הל״ל בחדשו. בפתח ובדגש כבנין פעל ופה רפה: **אשר עלה**. וכן כאן אין הפירוש לחטאת להי׳ שהי׳ הוא החוטא כדרשת חז״ל הביאו עלי כפרה. רק שיקריבהו להי׳ לכפר חטאת ישראל: **בחוטא**. שאם נכתב לחטאת ה׳ היה משמע

כהדרש משא"כ באמרו להי' משמע שאחרים חטאו לו: **לו סוד**. ר"ל להדרש ההוא שאינו כפשוטן של דברים. ובספר "סוד העבור" מהרב ז"ל גלה קצת זה הסוד ותוכן כונתו בקצרה. כי בחצי החדש כשתהיה הלבנה במלואה תהיה גדלה כגודל השמש למראית עין. ואז תעמוד במצב נכח מול השמש והוא הנקרא מביט איבה. ולזה רמזו שהלבנה מקטרגת על השמש ואמרה א"א לשני מלכים לשמש בכתר אחד. ומאז תחל להתקרב אל השמש ואורה יתמעט עד עת הקיבוץ שאז יוחסר אורה לגמרי. והי' צוה להקריב אז שעיר החטאת על שמיעט הירח כי השם הוא סבה הראשונה להתמעטות אורה ע"י שבראה בלי אור מעצמה רק תקבל אורה מהשמש וענין סוד הקרבנות להנצל מגזרת המערכת והמקרים הנמשכים בע"כ מבטם זה לעומת זה. וכמ"ש הרב בראש ספר ויקרא לתת כל חלק והקטרה בעתו כאשר שערה חכמת הבוי"ת בטבע היצירה ע"ש:

טז

למעתיקים. שאמרו שאחר חצות היום כשר להקרבה:

כב

לא הזכיר עולת. צ"ל עולת שבת כי תוך שבעת ימי הפסח בע"כ יהיה בנתיים יום השבח וה"ל להזכיר שיעשו בשבת ג"כ עולת שבת מלבד קרבנות החג: **התנופה**. שצריך להקריב ממחרת הפסח וסמך על שהזכירה שם: **לקבלה**. הוא ענין בפ"ע ואמר שיש בכאן שאלה איך יעשו בשבת שבתוך החג מה יקריבו תחלה אחרי תמיד השחר. לפי שבעולת שבת נאמר על עולת התמיד. ופירש הרב שעל חלבי התמיד ישים השלה. וכאן במוספי יו"ט אמר ג"כ על עולת התמיד משמע ג"כ שתיכף אחרי התמיד יקריב המוספין. וא"כ איזו משניהם יקדים עתה ? ומוכרחים אנו בזה לקבלה שאמרו תדיר ושאינו תדיר וכו':

כו

העיקר. ר"ל בכלל המנחה החדשה שהזכיר פה נכללו גם ז' הכבשים ופר ואילים וכבשי השלמים הנזכרים בפי אמור. ומלבד כל אלה יקריב המוספין הנזכרים פה לחובת החג: **בשבת**. ר"ל וראיה שבפי אמור לא נזכרו מאלה הקרבנות המנוים כאן. שהרי בשבת ובאותם המועדים שאין בהם קרבן אחר מלבד המוספים הנאמרים פה אמר שם סתם והקרבתם אשה לה' והם המנויים כאן: **תרועה ולא הזכיר**. צ"ל לא הזכיר. ור"ל ששם לא נזכר כלל מעולת ר"ח. הרי ששם לא דבר רק מאותם הפרטים שהם מלבד המוספים: **הראשונה**. הוא ענין בפ"ע וקאי על מה שנאמר פה פסוק ל"א מלבד עולת התמיד. ובכל יום אמר על עולת התמיד. ולעיל כ"ג אמר מלבד עלת הבקר. ופרט הבקר משא"כ כאן.

ולא תטעה מזה שקאי על תמיד הערב. או שתמיד הבקר יקריב אחריהם. לז"א שהענין אחד:

כט

א
עולת היום. כמ"ש בפ' בהעלותך ותקעתם על עולותיכם:

ב
פר בן בקר. הציון ב' ט"ס וצ"ל הציון ח' ביוה"כ: **נאמר ועשה**. וכמו שעולתו אינה האמורה פה רק עולת העם היא אחרת:

לה
פירשתיו. ויקרא כ"ג ל"ה:

פרשת מטות

ל

ב
היא אחריה. שע"כ נסמכה אחרי זאת הפרשה מלחמת מדין שהיא היתה סבה לפרשה זו. ונאמר המסובב קודם. כמו שפירש הכתוב ויהיו בחצרות שנתעכבו בחצרות ומפרש אח"כ סבת העיכוב שהיא צרעת מרים ברברה באחיה. ויחזק השערתו זאת ממה שנאמרה פרשה זו לראשי המטות משא"כ בכל המצות והוא לסבת שגם על בני גד וב"ר הפקיד ראשי המטות שיקיימו הנודרים היוצא מפיהם שיעברו כל חלוץ:

ג
עם שם. וע"פ רוב יבא המקור רק עם הפעל כמו נכסוף נכספת וכדומה:

ד
אחר. שהל"ל ואסרה אסר בחירק ודגש:

יא
האלמנה. כי על אשת איש כבר אמר לפני זה ואם ביום שמוע אישה וגו': **מפורשת**. לעיל י"ד י"ט:

יד
פירשתי. ויקרא ט"ז כ"ט:

יז
בוגרת. ר"ל מה שמסיים "בנעוריה" אינו קאי רק על בין אב לבתו אבל האיש לאשתו מפר אף בבוגרת:

לא

ג
חגרו. לא מלשון הסרה כמו וחלצה או חלץ מהם:

ז
גדול. כי הטף לא הרגו עד שאמר להם משה ועתה הרגו כל זכר בטף:

י
ופרט. הם טירתם שהזכיר אח"ז שהם ארמוני המלכים:

יד
כמו פקודי: צ"ל פקודי. כי היחיד מלשון התמנות היא פקיד: **מאה**. לי"ב אלף. י"ב שרי אלף וק"ך שרי מאות:

טז
אחת. כי מלת כל משמע כולם ונקבה משמע אחת. והל"ל כל הנקבות: **אין כל**. ולרש אין כל אין פירושו שאין לו כל הצריך אלא שאין לו מאומה מלבד כבשה אחת:

יט
הכבוד. כי טמא נפש מותר אפילו במחנה לויה כ"ש במחנה ישראל. ולמה צוה להם כאן לישב מחוץ למחנה. רק לפי שהיו בעת נסיעתם למלחמה והארון ביניהם נבדלו מהמחנה לבל יגעו בקדש. וכמ"ש הרב בפ' כי תצא מחנה. ששם נשתלחו אף מקרי לילה: **פירשתי**. שמות כ"ה ד': **שתתחטאו**. כי תתחטאו מורה על חטיית עצמם. והל"ל תחטאו לז"א שהכונה שיהיו עמהם מחוץ למחנה עד זמן שיתחטאו: **והתאויתם**. פירושו שיעשו הגבול:

כו
פירשתיו. בפ' תשא: **הנשיאים**. עיין לעיל למ"ד ג':

ל
והאחוז. צ"ל ואחוז אחוז. ד"ה א' כ"ד ו': **ושניהם**. י"מ שהפסוק אחד נפש בכתוב כ"ח ואחד אחוז הכתוב פה דבקים. כאלו נאמר שם אחד נפש אחוז. וכן כאן נפש אחד אחוז. אמנם מה שסיים כאשר פירשתי אין סובל זה. ונ"ל לפרש כי מלת אחד דבוקה למלת אחוז. כפי המשמעות דלא כבעל פיסוק הטעמים. וכמו הכבש אחד או אחד נפש. או צ"ל וארבעה דבקים. וקאי על סוף הפסוק שמרו משמרת משכן ה' שכולם נסמכים על השם הסומך הכל וכאשר פירש הרב סוף פ' תזריע: **אלעזר**. ולכך לא נאמר גבי אלעזר בפסוק כ"ח מכל הבהמה:

לב
ואמר מן האדם. זה קאי על פסוק מ"ז. ואמר שאחר שפרט כל מין בפ"ע חזר וכלל:

מח
פירשתיו. לעיל ג' יו"ד ולעיל י"ד:

מט
עשרה אנשים. צ"ל שלשים אנשים ירמיה ל"ח יו"ד:

נ
במחשבה. שהרי עדיין לא הקריבום לפני ה' בפועל שאח"ז כתיב ויקח משה וגו' ויביאו אותו אל אה"מ: **הזרוע כי כן**, ש"ב א' ואצעדה אשר על זרועו: **באזנים כי כן**. יחזקאל ט"ז ועגילים על אזניך: **כחבריו**. שהוא מין תכשיט של נשים ככל החשובים עמו:

לב

א
הגבירה. כי בפסוק שאחריו חשב גד קודם לטעם שבאר שם. רק בראש הספור חלק כבוד לבן הגבירה לחשבו קודם:

ה
הוא פעול. דק"ל שיותן הוא ל"ז וארץ ל"נ. ולכן אמר כי קאי מלת יותן על מלת את שהיא כמו עצם. ועיין בדברי הרב בפסוק ויושב את משה:

ט
מצפון. צ"ל כי עלו מצפון והלכו לנגב. ועיין בדברי הרב פסוק וירד יהודה ותבין:

יד
אחר. **ספה** ולא יסף:

טז
בתחלה. כמו שמציע בדברי משה להם. ומסתמא גם כונתם כן. ועיין פירש"י פסוק זה:

כב
פירשתי. שמות ט"ז: **לשבח**. עיין פ' קרח פסוק ויקומו לפני משה. שמשמע מדבריו שמלת ויקומו שאחריו מפני הוא לשבח. ולפני. ישנו לשבח ולגנאי. אבל מלת לפני ה' בכ"מ היא לשבח:

כז
כמו הארון. המבארים נדחקו בכונתו. והרש"נ אמר כי לפני הרב היה כתוב פה חלוץ בקמץ החית. אך האמת תורה דרכה כי הציון הלז הוא ט"ס וצריך להיות על פסוק כ"ט כל חלוץ למלחמה. ואמר כי הוא כמ"ש הארון הברית. והכונה הארון של לוחות הברית. כי לא הארון הוא הברית רק הלוחות. וכן הטעם באמרו כל חלוץ (הוא) חלוץ צבא:

ל
חלק להם. ר"ל לאלעזר ויהושע שיאחיזום בע"כ בתוכם ולכן אמר בבנין נפעל. וג"כ להם הוא דרך כבוד שלא אמר בפירוש שיכריחים: **בעלי היו"ד**. כמו נודע. נוסף:

לח
שבמה. ר״ל מ״ש ואת שבמה קאי על מוסבות שם שגם לשבמה היה בתחלה שם אחר:

מ
לשמעון. הכונה בני יהודה לבני שמעון. כי יהודה ושמעון כבר מתו:

מא
כתוב. ד״ה א' ב' כ״א: **כן כתוב**. עזרא ב' ס״א. נחמיה ז' ס״ג: **כנען**. האמרי שבפסוק ל״ט הוא מהכנען. ולא ירש עם זה השבט למזרח:

פרשת מסעי

לג

ב
למסעיהם. ר״ל לסבת מסעיהם לא שאר היציאות:

ג
פירשתיו. ויקרא כ״ג י״א:

ז
לענן. כי הל״ל וישבו:

ח
בפנים. שלפי שהפה הוא בפנים לכן קראה בפסוק ז' פי החירות ובפסוק ח' פני החירות:
פירשתיו. שמות ט״ו כ״ב:

טז
פירשתי. לעיל יו״ד ל״ג:

לז
עיר. עיין לעיל כ' י״ד: **בהר ההר** לעיל כ״א ד,:

מב
פירשתים. שם:

נד
כמו. עיין פ' מטות בפסוק תתחטאו: **לא תורישו**. שאם לא יורישו כולם. לא יוכלו להתנחל כפי צרכם:

לד

ב
עודד. ד״ה ב' ט״ו ח'. וכבר הזכיר זה במקומות רבים. כי מלה בה״א הידיעה לא תסמך:

ה
היאור. כי היאור נילוס אינו נקרא נחל בשום מקום:

ו

ואלף. צ"ל הציון על פסוק ח' וצ"ל וא' תתאו: **שני**. כי והתוית הוא מהפעיל ותתאו הוא מפעל:

יא

תבירתא. הרש"נ נדחק בזה. והנ"ל כי יכוון לומר שאינו מלה עברית כמו ומחה על מי המרים. רק היא מלה ארמית. וכמו ששמשו חז"ל בכ"מ במלה זו להוראת מכה ושבר. כמו איהו מחי ואת מסי. וגם ימחאו כף היא מענין זה:

יז

טענה. שא"כ מדוע לא חשבם כולם כסדר הגורלות. שהרי אחרי יהודה נטל יוסף וכדומה: **נראה**. לדמתי צ"ל לא נראה לפי דעתנו. ור"ל שגם לו נסדרו פה כסדר הגורלות שאז היה פירושם נכון כפי הנראה בכ"ז לא היה מסכים הוא לפירושם. כי מזה היה משמע שזה נכתב אחרי מעשה הגורל בזמן חלוקת הארץ. והרב ברח מזה בהרבה מקומות. ומזה ראיה לדברי בהקדמתי. בענין סודותיו:

כח

נעלם. שיש כאן במסרה שתי גירסות. אחת הה"א במפיק ואינה נחה וי"ג בלא מפיק. ולפי שלא תנוח ה"א באמצע תיבה אמר הרב שהוא תרי מליו ומקריין כחדא. וכונתו באמרו שוות בטעם. שבקריאה ובדבור אין ניכר אם הם כתובות כאחד. ואולי צ"ל שוות בטעם פדהצור. שגם שם הוא שתי מלות פדה צור:

לה

ו

ידוע. שהוא כמו לארץ וכמ"ש במלת נחלה מצרים: **דבקה**. עם פרשה שלפניה שאחר שהבטיחם על נחלתם הזהירם לתת מעריהם גם ללוים. וערי הלוים היו קולטות. ולכן נסמכה לזה פרשת ערי מקלט:

טו

איננו דבק. שמלות ערי מקלט תהיינה. אינם דבקות לפסוק שאחריו כלומר תהיינה לב"י ולגר. דא"כ מהו שחזר ואמר תהיינה שש הערים:

יט

בשבר. ר"ל בחירק. ופעם הוא בקמץ כמו בקרבו. הפכו:

כ

פירשתיו. שמות כ"א י"ג:

כה
חפוש. ר"ל שיוציאנו לחפשי. וכן תמות חכמה הכונה לדעתם שחכמתם האצורה בקרבם תצא לחפשי בדבריהם המחוכמים:

כז
פירשתיו. ויקרא י"ז ד':

לג
בסתר. שזה דרך החונף בפיו שלום ידבר וקרבו ישים ארבו: **פועל**. ואינו שם התאר כמו כתב. רק פירושו מי שישפוך. וכן גואלו. הגואל אותו:

לד
החנופה. ותהיה ת"ו תטמא נסתרת לנקבה. ואם הוא צווי אז הת"ו נוכח לזכר:

לו

א
ללוים. שנסבו הערים מנחלת הנוחל לשבט לוי. והזהיר פה על הסבת נחלה ע"י הבנות:

ז
בין הם. צ"ל ביניהם ור"ל שאמר לשון הסבה לפי שהנחלה לא תעמוד במקום אחד רק תסובב ביניהם ובין שבטים אחרים נושאי הבנות. **וטעם ולא**. ר"ל כפל הפסוקים פה ובפסוק ט' הוא שכאן הזהיר על בנות צלפחד שאע"פ שעדיין לא נחלו בי"י הארץ בכ"ז לא ינשאו רק לשבטם כדי שלא תסוב נחלתם אח"כ ממטה למטה. ולא תסוב השני הזהיר לעתיד אחרי חלוקת הארץ ותהיה בת יורשת נחלה שימות אחד מהם בלא זכרים:

יב
אחים. דא"כ הל"ל ממשפחת בלא וי"ו שהרי כל האחים משפחה אחת הם:

דברים

א

א
בשנה השנית. דכתיב ונסע מחרב ונבוא עד קדש ברנע. ונסיעתם מחרב היתה בשנה השנית: **ג' שמות**. ר"ל מלבד שניר דכתיב הר שיאון הוא חרמון. וכתיב צדונים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר :

ב
כן מצאנו. להלן ב' ט"ז ויהי כאשר תמו וגו' וידבר ה' אלי: **רוב המצות**. שנצטוו מכבר עליהם: *וכן פי'. ר"ל שהכתוב ג' שמסיים ככל אשר צוה מקומו בפסק ראשון קודם בעבר הירדן. כאלו אמר אשר דבר משה אל כל ישראל ככל אשר צוה ה' אותו אליהם בעבר

הירדן במדבר וגו׳: **תבין סוד**. דק״ל למה שינה כאן מסדר הרגיל לומר וידבר משה אל כל ישראל לאמר . גם לשון הואיל משה באר. נראים הדברים כאדם אחר שמספר ואומר שהדברים הללו אמרם משה באלה ואלה המקומות. ואז הואיל משה לבאר התורה . ואמר שאם תבין סוד השנים עשר פסוקים שבפ׳ ויעל משה. וימת שם משה. ולא קם נביא וגו׳. וי״מ סוד הי״ב נשיאים שבפ׳ מסעי ל״ד . ולזה יכוון ג״כ במ״ש בהיותך בן ל״ג. ועמש״ש פסוק י״ז. ואינו רחוק . אך לפ״ז תחסר ראיה היותר בולטת מפרשת ויעל משה. ועיין פירש״י שם מחלוקת התנאים. אפשר משה מת וכתב וימת שם משה. וכן בפ׳ וילך ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא היינו ביום מותו. וזה לא יתכן שכתבו משה בעצמו וכן הכנעני אז בארץ עיין מ״ש פ׳ לך. גם אשר יאמר היום בהר ה׳ יראה. ובימי משה עדיין לא נבחר הר המריה למקום המקדש. גם ערשו ערש ברזל הלא היא ברבת בני עמון. וכשהרגו לעוג עדיין לא היה ערשו ברבה . כי ערשו מסתמא אצלו היה . ורבה נלכדה ביד ישראל בימי דוד. וכבר גליתי דעתי בזה בהקדמתי ע״ש : **בא׳ בשבט**. ממ״ש כאן בעשתי עשר חדש בא׳ לחדש. וכתיב סוף האזינו בעצם היום הזה. ועל מי קאי כינוי הזה אם לא שתאמר על היום הידוע שרשם כאן. וכלו לפ״ז שלשים ימי האבלות באחד באדר . והם עלו מהירדן ביו״ד לניסן א״כ נשתהו שמה טרם עברם כששה שבועות מלבד ימי אבל משה . והרב דחה ראיתם . ממ״ש אתה עובר היום את הירדן . והם לא עברו ביום ההוא שדבר אליהם משה. אלא שפירוש היום בזמן קרוב. כאלו אמר באלה הימים . וכן פירוש בעצם היום הזה . בזמן שכתב השירה:

ט
תוכל עשהו. שלשון שאת אתכם הוא רק מליצה . והכונה לא אוכל עשות הדבר לבדי:

י
קדר. שבלשונם תבוא מלת פעמים קודם המספר :

יג
בשוא. כמו חנו חזו:

טו
פירשתיו. פ׳ יתרו :

טז
או שמוע. צ״ל שמוע שמעו או שמעו שמוע : **פירשתיו**. בראשית ט״ז י״ג:

יז
להכריח. צ״ל להכריע. ובחנם נדחק בזה האב״ע:

יט
זהו. שהלכו כל המדבר הנורא ההוא מחורב עד קדש ברנע בי"א ימים . כי דבריו פה לאחדים עם מ"ש בתחלה י"א יום מחורב וגו' : **וטעם הר**. ששם אמר דרך הר שעיר . וכאן אמר דרך הר האמרי. לז"א ששניהם אמת . שהר שעיר ואמרי סמוכים זל"ז ודרך שניהם עברו. שהרי אמר להלן מ"ד ויצא האמרי וגו' ויכתו אתכם בשעיר : **שנצא**. זה ענין בפ"ע וקאי על מ"ש בפסוק זה כאשר צוה ה' . מה צוה ? לז"א שקאי על צאתם דרך הר האמרי כמ"ש לעיל ז' ובאו הר האמרי:

כא
שב. ושניהם מנפ"י: **ידל**. רק שפה נתחלף החירק בצירי להשלמת הדגש הנשמט לסבת אהחע"ר:

כג
הסכמתם. וחפץ למלא רצונם לא שחפץ בדבר מצ"ע:

כה
בנגב. עיין בפסוק וירד יהודה מאת אחיו :

לג
הבנין. שהפעל חנה לא יבא בהפעיל: **הדעת**. צ"ל ה"א הבנין.

לו
בלא י'. מ"ב כ"ד י"ד זולת עם הארץ: **ארמית**. כמו אנפין. וזה ביאר בפ' שמות ב' ב' וקאי לפרש מלת התאנף שבפסוק שאח"ז: **פירשתי**. במדבר י"ד:

לח
משרתו. והוא כמו העומד לשרת שם:

לט
באותו היום. ר"ל ביום הגזרה. כי ביום שדבר משה אלה הדברים כבר הגיעו לכלל דעה:

מא
גם פן. שממלת על יאמר עלית וממלת פן יאמר פנית: **פירשתי**. תהלים פ"ט: **מדה**. שמדדו את כחם וגבורתם והכינו לעלות:

מד
פירשתי. במדבר י"ד כ"ה: **הפעל**. ותהיה השנה עד שהחרימום: **פירשתיו**. במדבר י"ד מ"ה:

מו
ברגע. לא קדש העיר, שנאמר והנה אנחנו בקדש עיר קצה נבלך. רק מדבר קדש: **לבדם**. ואיך אמר לכל ישראל ישבתם. הנה כן אמר להם ג"כ תרתם . כי שלוחו ש"א כמותו:

ב

ו
אם ירצו. שאחרי האמת לא נתנום אף לעבור . כ"ש שלא מכרו להם אוכל: **על כן**. על זה הפירוש כי כן הוא :

ט
סיחון. דכתיב אכלה ער מואב: **באחרונה**. דכתיב היושבים בער:

י
פירשתיו. בראשית י"ד ה' וכן רפאים:

טו
הקל. שהוא כמו להום אותם. ונתחברה מ"ם הכנוים ונתחלף החולם בשורק . והדגש תחת אות הכפל:

טז
ככלות. להלן ל"א כ"ב: **ביום**. שמות ו' כ"ח :

יט
ובקרבך. לא שהוא מצוה להם לקרוב אלא הזהירם על עת שיקרבו:

כ
מתוקנת. שהשם זמזום אינו להי"ק והי"מ הנוסף עליו לסימן הרבים הוא ע"פ דרך להי"ק:

כא
לקחו עזה. והותרה לישראל:

כו
מתנה. וכן אמרו חז"ל נדרים נ"ה:

כז
הידוע. ר"ל הדרך הכבוש ומסור לכל הולכי דרך:

כח
הוצרכתי. כי הלא היה להם המן:

כט
י"מ. עיין פירש"י : **לפירוש זה**. ולא רצו לפרש על העברת דרך ארצם . שהרי באמת לא נתנם עשו לעבור. והרשוהו על שבר אוכל. אבל במואבים מה יעשו: **קנו**. וא"כ נוכל לפרש גם גבי מואב על מכר אוכל:

לא
בפתחות. בלא הרכבה בשוא ע"מ הקימותי:

לג
השרש. כי הנו"ן הכתוב הוא לסימן המדברים . והל"ל וננך. כי שרשו נכה:

לז
פירשתיו. במדבר כ"א:J

ג

ג
אחד. דהל"ל השאירו כמו שהתחיל בל"ר:

יא
כפל. ר"ל כי קומת כל אדם הוא קרוב בערך ד' אמות וא"כ היה קומת עוג כשתי קומות אדם. והוא באמת גובה רב ומצוי רק בין הענקים: **מה בא**. כי אחרי שלא נדע מדת אמתו איך היתה א"כ לא נדע ג"כ לשער לנו מדת גובהו, והכתוב בא לפרש לא לסתום: **בצורת אדם**. כי לעולם מדת הגובה של כל אדם נערכת לפי אמותיו עד"מ ג' אמות. והאדם שאורכו ד' אמות יהיו גם מדת אצבעותיו וכל איבריו ארוכים יותר מהאיש הננס. באופן שכל אדם אם נמדוד קומתו באצבעות שלו יהיו שוים . והענק שגובהו פי שנים מקומת כל אדם יהיו גם אורך אצבעותיו ועובי גופו כפלים. באופן שיחזיק ג"כ רק ג' אמות שלו. וא"כ איך יתכן לומר שהחזיק עוג ט' אמות שלו. ויהיה אורכו בלתי נערך למדת יתר אבריו בתבנית אדם. כי היה ארוך הגוף וקטן האיברים והאצבעות:

יד
פירשתיו. במדבר ל"ב מ"א: **שני גוים**. ר"ל שהוא שם שני אומות:

טו
מפורש. במדבר ל"ט :

יח
כי אנכי. הכתוב שם אח"ז:

פרשת ואתחנן

כג

יהושע. לפניו זה בפסוק כ"א אמר ואת יהושע צויתי. ופירש להם עתה הטעם מפני מה צוה ליהושע לפי שכבר התחנן לפני ה' ולא הועיל שיעבור הוא:

כד
לחבב. לכן ספר כל הענין איך הפציר בה' להביאו שמה. ואיך נחשב לו לעונש רב מניעתו מבוא שמה:

כט
מפורש. ויסעו מהר העברים ויחנו בערבות מואב:

ד

א
נשבר. ר"ל שבא בחיר"ק ומשפטו בפתח כמו וידעתם:

ה
והטעם. זה קאי על מלת עם חכם שהכונה שחקיו ומשפטיו לא נודעו בעצם טובם רק לחכמים ונבונים וע"ז יכוון במלת רק:

ז
בחכמה. כי מלה"כ כי מי גוי גדול משמע שהוא נתינת טעם לאמרם רק עם חכם ונבון. ולזה מפרש כי הפסוק ז' מקבל למלת חכם כי אלהים קרוב לנו להשפיע חכמה להמבקשים אותה. והפסוק השני מקביל למלת נבון: **וטעם**. שאין הכונה שגדולים בכמות שהרי היו כמה עמים רבים ועצומים מהם. רק הכונה באיכות שהם גדולים בחכמה וביראת ה' מערך שאר העמים:

ט
*הטעם. של מלת קח:

יד
ובשנת. צ"ל בשנת: **האמת**. כי תשחיתון הוא מהפעיל:

טז
אימים. מלה"כ ובאימים יתהללו ירמיה נ'. והמבין במחוג יבין: **ושבעה**. כי ככבי השבת שבגלגל שמיני חלקו התוכניים למ"ח צורות. ומהם הי"ב מזלות, ואחר שכבר חשב עקרב נשארו מ"ז:

כא
פירשתי. פ' חקת בפסוק ודברתם אל הסלע:

כג
וכבר. בפסוק ט"ז: **על צורת**. ויהיה פירושו אשר צוה ה' את צורת הכוכבים למענך לשמש אותך:

כז
וכן האבן. בסוף יהושע: **נמלחו**. הרי שאין קיימים לעולם ? אבל הוא רק מליצה לומר שאף שיכלו השמים והארץ תבלה אבל חסדי ה' לא יתמו:

כו
תלמדון. צ"ל ילמדון. הכתוב לעיל סוף פסוק י'. ומ"ש שאיננו סמוך ר"ל שאיננו בטעם משרת. כי במשרת משפטם בשוא עה"פ. ודברי הרש"נ בזה מגומגמים:

כז
פירשתיו. בראשית ל"ד:

כח
החמישית. ר"ל חוש המשוש: **שרש**. ר"ל אלה הארבעה הם עיקר חיי הגוף. וגם נוכל לפרש כי חוש המישוש היא מקור כל ההרגשות ואם אין להם אלה הארבעה זה אות כי אין להם כל הרגש. ואחרי שאין להם אלה העיקרים הם כאבן דומם ומכ"ש שאין להם שאר ההרגשות:

כט
אפרשנו. להלן ל' י',: **יחזקך**. שהוא מלשון חולשה ורפיון לא מלשון עזיבה:

לב
לאויר. עיין בראשית א' ו': **ששמע**. צ"ל השמע עם:

לד
חול. כאלו אמר הנסה אלהים אחר. רק הכונה שאלהינו לא עשה כן לכל גוי: **שם כלל**. וקאי על האותות והמופתים שהם כולם נסיונות להראות כחו: **ואהרן**. עשו את כל המופתים. הרי שקורא העשר מכות בשם מופתים:

לה
שלא נקרא. ר"ל בנין הפעל: **וגבהים**. שכתב שם כי במלת גבה מעל גבה שומר רמז לחמשים וחמשה צורות הככבים שבגלגל השמיני וז' ככבי הלכת. השמים משטרם בארץ. ולכן אמר בזה כי ה' הוא האלהים. ששם אלהים מרמז על ההנהגה ע"י כחות הגלגלים שהם זה למעלה מזה וה' הוא הגבוה עליהם ויטם וישנם לאשר יחפוץ כאשר הראו לדעת זה ביצ"מ: **פירשתיה**. בפ' שמות בפסוק אהיה. שהוא מורה על ההנהגה הטבעיית וע"כ לא נזכר בספר קהלת שם אחר זולת אלהים. כי שם אינו מדבר על ההנהגה ההשגחיית רק מהנעשה תחת השמש: **כי המדבר**. ר"ל כי במראה הגדול של מעמד הר סיני היה נס עצום ושידוד המערכה ולא היה לו להזכיר שם רק השם המיוחד. רק לפי שלבחינת השומע שהוא גוף הוכרח הדבור האלהי להתגשם וללבוש צורה חמריית כדי לסבר את האזן ולהבין את הנפש המחוברת בגויה לזאת יתיחס אצל הדבור שם אלהים. כי בחינת הדבור והשמיעה הוא רק ע"י הקשת גלי הקול בעצבים המרגישים. והוא כח מכחות הטבע: **דרך קצרה**. לכך הוצרך להאריך מעט:

לו
העינים. שראו בעיניהם את אשו הגדולה. ואזניהם שמעו דבריו מתוך האש. ונפחד חומרם מהשגה הרוחנית: **השלשה**. אברהם יצחק ויעקב:

לז
ומלאך. ויהיה פירוש בפניו במלאך פניו ולדעת הרב קאי על הבויי"ת בכבודו ועצמו:

לח
קרוב. כי עדיין לא נחלו. רק לעתיד ינחלו מקרוב א"י: **כאשר עשה**. לעיל ב' י"ב וקאי ג"כ על ארץ הרפאים: **טעם נכבד**. ר"ל מה שכבר אמר לעיל ל"ה אתה הראת יכוון למה שראו בעיניהם. וכאן בפסוק ל"ט אמר והשבות אל לבבך שתבין ג"כ בשכלך: **ובשקול**. צ"ל וזה בשקול הדעת: **ממעל ב"א**. שבאמת אין השמים ממעל ואין הארץ מתחת. רק הארץ במרכז והשמים מקיף אתה מסביב כלמעלה כלמטה. רק לפי שבערך האדם המביט רואה השמים מעל ראשו והארץ מתחתיו אמר כן. והראיה שהפירוש הוא כן. שהרי במקום אחר אמר שמיך אשר על ראשך הרי שיחסו רק בערך האדם:

מא
ביום. דמה ענין זה לכאן אחר שרק להלן אמר ויירשו את ארצו. ואח"ז הל"ל שהבדיל הערים. גם אלו בא לספר המעשה מהמקלט הל"ל הבדיל:

מו
הוא הר. שאין פירוש גיא עמק רק הוא שם מקום והוא אדרבה פסגה. ועיין בפ' חקת בפסוק ומבמות הגיא אשר בשדה מואב: **מואב**. כמוכח מפסוק שהבאתי לפני זה. וכאן אמר בארץ סיחון מ"מ אחד הוא כי סיחון לקחה ממואב:

ה

א
פירשתי. לעיל א' ה':

ג
עמכם. שאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם. גם אנכי עומד בין ה' וביניכם. משמע שדבר אל יוצאי מצרים עצמם. שהרי על שבט לוי והפחותים מבן כ' לא נגזרה גזרת המרגלים:

ד
לא יראנו. דק"ל דכאן אמר פנים אל פנים דבר ה' עמכם. ולעיל אמר ותמונה אינכם רואים זולתי קול:

ה
פירשתיו. לעיל ג': **לא עליתם**. שאין כי יראתם טעם למה שלא עלו בהר. שהרי הזהירם השם לבלי יעלו. אלא הפירוש שהגם כי לא עליתם בהר בכ"ז יראתם מפני האש הגדולה: **יפרש**. שאמרו אל יוסף דבר עמנו אלהים: **עליתי**. דלפי פירוש זה שפסוק אנכי עומד מדבר על אחר מ"ת. א"כ מאי שאומר ולא עליתם בהר. לז"א לפי שמשה עלה אח"כ אל הערפל: **רחוקה**. שהפסיק באמצע עם פסוק אנכי עומד: **והמדבר**. ר"ל משה: **ולא הפרשיות**. ולכן לא תקשה למהפרשה סתומה בין לאמר ובין אנכי. כי משה אמרה באמת

יחד: **שוא ושקר**. שכאן אמר לא תענה ברעך עד שוא ובראשונות נאמר עד שקר: **והוסיף**. על הלשון הנאמר בדברות ראשונות:

יד

ובתחלה. בדברות ראשונות נאמר רק כלל ובהמתך: **והניח עבדך**. ר"ל שהניח עבדותך וחפשך מעבוד. לכן תחמול גם אתה על העבד ותתן לו לנוח עכ"פ יום אחד ולפ"ז מלת וזכרת אינה קאי שע"י יזכור. אלא הפירוש שע"י שיזכור ויתן זאת ללבו לא ירע בעיניו מנוחת עבדו. וכמ"ש גבי הענקה וזכרת כי עבד היית. ולפי הי"א יהיה הפירוש שע"י מנוחתו בשבת יזכור כי הוא ברשותו ואינו עבד שבע"כ יעבוד. ויודה לה' על גאולתו וחרותו: **פירשתי**. בפ' יתרו בפסוק אנכי: **ימיך באר**. צ"ל במקום מלת "ימיך" "ומשה" באר. ור"ל שבדברות ראשונות נאמר רק למען יאריכון ימיך. ומשה הוסיף לבאר שיהיו הימים טובים ג"כ: **למה הפסיק** צ"ל למה לא הפסיק. ור"ל מפסיק הפרשיות שקבע לכל דבור פרשה בפ"ע. וא"כ ה"ל להפסיק בפרשה ג"כ בין אנכי ללא יהיה: **וכבר פירש**. צ"ל וכבר פירשתי בעשרת הדברים. ור"ל שבפ' יתרו כבר באר דעתו בארוכה שהוא מסכים לדעת חז"ל שאנכי הוא מכלל הדברות. ובכ"ז הוא כיסוד ועיקר לכל יתר הדברות. כמו האחד בחשבון שאם לא יאמין שה' הוא אלהיו אין מקום לשמור כל יתר מצותיו ע"ש: **ומלת חמד**. צ"ל וי"א שמלת חמד והם חולקים על הדעה שאנכי מכלל עשרת הדברות. שהוא רק בא להגיד מי הוא המצוה. וחשבו לא תחמוד בית רעך ולא תחמוד אשת רעך בשנים: **ויהיה בית**. צ"ל ולדעתי יהיה בית. וכו'. ור"ל שהוא סותר דעה זו. ואומר שאנכי הוא דבור בפ"ע. ולא תחמוד דבוק עם לא תתאוה. או שדבור לא תתאוה בה לכלול כל אשר לרעהו ואינו אלא כללו של ראשון. והעד שהרי פה אמר לא תתאוה אצל בית היפך דברי הי"א: **במחשבת הלב**. הם באו לסתור דעת האומרים שדבור אנכי הוא מצוה להאמין בלב: **ורובם זכר**. ר"ל רוב מצוות אינם רק לזכרון כתפילין וציצית ושבת. ועיקר הזכרון אינו אלא בלב. וגם אין הבדל בין השוגג והמזיד רק כונת הלב וזה פטור וזה חייב. על כונתו לחטוא. ועיין בפ' יתרו ותראה צדקת הגהותי פה. ונסתלקה בזה גם קושית האב"ע:

יט

ולא הדבורים. ממה שאמר הדברים לא הדבורים ראיה לדעת הרב כי משה לא שמר לספר רק הענינים לא מלה במלה:

כג
פירשתי. בראשית א' א': **מעצמו**. ר"ל צבא השמים שאותם יכנה לפעמים בשם אלהים שהיא הנהגת הטבע הם פועלים רק ברצון אל עליון המחיים והוא עלת תנועתם כידוע בשיטת הפילוסופים הקדמונים במה שאחר הטבע:

כד
מפורש. כי מלת את בלתי מיוחדת דוקא לנקבה נוכחת:

כו
יתן לי. כ"א יצדק אנוש מה יתן לו ? ורק לאדם עצמו צדקתו ומפרי מעלליו ישבע טוב: **ודע**. בא לתרץ מלת מי יתן. וכי יד ה' קצרה מתת כחפצו ומי הוא הנותן בלתו? לז"א כי אמנם שרש כל המעשים מאתו יתב'. כי הוא הסבה הראשונה לכל משטרי השמים וכסיליהם. אך הנמצאים בעולם השפל כבר יקבלו טבעם והשפעתם מכח המערכה העליונה: **השרשים**. ר"ל הארבעה יסודות: **המורכבים**. הרכבת כחות המערכה עם כח היסודות: **מהכללים**. ר"ל כל נוצר יחידי יקבל כחו ותולדתו כפי השפעת המזל ברגע לידתו. וכפי היסודות שהורכב מהם. שהם הפועלים הכללים בכל היצירה: **ובעבור כח**. צ"ל פה ובעבור השתנות כח הכללים. או צ"ל בעבור רבוי כח הכללים. וכונתו כי גם הכללים יתנגדו ג"כ ע"פ רוב זל"ז. עד"מ איש אחד שנולד במאדים וע"פ שיטת האצטגנינים. יהיה הנולד איש אכזרי. אבל מזג יולדיו היו בעלי מרה הלבנה ורכי הטבע והולידו בו כח מתנגד לכח המזל ושניהם נמצאים בכחו ההיולי. ולזאת יוכל האדם לבחור דרכו לטוב או לרע אם יתגדל בחברת אנשים אכזרים יקנה לו בנקל טבע זה מסבת כח מזלו. ואם יתרגל ויחנך בין טובי לב יקבל מדה זו ג"כ מסבת מזגו: **ויחזק ה'**. כי הוא סבת כל הפעולות בעצם וגם ויחזק לבו כי הוא עזר בבחירתו: **לא ימנע**. ר"ל שהבוחרים בדרך טובה לא ימצאו מעצור מצד המערכה. וטבע מולדם. כי ה' כנן שמים בתבונה. באופן שהגם שהם ישימו משטרם בארץ. בכ"ז יולד מהתנגדותם הבחירה והרצון.. ולכן ייטיב לטובים. ובטוב העולם נידון לפורעי מוסר:

כז
שירד. כי היה בהר והל"ל רד אמור להם:

כח
שישוב. כי אחרי שאמר לו לך אמור איך יעמוד פה: **וכן כתוב**. בסוף משפטים כתיב עלה אלי ההרה ואתנה לך וגו' אשר כתבתי להורותם וכאן נמי אמר ואדברה אליך אשר תלמדם. והנה אמר שם בלשון עלה אלי ופה אמר עמוד עמדי והכונה אחת:

כט
להוסיף. שהרי כבר אמר בפסוק שלפ"ז ועשו בארץ:

ל
פי' ימין. כאלו אמר לא תסורו ימין ושמאל רק תלכו בכל הדרך אשר צוה ה': **עיקרם**. דק"ל מלת למען תירא ולמען יאריכון ומשמע דלמען תירא הוא ג"כ גמול. לז"א כי באמת זה כל האדם והמגיע למטרתו אין גמול גדול מזה: **עם הכל**. ר"ל שמלת יאריכון ימיך היא על ב' ענינים: א'. היא הארכת כלל האומה על אדמתם ברב טובה וכמ"ש בפסוק שאח"ז ולמען תרבון מאד וגו'. וכל יחיד הוא אבר מאיברי כלל האומה וייטב לו בטובתם. והב' שגם לנפשו בייחוד ייטיב בעולם שכולו ארוך ומתורץ כפל הכתוב שאח"ז:

ו

ג
האמת. שפירוש בשכבך ובקומך על ק"ש בזמן שכיבה וקימה וא"צ לחפש פירוש אחר: **ואם הוא נקרא**. לדעתי צ"ל ואדם הוא נקרא. ור"ל שאדם הראשון נקרא שמו הפרטי אדם. ואנחנו הגם שכ"א יש לו שם עצם אחר בכ"ז נקרא ג"כ אדם בשם המקרה כי מאדם נוצר: **שהוא סמוך**. ושע"צ לא יסמך ועיין באריכות מזה בפ' שמות: **העיקר**. כאלו אמר אלהינו הוא ה' אחד: **מחשבות**. שהם עתה עובדי אלילים ואז יכירו הכל כי הוא ה' אחד. ואין בלתו:

ז
ובלב. כמ"ש לפני זה והיו הדברים האלה על לבבך: **מפורש**. שמות י"ג ט': **גם אמרו**. המכחישים. שזה רק משל שיזכרום תמיד:

יא
סמוך. כמו טוב אדוניו. וכאן בא במוכרת ג"כ ע"ז המשקל:

יג
לא בשם. שאין מצוה לישבע בו. רק אזהרה בעת שיוכרח לישבע לקיים כל דבר באמת לא ישבע בשם אלהים אחרים רק בשמו:

טז
הנזכר. שמות י"ז ז': **ונפתח הב'**. הגם ששע"צ פרטי לא יקבל ה' הידיעה: **ואם הוא**. צ"ל ואם הוא יש. ור"ל שבאם יראו השגחתו וטובו עליהם יעבדוהו. אבל אין צורך להם לנסותו:

יט
שרש. ואינו כמו להכות להגיש: **הדפו**. על משקל אכלו פקדו:

כה
כן כתוב. ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים:

ז

ד
אל בנו. דהל"ל כי תסיר את בנך או כי יסיר את בתך. שלכן לא תקח בתו לבנך בעבור כי תסיר את הבן. אמנם מלת יסיר קאי על אבי הבן והבת מהאומות אשר עליו הזהיר שלא לקחת בנו ובתו שהאב יסיר את בנך או בתך. וז"ש הרב שב אל בנו. ור"ל מלת יסיר שב אל הכינוי של בנו בל"ז: **שלא תתן**. ר"ל כי זה הטעם של כי יסיר קאי על האיש ההוא שעליו הזהיר לבל יתחתן עמו. וי"מ כי כיון בזה לדעת חז"ל שקאי על הבן הנולד לו מבתך שקרוי בנך:

ו
פירשתיו. שמות י"ט: **באחרים**. באו לתרץ כפל הלשון של בכם. לז"א שלא.זו שחשק בם אלא שבחר בהם ומאס זולתם כי יתכן שיחשוק בהם וגם בזולתם:

ט
טעה. האומר זה פירש דיוק מספר אלף דור. ואמר כי שני דור אחד הם בערך ל"ו שנה כי ימי האדם הם שבעים שנה. ויהיו ל"ו משנותיו הראשונות דור אבותיו. והאחרונות דורו. ויהיה אלף דור ל"ו אלפים שנה. שבסך אלה השנים ישלים גלגל המזלות הקפתו סביב קוטרו. לדעתם ויעלה לכל מעלה מש"ס מעלות ההיקף מאה שנה. אבל באמת יסובב הגלגל ההוא מעלה אחת בשבעים שנה. ונדחו דבריהם. והאמת הוא שתפס רק מספר מרובה:

י
לכל אחד. שהתחיל בל"ר לשנאיו ומסיים ישלם לו: **האמת**. שהוא חותמו של הקב"ה. ומי ששונא האמת יחשב כשונאו: **שיחשוב**. כפי הנראה מפרש מלת לא יאחר שלא יהיה לו אחר ולא יתקיים לו שם ושאר נין ונכד כי יכין לבניו מטבח בעון אבותם. ואצל אהביו ההיפך שישמור הברית לזרעם אחריהם:

יב
הראשון. הסמיכות שנסמכה זאת הפרשה לשלפניה: **ואם היית**. ר"ל במלת ואם כמלת וחמת. כלומר מהו הברית והחסד שתחת היותך מאהביו גם הוא יאהבך:

יג
רמז. שמלת בטן כינוי לאיברי ההולדה ועיין בדברי הרב בפסוק אשר יצא ממעיך: **פירשתיו**. שמות י"ג: **הבעלים**. שהוא שם ע"ז בשופטים יו"ד. שעבדו למזל הצומח באותו יום. דהיינו העולה על האופק בשעה ראשונה ומושל על היום והוא נקרא בעל. והעשתרות הוא המזל הצומח בשעה העשירית על היום לטעם הבדוי להם מלבם. וככה נקראו הצאן עשתרות והבקר אלפיך שהצאן בערך הבקר. כערך עשרה מול אלף:

טז
מצוה. שלא תאמר הבטחה היא שיוכלו לכלותם אבל הרשות בידם להניחם. לז"א שלכן הוציאו בלשון אכילה כי כמו שלא יתכן להם לחיות בלי אוכל כן לא יתקיימו אם לא יכלום: **כל אחד**. לפי שפתח בל"ר את אלהיהם וסיים בל"י הוא:

כא
הגאון. מובא ביתר ביאור בשמות כ"ג כ"ט:

כד
בחירק. ומשפט המקור בהפעיל בפתח ובחירק פירושו כמו השמיד אותך: **לעזבם**. הרב מפרש מלת ולקחת לך לענין בפ"ע כלומר או שלא תקח לך ממון מהם על מנת שתעזבם. שמלות אלה אין להם קשר יפה עם הקודם:

ח

ב
פירשתיו. בראשית כ"ב א':

ג
צקון לחש. ישעיה נ"ו ט"ו והנו"ן יתירה. וכן ויחנון שופטים י"א י"ח: **רק הכח**. ר"ל כח הזן שהוא נפש המאכל או כח העליונים הניתן בהצומח:

ח
פירשתיו. ויקרא ב' י"א:

יג
הספרדי. שדעתו כי נל"ה השרש עשיה בנית. ומזה עשיתי בניתי. נשארה היו"ד וה"א חסירה. וכן במלת ירביון. ואין שאר המדקדקים מודים לו:

ט

א
בזמן. כי ביום דבר משה זה לא עברו את הירדן רק בימי יהושע בעשור לחדש ניסן:

ז
שנסעו. כי עד בואם חורבה לא מצינו שהקציפו ה':

י
מפורש. שמות ל"א י"ח:

יא
או תחלת. ותהיה הכונה מתחלת יום הארבעים. וכ"כ הרב בפסוק וישובו מתור הארץ:

יח
ועתה אעלה. שמות ל"ב ל':

כא
העגל חטאת. שלא נטעה לפרש ואת חטאתכם אשר עשיתם שחטאו במעשה שעשו. כי איך שייך לומר ששרף את החטא:

כב
פירשתי. במדבר יו"ד ל"ג: **קודם מסה**. ובאמת המסה היה במקום אשר על הצור ואח"כ באו לתבערה. אד בעבור שהיה שם עונש הוא דבר המורגש להם שהקציפו את ה' שם לכן הקדימה. שוב ראיתי שהק' מדוע הזכיר מסה כלל בין המקומות שהקציפו ה' ולא מצינו שם עונש כלל. כאותם שחושב עמו. לז"א שסוף סוף חטאו בהיותם כמתאוננים על ה': **עמלק**. עיין פירש"י שם. ולכן הזכיר פה מסה ג"כ בין המקומות שהקציפו: **וחרמון**. והוא שם הר אחד כמ"ש צידונים יקראו לחרמון שריון וגו' שניר:

כט
אבותם. לכך קראם נחלה: **ידוע כי**. שמלת אשר הוצאת היא טעם וראיה נאמרו והם עמך. כאלו אמר שהרי הוצאת:

ו

א
ארון אחר. לא זה שעשה בצלאל עיין רש"י ורמב"ן: **כי וישכון**. האמור בסוף משפטים לא קאי על ששת הימים שמר"ח סיון עד מ"ת וקרא למשה ביום השביעי כפירש"י שם. שלפ"ז היה יום עלותו לקבל הלוחות תיכף ביום המחרת אחר מת"ת כמ"ש שם ויהי משה בהר ארבעים יום. והוא קודם צווי מלאכת המשכן ובע"כ שזה ארון אחר שהרי לא היה עוד ארון בצלאל: ולפי דעת הרב קאי וישכון כבוד ה' על הכתוב לפני זה ויראו את אלהי ישראל וזה היה אחרי מ"ת איזו זמן וגם אחר צווי מלאכת המשכן. ופ' ויקהל שנאמרה אחר מעשה העגל פירושו וכבר הקהיל קודם עלותו בהר וא"כ זהו הארון שעשה בצלאל ע"פ צוויו של משה ולזה אמר ואעש בצווי: **כי היה נראה**. צ"ל וכן היה נראה. והוא ענין בפ"ע שכמו כן אין נראה ע"פ הפשט מה שאמרו כי משה היה בהר ק"כ ימים:

ג
שאמר ויהיו. משמע שמלת צוני קאי על ויהיו שם. ואיך נצטוה בזה. אדרבא הא עכ"פ אח"כ שמום בארון בצלאל. כמ"ש ונתת אל הארון וגו'. ודחה הרב כי יתכן לפרש מלת צוני על עשיית הארון לא שיהיו שם תמיד. וכיון שאין לנו הכרח מהכתוב תנצח הקבלה:

ו
וזה היה. ואיך כתבו אחרי מיתת אהרן אלא לא שזה רק מאמר מוסגר להודיע שהועילה תפלתו. ואח"כ שב להשלים סיפורו מעת ההיא: **יקרא בארות**. ולפ"ז יהיה הדבר כפשוטו כי מקדש נסעו למוסרה שהוא הר ההר כמ"ש בפ' מסעי:

ז
איננו חור. שבפ' מסעי נאמר ויסעו מחר הגדגד ויחנו היטבתה וכאן נאמר ג"כ ומן הגדגדה יטבתה. ולפי פירוש הרב לפני זה שמוסרה הכתוב כאן הוא הר ההר ושם נאמר כי מהר ההר נסעו לצלמונה ומשם לפונון יהיה בע"כ הפירוש כאן של הגדגדה על צלמונה ופונון. וכמ"ש הרב בפסוק ומשם בארה שהוא שם כלל לצלמונה ופונון ואובות. וקראו שמה בארה וכאן אמר ארץ נחלי מים: **דבק עם**. ר"ל שנכתב הכל במקומו וכסדר שהיה. שהרי הגדגדה היה באמת אחרי מות אהרן: **פירשתי לך**. שמות כ"ט מ"ב. וא"כ במה כהן:

ח
כפיו. ואמר יברכך ה':

י
פירשתיו. לעיל א':

טז
פירשתיו. שמות ל"ב ט': **ועוד**. מה שאמר מלת עוד. הוא וכו':

יז
פירשתיו. בראשית א': **גבוהות**. עיין פ' ואתחנן בפסוק אתה הראת לדעת:

כ
מפורש. כי תשבע לבטא בשפתים. או תשבע כל לשון:

כב
פירשתיו. בראשית מ"ו כ"ג: **והוסיף**. כי שאר הכתוב אמר כבר לעיל י"ב י"ג:

יא

ב
התשובה. כי סוף המאמר אינו מקביל היטב לראשו. שהתחיל לומר כי לא את בניכם וה"ל לסיים כ"א אתכם. ולז"א ששני ענינים אמר בזה. האחד. שאינו מדבר עם בניהם אשר לא ראו הנפלאות (כ"א אתם) וזה מובן ממילא הסיום. וגם אותן הנפלאות. אינם הבטחות על העתיד רק שכבר קיים להם הכל. והיו לעיניהם לא ע"י ספור:

ו
בעבורם. כמו ויברך ה' אותך לרגלי: **במשמעם**. שכל מה שנמצא סמוך למעמדם ורגליהם נבלע:

ח
שבור. עיין לעיל ד, א':

יב
ע"כ והיה. ע"כ דבוקה פ' והיה עם הכתוב שלמעלה עיני ה' אלהיך בה. והוא ענין בפ"ע:

יז
פירשתיו. במדבר כ"ו ג':

יח
מפורש. לעיל וא"ו ח':

כב
הטעם. ר"ל טעם סמיכת פרשה זו לשלמעלה: **סוד**. ר"ל כפי דעת הפילוסופים שאחרי הפרד הנפש מהגויה הדבק בשכל הפועל. ועיין בדברי הרב פ' ויתהלך חנוך. ותהלים ע"ג ואחר כבוד:

פרשת ראה

ל

המדבר. כי גם זה העבר שהיו שם אז נקרא ג"כ עבר הירדן. שהוא בערך א"י. וג"כ העבר השני שבא"י קורא עבר הירדן בערך להמדבר: **בהר**. במדבר י"ד מ"ה: **עד דן**.
כי גלגל נקרא אח"כ בימי יהושע כמ"ש ביהושע ה' ט' ויקרא שם המקום ההוא גלגל. וכן דן נקראה אח"כ לשם בשם דן כמ"ש בשופטים. ועיין בפסוק קרא נחל אשכל ומש"ש ולזה יכוון ג"כ כאן: **אברהם**. בראשית י"א ל': **יפרשם**. בפ' תבא:

לא

יב

ח
ויש מי. וזה פירוש איש כל הישר בעיניו:

יא
יראי השם. שפירוש איש כל הישר בעיניו קאי על שאר העבירות שעשו אז להעדר יראתם מהשם. ואמר להם שבא"י יענשו ע"ז כי תקיאם בגלל תועבותיהם: **אנחנו**. ומשמע שגם משה בכלל. לז"א שראש הפסוק לא תעשון קאי גם על מצוות הקרבנות התלוים בארץ ולענין זה גם משה בכלל: **כן כתוב**. בפ' אמור כי תבאו אל ארץ

מושבותיכם וגו': **המנוחה**. זה ענין בפ"ע וציון הוא על הפסוק: **שלא יטעו**. צ"ל שלא יסעו. וכ"ה מתוקן כבר בקצת נוסחאות. ואמר על עצמם בלשון מנוחה כי ינוחו מנסוע עוד. ועל בניהם אמר הנחלה. כי הם ינחלו בלא יגיעה מקודם.ואח"ז פירש פירוש אחר על מנוחה ונחלה שמנוחה הוא קורא כיבוש האומות. ונחלה קורא ישיבתם בטח בארץ:

יא

תוספת. כי כבר אמר כן לעיל פסוק ו' וכפלו כאן להוסיף לומר ושמחתם: **שנית**. שהרי כבר הזהיר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו' רק כפלו כאן בשביל הסיום רק בכל אות נפשך שבא להתיר להם בשר תאוה לזבוח בכ"מ:

טו

מותר. שהרי לא הוציא רק הדם שלא יאכלוהו וא"כ לולא הקבלה משמע מפשט הכתוב שבבשר תאוה מותר כל חלב **הטעם**. שראש הפסוק אינו מקושר היטב לסופו שהתחיל לומר כי אתם עוברים לבא לרשת וסיים עוד הפעם וירשתם אתה. וגם אין הבנה למלת כי נתינת טעם זה למה הוא חוזר. לז"א כי ראש הפסוק דבוק עם ושמרתם כאלו אמר כי אתם עוברים וגו' ושמרתם לעשות וגו' אז וירשתם אתם וישבתם בה: רק חלב הקדשים אסרה תורה וזה חזוק לדבריו בפ' צו בוכוחו עם הצדוקי על חלב האליה. ע"ש שבע"כ אנו צריכים לקבלה שאמרו שכל חלב אסור מה"ת והתירו חלב האליה:

יז

רבים. צ"ל דעת רבותינו שאמרו חז"ל שמע"ש אסור לאכול חוץ מירושלים: **אך פדה**. במדבר י"ח ט"ו ששם מדבר אל הכהנים כל פטר רחם לך יהיה. ומסיים אך פדה תפדה וזה אינו חוזר לכהנים רק לישראל שהם חייבים בפדיון בכוריהם. אף כאן הגם שמדבר אל ישראלים בכ"ז מ"ש ואכלת שם בכורות בקרך קאי רק לכהנים: **בכור עדר**. ר"ל המובחר ומחלבי בקריו וצאנו צריך להביא להי' וזה מותר לישראל באכילה: **הנבחר**. שרק בגבולין אסור לישראל לאכול הבכור ובמקדש שרי גם לזר. וזה היפך הכתוב במדבר י"ח גבי מתנות כהונה. וכן קדש לי כל בכור: **פירוש אם**. שאין כי זה לשון דהא אלא לשון אם וכבר הזכיר זה למעלה פסוק ט"ו רק להוסיף כאן שגם בריחוק מקום והוא בח"ל נוהג זה:

כג

פירשתיו. בראשית ט' ד':

כה

שתשבש נפשו. כצ"ל. שהמאכלים הללו משבשים ועוכרים הנפש והדעת ומזה נמשך גסות ועיכור הטבע גם לבניו אחריו:

כו
תביאם. שאין הכונה במלת תשא שחייב לשאת אותם דוקא ביד או בכתף רק על ההבאה לבית הבחירה:

כט
מלת ופן. צ"ל מלת פן תנקש וקאי על פסוק ל' ומפרש מלת תנקש שהיא משליית ומליצית והכונה לומר שימשכו אחריהם לעשות כמעשיהם. וכלל כל זאת ההוראה. במלה אחת:

ל
את הדבר. כאלו אמר רק את הדבר אשר צייתי אתכם אותו תשמרו לעשות לא כמעשיהם ומקושר עם הפרשה שלמעלה פסוק הראשון מפרשה שלאחריה:

יג

ב
בהקיץ. ר"ל הכונה במלת חולם חלום. שהנביא שהזכיר תחלה הוא שיאמר שבאה אליו הנבואה בהקיץ. או שיאמר שנראה לו בחלום: **וי"א**. שהוקשה להם איך יתכן שנביא השקר יתן אות ויקוים האות הגם שדבר שקר. אלא ששמע מפי נביא אמת זה המופת ובא הוא ואמר המופת הזה על נבואתו השקרית. והוא בטוח כי יבוא האות ההוא: **וי"א כי אפילו**. ר"ל שהכתוב משמיענו כי הדבר שהוא נגד הדעת והאמת הברורה לא נאמין היפוכו אך ע"י מופת וראוי לתלות המופת באיזו סיבה אחרת ונדחה החוש מפני השכל: **ובמכות**. ר"ל בתוכחה להלן כ"ח אמר שהמכות יהיו לך לאות ולמופת. הרי שמופת הוא רק סימן:

ד
בעבור שעזבו. ר"ל לפי פירושו למעלה מלת אות שהיא סימן א"כ מה פירש כי מנסה. שאין לפרשו עתה כפירש"י למה נתן לו ה' ממשלה. לז"א שקאי על שעזבו ה' לנפשו ולא המיתו בדברו שקר בשמו:

ה
העיקר. שאין במצות אלה רק משום. זכר רק שעיקר החפץ בה בעצמה לעשותה: **בראש ובסוף**. ר"ל בחייו ידבק בדרכיו ובסוף אחרי מותו תדבק נפשו בו. וכמ"ש הרב סוף פ' עקב בפסוק ולדבקה בו:

ו
מלת דבר. שהל"ל כי דבר דבר סרה לפי שמלת סרה הוא שם התאר וחסר המתואר וכן הל"ל וברוב יועצים עצה: **פירשתיו**. במדבר כ"ד כ"ב:

ז
כצורה. ממה שראינו בביצת התרנגלת שאין חילוק בין ביצה דספנה מארעא לביצה הילודה מחיבור התרנגול אלא שאינה מוציאה אפרוח. הוכיחו הפילוסופים שגוף הנוצר הוא מהאם והאב הוא רק נותן הצורה. ולפיכך הזכיר בכ"מ בן אמך כי הטבע יותר נוטה אחריו להיותם בעלי גוף אחד. לא כן אחים בני אב אחד מאמהות שונות אין מזגם שוה כ"כ מפני שלא יתדמו רק בצורתם:

ט
מפיו. והוא הכמנת העדים אחרי הגדר שהזכירו חז"ל: **כן כתוב**. בפ' שופטים ע"פ שנים עדים יומת המת:

י
משנים עדים. שמלת ידך שבה אל כל אחד מהעדים ששמעו מפיו ככתוב ג"כ בפ' שופטים יד העדים תהיה בו בראשונה. לולא הקבלה שאמרה שמצוה ביד הניסת להרגו:

יד

א
ובפה. ר"ל. מאכלות אסורות:

ו
חסר ו'. דהל"ל שור ושה. ומ"ש שה מין כבש הוא ענין בפ"ע לפרש ששם שה כולל ב' המינים:

ח
מלת לו. כאלו אמר ולא גרה לו:

ט
פירשתיו. ויקרא י"א ט':

יא
תחת דאה. שאמר בפ' שמיני ואת הראה ואת הדאה ופה אמר ואת הראה ואת האיה ואת הדיה. ולז"א שדאה הוא שם הכלל כמו שצפור האמור פה כולל שני מינים תחתיו תור וגוזל:

כ
כארבה. שחשבו בפ' שמיני ולא כאן:

כא
פירשתי. שמות כ"א כ"ח. שמלת גר הוא ג"כ א"י רק שמתגורר בארצם. ונכרי הוא א"י עובר אורח: **הוא בשר**. כמו הבהמות והחיות שהזכיר לעיל והזכיר כל האסורים בבשר: **פירשתיו**. שמות כ"ג י"ט:

כב
והנה בבשר. כלומר אלה האסורים הם בבשר ועתה הזהיר האסירים בדגן: **תחל ממעל**. ר"ל אם נחשוב עשרת הנאצלים שהם המלאכים הממונים על הגלגלים מלמעלה למטה יהיה האחד הראש שהוא השם הנכבד. ואם נחשוב הנאצלים ממטה למעלה יהיה העשירי הנכבד שהוא ג"כ הבוי"ת ולכן נקדשו הבכור והמעשר: **האחד איננו**. עיין פ' שמות בפסוק כה תאמר אל ב"י באריכות מזה: **וכל שרש**. זה הנאמר שם כי כל מספר הוא חלק מאחד או התחדש מכפלו ע"ש: **עגולים**. שאם תרבע אותם תמצא במרובעם ג"כ המספר ההוא. כי מרובע של חמשה הוא עשרים וחמשה ושל ששה הוא שלשים ושש. וכן במעוקבם ובמדרגות הגבוהות יותר וחמשה וששה הם מספרים האמצעים מן א' עד יו"ד כזה. א' ויו"ד הרי י"א. ב' וט' הוא י"א וכו' עד חמשה וששה הרי י"א:

כג
פירשתי. לעיל י"ב י"ז: **וטעם שנית**. ר"ל ועוד פירוש למלת תלמד מלשון רגילות:

כז
על בית הלוי. ר"ל סמיכות כתוב זה לשלפניו. כלומר אז ושמחת אתה וביתך. אם לא תעזוב בית הלוי. בשכר זה תשמח:

כח
עם הלוי. לפי דעת המכחישים: **קבלת**. שאמרו שבכל השנים נוהג מעשר ראשון ושני ובשלישית מעשר ראשון ומעשר עני. ולפי דעת המכחישים יהיה בכל שנה רק מעשר ראשון ובשלישית ג"כ מעשר עני:

טו

א
הקהל. שנאמר שם מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג האסיף והוא בתחלת השנה: **שמטוה**. מ"ב ט' ל"ג: **והניחוה**. הוי"ו יתירה וצ"ל הניחוה. ששמיטה אינו מלשון גרירה אלא לשון עזיבה והנחה:

ב
פועל. כמלת כותב שהוא תאר לאיש שמלאכתו מלאכת הכתיבה ונקרא כן אף בשעה שאינו כותב. או הוא בינוני פועל וכ"כ סובל ב' פירושים אלה: **ובעל**. ר"ל. ומ"ש בעל משה למה נקרא בשם בעל: **והלוקח**. הוא מפרש השרש נשה מלשון הלואה. ונקרא הלוה נשה. והמלוה משה. ויהיה פירוש אשר אתה נושא בו שעשיתו לנשה וללוה: **המלה לשם**. והוא רק שמטה לארץ או לבעל משה ולא ישמטו לה' מאומה. אכן כמו שקראו בויקרא כ"ה ב' שבת לה' דהיינו שינוחו לשם ה' כן קראו שמטה לה':

ז
לדבר. ר"ל מלדבר:

ח
קצרה. כי מהראוי שבכ"מ יבא המקור קודם הפעל: **הדרש**. אפילו מאה פעמים:

ט
כגון תפלה. ר"ל קללה להרשע: **ולא יגאל**. צ"ל ולא יגדל: **ושבה**. שהיא פועל. ואינו שם התאר כמו עין רעה:

י
הוא בחלקים. ר"ל כל דבר שלם מורכב הוא מחלקים. ושלימות הכלל תלוי בשלימות כל חלקיו. כחלקי הגוף שהוא כל הגוף שאם יוחלש אבר אחד יוגרם עי"ז הפסד וצער לכל הגוף. ובהחישו עזר ומרפא להאבר הכואב ההוא תצמח תעלת לכל הגוף כן כל אדם הוא אבר אחד מכלל האומה ובהטיבו לזה האומלל הוא מטיב בזה לעצמו:

יח
פירשתי. לעיל וא"ו: **בתחלת**. אחיך קודם לאחר: **בעבור הענק**. כמו שהזהיר פה פתוח תפתח לענייך. כן תעניק מטובך לעבדך:

יב
פירשתיו. שמות כ"א:

יג
פירשתי. בראשית ל"א מ"ב:

יד
המקום. שלפי הענין נראה פירושו מלשון נתינה וטעינה ואין לו עוד דמיון במקרא בהוראה זאת:

יז
פירשתיו. שמות כ"א וא"ו: **עם אין לו**. ושלם ישלם דבוק עם חמשה בקר. וכן אם שלש אלה אינו חוזר על שאר כסות ועונה. רק לוהפדה:

יח
ג"כ לשוכר. שגם השוכר אינו רשאי לשכור שכיר יותר מעל ג' שנים והנמכר לעבד עובד שש. משנה השכיר: **פירשתי**. בפסוק ושלישים על כולו: **בתחלת**. שלא יעבוד רק משנה השכיר. וכן השביעית משמטת מתחלתה:

יט
הזכירו. אחר שכבר הזהיר ע"ז כמה פעמים שהבכור הוא קדוש:

כ
פירשתי, לעיל י"ב י"ז:

א

לא נעשה. שפירושו שמור את חדש האביב ועשית פסח. שאם יהיה האביב בניסן יעשו פסח. ואם נתאחר האביב לא יקריבו פסח באותה שנה. ולא ס"ל לעשות עיבור אז ולדחות ניסן על חדש מאוחר. ולכן אמר הרב ראיה שהרי אין לחדשים שם בלה"ק שנאמר אחר שהוא ניסן איך נעשנו אדר רק התורה קראה במכוון לחדש שבו הפסח בשם חדש הראשון שהוא הראשון לאביב מבלי הבט במספר החדשים שעברו לפניו ואם נתאחר האביב ממילא נתאחר לרגלו גם חדש הראשון: **אחרים**. כגון על גליות שנעקרו ממקומם וגוזליא רכיכין וכדומה. שגם בשבילם מעברים השנה: **רשות**. כי מהארץ עצמה יצאו ביום לא בלילה. שהרי לא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר: **אפרשנו**. צ"ל פירשתיו בפ' בא בפסוק ויקרא למשה ולאהרן לילה:

ב

לפסחים. ד"ה ב, ל"ה: **אתה וביתך**. לעיל ט"ו שאתה הוא חיוב. וביתך רשות. שהרי יראה כל זכורך כתיב ולא כל ביתך: **במצרים**. שהיו עניים ולא היה סיפוק בידם לקחת בקר:

ג

שלא יטמא. שהרי במ"א אמר לא תשחט על חמץ דם זבחי ומסתמא כוון גם כאן לזה:

ו

פירשתיו. שמות י"ב וא"ו: **עם כבא**. כי מועד צאתם היה בבקר לא לפנות ערב רק הכונה כי הפסח הוא המועד צאתם ממצרים:

ז

פירשתיו. שמות י"ב ט' שהכונה צלי אש: **שלח את העם**. מ"א ח' ס"ו והוא שמיני עצרת. ובד"ה ב' ז' יו"ד כתוב בכ"ג לחדש והוא אסרו חג: **כאשר הוא**. אם הוא קרוב ילך עד ביתו. ואם לאו ילך לאהלו שעשה קרוב לירושלים עבור ביתו לחנות בו ימי הרגל:

ח

חרמש. ר"ל ששת ימים יאכלו מן החדש ושבעה מן הישן: **דבק עם**. כאלו אמר ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי ג"כ. ונוסף עוד בו בז' שגם לא תעשה בו מלאכה: **מהפאה**. שלכן הבדיל היום השביעי לכתבו לבדו ולא כללו עם שאר הימים לאכילת מצה. כדי שישמש ג"כ לפאת סוף מאמרו שהוא ל"ת מלאכה: **והטעם**. שלפי שמלאכת אוכל נפש מותר ביו"ט רק בכל מלאכה שהיא עבודה לזה לא אמר כל מלאכה. ובשאר המועדים ובפ' אמור במקום שאמר כל. אמר ג"כ מלת עבודה. רק בפ' בא אמר סתם כל מלאכה והוצרך למעט שם להדיא אך אשר יאכל לכל נפש. כי במקום הראשון מההכרח

ללמדנו מה בא למעט במלת עבודה ביתר המקומות: **מתחבר**. ופה לא חשב רק הרגלים שיעלו לירושלים:

יב
דבק. שלכן ישמח ג"כ עבדו:

טו
הצבור. שלכן אמר בל"י שקאי על כל הצבור. או שכ"א בפ"ע מחויב להביא שלמי שמחה כפי יכלתו: **והוסיף**. הכתוב לומר בכל תבואתך. לבאר במה ברכו: **לעתיד**. שהוא רק הבטחה שישמחהו ג"כ לעתיד. לא מצוה: **כי אם**. שלא יעסוק בשום דבר רק בעניני שמחה:

טז
מסת. הכתוב לעיל יו"ד. ומסת זה לא ידענו שיעורו. ובא לומר כאן שעיקר הקפידא שלא יראו פניו ריקם. וכמה שיביאו די: **פירשתיו**. שמות ט"ז ל"ד:

פרשת שופטים

יח
וטעם. ר"ל טעם הסמיכות לפ' הקודמת: **יהושפט**. ד"ה ב' י"ט ה':

כ
בתוך. ישעיה ס"ו י"ז. שעמדה הע"ז בתוך הגן והאנשים התקבצו סביבה וא"כ היא גלויה ונראית:

כב
וישלח. שנאמר ויצב יעקב מצבה הרי שלא היתה שנואה. לפי שהיא היתה לשם:

יז
א
פי' מום. שנאמר לעיל ט"ו כ"א כל מום רע:

ג
מעשה ב"א. לא שהם אלהים אחרים מהשם. אלא שאחרים עשאום לאלהות: **רחוק**. כי איך שייך לומר שהחרון היה טוב. אלא שהושאלה מלת טוב גם על הוראת מאד:

ה
ואתהן. גבי השוכב עם אשה ובתה. והראשונה לא תשרף כי בא עליה בהיתר וע"כ הפירוש אחת מהן. אותה שבא עליה אחרונה:

ו
מקבלים. דק"ל השתא בשנים מתקבלת העדות בשלשה מבעיא ותירץ ע"ז הגאון דשלשה יוכלו לקבל עדות משנים ונעשו כב"ד ויוכלו להעיד אח"כ בפני הב"ד ולא מיקרי עד מפי עד. משא"כ שנים לא יוכלו לקבל עדות אחרים. ולהעיד אח"כ בפני ב"ד. והרב אמר שבע"כ אנו צריכים לקבלה בפירוש הכתובים. שהרי לא פורש בתורה מי הכשר להעיד ומי הפסול. ונאמין בזה ג"כ להקבלה שאמרה להקיש שלשה לשנים:

ז
פירשתיו. במדבר כ"ד כ"ב:

ח
והכלל. ר"ל שמ"ש דברי ריבות כולל יתר המשפטים שבין איש לרעהו הכתובים בפ' משפטים. ומה שפירש נגע מלשון פצע. כי בנגעים ממש איזו בעלי ריב יש בזה:
פירשתיו. במדבר ט"ז י"ב:

ט
פירשתי. בפ' יתרו והכהנים הנגשים אל ה' שהם הבכורים. וכן ובני דוד כהנים היו. בש"ב: מיד. כמ"ש להלן וכתב לו את משנה התורה מלפני הכהנים. והוקשה לו לפי פירושו שני יפלא ממך קאי על השופט א"כ לאיזו שופט ישאל ולכן פירשו שישאל מהמלך שאצלו הס"ת בתמידות לקרוא בו: **שיהיה**. דפשיטא שלא ישאל לשופט שאינו בימיו. לז"א שפירושו בכ"מ שיהיה ואין קפידא שיהיה דוקא במקום המקדש. כמו שהקפיד גבי הכהנים הלוים:

יב
והטעם. שמלת וכל ישראל ישמעו ויראו אינו לשון צווי דאיך יתכן לצוות שישמעו כל ישראל. אלא הוא טעם למה יומת בשביל דבר קל כזה שלא יאבה שמוע בדברי הריבות להשופט. שהוא רק להטיל אימה על הצבור לבלי עבור פי השופט:

טו
אדומי. שהגם שאמר עליו אחיך הוא אין לשים מהם מלך: **ואוריה**. ירמיה כ"ו כ"א:
בע"כ הלך. שם מ"ג ה':

טז
מצוה. כי בתורה לא מצינו בשום מקום שאסור לשוב מצרימה. רק היתה בע"פ: **אחרת**. ששם היא רק הבטחה שיטבעו בים ולא יראום עוד. לא אזהרה:

יז
שלא יעניש. צ"ל שלא יעני: **הגרים**. ד"ה ב' ב' ט"ז: **רגמוהו**. מ"ב י"ב י"ח:

יח
נוסחה. דק"ל איך שייך לומר משנה התורה. דפעל משנה בכ"מ מורה או על דבר שהוא תחת הראשון ופחות ממנו במעלה כמו משנה למלך. או על כפל כמו משנה כסף. והיה משנה ושני הפירושים לא יצדקו פה. לז"א שפירוש משנה פה הוא כמו העתקה. שמן התורה הזאת שכתבה משה ומסרה לכהנים הלוים. שהם המורים לעם. וכמ"ש בפ' וילך יעתיק לו המלך ס"ת שניה ללמוד בה. ולכן אמר כי יפלא ממך דבר וקמת ועלית אל הכהנים הלוים או אל השופט שפירש שם הרב שהוא המלך. לפי שרק ביד שני אלה נמצאה תורת משה. ולכך נסמכו הפרשיות:

יט
התורה. לכן אמר והיתה ל"נ ומלת וקרא בו קאי על הספר שהוא ל"ז:

יח

א
דברי הימים. שנאמר ביהושפט ששלח הלוים ללמד תורה בערי יהודה:

ח
מכריהם. מ"ב י"ב. ותהיה הכונה לפ"ז שיטול חלק כחלק עם הכהנים מלבד מה שיטול מאת מכיריו ובני משפחת אבותיו שהם בל"ס יתנו מתונתיהם כ"א לשארו הקרוב אליו. אבל ע"פ הדקדוק הל"ל ממכריו בפתח. אם לזה כיון:

י
כלל. מדקאמר קסמים ברבים. משמע שכולל כל מיני המכשפים. ותהיה מלשון ארמית כמו קיסם וחתיכת עץ. ובדניאל ב' כ"ז קראם גוזרין והוא מלשון חתיכה וגזר עץ. ובשם זה החליפו העברים והארמים את לשונם. כי בלשון עבר נקרא קוסם שהיא ארמית ובלשון ארמי גוזר: **שפתי מלך**. ששפתיו יחתכו את דבר המשפט: **ושניים**. ולכן אמר קסמים בל"ר שיש סימנים שונים בככבים הראשונים והשניים. ר"ל ככבי הלכת וככבי שבת. או לפי מבט ההוה ומבט המתחלף: **פירשתים**. ויקרא י"ט כ"ו: **כן**. שמות ז' י"א:

יא
פירשתיו. ויקרא י"ט ל"א: **חוץ מהשם**. שלא ירצה לשאול פי ה' רק ע"י תחבולותיו: **משובש**. שלב האדם ודעתו נוטים לשבוש וטעות. ורק הנבואה היא אמתית: **והעד**. שעל יהושע הוא אומר נביא:

יט
הכני מ"א כ' ל"ו. וימאן להכותו וגו'. וימצאהו האריה ויכהו. והוא דבר בשם ה'. וגם היה הנביא מוחזק לנביא ה'. ששם מ"א אמר ויכר אוחו כי מהנביאים הוא. ולכן נענש מיתה בידי שמים:

כב
ג"כ דברי. ר"ל שגם ירמיה אמר כן כ"ח ט':

יט

ה
יוצאים. ר"ל שגם קול גדול ולא יסף הכונה כי ה' לא יסף עוד הקול ההוא ויהיה ג"כ יוצא.

ח
כל התורה. דק"ל מאי לשון ואם ירחיב. ספיקא כלפי שמיא מי איכא. לז"א שהדבר תלוי בהם אם ישמרו התורה: **כל המצוה**. שלא תטעה לפרש המצוה הזאת שקאי על הבדלת שלש הערים שלעיל מיניה. לז"א מדכתיב כל המצוה הזאת ש"מ שקאי על כל התורה: **והיא שלש** צ"ל ואינה שלש ערים. שע"ז לא שייך לומר כל:

יד
מהשחית. כי המסיג גבול. הוא עוקר ומשחית גבול הראשון:

טז
כמו ע"ז. עיין בדבור שאח"ז ממה מוכיח כן:

יח
במכות. זה קאי על ועשיתם לו כאשר זמם לעשות שלאו דוקא בעונש מיתה הוא. וכמו שאמר לענות בו סרה שפירושו על ע"ז ממה שנאמר בפ' ראה י"ג וא"ו כי דבר סרה על ה'. אלא ה"ה אם בא לחייבו מכות או ממון והוזם יעשה לו כן:

כ

ב
לנוס. כי לצאת לקראת אויב טוב לחפוז ולא להתרשל כי ההתרשלות סימן לרכות הלב ופחד: **במעשה**. להתגבר במלחמה לבל יחתו לפניהם:

ז
בבא יומו רק. צ"ל כי יש מי שימות בלא יומו כי היורד במלחמה וכו': **ונספה**. אחר שאמר או יומו יבוא ומת. משמע שבמלחמה יספה בלא יומו:

ח
נוסף. כי ימס מקל ע"מ יגש והוא פעל עומד. וא"כ מלת את מיותרת: **פירשתי**. פ' בא פסוק ויושב את משה:

יט
חמור לחם. ש"א ט"ז כי והבונה משא חמור לחם: **לא יתכן** וא"כ אין לפרשו כהיש מפרשים כי האדם לא עץ השדה הוא: **נכון**. שמלת לבוא מפניך במצור מוסב על ואותו לא תכרות לבוא העיר מפניך במצור. לא שהעץ יבא במצור:

כ
נשגבה. ולזה אמר לשון הורדה כי היתה חומה גבוה ובצורה. וגם לכן הזהיר לבל יעזבנה עד רדתה אף אם ילחמו עליה ימים רבים לבל תשאר מצודה נשגבה ביד האויב להשגב בה:

כא

ג
לחרוש. כמ״ש בעגלה ג״כ לשון חרישה כמו לולא חרשתם בעגלתי. ובא לתרץ הכפל אשר לא משכה בעול:

ד
יסירו. כמו ודשנו את המזבח:

ה
בברור. עיין לעיל י״ז ט׳:

ו
ויצאו. שהם הם הזקנים האמורים למעלה ויצאו זקניך שהם ג״כ זקני העיר הקרובה אע״פ שאמר שם סתם זקניך:

ז
לאחת. שכל אחת מידנו לא שפכה ולכן אמר ל״י: **לעשות כן העיר**. הוא דבור אחד והנקודות שביניהם ט״ס:

ח
ונוסדו. יחזקאל כ״ג מ״ח. והנו״ן מורה על נפעל והפתח והדגש מהתפעל:

ט
עונש. כי מה שייך לבער דם הנקי אחרי אשרי שופך כבר: **הדם דם**. ר״ל של שופך דם הנקי אם יודע הרוצח אחר העריפה. דמו ישפך:

פרשת תצא

י
דרשוהו. שלפיכך אמר אשת ולא אשה לרבות אשת איש: **בעיניו**. כי אח״ז אמר והיה אם לא חפצת בה שלא תמצא חן בעיניו: **ואקח**. ומדקאמר לי לאשה ולא אמר ואקח אתה לאשה הרי פירושו שלקחה לו להיות אשתו אח״כ:

יג
רע שלם. שנוכל לומר שגם אם בא אחר מלת עשיה דבר מגונה כמו ועשיתם הרע יהיה פירושו ג״כ לשון תיקון ושלימות שיעשו רע גמור בשלימותו: **מטונפת**. ר״ל שמלות

השבים בל"ס קרועות ומגואלות לרוב צערה: **לבכות את**. הכל דבור אחד. והנקודות שביניהם ט"ס. ובא לתת טעם לבכיתה: **אם קרוב**. ר"ל אם מתו מקרוב כגון שנהרגו במלחמה. כדרך כל השבויות. שלבה דוי עליה על מותם יניחוה להתאבל ולא יתעמר בה לכופה למשכב דודים עת נפשה תמר עליה. אבל אם נשבה יתומה שמתו הוריה מכבר הימים וזכרם אבד מקרב לבה מה מקום לצוות לה שתתאבל עליהם עתה: **בשוקל הדעת**. שהוא דבר שהשכל והטבע מחייב ולזה הגם שהוריה היו עכו"ם מ"מ מחויבת לכבדם ולהתאבל עליהם שלשים כמשפט העברים: **עד שלשה**. אסור לו לבוא עליה שמא מעוברת היא. להבחין בין זרע כשר וזרע פסול. **המעט** שתלד ל"י"א חדשים אז ז': **פירשתי**. במדבר י"א כ"א:

טו
לשם. נתכוון כלפי דרשת רז"ל אהובה בנישואין וזה דרך דרש:

טז
בבריאות. בא לפרש מלת ביום שר"ל באיזו יום שיהיה: **בדבור**. כי פשיטא שלא יכול להפוך הפשוט לבכור אמתי בפועל אלא שלא יתן לו מעלת הבכור: **כחבריו**. לא תוכל לאכול וכדומה שפירושו אינך רשאי: **מבתחלה**. שאין הפירוש יכיר לאחרים אלא שהיא אזהרה לכ"א שמחויב לראות ולהכיר בעת הלידה הבכור והפשוט לבל יסב נחלה בשגגה:

יז
ברוחך. מ"ב ב' ט"ו. ונתכון לרמוז בזה נגד דרשת חז"ל שאלישע החיה אחרי מותו עצמות האיש להתקיים ברכת אליהו ויהי נא פי שנים ברוחך. בכל מה שעשה אליהו. ולדעתו די בר"א שעשה יותר ממנו: **עם הישר**. שלא ראה קרי או לא זנה קודם הולידו הבכור:

יח
יראי השם. שאז יהיה למורת רוח גם להם בהיותו סר מדרך התורה: **הקבלה**. שפירשו ויסדו אותו שמתרין בו ומלקין אותו: **יפת תאר**. שהאם שבלתי הגונה תוליד בן סורר ומורה ולכן זכר ג"כ במגדף שם אמו: **שרמזתי**. שמות וא"ו כ"ג:

כב
הנתלים. שכל הנסקלין נתלין:

לג
פועל. שאין הפירוש שהוא מקלל את אלהים. אלא שהתלוי הוא מקולל מאלהים: **המלחמה**. שאם יצאו למלחמה ויתלו את אויביהם לא ילינום על העץ. וכמ"ש בספר יהושע יו"ד כ"ז במלחמת גבעון שתלו את המלכים ולעת בוא השמש צוה יהושע

להורידם. הרי שמשפט הערלים שוה בזה למשפט הישראלי ובע"כ אינו לכבוד המת אלא לכבוד קדושת הארץ:

כב

א
למלחמה. לזה נסמכה לכאן: **בצווי** אם יצא למלחמה פשיטא שהוא עצמו לא ישוב לביתו לאסוף האבידה:

ד
כלל לחמורו או שורו וכל בהמתו. ולז"א ל"ר גם אמר נופלים סתם ולא אמר תחת משאם שבכל אופן שיהיה לא יוכל להתעלם:

ה
למלחמה. שאין לאשה לחגור כלי מלחמה לצאת לקראת נשק שזה כלי גבר: **חוץ לדרך**. ר"ל משכב זכר:

ו
בדרך. והוא כמו כי תצא:

ז
העיקר. האם לקיום המין ורמז בזה למ"ש בפ' ואתחנן וטוב לכם והארכתם ימים. שהוא הקיום במין. ע"ש:

ח
הבנים. ואז בעודם עצמים בבטן המלאה לא נודע אם הם בנים או בנות: **אשכול**. עיין בפסוק למקום ההוא קרא נחל אשכול ומש"ש: **יעזב**. שבעת יצירת אדה"ר עדיין לא היו נולדים בעולם מאב ואם. ונכתב ע"ש העתיד:

מ
קדש. מלשון לא יהיה קדש מב"י:

י
הזריעה. לפי שאמר לעיל מיניה שלא יזרע שני מינים יחד. הוסיף להזהיר סמוך לזה על החרישה בשני מינים יחד. וכן לבישת שעטנז: **כלל**. ויקרא י"ט ובגד כלאים שעטנז:

יב
בבנינה. מ"א ז' י"ז בבנין הבית. ויותר נראה להגיה במקום בבנינה שצ"ל בבנין הבית: **והזכיר**. וכבר כתובה פי' שלימה במצוה הציצית:

כא
היא אומרת. שע"מ כן ארסה שהיא אמרה לו שהיא בתולה הלכך היא בחזקת בתולה עד האירוסין. שהרי קודם האירוסין אם נבעלה למה לה לשקר במילתא דעבידא לגלויי.

ולו אמרה אז שהיא נעולה לא נענשה כלל: **בארו**. שפירשו ואם אמת היה הדבר בעדים והתראה. שזנתה אחר האירוסין אבל בסתמא לא: **גם פירושו**. זה ענין בפ"ע וקודם מלת גם צריך להיות הציון על פסוק כ"ה ומתו גם שניהם. ואמר שפירושו של גם הוא זה כמו זה: **זה עוד**. ור"ל שאע"פ שכבר אמר ומתו גם שניהם דהיינו האיש והאשה הוסיף לבאר להדיא האיש השוכב והאשה:

כג
הדבר. דהל"ל כי תהיה נערה בל"נ:

כח
מפותה. כי משפט המפותה כבר ביאר בפ' משפטים. וכאן אמר ותפשה:

כג

א
האנוסה. אפילו אנוסת אביו לא יקח. והיא דעת ר"ע ביבמות י"ט:

ב
אבר. כי על האבר אמר וכרות שפכה: **בשרם**. דהא בביצים קאי והל"ל דכים: **לא תבאו**. מ"א י"א ב': **כל ערב**. נחמיה י"ג ג'. ונזכרו שם גם עמון ומואב:

ג
באשדוד. זכריה ט' וא"ו: **והמתרגם**. שתרגם שם ויתכון ישראל באשדוד דהוו ביה כנוכראין:

ו
ולא עזבו. לא הניחו לקלל ולא נתנו:

י
מחיצה. ולכך לא נשלח הבעל קרי ממחנה ישראל: **משחית**. כי הטמא מקרה הוא מטמא ומשחית סביבותיו. וקדושת הארון לא תסבלנו ויוזק הוא ואחרים בגללו:

יב
פנה יום. כי נטו צללי ערב. הרי שהשמש עודנה על הארץ רק שכבר ארכו הצללים. כי אם אין שמש אין צל. וזה ראיה לדברי רז"ל שצריך לטבול קודם הערב שמש: **כמו לפני**. ומשמע שיוכל לטבול אחרי בוא השמש לפני הערב: **וי"א**. מהמכחישים אמרו. כי לפנות ערב כתיב ולא לפנות שמש. ובע"כ פירושו כשיפנה הערב לבוא. והיא אחרי בוא השמש:

יג
ראיה. ממה שאמר שלא ישבו חוץ תוך המחנה מזה ג"כ ראיה שכאן מדבר במחנה היוצאת למלחמה והארון ביניהם בלא מחיצות. דאלו בחנייתם תמיד איך שייך לומר

שישאו עוללים בכל פעם מחוץ למחנה ביצאם לחוץ ומנין ידעו העת: **טמא מטמא**. המטמא אחרים שהוא ט"מ או שארי אבות הטומאה לא בעל קרי:

טו
דבור. כמו שהתחיל לומר ונשמרת מכל דבר רע כולל: **כתוב**. לעיל א' למ"ד ה' אלהיכם ההולך לפניכם:

טז
העבד. כמו שתרג"א: **הנשכב**. המיוחד למש"ז: **והעד**. שכמו שהקדשה היא הנשכבת.* כן מ"ש שם מבני ישראל היא ג"כ הנשכב. דאלו בשוכב יותר ראוי לומר בבני ישראל: **וחיתם**. איוב ל"ו יו"ד ורישא דקרא תמות בנער נפשם. משמע שקדשים ונוער ענין אחד הוא: **קדש היה**. משמע שקדש אחד היה בארץ: **הקדשים**. מ"ב כ"ג ז'. ומשמע שהנשים הזונות ישבו בבתי הקדשים. מכל אלה משמע שאין הפירוש של קדש הוא המיוחד למשכב המגונה: **טעם הקדשה**. למה נקראת קדשה הלא אדרבא טמאת השם היא רבת המהומה: **מצרים**. ז"ל הרב בחגי ב' י"ב: ומלת קדשה מתקדשת ומזמנת עצמה לכל חפץ. ואין פירוש המלה טמאה. גם מלת קדש כמעשה המצרים בדברי הבתולות. כי תולדות המצרים רפה מפני היאור המרבה לחה שלהם. ע"כ אין בהם כח כשהם קרובים לארבעים שנה לבעול הבתולה עד שיביאו נער וישכב עמה מעט עד שיהיה הפתח פתוח. ונקרא קדש דרך זנות אומנתו בכך. וע"כ צוה הכתוב כמעשה אמ"צ עכ"ל. וכן יהיה הכונה לדעתו במלת נוער שהוא המנער את הבתולים. וגם הקדשים שבבתי הזונות לצורך הבתולות המובאות שמה:

ט
לעוברי. שגם עובר אורח מותר לקטוף מלילות מקמת רעהו. וע"פ הקבלה רק בפועל הכתוב מדבר:

כד

א
כשדה. לכן נסמכה לפרשה שלמעלה: **או מצא**. כדעת ר"ע בגיטין דף צ' שפירש כי מצא בה כמו או מצא בה שאז מצוה לגרשה. ובאופן הראשון רשות:

ד
לישראל. ממה שדבר עד כאן בלשון נסתר לא יוכל וכאן בנכח:

ו
מלת חובל. דהל"ל לא יחבול החובל: **על הסמך**. הם המכחישים: **דבקה** ר"ל כי נוכל למצוא טעם לסמיכת זאת הפרשה גם זולת טעם המכחישים:

ז
אח. לא תתעב אדומי כי אחיך הוא:

ח
מבני לוי. עיין פ' שופטים בפסוק ובאת אל הכהנים הלוים. ובפ' יתרו. ובפסוק ולכהן מדין:

ט
על דרש. מסמיכות פ' השמר בנגע הצרעת לפ' מרים:

יג
צדק לצדקה. כי צדקה פירשו על נדיבת הלב לתת מהונו לדל. וצדק הוא על המשפט הצדק: **וטעם העבוט**. למה לו לשוב לקחתו יום יום ולחזור להשיבו בלילה: **בשמלתו**. שאמר שם אם חבול תחבול שלמת רעך עד בוא השמש תשיבנו לו. ואמר תשיבנו בל"ז שקאי על העבוט:

יח
זכר הגר. שהטעם של וזכרת כי עבד היית קאי רק על שלא יטה משפט הגר שזכר תחלה לא על לא תחבול בגד אלמנה:

יט
במחשבה. שהאדם יחשוב שהוא נותן להעני משלו אבל באמת הוא ושלו של הקב"ה:

כה

א
יחבול. עיין לעיל וא"ו:

ב
לפניו. שאמר והכהו לפניו שאחר יכהו לפני השופט:

ד
קודם. כי בעת הדישה לא יאכל ממילא אלא שהכתוב הזהיר שלא יחסמנו קודם הדישה לבלי ירעב בעת הדישה. אבל באמת אין צורך לזה כי יתכן שידוש ויאכל:

ה
הם אסרו. ר"ל המכחישים הנ"ל אמרו שהאחים הנזכרים לענין ייבום. ר"ל קרובים ואינם אחים ממש. שהרי אשת אח אסורה משום ערוה. והביאו ראיה מבעז שייבם לרות והוא לא היה אחי בעלה: **להזכיר יחדיו**. דבשלמא חז"ל פירשוהו שהיתה להם ישיבה אחת בעולם משא"כ למכחישי הקבלה מה יפרשו מלת יחדיו אם שידורו דוקא בחצר אחד או בעיר אחת וכדומה: **אמר ויבמה**. משמע שיעשה אותה ליבמה לו בקחתו אותה עתה ויקים כאח להמת להקים שמו ולזה קראו יבמה. על עשותו מעשה הייבום שנכנס

במקום המת כאח לו. וכמו שקרא ערפה יבמתה של רות. והוא רק שם מושאל להן מבעליהן שנקראו יבמין. וכן הושאל השם יבם להגואל המייבם. והרב דחה ראיתם ממה שמצינו גבי אונן שאמר לו יהודה בא אל אשת אחיך ויבם אתה. הרי שאמר לו שיעשה ליבם לה הגם שבאמת היה יבמה: **לשני אחים**. וכמו שהונח השם יבם לכ"א משני אחים. בעבור שהוא היבם של אשת אחיו. כן הונח לנשיהן ג"כ השם יבמות: **וכל איש דעת**. זה ראיה לסתור דבריהם. שהרי כל איש דעת יבין שהגם שקודם מ"ת לא נאסר לאבותינו שום דבר ממצות ל"ת זולת ז' מצות שנצטוו בני נח. בכ"ז אלו היה איזו אדם מונע א"ע ע"פ חפצו ושיקול דעתו מאיזו עבירה שנאסרה אחר מ"ת. פשיטא כי לא היה ה' מקפיד על הדבר להענישו ע"ז שלא עבר העבירה. כי די שלא ענש את העובר אז. אבל להעניש הבלתי עובר אין זה עולה כלל על הדעת הישרה. ועוד שהרי מצינו שאה"כ שארץ כנען קאה את העמים על התועבות האל הגם שלא הוזהרו ע"ז. כיון שהמעשה מתועב מצ"ע. וא"כ לשיטת המכחישים שאחר מ"ת אסור לאח ממש לייבם אשת אחיו משום ערוה. מדוע היה רע בעיני ה' מעשה אונן לבלתי נתן זרע לאחיו הלא אדרבא נזהר מל"ת. והגם שהיה לפני הדבור אך עכ"פ לא עשה רע:

ה

החוצה. שמלת לאיש זר הוא פירוש של החוצה: **אם ירצה**. זה ענין בפ"ע. לפי שאמר אח"כ ואם לא יחפוץ. לכן הוסיף פה שרישא דקרא מיירי אם יחפוץ. וסתם הכתוב וסמך על הסוף שנדע שאין זה חובה רק אם יחפוץ:

ו

ולא ימחה. ר"ל כפל הלשון אחרי שכבר אמר יקום על שם אחיו: **פירשתי אשר תלד**. צ"ל כבר פירשתי לאיש זר:

ח

שישמעו. שמלת ועמד מיותרת ופירושו שיעמוד כסדר ויאמר כן עד שישמעו:

ט

כמו לפני. על הקרקע. ואינו בפניו ממש: **כתובה פנים**. הרי שייחס מלת פנים למגלה וכן ג"כ כינה עליונית הנעל בשם פנים:

יא

היפך. ולכן נסמכה זאת הפרשה לשלפניה:

יד

מקום. שכיס הוא הנרתק שמניחין שם המאזנים ואבני המשקל: או יוציא. שבהצנע יוציא מכיסו שבהם חפציו וישים ביניהם גם משקלי הרמיה. וכשיבואו לשקול יחליף במהירות לבלי ראות הקונה או המוכר את משקל הצדק בהרמיה שיוציא בסתר מהכיסו:

אחר. כי תכסו הוא מן הכפולים וכיס הוא מנע"ו בכ"ז ענינו לשון משקל וערך: **חריט**. מלשון החריטים. שכיס הוא מין חריט שצוררין בו חפצים. ויהיה כיס מלשון כיסוי. ויפול על כל דבר שמניחים בו כסף או משקלים:

פרשת תבוא

כו

ב
הקרובים. כי בדרך רחוק אין דרך לישא פירות בסל רק בעגלה או בשק וכמו ששנינו ג"כ במסכת ביכורים. הגיע להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל ונכנס לעזרה:

ה
תחלה. שלשון ענייה תבוא ג"כ על התחלת הכניסה לדבור: **כן כתוב**. בש"ב י"ז כ"ה כתיב הישראלי ובד"ה א' ב' י"ז כתיב הישמעאלי: **יחיד**. שלא נטעה לומר כי מתי הוא היחיד מן מתים כמו כלי מן כלים:

יב
ואין ריע. שיחסר ה' הפעיל ודייק לה מן פת"ח הלמ"ד. שהוא במקום להעשיר. ואלו היה מפעל היה נקוד הלמ"ד בשוא והעין בפתח:

יג
המעשרים. מעשר ראשון. ומעשר שני ג"כ לא שכחתי:

יד
על להי"ק. צ"ל רמזתי בספרי על להי"ק והוא ספר מאזני להי"ק. או מאזנים סתם. ומבאר חדש ראיתי. שפירש שהכינוי של תיבת ממנו שב למלת הקדש שאמר בערתי הקדש. שרק מע"ר אסור לאונן ואין טעם וריח לזה: **לע"ז**. שקרויה זבחי מתים: **והטעם**. למה צריך להתודות באלה הדברים דוקא ומה טעם איסורם: **בזיון**. שיפריש לשם ממה שנותר ושירי המאכל:

טו
וטעם ארץ. איך מקושר ארץ זבת חלב ודבש עם כאשר נשבעת. ואמר שחסר מלות להיות תמיד ארץ זבת וגו'. ודבוק עם מלת וברך וגו' את האדמה:

טז
דברי משה. ואינו בכלל הוודוי. ומכאן מתחיל ענין אחר:

כז

א
להקל. על משה סייעו לו הזקנים להשמיע דבריו אל כל העם. לא שהם צוו מעצמם: **מספר**. כי אם כתב כל התורה מבראשית עד לעיני כ"י היה צריך לאבנים רבות וזמן רב:

ט
והעיקר. כמ"ש לעיל פסוק א' גבי הזקנים:

י
ואם יחסרו. צ"ל והם יחסרו. ובעל אבי עזר מתאנה פה בחנם להרב ז"ל כי הלא הוא משמיענו רק הכתוב להלן י"ב י"ג ונתן בהם סימן לזכרון מי העומדים פה ומי פה. ולא אמר ג"כ שום טעם למה נבחרו דוקא הבכור והצעיר. ואין זה לגריעותם. ובכלל לא נהג בהרבה מקומות בספרו כמבאר רק כמבקר ואויב:

יד
וענית. שאף שאין שואל שייך לשון ענייה על התחלת הדבור: **טעם לברך**. שהתחיל לומר לברך את העם וסיים רק בקללות: **יהושע**. ח' ל"ג אמר: חציו על הר גריזים לברך את ישראל בראשונה. ובפסוק ל"ד אמר: ואח"כ קרא לפניהם הברכה והקללה ככתוב בתורת משה. הרי שהברכה והקללה מוסב על הנאמר להלן ברוך אתה בעיר והיפוכו. ומ"ש שם לברך את ישראל בראשונה ירמוז לדעת הרב על אלה הארורים. ולא רצה לומר לקלל את העם ויהפוך להם הקללה ללשון ברכה. והראיה שלא הזכיר אח"ז מאותם הארורים: **אם יקלה**. ר"ל שיגרום להם איזו קלון בסתר והם יחפו עליו. ולא יגלו קלונו ברבים:

כא
לא הזכירו. לפי טעמו גבי אשת אב ואחות לפי שאינו נחשד בהתיחדו עמהן. א"כ הלא גם עם הזכר יוכל להתיחד בלי חשד ולמה לא הזכירו. רק לפי שלהנשכב הוא עינוי ויערער הוא על הדבר לרוב. לא כן בבהמה. הזהיר על שניהם:

ט
לעשות. ואלה הי"א הם מל"ת: **וקלל מי**. ולפ"ז יהיה לעשות אותם ענין בפ"ע וכאלו נאמר ולעשות אותם:

כח

ד
פירשתים. לעיל ז' י"ג:

ה
מוקדם. שלפי הראוי ה"ל להקדים משארתיך לפני טנאך שבתחלה יברך השאור ואח"כ הלחם הנעשה ממנו. רק שהקדים המאוחר. ולפי פירוש השני א"ש הסדר. שיברך הקמח ואח"כ השאור. ובעל אב"ע במח"כ נטה בזה מן המסלה:

ו
כתוב. להלן פסוק כ' המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה: **רבים**. כי בכ"מ שרוצה לתפוש מספר מרובה תפס מספר העשרה לפי שהוא כלל חשבון היחידות. וכאן תפש מספר שבעה. בעבור שוב שמוש כל שבעת המזלות והצלחת המלחמה תלויה במערכה העליונה:

יב
בכחו. שאין נמצא אוצר ממש בשמים. רק לפי שירידת המטר הוא בכח השמים כנהו בשם אוצר כאלו אצורים בהם. וכן אוצרות שלג וידוע כי השלג אינו שלג במקורו ובמחלת ירידתו רק מסבת הקור שבאויר מטה יתהפכו נטפי הטל והגשם לשלג ואיך יתכן לומר שיש אוצרות שלג בשמים אם לא על הכונה שזכר: **העוצר**. עצירת גשמים:

כ
המגערת. כי מלת ברכה מפרש הרב לשון תוספת וכמ"ש לעיל פסוק ג' וקללה היא לשון מגרעת. שיחסר לו כל דבר ולפ"ז תהיה מלת המגערת שאח"ז בכתוב מיותרת. והוכרח לפרשה שהיא על מניעת השמחה והנחת רוח במעשיו:

כב
בכל יום. שהקדחת היומית תקרא קדחת סתם. והשלישית אז הרביעית תקרא דלקת. כמ"ש להלן: **חורב**. דבר הלמד מענינו. שכאן מדבר ממיני חולאים לא מחרב אויב: **בזרע**. שישדוף זרע השדה: **הכיתי**. עמוס ד' ט' ושם מיירי מהרעב שיביא עליהם חוסר לחם ונקיון שנים: **בחקותי**. שאחר שאמר שם ג"כ וקדחת מכלות עינים וגו' אמר וזרעתם לריק זרעכם:

כד
זרה. דהל"ל השמידך בהפעיל. וגם חבור הכינוי עם המקור מורה לרוב על קנין הפועל שהוא ישמיד אחרים לא שהוא ישמד:

כה
הפוך. שהוא מלשון זועה:

כז
העופל. מ"ב ה' כ"ד והוא בית סתר שבראש ההר:

ל
חלילה. צ"ל חלילים כמ"ש הרב לעיל כ' וא"ו שהיה מנהגם לשיר בחלילים בכרמים:

לב
יוצא. שאם אבשלום הכניסה חמדה ותאוה בנפש דוד אחרי אבשלום:

לד
בשגעון. ר"ל שזה הפסוק של והיית משוגע ממראה עיניך הוא פירוש על ובשגעון הנאמר בפסוק כ"ח:

לה
מחוץ. שאע"פ שהשחין הוא חולי שחוץ לגוף. ויש ביד הרופאים לרפאותו כמ"ש הרב בפסוק ורפוא ירפא. בכ"ז אתה לא תוכל להרפא כי אנושה מכתך רפאות תעלה אין לה:

לו
ולא יועיל. דאל"כ מה קללה היא זו:

לז
באוזן. כי כל מי שיבוא למשל משלים יציג אתך למשל באזני כל השומעים. ואח"כ ישננו השומעים וידברו בפיהם ממך:

מ
נפעל. לפי הענין נראה להרב לומר כן. הגם שתמונתו יותר דומה לקל מחסרי פ"נ ובנפעל הל"ל ינשל. כי אין דגש אחד מורה על חסרון ב' נוני"ן השרש וסימן הבנין. וזה הוא יוצא:

מו
פירשתיו. לעיל בפסוק ונתן לך אות או מופת:

נג
בסוף. שהל"ל אויבך בחירק היו"ד כמ"ש יציק בלשון יחיד. רק לסבת סוף פסוק נשתנה הנקוד:

נט
מורכבת. כי בל"י הל"ל מכתך ובל"ר מכותיך ואמר מכותך. וכן ועדותי בתהלים קל"ב שביחיד משפטו ועדתי וברבים ועדותי ואמר ועדותי:

סא
חטוף. שבא בשוא לבד ולא מורכב כמלת העלה וכדומה: **ארמי**. שעל כי תבוא תרגם ארי תעול:

ח
ונמכרתם. שהרי אח"ז אמר ואין קונה: **במצות ה'**. שדברי הברית שהזכיר עד כה הם דברי ה' למשה בפ' בחקתי. ולכן אמר אח"ז ויקרא משה שקיים מצות ה' וכרת אתם הברית:

כט

ג
וטעם נתן. והרי הבחירה ביד האדם. ועיין לעיל בפי ואתחנן בפסוק מי יתן והיה לבבם: **כי ראו**. זה ענין בפ"ע שמלבד האותות והמופתים של מצרים. ראו מופת המן והמלבושים במדבר לכן הם חייבים לשמור הברית וכמו שמסיים בפסוק שאח"ז:

ד
פירשתיו. לעיל ח' ד':

ח
תעשון. שמלת תעשו הוא יוצא לשני ואחרי שאמר שישכילו ויצליחו את המעשה שיעשו א"כ הוא יוצא לשלישי: **משכיל**. שענינו הצלחה:

פרשת נצבים

ט

האהלה. שמלת ראשיכם סמוכה לשבטיכם נגד הכלל שמלה בכינוי לא תסמך וכן מלה בה"א הידיעה לא תבוא בסמיכות. ולז"א שחסר ביניהם מלה: **ונירם**. שהכונה שם לדעתו ונירם אבד ניר חשבון: **סמוכים**. להארון יותר מכל העם:

יא
בתריו. לכן כינה העמדת הברית בלשון העברה: **להיפך**. שאלו אמר לעבור ברית. לא בברית. הכונה שהפר הברית:

יג
אחריכם. שלא תטעה לפרש שלא אתם לבד הוא כורת הברית כ"א גם עם העמים שאינם פה (אצצם) [אצלם]:

טו
יש מכם. הם יוצאי מצרים שחיו אז עוד:

יז
השלמים. שהרוש והוא עשב המר מזיק גם הצמחים הטובים והשלמים שאצלו ויהפכם למרים:

יח
רווי. כי רוה הוא ש"ת לנקבה. ואם הכונה ברוה לדברי הצדק והצמאה לדברי רשע הל"ל הרווי את הצמאון: **בעבור שלום**. כי איך יתכן לומר שבעבור שיראה כליון הצדיק עם הרשע יאמר בשביל זה שלום יהיה לי. ע"ז שייך יותר לומר. כי שוא עבוד אלהים. כי בין כך ובין כך לא יהיה לי שלום. כי תם ורשע הוא מכלה. או לו הזכיר בתחלה הצלחת

הרשע. שייך לומר אח"ז שלום יהיה לי: **ונסלח**. במדבר י"ד י"ט: שהוא רק אריכת אף. ולכן אמר בזה שלא יאבה ה' להאריך לו אפו כי אז תיכף יעשן אף ה': **במקום צמא**. שראש ולענה יצמח רק במקום צחה צמא:

יט
והיה לה'. שופטים י"א ל"א. שהכונה והיה לה' אם אינו ראוי לעולה יהיה הקדש דמים. ואם יהיה ראוי להקרבה בעצמו. והעליתיהו עולה:

כב
תפלה. שהדור האחרון יקלל אתם כן. שהרי התחיל לומר ואמר הדור האחרון ולא פירש מה יאמר וע"כ האמירה היא גפרית ומלח: **שנוי**. ר"ל שמלת גפרית ומלח הוא כעין מאמר המוסגר. ומלות ואמרו כל הגוים היא האמירה שהזכיר "ואמר הדור האחרון" רק בעבור שהפסיק באמצע עם אמרו גפרית ומלח חזר לומר ואמרו כל הגוים: **וטעם**. צ"ל טעם: **שעזבו שידעו**. הנקודה שביניהם ט"ס. ור"ל שעזבו אותו אלוה שידעוהו הם ואבותיהם ועבדו אלהים אשר לא ידעום:

כה
פירשתיו. לעיל ד' י"ט:

כז
מובלע. בדגש: **המשיבים**. לא שזה דברי משה. כי ביום ההוא שדבר משה היו ברוב טוב. רק על זמן המשיבים קאי. שהם יאמרו כאשר עינינו רואות ביום הזה:

כח
הם לה'. שמלת והנגלות מקושרת למעלה: **ראש ורגל**. כי אין טעם לראש המקרא וסופו. מה ישמיענו כי הנסתרות והנגלות הם לה'. וכי לנו רק לעשות התורה: **הוא יניח**. שפירוש ושב ה' אלהיך את שבותך שיניח ויקל להם בשבות מלשון בשובה ונחת. ושב וקבצך הוא שישיבם אח"כ לארצם:

ל

ד
א"י. שהיא באמצע היישוב. וכנגדה נראה ארץ גלותם כאלו היא בקצה שמים. אבל באמת אין קצה לשמים כי הארץ במרכז עגולת הרקיע:

ו
העלילות. עיין בדברי הרב לעיל בפסוק ולא נתן ה' לכם לב לדעת. ובפסוק מי יתן והיה לבבם זה להם:

ט
בעבור שיתן. שיכה אויביהם ושייך לומר שהם יותרו לטובה:

י
עיקר. התורה הכתובה היא עיקר ושבע"פ היא רק פירושה ולכן הזהיר רק על העיקר:

יג
ברחבו. כי לעבור מעבר לים הגדול האמינו הקדמונים שלא יתכן בחשבם שהארץ צפה על פני הים הגדול אין קץ כאזוב הצף על נהר רחב:

יד
שיזכור. כמצות הפסח שנאמר והיה כי ישאלך וגו' ואמרתם זבח פסח:

טז
העיקר. במצוות שיעשה הכל מאהבה. ובחפץ הלב:

יז
פירשתיו. לעיל ד' י"ט:

יט
בזכר. שישאיר אחריו בנים ולא ימחה שמו. ויחיה במין אם לא יתכן באיש: וכמו שפירש הרב בפסוק ולמען תאריכון ימים:

כ
קול. שמלת הוא שבה למלות ושמעת בקולו שהוא התורה והוא חייך. ולדעת הרב קאי הוא על ה' בעצמו.

פרשת וילך

לא

א
אז ברך. כשדבר הדברים האלה אל כל ישראל אמר במצב ההוא גם פרשת וזאת הברכה טרם קראו את יהושע. אע"פ שכתובה אח"ז:

ב
שיעזוב. מלשון עזוב תעזוב:

ז
ג"כ אמר. שהגם שכבר אמר לישראל חזקו ואמצו חזר וכפלו ליהושע כי עליו להתאמץ ביותר כי בנפול לבו ימס לב כל העם ההולך לרגליו:

ט
ויצו. שהזקנים סייעו למשה. וכאן יעזרו ללוים בהוראת התורה. אבל העיקר הם הלוים:

י
תחלת. שהרי אמר למען ילמדו. והוא בכל שנת השמטה שיהיו פנוים מעבודה:

יב
השבת. ביתר השנים. ישננו למודם משנת השמטה:

יד
פירשתי. בפסוק פן ימות במלחמה:

טו
הידוע. לכך נקמצה הבי׳ להורות על האהל מועד הנ״ל: **הטעם**. ר״ל כפל הלשון של ויעמוד עמוד הענן אחר שכבר אמר במועד ענן. אלא שסוף הפסוק מפרש תחלתו שעמוד הענן עמד על הפתח וה׳ היה באהל. בפנים: **במצות השם**. צ״ל והמצוה השי״ת. ור״ל כי אחרי פסוק ט״ו שם מקום פסוק כ״ג. כי ויצו את יהושע פירוש השם צוה ולכן אמר אשר נשבעתי. ואנכי אהיה עמך. ועפ״ז יהיו הפסוקים כ״ב כ״ד מחוברים היטב:

טז
היותו דבק. שמאמר חז״ל מנין לתחית המתים מה״ת שנאמר הנך שוכב עם אבותיך וקם. הוא רק דרך דרש וסמך לא פשוטו של כתוב: **מהמקבלים**. דעת הרב בענין מצות התלויות בארץ. כי אך מזג וטבע האקלים ההוא גורם הזהירות בדברים רבים המסוכנים ומפסידים שמה. ובמקום אחר אין הרעה גדולה כ״כ ונזקם מעט. ע״כ כתיב במ״ב י״ז גבי הכותים שלא ידעו משפט אלהי הארץ. דהיינו שלא נזהרו בדברים ששם מזיקים. ועשו כהרגלם במקומם. וכן יעקב בבואו ליכנס לא״י אמר הסירו אלהי נכר הארץ. שנכריה עבודה זו בארץ הזאת שאנו באים אליה. וכן הערית שהם שאר בשר אמר עליהם ולא תקיא הארץ אתכם. ולכן לקח יעקב האחיות בהיותו בח״ל. כי א״י מעון הקדושה היא ולא יגורה רע: **בקרבו**. והל״ל בקרבה כי ארץ ל״נ:

יח
פירשתי. לעיל כ״ח י״ג:

יט
קמוץ. כמו יביאה את תרומת ה׳: **בעבור וענתה**. ר״ל שאין הפירוש של וענתה מלון עדות. דומה למלת לעד בב״י. שזה יורה שהם ענין אחד. אלא וענתה היא מלשון ענייה. שהשירה תענה להשואל למה מצאוהו רעות רבות. ולעד בב״י הוא ענין אחר שהשירה הזאת היא תמיד לעד ביניהם שישמרו התורה:

כב
שלא איחר. ולפ״ז יהיה פירוש ההוא באותו יום שנצטוה ע״ז. והגם שלא ידענו איזו יום. בא ללמדנו רק שלא איחר. גם יתכן על יום כותבו התורה והוא יום מותו:

כד
עם דברי. שאלו קאי על השירה הל״ל עד תומה:

כה
הכהנים. כי ראש המקרא ויצו משה את הלוים צריך לפרש הכהנים בע"כ. שהרי אמר להם ושמתם אותו מצד ארון. והלוים לא התטפלו עם הארון. וסוף הפסוק שאמר נושאי ארון ברית ה' הם הלוים דוקא כי הכהנים לא נשאוהו. וע"כ צריך לפרש בצווי שהם הכינו איש איש על משאו:

כו
כאשר דבר. לעיל ג' י"ח דיבר לכל ישראל ואמר בכ"ז ואצו אתכם וגו'. חלוצים תעברו הגם שזה לא אמר רק לב"ג ולב"ר. אלא שהם בכלל ישראל. וכאן בהיפך שדיבר לכהנים וסיים והיה בך לעד לכל ישראל כיון שהכהנים ג"כ בכלל ישראל הם:

כז
גם כי. שלכאורה ק"ו פריכא הוא. כי יאמרו לו מנין לך שנוסיף רשע ברבות הימים אדרבא נביא לבב חכמה ונוסיף אומץ ביראת ה'. וגם היא כעין יוהרא ח"ו לאיש הענו מכל האדם כי הוא לא יתן אתם לחטוא בעודו חי עמהם. לז"א שהק"ו הוא שמכ"ש שימרו אחרי מותו אחרי שכן אמר לו ה':

פרשת האזינו

לב

א
היא שמעה. יהושע כ"ד כ"ז: הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי ה': **ואף כי**. כלומר ואף אם תבוא לדבר מהרוחנים ונפש האדם בכ"ז תגשימם יען הוא בעצמו רוחני וגשמי יחד. לכן תרשה לה להשפיל הגבוהים בראותה כן בעצמה כי יתכן שצורה רוחנית תתלבש ותדור בגויה קרוצה מחומר. וכן ייחס גם פה השמיעה לארץ ולשמים:

ב
שהם דקים. כמו שהוכיח אח"ז ממה שאמר כשעירים עלי דשא וגבי רביבים אמר עלי עשב ועשב חזק מדשא ודורש רביבים לצמיחתו: **שער**. שהוא דק ומזה מוכח ג"כ כי שעירים דק מרביבים:

ד
עצם מקבל. ר"ל שגם המלאכים הם צורות נפרדות. אכן להם יש לכ"א עילה שממנו עלולים ומקבלים ממנו צורתו. כלומר שהם נאצלים ונשפעים מהגבוה עליהם אכן צורת הי"ת קדומה בלי עצם שממנו יקבל כי הוא עילה ואינו עלול: **והכל שנים**. כמו שבארתי

שכל אחד מהמלאכים הוא שנים שהוא עלול מהגבוה ממנו והוא עילה להשפל ממנו לא כן בסבת הסבות: **התהלה**. ר"ל מה שאמר למעלה הבו גודל לאלהינו שיהללוהו שמים וארץ. זו היא תהלתם במה שלא ישנו את תפקידם ומשטרם מעת הבריאה יעידו על גודל מעשה אלהינו כי אינם כמעשה אדם המלאים שינוים: **כפי החכמה**. לא כפי הצורך. והחכמה תמיר אחת היא: **מעמידת**. בימי יהושע הרי שגם משטרי השמים ישתנו באיזו עת ? אכן אין הדבר כפשוטו שהרי אמר ג"כ וירח בעמק אילון. ולאיזו ענין הוצרך להעמדת הירח בזרוח השמש. והרב שם פירש כונת הענין: **גבורת אמת**. הוא מפרש מלת אל מלשון תוקף ועוז. ואמונה מלשון אמת: **מושכת**. כאלו כתוב ואל אין עול: **עם נפתל**. כונתו כי סוף זה הפסוק מקביל היטב לפסוק שלאחריו. שאמר שחת לו וכנגדו אמר פה על השם צדיק. כלומר שהעם שהיו לו. בו היא ההשחתה וה' הצדיק. וכנגד דור עקש ופתלתל אמר וישר הוא. כי הוא ישר ורוצה לישר מעותם. רק הם מתחזקים בעקשותם ויאמרו כי לא בניו המה:

ה

והעד. על זה הפירוש שמה שהשחיתו דרכי ה' הוא מומם. מהפסוק שאחריו שאמר הלה' תגמלו זאת כלומר רק לעצמם ירעו בהשחיתם: **טעם הה"א**. שהיא זרה במה שעומדת לבדה ע"פ המסרה. וגם נקודתה שלא כמשפט ה"א התמיה. וגם נקודת הלמ"ד זרה שמשפטה בפת"ח:

ז

שתי לשונות. כי ימות על משקל עשות פנות שיבוא כן במוכרת. וימי הוא כמשפט הסמיכות:

ח

למבינים. כפירש"י: **והטעם**. של יצב גבולות עמים. כי לכל אומה חלק איזו מזל וככב בשמים השולט עליה. ולמספר ב"י הכונה כי גם להם חלק גבול. רק שחלקם הוא ה' לבדו והם נחלתו לא של המערכת. והוא סוד אומרם צורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד. שמנהיגו השם הנכבד לבדו. וכמו שסיים פה יעקב חבל נחלתו: **יפרש**. אח"ז יסובבנהו יבוננהו:

ט

חבלים. נפלו לי בנעימים שהוא מלשון גורל. על שם שחולקים הארץ בחבל ומטילים גורל מי יטול חלק אלה החבלים ומי אלה:

י

וטעם ימצאהו. ר"ל למה אמר ימלאהו בארץ מדבר הלא מצאם עוד במצרים והוא הוציאם המדברה: **ועוד כי היו**. זה קאי לפרש מלת ובתהו והוי"ו שבראשה היא במקום מלת ועוד: **ובמדבר תהו**. י"ג תעו במדבר. ואין צורך. כי המלות "כן כתוב" קאי למעלה על לא עבר בה איש. ומלות "ובמדבר תהו" בא לפרש כי ובתהו הוא שה"ת וחסר המתואר והל"ל ובמדבר תהו: **פירשתי אישון**. שהוא על שם צורת האיש הקטן הנראה תוך העין והנו"ן סימן ההקטנה:

יא

כמו צפור. עיין לעיל בפסוק כל צפור טהורה. שאמר שם כי צפור כלל וגוזל פרט. ושניהם אמת. כי צפור הוא סוג עליון וכולל בעלי כל כנף גדולים וקטנים. וגוזל הוא סוג פחות ממנו במדרגה. שכולל ג"כ כל מיני בעלי הכנף ורק הקטנים והאפרוחים שבהם. ולכן אמר שפיר בזה על גוזליו לגבי נשר. ואצל אברהם אמר תור וגוזל על בן יונה שהוא מין הראוי להקרבה. ובל"ס לא לקח מהטמאים: **כל גוזל**. שהל"ל יקחם ישאם כמו שהתחיל בל"ר. גוזליו: **וזה פירושו**. לדעתי צ"ל וזה ואשא וכונתו לפסוק ואשא אתכם: **רק פירש**. וא"כ לא נשאם הוא עצמו רק שאלה המלות דבוקות עם ואביא. כאלו אמר. הבאתי אתכם עלי כעל כנפי נשרים. שהוא על המהירות שבאו שמה. ומלות ואשא אתכם מורות על שנשאם הוא עליו כנשר את גוזליו:

יב

בזרים. בעת הקלקלה. ובעת הטובה לא השתתפו עמו אל נכר:

יג

במותיו. ישעיה נ"ג ט' ושם הוא לשון מיתה: **תאר השם**. למקום השדוד ונעבד. יעלוז. כי פה נוכל לומר כי הוא לשון שדות רבות. אך שם אמר יעלוז בל"י: **כן כתוב**. יחזקאל כ"ז י"ז: בחטי מנית ופנג ושמן ודבש:

יד

רוב הבשר. כי מהראוי להקדים הבשר קודם החלב שהוא עיקר מאכל האדם. וכן מהראוי להקדים החלב לחמאה כמ"ש והיה מרוב עשות חלב יאכל חמאה. ולז"א כי חמאת בקר הפירוש הוא בקרים שהם שמנים כחמאה: **זה הכתוב**. ממ"ש וחלב כרים משמט שחלב חולין מותר באכילה וכמו שזכר הרב בפ' צו ז' י"ח. לולא הקבלה שאמרה כי כל חלב אסור מה"ת. ומכאן ראיה למ"ש שם. ובחנם השיגו עליו הרמב"ן ובעל החכמוני והרב ופירושו נקיים: **וי"א כי דבש**. ולפירוש הראשון יהיה רק הרוב מתנובות שדי. ולהי"א כולם. וגם הבשר והבקרים כל עצמם יחיו ויגדלו מתנובת שדי: **ענב ל"נ**.

ויהיה פירושו שהענב תשקה אותך חמר: **קהלה**. שקהלת ישראל תשתה חמר והתי"ו נסתרת נקבה:

טו

אשורנו. שלכך נקראו ישראל בשם ישורון. שהוא מלשון אשורנו. ויהיה ישורון רבים נסתרים והנו"ן נוסף. שהם ישורון הגדולה והכבוד העתיד להם: **לשון יחיד**. ואם ישורון הוא ל"ר הל"ל וישמנו: **תבעטו**. ש"א ב' כ"ט. ונ"ל לגרוס פה כן לפי טעם המקום כמו שמנת ולא חשש לאמרו לנפשו. והכל ד"א. ור"ל ששמנת ויבעט וכן כשית הכל ענין אחד. שמרוב טובה נטשו אלוה. והגם שאמר ויבעט אמר ג"כ שמנת עוד הפעם ככפל הענין במ"ש. וצ"ע: **תעיתי כשה**. ויהיה פירוש כשית שהיית כשה תועה אחר מרעיתו: **פירש הצור**. שמפרש שם שהוא פעלו תמים בתמידות והשינוי יבוא מכם:

טז

במחשבותם. שהוא ע"ד אמרם אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה. והם חשבו להטיל קנאה בין ה' ובין הע"ז שהכניסו לו צרה. אבל אין קנאה לפני המקום. ורחוק הוא מהתרגשות הגויה: **יבצר**. שפירש שם שאם יניחם עתה להפיק זממם יחשבו שלא יבצר מהם כל חפצם ואין שבט אלוה עליהם:

יז

אמים. ובאימים יתהוללו. ירמיה נ' ל"ח שכינה האלילים בשם אמים על שיפחדו מהם וכן קראם שדים על שישודו הדעת: **בהעתקה**. שתעתק הקבלה בידם איש מפי איש מאבותיהם. כי כל אמונה תצדק או ע"ש השכל או ע"פ הקבלה ובהם אין גם שניהם:

יא

מתועי לב. המשכיל יבין למה ירמזון דבריו פה ומה יכלו להוכיח מזה הפסוק. ומפסוק צור ילדך הוא סתירתם: **תנשה**. צ"ל לא תנשני. ישעיה מ"ד כ"א: **הנעלם**. כי סגול עם נגינה מושכת נח אחריה כת"ג: **אל"ף**. ר"ל נו"ן פה"פ. וקראה אל"ף להיותה אות ראשון מהפעל. ואולי צ"ל תחת הנו"ן או פ"א ור"ל פה"פ: **לנקבה**. כי לנוכחת תבוא יו"ד בסוף. וכאן שנתחלפה ה"א השרש ביו"ד לבסוף תהיה שוה לנכחת ותתחלף הכונה. ולכן באה מלעיל. ולא בדגש וחירק תשי ומלרע: **כתוב וינאץ**. זה ענין בפ"ע וקאי על פסוק י"ט וירא ה' וינאץ והוא פעל עומד. ולפי שהפעל נאץ ברוב המקומות הוא יוצא. כמו נאצו אש ה'. וינאץ בזעם אפו מלך וכהן. ולז"א שמצינו ג"כ וינאץ השקד והוא ג"כ פעל עומד. ומלת או ט"ס:

כ
אין אמונה. זה קאי על מ"ש בנים לא אמון בם: **פסו אמונים**. שהכונה אנשי אמונים. וכן גמר חסיד ר"ל איש חסיד:

כא
שלא הם עמי. כנגד תהפוכותיהם ולא אמון שבהם. גם אני אקניאם כאלו לא עמי הם: **יכניסם**. צ"ל איך יכעיסם שהוא בגוי נבל:

כג
אחר. שזה מהפעיל ותספה מקל:

כד
למזא. דניאל ג' י"ט: **אכולי עוף**. כן תרגם התרגום. ויהיה לחומי מלשון כי לחמנו הם. ועוף מלשון עופות שעוף השמים יאכל נבלתם: **כמו אכולי**. ומצינו חרב תאכלו. ובמקומות רבים כינה אכילה בלשון לחם: **השרפים**. הטמונים בעפר וארסס שורף מרחוק וקשה להזהר מפניהם מאין רואיהם: **יש תאר**. שלפעמים יבא השאר במקום השם וחסר המתואר: **באליהו**. שאמר ע"כ זחלתי ואירא:

כה
פירשתי. שמות ד' י"וד:

כו
לא ידבק. שסותר זא"ז. כי אחרי שיפיצם לכל עבר איך ישבית זכרם. הלא אדרבא יזכר שמם במקומות רבים: **אחרי בם**. צ"ל אחרה בם והוא מלשון ויחר אפי:

כז
תגרה. שיגרום שיתגרה בם כעס האויב: **כדרך ב"א**. כי איך יפסד השם לפירוש ראשון. או יאמר לולא זאת עשיתי כך ולו אין מונע מעשות כל חפצו: **השבטים**. צ"ל השפטים. שהם ארבעת השפטים שזכר הרב לעיל:

כח
צרי ישראל. ולא קאי על הישראלים שהם גוי אובדי עצות ולכן יענישם: **העומדים**. ר"ל בבנין הקל כמו וכאשר אבדתי. וכאן אמר אובד עצות ומשמעו כפועל יוצא שיאבדו את העצות. אלא הכונה שהעצות שלו אבודים. וכמו כאלה נבלת **עלה** שנובלת לא קאי על האלה. רק על העלה שעלה נובלות. וכן ותאבדו דרך הכונה שדרכם יהיה אבוד:

כט
אז יבינו. שגם אחריתם יהיה כאחרית ישראל בעבור עונם:

ל
חכמי ישראל. צ"ל צרי ישראל:

לא

ולא אויבינו. מלשון הביאי עצה עשי פלילה. שהם אובדי עצות ולא יעשו פלילה. משפט צדק. לפי שהם באמת אינם טובים ממנו: **איננו דבק**. זה קאי על ראש דבריו שאמר שזה הפסוק הוא דברי משה. לפי שאין הלשון סובל שיאמר ה' כי לא כצורנו צורם. ומפסוק כי מגפן סדום מתחילים שוב דברי ה' על צרי ישראל. ובע"כ שאינם דבקים. והפסוק כי לא כצורנו הוא מאמר מוסגר:

לג

בחמה. צ"ל שינשכו בחמה כמ"ש לעיל בפסוק חמת זוחלי עפר: **באל"ף**. ר"ל מלת רוש וראש ענינו אחד:

לה

ליום רעה. בפסוק יצפנני בסכו ביום רעה. פירש הרב: שבעת שיורה מזלו על מערכה רעה. ינצל הצדיק מהמערכה בהשגחת השם. אבל הרשע ימסר ביד המערכת וזה סוד לעת תמוט רגלם: **וחש כ"א**. הרב מפרש מלת וחש כמו מי יחוש שירגיש בחוש הצרות והל"ל וחשו כמו שאמר תחלה יום אידם בל"ר. אבל לפירוש שאח"ז יהיה חש מלשון חש בז וקאי על הקב"ה ושפיר אמר בל"י: **מהשניים**. מנע"ו או מנע"י:

לו

פירשתיו. בראשית וא"ו וא"ו: **ושבת לנשיא**. יחזקאל מ"ו י"ז: **הנשבים**. שרבים מהם נעצרו בשביה ורבים נעזבו. לנפשם עד שספו תמו כמעט כלם:

לז

פירשתי. לעיל פסוק ד':

לח

בלשון רבים. זבחימו. נסיכם הוא דברי האויבים שיחשבו שיש לישראל אלהות הרבה: **שני שמות**. נסך ונסיך וענינם אחד. ומלת יש דבוקה למלת אומרים. והנקודה שביניהם בקצת דפוסים ט"ס: **שהוא אחד**. ולכן סיים במלת יהי בל"י:

לט

ולא אשנה. ויהיה אני השני הפועל להראשון כלומר. אני. הוא אני ולא אשנה לאחר: **עמו פועל**. כמו אנכי אנכי כתוב אחריו הפועל. הוא מנחמכם. ופה אמר רק אני הוא. וע"כ הוא הפועל: **לא נצלו**. צ"ל והנה הם לא נצלו ואין מציל גם אתכם מידי עד עשותי וכו' שכמו שישראל לא נצלו מידי בחפצי להענישם ככה גם אתם לא תנצלו: **את דמכם**. וקאי על המאבד עצמו לדעת. ומתי ידרוש ממנו אם לא בעה"ב: **וצדקה**. לעיל וא"ו כ"ה. אחר שאמר לטוב לנו כל הימים. אמר שוב וצדקה תהיה לנו לפני ה'. ובע"כ פירושו לע"ל: **והארכת ימים**. שפירושו בעולם שכולו טוב. כדרשת חז"ל וכי זה שעלה לסולם

להביא גוזלות לאב ושלח האם. היכן אריכת ימיו של זה: **בהעתקה**. ר"ל בקבלה איש מפי איש: **הכרובים**. ר"ל לשעבד כל גופו וכוחותיו אך אל הדעת. ובזה תדבק נפשו עם השם אחרי מותו ועיין בפסוק ויתהלך חנוך: **ויקר פדיון**. אבל אמר אח"ז וחדל לעולם כי רק בעה"ז לא יתכן שיחיה לנצח בחבור הגויה אבל מיד שאול בהפרד נפשו מהגוף יקחהו אחר כבוד:

מ
כמו וירם. דניאל י"ב ז':

מא
גבור. וכינה פה החרב בשם משפט סתם: **טעם אשיב**. ולא אמר אנקמה מצרי:

מב
פירוש אשכיר. ששתי דלתות ראש הפסוק מקבילות לשתי הדלתות של סוף זה הפסוק. כאלו אמר אשכיר חצי מדם. מדם חלל ושביה. וחרבו תאכל בשר. מראש פרעות אויב:

מג
מטעם המקום. שפה עיקר מלתו שיפייס וינקום נקמת עמו מהאויבים ומה מנין זה לכאן שהאדמה תכפר על עמו: **העד**. כי כל מלה שסופה קמ"ץ ואחריו ה"א נחה היא נקבה. ובמלת אדמתו נהפכה ה"א השרש לתי"ו והל"ל וכפרה: **שחקו מים**. והכונה בהיפך שהמים שחקו את האבנים. **וכפרתהו**. יחזקאל מ"ג כ': **המקום**. שדבר זה מתאים להענין הקודם:

מד
אחר שהלך. כי בסוף וילך אמר. הקהילו אלי כל ראשי שבטיכם ואח"ז אמר שם וידבר משה וגו' עד תומם. ומה זה שחזר ואמר כאן ויבא משה וידבר וגו'. אלא ששם אמר הקהילו. שיקהילו אל פתח אה"מ. וכאן אמר ויבא משה שנכנס תוך האהל ומשם השמיעם את השירה ומה שסתם שם חזר ופירש כאן: **אז ישיר**. שמשה שר תחלה בל"ס והוא חבר השירה. וכל ישראל ענו אחריו. כן זאת השירה דבר משה. ויהושע השמיעה לב"י: **הדרוש**. שבא להורות שאע"פ שנתנה לו גדולה וכו' כפירש"י כאן:

מז
בגלות. שלזה אמר על האדמה אשר אתם עוברים. כי חיי הגלות רעים מהמות:

נ
לתקן. כי איך יתכן לצוות לאדם שימות וזה אין בידו. אלא שצוהו להכנס למערה ולשכב שמה: **ויאסף**. בראשית כ"ה ח':

נא

פירשתיו. במדבר כ' וא"ו: **פירושו**. צ"ל פירוש ושמה. שמלות אל הארץ מבארות מלת ושמה:

פרשת ברכה

לג

א

יעקב. דק"ל ייתור וי"ו של וזאת דהל"ל זאת הברכה: **סמוך**. כי פשיטא שלא ברכם לאחר מותו אלא לפניו אם לא שבא להגביל זמן הברכה:

ב

קרובים. ונגלה במעמד הר סיני על שלשת ההרים האלה כפשוטו: **ואמר סיני**. הוא שם חכם: **בסיני**. כי מסיני משמע שבא מסיני למקום אחר: **דת אדום**. שכל שלשת הדתות האלה השולטות בחבל ברובו הם מהשם: **אין שדה**. ר"ל ומזה סתירה לפירוש הגאון שאמר הר שעיר ופארן וסיני הם סמוכים זל"ז. כי בשופטים אמר בצעדך משדה אדום ושדה אדום בודאי לא היה אצל הר סיני שהרי כמה מסעות נסעו במדבר עד בואם אל קצה ארץ אדום ואין לפרש שדה הר: **בישימון**. כי בסוף המסעות אמר ויחנו על פני הישמון: **תימן אומר**. בראשית ל"ו י"א: **ותחלת**. וא"ש המ"ם של מסיני שמשם היה התחלת שכינת כבודו. ובהגיעו לשעיר ושם הראה גבורתו. אז זרח למו והופיע בהדר גאונו. שהגם שיצא לקראתם בעם כבד לא הרע להם כלל ומה שנטו מעליו הוא רק לסבת מצות ה': **שעומדת**. כמו ויכתב בדתי פרס ומדי ולא יעבור כן אש ה' סביבם תמיד לשמרם: **שתשמר**. צ"ל שתשמרם. וכ"ה בקצת דפוסים: **כי גם הם**. צ"ל נושאי התורה גם הם ישאו. ור"ל כי הכהנים נושאי ומלמדי התורה ויתר הלוים ישאו את הארון: **וטעם ישא**. על הכהנים הוא לשון קבלה:

ד

עודד. כאלו נאמר נבואת עודד וכן כאן צ"ל תורה צוה לנו משה מורשה. מורשה לקהלת יעקב. שקאי על דורות הבאים שיאמרו שתורה זו מורשה היא בידינו מפי משה איש מפי איש. ומפרש אח"כ מורשה לקהלת יעקב וזה מצחות השיר:

ה

אין מלך. שופטים י"ח א' ואמר בסופו איש הישר בעיניו יעשה. והכונה שלא שמעו בקול מלכם הוא התורה:

ו
ומספרם. שבמספר הראשון בחומש הפקודים היה מספרם תשעה וחמשים אלף וג' מאות ובמספר השני היו שנים ועשרים אלף ומאתים. ומוכח שכל הנופלים במגפה ע"ד פעור היו מהם: **נתלה השבט**. שהגם שיעקב לא בירך את לוי ג"כ מ"מ ברכו משה לכבוד אהרן שרצה לברכו וקראו בשם כל השבט. וכמאמרם ז"ל טוב לו טוב לשבטו: **בתחלה**. שופטים א' ב': **כתוב**. בשופטים א' ח' כתיב וילחמו בני יהודה בירושלים וילכדוה. ושם כ"ו כתוב ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין הרי ששני אלה השבטים נחלו את ירושלים: **שלא יאחרנו**. שמפני שבנימין ויהודה נטלו כאחד ברכם יחד והקדים לו אחיו הקטן. ולזה עכ"פ ברש ברכו אחר בנימן שלא יאחרנו עוד: **שהוא נלחם**. שנאמר בגורלות שיצא תחלה הגורל לזבולון ואח"כ לישששכר ומסתמא נלחם הוא ג"כ תחלה. שלזה היה הגורל מי יעלה בתחלה להלחם: **כבן אדם**. שתפלת יחי ראובן היא שיתקיים שבטו לנצח ולא יכלה כלל ויהיה קיים במין כל אותו השבט. ואם היה אמור רק יחי ראובן היה משמע רק שיאריך ימים כמו שמברכים איש אחד שיחיה וסופו למות עכ"פ רק שיאריך ימים. ולזה כפל לומר ואל ימות כלל: **למדתי חכמה**. וסוף המקרא ודעת קדושים אדע. והכונה לא אדע. וכן באל שדי ושמי ה' הכונה ובשמי ה': **אמר ליהודה**. שברכת יהודה הכתובה נתוספה לו על ברכה הקודמת דאל"כ מאי וזאת בוי"ו:

ח
לכבוד ה'. ממה שאמר פה שלא נמצא בו חטא זולת מי מריבה. ולא חטא העגל שעשה: **וטעם תמיך**. כלומר ברכה זו מה טיבה הלא מכבר נתונים נתונים המה לו למנה:

ט
יש מהם. יכוון על עצמו שמה שהוליד בנים* הוא רק לעבוד ה' ונראה שכצ"ל יש מהם אחד שהניח מהוליד בנים לעבוד ה'. שפירש מאשתו לכבוד השכינה שיהיה מוכן בכל עת לשמוע דבר ה' בטהרה:

יא
כמו לים. והכונה אשר לים:

יב
כן כתוב. שהמקדש נבנה בגרן ארונה היבוסי. והיבוסי היה בחלקו של בנימין כמ"ש לעיל פסוק וא"ו: **שהיה נראה**. שהמקדש נבנה במקום גבה והיה נראה מסביב: **עם חופף**. לפי שכתוב למעלה חופף עליו שמשמע ממעל לו גמר אומר ג"כ ובין כתפיו שכן: והענין אחד שיגין עליו מסביב על ראשו וכתפיו. והרש"נ מפרש שמלות כל היום הכתובות אצל חופף קאי ג"כ ע"ז כאלו אמר שכן כל היום. אך הלשון לא משמע כן:

יד
השמש. שישום מגדים הדורשים לחלוחית יותר מהתבואה ולזה לא יצמחו מחום השמש הרב כי ימשוך אליו בחומו הרב את הלחלוחית הדרושה להם. רק לאור הירח יתקרר האויר מעט וישאר בלחלחותו שיעור המספיק שלא יתיבשו. ובחומו שלא יתקררו:

טז
המישור. שעד כאן דבר ממגד ההרים. ופה מארץ מישור: **השמים**. זה לפי פירוש הגאון בפ' שמות בפסוק מתוך הסנה ע"ש. והרב פירש שם באופן אחר:

יז
יעקב. שהקדים ג"כ אפרים לפני מנשה:

יט
דר לחוף. הרב מפרש עמים על שבט זבולון שיתאסף להר ה' לזבח זבחי צדק לפי שיהיו עשירים: **כמו טמוני**. שספוני וטמוני אחד הוא:

כא
שהם ספונים. שמלת ספונים אינו תאר להישראלים שהם ספונים רק להבתים שיושבים בבתים ספונים וחשובים. הרי שספון כנוי לארמון חשוב: **חסר אל"ף**. שמשפטו ליכתב ויאתה ששרשו אתה. וההי"א נתחלפה פה באלף שבבוף:

כג
התאר. דהל"ל ישבע רצון. ומזה תבוא לפרש מלת שבע שהוא לצווי כמו שמח. לז"א שהוא שה"ת כאלו אמר יהיה איש שבע רצון:

כה
דובב. והכונה שכל ימיך יהיו שפתיך דובבות שבח ותהלה לאל על חבלים נפלו לך:

כז
והמקום למטה. עיין בהקדמת הרב למגלת אסתר וז"ל: כי לא נקרא השם מקום בכל ספרי הקדש רק נקרא מעון שהוא לעולם גבוה וקדמונינו ז"ל קראוהו מקום בעבור שכ"מ מלוא כבודו. ע"כ. ובא למעט פירושו של רש"י שהשחקים הם מעון לה'. וכן פירש עליון שמת מעונך שאל עליון הוא למחסה ולמעון לך: **ומתחת השם**. שזרועות עולם והם כחות הטבע הם תחת השם והוא מנהיגם. אבל אין ענין זה לכאן. ומ"ש תחלה: "כנגד הנבראים" שכל נברא יש לו ראש ותכלה. לכן אמר שהי' קדמון. אבל באמת אין שייך בנצחי ראש ותכלית:

כח
וממי יהודה. ישעיה מ"ח א' והוא כמו וממעי. וכן עין כמו מעין: **כמו הארץ**. צ"ל בארץ וקאי על וישכון ישראל בטח בארץ דגן ותירוש:

כט
שתתגאה בך. ובקצת דפוסים הגירסא בו. וצ"ל בה כי חרב ל"נ. כמו וחרבו תאכל בשר: **גדעון**. שנאמר ויקראו חרב להי ולגדעון:

לד

א
נבואה. כתבו יהושע דאל"כ מנין ידע יהושע שה' הראה למשה בראש הפסגה את כל הארץ: **ויראהו**. מזה הלשון נראה שהמספר הוא אחר:

ה
במותו עשה. דלמה כינה אותו דוקא בשם עבד ה'. אלא שאפילו במה שאמר לו עלה ומות שמע אליו ועשה כעבד נאמן שמזדרז למלות קונו באהבה: **וכן על פי**. ירמוז בזה להדרש של מיתת נשיקה ולכן לא נאמר במרים ע"פ ה' שאין זה מדרך כבוד. ומביא ראיה שאין זה אלא דרך דרוש כי מה יאמרו בפסוק ע"פ ה' יחנו:

ו
ודע כי הר. כי התחיל לומר ויעל משה אל הר נבו וסיים ויקבור אותו בגיא ופשוטו לשון עמק כמשמעו בכ"מ. ומזה נוכל לטעות כי מקום הקבורה לא היה במקום המיתה. ונפרש ויקבור על הקב"ה. שהביאו מההר אל הגיא. לז"א שגיא הוא שם המקום והוא הוא הפסגה: **צלם ככב**. כמ"ש כרע בל קרס נבו. וכן ואת נבו ואת בעל מעון מוסבות שם: שנבו הוא שם עכו"ם. וכן ראש הפסגה עמד שם נכחו הבעל פעור והוא נבי. והראיה שבפי' חקת אמר הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה. ופה אמר אל הר נבו ראש הפסגה. הרי שהגיא והר נבו אחד הוא: **וכתיב ונשב**. זה ראיה אחרת לדבריו שבמקום אחד אמר שמגיא נסעו אל ערבות מואב. ובמ"א אמר שמהרי העברים נסעו לערבות מואב הרי שהגיא הוא הר לא עמק:

ז
היפך מתח. לדעתי צ"ל היפך מתחלה. ור"ל שגדר הפעל נום הוא אם נתהפך דבר מתכונתו או ממצבו הקודם למצב ותכונה אחרת מתנגדת מן הקצה לקצה. וזה ההבדל לדעתי בין הניסה והבריחה. כי הבריחה תהיה לאיזה מקום שיהיה אם לפניו או לצדדין והפעל נוס מחובר לרוב עם הפיכת עורף. שאחר שהתאזר עוז לעמוד על מצבו ולהדוף אויבו מפניו ולא יכול לו הפך ערפו וינס לעבר שכנגדו. ובבחינה זאת ישמש בפעל ניסה

גם לבלתי בעלי חיים המתהפכים ממצב למצב מתנגד לו. כמו ונסו יגון ואנחה. שנהפך היגון לשמחה ולא יכירנו עוד מקומו כלל. וזה כונתו גם כאן באמרו ולא נס לחו. שלא נתהפך ממה שהיה בנערותו. ולא עזב מקומו מחמת הזקנה המגרשת מפניה כל לח ביתר האנשים. והיה כתוב בספרים הקדמונים מתח עם קו קטן מלמעלה כזה מתח' והוא ר"ת מתחלה ונמחק הקו בהמשך הימים והמדפיסים שמטוהו אח"כ מאין מבין. וחכם אחד בספר כנה"ג ספר ד' השיב לי כי יש מי שהגיה פה היפך מלח. והביא ראיה מדברי הרב בתהלים בפסוק הים ראה וינוס. ומי שיעיין שם יראה מבורר כמו שכתבתי ולא רציתי להאריך בזה. כי כל מי שחיך טועם לו יבין אמתת דברי:

ט

רוח ה'. כמ"ש אצל בצלאל ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה וגו'. והוקשה לו בזה דמה ענין נבואת ה' אל חכמה. לז"א שרוח חכמה הכתוב בזה הוא רוח ה' שהוא החכמה האמתית. כמ"ש אין נבואה שורה אלא על חכם: **והעד כי סמך**. לדעת הרב אין כי זה נתינת טעם למה היה מלא רוח חכמה לפי שסמך משה ידיו עליו. שא"כ תוקשה מאי רבותא הוא ליהושע. דאלו היה משה סומך ידיו על אחר. היה הוא ג"כ מלא רוח אלהים. והאיש יהולל רק במה שקנה לעצמו ביגיעתו ובהשתדלותו לא במה שיתן לו אחר. ולכן מפרש הכתוב כן שהוא לראיה שהרי סמך משה ידיו עליו ולא על אחר לפי שלא נמצא הגון כמותו וה' יהיב חוכמתא לחכימין: **פירשתיו**. בפ' ואתחנן בפסוק פנים בפנים דבר ה' עמכם. שהכונה בלי אמצעי:

נגמר פירושי על התורה. בעזר אשר עמיה שריא נהורא. ביאימהו"ח:

אור ליום ה' ח' שבט שנת ששו"ן לפ"ק

מגלת אסתר

בהפתיחה: **אין עזרה**. ולכן ראה הרב לפרש טרם כל טעם שלא נזכר השם בכל המגלה: **ממקום אחר**. שהם יפרשו הכתוב ריוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר שמקום הוא כינוי להי"ת: **גבוה**. שהמעון הוא המחסה מלמעלה. והמקום הוא למטה תחת הנמצא. ולכן נוכל לכנות השם במלת מעון. שהוא החוסה על כל הנמצאים כעליון על כל לא בשם מקום שהוא תחתית הנמצאים. ועיין בדברי הרב בפסוק מעונה אלהי קדם: **למלת אחר**. שאלו רמז בתיבת למקום על ה'. איך אמר שיעמוד להם ריוח מאל אחר חלילה: **פתשגן**. שר"ל העתקה. וכל הספרים ששלח מרדכי לכל העמים והיהודים ככתבם וכלשונם היא רק העתקת זאת המגלה: **אסימא**. הוא שם אליל הכותים:

א

א

לא נבנה. שהוא היה בזמן בית שני טרם שנבנה עוד. כי בתחלת מלכותו כתבו שטנה. לבטל הבנין עד שמלך דריוש בנו שהוא בן אסתר. ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנותו. כמבואר בראש חגי: **כמו אברם**. ששם דבוקים שלשתם יחד. וביאר שאברם נקרא אח"כ אברהם. והוא בראש ספר ד"ה. ובכאן מלת הוא אחשורוש דבק עם המולך מהדו ומיבעיא ליה לגופו לתת סימן מאיזו אחשורוש הוא מדבר ורומז בזה נגד דרשת חז"ל במגלה י"א שחשב שם כל הנאמר בו הוא. וחשב אברהם ואחשורוש. והוא דרך דרש: **צפונית לא"י**. נראה שצ"ל צפונית לה א"י והודו. וכן מוכח מדברי הרב להלן ח' ט':

ב

כלל. על כל הנאמר במגלה. וזה דבוק עם כשבת המלך: **וטעם כשבת**. אחרי שאמר אח"ז בשנת שלש למלכו א"כ אינו כשבת על כסאו: **כתוב במגלה**. ראיתי במבאר קדמון שאמר פה שחפש במסכת מגלה ובכל המקומות ולא מצא כתוב שאחשורוש היה גבור. ונדחק לבאר דבריו. ושכח במח"כ מקרא מפורש במגלת אסתר. וכל מעשה תקפו וגבורתו: **ארמון**. שבכ"מ שנזכר שושן הבירה הוא ארמון המלוכה אשר בעולם. ושושן סתם הוא עיר אחת ששם מושב היהודים:

ד

שלא יגאלו. כמאמר חז"ל במגלה י"א אמר , בלשצר חשב וטעי אנא חשיבנא ולא טעינא:

ה

מוכרת. כמו אל גנת הביתן: **ביתן בית**. כי אחרי שפירש ביתן הוא מפנים. איך תוקשר אליו תיבת המלך:

ו

אמור לנער. ש"א ט' כ"ז. אמור לנער ויעבור לפנינו ויעבור ואתה עמוד כיום. שמלת ויעבור מקומה אחר ואתה עמוד. ובא באמצע המאמר: **חור עין**. ר"ל מין מראה והוא לבן. **אחוז**. בחבלי בוץ וארגמן שבוץ הוא פשתים וארגמן הוא צמר יקר וכן הפשתים ממצרים היה דבר חשוב מאוד. ואם החבלים היו מצמר ופשתים יקר א"כ הבגדים עצמם בל"ס היו ממין יותר יקר שהוא המשי: **במצרים**. כמ"ש ביחזקאל כ"ז ז'. שש ברקמה ממצרים ופישון נקרא נחל מצרים ע"ש שמגדל פשתן:

ז

פעול. ר"ל בינוני פועל. כמלת כותב שהוא בינוני ליחיד. וגם הוא ש"ת לאיש שמלאכתו מלאכת הכתיבה:

ח
נקבה שמצינו והדת נתנה. וברבים היא דתים. ממ"ש ודתיהם. כי אלו היה ברבים דתות הל"ל ודתותיהם: **לא אנס**. שפירושו אינו קשה וכבד עליך. והאנס הוא קשה ומכביד על הנאנס:

י
פרסיים. ואיך יתכן שנקרא חרבונה מלשון חרב. וחרב הוא להה"ק: **ואלו היו**. ולו גם היו השמות חרבונה ואסתר מלה"ק לא נוכל לדעת מהשם. הסיבה למה נקרא כן. כי הנה עד"מ בד"ה ז' כ"ג נאמר ויקרא שמו בריעה לאמר כי ברעה היתה בביתו האם יכולנו להוציא מעצמנו זאת מהשם בריעה:

יז
פעול. שאמר תאמרנה שרות ולא אמר מה יאמרו לז"א שתאמרנה היום הזה. והיום הזה הוא הפעול שיספרו לכל אדם מקרה היום הזה:

יט
תחת יו"ד. לא תחת ה"א רפה. לפי שבנל"ה תתחלך הה"א באמצע תיבה ליו"ד:

כ
שהיא רבה. הריגת המלכה בכ"ז הדבר מוכרח וצורך שעה: **אל מלת כל איש**. דק"ל דהל"ל וכל הנשים תתנה או תתננה יקר. כמשפט נסתרות בעתיד ומלת יתנו היא לנסתרים, לז"א ששבה מלת יתנו למלת כל הנשים שכלל הנשים יתנו. והכלל הוא ל"ז. וכ"כ הרי להדי' במגל' קהל' י"ב ד':

ב

ב
העי"ן. ר"ל עה"פ והוא הקוף. והוא מבנין פעל. וחסר המבקשים דהל"ל יבקשו המבקשים:

ה
בשער. לשיטת הרב לעיל ששושן סתם הוא מקום היהודים ושושן הבירה הוא ארמון המלך: **שאול**. אלו היה קיש זה אבי שאול היה מיחסו לשאול הנודע לכל במלכותו: **חסר בן**. דהל"ל איש בן ימיני:

ז
העין. שמראית פניה היה יפה ונאה בגון: **בתולה**. יכוון בזה להתנגד לפירוש של לבת שהיא לאשה. דא"כ היתה בעולה והם קבצו רק בתולות:

ט
האכילה. שמנה תאמר על מנת מאכל ומשתה. והגי מהר לתת לה מזונות טובים בעתו כדי שתהיה שמינה ובריאה ותצלח למלוכה: **לה טובה**. שמלת לטוב דבקה עם וישנה. ששינה מנותיה לטוב יותר ממנות השאר שבבית הנשים: **שלישי**. צ"ל ששי כמ"ש בעזרא ב' ב' ובנחמיה ז' ז': **כי נבנה**. צ"ל לא נבנה כמ"ש בעזרא ד' כי בתחלת מלכותו כתבו שטנה. וחזר הוא לשושן הבירה להשתדל לבטל הגזרה:

יב
תור. שמין התורים יעופו בימות החורף לארצות החמות. וידעו עת בואנה לימות הקין אלינו: **מקץ ז' שנים**. ירמיה ל"ד י"ד תשלחו איש את אחיו העברי וגו' ועבדך שש שנים: **מחלוקת**. מה הוא זה המין ועיין בפסוק מר דרור פ' תשא:

יד
זכר. והל"ל שנית כי מלת פעם היא ל"נ כמו בפעם הזאת:

טז
האביב. שלכך אין בלה"ק שם קבוע לכל חדש רק ראשון שני. לפי שאנו מצווים לשמור חדש ניסן שיהיה בזמן האביב. ואם יתאחר לבוא מעברין השנה. וכמו שהאריך הרב בזה פ' ראה בפסוק שמור את חדש האביב ע"ש:

יח
הטעם. שכונת הכתוב פה שבעת קבוץ הבתולות שנית. שכבר קבצו פ"א בימי ושתי ועכשיו בימי אסתר פעם שנית. היה אז מרדכי בשער המלך ששב מירושלים לכאן. ולאפוקי מפירש"י שבימי אסתר קבצו עוד פעם בתולות כדי שתתקנא אסתר ותגיד מולדתה:

כ
לסריסים. הרב מדייק מלת מגדת בבינוני ולא אמר לא הגידה כי בכל הזמנים ולכל אדם לא חפצה להגיד: **עצמה**. ולאין אונים עצמה ירבה:

כא
אחד. מה שחשב בעזרא מרדכי בלשן אינו ארם אחד לומר עליו שהוא מרדכי היודע ע' לשון כי מרדכי ובלשן הם שני אנשים:

כב
כל אחד. דהל"ל על עצים כמו ויחבר בערי גלעד שהכונה באחת מערי גלעד:

ג

א

חמש. כי אסתר נלקחה בשנת שבע למלכותו והמן הפיל הפור בשנת שתים עשרה למלך אחשורש:

ד

ותסירנו. כי ממשמעות הכתובים עד כה ישב מרדכי בשער המלך בפקודת אסתר ולמענה לדעת מה יעשה בה:

ז

הפך. כי בכאן הזכיר תחלה שם הפרסי וביאר אחריו שמו בלה"ק. ושם אמר תחלה בחדש הראשון שהוא שם העברי ואח"כ שם הפרסי הוא חדש ניסן. כי שמות החדשים העלו מבבל: **העליונים**. שבזאת השנה התחברו החמה והלבנה במסלותם מול נקודת מרכזם זת"ז. והיתה אז ליקוי כוללת במזל גדי שהוא מזל הי"ב למזל דלי. ודלי הוא מזל. ישראל כמ"ש הרב בפ' תשא. ולכן בחר המן חדש הי"ב להשמדת ישראל:

ח

נוסף. והוא"ו הוא כינוי ליחיד כאלו אמר ישי. ולהי"א הוא כאלו אמר יש:

י

חסר. כי משמעות הכתוב שמלת אלפים סמוכה לככר כסף והל"ל אלפי. ובא בנפרד:

יח

והעם. שמלת נתון גם על העם. שגם העם נתון לו לעשות בו כחפצו: **ויתכן**. ולפ"ז שפיר נוכל לומר כי לא התענו בפסח. משא"כ אם נשמע בו ביום והם התענו ג' ימים. ובע"כ שהתענו יום השלישי בפסח. ואחר התענית זימנה אסתר את המן ב' ימים. ונתלה ביום השני. והוא בניסן ואולי רמז הרב זמן תליתו לכונה ידוע:

יב

חסר ת'. כי שרשו פחת. והל"ל פחתות: **ומלת פחת**. צ"ל ומלת פחה אינו כמו להיות פחם. ובא לאפוקי מפירוש שהביא הרב שם בנחמיה ה' ד' כי פחה ופחם כאמנה ואמנם שהוראה אחת להם. והוא פירש שפחם הוא כמו פחה שלהם. כמו אצל פנה שהכונה פנתה. או כצ"ל. ומלת פחה כמו פחם וכו'. או כמו עובר בשוק וכו' והמ"ם סמן רבים. והביא כאן ב' הפירושים כמו שהביא שם. וזה נראה:

יג

נוסחה. ר"ל העתקה:

ד

א

כאשר ידע. דק"ל אחרי שאמר והעיר שושן נבוכה. שהוא מקום מושב היהודים. פשיטא שמרדכי ידע את אשר נעשה. והוא ישב בשער המלך. אלא שאין זה ספור הודעת הדבר אליו רק הוא דבוק למה שלאחריו.

ג

הדגוש. בנין פעל והל"ל ייצע: **שם פועלו**. בנין הפעל ונתחלף המלאפו"ם בשורק: **זקן היה**. שכיון שהוא היה מהגולים ע"י נ"נ. וגלות בבל ע' שנה. ומלכות דריוש וכורש ואחשורוש אח"ז. ולא יתכן לומר שהאריך ימים כ"כ. וגם אם האריך בל"ס זקן היה ואין דרך לעשות איש זקן ומלא ימים לסריס: **לא תסור**. שדרשת חז"ל למה נקרא התך שחתכוהו מגדולתו. והנה גדולת דניאל היתה למעלת חכמת אלהים אשר בו והיא בל"ס לא סרה ממנו גם לזקנותו ואיך נחתך מגדולתו:

ז

למחות. כי הפעל אבד אין שייך רק בחפץ הנאבד מיד בעליו והושאל פה גם על השמדה:

ח

והנו"ן. ר"ל נו"ן השרש של נתן. כי הכתובה היא לסימן בנין נפעל: **בשושן**. שאמר להשמידם ולא אמר למי ישמידו. ולמה דוקא הדת אשר בשושן. הלא הדת היה לכל המדינות:

יא

מאחריו. כמ"ש פה לבד מאשר. או מלפניו כמלת מלבד:

טז

הגרים. ד"ה א' כ"ב ב'. והוא לשון אסיפה לא הכנסה לבית מחוץ:

טז

אובד לגמרי. שאהיה מוכרחת לגלות דתי ומולדתי ולא יניחוני לעבוד עוד את ה' אף בסתר:

ה

א

לעדה. ולכן לא הוצרך לכתוב לבוש מלכות כי סמך על מלת ותלבש שבראש הפסוק: **נכנסה**. הוא ענין בפ"ע איך הניחוה השומרים לכנס כלל לחצר הפנימית בלתי קרואה:

ג

חפצך. כי על שאלתך הל"ל ותנתן לך בל"נ:

ט

חסר פ'. ר"ל יו"ד פ"פ. ששרשו יזע. ולפירוש השני שרשו זוע:

יא

לאהביו. כי לאשתו למה יספר מרוב בניו. והיא יודעת זאת מעצמה. ואשתו כלל עמהם רק לאת אשר גדלו המלך. ועיקר כונת ספורו וכל זה איננו שוה לי:

ו

ג

היה סמוך. צ"ל אף אם היה סמוך: **התאר**. יקר מלשון איש יקר: יתערב. לו היה בא יקר תפארת ג"כ בפתח הקו"ף. כמשפט הסמיכות כמשקל דבר. היה מתערב עם קר רוח שהוא תאר. ולא היה הבדל ביניהם: **והטעם יפריש**. צ"ל והפת"ח יפריד ביניהם. שיקר שהוא שם נקוד בקמץ ושה"ת בפתח בסמיכות. וגם יש לפרש שהענין והטעם יפריש בין הנפרד והנסמך במלת קר שהיא שם: ועיין קהלת יו"ד בפסוק יקר מחכמה. מבואר זה בפרוטרוט:

י

יקר לו. שמשמעות הכתוב משמע שהמלך חפץ לקחת ממנו היקר שלו. כמו חשקה נפשו בבתכם שהכונה שיחשוק לקחתה לו:

יב

פעול. בפ' יתרו פסוק ברוך ה' כתב הרב שלא יבא פעול רק מפעלים היוצאים. ואם מצאת משקל פעול הסתכל אם מצאת לו פועל שהוא יוצא הוא באמת פעול. ואם לאו הוא תאר. ע"כ וכאן נוכל לפרש מלת וחפוי ראש שהוא בינוני פעול כאלו אמר וראשו היה חפוי. או הוא תאר לראש. ואמר ממה שמצאנו להלן ופני המן חפו על משקל שבו שהוא נסתרים עבר. שהמשרתים חפו פניו וכמ"ש שם הרב א"כ הוא פעל יוצא ויהיה א"כ חפוי בינוני פעול לא שה"ת. ובחנם נדחק בכונתו ה' רד"ך בכנה"ג ח"א:

ז

ג

נכבד טעם. ר"ל מה הגון טעם האומר שלכן אמרה תנתן בבנין נפעל. כי נמכרנו הוא ג"כ בבנין נפעל שנמכרו ע"י אחר שלא ע"י המלך. וחלקה לו כבוד בדבריה שנעשה הדבר שלא בחפצו והסכמתו. ולא ידע מחשבתו הרעה של הצורר. ודברי הרב דבוקים עם כי נמכרנו: **והתמכרתם**. שההבדל בין בנין נפעל והתפעל הוא שמלת והתמכרתם תורה שהם ירצו להמכר אע"פ שבאמת לא נמכרו כמ"ש אח"כ ואין קונה. משא"כ במלת נמכרנו הוא באמת:

ד
במחשבתו. אחרי שהמלך חושב אותנו לנזק בממלכתו אף שאין האמת כן רק האויב בדה כן מלבו והכניסו במחשבת המלך. וכדי להשקיט מחשבתו היינו מקבלים עלינו המכירה לעבדים ולשפחות. אע"פ שגם הצרה הזאת גדולה ואין למעלה הימנה חוץ מהריגה. ולפ"ז יהיה פירוש הצר כמו הצרה: **להוי ניזק**. דניאל וא"ו ג':

ז
כלה היא. ש"א כ' ל"ג. שפירושו דבר מוחלט וברור לא מלשון כליון:

י
בנינים. והשכותי מהפעיל וזה קל:

ח

ב
עושר רב. דאל"כ מה חשיבות היא ששמה אותו על בית המן:

ג
שאלתה. הראשונה בעת המשתה:

ה
יכשר. קהלת י"א וא"ו: **בכושרות**. תהלים ס"ח:

ו
שתי מלות. איכה כה. כמו איפה היא איה פה: **אוכל לחיות**. דהל"ל אוכל לראות. אלא הכונה איך אוכל לחיות וראיתי באבדן מולדתי: **במקום מ'**. והוא כמו באבדם וקאי על האומות המאבדים מולדתה: **משתנים** כי שם נקוד אַבדָן ופה אָבדַן: והענין אחד:

ח
נחתם. שצ"ל שניהם. המקור ואחריו הפעל:

ט
שמאלית. עיין בראש המגלה פסוק א':

ט
אמצעי. פתאום יעבור ממצב למצב מתנגד מקצה לקצה לא מעט מעט כדרך אור הבקר שהשחר נכון מוצאו לאט לאט שתתרגל עין האדם עם אור השמש אחרי חשכת הלילה:

יז
עומד. וא"כ בא כאן בנין הפעיל בהוראת הקל: **זרה**. כי השם לא יורכב עם הפעלים. ולא מצינו דוגמתו לומר מתישרלאים או מתכהנים: **תורמין**. שבא על משקל אוכלין כותבין. רק ששם אות הראשון הוא פה"פ וכאן התי"ו נוספת והל"ל מרימין. ואמרו תורמין כאלו היה שרשו תרם, והביא ראיה שבמלת יהודה היו"ד נוסף. ובמלת מתיהדים ע"מ מתפקדים שבה שרש: **מדיח ומליח**. שאמרו בגמרא מדיח ומליח. ובאה מלת

מדיח כמשפט כי שרשו דחה והמ״ם לסימן בינוני כמו מכתיב משיב. אבל מליח הוא שלא כמשפט כי המ״ם שרש והל״ל ממליח. או מילח בקל. ואמר שהוא דוגמת מוצאך ומובאך. ש״ב ג' כ״ה. שמלת מוצאך בא כדינו ששרשו יצא. ונתחלף היו״ד בוי״ו. כמשפט נפ"י משא״כ מלת מובאך ששרשו בוא משפטו מבואך. ובכ״ז אמר מובאך כדי להתאימו עם מלת מוצאך הקודמת. וכן עשו ג"כ במלת מליח: **ע״ד חבריו**. צ״ל חבירו והוא מלה שלפניה: **יפה**. שבשם היחס יהודה היו״ד עקרית:

ט

ב

ערים. כי שושן הוא שם כלל המדינה ששם מושב היהודים. וממה שאמר נקהלו היהודים בעריהם משמע שהיו להם ערים מיוחדות: **טעם אירדתא**. שהם נתנו טעם לשמותם למה נקראו ככה. ודוגמא לזה עיין במגלת רות פסוק ויהי כאיפה שעורים:

יב

הם היהודים. נ"ל שצ״ל האם היהודים אשר בשושן. וכונתו לתרץ שהמלך לא שאלה רק על שאר מדינות המלך מה עשו. והיא השיבה תנתן וגו' אשר בשושן. והיא תשובה שלא מעין השאלה. לז"א ששושן הבירה לחוד ושם הרגו רק אנשי מרדכי שהם משרתיו ורעיו. והיהודים אשר בשאר מדינות המלך הם הם היהודים אשר בשושן שהוא שם המדינה ששם מושב ב״י. ויען שלא בא לפני המלך רק מספר ההרוגים אשר בשוה״ב. שאל אותה על שאר היהודים שהם בשושן המדינה מה עשו. ולכן לא הזכירה אסתר רק אשר בשושן לא הבירה:

כ

לבדו. עיין לקמן פסוק למ״ד. שמתחלה כתב מרדכי ולא נתקבל עד שכתבה אסתר:

כב

המחזור. שבכל י״ט שנים ישובו השנים שלנו הנמנים לחדשי הלבנה שוים לשנות החמה כידוע. ויהיה לדעת הרב כונת הכתוב שיעשו הפורים תמיד באדר הסמוך לניסן בכדי שיהיו אורך הימים שוה לימי הפורים הראשון. ומזה הוכחה לעיבור השנים גם בימי מרדכי: **ומפרשים אמרו**. שכימים אשר עשו קאי שגם באדר ראשון יעשו קצת משתה ושמחה. והחדש קאי על אדר שני. ולאחרים אמרו. יהיה הפסוק הזה תוספת ביאור לפסוק כ"א שישישו תמיד בי״ד ובט"ו כימים האלה בשנה הראשונה ובחדש זה עצמו. וע״ז אמר שלדברי שניהם הל"ל ובחדש. כיון שזה ענין בפ״ע לפירוש א'. ולפירוש הב' יגביל הזמן שבו הם הימים האלה. משא״כ לפירוש הרב:

כג
ארמית. כי גם התרגום אמר וקבילו: **פעולים**. מבנין הפעיל שגרס וסבב להם שיקבלו. אך א"כ הל"ל החל. שקאי על מרדכי שהוא היה המתחיל:

כד
מ' הכפל. כי שרשו המם ובצירוף מ"ם הכינוי הל"ל בג' ממי"ן:

כה
השני. זה דבוק עם דבריו שבפסוק שאח"ז על כל דברי האגרת. ור"ל שפירושו של על כן הוא על כל דברי האגרת הזאת שע"י בטלה הגזרה:

כז
הקורא. שבזה יקיים ככתבם שיקרא כל ענין כראוי. ועזרא לא היה רחוק מזמן כתיבת המגלה. שהוא היה בזמן דריוש בן אחשורוש. ויכון בזה למאמר חז"ל כל פסוקה דלא פסקיה עזרא. לא פסקינן ליה אנן:

כח
הלמ"ד. ר"ל מנל"ה נמצא ג"כ בהוראה זו. והוא האף תספה. וזה שרשו סוף מנע"ו. ויהיה לזה שני שרשים בהוראה אחת:

כט
אגרת. שאצלו היתה השניה לא גבי אסתר:

ל
והעד. שנטשו תחלה המצוה הזאת בפעם הראשונה של כתיבת מרדכי. ולזה שלחה להם דברי שלום. שהרי אמר בפירוש אח"ז ומאמר אסתר קיים. ובא למעט מאמר מרדכי: **הפחד**. שתענית אסתר אינו בזמן שאז התענו. רק בי"ג באדר קבעו חז"ל להתענות שאז היה יום המסוכן ודברי הצומות שכתוב פה אינו ענין לתענית אסתר וכמו שמבאר:

לב
אל הפורים. כי לא היה רק פורים אחד והל"ל הזה:

י

א
שאיננה. דאל"כ מה חשיבות הוא למרדכי ששם מס על הארץ כמושל ערץ ואכזר. אלא שהכניע עמים רבים תחתיו וישימם למס עובד:

ב
והשלישי. צ"ל והשליש תחתיו. שמה שנאמר והשליש אשר המלך נשען עליו הכונה השר שהוא תחת המשנה למלך. כמספר השלשה שהוא אחרי השנים. ועיין פ' בשלח בפסוק ושלישים על כלו:

ג

הכל. עיין פירש״י שפרשו ממנו מקצת סנהדרין ולהרב דרך אחר בזה: **די לו**. ר״ל שאר בן אדם די לו שיעשה טוב למי שיבקש טובתו והוא עשה לפנים משורת הדין ודרש הוא טוב לאחרים בטרם שידרשוהו ממנו וטרם יקראו הוא יענם:

שיר השירים

בפתיחה: **המתכונות**. משטרי השמים והמערכת איך יחברו הנהגתם עם הנמצאים השפלים: **חוץ מהאלף**. שפירשוהו על מלך המשיח וכמ״ש להלן: **שהוא בנו**. שמלך המשיח הוא חטר מגזע ישי ומלכות בית דוד. לכן נקרא בשם דוד או שלמה:

א

ב

למ״ד. שאין המלה שאחריה מתחלת בלמ״ד **נרוח**. שמלשון רוה משמע שהוא משקה כמו כוסי רויה: **הרגיש**. שהתחילה לדבר בלשון נסתר ישקני. ומסיימת לנוכח. דודיך: **הגאון**. שהביא לפני זה כי הוא כינוי לריר השפתים והלשון: **בין אוהבי**. שפירושו אוהב אותי. ואהובי משמעו שאני אוהב אותו:

ג

היפך. מכל הפירושים ששמעתי בזה המחוור לי כי הי״מ יפרשו הפסוק כן: שלפי שכל השמנים אין ריחם נודף. ורק השמן שיסוך הוא ריחו נודף לפי שקולט הריח ממנו לכן יאהבוהו העלמות. ואמר הרב שזה המפרש חשב שאין שמן לסיכה רק שמן זית שהוא באמת בלתי מריח כלל וגם יש שיבחלו בריחו. וכמו שמצינו במס׳ ברכות מ״ג ומובא ג״כ בש״ע או״ח סימן רט״ז ס״ה. דשמן זית שכתשו וטחנו עד שחזר ריחו נודף וכו׳ וכן בסעיף שאח״ז דשמן זית שבישל בו בשמים. ואח״ז סינן השמן מן הבשמים. אין לברך על ריחו. משום דהוה ריח שאין לו עיקר. משמע מזה דשמן זית בעצמו אין לו ריח טוב. אבל רוב המושחים בשמן הוא אפרסמון וכדומה בעלי ריח ערב: **שהוא שמן**. צ״ל והנכון שהוא: שמך כשמן וכו׳:

ד

אזכרתה. שמלת נזכירה היא מבנין הפעיל ומשמע שיזכירו לאחרים והל״ל נזכורה. לכן פירשוה כמו נאזכירה שיעשוהו כאזכרה: **וזכרו כיין**. דק״ל איך שייך לומר שיזכרו דודיו יותר מיין. וכי איזו יחס ודמיון יש להזכרון עם היין. כ״א ישתוו שני דברים זה מול זה בע"כ שיהיה איזו יחס ביניהם עד״מ: התפוח מתוק מדבש. אבל לא יאמר התפוח מתוק

כזהב. לז"א שמצינו וזכרו כיין לבנון. שינון שמו מרחוק ויזכרוהו תמיד כמו שמדברים וזוכרים השותים את יין לבנון:

ז

פועלת. שאינו שם התאר רק היא בינוני ופירושו כאשה שהיא עוטיה ומתערבת על העדרים. דאלו היה שה"ת תהיה הכונה שלמה אהיה על עדרי חבריך כעוטיה. לא נתפרש היכן היא עוטיה ומתערבת: (בפעם השנית) **הנערה לה**. צ"ל להם: **לשוב רועה**. שאני חפיצה לשוב ולהיות רועה בצאן כמוך:

ח

האותות. צ"ל אותות העוקב לדורך אחריו: **כל קטן**. שגדי אינו שם לעזים דוקא רק לכל בהמה בילדותה ולכן כשבא לדבר מעזים אמר גדי עזים. ובב"ח אמר סתם לא תבשל גדי:

י

וארוזים. יחזקאל כ"ז כ"ד:

יג

לשני. שיש מין מור שהוא צומח ויש מין לח שהוא נוטף: **ממשכנות**. צ"ל ממשכנות הרועים: **הקשורים**. ר"ל הקשורים שבצואר רעיתו. דימה לקישורי הסוס: **איתו בכל עת**. צ"ל אותו שבכל עת. ור"ל אותו שאתה שולח בכל עת והוא אהרן:

יד

ישמעאל. שכופר אינו הכותבת כי"מ. רק הוא המין הנקרא בלשון ישמעאל ג"כ כופר. כי לשונות בני קדם דומים במלות רבות ללה"ק. וביחוד בשמות השומרים ע"פ רוב תבניתם בכל הלשונות. וכמ"ש הרב להלן במלת פגיה:

יז

רבותינו. עיין פירש"י ע"ז הפסוק:

ב

א

בעין. ר"ל במראה. כי שפתים לבנות בלתי נאות כלל. ורק דימה השפתים לשושנים לענין הריח הטוב שבהם:

ו

הערב. דבריו אלה שייכים עוד לדבריו שלפ"ז בהפעם השלישית. וציון "הפעם הראשונה" צ"ל קודם פסוק ט':

ט

צבאים. כי בל"נ צביה ביחידה וברבות צבאות. ובל"ז ביחיד צבי וברבים צבאים. ויו"ד השרש נתחלפה באל"ף כמו במלת פתאים. וגם הציון הזה הוא בטעות. כי פה צ"ל פסוק

ז' וציין על מלת בצבאות. ויבוא שפיר הציון של פסוק ח' אח"ז והוא מביא ראיה ממלת צבאים באל"ף במקום צבאים על מלת צבאות. לבל תטעה לפרשו מלשון צבאות שמים:

יח
ואע מתשם. עזרא ה' ח':

יב
עתו. שבזמן האביב אינו עת זמירת הכרמים. ופה מדבר מזמן שהנצנים נראה בארץ אחרי עבור הסתיו: (הפעם השנית)

יג
השבועה. ר"ל למה השביעין בצבאות או באילות:

יד
הפוך. שהוא"ו שבמלת חוג נכתבה פה אחרי הגימ"ל: **כל הפרשה**. הוא כמלת וגומר או וכו' הרגילה בינינו:

יז
ממני. צ"ל ממנו:

ג

ב
רוח היום. כי עתה תיכף אחר עבור הסתיו עוד האוייר קר והאדמה לחה ולא נוכל ללון בכרמים עד שירבו הימים בימי הקיץ ויחם האויר: (בפעם השלישית) **משער לשער**. כי במדבר לא היו שוקים ורחובות רק כינה כן את השערים שהיו במחניהם:

ד

א
שער הרב. שפירוש צמתך הוא קשר השערות וקלוען יחד:

ב
מקום רחלים. שהל"ל כעדר רחלים הקצובות:

ג
ראה. או בעת שראה תאותו. (בפעם השלישית) כעין ארגמן. לפי מה שפירש לעיל מרכבו שהוא התקרה המכסה את הקורות. ושם היה ספון בארז ומחופה זהב סגור. אלא פירושו שהזהב היה כמראה ארגמן. או שהיה על הציפוי של זהב גם ציפוי ארגמן הגם שלא נאמר שם זה להדיא: **רועום**. צ"ל רואים וחוזים:

ט
למשל. לפי שהפסיק בענין ארוך לתאר את מגדל דוד. אמר שכאן חזר שוב לעניו הראשון למשל יופי איבריה. או אולי כונתו לתרץ למה אמר שני שדיך ולא שתי שדיך כי שד

היא ל"נ. לכן אמר שלפי שמשלם לשני עפרים שהות ל"ז ושם אמר כשני אמר בנמשל ג"כ ל"ז: **פחות**. הם האנשים הפחותים במעלה ממשלמי הנדרים. כמו שהשמלה שהוא דבר שמחוץ לגוף פחותה במעלה מהשפתים עצמן:

ה

ב

הפוך. כי במלת קצות הוי"ו אחר הצדי"ק ופה קדמה: (הפעם השנית) **וזאת אמרה**. שכבר אמרה כן לעיל על משכבי בלילות בקשתי את שאהבה נפשי. רק שם בקשה אותו בחלום. וכאן בא אליה בהקיץ: **עתה היא**. צ"ל עת היא פושטת. שבא לדפוק על דלתותיה אחרי שכבר היתה פשוטה וערומה ונתעצלה לקום לפתוח לו: (בפעם השלישית) **שנים עשר**. שמן שלחיך פרדס רמונים עד ראשי בשמים חשוב י"ב דברים:

ו

רחוק. ר"ל ע"ד ההשאלה שלכן נקראת הליכה בשם חמק מן חמוקי ירכיך וההליכה בירך הוא:

י

מרכבה. צ"ל מרבבה:

יג

מן גדול. שמגדלות מיני מרקחים: בפסוק י"ד נמצא בקצת דפוסים איתא "כמו גלילי" וצ"ל גלגלי:

יד

כבר משל. באמרו לפני זה זכו נזיריה משלג וגו'. וא"כ באמרו ספיר גזרתם קאי על מראה האודם שדמהו לפנינים וספיר. כמ"ש אדמו עצם וכמו שדימה הלובן לשני דברים כן האדם: **וטעם המפרש**. צ"ל וטעה המפרש שהוא הביא ראיה מלבנת הספיר שהספיר הוא לבן. ובאמת טעה. כי לבנת מלשון לבנה:

טו

עש ועיש. שכמו שאמר עושה עש כסיל ובמ"א אמר ועיש על בניה תנחם. כן נקרא שש ושיש: **אבל מעיו חגורים**. צ"ל אצל מעיו חגורה. כי איננו הולך ערום. והיא מפארת אותו ביפיו לעיני רואים. ואין מן המוסר והצניעות לאשה לספר יופי אדם ערום. ואיברים הנסתרים: **האפודה**. ר"ל חגורת הי"ב מזלות שבאמצע כיפת הגלגל השמיני ומתחתיה מסלול השמש: **שש קצוות**. שכל גוף יש לו ד' רוחות ומעלה ומטה:

ו

ד
בדברי אחאב. צ״ל עד דברי אחאב. כי כל המלכים שמלכו עד אחאב היתה המטרופולין תרצה. רק עמרי אבי אחאב קנה את ההר שמר ויבן את העיר שומרין וממנו והלאה היתה היא המטרופולין למלכי אפרים:

ה
שערך. אחרי שכבר אמר זה לעיל. אלא שאמר שהיא היא אהובתו שהרי סימניה המובהקים בה:

יב
במלת בני. עיין בדברי הרב פ׳ ויחי שם ובביאורי שמה:

ז

א
יראו שלום. שמלת ירושלים מורכבת משתי מלות יראו שלם. שהכל יראו יראת הרוממות מפני גודל מעלת העיר שלם:

ב
שיסוב. ויהיה לפ״ז פירושו של חמק לשון סבוב ועבר ולעיל הביא פירוש אחר:

ג
ענינו. שלפי משמעות הענין נראה פירושו מלשון מדה ושעור. שאורו לא יחסיר מדתו כמו הלבנה. וא״כ בזה הוא עוד יפה מלבנה. (בפעם השנית) **בשרך**. צ"ל אזור השרירה חגור מתניה. דה"א לפרשו על שררו ממש כי אין זה מדרך הצניעות וכמ״ש לעיל בפסוק מעיו עשת שן: (בפעם השלישית) **כמו ההרים**. וזה פירוש כמחולת המחנים. שכל הנמצאים יצאו במחול לעומתם: **עין**. ר״ל מראה וגון הנקרא בשם כרמל:

יא
באף. נ״ל שצ״ל או ביופי. שדימה ראשו לכרמל במראהו אם הכרמל הוא גון כזה המתאים ליופי הראש. ואם לא אז הדמיון בחנו וביפיו כיופי הנטוי על הר הכרמל: **כל אחד**. שא"ל שאלה דברי דודה דמה לשון אמרתי ומה היא התשובה אני לדודי:

ו
נחמיה בן חושיאל. בספר אבקת רוכל מביא שמשיח בן יוסף שמו נחמיה בן חושיאל: **אליהו**. הוא איש בעל השער בסמניו שעתיד להשתלח לפני ביאת המשיח. ורמז בזה לדרשת חז״ל מסכת סוכה נ״ב: מאן נינהו ארבעה חרשים זה כהן צדק ואליהו משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. וחשב גם פה ארבעה אלה:

ח

ה
הוא היפך. ששם כתוב ידידות ופה דודי וחסר יו"ד פה"פ: **וטעם הדודאים**. ר"ל שממלת הדודאים נתנו ריח משמע שהיו אז בכרמים. ואיך שייך ע"ז ועל פתחינו כל מגדים. איזו פתחים נמצאים בכרמים. וגם אין דרך המגדים להיות על הפתחים. רק על השלחן. לז"א שהכונה במלת ועל פתחינו הוא פתחי פיהם שהתחברו פיותיהם בנשיקותיהם זל"ז. וכמו שכתוב שמור פתחי פיך. ונשיקות הללו ימתקו לה ככל מיני מגדים. ולפירוש זה יוקשר היטב הכתוב אח"ז מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי. שלא היתה לי כל מניעה להתענג על נועם נשיקותיך בפרהסיא ובכל עת. וראיתי בזה ביאורים שונים. ואנשי לבב יאמרו לי: **ויקרא גן**. לפי שהתחילה לעיל הספור אל גנת אגוז ירדתי לראות הפרחה הגפן. וכאן אמר ג"כ לשון זה. לכן אמר כי גם הכרם יקרא גן: (בפעם השלישית) **הואיל והסתכל**. ר"ל הואל נא והסתכל כמו הואל נא ולין: **וכן אמר**. ר"ל כבר אמר כן לעיל השבעתי אתכם וכן מי זאת עולה. ושם מדבר על זמן יציאתם ממצרים ופה על הגאולה העתידה:

ו
מרובעת. כי שרשו שלהב ומן להבת שרשו להם:

יא
אומר כאן. ר"ל בהרבה מקומות מזה החיבור פירש מלת רבות שהם נקראים כן בלשון ישמעאל. (בפעם השלישית) חוזר על פסוק הראשון שמ"ם הכינוי של מלת תשמרם חוור אל אמרות ה' שזכר מקודם שה' ישמור אמרותיו שיוכלו ישראל לקיימם: **מאה כסף**. שמדמה כאלו כל שבט שוה מאה כסף ויעלה בעד עשרת השבטים אלף כסף:

מגלת רות

א

א
חרב שפוט. ד"ה ב' כ' י"ט דק"ל דכל שם המקור הוא בא קודם לפעל כמו האכל יאכל וכדומה לא קודם השם. ולז"א שהוא שם תאר להשופטים. כמו חרב שפוט שר"ל חרב משפט. והרב אמר שהוא כאלו נאמר כאשר שפטו השופטים. ובא מקור במקום עבר. **ואחר עמו**. והרי הוא כאלו אמר מבית לחם מיהודה:

ב
יששכר. ר"ל אלו מצאנו השם יששכר ולא היה מפורש טעם השם כי נתן אלהים שכרי או בשם משה לו לא נכתב סיפור השלכתו ליאור והוצאתו האם יכולנו לדעת מעצמנו טעם וסבת השם. וככה אין להתפלא ג"כ על השמות המוזרים מחלון וכליון שמורה על רעה ח"ו. כי בל"ס לו ידענו סבת השם לא היה מוזר לנו הדבר: **יואש ושרף**. ד"ה א' ד' כ"ב ויואש ושרף אשר בעלו למואב. ודרשו שם שהם מחלון וכליון: **אשת כלב**. ד"ה א' ב' י"ט: **שנתגיירו**. שבל"ס נתגיירו קודם שנשאים שהרי אח"כ אמרה נעמי ששבה אל עמה ואל אלהיה מכלל שעד עתה היתה עבריה:

ג
והזכירה. צ"ל והזכירם הכתוב בראשונה. ובאמת מת בעלה קודם. והל"ל ותשאר האשה מאישה ומשני ילדיה:

ו
במחשבה. שחשבה לשוב משם ועדיין לא שבה. כי אח"ז נאמר ותצא מן המקום:

יא
המכחישים. עיין בדברי הרב דברים כ"ה בפסוק כי ישבו אחים. כי המכחישים אמרו שמצות ייבום אינו רק על הקרובים לא על האחים ממש שהרי אשת אח היא מהעריות ורצו אחדים להביא ראיה מכאן שאמרה שאלו היה לה בנים היתה נותנם להם שמצות ייבום אפי' באח ממש:

יג
אחת. דהל"ל לאנשים: **גזרת ה'**. דלא שייך הפעל יצא על היד. לכן פירשוהו על הגזרה: **נמסרת**. צ"ל נסתרת:

כ
בעלי הה"א. כי מראה מבעיא ליה כמו מצאה בה"א הנקבה לבסוף. רק מפני שכאן נחלפה ה' באי'. ובנל"ה בא רק בה"א אחד לבסוף כמו רועה ונחה ההי"א: **דשא**. שלדעת ר' יהודה הוא מלשון דשא שרועה בדשא. והל"ל דשאה: **הנועם**. דק"ל דאין המרירות היפך הנועם רק היפך המתיקות. והיפך הטעם הוא הצער. לז"א שהטעם הוא מענג האדם והמרירות תצערו לזה יבאו כדבר והיפוכו: **הוא המתוק**. צ"ל המאכל המתוק ומלה היא מיותרת:

כא
כמו נגע. דק"ל שהפועל רע הוראתו על מעשה עול ולא במשפט. ואיך יחסה נעמי הצדקת להבוי"ת הפועל רע לומר עליו שהוא הרע לה הלא כל דרכיו משפט ואין עול. לז"א שהוראת רע תסבול ג"כ לשון מכה ונגע. כמו בורא רע. שהמכוון הוא היפך השלום:

על מעלי. ויהיה המכוון שהענישני על הרע שלי. והיא היא שעשתה הרעה: **לשון ב"א**. שאומרים לפי דמיונם שהשם הרע להם הגם שבאמת רק רשעתו תיסרהו ועיין בפ' בהעלותך בפסוק למה הרעת ומש"ש:

כב
פעם אחרת. אחר שכבר אמר לעיל ותצא מן המקום:

ב

א
אישה. שהרי התחיל לומר ולנעמי מודע. משמע שהיה לה מודע. וסיים לאישה:

ב
בועז. ותהיה כונת הכתוב כן. אלכה נא השדה של בועז ואלקטה שם בשבלים. אחר אשר אדע כי מצאתי חן בעיניו להרשני לזה: **לא נזכר**. שלא נזכר מקודם שם בעל השדה. בכ"ז אמר בעיניו בכינוי נסתר. שהרי אמר אח"כ ויקר מקרה וגומר משמע שמתחלה לא הלכה דוקא לשדה בועז:

ה
אשת איש. שהרי אמר למי האשה ולא אמר מי משמע למי היא נתונה: **ארצה**. מלבושי מואביות:

ו
סוכה. שהרי לביתה לא שבה עד הערב כמ"ש להלן ותלקט בשדה עד הערב. אלא שישבה בסוכה העשויה בשדה לצל לנוח מעט:

ח
מלרע. ומשפט הנגינה לבוא תמיד בתנועה המשתנית: **מוכרת**. ואין המשפט הנ"ל נוהג רק בתנועה המשתנית לסיבת אס"ף. משא"כ כאן שהשינוי זר:

ט
הה"א. כי שרשו צמא מנל"א והל"ל וצמאית האל"ף מורגשת ובא על משקל נל"ה שתית מצית. שנחלפה ה"א השרש ביו"ד:

יא
שלא נקרא. ר"ל בנין פעל: **לדור**. דאל"כ מה רבותא היא שהלכה אל עם אשר לא ידעה. כמה עוברי ארחות רחוקות איכא בשוקא:

יב
המ"ם. כי רוב השמות הנגזרים מפעל יבאו בתוספת מ"ם. כמו מקדש משכן מאכל:

יד
סוף. כי משפטו ותותַר או ותותֵר ונשתנה לקמ"ץ בעבור ההפסק:

יז
ביום אחד. בדבריו אלה נזדמנו איזו טעותים וכצ"ל: והנה בא ביום אחד ואומר לו כי יש לי טעמים וכו'. ארמית ועברית וי הי. כאשר וכו' ואחר כך יפה שערים וכו'. ור"ל כי בראותו שהאיש הזה יאהב רק להתהלך בנפלאות ורמזים ויבוז לדרך הפשט אז ענה כסיל כאולתו. שבאיפה שעורים שנתן לה רמז לה להעמודים שעשה שלמה שיצא ממנה במקדש ויקרא האחד בועז על שמו והיה סביבו צ"ו רמונים כמנין איפה , וגם אמר בתחלה וי הי שיש לה לספוד על אבשלום ורומז במלת כאיפה. כי כ"א שנה היה במותו. ונשאר ממלת כאיפה אחרי נכיון כ"א מלת יפה ואחריו שערים לרמוז כי היו שערותיו יפות כנאמר בש"ב יו"ד כ"ה. וע"ז הפירוש שמח מאוד האיש: **הגאולה ייבום**. עיין בפסוק כי ישבו אחים יחדיו ולעיל פסוק העוד לי בנים במעי. לסתור דברי המכחישים שמצות ייבום על הקרובים דוקא לא על האח והביאו ראיה מבועז. לז"א שזאת הגאולה הוא מנהג אחר הנהוג אז במקום שאין אח שהגואלים יקנו את נחלת המת:

כב
הנערים. שנעמי שינתה מדברי בועז לרות שהוא אמר עם הנערים אשר לי תדבקין. והיא הצדקת ייעצה לטוב יותר כי תדבק עם הנערות לא עם הנערים לבל תבוא לידי חשד ח"ו והגם שלא אמר לעיל רק לנער הנצב על הקוצרים מ"מ היו גם קוצרות. והן בכלל:

ג

ב
זרה. כי הל"ל מודענו:

י
התגיירה. שרחוק לומר שבועז יכוון לאמר לה כי היטיבה יותר במה שתחפוץ להיות לו לאשה ממה שהתגיירה בראשונה בנישואיה למחלון. שבל"ס המפעל ההוא יותר נכבד וגדול. רק יכוון אל שאר החסדים שעשתה עם נעמי ועם המתים:

טז
ויואל. ולא הודיע מקודם שקראו לו אלא שמובן מעצמו. כן פה מובן שהשיבה לה אנכי רות: **מי מה**. וחולק על פירוש ראשון ששאלה מי היא באשר לא יכלה עוד הכירה: **מי שמך**. שופטים י"ג י"ז. ויאמר מנוח אל מלאך. ה' מי שמך שהוא כמו מה שמך. כי מלת מי לא שייך רק על בע"ח: **הוא שם עצם**. שאין ראיה לדברי ר"י משם שהל"ל מה. כי אצל המלאך שמו הוא עצמו. ואינו כשם אדם ששמו טפל לו ומקרה בעצם וברוחניים השם מורה על עצמותו. וא"כ בשאלו מי שמך הרי הוא כאלו אומר מי אתה: **השבועה**.

כי מבלעדי השבועה לא עשה כלום רק דבר לה דברי תנחומין והבטחות. ולא יפול ע״ז שם מעשה:

ד

א
לעדה. שכתוב ועלתה יבמתו השערה לעיני הזקנים. וכן שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך:

ד
ברוחכם. ור״ל רוחכם אל יבגוד באשת נעוריכם: **כתובה**. קאי על דברי הכתוב קנותך השדה השדה מיד נעמי ומאת רות. דאם יקנה מנעמי מה צורך לקנות מרות. לז״א שמכירת רות היא חלקת השדה המיוחד לכתובתה. ונעמי היא היורשת כל הנשאר מבניה: **ונכתב**. ר״ל שהקרי קנית והכתיב קניתי. לומר קנה או אקנה:

יז
נחשון מת. בא להוכיח שבועז היה לכל הפחות כבר בן פ״ד שנה בלידתו את עובד. שהרי מן הסברא נראה כי נחשון שהיה נשיא במדבר בגזרת המרגלים היה כבר יותר מבן כ׳ וגם עליו נגזרה גזרת המרגלים ולא נכנס לארץ שהרי נתמנה לנשיא שבט יהודה ראש הדגלים ולמשרה גבוה כזו בל״ס לא ימנו איש צעיר לימים. וגם היה הכתוב משמיענו שגם נחשון היה מבאי הארץ. ולא היו ממנין בשיא אחר בחלוקת הארץ. וא״כ בע״כ נולד בנו שלמה כבר בשנת הארבעים. ולפי שאין בין זמן הכניסה לארץ עד לידת דוד רק שס״ו שנה (כצ״ל) ויעלה על כ״א מהדורות צ״א שנה שיהיה כ״א מהם בהולידו לא פחות מצ״א שנה. אך גם אם נניח כי נחשון היה פחות מבן כ׳ בעת גזרת המרגלים ונכנס לארץ בכ״ז פחות מבן י״ח אין ממנין לנשיא. ואם נצרף למספר שס״ו שנים הנ״ל עוד י״ח שנות נחשון וארבעים שהיו במדבר יעלה תכ״ד. וא״כ עולה על חמשה דורות פ״ד שנה לכ״א למצער:

מגלת איכה

(בהקדמת הרב) **הנשרפת**. עיין פירש״י בפסוק הראשון. והרב חולק ע״ז ממה שמצינו שני דברים החסרים במגלה זו מכפי דברי ה׳ אל ירמיהו שיכתוב במגלה הנשרפת: א) צוה לו לכתוב על ישראל ועל כל הגוים דברי ה׳ ופה במגלה בלתי כתובים רק דברי קינים ומספד לא נבואות: הב׳) ששם היה כתוב אודות ביאת מלך בבל. וכאן אין זכר לזה כלל:

א

א

עם לי. שפעם כתוב לבדד ופעם בדד: **המדבר**. ר"ל יו"ד הכינוי בשמות. כי בפעלים אדרבא בכינוי "תי" היא תמיד מלעיל. או יכוון גם בפעלים לכינוי יו"ד לבד לנכחת: **השתנות הב**'. כי משפטו גנובת בפתח. ולסיבת היו"ד הנוספת באה בשוא ולא תקבל הנגינה ולכן הוא מלרע. ודעת המדקדקים האחרונים בזה הוא שבכל יו"ד נוספת הנגינה מלרע ומלות רבתי שרתי זרות ומלת גנובתי באה כמשפט: **ולא נדגש**. כי משפטו למס ומ"ם דגושה כדין ה"א הידיעה ובא נח תחת דגש:

ג

ונקבה. ולכן אמר גלתה בל"נ: **משונה**. כי הל"ל המצרים. כי שרשו צרר מכפולים ומשפטו על משקל מסבים. רק בעבור הרי"ש שאינה מקבלת דגוש יתחלף לצירי:

ה

כל א'. דהל"ל לראשים: **בחסרון**. כי מבעיא ליה בשבי: **מקום אשר**. דהל"ל כאילים אשר לא מצאו מרעה: **כי ששת**. הוא כמו כי בששת וכן כאן הוא כמו בימי עניה: **והט' שרש**. מלשון מרדות:

ח

אחר. כי זולל הוא מכפולים. וזה משרש זול:

ט

ירידה. הרב מפרש מלת פלאים מלשון מופלא ומכוסה שירדה ירידה עד שצריכה לכסות פניה מן הבושה וכמ"ש בהטעמים:

י

שבה. שמלת ראתה קאי על ירושלים וכל שם עיר הוא ל"נ:

יב

בקמץ קטן. שבנין פִּקֵּד בכפולים עה"פ בצירי ובפַּעַל בפתח:

יד

כמו נמהר. מלשון שוקד אני על דברו. ולפ"ז הל"ל בשי"ן ימנית. ולכן אמר שאין לו דמיון. ונעלם שרשו: **אל עול**. לא אל פשעי דא"כ הכשילו מבעיא ליה: **אחר בידי**. כאלו אמר בידי אשר לא אוכל קום עמו:

טו

שרש אחר. כי סלה הוא מנל"ה ומסלה מלשון מסלול: **אל בת**. כמו בתולה של בת יהודה. וא"כ הבת היא איננה הבתולה:

טז
והעין יורד. דהל"ל עיני עיני יורידו מים אם קאי על העינים. שהעין תוריד הדמעה. לא יורדה בפעל עומד. דמשמע שהעין עצמו יורד. לז"א שדמהו לעין המים שהמעיין עצמו יורד:

יח
הפוך. שאנא בא' מלשון עתה:

כ
הבכי כמים. צ"ל כמים עכורים. וכן היין נקרא חמר לפי שמראיתו דומה למים מהולים בטיט:

כא
כמשמעו. שהבאת עלינו יום הצרה שקראת "ויהיו כמוני" הוא ענין בפ"ע שיקלל שונאיו שיהיו ג"כ כמהו:

(**בפירוש הטעמים**)

ז
מה שתעשה. שבשביל הבטלה היא מתעסקת בדברים שעברו עליה לבלי הועיל:

ט
לא תראה. צ"ל שלא תראה שירדה למטה. ונטמנה במטמוניות לבל תראה ערותה:

כא
נמשלים לי. נראה שצ"ל עד שיהיו נמשלים לי שישמחו עד שתתמלא סאתם ויהיו נמשלים לי. לפי שתבוא כל רעתם לפניך. ותעשה למו כאשר עוללת לי על פשעי:

ב

יט
ר"ל. הכתוב ראה ה' והביטה:

כב
אחד. שהל"ל כלום בל"ר:

ג

בביאור המלות

א
*השבות. כאלו אמר עני השביה אז עני הגלות: **ונשאר אני**. יחזקאל ט' ח' והל"ל ונשארתי:

ג
מכתו. שאין שייך יד אצל הבוי"ת:

ה
תלואים. שהוא מלשון תליה וכתוב באל"ף. וכמו כן הוא פירושו כאן שהקיף הראש בחבלי הצרות. ותלאה להראש. וה"ל להדגיש הה"א במפיק ונשמט כמו במלת ושערה. וכינה הראש בל"נ:

ח
השירו. הושע ח' ד' והוא כמו הסירו לפירוש אחר שהביא הרב שם. כי י"מ אותו לשון שררה:

ט
הארי. שלכן הסמיך כאן הדוב להארי כי מנהג הדוב ללכת קודם הארי ולבשר בואו במקומות המצוים יחד:

יד
היה נוסף. צ"ל היו"ד נוסף כאלו אמר הייתי שחוק לכל עם. שנראה רחוק לומר שישראל שחקו ממנו בהולכם עמו לגולה. ולפירוש ראשון צ"ל ששחקו מנבואותיו קודם הגלות. ויבזוהו בלבם:

טז
גאלני. מלשון מגואל ונתעב:

יח
בנצח. הזמן הקצוב וכח הקיום שיש לכל נמצא קרוי נצח שלו והי"ת קרוי נצחי סתם:

כ
בקשה. כאומר להשם זכור אתה צרתי אשר נפשי תשוח עלי מדי אזכרנה:

כא
התחלת. לכן אמר זאת בל"נ:

כב
כמשמעו. עיין פירש"י: **הכפל**. כמו תממו וכן פירש"י לחד פירוש:

כה
באמת. כמ"ש לכל אשר יקראוהו באמת:

כו
רפה. שהיא רק לתיקון הלשון והל"ל טוב יחיל ודומם:

לג
היצא. שבא בצירי עה"פ:

מא
משאת. עיין פירוש הטעמים על פסוק זה:

מב
נוסף. ולכן כמ"ש פה נחנו הוא הנכון ואינו חסר אל"ף:

מט
לכל עינו. צ"ל לכל עין שעינו נגרה תמיד ולכן תשתנה מכל העינים: **ת' תרומת**. ר"ל ת"ו הראשונה שהיא נוספת לפי ששרשו הרמה. ופה בא ה' נוספת בראש:

נא
האחרון. שהוא בכה יותר הרבה ומאוחר מכל בכית בנות עירי. והוא היה בין הבוכים כעוללות אם כלה בציר:

נה
התחתיות. כי הבור הוא ממילא תחתית. ובור תחתיות הוא תחתית התחתיות:

נו
רוחתי. ששמעת קולי בכל עת שקראתיך הן בעת רוחתי שקראתיך מטוב לב והן בעת שועתי מקרב צרה וכמו כן שפטה עתה משפטי מצרי:

ס
בפרהסיא. ולכן אמר אח"כ כל מחשבותם שהן בסתר. וכן בפסוק שאח"ז:

סה
אכילה. צ"ל אכילת: **גגון**. עיין בפירוש הטעמים כאן: **תאנתה**. ירמיה ב' כ"ד שפירושו מלשון והאלהים אנה:

(**בפירוש הטעמים**)

יא שומם. שבדניאל י"א ל"א כתיב שקוץ משומם. ושם י"ב י"א כתיב שקוץ שומם. הרי שאחד הם:

יג
בחלב. דלשון הביא בכליותי משמע שאספם שמה. ולמה בכליותיו דוקא. אלא שהיו מובלעים ותקועים בחלב הכליות:

טז
אפר כלחם. כמ"ש ג"כ דוד כי אפר כלחם אכלתי. שבמקום שיאכל לחם היה מתגולל בעפר לרוב צרותיו ושבע בהאבק הנכנס לפיו:

כ
כי זכור. ר"ל המלות זכור תזכור מקומם אחרי זאת אשיב אל לבי. כאלו נאמר וכאשר תשוה עלי נפשי זאת אשיב אל לבי כי זכור תזכור:

כג
רחמיו. שמלת רחמיו שבסוף הפסוק שלפניו קאי גם על ראש פסוק זה כאלו אמר רחמיו חדשים לבקרים:

ט
כמו דומו. ש"א י"ד ט':

לב
רק הוגה. מפרש מלת כי אם כמו רק. לא יזנח לעולם רק אם הוגה ירחם אח"כ:

לד
האופן. גלגל הרקיע:

לו
דבקים. מן לדכא עד בריבו דבקים שכל אלה ה' לא ראה: **השם רואהו**. וזה כיון שהשם לא ראה א"כ אינו בנמצא כלל:

נט
משפטי. צ"ל שיעשו לי קח משפטי. ור"ל אם הם יעותו משפטי. קח אתה בידך משפטי:

ד

(בביאור המלות)

א
עממוהו. לשון דמיון וערך. ועיין בפירוש הטעמים הכוונה בפסוק עפ"ז וכן ישנא:

ג
זכר. קאי על מלת תנין שנמצא במקרא פעם בל"ז כמו התנין הגדול הרובץ. ופה היא ל"נ כמ"ש חלצו שד. וי"מ כי כונת הרב על מלת לשון בפסוק שאח"ז , וצ"ל קודם "יש ל"ז" שתי נקודות מפסיקות , וכונתו שפה אמר דבק לשון יונק בל"ז, ופעם אמר תדבק לשוני בל"נ, ולז"א: יש מלת "לשון" זכר. ויש "לשון" נקבה , וזה דרך צחות לשון הרב לכתוב בדרך חדוד:

ז
כפול. מביא ראיה שהספיר הוא אדום. שכמו שלענין הלובן כפל הדמיון כשלג וכחלב כן לענין האודם. משל לפנינים וספיר. כאלו אמר אדמו מספיר גזרתם: **ולכנת**. ר"ל מ"ש כלבנת הספיר אין פירושו כלבנונית. רק מלשון לבנה שבונין בחומה. והראיה שביחזקאל אמר אבן הספיר וכן לבנת הוא אבן:

ח
לבדו. שאין לו דמיון במקרא:

יג
כל צדיק. דהל"ל דמי צדיקים:

טו
גוי. דהל"ל סורו טמאים לז"א שקאי על כל הגוי. ויוכל לכנותם ברבים ויחיד:

יז
אין לו. כי לבוא ת' נוסף באמצע אין עוד דמיון:

יח
כאלו צדו. כי באמת אין שייך צידה בצעדים רק הוא משל על גודל כשלונם בלכתם:

יט
ויאמר. צ"ל וכן יאמר דלקונו. שהוא כאלו דלקונו שרדפו אחרינו כאש החלק מהר:

כ
בשחתם. יחזקאל י"ט ח':

כח
ארמים. כי עוץ היה בן נחור. כמ"ש ועוץ וארם. ועוץ זה הוא מאדום:

כב
ישוב פקד. שמלות פקד עונך בת אדום הכונה שעונך פקד אותך:

(**בפירוש הטעמים**)

א
ששה. כי שש מיני מתכת נמצא בלשון עבר והם: **זהב**. כסף. נחשת. ברזל. בדיל ועופרת:

ג
הזכרים יקחו. שמלת תנין ברוב המקומות הוא ל"ז גם קשה למה לא אמר חלצו שדיהן ואמר סתם שד: **נשי צאן**. צ"ל נשי ציון. וכיון בזה לדברי המדרש שהיו התנינים מוציאים שדי הנקבות של נשי ישראל והיניקו מהן גוריהן. ודיוקם ג"כ מאמרו שד סתם. גם ממה שהתנינים אינם מסוג היונקים ואין להם שדים כלל כי הם מסוג מטילי ביצים:

ד
ליונק. ולפיכך גבי יונק אמר רק בצמא: **עוללות הגפן**. שהיונק בגפן הוא הענף הרך והעולל הוא הפרי הקטן שהוא חשוב מהיונק:

ה
כל רואים. צ"ל כל ראיהם:

ו
בקרבן. כמו שהקרבן נקרא חטאת או אשם. על שהוא בא לכפר על החטא והאשמה. כן יקרא עונש הבא על חטא בשם עון. וכמו שסיים ההפוכה כמו רגע ולא היה העונש גדול כזה:

יג
אסף. שאמר בשר חסידיך לחיתו יער:

יד
העורים. צ"ל כעורים: **אחר פועל**. יוכלו יגעו:

טו
והראשון. ר״ל כמו שפירש בביאור המלות שיסורו גוי טמא קראו למו. וע״ש מה שהוקשה לו:

טז
ויזעקוך. שפירושו זעקו אליך וכן כאן פירושו חלק אותם. ואין המ״ם מורה על כינוי. שלהם. כמו חלקם נתתי:

יז
שבישועתינו. צ״ל של ישועתינו. שימי הישועה נמלאו וכלו ובא זמן הגלות:

כ
כתובים. ד״ה ב׳ ל"ה כ״ה. ולדעתם יכוון שם על זאת הקינה של רוח אפינו משיח ה׳:

ה

ג
האב. לכן לא אמר רק ואין אב ולא אמר אב ואם:

ו
נתן ידו. פסוק הוא ביחזקאל י״ז י״ח גבי צדקיהו שנשבע לנ״נ והפר השמעה: **ואולי נשבע**. שכל זה עשינו שכרתנו ברית עם אשור ועם מצרים אולי נשבע לחם:

ט
בנפשותם. גבי שלשת הגבורים שבקעו במחנה פלשתים והביאו מים לדוד מבור בית לחם. במלכים ובד"ה א׳:

יא
כדרכה. ר״ל אף כדרכה. ובה לחלוק על פירש״י בפסוק וישכב אתה ויענה שפירש ויענה שלא כדרכה:

יב
העבדים. שהעבדים תלו בידיהם את שריהם:

יג
כמשמעו. שנשאו צידה לדרכם ועצים להסקה משא לעיפה:

יח
המהלכים. ויהיה הלכו מבנין הפעיל משרש ילך. כי להליכה שני שרשים הלך ילך: **ויהיה הלכו**. ר״ל או יהיה הלכו מבנין פעל משרש הלך כמו שברו כפרו: **ערום הלכו**. איוב כ״ד שמדבר שם על הרשעים שהם מנהיגים פועליהם ערומים:

כא
לעיר משכן. בא לפרש כפל הלשון השיבנו ונשובה:

כב
אלא אם. ר"ל לפ"ז שפירוש כי הוא אלא. כלומר שאם לא תשיבנו אליך אלא שמאוס תמאסנו לנצח. אז קצפת עלינו עד מאוד. והעונש גדול מנשוא: **והישר**. ולפ"ז יהיה פירוש כי אם כמו הגם כלומר שהגם שמאסתנו בעונינו הלא כבר קצפת והענשתנו עד למאוד. ולקחנו כפלים בכל חטאינו. ועתה שוב ורחם עלינו והשב נדחינו. ובנה בית קדשנו ותפארתנו. במהרה בימינו:

מגלת קהלת

(בהפתיחה): **הפועל אחד**. ר"ל ששורת הדין נותנת שמפועל אחד לא תצא רק פעולה אחת ואיך פעלה השמש פה שני פעלים מתנגדים. להשחיר פני הכובס ולהלבין הבגד הנכבס. אלא שלכן השתנו הפעולות רק מצד המקבלים. שעור פני האדם ישתחר בנפול עליו קוי השמש והבגד יתלבן. כן גם השי"ת פועל רק טוב. והרע בא רק מפאת המקבלים. הבלתי מוכנים לקבלת הטוב ההוא:

א

א
להיות תחלה. כפי הנראה יש בכאן איזו השמטות מלים. וכצ"ל: ודרך השיר להיות תהלה אל דבר היה או עתיד להיות. ור"ל שגדר השיר הוא תהלת איזו ענין או דבר שכבר היה או עתיד להיות שתתרגש נפש האדם עליו. וגדר המשל הוא להסביר איזו ענין ולקרבו אל השכל. ומזה נבין כי הספר הזה נמנה בין שלשת האלפים משל שחיבר כספר משלי שביאר זה בראש הספר. אחרי שגם עניני הספר הזה נטעמו רובם ע"י משלים כמו תן חלק לשבעה. ותרוץ הכד אל המבוע וכדומה. ובשיר השירים גילה בתחלתו כי הוא מחלק השירים שחיבר שלמה , ופה התחיל דברי כי הוא מחלק הדברים שדבר שלשת אלפים משל: **ובעבור היות**. בא לפרש מדוע לא התחיל פה ג"כ משלי קהלת רק דברי קהלת. ואמר לפי שיכון פה להביא כל דברי מחקר והרהורי הלב כהנהגת התבל איזו דרך ישרה שיבור לו האדם. אמר אלה הדברים וההנהגות שעשה שלמה לבחון ולתור אחרי הטוב והמועיל. כי מהפסוק שאח"ז מוכח כן שפירוש דברי הוא המעשים והתנהגות. שאין לומר שאמר דברי הבל הבלים כי אדרבא דבריו מלאים מוסר השכל וחכמה. אלא שאמר על המעשים הפחותים והקנינים המדומים שאסף שעליהם רמז במלת דברי קהלת שהם הבל אין מועיל בם מבלעדי יראת ה': **הפסוק השני**. אולי יכון למ"ש להלן בפרשה זו אני קהלת וגו' ונתתי את לבי לתור וגו' מכ"ז מוכח שפירוש

דברי על התעסקו במעשים ובחינות: **הוא שלם**. שמ״ש ומלכי צדק מלך שלם פירושו מלך ירושלים:

ב

הבלי העולם. וכמ״ש להלן בפירוש דברי ולא על אמריו אמרים שהם הבל הבלים: **וסגור דלתך**. עיין פ׳ בא בפסוק שגר בהמה: **בפתח**. גם הקמ״ץ קראו המדקדקים הראשונים פתח: **וכפל הבל**. שאמר עוד פעם שני הבל הבלים:

ג

שלם. ר"ל שהוא מנפ״י: **המאה ועשרים**. עיין ביאור ענין אלה המאה ועשרים מחברות של ז׳ ככבי הלכת בפי׳ תשא בפסוק ונצבת על הצור: **גלגל המוצק**. שהתוכנים הקדמונים הניחו שאין הארץ באמצע גלגל השמש ויתר המזלות רק יוצא הוא מהמרכז באופן שנקודה אחת מהמזלות רחוקה מן הארץ והשני שכנגדה במרחק ק״פ מעלות קרובה יותר להארץ. ונקראות נקודות הרום והשפל. ומובן ממילא שהפעולות היוצאות מהתחברות המזלות זע"ז ישתנו בערך פעולתם על הארץ בהיותם רחוקים ממנה מאשר בעת היותם קרובים אליה. וגם נקודות הרום והשפל לא ינוחו תמיד על מקום אחד ולזאת אין קצה להמון החליפות והתמורות אשר תקרינה את האלמה: **בתים**. ר״ל הצרופים שנוכל לעשות משני דברים או אותיות להציגם בשינוי זאח״ז הוא שנים. עד״מ אב. בא. ומארבעה אותיות יהיו כ״ד צירופים ככפל א׳ פעם ב׳ פעם ג׳ פעם ד׳ וכן לעולם. ולפ״ז בע״כ יהיו החילופים של המאה ועשרים מחברות שונות מז׳ ככבי הלכת למספר עצום ונורא. כי שם לא שמנו לב רק להתחברות ככבים משונים דהיינו שבכל התחברות משונה יהיה עכ״פ ככב אחד משונה. מהקודם שלא היה בהתחברות הראשונה. עד״מ בהתחברות שנים מהם יהיה שבתאי צדק. שבתאי מאדים וכו׳ אבל אין נ״מ אם יתחברו צדק ושבתאי או שבתאי וצדק. אבל הפעולות הנמשכות מהתחברותם ישתנו בל״ס גם בערך הקודם והמאוחר. וא״כ במחברות השלשה עד״מ שמצאנו שם מספרם שלשים וחמשה. אך כ״א מהתחברות ההיא תוכל להתהפך בבחינת הקודם והמאוחר על ששה אופנים. ויהיו ס״ה ר״י וכן השאר: **והעמל לבקש**. ר״ל אבל העמל לבקש חכמה לא אמר עליו שאין לו יתרון: **ותחל בארץ**. שדור הולך ודור בא מקביל לסוף מאמרו והארץ לעולם עמדת. שהארץ היא אם כל הדורות:

ה

עשרה. שהתוכנים חלקו את כל הגשמיים שבעולם בערך מדת גדלם על עשרה מדרגות זה למעלה מזה עד השמש הגדולה שבהם: **שני פעמים**. שהשמש זורחת בתקופת ניסן ותשרי תחת קו המשוה ומניסן עד תמוז תתנועע לצפון המשוה עד שתתרחק ממנו כ״ג

מעלות וחצי לצפון ומתקופת תמוז ואילך תשוב על עקבה להתקרב אליו בתשרי. ומאז עד טבת תתנועע שוב לדרום המשוה כ"ג מעלות וחצי ומאז תשוב עד ניסן אליו. וחוזרת חלילה תמיד. ומובן ממילא כי רק בשתי הנקודות הרחוקות מהמשוה כ"ג מעלות וחצי לצפון ולדרום לא תהיה השמש רק פ"א בשנה. אבל בכל המרחק שבנתיים תהיה ב"פ בשנה: א' בהתרחקה מהמשוה ושנית בשובה אליו:

ו

היא סבת. שמחמת חום השמש יתחמם האויר הסמוך לה ויקל בכובדו וידחפנו למעלה האויר של צדו הקר והכבד ממנו לרשת מקומו כידוע בחכמת הטבע. ומתנועת האויר יולד הרוח: **ביום לשנה**. כי בכל יום שבשנה זו. תשתוה נשיבת הרוח ליום ההוא בשנה החולפת:

ז

למעלה. כמ"ש חכמי ישראל בפסחים שבלילה החמה מהלכת מעל לרקיע: **ושרש ספור**. שדרך הסיפור שלא להאריך בענינים למודיים הדורשים עיון ועומק הגיון. רק לדבר מדברים המוחשים כמו שהם לפנינו מבלי חקור אחרי סבתם. שמקומו בספר למודי: **במקרה המקרה**. ר"ל מקרה במקרה שאחר שמעשיו הם רק מקרים א"כ מחשבת המעשה היא מקרה של המקרה:

ח

מלאים. ר"ל מלאים ומיגעים האדם: **והחפץ**. ר"ל הכונה: **כשהיו אמת**. צ"ל כשהיו אמש. כענין ועל סביבותיו שב הרוח: **מתדמות**. שסבת הראיה היא מהצטיירות הדבר המוחש תוך העין בדמותו וצלמו ע"י קוי האור היוצאים מהחומש ומצטיירים תוך העין על עור הרשת. והיא היא התמונה הקטנה הנראית תוך האישון של בת העין כידוע כ"ז בחכמת האופטיק. ואחרי שקוי האור הם דברים בלתי ממשיים. א"כ לא יתקיים הציור תוך העין אחר עבור המוחש ממול העין. ואם יתאוה לראותו עוד פעם יצטרך לעמוד עוד פעם לפני המוחש ההוא:

יא

כאשר שמענו. צ"ל כבר היה שמענו שמעו: **גם כי יקרה**. צ"ל ג"כ יקרה. שלאחרונים יקרה ג"כ כן שאחרוניהם לא יזכרו אותם: **כל הדברים**. בעניני הנהגת האדם הפרטים בימי חלדו שאין בהם יתרון וקיום:

יג

הבא אחריו. שמלת היא ענין רע שסיים הוא אינו סוף כונת כל הענין והרעיון. כי פירושו אע"פ שהוא ענין רע. וכמו שמפרש והולך וסוף הענין הוא ראיתי את כל המעשים:

ויתכן. ר״ל שמלת תחת השמש וכמו כן תחת השמים אין הכונה תחת הזמן וכמ״ש לעיל רק הכונה תחת המערכת והנהגה השמימית: **מ״ח צורות**. שכל צבא המזלות נחלקו אצל התוכנים למ״ח צורות שונות ומהם צורת הי״ב מזלות הידועים שתחתם מסלול השמש והירח: **עת לכל זמן**. צ״ל עם לכל זמן. ור״ל שממה שאמר לקמן ג' א' לכל זמן וכו' תחת השמים. מבואר שאין הפירוש של תחת השמים הוא תחת הזמן שאיך שייך לומר לכל זמן תחת הזמן. וכן לקמן ב' ג' אמר תחת השמים מספר ימי חייהם. ואם תחת השמים הוא תחת הזמן וכן מספר ימי חייהם הוא ג״כ זמן חייהם. והוא כפול לשון. אלא ע״כ שפירוש תחת השמים הם הפעולות והמעשים הנולדים ממשטרי השמים ותלוים בם:

יד

ודמיון. כי כמו שיאמר דמות ודמיון והכונה אחת היא. כן יאמר רעות ורעיון: **איננו שלם**. מנל״ה:

טו

שני שרשים. עוה מנל״ה ועוות משלמים: **הפירוש הראשון**. בפסוק תחת השמים ובפסוק תחת השמש שהכונה על הזמן המתהפך בתחבולותיו: **בעל מחסרון**. שלפני תיבת חסרון חסר תיבת בעל: **ראשון**. שחסרון דומה במשקלו למלת ראשון לענין תוספת הנו״ן: **על מעוות**. שלפני מלת וחסרון כאלו נכתב ומעוות חסרון: **בתהו**. אחרי שלא יוכל לשנות מאומה מכפי שנגזרה עליו ממערכה העליונה ביום הבראו:

ב

א

שני שרשים. נסך ומסך:

ד

כמו עשה. ויהיה פירוש הגדלתי מעשי. הגדלתי אסיפת קניני:

ז

לכם צאן. ובפ' שלפניה אמר מן הכבשים או מן העזים תקחו:

י

מן החזיק. מבנין הפעיל ובכ״ז בא הח' בשוא נע. כן ויאצל משפט הא' ג״כ בחטף קמץ כנקודת היו״ד. ומלת ויאצל הוא כמו ויאציל מבנין הפעיל או מפעל ובא על משקל יברך הגם שאין עה״פ אהחע״ר ונשמט הקמ״ץ מהאל״ף ובא תחת היו״ד השואית. מ״מ המלה היא זרה:

יא

שפניתי. אע״פ שעד ארגיעה שמחתי בעמלי אבל אם אך פניתי בשים לב לחקור אחרי תכליתם ומהותם באמת. ראיתי כי המה הבל:

יב
כמו תחת. צ"ל שהעולם כולו תחת ככב אחד עומד: **והענין כי מה**. ר"ל ענין פסוק זה: **שיבוא אחרי**. ר"ל כי מה יכולת באדם אחר לחקור ולדעת בתענוגי החומר ובשאר נסיונות יותר מאשר תשיג יד המלך. שהוא שלמה. וכל מי שיבוא אחריו ידע כי כל מה שיעשה כבר עשוהו אחרים וניסה הכל כי אין דומה לו ביכולת ובחכמה: **הענין והתשובה**. נראה שצ"ל והחשובות כי מאן חשיב ומאן ספין לשנות החלטת ועצת הקדמונים. ובמה עדיפי מנייהו. וא"כ אחרי אשר ע"פ נסיעותיו מכל המעשים והענינים שקדמוהו כי הכל הבל בל"ם תשאר ההחלטה אמתית תמיד:

יד
וגם ידעתי. ר"ל אבל גם ידעתי:

טז
בשכבר בענינה. כי נמצא על נהר כבר רק שם הוא שם מקום וכאן היא מציינת הזמן:

יח
מעט עמל. שמלת עמל שאצל און. או שענינו מורה על חטא. פירושו עון אך מ"מ אינו זז ממשמעו וקרוב אליו כי החטא הוא עמל בעיני המקום וקשה עליו להביט בו. וכן הוא מביא עמל ויגון על האדם:

יט
ה' התימה. זה קאי על מלת החכם יהיה: **שוא נע ופתח**. צ"ל הוא בפתח: **הייטב**. ר"ל וכן מלת הייטב היא בפתח לבד הגם שאין אחריה שוא והיא זרה. ועיין בדברי הרב בפסוק ההוא: **ופתח של ה"א**. צ"ל יופתח של ה' התימה ופעמים כעין זה ה' הידיעה וכו'. ור"ל שה"א התימה לפני אהחע"ר היא תמיד בפתח לפי שאין אחריה דגש אין הבדל בבואה לפני אהחע"ר או זולתה. משא"כ הידיעה יושלם הדגש כידוע אך לפעמים הדגש בלתי נשלם בת"ג. כמו החדש. החי: **ובל"ר יופחת**. אינו קאי על מלת חכם רק על אותיות אה"ע כמו העיני. הארצות העמים:

כא
שלמעלה. פסוק ט' ומי יודע החכם יהיה או סכל: **יתן לו**. לפירוש הראשון יהיה יתננו כמו יתן אותו. ולפירוש השני יהיה כינוי נ"ו על האדם שהש"י יסבב להאדם פעולת הנתינה שיתן חלקו ודחקו לזה הוי"ו של חלקו שלפירוש הראשון הל"ל יתן חלקו. וצריך לדחוק ולפרש. יתננו למי ? חלקו: **בני חיי**. לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא:

כד
לעשות רע. והכונה רק לעשות רע:

כה
ענינו הבל. צ"ל ענינו הכל. ובא לבאר מלת חוץ. שהוא כאלו אמר לבד. שהכונה לכלול הכל באיזו דבר לבד מאחד היוצא מן הכלל. וכן היא מלת חוץ רק שהיא מלה תלמודית ולבד היא עברית:

כו
בממון אחר. ר"ל שיגע בו איש אחר לאספו:

ג

א
כ"ח צורות. שמהלך הלבנה בכ"ח ימים בקירוב. ומסלתה תחת חגורת הי"ב מזלות. ותהיה בכל יום תחת מזל אחר ונקראים חלונות או בתים: **הצלם**. כמו שהצל יתנועע בע"כ לעומת תנועת השמש כנגדו. כן פעולות ותנועות האדם מוכרחות לפי הזמן והמערכת: **והראיה**. שפירוש יהמיון שיקבצו ממון הרבה בהמון:

ג
למחוץ. כי אין הרפואה היפך ההריגה רק היפך המכה. ופה חשיב רק דבר והיפוכו:

ד
דאגה. כי היפך הבכי הוא הרנה. כמ"ש בערב ילין בכי ולבקר רנה. לא השחוק שהוא היפך הדאגה, וכן רקוד הוא לשמח אחרים. כמו ספיד שהוא על מת:

ה
המקרה. כי מעשה אנוש ותחבולותיו הם במקרה. ואשר יקרה איזו מקרה עם המעשה ההוא הוא מקרה המקרה:

ז
מן החשו. גבי אלישע שאמרו לו הידעת וגומ' ואמר להם גם אני ידעתי החשו. ומפרש מלת החשו כמו ויחשו. והוא ענין בפ"ע. שהחשו ולא דברו עוד. לא מדברי אלישע להם בלווי לחשות. שא"כ הי"ל בפת"ח הה"א כמו העלו ובסגול הוא עבר:

י
קדמונינו. שבתלמוד ישמשו במלת עולם להוראת תבל. כמו על שלשה דברים העולם עומד:

יב
כי על. ר"ל רק על:

יד
העומד. ר"ל זמן ההוה: **הזמן אחד**. שהגם שהזמן יתחלק לעבר ועתיד בכ"ז היא אחד באמת. אחר שהעבר היה קודם לזה עתיד. והעתיד ישוב אח"כ לעבר והתנועה היא

כסדר תמיד. וכל רגע יהפך עתיד לעבר: **בגלגל**. התוכנים והפלוסופים הקדמונים האמינו שסבת תנועת גלגלי השמים בהיות כל נקודה ונקודה שבקו המקיף המכונה בשם רוחב בדברי הרב פה נכספת להגיע ולהמשך אל נקודת המרכז שהיא נקרא מוצק בדבריו ז"ל. על שם ששם יתלכדו ויתנגשו יחדו כל הקוים הנמשכים מהמקיף להמרכז. ולזה יחפו כל הנקודות זא"ז מלמעלה למטה בחפצם להגיע למטרתם. ולחכמי זמנינו יש דרך אחר בסבת תנועת גרמי השמים נפלא מאוד אין פה מקומו:

יז

איך יעשה. צ"ל איך ירשע מי שהוא מעשה האלהים: **ישוב גם זה**. שגם הנפש תשוב אל מקומה ותבוא במשפט על הכל כמו שישוב הגוף למקורו. כן הנפשות אשר מכס יה חצבו יעמדו לפני כסאו לדין וחשבון:

יח

הדגוש. ר"ל בבנין פעל שסימנו דגש בעה"פ יבאו הכפולים כמו בשלמים ולא יושלם בדגש כי אין דגש אחד מורה על שני ענינים כידוע: **עבר**. כי משפט בכל"ם לשמש רק עם המקור: **בהכין לו**. והכונה בעת אשר הכין:

כא

יש דגש. מוכיח מקמץ של העלה ומדגש יו"ד של הירדת. שהאי"ן הללו לא לתימה הם כמסתפק חלילה בהשארת הנפש ויתרונה על נפש הבהמית אך כונתו שלאו כל מוחא סביל דא להבין מהות הנפש ולכן יבערו ויכסלו בזה הרבה ב"א: **ובארבע יסודותיה**. דבריו אלה לקוחים מספר הקדוש ספר יצירה. ולהבין כונתו צריך שתדע כי מאזני החכמה שזכר הרב פה כונתו על חכמת ההגיון שעל פיה יוחקר כל מאמר ומשפט האמת אתו או משגה בו. וידוע כי עיקר חכמת ההגיון מיוסדת על ג' עיקרים אשר נמצאו בע"כ בכל מאמר: א) נושא המאמר. ב) הנשוא. ג) החיוב או השלילה שבמאמר שבא הנושא והנשוא. עד"מ: באמרך ראובן הוא חכם. יהיה ראובן הנושא. מלת חכם. היא הנשוא. ומלת הוא. המחייבת ומחלטת החכמה לראובן. ומשני משפטים שונים כאלה תורנו חכמת ההגיון באיזו אופן נוכל להוציא משניהם משפט שלישי אמתי בלי הטעה. נמצא שיסוד זאת החכמה שהיא אם כל יתר החכמות. שלשה שהם ארבעה המכונים לדברי הרב בספר יצירה בשם סופר. והוא הנושא שעליו שופטים במאמר ההוא. ספר. והוא הנשוא המסופר אודות הנושא. וספיר. הוא הגזרה וההחלטה והוא מורכב משנים מחיוב או שלילה. שנוכל ליחס שיש להנושא זה הנשוא. או לשללו ממנו. גם נוכל לחשוב הרביעי הרכבת המאמרים זב"ז להוליד מהם מאמר אמתי הנמשך מהם. ועיין בדברי הרב לקמן ז' כ"ז ובמש"ש: **נפש כל ארץ**. צ"ל נפש כל שרץ:

ד

ב
עדן. צ"ל עדנה וחסרה ה"א קודם הנו"ן כמו עד הנה:

ג
עדנה. שכמו שמלת עדנה שבפסוק שלפני זה חסרה ה"א אחת כן ג"כ במלת עדן חסרות שתי האי"ן שהיא ג"כ כמו עד הנה:

ד
וטוב השם. ר"ל ושם טוב:

ח
החכם יהיה. ר"ל אם העצל אשר מאנו ידיו לעשות ואוכל מה שיש לו. והקובץ עושר ונבהל להון ונפשו לא תשבע שניהם כסילים. וא"כ בע"כ החכם הוא המהלך בשביל הזהב באמצע וכמ"ש שלמה בתפלתו ריש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי:

י
ומלת אי. שמ"ש ואילו האחד הכונה ואוי לו האחד:

יב
יקראו. ה' צדקנו. ירמיהו כ"ג וא"ו. והוא כמו יקראהו או יקראנו:* נוסף.* והוא כמו ואם יתקף האחד. שיעמוד נגדו איש תקיף. ולפ"ז יהיה פעל עומד:

יד
אל"ף. כמו האסורים:

טז
כמו שהיו. ר"ל כמו שדור ההוה עם הדור הקודם לא מצאו שמחה מוחלטת בעולמם. כן הבא אחריהם ג"כ לא ישמח כי מה שהיה הוא שיהיה:

יז
עשה רגליו. ש"ב י"ט כ"ה. שצריך להסך רגליו ולשמור נקביו קודם תפלתו: **שמר רגלך**. ר"ל מנע רגלך לבל תלך:

ה

א
מצא עבדך. כמי שמבקש דבר התועה עד שמצאו: **המעתיקים**. שיוכל היות שהפיוט נכתב כהוגן בעצם וראשונה ורק המעתיקים אותו אחר"כ שמטו איזו מלה או אות והשחיתו הכונה: **הוא ביי'**. קודם הרי"ש וקאי על המשיח הנורא לכל מלכי ארץ. וכמ"ש יובילו שי למורא: **כמלת ראי**. צ"ל למלת ראי. כלומר שלא יאמר עוד עליהם ראי דרכך בגיא.־ כי יעביר עונם: **אין משמע**. שמשמעות התפלה הוא רק שיעבור הראי ויכפיל

חדשים. ואיך נבין מה בקשתו הלא כאשר נוכל לפרש שיכפיל שמים חדשים כמו כן יסבלו דבריו הפירוש שיכפיל עבותים חדשים להכות בהם: **בלי כ'**. שלא אמר כאש אוכלה רק אש אוכלה ממש. ובכ"ז אין אנו רשאים לאמר בתפלה בריך אתה אש. אף כי שלא נוכל לכנות השמים בשם ראי ושם נאמר כראי בכ"ף הדמיון: **קטרין**. כתוב הוא בדניאל שהיה מתיר קשרים כלומר מגלה ענינים נעלמים: **לוחץ יעפיל**. צ"ל יאפיל. למתנשא יפיל: **טעות שנית**. כי איך יעוז אנוש רמה לומר שהוא ימשח את הקב"ה למלך: **זננו** בשוא הז': **צו לשון עבר**. שנמצא בפיוט מלת צו תחת צוה בעבר. וצו הוא צווי לנכח: **עשירה**. כל חרוז ששלש תנועותיו האחרונות שוות נקרא חרוז עשיר ומשובח ולכן אמר ג"כ "אוימה". בשביל החרוז שאחריו "מסוימה" להעשיר החרוז: **הבי"ת**. שכמו שמחבר בחרוזיו ב עם וא"ו כמו לוי עם נביא על היותם ממוצא אחד כמו כן נוכל לחבר בחרוז ב' עם מ' לפי שהם ממוצא השפתים. הגם שלאזן השומע לא תשתיה ההברה שזה עיקר טיב החרוז: **אפרתי**. שלא ידעו להוציא בהברתם שין ימנית. ואמרו על שבלת סבלת: **לכן בעבור**. צ"ל אכן בעבור: **תפשום**. מ"א כ' י"ח:

ב

שרשים. המרה השחורה והירוקה האדומה והלבנה:

ה

שלישי. שיש עוד פירוש למלת חבל והוא של פשתים:

ו

חוץ אם היה. מלת חוץ פה היא כמלת בלבד וכמ"ש הרב לעיל במלת חוץ ממני. ולפ"ז יאמר שכל הדבורים מותרים ובלבד שיהיה בהם זכר מיראת השם ולא מרי כנגדו. ואולי צ"ל אם היה בו מרי לשם:

ז

או בגזל. שמלת גזל באס"ף הוא בקמץ הג' ועה"פ בצירי וכן מלת גדר:

ח

על אלה. צ"ל אלה על אלה: **סוד השם**. כי כל התמונות של המזלות הם מ"ח וז' ככבי לכת. הם נ"ה. שעל ידיהם יבואו כל המון החליפות והתמורות על האדם מיום הבראו. וע"י השתנות התחברותם זב"ז יתהוו כל פנעי העולם ומקריו. ובפ' שמות אמר הרב: ע"כ לא תמצאנו בספר קהלת (ר"ל השם הנכבד. רק שם אלהים) כי ידבר שם על המעשים אשר עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע. ע"כ. ור"ל ששם הנכבד מורה על ההנהגה ההשגחיית והנסיית. ושם אלהים מורה על הנהגתו ע"י הטבע. ולזה יכוון פה שהיודע סוד זה השם הנזכר בספר זה שהוא ההנהגה בלי שידוד המערכה. רק שהטבע

בעצמו ישלם לרשע כדי רשעתו. שהש"י שלב בחכמה בלולאות רוחניים את המעשים והפעולות הטובות עם הגמול הטוב. והמעשה הרע ממשיך בעצמו את העונש לעושהו. כמ"ש כי פועל אדם ישלם לו. רק גמול זה נעשה לאט לאט לא תיכף ברגע המעשה כגמול ההשגחי:

ט
וגם ישוב. ר"ל ומלת גם שאמר לומר גם זה הבל כאוהב כסף: **לא תבואה**. שלא תהיה לו תבואה באסמיו כי הם יאכלוה:

י
צווי לרבים. צ"ל צווי ליחיד שהוא יבא מנל"ה לא מכפולים:

יא
הלמ"ד. של מלת לעיני מורה שמלת שנת נפרדת דאל"כ הל"ל שנת עיני:

יב
הענין. ר"ל שבדבריו אלה הוכיח כי רק עבודת האדמה וקנינה היא המעולה שאין לו פחד מגנבים ושודדים. וכמו שאמרו ז"ל קרקע אינה נגזלת:

יז
שלישי. כי כבר הזכיר זה שני פעמים. והזכיר זה עוד הפעם כאומר וגם בעבור זה שלעומת שבאו כן ילכו ג"כ מוכח ממה שאמרתי כי רק יפה לאכול ולשמוח:

יח
החלק שישא. כי הטובה שייטיב לעצמו הוא הוא החלק היחידי שישא עמו. והשאר יניחנו למי שיבוא אחריו. ובקצת דפוסים כתוב "זה המקל" ואינו מובן והוא ט"ס:

יט
וענין ממנו. ולא אמר לאכול אותו. כי אין ראוי ג"כ שיאכלנו כולו רק להותיר דבר מה. ולכן אמר לאכול ממנו:

ו

א
בבל רבים. ירמיה נ' כ"ט: **אחריו**. שכתוב אחריו כל דורכי קשת: **שלא הודיע**. שאלו הכונה בקרית מלך רב על הקב"ה הל"ל המלך הרב. והיה קאי על המלך הידוע בכל מקום: **רבי המלך**. שפירושו גדולי המלך. ויהה גם פירוש ורבה היא על האדם כמו וגדולה היא:

ב
סמיכה. שהפעלים מלא וחסר אינם דומים לשאר פעלים עומדים כמו הלך. ישב. שהם עומדים בעצמם. משא"כ הפעל מלא. הגם שלא תפול עליו שאלת מה אם הוא עומד אך

תפול עליו עכ"פ שאלת ממה נתמלא. ולכן יהיה לפעמים יוצא כשנדבר מדבר הממלא. כמו וכבוד ה' מלא את המשכן: **לשנים**. ר"ל בנין הפעיל:

ג

יזכרו שבעה. כמו עד עקרה ילדה שבעה. שבעתים יקם קין ולמך שבעים ושבעה. וכדומה לפי שמספר שבעה הוא מספר שלם. עיין לקמן ז' כ"ז. ובפסוק תספרו חמשים יום:

ד

שיתעלם. הרב מפרש מ"ש ובחושך שמו יכוסה שהוא כעין קללה שאיש כזה ראוי שלא יזכר שמו. דאל"כ אין הבנה להכתוב וגם הוא כפל לשון ללא צורך:

ז

וכל חטה. צ"ל וכל חטה. שאפילו יהיה לו הון קרח אם בל יהיה לו חטה לא ישבע מכספו ויגוע ברעב:

ח

כנגד החיים. כמו ואלכה לנגדך. שירצה להשתוות לכל החיים שרובם הולכים אחרי תאותם:

ט

דברי החיים. שהכסילים יאמרו טוב מראה עינים. שהוא מרבית הטובה שעליה אמר לעיל ומה יתרון לבעליו כ"א ראות עיניו. מהלך נפש. מחכמה ומדות טובות כהסתפקות:

יב

הליכת הנפש. אחרי תאות לבו לקבץ הון ולעזבו לבניו אחריו: **העיקר**. ר"ל ומה ימיו עצמם שהם עיקר האדם הם כלל. אך כי המקרים של הימים הבל המה אין ממש קיים בהם **והסכל**. לקמן יו"ד י"ד שפירש שם שמלות כי מי יודע מה טוב לאדם. הן דברי הכסיל שלזה יחפוץ רק למלא חשק לבבו:

ז

א

בעצמו טוב. ר"ל שלא יתכן פירוש זה לפי שכל הטובים שזכר בענין הם ממאמר המצטרף שדבר זה יותר טוב בערך השני. ולפי הי"מ יהיה רק פסוק זה יוצא מהכלל שזה דבר טוב בפ"ע לזכור תמיד יום מיתתו. מיום הולדו ואילך ואינו אומר מאיזו דבר הוא טוב:

ג

קרא שמו. שאין נ"מ אם תקרא שמו נפש או שם אחר: **כי עת**. וסוף הפסוק ולכל המעשה שם דהיינו בעה"ב: **אע"פ שהשלש**. צ"ל לפי שהשלש נפשות: **גם כי תמצא**. צ"ל גם

כן תמצא. ור"ל כי אשר נמצא פה דבר והיפוכו נמצא ג"כ ככה בספר משלי ובשאר הנביאים ותורת משה והאחד מדבר על הרוב. והיפוכו על המעט:

ו

עירים. הראשון לשון עירים ואתונות והשני מלשון ערים:

ז

מהולל. שבתחלה אמר שראוי לחכם למנוע עצמו משחוק ושמחת הכסילים ואח"ז אמר שיש עוד דבר היותר מזיק להחכם וראוי שישמור עצמו מזה מאוד. והוא העושק אשר בכחו לעשות החכם להולל ופוחז. וגם אם לא יעשוק בחזקה רק קבל ממנו מתנה בשחד יאבד את לבו. כמ"ש כי השחד יעור עיני חכמים: **נמצא עולתה**. ועולתה ל"נ והל"ל נמצאה רק יחסר מלת דבר קודם עולתה:

ט

פירשתי. לעיל ג' שלא יסתור דבריו כאן:

יג

הדמות. ר"ל בעת היצירה של כל נברא הושם במערכתו כח על כל גלגולי סבותיו במשך זמן מציאותו:

יד

לכן יש. צ"ל אכן יש עליו. ור"ל כי התחלת המקרא היה בטוב הוא רק לשון גוזמא. כלומר שמח והתענג. אכן סוף סוף ראה והבט כי יום רעה יוכל לבוא עליך כחתף ועתיד אתה ליתן את הדין על כל פעולתיך: **כפולות**. לדעת הרב מרמז בזה כי ז' אותיות הכפולות בחזק ורפיון שהם בגד כפרת (ואנו לא נדע החילוק בין חזק ורפה רק באותיות בכפת וגם הרי"ש בלתי מקבלת דגש כלל. והקדמונים ידעו השפה יותר ממנו) הם כפעולת שבעה ככבי הלכת בעולם פעם בחוזק ופעם ברפיון לטוב או לרע הכל כפי תכונת המקבל והכנתו מעת הולדו: **ואחריו ישוב**. ר"ל ומלת אחריו הכתוב פה במקרא הכינה אחרי אלהים הנזכר בתחלת דבריו:

ט

שניהם. ר"ל העין ולה"פ. רק תשום: **בפעלים שהע"יין**. צ"ל ובפעלים. והכונה שרק נע"ו בבנין נפעל יוכפל להי"פ כמו ותכונן שרשו כון:

יח

למשך. להיות נח נסתר: **אות או תנועה**. צ"ל אות בתנועה: **שומרים עצמם**. עיין לקמן כ"ז. ובפ' שמות בפסוק אהיה: **מדה**. כי כל שאר שמות הקדושים הם רק תארים ע"פ מדותיו מלבר שם הנכבד שהוא שהע"צ: **והוסיף אחד**. וא"כ איננו נכון כי לפי הי"מ הכונה שהחכמה תציל החכם מיד המערכה של ט' הגלגלים. ותפס עשרה במספר ולא

דק באחד. אך לפי שנזכר בכ"מ עשרה נאצלים והם ט' המלאכים הממונים על הגלגלים והכבוד עילת כל העילות. א"כ איך תפס כאן מספר עשרה שנוכל לטעות שהחכמה תעוז לחכם גם נגד הי"ת. ובאמת אין חכמה ואין עצה ואין תבונה עד ה'. מלבד זאת גם אם נולד החכם במערכה רעה לא תועילנו חכמתו:

כב

זכרים. כי מן פעם יאמר בל"ר פעמים בסימן רבים זכרים ובכ"ז הוא ל"נ. כמ"ש פה פעמים רבות. ולא רבים: **או הם בפיך**. יותר נראה להגיה או אם בפיך:

כג

בקשתי. ולפ"ז פירוש הפסוק כן אמרתי אחכמה אע"פ שהיא רחוקה בכ"ז יגעתי אחריה עד שמצאתיה:

כד

רחוק. ר"ל ע"פ פירוש האחרון שבפסוק שלפני זה תהיה הכונה כאן כי רק מה שהיה כבר ועבר ובטל מן המציאות זה רחוק למצוא. אבל דבר הנמצא הוא רק עמוק עמוק וצריך לחכמה יתירה לדלות הענין המבוקש אבל אינו נמצא בהחלט:

כו

פועל. ר"ל בינוני ומקל ומוצא רוח הוא בינוני הפעיל:

כז

החכמה. כאלו אמר אמרה חכמת קהלת ולז"א בל"נ: **החפץ**. ר"ל להוכיח איזו הוכחה ותולדה מאיזו מאמרים ומשפטים: **שהמחברת**. כי חכמת ההגיון יסודה הוא המאמר המורכב מנושא ונשוא וקשורם יחד בחיוב או בשלילה כמ"ש לעיל מזה. וע"פ כללים ידועים תורנו זאת החכמה. איך להוליד ממאמרים אחדים משפט שלישי בלתי מוטעה. כי ישנם משפטים כאלה אשר בהשקפה הראשונה יתדמה לנו שהם צודקים ואמתים. אך אם ננתחם ע"פ כללי החכמה. אין הנולד נמשך כלל מהקודם. והיה בכזב בלדת אותו. ואין פה המקום לדבר בפרוטרוט מכל זה אך מהנצרך להבנת דברי הרב אציע בזה ד' מיני התחברות משפטים והרכבתם. 1) אם תאמר כל אדם הוא חי א). כל חי מרגיש ב). א"כ נולד מזה ומוכח שכל אדם מרגיש ג). פה הנושא שבמשפט. ב) הוא הנשוא שבמשפט א). 2) ואם תאמר כן: כל אדם חי א). כל מדבר אדם ב). א"כ מוכח שכל מדבר חי ג). פה הנשוא במשפט ב' הוא הנושא שבמשפט א). 3) ואם תאמר כן: כל אדם מדבר א). כל אדם שוחק ב). א"כ כל מדבר שוחק ג). פה שני הנושאים שוים במשפטים המולידים. ומשני הנשואים השונים שבהם הולדנו משפט שלישי אמתי. 4) ואם תאמר: כל אדם מדבר א). כל צוחק מדבר ב). א"כ כל אדם צוחק ג). בזה שני

הנשואים שוים ומנושאים השונים נולד המשפט. ומ״ש הרב הנשוא בראשונה והנושא באחרונה הכונה או הנושא באחרונה. נמצא שמיני הרכבות בכלל הם ג׳. או משני הנושאים או משני הנשואים או מנושא ונשוא יולד הנולד: **ראש המספר**. שמספר שנים הוא ראשית המספרים. כי מספר אחד אינו בחשבון שהוא רק היסוד והאב של כל המספרים. שהרי נוכל לכפול או לחלק כל מספר על אחד ולא ישתנה ע״ז מאומה: **כמו סוף**. כי כל משולש הוא בעל זויות ואחד ממנו עכ״פ חד. וארבעה. הוא המרובע בעל ד׳ צלעות וזה קרוי נגדר. ותמונה מחומשת כבר היא קרובה לתמונת עיגול. ובעלת ששה צלעות היא תמונה מיושרת. לפי שאם נמשוך מקצה צלעותיה קוים ישרים אל מרכזה. תהיה מדת כל הקוים הללו שוה למדת צלעותיה ושלשת הזויות שבכל משולש ממשולשים האלה שיעשו ע״י הקוים יהיו כולם שוים זל״ז. ומספר שבעה היא מספר שלם. עיין מ״ש ע״ז בפסוק תספרו חמשים יום. ובפ׳ בלק פסוק ובנה לי בזה שבעה מזבחות. ומספר שמונה הוא המעוקב משנים שהוא ראש המספרים והמעוקב הוא גוף כי המרובע הוא רק שטח: **משרת** מ״א א׳ והל״ל משרתת: **חסרו הד׳**. דהל״ל אחרת. ודבר זה הוא מקרה כאן. כי ברוב המקומות נכתבו שניהם כמו ללת ולדת. שע״פ רוב נכתב ללדת: **בענין אחד**. ר״ל שמלת אחד יש לה שני שרשים אח ואחד. ומן אח יאמר אחת בל״נ. ואינו חסר ד׳: **או פעול**. אם שהאח קאי על הפודה או הפדוי: **והנה ישוב**. ר״ל שלפ״ז ישוב הכתוב להיות שוה כאלו נאמר ועשה אחד מאחת ואין זה מצחות הלשון:

כח

זכר ויחיד. יבוא תמיד בדגש זולת במלת התל. אבל בל״נ יחידה נמצאה מלה זו בקשה: **ופירוש השלמים**. ר״ל מה בא למעט:

כט

חובר. שמלת חשבון היא ל״ז וסימן הרבים ו״ת בסוף כמו ל״נ. וכן עון ובל״ר עונות:

ח

א

תוכיחני. ובתר הכי כתיב ובחמתך תיסרני והכונה אל בחמתך. וכן ושחד בחיק חימה מזה הכונה יכפה חימה עזה. וכן ויהי מתיו מספר הוא ואל יהי מתיו מספר: **העלמות**. לא על המישרים כי הוא כאלו נאמר ממישרים אהבוך והוא היין משרים:

ז

בפרט. כי הפרטים אינו יודע שום אדם ואפילו החכם בעל הנסיון:

ח
בתחלת. לעיל ד' ג': **משלחת המלחמה**. שנשק המועיל ביום קרב ומלחמה לא יועילנו ביום קצו:

י
בא בשכרו. שההיזק ישתקע בעבור שכרו ולא ישלם היזיקו. וירצו להסתייע מזה כי הפעל "בא" בהוראת שקיעה ישמש הכתוב גם בדברים זולת השמש: **מאורה**. הוא שם פיוט שאומרים אותו ביוצר אור. גם "אהבה" יקרא מ"ש בברכת אהבה רבה. וכן "זולת" מ"ש אצל זולתך סלה:

טו
ופי' ילונו. בלשון יחיד ותחלה חשב ענינים רבים. לאכול ולשתות ולשמוח. גם שלא תטעה לפרש לשון הלואה:

טז
אל לבי. וכמ"ש ג"כ ולבי ער כאלו הלב ינוד שנתו מעיניו:

יז
לכן זה. צ"ל אכן זה המעשה:

ט

א
כמו לכן. הוא כעין מאמר מוסגר לפרש מלת מעבדיהם. ולכן יכיר מעבדיהם הוא באיוב ל"ד:

ב
שיבא לכל. שכמו שיבא לכל אדם איזו מקרה כן יקרה לחכמים ולצדיקים ג"כ. וצדקתו גם חכמתו לא תמלטנו ביום פגע רע: **בלה"ק כמו**. שהוראת הכ' בראש המלה כתיבת כמו: **המרגלים**. ולפני זה הפסוק של ותשבו בקדש אמר ג"כ ותהינו לעלות. הרי שמדבר שם מענין שלוח המרגלים. ולכן אמר שישבו בקדש שנים רבות כימים אשר תרו המרגלים את הארץ:

ג
על המתים. הכתוב אח"ז והמתים אינם יודעים וגו': **אחריו**. והל"ל ואחריהם. כמ"ש בלבבם בל"ר. רק שמלת אחריו שב אל הלב שידבר אחרי דברי הוללות החיים ג"כ אל המתים:

ח
ענין אחד. נ"ל שצ"ל ענין אחר. שמפרשים הקדמונים פירשו שמפסוק הקדם לך אכול בשמחה וגו' מתחיל ענין אחר לא כמו שמפרש הרב שהכל ענין אחד מה שיאמרו בעלי ההוללות בלבבם:

י
על מעשה. שלא יתן דין וחשבון על מעשיו: **לצדיקים**. שאינם רואים פני גיהנם. א"כ בע"כ אין פירוש שאול גיהנם:

יא
וכי הטוב. ואמרתי ג"כ כי הטוב הוא שיתענג בחייו. חזרתי מתה מזה בעבור וכו': **ויהיו רשים**. הכסילים היה להם להיום רשים ורעבים: **הנזכרים**. הגבורים וחכמים ונבונים. כי גם הם נתונים תחת המקרה ואיך יאמר לו שיתענג וירוץ אחרי השמחה והאורב לו מאחריו בחדר המקרה: **לא יקום**. כלומר עשה בן אדם מה שתחפוץ אבל לא יעלה בידך כלום כי אין המעשים ברשותך: **החצי**. האצטגנינים יאמרו כי יתהוו שינוים בעולם באחד מהמבטים שחשב פה ועיין פ' נח בפסוק כי לימים עוד שבעה. וכן נמי ביתר התחברות ככבי הלכת: **חסרת נ'**. שהיא מלשון עונה: **ובפועל**. ר"ל בינוני: **בנו"ן שני**. צ"ל כנו"ן: **בארמית**. שתרגום בתו בנתיה. וחטים תרגם חנטין בעזרא וא"ו ט': **ויורה עליו**. צ"ל ויורה עליו אם לעת כזאת. ומוכח שעת ל"נ: **לבדו**. כי לעות הוא ע"מ לשוב לקום מנע"ו. ואם שרשו יהיה ענת הוא זר: **משקל פועלים**. לפי שהם במלאפום כמו לא אוכל לעשות. ואלו היה מפעל היה להם להנקד בשורק. ובהפעל בקמץ ובינוני פעול היה לו להיות יוקשים. אך בכ"ז ענינם מורה שהם פעולים. לא פועלים. ועיין בדבריו פ' שמות בפסוק והסנה איננו אכל: **פתאים**. לפי שכל פתי עושה בלי חשבון ודעת. ושם המ' סימן הרבים. ומזה מוכח שמ"ם פתאום נוסף: **ותמול**. שמלת שלשום כאלו נאמר שלישי שלהם שהם היום שעומד בו ויום אתמול ולפ"ז יהיה המ"ם במלת שלשום כינוי נסתרים לא תוספת:

יד
מה לעני. שזה הדבר עצמו אמר למעלה שאין להעני המלא דעת לדאוג על מותרות העוה"ז הנעדרים כי המה הבל ושלו גדולה משלהם:

טו
בארמית. לשון סכון וסכנה נמצא בארמית בלשון התלמוד מסוכן. שלפי דעת הרב הוא לשון עניות ומסכנות: **מה ענין**. שהם אמרו משא ה' להתלוצץ. ואין דרך לצנות בלב ובמחשבה:

טו
לכן בשעת. מלת לכן היא כמו אך תחת זאת. ויותר נראה שצ"ל אכן:

יז
ואלו היתה. ר"ל לו גם היתה בזויה. מכ"ש שהיא נשמעת ואינה בזויה:

יח
וכבר. בפסוק ט"ז. רק שם מדבר מגבורת הלב וכאן מכלי קרב ממש: **וישוב על מושל**. ר"ל גם ישוב זה הפסוק למ"ש בפסוק שלפ"ז מזעקת מושל בכסילים. וע"ז אמר כי חכמתו תפעל יותר מכלי קרב של המושל בכסילים:

י

א
ופי' הספר. ר"ל או פירושו על הספר בכלל לז"א ויקראהו בל"י: **בעה**. והל"ל יבעה שמן רוקח כמו מים תבעה אש: **הוא קמוץ**. ר"ל הקוף בנפרד ובנסמך היא בקמ"ץ. ורק בתאר השם חילוק בין נפרד ונסמך. שהנסמך בפתח הקו"ף: **הוא האדם**. כאלו אמר אדם יקר: **אחיה**. מ"א י"א ל"ג: אמר אחיה השילוני לירבעם על שלמה יען אשר עזבוני וגו', ובנחמיה י"ג כ"ו בכל אלה חטא שלמה: **מרפא**. ירמיה ל"ח ד': **תמורת ה"א**. ויהיה שרשו דשה מלשון דישה. ולפירוש הרב יהיה מלשון דשא. כעגלה הרועה בדשא ועשב:

ו
בעצמו נכון. ר"ל שלא יתכן פירוש זה. שלפ"ז ידבר פה מן הראוי להיות במשפט. והפסוק שלפניו ושלאחריו מדבר ממה שהוא היפך הראוי. ומסתמא גם זה האמצעי מדבר בענין אחד עמהם: **שיש להם מעלה**. זה נמשך למ"ש בסוף בשפל ישבו:

ט
עומד. ויסכן הוא מבנין נפעל. ומזה דחיה אחת למפרשים הנ"ל.
ועוד שיותר נכון שמלת סכנת היא בעלת אוצרות שיקחה לבעלת גנזיו לשמרם ובזה תוכל להתיחד עמו בכל עת ולשכב בחיקו. ועוד כי לזה הפירוש אין ראש ורגל. כלומר שלא יתקשר היטב עם פסוק זה הענין הקודם לו ושלאחריו:

י
וכשר. ר"ל הכתוב וכשר הדבר לפני המלך הוא עומד והכשר יוצא:

יב
לשון יחיד. וקאי על שפתות שהן ל"ר. כמו זבובי מות יבאיש יביע וצ"ל יביעו יבאישו:

יד
מי יודע. שהם ג"כ דברי הכסיל וכמו שאמר שם כי יש דברים הרבה מרבים הבל והכונה על דברי הכסיל:

טז
שלישי. כי מלת אי בהוראת אוי אין בנמצא עוד בכל התנ"ך: **עיניהו**. הכתוב באיוב כ"ד כ"ג. ומביא הר"מ הכהן שהוא כמו ועיניו בל"ר. שהרי מצינו אצל השם המשגיח מלת עינית בל"ר כמו נכח עיני ה': **נהפך העולם**. ר"ל הלבעבור מלה אחת זרה והיא הכתובה באיוב מ"ב בהתפללו בעד רעהו במקום רעיו נהפוך ונעקור משרש הכלל בכ"מ שמלת רעהו הוא בל"י: **בעינים**. ר"ל במראה הצבעים: **בליעל**. שפירושו בלי עול והוא בן חורים. ובכ"ז הוראתו בהיפך על איש רע מעללים ופחות הנפש:

יח
שנים. שסופו נקוד כנקוד שנים והוא נקרא משקל הזוגי ומורה שהדבר מחובר משני דברים כמו מספרים רחיים וכדומה: **הגלגלים**. שכל גלגל יש לו שני קוטבים וחציו שלמעלה סובב כלפי מטה וחציו שלמטה סובב ועולה למעלה א"כ הוא ג"כ נראה כמחובר משני חצאין: **סוד**. שהמים שבים הם מרים והעולים באד ויורדים בגשם הם מתוקים. ולפי חכמי הטבע האחרונים באמת מורכבים המים משני יסודות פשוטים מיסוד החמוצי ויסוד החנקי ושניהם אוריים: מעקש דרכים. שהולך בשני דרכים פעם בזה ופעם בזה כדרך כל איש הפכפך שאינו בוחר לו דרך ישרה ללכת בה בקביעות: **כי המקרה**. ר"ל אלה הי"א יפרשו הפסוק כן כי העושה המקרות אם יתעצל במלאכתו יהיה מעשהו מך ודל: **ומסכנות**. לא רצה לפרש ג"כ מלשון עצלות רק מלשון דלות כדי לקשר אליו הפסוק שאחריו והכסף יענה את הכל. וכמו שפירש הרב לקמן:

יט
שפירשתי. לעיל ט' י"א:

כ
היא שמעה. יהושע כ"ד כ"ז. האבן הזאת וגו' כי היא שמעה:

יא

א
מימי ברכה. בברכות וביברין של דגים ישליך המימה פרורי לחם ויזונו הדגים. וברוב הימים יצוד מהם דגים טובים למאכלו:

ב
יצירה. דברי הרב הסתומים והעניים במקום הזה. הם עשירים ומפורשים במקום אחר ביתר ביאור קצת. והוא בזכריה ד' יו"ד בפסוק שבעה אלה עיני ה' וז"ל: על דרך (לדעתי צ"ל או על דרך והוא פירוש אחר מהקודם.) שהזכיר בעל ספר יצירה. והיכל הקדש מכוון באמצע וכו'. וזה קצת הפירוש. כי לכל דבר יש הששׁ פאות שמכיר (שהם מעלה ומטה.

פנים ואחור. ימין ושמאל) והוא מכוון באמצע. וקראו היכל הקדש הוא הנכבד האמצעי וכו'. ודבר זה כולל כל הנוצרים ועל הנכבד יותר הזכיר היכל הקדש. ע"כ. וכונתו לדעתי כי לכך תפס במקרא בהרבה מקומות המספר שבעה לפי שהמספר הזה כולל כל נמצא שכל גוף יש לו ששה פאות המקיפים אותו מסביב והגוף בעצמו באמצע הוא השביעי. ומה שתפס דוקא בספר יצירה את היכל הקדש. לפי שהוא הנמצא היותר נכבד בתבל. וגם הוא במרכז האמתי של כל הבריאה. כמאמרם ז"ל על אבן שתיה שממנו הושתת העולם. תלה בו חשיבות מספר השבעה על שבעה גדרים שיש לו. ויהיה לדעת הרב פירוש של תן לשבעה שיחלק מטובו לכל נוצר שבעולם וגם בכל שמונת ימי השבוע מיום הראשון עד יום הראשון שלאחריו כלומר בלי הפסק זמן יתמיד טובתו לכל הגופים והנמצאים כי לא ידע אולי יהפך עליו הגלגל ויוצרך הוא לעזרת אחרים: **עם רעה**. והל"ל תהיה בל"נ:

יג

הוא יהי. צ"ל הוא יהיה. ור"ל והראיה כי יהוא איננו ל"י. שהרי בתחלה אמר לעיל ג' י"ד הוא יהיה לעולם. הרי של"י הוא יהיה ולא יהוא: **העשיר**. שכמו שבמקום מציאת הפרי שמה נמצאו גם הלוקטים. כן גם אם חננך אלהים בפרי העושר. תשביע ממנו רעבים: **חצי הפסוק**. שמלות אם ימלאו העבים מקבילות לפסוק שלפניו תן חלק לשבעה. כי האילנות ישקו הכל האדם והטבע רק עבור פרים משא"כ אחרי עקירת האילן משרשו ונפלו. כי האדם לא יפנה אליו עוד. וגם למטר השמים לא ישתה מים עוד להפריח ולהרבות לשדו. ואדרבא יבול מלחלוחית המים ויאבד מן הארץ. וזה מקביל עם אומרו כי לא תדע מה ילוד יום. ויעזבוך אחרים ג"כ לנפול ולא יחזיקו בך. בידעם כי לא תעניק לאחרים מטובך: **מן עצה**. כי עצת ה' היא תקום אם תהיה בצפון או בדרום. וזה המפרש לא אכל מעץ הדעת ולא ידע להבחין בין פירוש טוב ורע:

ה

כעוצם. כדבר שהוא סגור בבטן המלאה: **לאשה**. כאלו אמר בבטן האשה המלאה. ולפ"ז שפיר שו"א הבי"ת הראשונה ורפיון ב' השניה. ולפירוש שאחריו. שהמלאה תאר לבטן הל"ל בבטן. וכן לאיש העשיר משפטו לאיש בקמץ. כי משפט המתואר לבוא בה"א הידיעה כהתואר:

ו

הפירושים. שפירש לעיל פסוק ד' אם הוא משל או כמשמעו על שניהם אמר פה שיעשה כן תמיד: **היד**. שהיד ל"נ.

ואמר לבל תנוח ידו מלזרוע. ולפי שאין שייך לצוות להיד שתנוח בע"כ הכונה שהוא לא יתננה לנוח. כאלו אמר תניח בהפעיל. והא שלא פירש תנת שהוא נכח לזכר. לפי שמנוחה בקל הוא עומד. רק בהפעיל הוא יוצא:

ז

והוא מקום. צ"ל מקום המוח: **לעשות טוב**. כי האור הגם שהוא מתוק וכן שאר תענוגי העוה"ז יערבו ויחשכו בזכרו ימי החשך והרעה הרבים:

י

למעלה. ז' ג': **שחורה אני**. כינה ימי הנעורים בשם שחרות. וכמו שכינה האשה היפה בשם שחורה. וע"ש בשה"ש:

יב

א

שתי לשונות. בחרות הוא שם משפט לימי נוער ובחורים הוא ש"ת לאנשים עולי ימים או מובחרים ולזה שם בחרות בת"י לבסוף לבל יתחלף עם שם התאר בחורים. ובצירוף הכינוים יהיה ההבדל בניקוד הבי' כי מלשון בחורים ינקד בפתח ומלשון בחרות בשוא:

ב

האור. כי אחרי שהשמש תהפך לו לחשך מכ"ש שלא יראה לאור הירח וככבים. אך לפי שיש נבראים כאלה שלחולשת ראיתם ייטיבו לראות לאור הירח יותר מאור השמש. לז"א שהוא לא יראה שום אור: **הבכי**. שעיני יטפו דמעות תמיד כדרך הזקנים שעיניהם נחלשות:

ג

והמטהר. הוא כח הדוחה המותרות לחוץ:

ד

למלת כל. שכלל בנות השיר ישחו. וכלל הנשים יתנו ומלת כלל היא ל"ז:

ה

ו' יראו. והל"ל יירא בל"י כמ"ש קודם לזה ויקום לקול: **עי"ן**. שהוא כמו העגב. שעגבותיו ומקום מושבו התחתון יסור סבל בשרו ומשמנו ירזה: **בני האדם**. לתאות צעירי הימים. שמלת אביונה היא להקטנה. שאפילו חמדה קטנה לא תהיה לו: **אמינון**. בשאלת אבשלום לתמר האמינון אחיך היה עמך: **ונשמו**. בעזרא. ושמו גשם והוי"ו להקטנה: **בא**'. וא"כ הוא אינו מלשון נצה רק מלשון נאצה: **מואס**. ופירוש ינאץ השקד שכח השומר את הגוף ומקיימו ימאס עוד לשקוד על משמרתו: **קל**. שאף החגב הקל יכבד עליו כמשא לעיפה: **דקדוק**. ממלת אביונה שהיא לדעת הרב מלשון תבונה: **קָיְמָה**. משפטה כן לבוא בשלימות וכמו קיימת קים. וכן גם במלת אביונה נרגש יו"ד השרש:

קצוץ. שגם חמשים שנה קרוים עולם. ומכ"ש בית מועד לכל חי שהוא המעון הנצחי להאדם. ואולי רמז במ"ש ויש עולם קצוץ בסבת תחה"מ המקווה: **כשיוליכו**. מנקוד בשוק בפתח. שבשוק הידוע שישאוהו שמה יסובבו הסופדים: **ואין מים**. ר"ל אחרי שישבר הכד ואין עוד במה לשאוב המים.. ממילא ירוצצו אח"כ גם את הגלגל שבו העלו והורידו את הכד וישליכוהו ג"כ הבורה ככלי אין חפץ בו: **המרה**. והמרה שופכת את מרירותה לתוכה להשקיט חומה כמ"ש חז"ל הכבד כועס והמרה זורקת בו טפה. וחלק הכועס הוא המרה האדומה:

ח

לשונות. כי ידוע שהסגולים לא ישתנו בסמיכתם כמלת מלך עבד. והקמוצים ישתנו בסמיכות מן זהב זהב וכדומה ומלת הבל מצאנו בסגול בנפרד ובא בסמיכות הבל. לז"א שיש לו שני משקלים. והמשתנה בסמיכות הוא ממשקל הקמוצים כמו עָשָׁן ועֲשַׁן:

ט

יתמיד. צ"ל התמיד: **שירים** שהם שקולים במאזני החרוז והמשקל השוה:

יב

בהר. והוא כמו מעלות בהר. אף כאן עשות ספרים הוא כמו מעשות:

יג

השמעתיך הכל. הוא פירוש של הכל נשמע. או שאני כבר השמעתיך כל דעותי. או שכבר שמעת הכל מחכמים וכל מחלקותיהם:

יד

סוד. עיין בביאורי לעיל ה' ז' בפסוק כי גבוה מעל גבה שומר. ואין צורך לכפול הדברים: *עתה אשא לבבי אל כפים. להודות לרוכב שמים. אשר היה לי לעינים. בביאורי על הראב"ע טהור השפתים. לא יערכנו פטדת כוש וזהב פרוים. כן יעזרני להתחיל ולגמור פירושי על האור החיים. קדוש ה' מכובד בכל אפסים.

אור הגנוז

קונטרס כולל הערות וביאורים נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת בדברי רבינו הקדוש בעל האור החיים על התורה. במקומות אשר ההוגים בו מתקשים בהבנתם:

פתח דבר

יותר מכל מבארי ומפרשי התוה"ק אחרי אדונינו רש"י ז"ל הכי זכה להתפשט ולהתאהב על מרבית התורנים בנפות אלה, וביחוד בין אלה הנחשבים על דגל מחנה המחזיקים בנושנות וירא השם הוא המפרש היקר "אור החיים" מהגאון האלהי הר' חיים ן' עטר

זצ"ל. כן בסגנון לשונו ונועם לקחו להסביר ולהטעים דבריו כי נעמו למקשיבי לקחו הזך. כן בתוכן שיטתו ודרכו בקדש בכ"מ לשמור ארחות הפשט אף במקומות המתובלים בפלפלי הדרוש והרמז. עד כי לולא האריכות המצויה במקומות רבים מדבריו ועניני הקבלה והרמז שנזדמנו בתוכו לפרקים. היה באמת למפרש היותר מקובל על הלב במקומות שעמד עליהם. עד כי לדעתי היה סגנונו לאור ומורה דרך להמפרש המצוין הגאון מו"ה מאיר ליבוש מלביי"ם זי"ל: בביאורו היקר על התנ"ך. ולזאת אחשוב בצדק כי רבים יחזיקו לי טובה בבואי עתה בזה להרים המסך ולהסיר פני הלוט הלוט מעל מאמרים אחדים הסתומים או מוטעים בדבריו לסבת איזו ט"ס שנקרה בם. וזה יתן מקום לאוהבי הפלפולים העקומים לתלות בהם ביקי סרוקי. לפרש דבריו בדוחקים ודרכים זרים לבנות הררים תלוים בשערה על קוץ אחד מה שאין זה דרכו של הרב בכ"מ. כי שפתיו ברור תמללנה כל חפצו וכונתו. ואינו מקמץ במלים. ואגב אורחא אבאר ג"כ דבריו בפ' אחרי בפסוק ובקרבתם לפני ה'. והוא מאמר מחקרי עמוק ונשגב מאור אשר הזדמן בתוכו. הסתום וחתום לרוב המעיינים. ודבריו נכוחים וישרים למוצאי דעת מעט בספרי המחקר והטבע. וכאשר זה פעמים רבות נדרשתי לשואלי ביאור דבריו אלה ות"ל כי דברי הפיקו רצון מהם. ונענעו לי בראשם בת"ח: כן יהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל גם לרוב הקוראים דברי בזה. ומאל העוזר אשאל העזר. להישירני בדרך אמת.

בראשית

א

א

ומי כאלהינו. ר"ל כי רק אלהים אשר ממנו מוצא דבר. הוא יוכל לדעת את הנסמך החסר פה. וזולתו לא יוכל לדעת בבירור ועל מי סמך הכתוב שסתם ולא אמר בפירוש הנסמך. ואין זה דומה למגיד מראשית אחרית שעינינו מובן מעצמו ואין חשש תקלה. משא"כ כאן מאין נוכל לדעת בראשית איזו דבר נבראו שמים וארץ. ונוכל לבוא לידי טעות בעיקר גדול של חדוש העולם: (שם בציון י"ז) **מתוך קימת נפשו**. נראה שצ"ל מתוך אימת נפשו ור"ל כי ידבר דבריו מאימת נפשו, מהבויי"ת ונפשו היא המדברת. ודברים היוצאים מן הנפש יוכלו לפעול ולכנוס בנפש השומעת:

ז

אפשר שטעם. שלפי פירוש ראשון משמיענו חידוש במה שאמר ויהי כן אחר ויעש. שהגם שעשאו כקערה הפוכה על פניה נשא על גבנוניתו המים העליונים היפך הנהוג

לשום הנוזלים בקערורית הקערה. ולא שינה את תפקידו. ולפי פירוש השני לא איחר לומר ויהי כן לצד איזו חידוש. רק שאינו מאוחר כלל. כי באמת כאן מקומו הראוי אחר שהשלים כל התנאים. כי גם ויעש אלהים את הרקיע היא מתנאי הבריאה שישא המים על גבנוניתו: **בכל תנאי הבריאה**. צ"ל ככל תנאי הבריאה. ור"ל כי הפסוק ויעש הוא ג"כ תנאי אחד כיתר כל תנאי הבריאה:

טו

יומא דעיבא. ר"ל שלפ"ז הלא תמיד מתפשט אור השמש ומפלס לו נתיב דרך מחיצת הרקיע. ובכ"ז אינו כולו שמשא. ובמה כח העננים יפה לפזר קרני השמש לכ"מ סביבותם בעברם דרך בם. לז"א כי ע"י מסך מבדיל אחד הגם שיתפשט ג"כ קצת האור לצדדין אך בכ"ז המקום האמתי שנכח השמש מבהיק באור יותר בהיר מסביבותיו משא"כ אם יתפשט עוד הפעם דרך העננים יוסיף להתפשט לצדדין:

כ

על פי הנקודות. כפי הנראה נזדמנה לפני הרב נוסחא כזאת בחומשים שלפניו. אבל בכל החומשים שבידינו כתוב כאן בשב"א תחת הרי"ש כמו בשאר המקומות. ואולי זה מחילוף הנוסחאות של מדנחאי ומערבעי וקושיתו אולי נוכל לתרץ שחז"ל דרשו דרשתם מיתור הכתוב של ויתן אתם אלהים ברקיע השמים לגמרי שכבר כתב זה לעיל (ויתן אתם) והיו למאורות ברקיע השמים אלא שבא להורות שהגביהם לרקיע ב'. ועיקר דרשתם סמכו על כתוב ושמי השמים וכל צבאם:

כא

המצמיח ולא הבורא. נראה להגיה "שלא הבורא." ור"ל בזמן שהמצמיח הוא זולת הבוי"ת לא יוכל לברוא יותר ממה שיש בו. ואם לא נגיה בדבריו הכונה במלת ולא הבורא על כל דבר הבורא דבר:

כב

שלא בירך שרץ העוף. ממה שלא נאמר ומלאו את המים והארץ והוה קאי על כל ברית המים. ומדכתב והעוף ירב בארץ בפ"ע מוכח שהברכה של פרו ורבו הקודמת לא קאי על עוף ג"כ: **דקאי צדק**. שבת קנ"ו ע"ב: **אומר והעוף ירב**. בלשון עתיד ולא בלשון צווי כמ"ש גבי דגים:

כח

פי' שלא יכרת. דק"ל לפי שיטתו לעיל שהדגים הוצרכו לברכה לפי שהם במים להתגבר על כח המתעד ללידה. א"כ למה הוצרך האדם לברכה:

ב

א

מצינו כי מלא. צ"ל כי הוא מלוא. ור"ל דמקומו של עולם משמע שהעולם הוא עומד בו והוא מקיפו ומלוא העולם משמעו שהוא תוך העולם: **נוצר המקווה**. לדעתי צ"ל מצר המקווה ור"ל שיכספו להמשך להמצר והגבול של האור העליון המקווה ונחמד לכל הנבראים: **התשוקה למצוי**. גם כאן צ"ל למצר:

ג

והישר בנעלמות. צ"ל והישר בנעימות. שכל נקודה מכדור העולם תכסוף לנעימות אור הכבוד העליון המקיפו שוה לחברתה. ואין לאל יד האחת להתגבר על רעותה בתאות התקרבותה אחרי שרגש הנעימות ישר וסמוך לכולן בשוה:

ד

האמורים בסמוך. בפסוק שאחריו וכל שיח השדה ואד יעלה וגומ' שבאופן זה בראם הבורא ומשלו נתנו מה שנתנו ועשו מה שעשו:

ה

הוא יצירה. צ"ל הוא יצרם:

טו

המחכה ויגיע. צ"ל המחכה ויגע. והוא מלשון יגיעה ועמל:

יח

בנינה כי מתחלה. נראה שצ"ל וזאת בנינה מתחלה וכו' וכונתו כי גם בתחלת הבריאה כבר נבנתה אשתו עמו. רק נפרדה אח"כ ממנו להנאות שאר תשמישיו. אבל לקיום המין היה די הענין הקודם: **מכל הנבראים**. צ"ל ככל הנבראים. אבל באמת אין נשתוים אליו בעצם ועיקר טבע בריאותם: **אשר בו נוצר**. כצ"ל ור"ל כי אז נוצר בו מקום כזה הראוי להורקה הידועה גם בהיצירה הקודמת גב לגב: **בנוף האדם ממש**. צ"ל מגוף האדם. ור"ל אחרי שרצה להפרידה ממנו ולהציג לו עזר כנגדו היה לו רק לברוא אשה מאדמה ולשנות איברי הולדתם לא לבנות האשה מצלעו:

ג

ד

שפירשנו למעלה. כי אחרי שיהיו כאלהים אין להם לפחוד מענשו:

יז

מטעם האמור. ר"ל בדברי אדם ותשובתו האשה אשר נתת עמדי וגומ' ואנוס אני:

כב
למעלה דמות. ובקצת נוסחאות הגירסא לדמות והכונה אחת היא שמלת ממנו תורה כביכול על ריבוי רשויות ח"ו:

ד

נפשו של משה. כי משה נוטריקון משה שת הבל. וע"פ דרך המקובלים היו נפשות שת והבל מצורפת בנשמת משה:

ד
בהודעת המוקדם. כי ויבא קין מפרי האדמה מוקדם בפסוק למנחת הבל. וה"ל להקדימו גם כאן:

ו
דעת עליו ויסודו. צ"ל וסודו:

ח
באבן הרגו. הם האבנים שהיו בפי האדמה בעת הבליעה והם פצעוהו וחנקוהו:

ו

ג
עברו עליו ל' יום. צ"ל שעברו עליו שלשים יום בשלוה:

ה
תושלל הבריאה. ר"ל אף שמדת הרחמים מסכמת יותר בשלילת הבריאה מהיפוך מדתה בכ"ז הבריאה במקומה עומדת מצד מדה"ד שעושה משפט וגבי דיליה: **וכי צריך לקבוע**. מכאן מתחיל תירוצו על הוא"ת: **הוא התשלום**. צ"ל הוא להמשלים. או צ"ל נגד התשלום. והכונה שע"י טענה זו יכול המשלם לפטור עצמו משלם:

ז
או בבחינת ג'. שלאו דוקא למצוא אחת יש לה הסגולה הזאת כי יוכל להיות שזאת היא רק בבחינת מצוות אחדות יחד. והי' לא פרסם אותן המצוות למען לא ירוצו הכל רק אחריהן ויעזבו זולתן:

נח

יג

עשרה לא יספיקו. צ"ל כי פחות מעשרה לא יספיקו:

ז

ב
תשלום הז'. כי מאליהן לא באי רק שנים שנים וכמ"ש לקמץ פסוק ט':

כג
אלא קודם לכל. מלת אלא מיותרת. אי צ"ל אלא קודם לכל בשר:

ח

ז

ומזה ידע נח. ר"ל שבשליחות הראשונה של היונה נאמר ולא מצאה היונה מנוח ותשב אליו. משמע שמזה ששבה אליו תיכף הבין שעוד לא קלו המים ולא מצאה מנוח. ומהעורב שיצא יצוא ושוב ובחפצו לנוח הוכרח לשוב אל התיבה ולא מצא מקום מנוח סביבות החיבה מזה היה נח יכול ג"כ לדעת כי עוד לא קלו המים מעל פני הארץ. אכן נח היה חפץ לדעת אולי עכ"פ באיזו מרחק רב מן התיבה כבר נמצא איזו אילן או הר נגלה. וזה לא היה יכול לדעת מהעורב שלא רצה לקבל השליחות לשוט למרחקים ועף רק סביבות התיבה. ולזה שלח את היונה לדעת אולי קלו מעט עכ"פ באיזה מקום רחוק:

ט

יא
ייתור אומרו. שלאיזו ענין אמר מזמן מי המבול כיון שאז נשבע תיכף אחר המבול שלא יביא עוד רעה כוללות מעתה פשיטא שמזמן המבול הוא: **וטעם שלא הוכיח**. ר"ל למה הוכיח מהשבועה שהיא מפסוק לא יכרת ששם נזכר בפירוש מי המבול היה לו יותר להוכיח מפסוק לא אוסיף להכות ששם משמע בפשיטות בשום מכה ולא היה צריך לבוא בטענת הערמה:

י

א
הטועה לטעות. שהבוי"ת היה ירא מפניהם פן תשיג ידם להלחם בו: ולכן הפריעם מחפצם:

לך.

יב

ג
אין מכשול. ר"ל אף אם לא ידעו המבורכים שלסיבת ברכם את אברהם נתברכו . ולא ירבו לברכו בשביל זה . מ"מ עכ"פ אין מכשול יוצא מזה . ואם לצד שתרבה ההטבה בעולם על ידי שיברכו את אברהם בידעם כן. הנה הרב פירש לקמן בפסוק ונברכו בך. שבזכותו יתברכו ממילא הכל . רק שזה יהיה ע"י אמצעות אברהם ומברכיו יתברכו ע"י

הקב"ה בזכותם . ואין נ"מ כ"כ בהעדר מהם ידיעה זז: **והם ב' פרטים** מלת והם קאי על המחללים ואינו דבוקה למעלה . ויותר נראה שבמקום והם צ"ל והמקללים :

יב
משתדל. צ"ל תשתדל:

יג

ח
עז"ה תשב באחיך. צ"ל תשב באחיך תדבר :

יד

כ
במבורך קודם. שזאת הכונה בלתי נשמעת רק אחרי שהקדים המבורך שהוא אברהם. להמברך שהוא הבוי"ת:

טו

יג
בהויתן לגרות. שגרות יצחק היה שוה לגרות אברהם ולא היה בעינוי ושעבוד בכ"ז נכנסו שנותיו במספר :

טז
ועונם יפרעו. ר"ל עון המרגלים :

יז

כ
באומרו תקבר. ודרשו שיעשה ישמעאל תשובה ולפ"ז כבר ברך אותו אז:

כג
כי מב' טעמים. כ"ז נמשך עם הקושיא עד ומה שפירשתי. וצ"ל ולמה שפירשתי :

וירא.

יח

א
שלא היה נשמע. שרק משינוי הלשון נתעורר שיש איזו כונה:

ד
ג' הויות. כי לחם בגי' ג"פ הוי"ה שעולה ע"ח . שהוא הלחם והחיות של ג' העולמות יצירה בריאה עשיה . שהם עולם המלאכים ועולם הגלגלים ועולם השפל. מלבד עולם האצילות ששם הוא הכבוד עצמו:

כג
ולא תוציא הרשעים. צ"ל ולא תוציא הצדיקים :

לב
שא' לא יעכב. לזה לא התפלל על פחות ולפ"ז לא מיעט בתיבת אך להבטחה שלא יתפלל כלל על פחות . רק שממילא לא יוצרך להתפלל ע"ז:

יט

א
וירץ לקראתם. הגם שבפנים נמצא ויקם לקראתם . כונת הרב שזה כאלו נכתב "וירץ לקראתם . דלשון קימה לא נקשר עם לקראת רק לשון ריצה , דהל"ל ויקם מפניהם כמו מפני שיבה תקום . א"כ באמרו ויקם לקראתם . הכונה שקם ורץ לקראתם . כנלענ"ד לתרץ : **לא היה מקפיד**. שהגם שפירש שהכיר בהם שהם מלאכים. מ"מ פשיטא שלפ"ז כ"ש שאברהם הכיר בהם ובכ"ז לא שינה מהמנהג . ולוט לא הקפיד בכל אורחים :

כא

ב
אין לו ליקרא בן אברהם. ר"ל כי זרע סתם או בן אברהם סתם לא נאמר כי אם על יצחק . מבלי הזכרת שמו , משא"כ בישמעאל הוכרח להזכירו בשמו. ועיין בדברי הרב בפסוק על אודות בנו. ותבין:

כד
והניקוד יוכיח. שניקוד אִשְבע בנפעל ולא אֶשְבַע בקל וזה רק כעין אסמכתא. כי באמת ע"פ דרשת הרב הל"ל אשביע בהפעיל והפעל שבועה יבא בכ"מ רק בנפעל בהוראת הקל כמו וישבע לו . וכדומה:

כב

כ
בעונות ימצאון בשכונתה. ר"ל בעוה"ר ימצאון תמיד בשכונת נפש הצדיק הרבה נפשות גדולות מחלק הקליפה:

חיי שרה

כג

ב
רב אחאי. מהנהו קפולאי שחפרו את קברו והגביה עצמו וישב :

ד
ממון עתה.* צ"ל ממון עתק:

כד

ו
מכלל הנכסים. ר"ל שבל"ס נמצאו עוד גמלים לגדל למסחר כמו שהיו לו בל"ס ג"כ צאן ובקר לגדל ולדות לממכר. ואלו היו מהמיוחדים לצורך רכיבתו: **שבידו**. שזה אין סברא לומר שלקח כל טובו בידו אלא לאו ברשותו ולמה לקחו דוקא עתה לרשותו ולכן מפרש שהיה בידו מכבר :

ס
ולו יהיה בנו ובתו. ר"ל שחלק הרע ישנא חלק הטוב אף אם החלק הטוב ההוא יהיה בנו ובתו. ולכן גם כאן לו היתה לאל ידם למנוע שלא יהיו בעולם כלל האלפי רבבה היו בוחרים בזה יותר מברכת רבקה אחותם. אכן אחרי שסוף סוף מוכרחים להיות בעולם תהיה היא אם הגוי הגדול הזה. וי"מ כונתו שאע"פ שחלק הרע ישנא חלק הטוב. בכ"ז יחפצו שיהיה בנו ובתו מחלק הטוב. אכן פירוש זה לא יתכן שהרי ראינו שכאן היו בוחרים יותר שלא יהיו כלל אף מרבקה :

תולדות.

כה

יט
בן חכם. שפירושו בן שהוא חכם לא בנו של חכם וכ"כ בן אברהם הכונה שהבן היה כמו אברהם :

לג
עיף ויגע. צ"ל והוא עיף :

כו

כו
שיהיה ע"ד רבים. צ"ל שיהיה בפני רבים:

כז

לג
כי מתחלה. מכל הפירושים ששמעתי בזה נשארו דברי הרב דחוקים . והנ"ל ברור בזה כי המלות "חש למה שקדם ואמר בברכתו אוררך ארור לזה" הן מיותרות . ונכפלו פה בשגגת מסדרי האותיות מסוף דבריו ששם באו במקומם כהוגן . וטעות כזה הוא טעות

המצוי בשתי שורות כפולות . וכצ"ל: טעם ב' דברים הפכיים בנושא אחד כי מתחלת חרד על הרמאות ואח"כ ברכהו. (וכ"ז הוא מהקושיא לפרש ההפכים מה המה) ותירץ קודם לא ידע מי הוא וחרד וכו':

מ

כאשר את אחיו. צ"ל כאשר יעבוד את אחיו: **או ירצה לשון רדוי**. זה אינו פירוש אחר בכונת הכתוב. רק ביאור אחר על מלת תריד לבד שפירשה קודם לשון ירידה . ואמר שנוכל לפרשה ג"כ מלשון רדוי וכליון וכונת הכתוב אחת היא . שרק אז יהיה במדרגת הברכות אם יעבוד את אחיו. אך אז ירד ממדרגה זו (אם נפרש תריד מלשון ירידה). או אז יהיה רדוי ואבוד (לפירוש השני של תריד) אם יקדים לפרוק עולו. ויש נוסחאות שנמצאת נקודה מפסקת קודם או ירצה. וגם נכתב באותיות גדולות . בחשבם זה לפירוש אחר בכל הכתוב והוא טעות :

מה

כי תאו. הוא מלשון תתאו לכם . ור"ל בואו. ואולי צ"ל תכליתו :

ויצא

כח

יג

הרי שיקרא זרע. ממה שדרשו מזרעו אפילו מקצת זרעו דהיינו זרע פסול מוכח שסתם זרע הוא זרע כשר. וזרע פסול נקרא רק מקצת זרע. ונתרבה מן המ"ם של מזרעו. וא"כ גם עשו הפסול ממילא לא יקרא זרע סתם. וכשמיעט הכתוב שלא יקרא זרע בע"כ שבא למעטו שאף זרע פסול לא יקרא. ולכן נפסל גם מהירושה כיון שהוציאו מכלל בן לגמרי:

טז

זרחה לו שלא בעונתה. צ"ל שקעה לו:

כט

כה

הוא בוי"ו. אע"ג שבכל התורה כתיב הוא בויו בין לזכר בין לנקבה. זולת במקומות מועטים. מ"מ היכי דאיכא למדרש דרשינן. וצ"ע:

לא

מלאהוב לאה. לא שאהב את רחל יותר מאהבתו את לאה שהרי היתה שנואה:

ל

טז
ובן ששי מדה. שהרי לאה לא אמרה טעם רק בישששכר לפי שנתנה שפחתה לאישה. וגבי זבולון לא אמרה רק זבדני אלהים. ופירש הרב שהטעם נרמז במלת וישמע אלהים. שהבוחן לבבות ידע מחשבתה במה שקלקלה השורה שתי פעמים: במסרה צרתה בידה לאישה. וגם חגרה בעוז מתניה לצאת לקראתו. והבין הש"י כונתה להעמיד תולדות. לזה נגד מסירת צרתה נתן לה את ישששכר. ונגד יציאתה נתן לה זבולזן. ובלשון צניעות סתמה הטעם ואמרה רק זבדני אלהים היודע נסתרות וקלקל גם הוא השורה בשני בנים מדה כנגד מדה:

מא
יותר מחצי. כי הצאן המקשרות הם מעולים מהעטופים:

לא

יב
דלמא יאמר לבן. כיון שטלוא היה בתחלת תנאו:

יד
ואון יוכיח. צ"ל ומין יוכיח. הוא המין שבאו לפניו רשב"ג ואחותו לדון ואמר ברא וברתא יירתון כחדא:

כ
ערמת הבריחה. שסיפר לו כל תחבולותיו שימצא לו בעת צרה אך העלים ממנו שבראותו כי אין מפלט אמר לו ברוח יברח ויתעלם. ולזה לא נשמר לבן ממנו בזה:

וישב

לח

ב
נאמר לשתוק. ר"ל שלענין גילוי מילתא כזה שעשה יהודה דבר בלתי הגון נאמר לשתוק שלא להוציא לעז על אותו צדיק מספק. ולכתוב דבר ודאי. שאם הפירוש סותר הננו בטוחים שלא עשינו מדחה בלשוננו. שאף שאין הפירוש כן אין רע. וחכם אחד העירני, כי בספר תחלת חכמה להגאון ר"מ חאגיז ז"ל שער ג' פ"א כלל קט"ו ז"ל: מרגלא בפומייהו דבעלי ישיבות לומר לשתוק ולכתוב לא אמרינן, פי' שאין להקשות על הכתוב בתורה. ישתוק מתיבה זו ולכתוב תיבה אחרת, לז"א בדרך בדיחותא, שלגבי גילוי מילתא כזה ודאי נאמר לשתוק מתיבה זו ולכתוב תיבה אחרת יותר בטוחה. אכן מאוד

נפלאת היא בעיני על הרב הקדוש מה ראה לתפוס בזה את אדונינו הראב"ע ז"ל הלא גם רש"י ז"ל הביא בפסוק ויקמו כל בניו דברי המד"ר ר' נחמיה אומר כנעניות היו. וכן סוף ויחי הביא רש"י בלי חולק כלל. בפסוק ויעשו לו בניו כן כאשר צום. אל ישאו מטתי לא מצרי ולא אחד מבניכם שהם מבנות כנען. ואמרתי ע"ז הכל תלוי במזל:

לט

ט

בצו לצו. שלא צוהו בפירוש שאשתו בלתי נתונה ת"י: **צד המעלה**. שטעם שחשך אותה משליטתו לא מפני שהיא גדולה וחשובה בעיניו מיוסף. רק מפני שהיא אשתו. וזולת זאת היה הוא גדול גם עליה:

יד

להתרעם נגד הבעל. צ"ל נגד הבעל בזה. ויהיה פירוש הפסוק כן שיאמרו שראו שבא אליה העבד לשכב. ומלות הביא לנו איש עברי הוא מאמר מוסגר שזה תאמר היא לו אחרי עדותם לסתום טענותיו ולא תתנהו להליץ טוב עליו. כי תאמר לו העוד יש לך פה. ובזה לא ייראו מהעיד עדות שקר פן יתפשו ויתבדו כי היא תעמוד בפרץ. וגם האמין לבו בגבורים יחת מפני שום לשון האשה ועברתה כי קשתה. וכמו שכן היה שאף שלא האמין לה כלאו בכלא להפיס דעתה.

וישלח.

לב

ט

יהיה ודאי מחנה. צ"ל יהיה ודאי למחנה הפליט. ור"ל הדבר שהיה ספק למחנה הקודם. יתברר לודאי לזה המחנה שהוא שונא ויצאו נגדו בכלי הקרב שבידם או צ"ל יהיה ודאי מחנה הפליט לפליטה. ור"ל שפליטת מחנה הפליט בעצמו היא במדרגת ודאי. אך גם יוכל היות שיצילו בכלי זיינם גם ממחנה הראשון שריד ופליט וזה רק בגדר ספק:

יא

להיות בחירו. צ"ל להיותו בחירי לפי שהבחירה נמסרה ביר האדם לטוב ולרע לזאת יוכל לגזול גם את האיש אשר ה' חפץ ביקרו וטובתו:

יח

או עז"ה ושאלך ותהיה השאלה לזולת. כצ"ל ובתחלה פירש מלת ושאלך ויוחסר מלת או אחריה. כאלו אמר ושאלך הוא עצמו או יאמר לאחרים. ועתה פירש מלת ושאלך בכל אופן שתהיה השאלה אף אם תהיה השאלה ע"י הזולת. והכונה אחת:

כא
טעם הוא אחרינו. ר"ל שתיבת כי אינה חוזרת לטעם שלוח מנחתו כפירש"י ז"ל שדבר זה מובן הוא מענין שלפנינו. רק היא נתינת טעם למה לא הלך בשוה להם אתם עמם רק רחוק מהם:

לד

ה
ששלח להם. דאל"כ מה משמיענו בזה שהחריש יעקב וגם אחרי כן לא ראינו שדבר יעקב מאומה עם חמור או שכם. רק הודיע הכתוב שתיכף שלח אחריהם והמתין בואם:

לה

ה
או עז"ה. ר"ל או שסמיכת ויסעו אל ויהי חתת משמיענו רבותא שאע"פ שדרך העולם כשרואה חבירו בורח מפניו וירא ממנו ירדוף הוא אחריו וכל דאלים גבר. וכאן הגם שראו שברחו מיראתם בכ"ז היה תחת אלהים ולא רדפו אחריהם. או משמיעו רבותא זאת שטבע האדם בהיותו שדוד מאחר. אז כ"ז שהשודד מצוי לפניו. אז לא יתאמץ כ"כ למהר להוציא בולעו מפיו בהיות לו איזו מניעה קצת. בחשבו כי עוד חזון למועד. משא"כ בידעו כי אם לא עכשיו אימתי ? שהשודד נושא טרפו והולך לו מבלי שוב עוד. אז בכל טצדקי דאית ליה למיעבד יגבר חילים להציל את רכושו. וכאן נפלה עליהם אימתה הגם שהלכו מהם ופקעה הצלתם לחלוטין בכ"ז הסכימו שילכו ויהי להם אשר להם:

מקץ

מב.

כג
או יאמר. הרב מדייק בכ"מ תיבת כי שהיא לטעם למה הוא חוזר וכמ"ש לעיל בפסוק כי אמר אכפרה פניו. וגם כאן אמר שני פירושים למלת כי. או שבא לתת טעם למה לא חששו שמא יבין יוסף את לשונם. שמפני שראהו מדבר עמם עד כה רק ע"י מליץ חשבו שאינו שומע לשונם. ולפי פירוש השני אין צורך לזה לשום הוכחה. כי אדרבא היכי תיסק אדעתם לחשוש לשליט מצרי שיודע להי"ק שלא דברו בה אז רק זרע ישראל. רק הטעם חוזר לגלות לנו איך דברו עם יוסף עד כה. לז"א כי עד עתה היו מדברים ע"י מליץ ואז לא היה שם ולא היה להם ממי לירא:

מג

ב
אולי שהכונה. דק"ל אם כבר כלו הכל מאין לקחו אכל עד שובם ממצרים:

ט
שנעלם מעיני יהודה. וכיון שאין זה מוזכר בפירוש בגמרא נוכל לומר שפיר שלא ידעו. משא"כ דבר הפשוט בגמרא כגון נידוי על תנאי מסתמא ידעו:

ויגש

מה

כג
בגדר שליחות. כי מלשון שלח משמע ששלח ע"י אחר ולא האמין ח"ו להאחים על מתנתו שלא ישלחו בה יד. לז"א עוד הפעם לאביו לדרך להשמיענו שנתנה להאחים ואמר להם שזה לאביו לדרך לא בשבילם. כי להשליח למה לו לומר מטרת שילוחו וכן מיתור לאביו משמע שנתנה להאחים בשביל אביו. משא"כ השליח נשתלח ממילא לאביו. כמ"ש ולאביו שלח. מיותר הכפל:

ויחי

מז

כח
ונכון לשלם. שכ"א שקיבל איזו טובה מרעהו היה עומד נכון ומזומן לשלם לו גמול הטוב: **וא"ו מילוי וא"ו**. שנפש יעקב ויוסף הן בבחינת נפש אחת כמו שהוא"ו מלואו הוא ג"כ וא"ו עצמו. בכ"ז האחת היא עצם והשנית מלואה כמו כן שתי נפשותם הן בחינה אחת:

כ
לאחד מהדרכים. שעיקר החסד של אמת וכן ההשבעה הוא רק לפרט זה שלא יקברוהו במצרים:

מח

טז
עליון מהדגים. שאין עה"ר שולטת בהם מפני שמכוסים מהעין והם הגם שהם נגלים בכ"ז לא תשלוט בהם עינא בישא:

מט

ג
והכנות נדמים. ר"ל להכין ולאסוף קטנים מדומים שהם הבל בלתי מתקימים לנצח:

ד
גמר ההודאה. צ"ל גרם ההודאה:

ה
דברים המוכרים. ר"ל המעשים שנכרו לכל בהם לא באו להם בירושה מאביהם אלא מחמס נפשם תכסם בושה: **שלא פעל בה להם**. צ"ל שלא בא פעל זה להם מאביהם:

ו
ויאמר מעשה שכם. צ"ל ויאחר מעשה שכם: **עוד ירצה שלא יענש**. שהוא מבקש רחמים שלא יענש ע"ז לפי שהוא היה קצת כעין גרמא בנזקין:

ט
שתקפה בנפש הלא היא. צ"ל שתקפה בנפש אלה:

יא
אמר לשון רבים. ר"ל בייתור יו"ד של בני אתונו המסרה היא שוה למלת בני ברבים: **למטה מהסות**. צ"ל למטה מהלבוש:

טז
מצדיק עינו. שלא נחשב כמאבד עצמו לדעת:

יט
ולשון גדייה. היא כריתה כמו גודו אילנא:

כ
מאמצעותו השיג. ר"ל מאמצעות עצמו השיג ששמנה לחמו:

כ
תחלת ההטבה. צ"ל תחלה ההטבה: **היה לך דבר זה**. הגדולה והמלוכה:

כט
כי הם יעשו. אחרי שהשביע ליוסף שישתדל בזה שלא תהיה להם מניעה מהזולת פשיטא שיקיימו צוואתו:

ספר שמות

א

ו
ושנותיה של מרים. צ"ל כשנותיה של מרים:

כב
ולא יצטרכו כל העם. ר"ל שפרעה לא הוצרך לקבץ כל העם אלא הזהיר אחדים מכל שכונה וצוה אותם שהם יזהירו על הדבר כ"א את שכונתו:

ב

ז
להאמור בסמוך בכח. שפסוק ותרד בת פרעה לרחוץ הוא כאלו נאמר שם לרחוץ חת בשרה. וא"כ מלת בשרה הגם שאינה מפורשת בפועל בפסוק היא בהבנת הענין בכח. וע"ז קאי הכינוי ותראהו שראתה בשרה ובשר הוא ל"ז:

י
שמו ראובן. כד ניתי ספר ונחזי נמצא כתוב בראובן להיפך. ותקרא שמו ראובן כי ראה ה' בעניי. ואולי נזדמנה נוסחא מוטעת לפני הרב וצ"ע:

ג

א
נהג כמנהגו. לפירוש ראשון נהג משה במכוון את הצאן אל הר אלהים כי כן נתן ה' בלבו. ולפירוש השני לא כוון משה כלל לאיזו מקום ינהלם אלא הלכו באשר הלכו. רק הצאן הלכו מעצמם שמה בחפץ ה':

ט
לא מקום אחד. הוא בפסוק ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים יכול יעלו עמו למקום אחד וכו'. הוי אומר אתה מחיצה לעצמך וכו':

ד

יד
שהוא עניו. ששני דברים הללו הם סיבת מיאון משה בשליחותו כמ"ש לפני זה:

יט
עד שהובטח. בשעת הדבור בהר חורב קודם שובו ליתרו למדין:

כב
ובצירוף טעם ראשון. שידע שמכת בכורות היא אחרונה:

וארא.

ו

ו
ד' גאולות נאמרו. כנגד גלות מצרים ובבל ויון ורומי:

יב
יצדק לפי מה שפירשתי. צ"ל לפי מה שנפרש וכו'. ור"ל בשלמא אם נפרש מ"ש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח שהתורה תספר לנו סיבת מיאונם לשמוע אל משה. אבל משה בעצמו לא ידע אז טעם מיאונם לשמוע אליו יצדק שפיר הק"ו של משה וכו'. והטעות נשתרבב מהמגיהים בחשבם שכונתו כאן במלת דברי תורה הוא מה שפירש הרב לעיל בפסוק מקוצר רוח שלא היו בעלי תורה. אך באמת לא נתכון כלל כאן לפירושו דלעיל: **להכריע הבנייא**. ר"ל שנוכל לאמר בהיפוך שקוצר רוח של פרעה בשילוח ישראל הוא גדול יותר מקוצר רוח ישראל מעבודה הקשה:

ז

ז
אולי כי ביום ראשון. דק"ל שהרי דברו אל פרעה משך שנה שלימה. ובל"ס נתחדשה להם שנה במשך ימי דברם. לזה פירש מלת בדברם. בתחלת דברם:

כה
שבעת ימים של התרא'. ויהיה פירוש הכתוב וימלא שבעת ימים של ההתראה. ואחרי הכות ה' את היאור בשאר משך ימי החדש ויאמר ה' אל משה וגו':

ח

יז
או יאמר. לפירוש ראשון הרבותא שלא לבד שימלאו הבתים אלא גם ישחיתו מבני אדם ויזיקום. ולפירוש השני הרבותא שלא לבד שימלאו הבתים. אלא שזה רק ממקצתם. ומכ"ש שהרחובות והדרכים ימלאו מהם:

ט

ג
וכולן מתו. מדבריו לקמן פסוק וא"ו משמע פירושו כאן שהגם שאמר ה' שדוקא אשר בשדה ימותו. בכ"ז מתו כולן כי הקשה ה' את רוחם ולא האמינו בדבריו ולא הכניס שום אחד מהם מקנהו הביתה. ולפי"ז צ"ל שקנו אח"כ מקנה אחר קודם מכת הברד. ואז הירא דבר ה' הכניס הביתה שכבר ראו אמתת דברי ה' במכת הדבר וגם אז אמר להם בפירוש ועתה שלח העז:

ו
מ' מקצת. שבאמת מצאן של ב"י לא מת כלום. רק הפירוש של מקנה בכאן הוא לשון קנין. שממקצת קנין ב"י מת שהם אותם שלא קנו רק להערמה:

יד
כנגד י"ד מכות. שמכת ברד שקולה נגד שש מכות ומכת בכורות שקולה נגד ט' מכות שלפניה שהם ח' מכות מלבד ברד שהוא שקול עד שש. ויהי ביחד י"ד:

כט
שהיו ע"ג איש. ר"ל בימי יהושע השליך ה' על מלכי כנען אבני אלגביש. ודרשו חז"ל מלת אלגביש. על גבי איש. ר"ל אותן האבנים שנתלו באור ולא נתכו ארצה ע"י תפלת משה האיש:

בא.

יב

ח
לבשר שעמהם. ר"ל שדומים עתה לבשר שעמהם אף שאח"כ ישתנו. הוא נידון כפי מצבו של עכשיו:

יד
להתמדת דורו. ר"ל להתמדת דורות. ור"ל כי אלו נאמר רק לדורותיכם הייתי אומר שני דורות. ואלו נאמר חוקת עולם לבד הוה משמע לכל הדורות שלזה לא נאמר לדורותיכם. לזה נאמרו שניהם להורות על זמן הגלות ג"כ:

ט
לאו דלא תאכל. צ"ל שלא צוה ה' בכל ז' אלא לאו דלא תאכל. ור"ל אבל אכילת מצה אינה חובה ובלבד שלא יאכל חמץ:

לא
לקראתו תיכף. שהרי הוצרך לומר להם קומו וכמו שפירש לפני זה:

לט
פירש הטעם. דק"ל על הטעם כי לא חמץ משמע שלא היה פנאי להחמיץ. ואלו היה פנאי הניחום להחמיץ והלא התורה הזהירה להם שאור לא ימצא בבתיכם. כי כל אוכל חמץ:

יג

טז
יד הגדולה. כמ"ש וירא ישראל את היד הגדולה:

בשלח

כא

כי עמוד ענן טעמו. צ"ל כי עמוד אש טעמו:

יד

יט
יגיד להם מקום. צ"ל המקום:

טו

א
חסר הנסמך. ר"ל אם גאה גאה קאי על הקב"ה הל"ל סוס ורוכבו של פרעה רמה בים:

כג
וכאלו אמר. לדעתי צ"ל וכאלו אמר לשתות מים ממרתה. כלומר מהמעיין של מרתה כי מרים הם. שע"כ קראו שם המעיין מרה. רק הכתוב הקדים לקראו בשמו שנקרא אח"כ. ורבים נכנסו בדוחקים לבאר דבריו כמו שהם לפנינו ולא עלתה בידם אלא דוחקם:

כו
לטעם הנזכר. שאם ישמעו לחקים אלה יזכו לשמוע קול ה' בהר סיני:

טז

ט
שהיה ביום ראשון. וזה לפי פירוש השני שאמר לעיל פסוק ז'. ואו אפשר שאמר הוא לפירוש ראשון:

טז
ודרשת רז"ל שהיה המן מודיע למי שייך העבד שהיו דנים עליו שני ב"א. יהיו רואים אצל מי נמצא עומר שלו וזה לאשר באהלו:

כב
סוף כל סוף יצוה. ר"ל היה לו לצוות להם היכן ולהזהירם וכו':

ט
הוית זמן. צ"ל על הוית המן:

כח
ממנו להם. ר"ל שיראו מעצמם שה' נתן להם השבת לא ע"י שליח. שהקדים לומר להם לקטו לחם משנה:

לב
מציץ מחבירו. שהצמיד מונח עליו ומכסהו מסביב:

יתרו

יח

יח
ולדבריהם ז"ל. בע"כ שגם אתה הכתוב גבי משה מוסב על גם השני שהם אהרן והזקנים. וגם השני הכתוב גבי הזקנים הכונה מלבד משה:

יט

ב
חושק ונחשק. צ"ל חושק ונחשק לחשוק וחושק. ר"ל ששניהם היו חושקים וגם נחשקים להזדווגות האלקות. לזה קרא כ"א בשם חושק וחשוק רק כפל הענין במלות שונות:

ה
קרינן ביה והויהם. שהם יהוו ויעשו הסגולה:

ו
להם כל המתבררים. צ"ל על כל המתבררים:

כ

ב
מהנמנע שיציל. צ"ל כי מהנכון שיציל. או צ"ל מהנמנע שלא יציל:

ג
כי אין אחר. כי אין אחד כאחדותו יתב' וזולתו מורכב בו הריבוי:

י
בזה אתה עושה. ותהיה מלת ועשית כל מלאכתך חוזרת ג"כ לשבת לה' אלהיך. כאלו אמר ועשית שבת. ועשית לה' אלהיך. שע"י השבת יעשה ה' לו לאלהים:

משפטים.

כא

א
בד' מצות. באלה המשפטים. ובתבנית המשכן. ודין שמטה. ואחרי אלות הברית:

יח
שכונת התנא. ולפ"ז לא מיירי כלל בלא מת. ובא רק לרבות שגם במת יתחייב לפעמים בשבת וריפוי. והיכא שאמדוהו למיתה ולא מת נשאר ספקו של הרב במקומו:

כ
שאמרוהו שימות. ר"ל שהיכא שהכה אותו בדבר שאמדוהו שיוכל למות בעת המכה ממכתו וברור היזיקא כגון שתחב לו סכין בצוארו הגם שחי אח"ז איזו ימים. נהרג על ידו. ולעולם גם בשבט מירי שיש בו כדי להמית. אמנם לא שכיח שימות ע"י הכאת שבט ת"י ממש ואין האכזריות נכרת כ"כ ויוכל להיות שבאמת לא נתכוון כלל להמיתו:

ט
וקשה לרבנן. צ"ל לרשב"ג:

לו
לא לזה ולא לאחר. צ"ל לזה ולא לאחר: **עידיות יותר**. ר"ל אם לא ישלם לו קרקע רק ישיב לו שור אחר מעדרו אינו מחויב לתת לו שור יותר משובח ושמן משור הניזק:

לז
שישתנה הדין בין השור. דבריו אלה יובנו ע"פ דברי התוס' במסכת ב"ק ס"ז ע"ב וז"ל: בד"ה שור ושה. וא"ת ושה דכתיב למ"ל הא בשבת לא כתיב שה וי"ל דאי לא כתב שה ב"פ. ה"א שבא שור למעוטי שאר מילי מדין שור דלא הוה בתשלומי ה' ולוקמא אדין שה להכי כתב שה למעוטי לגמרי. ולזה נתכון ג"כ הרב פה:

כב

ג
ותדע שלאו דוקא. ר"ל מזה הכפל תדע הדין שלאו דוקא וכו':

ה
חייב לשלם המבעיר. נ"ל שצ"ל לז"א המבעיר וכפל לומר את הבערה. ור"ל בזה רמז שלפעמים חייב השני בעל העצים שהוא היה המבעיר בעירת אחר:

ו
יתן כסף למ"ל. צ"ל כי יתן כסף. כלים למ"ל: **ואין סתירה**. למה שאמרנו שבא כסף או כלים לגלות שמיירי בש"ח שזה אין טורח בשמירתו. ולזה בלבד היה די במלת כסף לחוד. ושפיר יש מקום לדרשת המכילתא:

ח
האשה ששברה. והיא שאולה בבעלים ומשמע ששברה בפשיעה דאל"כ פשיטא שפטורה: **כשלא בבעלים**.
צ"ל כשהוא בבעלים:

כג

לב
אגרת יהושע. ששלח יהושע אגרת לכל מלכי כנען אולי יתגיירו ויניחום בחיים והם לא קבלו. וגם הגבעונים בכלל:

תרומה.

כה

ז
שהם באחרונה. צ"ל שהביאום באחרונה:

ט
לדורות לדברים. צ"ל אלא לדברים וכו':

טו
משמע ליה שלא יהיו. צ"ל משמע ליה שלא יזוזו. ור"ל מדבעי למילף מוהובא את הבדים שא"צ שיהיו מהודקים ממש. משמע שממקרא זה של לא יסורו ממני לבד הוה שמעינן שיהיו מהודקין הגם שכתוב ממנו וזה סותר דרשתו:

לו
באורך שיעשו. צ"ל אמר שיעשו וכו':

לט
לומר אותה את וגומ'. ר"ל שלפיכך אמר את בלא וא"ו לפי שע"פ דרשת חז"ל הוה כאלו מלת אותה כתובה אחרי את כל הכלים למעט המלקחים. ועפ"ז שמלות את כל הכלים כאלו הן מוקדמות אין מקום להוא"ו כי מקומו אצל מלת ואותה ולכן נשמטה בשניהם כאלו אמר אותה ואת כל הכלים לרבות הנרות. וכדי שלא נרבה עפ"ז גם המלקחים אמרינן להיפך. את כל הכלים ואותה המחוברים לה ולא המלקחים. כי צריך המיעוט להיות אחרי חשש הריבוי בטעות ממלות כל הכלים:

תצוה

כח

י
וכ"ד באחת. ר"ל קודם התוספת של יהוסף: **שהב' קדמו**. צ"ל שהד' קדמו ור"ל ד' בני השפחות נולדו קודם שני בני לאה האחרונים. וה' הותירם לכתבם אחריהם. והגם שיוסף ובנימן נולדו באמת אחרי בני לאה קרא כולם נותרים בעבור הרוב : **ת"ק לפרש בו**. צ"ל לפרש לא: **לרחב"ג אמר ד"ז**. צ"ל אינו דבר זה:

כט

ו

אמר ב"פ. כי לקמן פסוק י"ט אמר ג"כ וסמך אהרן ובניו: **לזה כפל**. אך צ"ע מדוע דלג על האיל הראשון פסוק ט"ו ואמר וסמכו אהרן. ואולי כי לצד הדלוג נרגש יותר השינוי:

תשא

ל

יג

להקדים זכרון הנתינה. כזה: והדל לא ימעיט לתת את תרומת ה' מחצית השקל: **ותקנו מעשיהם**. ר"ל הפירוש של מפני הרעה נאסף הצדיק סובל שתי כונות: **א**) מפני הרעה שלא תבוא נאסף הצדיק. שישימו לבם וישובו בתשובה וממילא לא תבוא עוד הרעה . **ב**) כשלא ישובו אז נאסף הצדיק מפני הרעה שלא יהיה הוא בצרה: **ואמרו תפקוד אותם**. צ"ל בפקוד אותם: **ובערך המוצב**. צ"ל ובערך המושג:

לב

ה

יפליא חוץ. צ"ל לבל יפלט לחוץ. ור"ל שבנה מזבח לפניו באופן שלא יוכל העגל לצאת ממנו ולחוץ. ויעמוד שם עד מחר ויכין לו מטבח:

ו

יותר בנוגע לו. ר"ל שהוא בוחר יותר לוותר במה שנוגע לו אבל לא בנוגע לישראל:

לג

טו

אבודים הם. ולזה לא הייתי צריך לתפלה כלל. רק תפלתי על הבחינה הגדולה שתלך עמנו מדת הרחמים הגמורה:

לד

ט

שהוא בחינת הדין. ר"ל גם בחינת הדין בשיתוף הרחמים:

ויקהל.

לה

ב
שלא תטעה. כי מלות בששת ימים תעשה מלאכה נוטות להורות צווי יותר ממלת ששת. ודרך הרב בהרבה מקומות לתלות איזו דרשה בשינוי לשון. אף שאין משמע להדיא זאת הדרשה בשינוי הלשון. כי השינוי הוא רק מעורר לבד שיש בזה איזו דרשה ונמסרה לחכמים שיבינו מעצמם מהו הדרשה. ועיין כיוצא בזה בפ' האזינו בפסוק ואין מידי מציל:

ד
דרכנו כר"מ. ר"ל אף כר"מ שהרי בנדבה מודה לר"י. וכ"ש דאתיא כר"י. ולאוקימתא שניה יבוא רק כר"י:

לו

ה
כל שיש די. ר"ל העבודה במלאכת הטויה אחרי שכבר נמצא די הצורך היא רק למחסור לבעליו. כיון שאז אין צורך בו. ולשמרו לעת הצורך יתקלקל או יאבד ביני ביני כיון שאיננו כלי חפץ:

ז
ששניהם סוג א'. ר"ל כ"א משניהם הוא סוג ובחינה אחרת. כי מלת די תורה על הצמצום לא פחות ולא יותר. היפן מלת הותר. ואין דרך למדבר לכלול תחת סוג ומאמר אחד שני סוגים מתנגדים זל"ז. כי איך יאמר שהיה הדבר בצמצום ובהפרזה אף אם יאמרנו בדרך לא זו אף זו כיון שסותרים זא"ז. ואולי צ"ל שאין שניהם סוג א':

פקודי

לח

כא
אלה הם מועדי. וכאלו נכתב גם כאן אלה הם פקודי. שהפקודים הם אלה לאמתן: **תרי"ג מצוות וב' הלוחות.** שע"י העגל נשתברו הלוחות ועברו על כל התרי"ג מצוות: **ומעתה אלה תשכחנה.** מה שאמרו אלה אלהיך תשכחנה ע"י המשכן וכמו שדרשו חז"ל על פסוק גם "אלה" תשכחנה "ואנכי" לא אשכחך:

כח
אומרו ואת האלף. כי לסברא זו בודאי ניתן שיעור מפי משה הצריך להווין. כי לא היה יכול לשער מהנשאר מכסף השקלים כי היה עוד כסף אחר מהנדבות ויכול היה להשלים מהם הצריך לעשייתם:

לט

א
המכתב הוא מבחינת המפעל. ר"ל כי בענינים מושכלים ישנם ג' הדרגות זו למעלה מזו: ישנו שכל פשוט שנוכל להבינו לאחר אף בכתב . שהגם שהמכתב הוא דומם ופעולה גשמיית בכ"ז יכלול תוכו כל ענין המושכל ההוא עד שיש בו די להבינו : וישנו שכל דק ממנו עד שמן הכתב לא נוכל להבינו לאחר רק בהשמע מפה המדבר ואזנו מלים תבחן וישנו עוד שכל רוחני ודק כזה הרחוק בשני מדרגות משכל הפשוט. עד ששוא גם שפתים נלבט להביעו ולציירו להזולת ובכל מלים אין די באר אותו אא"כ היה חכם ומבין מדעתו וכמ"ש חז"ל במעשה מרכבה: **רמז ה' בנפעל**. ר"ל בפעולת הכתב רמז עוד ג"כ סודות צפונים ורוחנים:

לב
וקפלוהו ג' חדשים. כפי הנראה צ"ל ששה חדשים . כי למחרת יוהכ"פ התחיל לצוותם על מלאכת המשכן והוקם באחד בניסן:

מ

ב
שהוא יום השמיני. דבריו בזה צ"ע . כי הכתובים סותרים זה. כי בשמיני למלואים שמש אהרן ולא משה ומשה הקריב

ספר ויקרא

א

ב
שיעור סוף הדבור. ר"ל כיון שכונת הכתוב להשמיענו שהקול הולך מאהל מועד עד אזן משה ולא יותר. א"כ הוה אה"מ ראש הקול ואזן משה סופו והל"ל מאה"מ אליו כדרך הליכת הקול: **הוא שקרא כנזכר**. צ"ל הוא שלמד. או הוא שדייק. כנזכר: **אותה שמביא קרבן**. דאוקימתא זו דמומר לאכול חלב והביא קרבן על הדם איכא בינייהו נדחתה במס' הוריות ואמר שם נ"מ אחר שאף אליבא דת"ק לא אימעט רק מומר לאותו דבר :

ג
קרבנו בכינוי. ר"ל למה לא דרשו קרבנו להוציא את הגזול או שאר מיעוטים כדרכו בכ"מ שהכינוי בא למעט וכאן דרשו כל תיבת קרבנו שבא לרבות איזו קרבן שיהיה אף שלמים. לז"א שהמיעוטים שנשמעו מהוי"ו של קרבנו דרשו מקרבנו האמור לקמן בעולת צאן ששם בלתי מיותר רק הוי"ו דהל"ל ואם מן הצאן יקריב. וכאן כל המלה מיותרת:

יג
נאמר ריבוי. ר"ל פה גבי המיעוט. הוא. ג"כ נאמר עולה לרבות כמ"ש שם זה הריבוי הוא שכשרה בלא נתוח כמלת עולה שדרשו בבן בקר שכשרה בלא הפשט:

יז
לצד המובא. ר"ל שלענין שיהיה הכל שוה ממש בהדרגה מוכרח לומר להדיא בכ"א. כי לו השמיט באחד ונלמדנו מהשני אז עכ"פ כבר אינו דומה ממש בהשואה לדבר הנלמד ממנו:

ג

א
הדרגה לזכר. שאלו כתב זכר או נקבה ה"א דמצוה בזכר יותר מנקבה וכדרך שדרשו או מכור לנכרי להקדים נתינה דגר. לז"א אם גבי שניהם אם זכר אם נקבה ללמדך ששקולים הם:

יז
שלא נאסר חלב. עיין בדברי הראב"ע פ' צו ז' כ' :

ד

ד
ומזה על הכפרת. צ"ל על הפרכת: **ולמה הוצרך לומר**. צ"ל ולזה הוצרך לומר:

כב
שאין חייבין כ"ד. כגון שהורו מזידין או אם חסר אחד משאר התנאים שהב"ד מביאין פר והעושים ע"י פטורים המבוארים במס' הוריות. שאז חייבין כ"א מהעושים כדינו:

כז
אבל העושה כדינו. צ"ל אבל העושים בדינם עומדים:

ה

לבא להקשות. ר"ל מי שיביא להקשות כי מפסוק מאחת מאלה לא נשמע רק השואת חמורים לקלים ומנין להשוות קלים לחמורים בעשיר. יתרץ לו מפסוק והיה כי יאשם לאחת מאלה. הגם שקבע דרשתו על פסוק אשר חטא מאחת מאלה:

צו.

ו

ביותר כל מקום. תיבת כל הוא ט"ס וצ"ל כו' שלא רצה להביא כל לשון רש"י וכתב כו': **אלא זאת תורת**. צ"ל אלא תורת עולה עולה על מוקדה ואמר זאת ה"א וכו':

ז

גם מאפה תנור. ר"ל לפי שבפי' ויקרא אמר וכי תקריב קרבן מנחה מאפ"ת חלות מצות ורקיקי מצות וגומ' וה"א שפירושו שיביא מחצה חלות ומחצה רקיקין: **האמורים למטה**. ר"ל גבי כל נעשה במחבת ומרחשת אמר כל על ב' מיני מנחות. וכן כל האמור במנחה בלולה בשמן וחרבה כולל שתיהן. ולכן גבי מאפ"ת האמור כל קאי ג"כ על ב' מינים:

ששינה באמצע. שאמר ואכל לא ואכלה: **סמוך ללמוד**. צ"ל וסמך ללמוד בג"ש. ור"ל למה שינה לכתוב וטומאתו שמזה ה"א שקאי על טומאת בשר והוצרך ללמוד בגז"ש שמדבר בטומה"ג:

לדון ק"ו מדם. ומה אם הדם שאין חייבין עליו משום פגול ונותר וטמא הוא נוהג בבהמה טמאה וחיה ועופות. חלב שחייבים עליו משום פגול נותר וטמא א"ד שינהוג. ת"ל שור או כשב או עז למעט טמאה וכו': **בהנאה או חיה**. צ"ל שיתמעט בהמה או חיה:

שמיני

ט

א
רבים ונכבדים. ובל"ס ידע גם ר' לוי שא"א שבכולם היה צער: **ואין הוכחה**. ממה שהמקשה הקשה ג"כ מויהי ערב ולא דחה אותו התרצן תיכף שהוא ויהי בימי או ויהי ביום קאמר : **שמעון הצדיק**. שחוניו בנו בנה מזבח ובית במצרים בברחו מפני אחיו:

י

כ
שעליו הקפיד. צ"ל שהדבר שעליו הקפידה. ור"ל שהדבר שיותר טוב לומר עליו היה הקפידה והכעס הבלתי ראוי. או צ"ל שהמדבר שעליו הקפיד בא הטעות והמכוון אחד:

יא

כא
שהם שמונה. כמ"ש חז"ל מה ת"ל למינהו ד' פעמים להביא צפורת כרמים וכו' שכ"א יש לו מין הדומה לו:

כג
באומ' לכל הבהמה. ודרשו מזה בת"כ לרבות בהמה טמאה וטהורה שאמ"ה שלהם מטמא שהם פירשו זה על אמ"ה שמטמא: **כדי שלא תטעה**. צ"ל וכדי:

תזריע.

יב

ב
לה נוגע החסרון. כיון שהיא נמשלה לזכר . ואם הזכר בעצמו פחות וגרוע הנה הנדמה אליו עאכו"כ שהוא שפל:

יג

ב
אלא לפני שאת. צ"ל לגבי שאת. או אחרי שאת :

ו
הכיהוי הוא מהאודם. צ"ל מהקודם: **רש"י למה התנה**. צ"ל למה לא התנה. ור"ל להרמב"ם שפירש כהה שלא היה כלל מראה נגע. א"כ ע"כ מה שאמר ולא פשה. הכונה או אם לא כהה ולא פשה. דאם כהה ואין רישומה ניכר כלל פשיטא שלא פשה. וא"כ

רשם הכתוב כל החילוקים. אך לפירש"י שצריך כהה וגם לא פשה. מדוע חזר אח"ז הכתוב ואמר שאם חזר ופשה אף בכהה טמא. ולא גילה לנו הדין באם לא פשה ולא כהה ג"כ רק שחזר למראיתו אחרי טהרתו: **שהגם שכהה**. אבל הכיהוי אין מעכב. ויוכל להיות גם יותר עז מבראשונה ועיקר הקפידא היא על הפשיון: **מאומרו כאלו לא העז**. ולי צ"ע. כי לדעתי פירוש הת"כ הכי. שאם העז וכיהה. שבעת הפתיחה מההסגר היה עז ובעודו מביט בהנגע נעשה כהה. או להיפך. הכל הולך אחרי הסוף שאם לבסוף ראיתו היה כהה. טהור. ואף שברגע הקודם היה עז. וכן אם נעשה אח"כ עז הרי הוא טמא הגם שבכל משך ההסגר ובעת פתיחתו היה כהה. וא"כ אדרבא מזה ראיה לפרש"י:

לו

לדרשת הלל. שאם אמר על טמא טהור אין בו ממש:

מצורע.

יד

ב

בא רפואתו. ממנו ומעצמו סבת רפואתו לא ע"י אמצעים וסמי מרפא:

ז

אחר שאמר. צ"ע שדבר זה ממש נמצא במס' חולין פ"ר בכמה משניות זאח"ז גבי כשר בתורין פסול בבני יונה. וקאמר שם בגמרא שיכול והלא דין הוא וכו' ובתר הכי גבי כשר בפרה פסול בעגלה. ובתוס' שם כ"ג ע"ב ד"ה ותהא פרה הקשה ממש קושית הרב דנימא כל חד וחד תיקום ארוכתיה ותירצו שם בטוב טעם ע"ש:

יא

באם אינו ענין. ר"ל אם אינו ענין למעט דבר אחר שהרי אין אנו מוצאים מה למעט. בע"כ בא המיעוט לתנופה:

כא

אפילו יחד. ר"ל אפילו אם כבר יחד מעות לכשבה ואין לו לצרכיו יביא ממקצתו קרבו עני וכמו שהביא זה לעיל בפ' קרבן עולה ויורד של שבועת ביטוי: **לא באו ב' דברים**. שגם אחרי הפרשת הקרבן ישנהו כפי חליפת מצבו והשגת ידו אז:

לד

היה מסדר נגעי. צ"ל אם היה מקדים נגעי בגדים. או צ"ל אם היה מסדר ננעי בגדים קודם:

לה

והגם שדרשו רז"ל. ר"ל שהגם שרצו חז"ל לדרוש הכתובים להתאים ההלכה המקובלת בידם. וכמ"ש הרב לעיל פ' תזריע בפסוק טהור הוא וטהרו הכהן: *אתה מבין שאינו

נגע. צ"ל אתה מבין שהוא נגע. ור"ל ממה שהוצרך להתיר לו לומר כנגע מכלל שבאמת הוא נגע ודאי לו:

טו

ב
ולא דחה פירכא זו. אלא לאו שלענין ק"ו אין לפרוך רק צד חמור. ומתעגל ויוצא אין בו צד חומר. משא"כ לענין אחר שריבה ומיעט. מסתברא שריבה דבר הדומה לרוק. דלענין היקש אין נ"מ בחומר רק בדמיון ושווי:

אחרי.

טז

א
רבתי הוא אשר דבר. צ"ל בלתי הוא אשר דבר: **טעם הוצרך**. צ"ל טעם שהוצרך וכו': **ואודיע למתבונן בפנימיות**. כדי להעמידך על כונתו בדבריו אלה באר היטב. ולהשכילך ברבוא השכלותיו אשר פזר נתן במאמרו זה להיות דבר דבור על אפניו מוכרח אנכי להאריך קצת. ואקדים לך הקדמה אחת קטנה אך נכבדה מאוד לענייננו והוא: **הפילוסופים הקדמונים**. וגם אדוננו הרמב"ם ז"ל הסכים לשיטתם. אמרו כי כמו שבחוש הראות אנו צריכים ונזקקים לשלשת דברים הללו להשגת חוש הראיה. **א**) העין אשר בה נשיג המוחש ותוכה יצטייר בדמותו וצלמו ובלעדה חשך ישופנו ונגשש כעורים קיר. **ב**) דבר אחד נמצא חוץ לעין. והוא המוחש אשל אותו נראה ונשיג. **ג**) גוף מאיר כשמש או אור זולתו אשר קרנים מידו לנו. וקוי האור המושלכים ומשולחים מעל פני שטח המוחש בחזרה אלינו מתקבצים ומתכנסים יחד תוך העין ושם יציירו ציור קטן מהמיחוש על עור הרשת הנארג מעצבים דקים חדי ההרגשה. וההרגשה הזאת מובלת שי מהם לעצבי המוח לשפוט ולחוש את מהות עצם הנראה כידוע כ"ז כחכמת האופטיק. ואם שלש אלה לא יהיו לנו יחד א"א שנראה ונשיג שום דבר: כן הדבר ממש גם אצל השכלת איזו מושכל שיהיה צריכין אנחנו ג"כ לעזרת שלשת שותפין אשר רק על ידיהם תצא ההשכלה לפועל. **א**) כח השכל הנטבע בכל נפש מדבר להבין ולהשכיל בכל. דבר חכמה. ככלי העין המוכן ומוכשר לראות. ומבלעדו מותר האדם מן הבהמה אין. הכח ההוא נקרא בפי הפילוסופים "השכל ההיולאני". **ב**) הענין ההוא המושכל אשר על שרשיו נתחקה ונרצה לבוא עד תכונתו הנמצא חוץ לנפש המשכיל. **ג**) כח רוחני אלהי המוציא שכלנו מן הכח אל הפועל ומופיע באורו הרוחני על שכלנו ההיולי

אז בעת החקירה. והוא מחבר ומקשר בלולאות רוחנים את ענין המושכל עם שכלנו ההיולאני עד כי נוכל להשיגו ולבוא עד חקרו. והוא המקרב בזרוע עזו את המרוחקים עדי יתלכדו ולא יתפרדו לנצח. להכח הרוחני ההוא קראו בשם מלאך עשירי על שהוא ממונה על עולם השפל שלנו שהוא תחת תשעת הגלגלים הסובבים את האדמה ועל כ"א ממונה מלאך אחד שהוא בחינת הנפש שלהם לפי דעת הקדמונים והוא סבת תנועתם הנצחית. גם קראוהו בשם "שכל הפועל" ע"ש מלאכתו ופקודתו להוציא שכל האדם מן הכח אל הפועל. ואמרו עוד כי כמו שבחוש הראות תחזינה עינינו גם מבלעדי המוחש עוד את הגוף המאיר עליו. והאור בעצמו המפיץ נגה זרחו על הדבר הנראה למען נחזהו. כן בהשכלתנו איזו מושכל היה לנו להשיג ולהרגיש גם את האור הרוחני של השכל הפועל המופיע אז על שכלנו באור יקרות. אפס להיות האדם דבוק בחומר וגם מדי עלותו בית ה' לחשוב מחשבות נשגבות כן יארבו לו על דרכו תאוות חומריות ותשוקות בשרים הנה הנם בונים חיץ וטחים אותו תפל אצל האדם הבלתי שלם ויבדילו בינו ובין מחזה אלהים. רק האדם השלם בתכלית שלימות המעלות והמדות כמו הנביאים ע"ה. המה השיגו גם את השכל הפועל ההוא עצמו. נהרס החיץ והורס המסך והיו עיניהם רואות את מורם. ועיין מ"ש בזה בספר הכוזרי מאמר ה' סימן יו"ד בארוכה:

אך לבל תחשוב כי גורל השערה והשיטה הזאת של הפילוסופים הוא כגורל רוב שיטות הפילוסיפים הקדמונים והשערותיהם אשר המה בנו עליהם מגדלי עופל ובחן. והאחרונים ערו ערו יסודותיהם. הרסו ולא חמלו את כל מבצריהם. וטירות משגבם שמו למעי מפלה ועל חרבותיהם הקימו שיטות אחרות שונות תכלית שינוי מהראשונות. אי לזאת אחרי אשר השמעתיך דעת הקדמונים בזה בוא ואקחך אל מקום שחכמי זמנינו האחרונים משוחחים והט אזניך לדעתם. וז"ל חכם וחוקר אחד גדול ונערץ בין חכמי הטבע והפילוסופיא האחרונים: אבל מי יוליד בנו מחשבות חדשות? מי ישים בנו מחשבות אשר מאז מעולם לא דמינו ולא עלו על לבנו? שאלה סתומה ונפלאה היא והחוקרים טרם ידעו להשיב דבר במשפט. יש אשר יבוא לנו רעיון חדש פתאום כמו ברק ואנחנו לא נדע את דבר בואו. האמן. החוקר והמליץ ישבו לפעמים איש איש על עבודתו. ופתאום נלוה להם רעיון חדש והם ישתאו וישתוממו לקראתו כאלו לא במוחם נולד וזר הסגירו בראשם. וכו'. ולכן אמרו הקדמונים כי רוה"ק יבוא אל המטיף והחוקר מדי דברם אחרי אשר באופן אחר אין להבין פשר דבר אשר לפעמים נראה המטיף עולה הבמתה לדבר לקהל שומעיו ועל שפתיו ערוכים ושמורים מאתמול הדברים אשר בדעתו להשמיעם. אבל מדי דברו והנה שפעת דברים חדשים יטיפו עתה שפתותיו אשר לפנים

לא ידעם. או אז ינשא על כנפי רוחו. כל לבו מלא אש קדש. והוא כבן אלים יזיל אמרותיו והשומעים ימחאו כף. וידעו כי מלאך אלהים דובר באזניהם:

ועתה תלך לבטח דרכיך בדברי הרב פה. אשר אעתיקם מלה במלה ואוסיפה במוסגר בשני חצאי לבנה מלים אחדות בין דבריו במקום שקיצר מעט ועל הקורא לקראם גם יחד . תה הוא . כי אחרי שפירש הרב כונת הפסוק של בקרבתם לפני ה' שהקריבו נפשם ושכלם להשגת הש"י וידיעתו שהיא המדרגה היותר גבוה והנכבדה בהשגת האדם. והשיגו מה שהשיגו מאור הרוחני הנעים. אז הרגישה נפשם המשתוקקת להרבות ולהאדיר המשכת הנועם העליון ההוא אליהם עוד יותר. שרק החומר הכרוך בעקב שכלם הוא בעוכר נפשם מהתענג יותר על נועם ה' ומחזה קדשו בכל השלימות. כי בחינה זו העליונה מושללת ההכרה מהשטרות חומר הגשמי. אז מאסה נפשם בחברת הגוף ותנתק מוסרותיו מעליה לבל יהיה עוד לה למכשול ופוקה על דרכה ותוכל להתענג בכל עת על טוב ה' בלי כל שטן ומפריע. ואח"ז בא להוכיח אמתת דבר זה כי בע"כ נמצא כח אלהי רוחני המפיע גם על שכל כל איש ואיש בעת השכלתו איזו מושכל. ואמר: ואודיע (ואוכיח) למתבונן בפנימית (אופן ודרך) השכלת (האדם והשגתו את) המושכל (כי המתבונן בזה בשים לב. יוכח לדעת) שהשכלת (וחפץ המעיין לדעת) ההשכל (שרוצה להשכיל. התשוקה וההתעוררת שלו היא היא אשר) תשכיל (להאדם) את המושכלות. ובהשכיל (ובהתבונן האדם) בהשכלתו (ודרך בואו לידיעת השגתו. אז הלא) ישכיל (לדעת) שמושכל (איזו שיהיה. הוא באמת ועצם) מושלל (ונמנע) ההשכל (ולבוא עד חקרו. אחרי שלא ידע ממנו עד כה ומאין יבוא עזרו פתאום מעצמו לברוא יש מאין) וכשישכיל (בכ"ז ויגיע להשגת הנעלם ממנו עד כה הוא רק) בהערת עצמו (כלומר בעוררו והכינו את כחות נפשו לתבונה יבוא ויגיע למבוקשו) ולא עצמו (כחו ועוצם ידו) ישכיל (ויעשה לו החיל הזה יען) שהמושכל (הנקנה להאדם ביגיעתו. ועיוני) מושכל (ומושג לו רק) ממושכל (רוחני ונעלם שהוא) בלתי מושכל מהשכל (ששכל האדם לא יוכל הבין איזו דרך הופיע עליו ענן אורו פתאום אם לא כי יד כח רוחני ונעלם במעש הזה אשר הסגירו במוחו) והשכילו (של זה הרוחני שהוא השכל הפועל) למשכילים (הוא רק) ביחוד (ובהתחבר) השכלתו (עם שכל האדם ולאחדים תהיינה) בסוד נשמה לנשמתו ואז (בהגיע האדם למדרגה הרמה הזאת שיתחבר אל השכל הפועל ולהשיג גם אותו בנוח עליו הרוח) מותריו יהיו עטרות מלכים וכסאותם. (שכל יקר ותפארת האדם החומריים למותר יהיו בעיניו. הבל אין מועיל בם. ויכיר לדעת) כי יש חיים (אחרים יותר נעלים ונשגבים. שהם בבחינת חיים) לחיים (הגשמיים הנרגשים לנו) שעליהם אמר

משה ובחרת בחיים (בפתח תחת הב' להורות על) ב' המודעת (שבמקום ה"א הידיעה בא הפתח) ושוללת (וממעטת) חיים (הגשמיים) הנשתוים בהרגש הכללי (לאדם ולבהמה בשוה). שלא לבחור בחיים כאלה במקום שנשקף מהם הפסד ונזק לחיים הנאצלים והנשגבים. כנ"ל בזה : **או אחרי אומרו**. צ"ל לא אחרי אומרו וידבר: **יתחייב אמר לו**. צ"ל לאמר לו: **נראה כי אמרו**. לדעתי צ"ל: נראה כי אמרו ואל יבוא בתוספת וא"ו הכריחו לפרש שהכונה באמרו דבר אל אהרן אחיך שיגיד לו עתה זה המאמר של הלא אהרן אחיך הלוי. להודיעו חבתו בעיני המקום ויזהר לבל יבוא ולהסתכן: **ג' מיני אזהרות**. שלהרא"מ גירסתו בת"כ: בא אחר וכו' שלא תמות בא אחר וכו' כדרך שמת פלוני. והקב"ה ג"כ אמר לו ג' דברות בפ"ע. **א**) דבר אל אהרן ואל יבוא. **ב**) ואל יבוא בכל עת ולא ימות. **ג**) אחרי מות שני בני אהרן ולא ימות. והגם שאחרי מות מוקדם בפסוק אין מוקדם ומאוחר בתורה. ע"ש באורך: **נושא א' לג' נושאים**. ר"ל שבמשל היו ג' נושאים שהם שלשה רופאים שונים. ובנמשל הנושא האחד שהוא הקב"ה הזהירו כנגד שלשתם ג"כ זאח"ז. שהוסיף בכ"פ לזרזו יותר. ולזה הקשה למה לא הביא במשל ג"כ רופא אחד שהוסיף בכ"פ לזרזו יותר. כדי שידמה הנמשל להמשל גם במספר הנושאים:

ז
מאז מוכח כי הוא זה. צ"ל מאן מוכח וכו'

יז

טו
המתרבים למעלה. לעיל פסוק יו"ד ע"ש :

קדשים

יט

ג
ישנה להקדמת אם. ר"ל שהסמיך מלת אם לאיש. וכיון שמלת איש מורה על הכבוד באם אינו ענין ליראה. ולהגיד שהאיש מחויב בכבוד ולא האשה שאין סיפק בידה לכבדם. א"כ הרי הוא כאלו במלת איש ירמוז איש יכבד וסמוך ליה אמו הרי שהקדים אם לאב . וע"ז יכוון במ"ש בת"כ ובמקום אחר הקדים אם לאב: **שהל"ל איש יירא**. צ"ל איש יירא אביו ואמו. ור"ל דלמה הסתפק בזה שהסמיך אביו למלת תיראו. הלא היה יכול להקדימו לאם וגם להסמיכו לתיראו שיכתוב איש יירא אביו ואמו: **דההוא גברא**. שהכה בנו הגדול:

ט
ישנה לראות אחרים. כפי הנראה צ"ל פוראות אחרים והוא ג"כ מלשון ענף:

ל
שלא יחשוב יהיה ידוע צ"ל שלא יחשוב ויהיה ידוע אצלו. ור"ל שלא יחשוב ברע ואף לא יחפוץ לדעתו:

אמור

כג

טו
העובד ביום השבת. צ"ל כיום השבת. ור"ל כי כמו שיום השבת ינוחו בו ישראל לעולם באותו יום לאות כי ששת ימים עשה ה' וגומ' כמו כן צוה ה' לעולם לספור ממחרת השבת לפי שבשנה ראשנה לא היו יכולים לספור מיום ראשון ויעשו כן תמיד לזכרון:

כד.

י
דבר יוחסין. ולמ"ד. אולי כי למ"ד שלגלג על לחה"פ ג"כ נרמז בבן הישראלית. שלצד היותו בן איש מצרי. בן בלי אמון לגלג:

בחקותי.

כו

ג
(אות ט') **בחינת המניעות**. ר"ל דברים שצריכין ליזהר לבלי לעשותם. כמו ואינו נבהל להשיב ואינו מגיס לבו וכדומה. (אות ט"ו): **שאין יכול להתקיים**. צ"ל שהוא יכול להתקיים ע"י הזולת. ור"ל אבל מ"ע שהם חיבת גברא אינו פטור מהם ע"י ת"ת:

ח
ופעולתי השמיני. נמצא ששמנה בניו הוליד כ"א ששה ועולה יחד בניו ובניו בניו ס"ב:

יד
הרחק ענף. כפי הנראה צ"ל החקר ענף:

טז
גיהנם צעקת בהרע. צ"ל במרה:

ח
לצד הליכה. שלצד הלכם בקרי הלך אף הוא בקרי בלא טעם. וכמ"ש לפני זה:

ספר במדבר- נשא

ד

כג
צובאים צבא הצובא. צ"ל הם צובאים הצבא קדש שהרב מפרש מלת צבא מלשון עבודה ושימוש וכמ"ש להלן בקרא לעבוד עבודה. לז"א בבני קהת לצבא. כלומר לשמש בקדש. משא"כ בני גרשון הם משמשים את משמשי הקדש. לכן אמר לצבוא צבא:

לו
במעשה ההוא קרח. צ"ל אלא קרח:

ה

טו
נשמ"ו ביום זעם. צ"ל נשמ"ו ביום זעם והוא מלה"כ לא גושמה ביום זעם. רק שם פירושו מלשון מטר. והרב השתמש בדרך צחות לענין התגשמות. היפך הרוחניות. ולכן נקוד עליו כמנהג מליצי הקדמונים:

ו

ט
שחזר לומר אח"כ. צ"ל ומה שחזר לומר וכו':

ז

א
אינם נמסרים לכל. צ"ע כי הלא הלכה רוחת היא בישראל דאנן לא בקיאינן בחסרות ויתרות. ובתירוץ קושיתו כבר היטיבו אשר דברו בזה המבארים כי דיוקו מנקוד הפתח של הכ"ף ולא בשוא. גם מ"ש להלן במלת יהושע שהוא"ו אינה נרגשת אחרי ה"א ונרגשת אחרי השי"ן לא יתאימו ע"פ כללי הדקדוק שבידינו:

ל
שדי אור כאן רמז. כפי הנראה יפרש הרב שדי אור שראוי להשליכו באש, או מלשון גילוי שדים ורחם:

בהעלתך.

ט

ו

מי גילה לו שת"ק. נ"ל כונתו שאבא חנן החולק עם ר' יאשיה אינו אומר דבריו בשם עצמו רק משום ר"א. וא"כ קשה על אבא חנן עצמו מנין ידע שר"א אמר בכל הקצוות. ולמה לא מוקי דברי ר"א רק בדפליג ליה רביה יקרא ולא יפלוג על ר' יאשיה:

כב

לילה אחת לחנייתם. ר"ל לענין חנייתם. שלא קצה נפשם בחניית שנה יותר מחניית יום:

י

כט

מתת מטבעו. צ"ל מתת מטובו:

יא

טו

אדבר כנגדם. צ"ל כנגדך:

כו

נאמרו דבריהם. צ"ל נאמנו דבריהם: **משה ע"ב זקן**. ר"ל לע"ב זקן. כיון שעשה ע"ב פתקין הרי כ"א מהע"ב היו ראוים לנבואה בע"כ. שמא יעלה בידו זקן:

כח

חפץ היות הוא. צ"ל היות הוא האדון:

יב

ב

בני מ' וג'. צ"ל בני וא"ו וג'. וא"ו למרים וג' לאהרן:

ו

דאל"כ ממ"נ קשה דאם כשהביט משה אליה ראה אותה מצרעת. א"כ נסתרה הדרשה שרק כשפנה אהרן אליה היתה מצרעת ואח"כ פרחה ממנה. הלא גם כשפנה משה אליה היתה מצרעת. ואם בעת הבטתו לא היתה מצרעת. א"כ הרי תפלתו תפלת שוא. והיה לו לומר לאהרן שאיננה מצרעת באמת ורק עינו הטעתו:

יג

נא נתכון לשאול. צ"ל לא נתכוון לשאול:

שלח.

יד

ב
מפי כללות העדה. ר״ל במלת עדה הם החשובים קראיו מועד:

ט
ופרשו מן הלחם. צ״ל מה הלחם:

יז
שם אלהים. ר״ל הגימטריא של ר״ת הללו שוה למספר אלהים:

כג
וידיעת ההפכים. ר״ל שמכלל הן אתה שומע לאו. ומדאמר אצל כלב וזרעו יורישנה מכלל שזרע המרגלים לא יירשוה:

לב
לומר על בני בניהם. שבכתוב לא מיעט רק בניהם שהם יהיו רועים אותם במדבר אבל בני בניהם ימותו. אכן זה דוחק ונראה שצ״ל שבא למעט בני בניהם. ור״ל דה״א שגם על בניהם נגזרה הגזרה שהם כרעא דאביהם ורק על טפם שהם בני בניהם אמר שיכנסו לארץ:

לו
כמעשה אמון. סנהדרין ק״ג. שבא על אמו ואמרה לו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת:

לז
והם מוציאי דבה מתו. שאמרו על הארץ כי משכלת יושביה היא ולזה מתו הם עצמם בדבר ושכול. וללשון השני יהיה דבר ר״ת דבה רעה. ג"כ מדה כנגד מדה:

קרח.

טז

כח
לשלול שאני עושה. צ״ל לא לשלול:

יז

כג
היה מוציא חרוב. שגדולו הטבעי שבעים שנה. ובכ״ז גדל כאן בבין לילה אחת והיה הנס יותר חזק ועצום:

יח

ג
לא נאמר וימותו. צ"ל ולא ימותו: **על אם משורר**. צ"ל על המשורר ששער:

חקת.

כ

ח
להצדיק בעיון. צ"ל להצדיק העיון. ור"ל שלא תתמה איך יתכן שנביא אלהי היודע כל נעלם. איך נעלמה ממנו כונת ה' בדבורו ולא ידע זאת בנבואה. לז"א שאין הנבואה באה לנביא לבאר לו ספיקותיו התלוים בשכל ובעיון ועליו להשכל על הדבר מעצמו. ולכן אמרו חז"ל חכם עדיף מנביא שגם הנביא צריך להחכמה להתבונן בעניני נביאותיו: **הדומם כל שהוא**. ר"ל איזו שיבחרו ישראל. איזו שיהיה:

יד
העכו"ם היו חושבים. צ"ל ושאר העכו"ם היו חושבים. ור"ל שרק אדום לבדו בהיותו אחיו ידע סבת ירידתו למצרים לפרוע השט"ח. משא"כ שאר האומות חשבו שזה רק מקרה להם:

כא

ח
נמצא דוגמת הנחש. ר"ל דוגמת ותבנית הנחש היה כנגד היכר השרף:

בלק.

כב

יב
שהבין בלעם. אחרי שהסביר לו ה' כונת שאלתו מי האנשים האלה:

כג
הרכבת כח. צ"ל כח הצומח שבו יתקבל וכו':

כג

ח
אל השרש מקום. נ"ל שצ"ל לשלול את השרש עקום. ור"ל כי בחינת דביקות בקדושה הוא ישר ונכון. ובחינת הריחוק מהקדושה היא מעוות ועקום:

יא
ברך מלא פום. שכל הפיות יתברכו בהם. ולזה כפל לומר ברכת ברך. שעשית אותם לברכה בקרב הארץ עד שכל המתברך יתברך במו:

כד

א
ה' שהזכיר. שהכונה במלת לברך שה' יברכם לא בלעם:

ג
החלק שבו ממנו. החלק שנמצא בו מזה האיש שהוא בנו כלומר הכח שהוליד בו אביו:

ז

מלכות עמלק. צ"ל מלחמת עמלק:

י
שאין בה קללה. שברכתו היא ברכה שאין אחריה עוד קללה. שכיון שאמרת אורריך ארור. אין עוד תקוה ממך גם על להבא שתקללם:

יז
יש בו מדת בושת. שהצעירה שהיתה צנועה וקראתו בן עמי אמר עליו וקרקר שזה פחות מן ומחץ:

כה

ג
מאנס עובדיו. סנהדרין ס"ד שהיו דבוקין לה כצמיד פתיל או כצמידים:

פינחס

ו

סדר הדברים. שאמר בלשון נסתר השיב בקנאו. ואם הכונה לאמר לפנחס הל"ל אתה השבת. בקנאך. וכדומה:

יז
ואכלת את שלל. ולהשאיר כל עץ מאכל לאכול מפריו ולשבוע מטובו: **והגם שנשכיל**. ר"ל ובפרט שאחרי שנשכיל בסבת הריגתו וכו' והוא דבוק יחד עם שלפניו: **היתה ממואב**. כמ"ש ויחל העם לזנות אל בנות מואב. וכזבי שם נמצאת ביניהם ומה חטאו המדיניות שבמדין. אכן העצה נבעה ממדין מבלעם שישב במדין. וצור הפקיר בתו לטובת עמו המדינים:

כו

ד
למה אמר מבן. צ"ל לזה אמר מבן עשרים:

ה
חותם ה' בהיכל. כי היכל בגימ' אדני. וה' בהיכל הכונה ששם הויה משולב תוך שם אדני נמצא אדני קודם . גם הסוף של שם הויה ושל אדני הוא ה"י וכן ראש של הויה והיכל:

יט
קע"ב שנים. ר"ל שחורבן הבית היה קע"ב שנה קודם סוף אלף הרביעי והרב עמד אז בתחלת המאה הששית לאלף הששי. וא"כ כבר היה אז קע"ב שנים אחרי הקץ שרשם ולז"א שהחשבון מתחיל מתחלת אלף החמישי:

כג
בחינ' נקודה. ר"ל השכינה עצמה היא בחי' נקודה האמצעית שבעיגול שאינה תופסת שום מקום וממנה הכל:

ד
דיוק רק. מלשון והבור רק: **ואולי שרש"י ז"ל**. ר"ל מה שפירש בפסוק לאלה תחלק הארץ ולא לפחותים מבן עשרים שהקשה עליו למה פירש זה אליבא דר' יונתן ע"ש אך נתכוון לתרץ קושית התלמוד על ר"י מן לרב תרבה נחלתו. וכמו שהולך ומפרש. וכבר האריכו בזה הרא"מ והרמב"ן והגור אריה ע"ש:

כז

טז
הנבחר והנשלל. מה שיבחר או ירחק השכל והרצון אין כל הדעות של ב"א שוות:

כח

ט
אין השביעיות קבוע. שיום השבת חל תמיד ביום אחד:

כט

יג
נשמתן שבעה. צ"ל נשמת שבעה:

מטות.

ל

ה
שאין הנדר והשבועה. צ"ל שדין הנדר והשבועה:

לב

ב
לישראל כולן דבר. צ"ל הדבר:

ה
אלא העברה. שלא יצטרכו ללחום כלל רק לעבור הירדן וה' יפילם חללים:

לא
היא בידם. צ"ל היא החלט בידם. ור"ל שאז בקיום התנאי תהיה הנתינה שלו מוחלטת בידם:

מסעי.

לג

א
מערך שלאחריהם. צ"ל שלפניהם:

נו
וקימה בהם. צ"ל ואקימה בהם:

לה

ג
ור"ל ולכל ריבוי. יש פה חסרון מורגש ולענ"ד כצ"ל: ונראה לומר כי מריבוי ולכל השכילו שמיעוט הנשמע מתיבת חייתם הוא חייתם עצמה. וכונתו כי לולא הריבוי של ולכל לא הייתי ממעט מחייתם הקבורה אלא איזו מיעוט אחר שיוכל לסבול פירוש של חייהם. רק אחר שריבה בתיבת ולכל כל מיני הצרכים. בע"כ לא מיעט בתיבת חייתם רק דבר שהוא ההיפך מהחיות שהיא הקבורה. ולפירוש שאח"ז בא הריבוי שלא למעט מחייתם ש"ד ג"כ שאינם הכרחיים להחיים. כצ"ל:

ספר דברים

א

א

לב' אחיו. ר"ל לאחיו ולאחותו מרים בפ' בהעלותך: **שמא עבר**. ויהיה תופל מלשון ולא נתן תפלה לאלהים:

טז

כי אפשר. צ"ל כי אפשר שיטעה אחד מהם במין הראיה שהיא עין יפה יותר ממנו. ור"ל שלפעמים ידמה האחד שהדיין מביט על חבירו בעין יפה יותר מאשר עליו:

ב

לא

חוזר לנתינה. במה שהקשה את רוחו היה תחלת הנתינה וגמר אח"כ הנתינה בפועל בסיחון. ואינו חוזר על מלת לפניך שאינו ר"ל שסיחון הוא התחלת תתו העמים לפני משה שהרי לפניו לא נתן יותר:

ג

יג

השלל או לעמה. ר"ל שתהיה שממה אכל לא ליישוב ולחלוק:

ואתחנן.

ד

א

מחיזוק ידים שעשה. ר"ל במלחמת עמלק שכתוב שם וידי משה כבדים שמחמת שהחזיק ידיו למעלה רפו ידיו. ואולי שיכוון למדרש חז"ל ע"ש וידי משה כבדים. שבשביל שנתרשל במצוה וחיזק ידי יהושע לבחור לו אנשים. נתרשלו ידיו. ובשביל שהרגיש רפיון בידיו לא היה הוא מהקנאים הפוגעים: **לבקש אחרים**. צ"ל לבקש אחריו. ור"ל שפירוש קנאים פוגעים. הוא הרואה אותו בעשותו המזמתה. אבל אין חיוב לחפש אחריו למען יפגע בו:

כט

ואולי ישיגו. ר"ל כולי האי ואולי. שהגם שיבקשוהו בהתעצמות רב עודנו בגדר הספק אם תקובל תפלחו. וגם זה רק ליחידי סגולה לסבת הגלות וסלוק השכינה:

לט
שונים בש"ע. הוא מלה"כ אנשי אמת שונאי בצע.* והפך ע"ד צחות המליצה הנהוג אז מלת בצע למלת בשע ושונאי לשונים. והכונה ששונים בחכמת האמת בש"ע נהורין דחוכמתא הידוע למקובלים:

ה

טו
לא טעם החיוב. ר"ל איזו דבר מחייב לומר שהוא כן שהש"י ברא העולם ונח בשביעי. שזה הוא טעם מצות שבת:

ו

ה
בפסוק וידעת עם. צ"ל וימת שם וגומ' ע"פ ה':

ו
עוצם הערבות. נ"ל שצ"ל יותר נכון עוצם הרעבות והוא מלשון רעבון: **בגדר המצטער והמתגדר** צ"ל בגדר המשתער והמתגדר. ור"ל שהחשק והמאכל יש שעור וגדר להתשוקה. שיש זמן שתופר ותבטל התאוה אחרי השיגו תשוקתו:

עקב

ז

יב
בכינוי לנשמעים. ר"ל שאין הנו"ן של תשמעון נוספת אלא היא לכינוי כמו תשמעו אותן:

ח

א
שבאחד עלתה לו. ר"ל נסתלקה ממנו מלשון חז"ל שאול באחת ועלתה לו שנסתלקה ממנו מלכותו:

י

א
לבד מארון. אבל בהיותו בשמים היו נשואים באויר מעצמם ולא היו צריכים לארון כלוחות אחרונות שכתוב בהם ויהיו שם כאשר צוני. ופירש הרב בעת הצווי:

יא

כב
כן מכניס אהבתו. ר"ל המכניס אהבתו יתברך :

ראה

יב

כח
וכנגד מ"ע. שיש בהם כאלה שאין ביד כל אדם לעשותם. משא"כ מל"ת שכולם בידו:

טו

יב
חלה ד' שנים. שהדין כן דבחלה א"צ להשלים רק אם יחלה יותר מג' שנים ונשאר לו לעבוד עד השביעית פחות מג' שנים אז ישלים אחרי שביעית. לא בפחות . ובא כתוב זה להשמיענו שאם ברח ישלים אפילו עבודת שנה אחת:

שופטים

יז

ח
אלא שבסנהדרין. צ"ל הרי שבסנהדרין דרשו וכו':

יח

כ
כיון שהזכירו. צ"ל או כיון שהזכירו יהושפט:

יט

ח
ולא מיראת. צ"ל ולא מיראה. הדור ההוא ור"ל הדור ההוא אשר יעמוד בעבודה כזאת בימיו יקיים ה' זה הדבר. גם קודם לתחית האבות:

יא
הלך בתוך האדם. כיון בזה לדברי חז"ל על פסוק ויבא הלך לאיש העשיר בתחלה קרא ליצר הרע בשם הלך. ואח"כ קורהו אורח קבוע:

יט
אין להקשות מזה. שאמרתי מלשון אשר זמם לדיוק בא וכו' וא"כ למה לו לומר מטעם אין עונשין. הלא יש לנו לימוד מבואר היפך הק"ו:

תצא.

כא

יא
אם באה בשביה. צ"ל אם ראה בשביה: **יהיה על מירוק**. צ"ל על ידי מירוק:

כג

ד
היה כותב מצרית. צ"ל אם היה כותב מצרים:

כב
ושיעור הכתוב. לדעתי צ"ל או שיעור הכתוב והוא פירוש אחר שלא ידור בפיו. רק אם נדבה רוחו לעשות יעשנה בלי הוצאת שפתים. כאלו נדר בפיו:

כה

יח
ודבר המעמיד הכח. ר"ל מצוות ומע"ט המחזקים ידי הבעל יכולת הנעלם לפעול להם ישועות ונפלאות בלי צרכם כלל למלחמה שהוא השי"י. וכמ"ש צור ילדך תשי. ומובן ממילא שבהיפך יחזיקו ידיו לטובה:

תבא.

כו

ה
כחתיו האדם. צ"ל באדם: **שראה את הרשות**. צ"ל את הרשום : **שכבר שבעה ימים**. צ"ל שכבר היתה : **בעדות המופלג**. צ"ל בעדנות
המופלג:

טו
כי קדוש למעלה. צ"ל כי קודש למעלה:

כז

טז
אין הרגש לזולת. ר"ל במה שהוא מצוי וכרוך אחריהם לא יעורר ע"ז שום חשד מהזולת. כי דרכם להיות תמיד יחד ומתנהגים במיני אהבה וחבה :

כח

א
בגדר מעלתם. שהמה מעולים על כל הדברים שנדברו בעולם לצד שיצאו מפי עליון:

מז
והעד לאויבך. שאמר והתמכרתם שם לאויבך ולא אמר לאויבכם. וכן ביתר הפסוקים שובר הרבים בצדם:

נצבים.

כט

טו
שהצריכם הכתוב להכנס. ר"ל להכנס בברית ובשבועה:

יז

שאינו ראש פורה. צ"ל שאינו פורה ראש ולענה: **הקללה בסימן לבבו**. כן הוא בקצת דפוסים וצ"ל בסיבת לבבו: **השם הוא הנשמה**. שכל איש יקרא בשם כפי בחינת נשמתו כמו שדרשו אל תיקרי שֵמות אלא שֵמות:

ל

א
שניהם הטועים. כי אצל הרשעים נהפכו שני הלבבות לרע היצה"ט והיצה"ר. כי הרגלו ברע ונעשית להם כהיתר ולא יכם לבבם עוד על מעלם:

ג
אמר ושב. הוא ושב וקבצך:

וילך.

לא

א
אומרו את כל. בספרים שלפנינו מלת כל איננה בפנים. וראיתי בקצת ספרי אור החיים מלת כל מוקפת והוא הנכון. כי באמת דרשת הרב צודקת ג"כ בלי מלת כל. לפי שכל המלות "את הדברים האלה" מיותרות דהל"ל וידבר אל כל ישראל ויאמר אליהם. או לאמר כמ"ש בכ"מ:

ב
נתן טעם להם. צ"ל לא נתן טעם וכו'. שה' אמר אליו לא תעבור עוד קודם יום מותו. ויהיה פירוש היום הזמן הקרוב:

האזינו

לב

ה
אובדן מולדת בית. ר"ל ששחיתותם מהם בעצמם והם החטאים בנפשותם. ויכון בזה למ"ש בניו מומם לא של אביהם:

לא
מפלת ישראל. שירדוף אחד אלף אבל לא יגיעו לגדר הכליון והשבתה על ידיהם יתלו גם הם כי צורם מכרם. משא"כ אם ישבת זכרם מאנוש באין תקומה עוד אז ינכרו צרימו כי לא ה' פעל כל זאת אף הקודם שרדף אחד אלף. שהרי ביד העכו"ם יש דעות הרבה יותר מישראל ובכ"ז יתקיימו. ועל שאין בהם תבונה יתלו בעצביהם גם רדיפת אחד אלף שאין זה מגדר האפשר כלל. אבל אם לא יכלום לגמרי יתלו גם הם בצור ישראל כי מכרם על עונותיהם ואח"כ יושיעם. ויבינו מזה כי אחריתם להכרית לגמרי לצד חטאתיהם הרבים מהם: **ולא אמר ואין מציל**. כמו שהתחיל ברישא דקרא. ואין אלהים עמדי שהסמיך הנשלל למלת השלילה להעירך לדייק תיבת מידי כי הכל נתון בידו לערבון. והגם שאין דיוק זה מבורר מהקדמת המלה. בכ"ז השינוי יעירך על איזו כונה. ועלינו להבין מעצמנו ע"פ סברא מה הכונה. וכן דרכו בהרבה מקומות מספרו. ועיין כיוצא בזה סוף תצוה. ובראש פ' ויקהל בביאורי:

ברכה.

לג

א
להעיד גדר הקודם. צ"ל להעיר גדר הקודם. ור"ל שממלות לפני מותו הסמוך לזה היה להסתובב קללה ולא ברכה להמסבבים מותו ולא די שלא קללם אלא גם וזאת הברכה: **וידיעת ההפכים**. ר"ל מכלל לאו אתה שומע הן וכן להיפך. וממילא אם הוא עמם בצרה ידענו ההיפך שבברכה עאכו"כ שנכללת השכינה עמהם בברכתם. וכלשון הזה כתב הרב ג"כ בפ' משפטים כ"א ד' ופ, שלח י"ד כ"ג:

ג
מברייתא של אגריפס. נראה שצ"ל מסיפור של אגריפס כי ד"ז הוא משנה מפורשת במס' סוטה דף מ"א:

יב
תיבת לבנימין. דבשלמא גבי ראובן ויהודה ולוי הזכיר שמותם בברכתו או שאר דבר המורה על איזו מהם קאי כגון תומיך ואוריך משא"כ מבנימן ודומה לו שלא רמז בברכתם על מי קאי. אם נאמר שהכתוב מספר רק שזה דיבר לבנימן כנראה מתיבת אמר. אבל משה התחיל רק מן ידיד ה'. וכן גבי יוסף התחיל רק מן מבורכת ה' ארצו. מנין סמך משה לדעת על מי סובבת ברכתו זאת. ובע"כ לומר שמלת ולבנימן אמר משה בעצמו. ומלת אמר היא דבר הכתוב:

יח
שנקראת אהל. ע"ש הכתוב אהל שכן באדם:

כט
אלא ושב אשריך. מלת אשריך ט"ס וצ"ל ושב את שבותך:

לד

ו
יהושע כתב כן. צ"ע הלא גמרא ערוכה הוא בב"ב ע"ו. וגם רש"י הביא הדעה הזאת בפסוק וימת שם משה "מכאן ואילך כתב יהושע. ואולי תפסו להראב"ע רק על מה שהחליט הפירוש כן ולא הביא ב'הדיעות כרש"י ז"ל. ועיין כיוצא בזה בפ' וישב בפסוק בת איש כנעני ומש"ש:
ב' י' ל' א' וא'

קונטרס תקנת סופר

תוכו רצוף תחבולה מחוכמה לפני סופרי סת"מ. להשוות מדת אורך כל האותיות בס"ת שלא יאריכום במ"א יותר מדאי ופעם יקצרום. וגם להכיר תיכף בסוף השיטה אם לא דלגו או הוסיפו איזו אות בשיטה זו. בו יבאו גם עצות מרחוק להזהר מיתר מיני שגיאות העלולים להזדמן במשך הכתיבה
ואמר ר' יצחק מאי דכתיב איה שוקל איה סופר וגו' איה סופר שסופר כל אותיות שבתורה: (סנהדרין ק"ו ע"ב)
הימים האלה אשר המה ימי בכורי חדשות ונצורות בעולם המעשה יום יום. ימי התפתחות שלימה והשתלמות גמורה בתיקוני הצרכים הדרושים להאדם ואמצעי החיים

לא אך בעסקי החומר והגויה הביאו ברכה ומרפא בכנפיהם. לא רק להנעים לו את החיים ולהמציא לבן האדם אדון ונשיא היצירה את מחסוריו המרובים והעצומים באופן קל ויפה מתוקן ומקובל לתכלית הנרצה לו ידם הדה. אך גם על עניני הרוח והנפש שמו עינם לטובה. גם על הדברים אשר בעולם האצילות והנשגב נראה פעלם והדרם בכל פנות שאנחנו פונים. לא זאת לבד שמסרו לנו את המפתחות לכחות הנעלמים ורזי הטבע. להמלאכים הממונים על קפיצת הדרך והעברת הקולות והדבור בטיסה אחת ומעוף ביעף מקצה תבל ועד קצהו ברגע קטן. וכל יתר מכשירי העבודה וחרשת המעשה אשר התנשאו בימינו אלה למעלה ראש בהוד והדד. אך גם הרבה מפתחות של זהב לתורה ולתעודה. לחכמה ותושיה נתנו בידינו. את הכל יעשו עתה יפה בעתו משוכלל ומסודר במשטר ישר מוביל ומדריך לתכלית הרצוי ותפארת והוד יאצילו עליו. לא אדבר פה על ספרות החכמות והמדעים אשר רחבה ונסבה למעלה ראש. העשירה והמבורכת בספרי לקח טובים ומהודרים הנחמדים למראה וטובים להשכיל בכל מקצועות החכמות והלמודיות. ועל כל קוץ וקוץ שבהן תלוים מגדלים בנוים לתלפיות מחרשים אמנים אשר כללו יפין ונראה פעלם והדרם על מעשה ידיהם. אך גם אם נעיף עין על ספרות העברית העתיקה והקדושה היקרה לנו עם ב״י החרדים על דבר קדשה. עם עני ודל העמוס מני בטן בעמל ותלאה. והנושא מני רחם כל יד צרה ומצוקות הזמן. בכ״ז אם נתבונן על ההבדל הרב בין תמונתה כהיום הזה בכל מיעוט שוחריה וקוצר לב מיודעיה. ובין תמונתה בשנים קדמוניות ובדורות שלפנינו בכל מרבית ועצמת מכבדיה ואוהביה אז שמסרו נפשם עליה. אז בגאה וגאון נוכל לאמר: הבו גודל ויקר לזמן הזה ולברך ברכת שהחיינו בעליצת נפש ורוח. למשל: מי לא יראה היתרון הגדל אשר לש״ס ווילנא הנדפס זה מחדש כליל יופי ואלף המגן תלוי עליו כל שלטי הפירושים והבאורים מגבורי הלומדים אנשי השם מסלסלי התלמוד ומחבקיו והגהה מזוקקת שבעתים להגות כל סיגי השגיאות ולהסיר כל מכשולי הטעיות ושינויי הנוסחאות אשר נתערבו ובאו בו בהמשך הזמן הרב. ולהקל הלמוד והבנה במקומות הסתומים והחתומים. על ש״ס וויען וכדומה עתיקי ימים מדפוסים הקודמים המטושטשים. פשוטים ועורים מכל הגה ומבאר ומראה מקום. ונתון אותו גם ליודע ספר עתה לאמר קרא נא בו וענה ואמר לא אוכל כי חסר בו ענינים רבים הנחוצים להלמוד. וכן הדבר ממש בנוגע ליתר ספרי השמוש להלכה כספרי הטור וש״ע. ספרי השחיטה ובדיקה וכדומה צא וראה כמה יגיעות יגע האיש בימים שלפנינו טרם מצא איזו ענין המובא בדף זה ומקורו מדף אחר או ממסכת אחרת. עד כמה טרח הרב בהוראתו והשוחט בבדיקתו בטרם בירר וליבן איזו

שאלה חדשה שנזדמנה לפניו בדבר הבלתי מצוי ושכיח. ועתה הכל משכימים לפתחי ספריהם ומוצאים הכל ערוך ומסודר לפניהם כשלחן הערוך בכל זני מטעמים ומגדנות. וכאשר אנחנו ואף כי בנינו אחרינו נתפלא על כח הסבל של אבותינו איככה עצרו כח לעבור דרך איזו מאות פרסאות בסוסים וחמורים ולידון בפירוק עצמות וריסוק איברים ולאבד זמן רב משנותיהם לתהו ולבהלה בעמל הדרך. ולחבק האשפתות אשר על רצפות בתי המלון המכוסות בסחי ומאוס ועבטיט. וכה עברו עליהם לפעמים שבועות וירחים שלמים. וכן עד כמה כלתה עינם ונחלה לבבם בתוחלתם הממושכה על קבלת ידיעה ומכתב שלומים מאב או בן ואח רחוק ע"י ציר שלוח ברגל אשר ע"פ רוב קרהו אסון בדרך או נאבד המכתב בענין רע. או מה רבתה יגיעם ועמלם להוציא אש מברזל עשת וצור החלמיש באישון לילה ואפילה כשהיה הדבר נחוץ וגם רגע אחד יקר הערך אז. תחת אשר אנחנו נשיג כל זאת בזמן קצר כהרף עין ובשריטה אחת בכותל. ובמשך רבע שעה נוכל למסור לרעינו הרחוק מאתנו מאות פרסאות את חפצנו והגות רוחנו במחיר מצער. לעבור בטיסה אחת במרכבת כבוד ובמשכנות מבטחים מרחק רב אדם משכים כאן. ובלילה הוא ישן ורואת חלום באספמיא. ככה ג"כ לא יוכל עתה האיש התלמודי לשער בנפשו. איך יכלו אבותינו ללמוד בספרים מטושטשים לאור העששית הכהה הוא נר של חרס מלאה שמן קיק ופתילות משמלות בלות בלי כל באור ומראה מקום והערה מן הצד. וכן בכל אשר נפנה נראה הארץ ומלואה הולכים ומתקרבים בצעדי ענק לגבול השלימות והתיקון הגמור. היפה והמועיל. ולא מפני שגדולים וטובים האחרונים מהראשונים. אכן כן מחייב טבע השתלשלות היצירה דור אחר דור. וברבות הימים וחליפות הדורות כן ירבו לרגלם הנסיונות אשר ירכשו להם בני האדם בהמשך הימים. ואין מורה חכם כהנסיון היומי. והזמן. כמה דאת אמר גם בגוף אחד "בישישים חכמה ואורך ימים תבונה" ואם אמנם טובה צפרנן של ראשונים מכריסם של האחרונים בנוגע לפעולה ענקית הדורשת דעה רחבה בפעם אחת. כי הם חוננו בלב. רחב כפתחו של אולם ובינה נשגבה ולב אמין והיו המה חכמים באיש. כמו שיאות לבחור ליסוד הבנין אבנים שלימות מסע. הנה תחת זה האחרונים הם חכמים במין. ברבות דורשי חכמה ושוקדים על דלתותיה. ובירשם רכוש הקדמונים אשר הנחילו להם. ומעמל הראשונים ישבעו טוב וברכות ה' בלי עמל ויגיעה ועוד יוסיפו עליהם אם מעט ואם הרבה איש איש כמסת תבונתו אשר ברכו ה' וקובצי על יד ירבו. ולסבת זה הענין הנגלה והמבואר קבעו חכז"ל הלכה כבתראי בכ"מ נגד הראשונים. אם שהם עצמם גזרו ואמרו אם הראשונים כבני אדם אנו כחמורים. ואין שני אלה המאמרים סותרים זא"ז. וחותם האמת על כ"א. כי בכל

עוצם תבונת הקדמונים הנה מי שאחריהם הוא כננס הרוכב על שכם הענק הרואה רחוק ממנו: מקצוע אחד ממין זה שקיבל צורה חדשה ופנים נהדרות בימינו אלה עד שיוכל להתחרות ולהחשב בין יתר ההמצאות המתוקנות שנולדו על ברכי התקופה החיה הזאת ואף אם מרבית החכמים יסבו עיניהם ממנו הוא מלאכת מחשבת של סופרי סת"ם. ואין מגמתי לדבר בזה ממלאכת הקלפים הטובים והיפים. הלבנים כצמר צחר ומגוהצים למשעי. או מתיקוני הבתים המתוארים במחוגה ובמקצעות וריבועם המצומצם ויפי תארם והדרם מעשה האומנים משפחת סופרים בערי טשערנאביל וטשערניגוב וסלאנים וטיסמעניץ שנתפשטו בעולם וכדומה לאלה. אך כל חפצי בזה להטיף מלים אחדות אורות התיקו"ס שנדפס זה מקרוב בבראדי ונשנה בפיעטרקוב אשר בצד כל שיטה ושיטה נרשם מספר האותיות הנמצאים בתוכה. והיא באמת המצאה קלה אך נפלאה ומועילה עד מאד לצמצם ולכוון את האותיות ולשמור את הסופר מטעות כאשר אבאר להלן אי"ה ולפי שיש לי בזה איזו הערות יקרות ונכבדות. מועילות ונחוצות לשית עליו נוספות. ותולדות התיקו"ס הנ"ל נוגע הרבה לי ולנפשי. וכבר שבעתי די עמל ויגיעה בו. לכן אמרתי להעריכם בזה לבד ידחו ממני נדח:

ויהי בהיותי בדרך בשנת תרל"א לרגלי נסיעותי הזמין ה' אותי לימים אחדים בפונדק אחד עם סופר סת"ם אמן נפלא מאד ומצוין במלאכתו מלאכת השמים ממשפחת סופרים בעיר טשערניגוב ושמו ר' אברהם וראיתי אצלו תיקו"ס ועל גליונו נרשם בצד כל שיטה ושיטה מספר האותיות אשר בה בכתב מעשיטא ישן נושן. ולפי דברי הסופר אלי נמצאים כמה תיקו"ס כאלה בעירו בין הסופרים המצוינים יחידי סגולה בהסתר והעלם מאת רעיהם. כחכמי אתונא הקדמונים אשר סגרו על החכמה חותם צר מגלותה לעין כל. ההמצאה הזאת מצאה חן בעיני בראשית ההשקפה עד מאד. וראיתי כי עי"ז תצא תועלת גדולה להסופר הכותב ממנו לישר אותיות הס"ת ולא תעדיף האחת יותר מדאי בשיטה החסרה באותיותיה ולא יוקטנו ויוצערו הרבה בשיטה היתירה עד שלא תוכר צורתם כנהוג הרבה אצל הסופרים עד כה אשר בהרבה מקומות מכתיבתם בחפצם לצמצם כתיבתם למען יזדמנו להם האותיות בי"ה שמ"ו בראש העמוד ושיבאו הפתוחות והסתימות איש איש על מקומו כראוי הם מוכרחים פעם לקצר ולהצר את האותיות עד מאד ופעם יאריכון יותר מדאי עד שלא תאר ולא הדר להם ורק בכבדות יתנהל הקורא בהם ויצרפם למלה. ותמהתי עד מאד על שלא זכה שום אדם עד כה בההמצאה הנפלאה הזאת. וקבלתי על עצמי העבודה והיגיעה לזכות את העולם בה באופן מתוקן ומסודר כראוי יותר מכפי שראיתי אצל הסופר הנ"ל ולתקן המגרעות אשר מצאתי שמה.

ולהוציא מרשות היחידים של סופרי טשערניגוב ולעשותו לקנין העם כולו ואמרתי לו להסופר ההוא כי הם משכינים עולה בבתיהם בחפצם להסתיר ת"י המרגלית הטובה והיקר' שנמצאת ת"י לבל יהנו עוד בני אדם ממנה במקו' שנוגע בכבוד תוה"ק. ויתן צדק לדברי וינענע לי בראשו. וזמן רב יגעתי במנין וסידור האותיות. ופעמים רבות סתרתי כמה עמודים וחזרתי וסדרתים באופן אחר עד כי סוף סוף חפץ ה' בידי הצליח לסדר תיקון סופרים באופן היותר נאה ומתוקן מכל אשר נדפסו עד כה ועד בכלל. אכן מטרדות זמני ותהפוכות העתים נעצר הכ"י תחת ידי איזו זמן. ואחרי איזו חליפות מכתבים שלחתיו אל המדפיס המהולל הר' יצחק ג"מ בווארשא והוא קיבלו להדפיסו ע"ח עצמו באופן הטוב לשנינו. אך הוא נתעצל מעט ולא נזדרז להדפיסו באמתלאות שונות. ובטרם הוא עושה כה וכה והנה יצא מבראד התיקו"ס הנדפס על מתכונת התיקו"ס שלי. ויודיעני אז הרי"ג במכתב לאמר. שהגם שתיקון שלי מעולה בעשר מעלות על התיקון הנדפס. אך מאשר כי לא רבים יחכמו לדעת ולהבחין היתרון מזה על זה בסקירה הראשונה. ולזה לא יוצלח לפנינו להדפיסו כעת עדי יעבור איזו זמן ועידן והראשונים יומכרו אז יקרב אל ההדפסה. וכפי הנראה ראה המסדר התיקון הנ"ל ברכה בספריו ובקרוב הוציאו לאור עוד הפעם בפיעטרקוב. ובתוך כך שבק לן חיים המדפיס הר"י גאלדמאן ונתיאשתי מהוציא עוד את תיקוני לאור עולם בראותי כי משמיא קא זכו ליה להתגלגל הזכות הזה על ידו וזכות אבותיו מסייעתו. אמנם כן נפלאתי על המסדר הנ"ל כי כפי הנראה הוא איש ישר ונבון ומדוע הכחיד תחת לשונו כי ההמצאה הזאת לא נולדה על ברכיו ויעשה א"ע כאלו הוא אביה מחוללה ומבטנו יצא הכרך הזה. אכן אין חפצי ורצוני להטיל דופי באיזו איש חלילה ובפרט בהמסדר הנכבד ולא באתי לבקר את מעשיו. ואחרי אשר הפעולה רצויה והמעשה מתוקן ורצוי בעצמו נוכל לאמר ע"ז פתגם התלמודי "חמרא למריה וטיבותא לשקיה". וכל כונתי פה רק להשלים ולמלאות את היתרונות אשר נמצאו בתיקוני על התיקון הנדפס במה שהשאיר לי המחבר הנכבד לתקן. ונכון לבי בטוח כי הטפל שלי ישתוה בערכו אל העיקר שלו. והסופרים הנבונים אשר חננם אלהים דעה והשכל יבינו את יקר ערך הטובה הצפונה בהמצאות אלה שהצעתי פה , וימצאו בהן תעלת רבה ויחזיקו לי טובה ע"ז בל"ס. וגם סמוך לבי ביושר לב המדפיסים שירצו להעלות בעתיד עוד הפעם על מכבש הדפום את התיקו"ס. כי לא יעשו עולה להכניס המצאותי אלה אל תוכם בלי רשותי וידיעתי. ולקרוא שמם עליהם. ומה טוב יעשו אם יפנו אלי בתחלה לרשיון ואז אוכל למסור בידם גם שאר היתרונות אשר בתיקוני הנוגעים לסדר העמודים והשיטין אשר אין פה מקומם כי בזה לא הצעתי

רק אותם הענינים שהם משותפים יחד לתיקוני ולתיקון הנדפס בבראדי או בפיעטרקוב ואפשר להשתמש בהם כעת. אבל יתר הדברים לא יכולתי להביאם הנה כי לא יכירם מקומם בזה. ואלה המה הדברים:

א) בספר תיקו"ס שלי רשמתי על הגליון בצד כל שיטה ושיטה מלבד מנין אותיותיה גם את מספרה בהעמוד ההוא המחזיק מ"ב שיטין. עד"מ בשיטה הראשונה של העמוד נרשם בצדה כזה **א**. **שת**. והכונה שהיא שורה הראשונה של העמוד והיא שיטה תמימה ר"ל בינונית בת ס"ב יודין. ובצד שיטה השניה נרשם **ב**. **חי**. והיינו שהיא שיטה השניה של העמד וחסירה אות קטן מערך הבינונית וכן להלן עד השיטה האחרונה שנרשם בצדה **מב**. **יא**: והכונה שהיא השיטה האחרונה של העמוד ויתירה באות גדול על שיעור הבינונית וכן נרשם בצד כל עמוד ועמוד:

התועלת היוצאת מזה כפלים לתושיה היא. גם להסופר גם להספר ברכה בו. להסופר כיצד: דבר ידוע הוא בטבע כל אדם העוסק באיזו פעולה ישתוקק בכ"פ ויחפוץ לדעת ולהכיר המקום שהוא עומד בו. כמה כבר גמר ותיקן ומה עליו עוד לעשות עד ישלים חוקו. הפועל. האכר העובד עבודתו בשדה ישא עיניו כפעם בפעם אל המורה שעות היותר גדול ואמתי מכל המוש"ע שבעולם מעשה ידי אנוש ותחבולותיו. והוא השמש לשער על ידו. שעות היום אשר עוד עליו לעבוד עבודתו. וכן תשוקת כל גבר גם היושב בכבוד בביתו ספון בהיכלו וחובק ידו בעצלתים ויקוץ באורך היום באפס כל עבודה הוא יוציא כפעם בפעם את מוש"ע הזהב אשר בצלחתו מבלי משים. לדעת את רגעי הזמן אשר עליו להענות עוד תחת ידיהם. להההולך בדרך השכילו לעשות טוב בהציגם עמודים בכל ווירעסט. למען ידע ההלך שיעור דרכו ויקל לו עמל דרכו מעט בידעו למצער את המרחק אשר כבר עבר ונפטר ממנו. וכן הסופרים הגם שעסוקים במלאכת שמים החביבה. בכ"ז ימנו כפעם בפעם את מספר השיטין שעליהם עוד לכתוב עד גמר העמוד. ובתיקו"ס שלי יופיע לנגד עיניו המספר של השיטה שעומד בה בכל עת שיתחיל לכותבה. וירויח זמן הספירה. ויוכל להנפש מעט בזמן הזה. או לכתוב הלאה:

ב) תחת שתועלת הקודמת היא רק לעונג נפש. אכן התועלת השניה אשר בזה משותפת היא גם להספר גם להסופר ויוכל להרויח בזה ריוח ממשי. ולכן נעלה היא בערכה על שלפניה.

והוא באשר ידוע כי ע"פ רוב כאשר יזדמנו שתי שיטות זאח"ז המתחילות בתיבות שוות יטעה בהם הסופר לפעמים ותחת אשר עליו לכתוב השיטה הראשונה ידלג עליה ויתחיל משיטה שתחתיה. וכן אם יזדמנו באמצע השיטין לבוא מלות שוות זה תחת זה

יטעה ג"כ לדלג על הקודמת או לכתבה שתי פעמים. וע"פ רוב יכיר הסופר עותתו אחרי שאי אפשר עוד לו לתקן המעוות בלתי אם ימחוק שורות הרבה. ואם נמצא בנתיים איזו שם משמות הקדושים שאין נמחקים אז אין כל עצה ותחבולה לפניו בלתי לדון את כל היריעה בגניזה ויש בזה משום בזיון להספר ושמות הקדושים גם איבוד זמן וחסרון כיס להסופר. וגם אם יכיר החסרון בעוד מועד עכ"פ ישאר מקום התיקון מטושטש ומחוקו ניכר לעין רואה וגם יוכרח עי"ז להאריך אותיות או לקצרם יותר מדאי במקום התיקון כמובן מעצמו והכתב יאבד חנו ויפיו. אכן ע"פ רשימותי אלה ממספר והשיטין שבצד העמודים יוכל הסופר להנצל ולהמלט בקל ממקרה בלתי נעים הזה לבל יאונה לו כזאת. וילך לבטח. דרכו לא יכשל חלילה בלכתו. ודבר זה יעלה בידו ע"פ התחבולה הפשוטה אשר אציע פה. — והיא: אחרי אשר ישרטט לו הסופר היריעה הראשונה של הס"ת שרוצה לכתוב וכבר ידוע לו מדת אורך הספר ושיעור רוחב הגליונות שלמעלה ושלמטה ומדת הריוח בינות להעמודים יקח לו הסופר רצועה של קלף אשר מדת רחבה תהיה פחותה מעט משיעור רוחב הריוח שבין עמוד לעמוד. וגם ארכה יהיה יותר מעט בערך ג' או ד' אצבעות מאורך יריעת הספר וזאת הרצועה ימתח היטב על אורך יריעת הספר המשורטטת וסרח העודף באורך הרצועה על אורך היריעה יקפיל לאחורי היריעה מזה ומזה מלמעלה ומלמטה באופן שהרצועה תהיה מונחת על היריעה היטב ולא תזוח ממנה למעלה או למטה. אח"ז יעשה על הרצועה מ"ב שרטוטין ברוחב באופן שכל שרטוט ושרטוט שעל הרצועה יהיה מכוון ומצומצם מול שרטוטי היריעה שהם ג"כ מ"ב. ע"פ התיקונים הנדפסים. כאלו שרטוטי היריעה עוברים ג"כ על הרצועה והולכים הלאה לעמוד השני. ולפ"ז אם הרצועה הזאת תהיה מונחת על הגליון בצד איזו עמוד שיהיה יתאימו יחדיו שרטוטי היריעה והרצועה ויהיו לאחדים. ועל הרצועה הזאת יכתוב בכתב אשורי גדול על כל מ"ב שרטוטיה מן **א** עד **מב**.

ובעת כתיבת הספר יניח זאת הרצועה בצד העמוד שרוצה לכתוב על הגליון. וטרם שיתחיל לכתוב כל שורה והביט בהתיקון יראה בצדה מספר השורה ההוא שם בעמוד הנדפס ואם יהיה לאחדים עם המספר ההוא הרשום בהרצועה אצל זאת השיטה יהיה לבו נכון בטוח שלא נכשל חלילה לדלג או לכפול שורה אחת. ואם לא ישתוו המספרים ידע שטעה זה מקרוב בשורה שלפניה. ואם ידקדק לעשות כן בכל שיטה ושיטה א"א שיזדמן לו בלתי השתוות המספרים כלל:

ג) התעלת הידועה שנמצא במה שנרשם בצד כל שיטה בהתיקו"ס סכום האותיות שנמצאים בה. היא שע"ז ידע הסופר בראש השורה לצמצם האותיות במדתם לכתבם

כפי ערך ריבוי׳ או מיעוטה של אותה שיטה. אם רבתי באותיות היא לפיהן יקטין ויצמצם מדת רוחב האותיות. ואם בעלת אותיות מיעוטין היא לפיהן ירבה להרחיב ולפזר את האותיות בעת כתיבתו מעט מעט מראש השיטה והלאה למען לא יצטרך להקטין או להאריך מדת האותיות יותר מדי משיעורם ותארם הממוצע בפעם אחת בסוף השיטה להשוות קצה השורות בסוף העמוד אשר ע״ז תקולקל צורתן האמתית. כאשר נפגוש ע״פ רוב בס״ת ישנים שנכתבו בלי שום תיקו"ס מסודר. רק כאות הסופר והנה בבואו בין המצרים להקרות את האותיות בי"ה שמ״ו בראש העמוד וכדומה אז יעשה רישי״ן וי״ן וביתי"ן נוני״ן וכדומה וכן להיפך לפעמים ימלא בתיבה אחת או שתים שיטה שלימה עד שלא על נקל תוכר צורת האותיות אף לתינוק דחכים ולא טפש. וכאשר כבר צווחו ע״ז קדמוני הפוסקים.ועכשיו אתכשר דרא ת"ל וע״י התיקו״ס המסודרים במשטר נכון יבאו ממילא כל האותיות של בי״ה שמ״ו והפתוחות והסתומות על משפטם. וגם האותיות ישתוו זל״ז בקירוב גדול ע״פ רוב בכל השיטות ע״י ידיעתו בתחלה מספר האותיות הנמצאים בקרבה. והכל על מקומו יבא בשלום:

אכן בכ״ז יורנו הנסיון היומי כי גם התועלת הזאת איננה שלמה ומשוכללת עדיין בתכלית הנרצה. ולפעמים עוד גם תקלקל אותנו הידיעה הזאת בראשית השיטה ולתמהון לבבנו נראה מחזה נפלא הפוך מהמכוון. כי לפעמים בשיטה אשר היא יתירה הרבה על מספר הבינוני נראה אותיות דחוקים יותר מדאי בראש השיטה וארוכות הרבה בסיפה ובשיטה החסירה הרבה נראה ההיפך מזה כי ראשה פזר גדול וסופה קמץ קטן והסבה לזה פשוטה ומובנה בנקל. כי בשיטה היתירה יתבהל הסופר מפני יתרונה הרב וכבד לו לשער בדמיונו המדה הנכונה לתת להאותיות כפי הערך ויצמצם יותר מדאי עד שבסוף ישאר לו מקום פנוי הרבה ויאלץ להרחיב שם כתיבתו. וזה הענין ממש יקרה לו להיפך בשיטה החסירה הרבה. וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם ? אחרי שנמצא לפעמים תקנתו קלקלתו ושכר ידיעתו מראש יצא בהפסדו?

ולתקן זה המעות ישנן שתי תחבולות מחכמות. האחת פשוטה וקלה ולרגלה גם תעלתה קטנה ופחותה בערכה. והשנית עמוקה ונשגבה ודורשת מעט עבודה ועמל וזהירות. אך תחת זה גם תעלתה נשגבה ונעלה בערכה עד מאוד ושכרה רב יותר על הפסד העבודה והזמן כי כפלים לה לתושיה ויקרה היא מפנינים כאשר אבאר כ״ז להלן בטוב טעם בס״ד ואציע לפניך ראשונה התחבולה הפשוטה והקלה כדרך התגרין. והיא: הסופר יחלק מדת רוחב העמוד של התיקו״ס שלו לשלשה או לארבעה חלקים ע״י שיעבור על כל עמוד הנדפס שנים או שלשה שרטוטין ע״פ כל ארכו בעט עופרת וכדומה. ועי״ז

תתחלק כל שיטה הנדפסת על שלשה או ארבעה חלקים שוים זל"ז. והשרטוטין יעברו גם על האיתיות. ואתה אדוני הסופר אל תחרד ואל תבהל בעשותך זר מעשיך אלה ע"פ דמיונך. כי את התיקון שלך לא תקלקל ע"ז מאומה אך נהפוך הוא כי עוד תתקננו בזה ותעשה ממנו כלי שלימה למעשיך שתועיל לך לכל הס"ת שתכתוב ממנו תמיד מכאן ולהבא. ולך צפונה ברכה רבה במעשה הקל הזה כאשר אבאר לך:

הן ידוע כי בבית הדפוס בלתי נמצאים אותיות ארוכים וקצרים. ומסדר האותיות לא יוכל לעשות כמעשה הסופר בקולמסו אשר בין אצבעותיו ברצותו מרחיב וברצותו מקצר. ובכ"ז ישתוו לו קצוי השורות בצמצום גמור. והוא כי את חסרון או יתרון האותיות אשר בשיטה האחת על רעותה. ימלא הוא בצמצומו או בהרחיבו מעט הריוח שבין תיבה לתיבה. וגם מובן מאליו שהיתרון או החסרון יחולק בערך שוה בין כל התיבות. כ"א ידחוק ויקרב או ירחק רק אחדות מהנה יזיק הקריאה ויופי הכתב בבוא אנדרלומוסיא בין התיבות. ולא יוכר ההפסק ביניהם ויחשבו כולן לתיבה אחת. וכן לא תהיה תפארתו בהשאירו מקום פנוי יותר מדאי במקום אחד ולזה הוא מוכרח שמה לחלק היתרון או החסרון בערך שוה בין כל התיבות. אם רב הוא. ולפ"ז בהגיע הסופר בעת כתיבתו להאות אשר עליו יעבור תו השרטוט בהתיקו"ס ועיין בהשורה שלפניה על איזו אות עבר השרטוט הזה עצמו בהתיקו"ס ויכוון כתיבתו שגם בשיטה שיכתוב עתה בספר יזדמן האות הזה אשר עליו התיו לבוא תחת האות ההוא במכון בשורה שלפניה בהס"ת. ואם לא הזדמנו יחד אז יש לו פנאי לתקן הקלקול ברבע השני של השיטה או בשלישי ולא יתגלה לו הקלקול פתאום בסוף השיטה במקום שאין לו עוד תקנה אחרת בלתי אם להאריך או לקצר האותיות יותר מהראוי. ודעת לנבון נקל כי אין הכרח וקפידא לחלק את כל העמודים על חלקים שוים. וגם בעמוד אחד יוכל לחלקו לחלקים בלתי שוים זל"ז. רק בחרתי בחלקים שוים לתפארת המלאכה:

התחבולה השניה המפוארה והנשגבה היא זאת: הנה בתקו"ס הנדפס בבראדי ונשנה בפיעטרקוב במהדורא חדשה נקצבה מדת השיטה התמימה שהיא הבינונית בת ס"ב יודי"ן ר"י"ל אותיות קטנות. ונכללו בזה גם הרוחים שבין תיבה לתיבה שנחשב כל אחד מהם לאות קטן. והשי"ן לשלשה אותיות קטנים. והיתירה או חסירה באות קטן נרשם בצדה בסימן יב"י י"י ח"י. וכדומה והוא ר"ת יתיר ב' יודי"ן יתיר יו"ד חסר יו"ד. וכן בדומה לזה. וכפי שהבטיח לנו המסדר מתיקון ההוא בהקדמתו לא יראה ולא ימצא בתיקונו יתיר יותר על ירו"ד יודי"ן ולא חסר יותר מזה (והגם שלא שמר הבטחתו ותיכף בעמוד השלישי נמצא שם השיטה האחרונה חסירה י"א יודי"ן. אך ע"ז נאמר אין למדין

מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בו חוץ ונותר לו על זאת האחת היוצאת מן הכלל ולא נכניסנה בחשבון שלפנינו כאלו אינה) נמצא לפ"ז שבכל הס"ת לא תזדמן לידינו שום שיטה אחרת בלתי כזאת שמספר אותיותיה נכלל באחד מהסך עשרים ואחד אופנים הללו. שהם הבינוני ועשרה היתרים ועשרה חסרים: כמובן. ולזה אחרי אשר יתקן לו הסופר את הקולמוס ויכינו לכתוב במדה כזו את גודל כל האותיות שבס"ת יבחר לו מן התיקו"ס שיטה אחת המסומנת בצדה: ש"ת. ויכתבנה על פסת נייר או רצועת קלף בכתב בינוני וחפשי. ובזה ימצא מדת הרוחב הדרושה לכל עמודי הס"ת הזה שהיא כמדת זאת השורה שעל רצועת הנייר. אח"ז יקח לו הסופר עשרים ואחת רצועות של קלף שארכן מצומצם כשעור זאת הרצועה. שהוא כרוחב העמודים ורחבן כאצבע בערך. וירשום על האחת בכתב אשורי **שת** ועל השנית **יי** וכן להלן עד **ייי** שהוא היתיר היותר גדול שאפשר לו שיזדמן בכתיבתו. וכן יציין על מותר הרצועות מן **חי** עד **חיי** שהוא החסר היותר גדול. אח"ז יקח לו הרצועה המסומנת בסימן **שת** ויחלקנה ע"פ ארכה (ולהלן אציע קנה מדה. ואיך לחלק על ידיה כל הרצועות לחלקים הדרושים מבלי עמל וחיפוש ועשייתה אבאר שם.) לחמשה עשר חלקים וחצי. דהיינו שאורך החלק הששה עשר יהיה מחצית מאורך חלק אחד של חמשה עשר חלקים הקודמים. ויסמן החלקים הללו בראש ובשפת הרצועה בדיו כעין נקודות או קוים קצרים. (ולקמן ציירתי תבנית רצועה אחת מחולקת ומסומנת) ולפי ששיעור שיטה תמימה הוא ס"ב אותיות קטנים. נמצא שכל מרחק ומרחק שבין אלה הנקודות יכלכל מדת ד' אותיות קטנים בכתב בינוני מלבד החלק הששה עשר הוא מדת ב' אותיות קטנים. אח"ז יקח לו רצועה אחרת עד"מ אותה המסומנת **יי** ויחלקנה לחמשה עשר חלקים וג' רביעי חלק דהיינו שהחלק הששה עשר יחזיק רק ¾ משיעור אחד משאר החלקים. נמצא שאם יכתוב על הרצועה הזאת בין כל חלק וחלק ד' אותיות קטנים או שני גדולים תכלכל בס"ה ס"ג יודי"ן. וכן יחלק הרצועה המסומנת **יבי** לששה עשר חלקים שוים זל"ז ע"י חמשה עשר נקודות שיעשה בשפת הרצועה והמרחק שוה בין כל אחת ואחת. וזה המרחק יכלכל שיעור ד' יודין משיטה בת ס"ד יודי"ן שכתבה ואותיותיה קצרים בל"ס מעט קט משלפניה. והרצועה מן **יגי** יחלק על ששה עשר חלקים ורבע וכן יעשה בכל הרצועות עד שיגיע לבסוף אל הרצועה המסומנת **ייי** שיחלקנה על שמנה עשר חלקים שוים זל"ז. ושיעור המרחק שבין נקודה לנקודה בזאת הרצועה יכלכל ג"כ ד' יודי"ן או ב' אותיות גדולים מכתב כזה אשר נוכל לכתוב על זאת הרצועה ע"ב יודי"ן: וכמעשה הזה ג"כ יעשה ברצועות החסרים היינו הרצועה של **חי** יחלק על ט"ו חלקים ורבע וכן יעשה הלאה עד שלבסוף

יגיע לרצועה המסומנת **חיי** ואותה יחלק על שלשה עשר חלקים שוים זל"ז. וכל מרחק מאלה המרחקים יכלכל שיעור ד' יודי"ן משיטה בת נ"ב יודי"ן. הכלל שכל מרחק שבין נקודה לנקודה באיזו רצועה שתהיה מאלה העשרים ואחת הרצועות הוא שיעור ד' יודי"ן או שני אותיות גדולים משיטה בת אותיות כמספר ההוא המסומן ברצועה. ואציע לפניך בזה תבנית הרצועה **חיי** וחלוקתה וממנה תוכל להקיש על מלאכת הנשארות:

ואחרי תום מלאכת חלוקות הרצועות. נשלמה הכנת הסופר כל הדברים הדרושים למלאכתו ויוכל לגשת למלאכת כתיבת הספר בשעה מוצלחת:

עתה בקחת הסופר את היריעה לפניו ויבוא לכתוב השיטה הראשונה של בראשית והביט בהתיקו"ס אשר לפניו ויראה כי השיטה הזאת היא מסומנת בצרה **חבי** עד"מ. יקח לו מאלה הרצועות המוכנות לפניו את הרצועה המסומנת ג"כ **חבי** ויניחנה סמוך להשרטוט של השיטה הראשונה שביריעה באופן שאורך הרצועה ימלא בצמצום רוחב העמוד ויעשה עם ראש קולמסו נקודות דקות על פני השרטוט של היריעה י"ד. לעומת י"ד הנקודות אשר בשפת הרצועה הזאת העומדות במרחק שוה זה מזה. ועי"ז יתחלק גם השרטוט ההוא שביריעה לחמשה עשר חלקים שוים זל"ז. ומעתה אם יכתוב הסופר בין כל נקודה ונקודה על השרטוט ההוא ד' אותיות קטנים או ב' גדולים מן השורה הזאת שעליו לכתוב שם. שהיא בת ס' יודי"ן עם הרוחים שבין המלות. יגמור כל השורה בקצה השרטוט בצמצום בלי גרעון או יוצא מן השיטה. וכן יעשה שורה אחר שורה. לפי המסומן בתיקו"ס בצד השורה שיבוא לכתוב יבחר לו רצועה המסומנת ג"כ בסימן זה. וינקד לעומתה על פני שרטוט היריעה ובין כל נקודה ונקודה יכתוב ד אותיות קטנים או ב' גדולים. כנ"ל. ומאותן הנקודות לא ישאר שום רושם כלל על היריעה אחרי הכתיבה כי כל נקודה ונקודה תתחבר ותתלכד יחד עם ראש או סוף איזו אות. עד"מ בבואו לכתוב תיבת ויאמר שהיא בת שמונת יודי"ן וע"כ עליו לכותבה כולה בין שני מרחקים. יבליע נקודה הראשונה בקצה הימיני של הוי"ו ונקודה שניה בקצה השמאלי של האל"ף ונקודה השלישית בקצה השמאלי של הרי"ש. ופה מצאתי מקום להעיר ונחוץ לדעת זאת לעניננו. כי המ"ם לא נחשבה בפנים התיקון סופרים הנ"ל רק לשני אותיות לא לשיעור ג' יודין כאות השי"ן. אע"פ שהמחבר בהקדמתו שם חשבה במלת למשפחותיכם לשיעור ג' יודי"ן. וע"כ יצאה לו מדת הבינוני ס"ב יודי"ן בכ"ז לא נמנתה בפנים רק לשנים:

ע"פ האמור בזה ירויח הסופר שני דברים יקרי הערך ונעלים עד מאוד. האחד היא אשר כבר אמרתי למעלה כי יהיו כל אותיות השורה במדה וקצב אחד כתאומי צביה. וגם

האותיות אשר בשיטה החסירה הרבה לא יהיו ארוכים יותר מדאי נגד האותיות אשר בשיטה היתירה אחרי שהחסר או היתיר יתחלק בערך שוה בין כל האותיות וגם לרבות ההפסקות והריוח שבין תיבה לתיבה. וגם המה יתנו או יקחו חלקם בהריוח או הגרעון של השיטה וימטי לכל חד רק כמלא נימא וחלק קטן מאוד. ובזה יוסיף לוית חן והוד והדר ישוה על הכתב של הספר ויקיים במלוא המובן דרשת חכז"ל על פסוק זה אלי ואנוהו. ולא יראה ולא ימצא שרוע ולחוץ אז יוצא ונכנס מהשיטין בכל אותיות הספר:

אכן מה רבה ונכבדה התעלת השניה שיצא לו ממעשהו זה. והיא: שבאם ידלג על איזו אות בכתיבתו אף יו"ד או וא"ו אחת ומכ"ש אות גדול. או הוסיף בה איזו אות קטן שלא לצורך יותר או יחסר לו מקום כזה בקצה השיטה ויכיר תיכף עותתו בעוד מועד שיוכל לתקן המעוות וינוקה הספר מכל שגיאה אף היותר קטנה מל ידי חסרון או יתרון וגם לא יצטרך להביא לפעמים יריעות שלימות לידי גניזה. ומי לא יודה כי העבודה המעטה אשר יעמיס הסופר על נפשו לנקד כל שורה ושורה בטרם שיכתבנה שוה לטפל בה בשביל הריוח הגדול והמרובה הנשקף לו מעבודתו זאת. ובאמת אין המלאכה הזאת כבדה וקשה הרבה כאשר ידמה הקורא בראשית השקפתו. כי הרגילות נחוצה מאוד בזה כמו לכל מלאכת יד. ובהתרגל הסופר במעשה זה פעמים אחדות אז לא לבד כי לא תכבד עליו העבודה עוד. אך גם יתענג עליה ולא ירצה עוד לכתוב באופן אחר. בהקילו בזה מעליו עול ההסתכלות והזהירות כפעם בפעם להתאים גמר השיטה בקצה העמוד ממש. וישמח לראות יקר תפארת מלאכתו והדרו על פועל ידיו כאשר נוכחתי לדעת כל זה ע"פ הנסיון בכתבי לעצמי ס"ת מהודר ת"ל:

ושמתי אני את לבי עוד להקל מעל הסופר מעשה חלוקת הרצועות כ"א לחלקים שונים. שעל ידי החיפוש לבד עם המחוגה יכבד מעט על הסופר למצוא המדה בצמצום. וגם למחצה ולרביע. כנ"ל. ובפרט הסופרים אשר לא הורגלו במלאכת מחשבת של המדידה. ולזאת המצאתי קנה מדה נפלא מאוד אשר אציע לפניך בזה. ובו ימצאו בנקל חלוקת כל האחת ועשרים הרצועות לחלקיהן הדרושים והשונים. ואבחר בזה את המעשה אשר יעשון בבואם לחלוקת הרצועות. ואיך לעשות את קנה המדה הנ"ל. אם ידרש להם. כי לא ימצאו על זה קנה המדה מדתם של העמודים שיבואו לכתוב כי רחבים המה מכל זה הקו התחתון. ואקוה כי כל סופר סת"ם אם הוא רק איננו איש גס ועכור השכל יבין דברי אלה ובנקל יגיע למבוקשו:

ועתה אבאר לך אופן עשייתו והשמוש בו (תמונת הציור תמצא בדף השני ע"ב) תפתח המחוגה באיזה שיעור שתרצה. רק שתהיה בטוח ששלשה עשר פעמים ממדת זאת

הפתיחה יהיה ארוך יותר מאורך הרצועות שתרצה לחלק (ומובן ממילא שבאם ירצה לעשות לו קנה מדה כללי שיספיק לו לכל מיני הרצועות שיזדמנו לפניו בעת מן העתים. צריכה שתהיה מדת הפתיחה גדולה כ"כ באופן שי"ג פעמים כמדתה יהיו גדולים יותר מכל מיני רוחב של עמודים שאפשר שיזדמן להסופר בכל הספרים אשר יכתוב) ותהיה הפתיחה עד"מ כמדת הקו **ב־**1. יעשה במחוגה זו י"ח פסיעות שוות על קו הישר **בג.** ותכלה נקודה הי"ח בנקודה **ג** עד"מ. עתה יפתח שוב המחוגה כמדת כל הקו **בג** ויציג רגלה האחת בנקודה **ב** ויעשה ברגל השניה חלק הקשת **כל**. ושוב יציג הרגל בנקודה **ג** ויעשה ברגל השנית קשת **מנ** ושתי אלה הקשתות יחתכו זא"ז בנקודה **א** ימשוך מנקודה **א** הקוים האלכסונים. **אב. אג** עד קצות התושבת ויהיה לו משולש **א ב ג** שוה הצלעות. אח"ז יפתח המחוגה כמדת אורך הרצועות שרוצה לחלוק ויציג רגלה האחת בנקודת **א.** ותגיע השנית עד"מ עד נקודה **ד** בצלע הימנית. ולנקודה **ה** בצלע השמאלית וימשוך הקו **ד ה** והוא שוה ג"כ למדת אורך הרצועות. אח"ז יפתח המחוגה כמדת **ה ג** ויציג רגלה האחת על נקודה **ג** והשניה תגיע עד"מ עד **ק**. ימשוך הקו האלכסוני **ה ק**. אח"ז ימשוך מנקודות הפסיעות שעשה בראשונה על קו הישר מתושבת המשולש. שהן 3.2.1 וכו' קוים ישרים עד הנקודה **א** שבראש המשולש. הקוים האלה **א** 1. **א** 2. וכו' יחלקו את הקו **ד ה** ליי"ח חלקים שוים זל"ז. וחמשת הקוים האחרונים שהם 13 **א.** 14 **א** וכו' יחתכו חת הקו **ק ה** בנקודות **ו. ז. ח. ט. י**. ואם נקח גם על הקו **ד ב** מנקודת **ד** והלאה חלקים כחלקי **ה ו. ו ז** וכו' זאח"ז ונמשוך קוים ישרים מזל"ז. **ו יוי זיבי** וכו' יחולקו הקוים הללו המקבילים זל"ז בכ"פ על חלק אחד פחות מהקו שלמעלה ממנו היינו הקו **ן יוי** יחולק על י"ז חלקים שוים. והקו **ז יבי** יחולק רק על ט"ז חלקים וכן הלאה. (ולזאת הסיבה התניתי למעלה שרק הי"ג חלקים של התושבת יהיו גדולים יחד מרוחב העמוד בכדי שגם הקו האחרון **י חיי** שהוא מחולק רק ע"י 13 קוים הראשונים ימצא ג"כ בתוך קנה המדה) ואם יחלק מעתה המרחקים **ה ו. ז ח** וכו' וכן מעבר השני המרחקים שבין **ד** עד **יוי** וכן הלאה על ד' חלקים שוים וימשוך קוים מזל"ז (כמו שתראה בהציור מחולק המרחק האחרון וממנו תקיש על השאר). יצאו לו אחד ועשרים קוים המחולקים כפי הצורך לו. כ"א בחלק רבע דהיינו מדת אות קטן פחות משלפניו. וכל הקוים האלה שוים זל"ז באורכם כמדת אורך הרצועית. ואם יניח סמוך לקוים הללו רצועה אחר רצועה יוכל לחלוק שפתם כדרוש לו ע"י שירשום עליהם נקודות מקבילות להנקודות אשר יחלקו קוי האורך את קוי הרוחב בהציור:

הארכתי מעט לבאר כ"ז באר היטב למי שלא הורגל במלאכת המדידה. וד"ז הוא מבואר וקל ליודע פרק בחכמת ההנדסה ומבואר במופת חותך שסתירתו נמנע שאין פה המקום לבאר כ"ז. ואעיר בזה כ"א יעשה לו הסופר קנה מדה כללי להשתמש בו בכל מיני העמודים. לא יהיה בו בלתי המשולש שוה הצלעות וקוי האורך הי"ז שבתוך המשולש אכן הקו **חק** וקוי הרוחב עליו לעשותם בכ"פ שיבוא לחלוק רציעותיו החדשות. ויעשה הקוים הללו רק ע"י רשימה דקה מאוד שלא יראו היטב לאורך ימים. בכדי שיוצלח לו לפעם אחרת.

לשרטוטים אחרים:

עוד דבר מצאתי לנכון להעיר את אזני הסופר כי אם יזדמן לפניו איזו עמוד שנמצא בתוכו יתיר גדול או חסר גדול כגון יט"י או חט"י. ויתיר או חסר גדול כזה אף אחרי כל האמצעים והתחבולות שהזכרתי לא ינכר אותותיו לעין רואה ומכריז ואומר יתיר או חסר גדול אני. אז יסתכל ויביט בתחלה בכל הציינים שבצד אותו עמוד שנמצא בתוכו היתיר ההוא אם לא נמצא בו בעצמו ג"כ חסר גדול עד"מ חו"י. או באותו שנמצא החסר מן ט' יודי"ן יראה אם לא נמצא בו יתיר ג"כ מן וא"ו או זי"ן יודין. ואז יש לפניו מצה נכונה להמלט מן היתיר או החסר הגדול. שבחסר גדול יעשה מדת זה העמוד קצר בשני אותיות מרוחב יתר העמודים ועי"ז יתהוו כל החסרים שבאותו עמוד פחותים בחסרונם עם שני אותיות גדולים או קטנים. הכל כפי הבנתו. אך תח"ז יעלו כל היתרים ליתיר יותר גדול עם ב' אותיות. ולזה התניתי שלא ימצא בעמוד זה יתיר גדול ג"כ כי אז יצא שכרו בהפסדו. כי נמלט מחסר גדול ונפל בפח יתיר גדול. ובאופן זה לא ישנה כלל מדת העמוד. וכן הענין בהיפך בעמוד שיש בו יתיר גדול אם אין בו ג"כ חסר גדול ירחיב מדת זה העמוד עם שני אותיות כמובן ובתיקו"ס אשר סדרתי אני נזהרתי בזה שלא ימצא בעמוד אחד הני תרתי דסתרי דהיינו גם היתיר הגדול וגם חסר גדול. והערתי בשולי העמוד ההוא שפה נכון להסופר לקצר או להרחיב מדת אותו עמוד בשנים או בג' אותיות. כי באמת ההבדל בין היתיר הגדול ובין החה"ג הוא עשרים אותיות קטנים. וסך כזה לאו מילתא זוטרתא הוא להבלע בנעימה עד שלא יפעול שום רושם כלל לעין רואין. ואע"פ שמצוה מן המובחר להשוות גם מדת העמודים זל"ז. וגם זה בכלל נוי הספר. ובל"ס תשאלני שאלת חכם. מה חזית לדחות זה ההידור והנוי של השתוות העמודים. מפני נוי והידור האותיות שלא ישתנו הרבה זמ"ז ? אך ע"ז אשיבך מלים כי לא ראי זה כראי זה. האחד כי בהשתנות רוחב העומד על שני אותיות לא יוכר כמעט לעין הרואה ההרגש בזה. בעוד שעל האותיות יפעל שינוי הרבה. ועיקר הנוי היא רק בערך פעולתו

על העין. והשנית כי בלחץ או הרחבת האותיות מלבד חסרון הנוי יש עוד חסרון גדול ממנו והוא השחתת תאר
האות וקלקול המלה. ומי נדחה מפני מי? הוה אומר הקטן מפני הגדול.
קנה מדה (**מאס שטאב**) **לחלוקת הרצועות**

להבין אמרי בינה

אדונינו הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות הביא במסכת אבות פ"ג מאמר אחד פילוסופי עמוק מאד וז"ל: שהדעת אשר יגיע לנו ונקנה אותו. אמנם השיגנו המושכלות אשר נשיגם אם נפריד הצורה ונשכיל אותה. או שנשיג הצירות הנפרדות במציאותם מבלתי שנשימם אנחנו דעת אבל הם במציאותם דעת. זאת ההשגה היא אשר תקרא בינה והיא הדעת. ובדעת ג"כ נבין ואפשר לנו שנשיג מה שנשיג. וכאלו יאמר שאם לא נשכיל מושכל אין דעת לנו ואם אין דעת לנו לא נשכיל מושכל. כי בדעת נשיגהו והבנת זה הדבר קשה מאד וכו' עכ"ל. ומרבית התורניים בלמדם משנת חסידים בשבתות הקיץ ומתענגים על נועם פירושו ז"ל בבתי כנסיות ובבתי מדרשות בבואם לפירוש זאת המשנה ועמדו ואמרו לא ידענו זה כי סתומים וחתומים הדברים. יביטו וישתוממו רגעים אחדים. אולי יבקע להם קו אור אחד בכונתו ויפלס לו נתיב בין ערפלי חתולת המאמר ואין. ובלי חמדה יפרדו ממקום זה לעבור הלאה. אי לזאת אחשוב לנכון להשמיע בזה דעתי הקלושה מאשר חנני צורי וקוני. אולי אוכל הועיל מעט ולהקל חומר העיון מעל ההוגים בדברי קדשו. כי להפכו למאמר פשוט וקל הוא מן הנמנעות. וכמו שהעיר גם הרמב"ם ז"ל בעצמו כי הוא ענין קשה ההבנה ועומק הציור. אך באתי להמתיק הקושי הנוסף בדבריו פה מפאת קוצר לשונו. ולבאר המלות ההגיוניות הזרות
למרבית הקוראים. ולא ישאר עכ"פ יותר מקושי עומק המושג:
אמנם להבנת הענין מוכרח אנכי להקדים איזו הקדמות:

א

מלת "דעת" היא שם נרדף למלת שכל לפי עדותו הנאמנה של הר"ש אבן תבון בביאורו למלות זרות בספר מוה"נ. במלת שכל ע"ש. ובכ"מ שכתוב דעת יכול לכתוב ג"כ שכל. וזה לפי שבאמת כל שכל שיהיה אינו רק ידיעת והשגת איזו דבר על אמתתו. יהיה מושכל ראשון או שכל נקנה. והחידוד ושילוב ההיקשים הנדרשים להגעת המושכל אינם אלא דרך ומבוא להידיעה הזאת ואינם עצם מעצמה. כי הידיעות וההשכלות המושגות לאחד בעמל וקושי הרב קלות ופשוטות הן להשני אשר דעתו רחבה ופלפולי

והקדמות הראשון כיתר וכנטול הם לו. חוקר הטבע. המהנדס או הפילוסוף בישבם על האבנים להשיג איזו דבר חכמה. כל ישעם וחפצם הוא רק לדעת ידיעה הנעלמת מהם עד כה: ומלת שכל או דעת תאמר על שני ענינים או על השכל ההיולאני. ר"ל על הכח הנטוע בנפש כל אדם להשכיל ולבא עד חקר הידיעות שירצה להשיג. ולו יקרא שכל בכח. ויאמר עוד ג"כ על השכל בפועל. ר"ל אחרי אשר כבר השכיל איזו שכל פרטי נאמר עליו שיש לו השכל ההוא וקנה אותו. ולו יקרא שכל בפועל:

ב) מלת בינה תאמר על הענין המושכל אם נדבר רק בהשקף עליו ביחוד לא בנוגע להאדם המשכילו. וכמ"ש הכתוב "אני בינה" ולא אמר אני שכל. כי מלת שכל תנשא על האדם.

ומלת בינה על החכמה המופשטת. כי הלא יוכלו שני בני אדם להשכיל על דבר אחד. א"כ ע"כ המושכל הוא דבר בפ"ע זולת האדם המשכילו. וכן אמר הכתוב "וסור מרע בינה" שזאת המדה היא בינה. ואולי כיונו לזה גם מסדרי התפלה באמרם אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. ור"ל שחננו במה שנטע בנפשו כח השכל לקלוט ולהשיג את הבינה. ואח"ז ג"כ מלמדו חכמת בינה ויקרב ויחבר המושכל אל שכלו ויתלכדו לאחרים במוחו ויחדיו יהיו תמים בהשגתו המושכל:

ג) מלת "צורה" תנשא על ג' ענינים: א) על צורת איזו דבר ותוארו החיצוני הנראית והמורגשת לעין האדם. ב) גם על הצורה אשר בדמיון ר"ל הצורה אשר נצייר בדמיוננו צורת איזו דבר הגם הבלתי נמצא אז נגדינו בפועל. וזאת הצורה הוא יותר דקה ורוחנית מהקודמת אחרי כי היא מופשטת קצת מהחומר ובלתי נמצאה רק בכח הדמיון. ושמוש מלת צורה על ב' ענינים אלה הוא העיקר והמצוי בלשון ב"א. ג) הפלוסופים שאלו מלת צורה ג"כ למהות ותוכן איזו גוף אשר בו מציאת הדבר ההוא ובו יבדל ממין אחר ויהיה מה שהוא. וזאת הצורה לא תושג בחוש הראות רק בידיעת השכל. למשל: ידענו כי עיקר ומהות האדם הוא נפשו המשכלת ולה יקרא אדם. כי בלעדה נמשל כבהמה נדמה ורק בשכלו נבדל מיתר היצורים. ולכן יאמרו הפלוסופים בלשונם כי צורת האדם היא נפשו המשכלת. וזאת הצורה הרוחנית בלתי מיוחדת לגוף אחד כצורה המוחשת רק כוללת כל המין ההוא. ואע"פ שלא נראה ולא נרגיש את הנפש ולא נדע מהותה אכן השכל ישפוט עליה שהיא נמצאת. ולפי שרוב הצורות הרוחניות האלה דבוקות בחומר נושא הצורה הזאת. יאמרו הפילוסופים שהפשטנו הצורה מחומרה והשכלנו אותה. ור"ל שהשגנו רק מהות ועצם הדבר מבלי הבט אל חומרה. כי הצורה השכלית מלבד שהיא כוללת כל המין. אך גם אין הבדל ופדות אצלה אם יהיו חומרי המין ההוא באופן זה או באופן אחר.

ורק המלאכים והרוחניים הבלתי דבוקים בחומר והם נפשות שכלים לבד בלא חומר. כי העיון השכלי יורה אותנו שהם נמצאים והם בלתי גופים ולזה קראו אותם שכלים נפרדים או צורות נפרדות. ור"ל שצורתם נפרדת ועומדת מחומר ולא נצטרך להפשיטם. והם בעצמם שכלים כנפש המשכלת של האדם וגבוהים ממנה. וגם בלתי מושגים רק בשכל לא בחוש. ולזאת קראים ג"כ שכלים נפרדים:

ד) ז"ל הרמב"ם ז"ל בספרו "מורה נבוכים" ח"ר פרק ס"ח: כבר ידעת פרסום זה המאמר אשר אמרוהו הפילוסופים בשם יתעלה והוא אמרם שהוא השכל והמשכיל והמושכל. ושאלו ענינים הג'. בו יתעלה הם ענין אחד אין ריבוי בו וכו'. ואין ספק כי כל מי שלא עיין בספרים המחוברים בשכל ולא השיג עצם השכל ולא ידע מהותו ולא יבין ממנו אלא כמו שיבין מענין הלובן והשחרות תקשה עליו הבנת זה הענין מאד. ויהיה אמרנו שהוא השכל והמשכיל והמושכל כאלו אמרנו הלובן והמלבין והמתלבן דבר אחד וכו'. דע כי האדם קודם שישכיל הוא משכיל בכח וכשהשכיל דבר אחד כאלו תאמר כשהשכיל צורת זה האילן הרמוז אליו (ר"ל שנחפוץ לדעת מהותו ותכונתו) והפשיט צורתו מחומר שלו וציירה צורה מופשטת שזה הוא פעל השכל אז הוא משכיל בפועל. והשכל אשר עלה בידו בפועל היא צורת האילן המופשטת אשר בשכלו. כי אין השכל דבר זולת דבר המושכל וכו'. אמנם כשהונח בכח הוא שני דברים בהכרח. השכל בכח והדבר המושכל בכח. כאלו תאמר זה השכל ההיולאני אשר בראובן הוא שכל בכח. וכן זה האילן הוא המושכל בכח ואלו ב' דברים בל"ס. וכשיצאו לפועל ותהיה צורת האילן מושכלת בפועל אז תהיה הצורה המושגלת היא השכל. ובשכל ההוא בעצמו אשר הוא שכל בפועל הופשטה והושכלה וכו'. וכל מה שהוא בכח א"א לו מבלתי נושא סובל הכח ההוא כאדם עד"מ. ויהיה הנה ג' דברים. האדם הנושא הכח ההוא וכו'. וכשהגיע השכל בפועל ישובו השלשה ענינים אחד ע"כ תוכן דבריו. ועיין במפרשי דבריו שהאריכו הרבה לבאר עומק כונתו בפרק זה. והיוצא מדבריהם הוא: כי בצורה השכליית המושגת להאדם. בראשית השכלתו ישנם בע"כ ג' ענינים חלוקים. א) השכל ההיולי או הכח הנטוע בנפש האדם להשכיל ולהשיג ענין הנעלם ממנו עד כה. ב) הדבר ההוא אשר ירצה להשיג צורתו. ג) האדם המשכיל אשר ישתדל לקרב ולהדביק שכלו עם הדבר המושכל ההוא. וכ"ז הוא רק בעוד שלא השכיל בפועל. אבל אחרי צאת שכלו מן הכח אל הפועל והשיג המושכל שבו שלשתם דבר אחד באמת כי כל ידיעה והשגה בפועל בלתי נמצאת רק בהשכל עצמו. והשכל עצמו בפועל אינו ג"כ רק אותו המושכל עד"מ אם השכיל האדם שלא יתכן בשום משולש שבעולם להיות בו

צלע אחת שהיא לבדה גדולה כמדת שתי צלעותיו הנותרות[5] וקנה אתה הידיעה. אך הלא הידיעה הזאת בלתי נמצאת בפועל דבר עומד בפ"ע בעולם. בלתי בשכל האדם שם יכירנה מקומו. וגם הדבר המשכיל את הידיעה הזאת הוא רק השכל לבדו לא זולתו מגוף האדם. וא"כ בע"כ שלשתם בפועל הם דבר אחד. אדמה כי יש בדברי אלה די לתת לך מושג כולל ומקיף הענין הזה העמוק.

ועתה אשוב לבאר דברי הרב ז"ל במשנה ואוסיף במוסגר דברים אחדים לברר כונת דבריו.

שהדעת אשר יגיע לנו ונקנה אותו (ר"ל השכל שכבר השכלנו והשגנו אותו בפועל) אמנם השגנו המושכלות אשר נשיגם אם נפריד הצורה ונשכיל אותה. או שנשיג הצורות הנפרדות במציאותם מבלתי שנשימם אנחנו דעת אבל הם במציאותם דעת. (ר"ל שכל השכלה בפועל אינה אלא השגה וידיעת מהות ועצם איזו דבר. בין שתהיה ההשגה במהות איזו דבר גשמי שאינו בעצם שכל רק שאנחנו עשינו ממנו שכל בחפצנו להשכיל תכונתו וע"י זאת ניחס אליו השם שכל. כמו המשולש הנ"ל שהשכלנו על אפשרות מחיר מדת צלעותיו בערכם זל"ז. הוא בעצם רק ג' קוים פשוטים הנוגעים זב"ז בקצותם וכל רוח ושכל אין בקרבם מבלעדי האדם החופש והחוקר אודות ידיעה אחת בהם; ובין שישיג איזו דבר במהות השכלים הנפרדים הבלתי דבוקים בשום חומר והם בעצמם שכלים פשוטים) זאת ההשגה היא אשר תקרא בינה והיא הדעת (ר"ל שהמושכל ההוא נקרא בינה בהיות עוד שכל האדם בכח וטרם השביל המושכל. והוא ג"כ אחרי השכילו בפועל גם עצם השכל. כי גוף השכל ואמתתו הוא הוא ההשגה למה שהושכל. ולידיעה הזאת יקרא שכל. אחרי שהמושכל ההוא מופשט מחומר לא ימצא בארצות החיים לא בשמים הוא גם תהום אמר אין עמדי. רק בשכל האדם שם אוה מושב לו ושם חביון עוזו. וגם השכל עצמו בפועל אינו אלא זאת ההשגה והידיעה בעצמה א"כ שניהם אחד המה יתלכדו ולא יתפרדו) ובדעת ג"כ נבין ואפשר לנו שנשיג מה שנשיג (ר"ל שהשכל בעצמו הוא הוא ג"כ המשכיל והמפשיט הצורה שרוצה להשיג. כי ידי מי במעש הזה מבלעדו ? ומבטן מי יצא אם לא כי כח השכלי הנטוע באדם הכינו גם חקרו. באופן שהמשכיל והשכל והמושכל לאחדים תהיינה בפועל. ושינוי השם יקבלו. רק בעת היותם בכח טרם יצאם לפועל אז איש על מקומו יבוא בשלום וכאלו יאמר שאם לא נשכיל מושכל אין דעת לנו (ר"ל כל עוד שלא השגנו את המושכל אין גם השכל בנו כי

[5] אגב אורחא ראיתי להעיר פה כי בד"ז שגה במח"כ חכמתו החכם המהנדס המצוין בעל "שבילי דרקיע" בצד 48 שכתב ז"ל. משולש הראשון מדת צלעו האחת 3 והשנית 6. והשלישית 9. ובן השני וכו' ובאמת תפס בציורו ענין נמנע וא"א. כי הלא 3 עם 6 עולה יחד 9. ואיך יתכן שהצלע השלישית תהיה ג"כ 9 נגד המופת שא"א כן.

השכל בכח לאו כלום הוא ואלו לא ישכיל בפועל לעולם אז הבל הכח שקר ותהו נסכו) ואם לא יהיה דעת לנו לא נשכיל מושכל כי בדעת נשיגהו (ר"ל שגם המשכיל הוא רק השכל עצמו כי רק הוא הנהו המשיג והחוקר והוא המקשר בלולאות את המושכל עם שכלו ע"י חוקרו ועיונו בו ולולא הוא שהיה לו לא יושכל לו המושכל לעולם ע"י זולתו. ואם אמנם לפי שיטת הפלוסופים הקדמונים ישנו כח רוחני הנקרא בשם שכל הפועל והוא הממונה על התקרבות וזווג המושכל עם שכל האדם. בכ"ז צריך השכל להבין א"ע להתעורר ולחקור על הדבר. ועל ידי אתערותא דלתתא יבוא אתערותא דלעילא) זה הנ"ל בביאור דבריו ז"ל. ועיין בדברי הראב"ע פ' תשא בפסוק ויעבור ה' על פניו ויקרא וז"ל שם: ואל תתמה בעבור שהשם קורא השם. כי הוא לבדו יודע ודעת וידוע וזה דבר עמוק הוא מאד. וכיון ג"כ בזה לדברי המורה הללו. ומה שקרא הוא בשם שכל ומושכל קרא הוא דעת וידוע וכמ"ש לעיל שענינם אחר. ועיין במו"נ פרק ע"ב מראשון בדברי הקרשקש שהרבה שם להתפלסף בזה ולסתור דעת הפילוסופים והביא הרבה ספיקות גדולות ועצומות הנופלות בשיטה זו. ואנכי רק לפרש באתי דברי הרב ע"פ שיטתו ולא להתפלסף מגמתי. והרוצה ידרשנו משם: